МИХАЙЛО ЯСІНСЬКИЙ

ОБРАЗ

ЯК ФЕНОМЕН СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

РІВНЕ – 2019

УДК 165.242.2:130.2
ББК 87.2
Я – 82

Рекомендовано Вченою радою ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (протокол №2 від 27 вересня 2018 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. **В. Ю. Головей** – доктор філософських наук, професор, завідуюча кафедри культурології (Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки);
2. **М. А. Козловець** – доктор філософських наук, професор (Житомирський державний університет ім. Івана Франка);
3. **А. В. Матвійчук** – доктор філософських наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука).

НАУКОВИЙ КОНСУЛЬТАНТ:

П. Ю. Саух - Академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Я – 82 Ясінський М. М.

Образ як феномен суспільної свідомості в соціокультурній реальності : Монографія. Рівне : Вид-во «Волинські обереги», 2019. – 532 с.

У монографії представлені результати досліджень теоретико-методологічного осмислення образів, філософських засад образотворчості, основних характеристик образософії мисленнєвого процесу, феномену образу в осягненні історії, соціалізації історичних образів та їх значимості у формуванні соціальних спільнот, а також соціокультурна роль образотворчості в житті українського соціуму. Монографія може стати корисною при дослідженні широкого кола історіософських та соціально-філософських проблем, а також цікавою для науковців, викладачів, аспірантів, студентів і широкого загалу осіб.

ISBN 000-000-000-000-0

© М. М. Ясінський

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА …… 5

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗІВ, ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ТА ОБРАЗОТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ СПІЛЬНОТ 10

РОЗДІЛ 2. ФІЛОСОФІЯ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ТА ЇЇ ЕТІОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ 39

2.1. Образ як феномен психічного відображення 39
2.2. Соціальна семантика та етичні виміри образів 58
2.3. Логіка, систематика та типологія образотворчості 80

РОЗДІЛ 3. ОБРАЗОСОФІЯ, АРХІТЕКТОНІКА, КОНСТРУЮВАННЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У МИСЛЕННЄВОМУ ПРОЦЕСІ 107

3.1. Образософія мислення 107
3.2. Архітектоніка мисленнєвого процесу 127
3.3. Конструювання образів 152

РОЗДІЛ 4. ФЕНОМЕН ОБРАЗУ І ЙОГО РОЛЬ В ОСЯГНЕННІ ІСТОРІЇ ТА АЛГОРИТМІ КОМУНІКАЦІЇ 176

4.1. Онтологія образотворчості. Образ як суб'єкт-об'єктна реальність. 176
4.2. Образ як модель соціокультурної реальності та його роль в осягненні історії 202
4.3. Проблема інтерпретації історичного образу в філософській герменевтиці та соціальній комунікації 232

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ 267

5.1. Соціально-філософський аналіз історичних образів 267
5.2. Соціалізація історичних образів 293
5.3. Значення історичних образів у формуванні соціальних спільнот 318

РОЗДІЛ 6. СОЦІОКУЛЬТУРНА РОЛЬ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ 349

6.1. Вітчизняні трансформації соціально-етнічної образотворчості 349
6.2. Етнічна образософія історії та її соціокультурне значення 370
6.3. Українізація історії 389

РОЗДІЛ 7. МЕТАФІЗИКА ОБРАЗІВ 415

ВИСНОВКИ 438

ПІСЛЯМОВА 445

ПЕРЕДМОВА

Людство вперто і наполегливо намагається впізнати буття, щораз протискуючи його через вушко власної свідомості. Втім, найперше, що осягнула істота, котра почала мислити та котрій судилося стати ініціатором планетарних змін, завойовником космічного простору, володарем природи, творцем світових релігій, а також шукачем абсолютних істин, було її сприйняття світу, переповненого образами, які начебто й існували самі по собі, але в той же час вносили дисонанс в безмежність її ще не розтерзаного спокою.

Образотворчість, котру розвинула «людина розумна», стала головною ідентифікаційною ознакою якості мислення наділених розумом живих організмів. Інтенсивність, потужність, неповторність, досконалість, цілеспрямованість мислення стали основними рисами людини завдяки її образотворчості. У світі образів людина стала їх головним диригентом. Для цього мусимо уявити цей світ іншим, більш грандіозним, різноманітним, визначити його закономірності, побачити його безмежне й унікальне обличчя.

Філософія образотворчості з її психологічними, соціально-семантичними, етичними, логічними й іншими теоріями є тим інструментом дослідження, який дозволяє наблизитися до пізнання соціального феномену образу та його місця в соціокультурній реальності.

Образотворчість є багатокроковою зміною створюваного розумом світу. Зміна уявлень про закономірне – основа образотворчості. Кроки, що спрямовані на зміну феномену мислення, є різними за обсягами та спрямуванням, проте у суспільстві, що мислить, поруч з амплітудою, частотою та загальною енергетикою суспільного мислення, зміни якості суспільного мислення характеризують фактичний суспільний пульс.

Актуальність дослідження зумовлена потребою переходу суспільства на такий рівень власного розвитку, коли ні соціальні відмінності, ні інформаційне забезпечення суспільних формувань, ні, тим більше, фізичні здібності окремої людини не відіграватимуть суттєво важливої ролі як у її особистому, так і в суспільному бутті. Тоді, коли людство в своїх рішеннях, діях та намаганнях буде керуватися винятково досягненнями власного розуму, завершиться етап становлення «Людини розумної» та розпочнеться етап піднесення «Людини, що мислить», зокрема, такої людини, що мислить, використовуючи теоретичні набутки та аналіз численних практик мисленнєвої творчості. Людина, що досконало мислить, − не витвір експресивної уяви, вона насправді існує, причому існує не лише в теоретичній площині. Особливістю цієї людини є те, що вона знає як і чому мислить, а також як може вдосконалити власне мислення.

Дослідженню мислення присвячені численні праці філософів різних спрямувань, психологів, педагогів, теологів, мистецтвознавців, соціологів, етнологів, представників інших галузей знань. Поставивши перед собою мету здійснити системний аналіз доробку попередників розвитку, стану та перспектив мислення, відшукати витоки різних, навіть таких, що суперечать одна одній теорій, виявити їх хиби, ми, насамперед, вважаємо необхідним дослідити образ як феномен суспільної свідомості у соціокультурній реальності та напрацювати власні наукові позиції, які б поєднали відмінні одне від одного попередні здобутки дослідників в єдину і цілісну концепцію образного мислення.

Наявні психологічні дослідження емоцій, уяви, пам’яті, сучасні досягнення в галузях логіки, інформатики, акмеології, біоніки, соціальних комунікацій тощо поєднує наскрізна думка про формування, використання, зберігання, реновацію, адаптацію, трансформацію, реконструкцію образів. Кожен образ, попри відмінності його побудови, використання і збереження, є результатом цілеспрямованої перетворюючої діяльності людського, а відтак і штучного інтелекту.

Соціологи у своїх дослідженнях ведуть пошуки закономірностей існування найбільш важливих соціальних образів (соціального характеру, історичної пам'яті тощо). Образ стає у різноманітних фахових дослідженнях початку XXI ст. своєрідним наріжним каменем більшості наук та, водночас, існує нагальна потреба цілісного та всебічного соціально-філософського дослідження цього феномену.

Спираючись на праці З. Фройда, К. Ясперса, Х. Ортеги-і-Гассета, В. Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, М. Бердяєва, а також на напрацювання вітчизняних дослідників, зокрема, В. Лісового, М. Поповича, В. Горського, Ю. Сауха, М. Бойченка, М. Козловця, здобутки інших сучасних вчених, приходимо до висновку, що у ході дискусій слід відстоювати науково зважену думку про здобуття кожним народом права на творення власної самобутності, історії й шляхів розвитку.

У монографії здійснено соціально-філософський аналіз низки авторських концептів соціального тлумачення історичності, образного трактування науки, релігії та міфу, зв'язку соціального буття з розвитком соціальної образотворчості та ін., які й дозволяють нам сформувати цілісну філософську концепцію соціально-історичної образотворчості.

Метафізичні уявлення про мислення людини спонукали до визначення образів як засадничих елементів людської свідомості, основних і найбільш вагомих продуктів людського мислення, а також до розуміння образотворчості як протооснови будь-яких людських дій, поступків, вчинків, звершень, невдач, успіхів, психологічно-емоційного та духовного станів з їх наступною кореляцією в образи людської культури.

Структура монографії побудована таким чином, щоб дати читачеві найбільш повне і різнобічне уявлення про феномен образу як рушія змін соціокультурної реальності, розуміння основних закономірностей образотворчості та значення їх ролі у формуванні соціально-культурних спільнот і розвитку суспільної свідомості.

Перший розділ присвячений аналізу наявних наукових праць представників філософії, психології, кібернетики, логіки тощо та виявленню кола наявних наукових проблем у дослідженні феномену образу.

У другому розділі вміщено матеріали, присвячені розгляду філософії образотворчості та її етіологічних складових, зокрема, логіці, систематиці та типології образотворчості, етичним вимірам образів, осмисленню образу як феномену психічного відображення.

Третій розділ присвячено образософії як філософському вченню про закономірності становлення, розвитку, функціонування та перспектив образотворчого мислення людини, архітектоніці і конструюванню образів.

У четвертому розділі розглянуто феномен образу та модель соціокультурної реальності та його роль в осягненні історії, в алгоритмі комунікацій, досліджено проблему інтерпретації історичного образу у філософській герменевтиці та соціальній комунікації.

П'ятий розділ присвячено соціально-філософському аналізу історичних образів, він містить огляд основних теорій соціалізації історичних образів та їх значення у формуванні соціальних спільнот.

У шостому розділі осмислено соціокультурну роль образотворчості в житті українського соціуму, зокрема, розглянуто вітчизняні трансформації соціально-етнічної образотворчості, етнічної образософії історії та їх соціокультурне значення, а також соціальну сутність та соціокультурну роль українізації історії.

Завершальний розділ монографії присвячено метафізиці образів. У пошуках істини людина незмінно приходить до усвідомлення Абсолюту як її гранично-незворушної межі, до якої вона має шанс, потребу, вірогідність, можливість, необхідність чи й прагнення наблизитися шляхом трансформації своєї власної свідомості. Метафізика – прототеорія Абсолюту. Вона ж – творча уява людини, що прагне виглянути за наявні межі буття.

Образ є протагоністом соціального інтелекту, окремим важливим еквівалентом соціально-духовного взаємообміну та невід'ємним конструктивним елементом різноманітних соціально-історичних уявлень. Образ продиктовує логіку, стиль та значимість мислення й несе в собі не лише зміст конкретного факту, але й його тотальне передчуття, оцінку, напрям, силу та навіть і після згаслого блиску першого з ним побачення ще й не згасаюче довго відлуння його усвідомленого сприйняття.

Звичайно, розкрити всі аспекти проблеми образу як феномену суспільної свідомості, соціальну роль і значення образотворчості як процесів формування соціальних спільнот та історизації їх колективного минулого в одній роботі неможливо. Водночас, автор сподівається разом з читачами на сторінках цієї монографії відкрити всідисутній світ образів, його філософію, проникнути в таємниці творення людського духу.

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗІВ, ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ТА ОБРАЗОТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ СПІЛЬНОТ

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою переходу суспільства на такий рівень власного розвитку, коли ні соціальні відмінності, ні інформаційне забезпечення, ні, тим більше, фізичні здібності окремої людини не відіграватимуть суттєво важливої ролі як у її особистому, так і суспільному бутті. В той час, коли суспільство в своїх рішеннях, діях та намаганнях керуватиметься виключно досягненнями людського розуму, завершиться етап становлення «Людини розумної» та розпочнеться етап піднесення «Людини, що творчо мислить», та, зокрема, такої людини, що мислить, використовуючи теоретичні набутки та аналіз численних практик мисленнєвої діяльності. З метою осягнення особливостей та складових мислетворчості необхідно на основі розрізнених вчень сформулювати цілісне бачення проблеми, провести загальний аналіз стану досліджень та виявити те спільне, що допоможе розкриттю особливостей мисленнєвої діяльності. Разом з тим, проблематика мислетворення виходить далеко за межі вузькопрофільних досліджень, вона є багатозначною, багатогалузевою і такою, що може отримати достатньо багато розв'язків. При наявності узагальнюючих філософських досліджень в даній царині можна було б добитися цілісності, багатоплановості та системності розв'язків даної проблеми. Зрештою проблематика мислення не обмежується мислетворчістю особистості: соціалізація індивідів призвела до появи колективної та суспільної мислетворчості. Головний продукт мислення, що його ми в даному дослідженні називатимемо «образ», став феноменом суспільної свідомості в соціокультурній реальності. Відсутність комплексних філософських досліджень у цьому напрямі і обумовила актуальність та потребу даного соціально-філософського дослідження.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідженням мислення присвячені численні праці філософів різних спрямувань, теоретиків історії, психологів, педагогів, теологів, мистецтвознавців, соціологів, етнологів, фахівців інших галузей знань. Теоретичним підґрунтям дослідження стали:

- праці з психології, присвячені особливостям психічних реагувань людини, взаємозв'язку мислення та природжених інстинктів, полікомпонентній цілісності мислення, а також мислетворенню, природженим здатностям та символічній природі мислення, психіці як стимулятору творчості, психічній енергії, природженим здатностям людини, досвіду чуттєвих реагувань, соціалізації психіки та її впливу на свідомість;

- наукові розвідки з семантики мовно-літературних, математичних, філософських та інших образів, а також семантики штучного інтелекту, формальних мов, інтерпретацій, стилю, комунікативної семантики та семантики соціальних мов;

- дослідження етики та моралі, психології вчинку, взаємозв'язку психіки і моралі, розуміння суспільної моралі як розвитку архетипу, соціально-історичних форм моралі, моралі як моделі поведінки, взаємозв'язку творчості та соціальної моралі;

- філософські дослідження взаємовпливів логіки і творчості, як також дослідження логіки і психіки як мотивації дій, а також дослідження логіки творчості та ірраціональної логіки, логіки протиріч та логіки творчої особистості, креативної та гіпотетичної логік, логіки пізнання та психології;

- дослідження систем, особливостей застосування системологічних теорій, практики системного аналізу та пізнання, загальної теорії систем, складно-системного мислення, а також синергетичних особливостей мозку і систематизації взаємозалежностей;

- наукові праці з типології науки, структурної типології, кваліфікації, теорії стереотипів, прототипів та етнотипології;

- дослідження змісту, обсягу, значення та сутності образів, ролі творчості у формуванні філософії образів, екологічно-технократичної свідомості, питань математичної творчості, а також дослідження «образу світу» та ін.;

- теорії композиції та архітектоніки, дослідження як окремих образів, так і архітектоніки «текстуалізованої культури»;

- дослідження, присвячені проблемам антропоезису, загальним проблемам конструювання, побудові синтаксичних конструкцій текстів, а також юридичних, архітектурних та інших конструкцій, конструюванню історичної свідомості, культурної реальності, а також теорії персональних конструктів;

- наукові праці з проблем онтології людини і техніки, онтологічних вимірів дискурсу, онтологічного статусу політичної реальності та інших досліджень онтологічної тематики;

- дослідження образів соціокультурної реальності, проблематика образотворення та моделювання, філософських проблем моделювання, поняття моделі та процесу моделювання;

- аналіз феномену трансформації об'єктивної реальності, соціальної онтології смислу, історичних особливостей моделювання соціуму, а також дослідження інтерпретації, граничних особливостей мислення, методів філософської герменевтики, системності інтуїтивних практик, єдності складових свідомості, взаємозв'язку антропоінтелекту та історичного наративу;

- соціальні дослідження образів;

- наукові розробки, присвячені проблемам соціалізації особистості, аналізу духовно-онтологічних стратегій мислення, проблематиці рівнів та форм історичного пізнання, дослідженням соціальної суб'єктності, феномену соціалізації дискурсу та феномену соціалізації події, а також проблемам соціалізації особистості, окремим аспектам соціальних трансформацій тощо;

- питання становлення соціально-історичних спільнот;

- дослідження, присвячені проблемам трансформації соціально-етнічної образотворчості, етнічним особливостям створення образів;

- наукові праці, присвячені становленню теорій етносу та етнічної образотворчості;

- дослідження в галузі філософії історії та ролі творчості у пізнанні минулого;

- метафізичні дослідження мислення.

Ми не намагатимемося будь-що виявити недосконаліть пошуків окремих дослідників, хиби проведеного ними сукупного аналізу розвитку, стану та перспектив мислення. В намаганні знайти витоки різних, навіть таких, що суперечать одна одній теорій, ми дійшли висновків про потребу опрацювання власних наукових позицій, які б поєднали відмінні одне від одного наукові напрацювання в єдину і цілісну концепцію образного мислення. Наявні донині психологічні дослідження емоцій, уяви, пам'яті, сучасні досягнення в галузях логіки, інформатики, соціальних комунікацій тощо поєднує наскрізна думка про формування, використання, зберігання, реновацію, адаптацію, трансформацію, реконструкцію образів.

Соціологи у своїх дослідженнях ведуть пошуки закономірностей існування найбільш важливих соціальних образів (соціального характеру, суспільної свідомості, історичної та національної пам'яті тощо). Образ стає у різноманітних фахових дослідженнях XXI ст. своєрідним наріжним каменем більшості наук та, водночас, залишається не вповні дослідженим.

Через сукупність етіологічних складових процесу образотворення (психологічних, соціально-культурних, семантичних, етичних, логічних, деонтологічних, хронотопологічних, мовно-текстологічних, систематологічних, типологічних, казуалістичних тощо) уможливлюється виявлення особливостей образотворчості, а внаслідок знаходження психології, логіки, етики, типології та систематики мислення появляється можливість з'ясування філософських закономірностей образотворчості. В результаті соціальної трансформації історичних образів дані образи постали соціальним відображенням історичного минулого та відтворенням соціальної дійсності. Соціально-філософський аналіз історичних образів дасть підстави обґрунтувати наявність категорії соціально-історичних образів, з'ясувати їхню соціальну та історичну сутність, виявити взаємозв'язок між історичною образотворчістю соціуму та його самовизначенням.

Образ, як окремий феномен культуротворчості, був інтерпретований соціумом та застосований ним в якості смислового універсуму:

- образ є суб'єктивною підставою та об'єктивним результатом кожного мисленнєвого процесу; сукупність загальноприйнятих образів соціуму є основою уявлення про його соціальне буття;

- суспільство, що створило культуру, шляхом образотворчості відобразило в цій культурі себе, запропонувавши, таким чином, власний образ своєї автентичності;

- через тривалість та наповнення подіями процесу культуротворчості цей процес, став способом історизації суспільством соціокультурного буття (в даному випадку – встановленням матеріальних та духовних культурних віх через певні часові проміжки на шляху суспільного буття), а черговий узагальнений образ процесів, явищ та результатів культуротворення для кожної нової соціальної групи щоразу ставав історією;

- акцентування на інформативній, софійній тощо складових образу та нівелювання психологічної, методологічної, проблемної та інших складових неодмінно призводило до реформування образу соціокультурної реальності у придатну і зручну для проведення досліджень, проте достатньо інтерпретовану модель соціокультурної реальності;

- інтерпретація образів у соціальній комунікації призвела також до створення соціально трансформованих образів та уможливила дослідження соціального буття через пізнання соціального мислення;

- в результаті розвитку мисленнєвих задатків людини, впливу на її мислення як соціального оточення так і стану та рівня розвитку культури внутрішній образ світу людини інтерпретується та переформатовується нею під впливом зовнішніх антропосоціальних чинників у її індивідуально-соціальний, а відтак і суспільно-соціальний образи світу.

Наявність філософського узагальнення в його суб'єктивно-чуттєвій формі, що апріорі присутнє в кожному з уявлюваних образів в якості «мисленнєвого ембріону», дозволить виявити в даному науковому дослідженні чуттєві складові логічно-понятійного, абстрактного чи іншого стилю мислення. Якщо уява в якості механізму реалізації мислення виступає комбінуванням чуттєво-філософських зсновків та адозволяє казуальну об'єктивацію образу то генерування образу як об'єктивної реальності відбувається шляхом унікалізації сукупності його комбінаторних елементів (архітектоніка винятковості образу) та знаходженням загальнопредметних відповідників представленим мисленнєвим актам (конструювання загальнодоступності образу), а каузалізація образу відбувається шляхом соціалізації висновків, сформульованих внаслідок осягнення його філософем. Ці та інші філософські спостереження уможливлять використання в даному перспективному науковому дослідженні в якості доведень образологічної сутності будь-яких напрямів мислення (стилів, способів, видів тощо) та існування єдиного за своєю сутністю образотворчого мисленнєвого процесу.

Здійснення на підставі теоретико-методологічного аналізу наявних науково-філософських досліджень у галузі психології, соціології, літературознавства, етнології, антропофілософії, феноменології, та історіософії образотворчості обґрунтоване потребою розвитку теорії та філософії образотворчості, а також формування на їхній основі системних знань, концепцій та теорій.

Розвитку історичної науки в цілому, та її теоретичного тлумачення, зокрема, сприятиме становлення «Образософії історії» з її тлумаченнями історичного як комплексу домінантних соціально обумовлених образів минулого.

Різноманітні та різнопланові дослідження мисленнєвих актів та процесів образо-/мислетворення дозволять, тим самим, на їхній основі сформувати єдиний цілісний погляд на розуміння мислетворчості як процесу соціального образотворення.

Автори психологічних досліджень мислення Вольфганг Келер [1], Макс Вертгеймер [2], Жан Піаже [3], Карл Густав Юнг [4; 5], Джордж Келлі [6], Леон Фестінгер [7], Зигмунд Фрейд [8], Анна Фрейд [9], Джуліан Роттер [10], Карл Роджерс [11], Едмунд Гусерль [12] та інші достатньо близько підійшли до пізнання образу як психологічного феномену.

В. Келер (Дослідження інтелекту людиноподібних мавп. 1917) науково підтвердив зв'язок мислення з потребою виконання фізичних дій. Крім того автор пов’язав мислення з наявністю природних інстинктів.

В дослідженнях представника гештальтпсихології М. Вертгеймера (Продуктивне мислення.1943) зустрічаємо думку про те, що мислення створює цілісну картину та встановлює вимоги щодо взаємозв’язків між компонентами цієї картини.

У науковій праці Ж. Піаже (Психологія інтелекту. 1951) логіка дії та саморегуляція протиставлені спадковості та біологічним особливостям людини. Автор наблизився до розуміння мислення як окремого виду соціальної діяльності.

К. Г. Юнг у своїх працях (Символічне життя. 1939; Архетип та символ) стверджував, що здатність до мислення закладена в людині від її народження. Автор вважав, що свідомість починається від певних архетипів як несвідомих початків свідомого мислення. Також К. Г. Юнг зясував символічну природу мислення.

Джордж Келлі (Теорія особистості (теорія особистісних конструктів). 1955) відзначив, що психіка здатна не лише рефлексувати на оточення, але й стимулювати його творче освоєння. Теза автора про відмінності людей внаслідок різного трактування ними реальності слугує прологом пояснення соціальної образотворчості.

Дослідженням впливу психіки на мислення присвячені також праці Л. Фестінгера (Теорія когнітивного дисонансу. 1957) та К. Левіна (Теорія поля в соціальних науках. 1951). Автори цих досліджень пов’язують мислення з наявністю чуттєвих дисонансів та психічної енергії. Також К. Левін виявив залежність розвитку психіки від соціального оточення.

З. та А. Фрейд у наукових працях (Вступ до психоаналізу. 1916-1917) та, відповідно, (Теорія і практика дитячого психоаналізу. Збірник праць різних років) успішно довели, що духовна творчість притаманна кожній людині. Втім, автори так і не прийшли до думки, що обумовлена станом психіки індивідуальна творчість має передусім соціально-психічні витоки.

Д. Роттер (Теорія соціального навчання. 1954) довів, що впродовж свого життя людина накопичує певний творчий потенціал (досвід чуттєвих реагувань – прим. Я. М.), що може бути реалізований при наявності соціальних перспектив.

У К. Роджерса (Становлення особистістю. 1961) [13] знаходимо, що в мисленні людина інтерпретує образи реальності відповідно до особливостей своєї психіки, а також, що зміни у свідомості людини мають місце завдяки накопиченню досвіду соціальних взаємин.

Е. Гусерль, як засновник феноменології, стверджував, що людську свідомість формує психологічна реальність, відповідно до якої людина інтерпретує дійсність.

Дослідниками психіки та психології було встановлено:

- наявність міжелементних зв’язків у психообразах;
- неспівставність цілісного психообразу з його сенсорними першоелементами;
- природжену здатність людини до образотворчості як усвідомленого реагування на оточення;
- зв'язок процесу формування психообразів з потребами активізації психіки та наявністю психічної енергії;
- взаємозв’язок між станом та якістю психообразів і рівнем соціальних взаємозв’язків їхніх продуцентів;
- зв'язок між реалізацією творчих актів та рівнем накопичення соціального потенціалу;
- закономірність інтерпретації соціальної реальності в процесі образотворчості відповідно до особливостей психорозвитку особистості.

Наявність описаних вище наукових розвідок дає можливість проведення наукових досліджень образу як феномену психічного відображення.

Дослідженню семантики образів приділяли увагу літературознавці та мовознавці - Ірина Кобозєва [14], Петро Червінський [15], Вікторія Іващенко [16], Олена Шелестюк [17]; математики та інж.: Богдан Павлишенко [18] і Альфред Тарський [19]; архітектори: Олена Трошкіна [20] та Андрій Раєвський [21]; філософи та інші: Адам Шафф [22], Анжеліка Чантурія [23], Ігор Карівець [24], Георгій Почепцов [25], Андрій Давидов та Ольга Скорбатюк [26] і багато інших, зокрема, Барбара Парті [27] та Річард Монтегю [28] чиї дослідження наблизили нас до розуміння семантики творчого образу.

Свій вклад в розвиток семантики внесли теоретики формалізованої образотворчості та дослідники штучного інтелекту та, зокрема, А. Тарський, який у праці «Семантична концепція істини і основи семантики» дав теоретичний поштовх до розвитку формальних мов.

Фредрік Джеймісон [29] дав наукове пояснення інтерпретації, як окремої парадигми постмодерного мислення, суть якого полягає у фрагментації затиснутої капіталізмом культури.

І. Карівець вважає передумовою соціального буття наявність окремої особистості [30]. Необхідно визнати вслід за автором наявність цих двох семантичних складових, соціальної людини і індивіда, однак також не варто виносити вердикт щодо індивідуального ядра у соціальній людині, позаяк має право на існування й діаметрально протилежна думка.

Семантиці архітектурного стилю присвячене дисертаційне дослідження А. Раєвського [31].

У монографії Г. Почепцова «Семіотика» [32] мають місце також і дослідження семантики мовних комунікацій.

Наявність різногалузевих семантичних досліджень соціальних мов дозволяє сформулювати аналітичну концепцію семантики соціально-образного мовлення. Дані дослідження й стали теоретичним підґрунтям створюваної нами теорії образно-мовних комунікацій як філософського пояснення образологічних особливостей соціального мислення.

На становлення науково-філософських теорій моралі мали вплив розглянуті нами у даному дослідженні праці Володимира Роменця [33], Рувена Бар-Она [34], Джона Майєра та Пітера Селовея [35], Михайла Тофтула [36] та інших.

У «психології вчинку» В. Роменця вчинок розглядається як «логічний осередок психічного» та морально-творче діяння [37]. Власне, своєрідна психологіка творчості наявна у будь-якому створеному людиною образі. Тим самим автор виводить розуміння творчого акту, як логічного обґрунтування психічних реагувань на створені людиною сутності. Втім, В. Роменець не формалізує та залишає не з'ясованою об'єктність створюваного людиною творчого продукту.

Дж. Майєр та П. Селовей [38] практично вже підійшли до розуміння моральності, що ними розуміються як емоції, тобто – своєрідні психічні образи-аргументування.

У своєму тлумаченні моральності М. Тофтул [39] досить ґрунтовно представив розуміння суспільної моралі як продовження соціально-моральних архетипів. Однак, як в тлумаченнях морального архетипу, так і в тлумаченні особистісної моралі автор ще не бачить їх розуміння в якості окремого прототипу соціальних образів.

До дослідження соціальних форм моралі звернулася Марія Рогожа [40], котра й представила окремі форми моралі в якості таких, що були породжені конкретними історичними системами норм.

Автори колективної монографії «Норми і мораль в соціологічній теорії» [41] пропонують думку щодо формування моралі, як моделі (ерзац-образу) поведінки шляхом «типізації буденного мислення».

Чи не найближче до розуміння соціальної моралі, як певної сукупності творчих образів підійшов Олександр Івін у монографії «Філософія колективної творчості» [42].

Дослідження, здійснювані представниками соціальної філософії, дають теоретичну основу для розвитку образотворчої теорії соціальної моралі.

В дослідженнях логічних закономірностей, що можуть бути застосовані для обґрунтування образотворчості, на наш погляд, достатньо важливими є роботи В'ячеслава Ципіна [43], Лева Шестова [44], Миколи Бердяєва [45], Олександра Івіна [46], Світлани Лаврової [47]та інших, що передають різні нюанси використання філософської логіки в процесах образотворчості.

В даному дослідженні нами також було використано праці Еріха Фромма [48], Абрагама Маслоу [49], Альфреда Адлера [50], Джорджа Олександра Келлі [51], Джо Гілфорда [52], Генріха Альтшуллєра [53], Хіларі Патнем [54], а також Михайла Тофтула [55] та Михайла Ясінського [56].

Е. Фромм пропонує розглядати розвиток психіки через логіку послідовних подій в житті людини. А. Х. Маслоу у формулюванні теорії мотивації людини пропонує розглядати «ієрархію основних потреб» в якості психологіки мотивацій. А. Адлер виразив зміст свого наукового дослідження словами «Будь-яка діяльність пов'язана якимось чином з мистецтвом» і, тим самим, запропонував розглядати універсальну для кожної людини логіку творчої діяльності. Д. О. Келлі в теорії особистих конструктів звертає увагу на те, що «світ безперервно змінюється навколо себе», а тому застосування людиною динамічної логіки є цілком необхідним. Х. Патнем приходить до думки про необхідність спростування матеріалістичного трактування свідомості та визнати наявність ірраціональної логіки.

Систематизуючи різноманітні підходи до тлумачення логіки, приходимо до висновку, що логіка протиріч В. Андреєва, логіка розвитку творчої особистості Т. Альтшуллєра, креативна логіка Д. Гілфорда, гіпотетична логіка Дж. Келлі, логіка пізнання А. Адлера, А. Маслоу та Е. Фромма і психологіка З. Фрейда та К. Г. Юнга попри різні тлумачення логіки мислення людини, лише доповнюють одна одну та можуть бути поєднані між собою в якості окремих складових при розробці цілісного полікомпонентного теоретичного обґрунтування логіки образотворчості.

Дослідженням проблематики систем займалися представники різних галузей науки. Микола Гартман систематизував наявні різноманітні наукові та філософські погляди у монографії «Систематична філософія» [57]. Дослідженнями систематичної філософії займався Аркадій Троєпольський [58]. Філософське тлумачення свідомості знаходимо у Дмитра Іванова [59]. Досвід творення та особливості застосування ситемологічних теорій розкрив Анатолій Кононюк [60]. Практичні прийоми застосування системного аналізу знаходимо у Юрія Сурміна [61]. В дослідженні Анатолія Аверянова представлені матеріали що стосуються особливостей системного пізнання буття [62]. Загальна теорія систем представлена Марком Гайдесом [63]. Тематику та особливості складно системного мислення розкрив Клаус Майнцер [64]. Оригінальне тлумачення стану та розвиту ноосфери представлене монографією Микити Мойсеєва [65]. В дослідженнях образу як системи була використана наукова праця «Кінець визначеності» Іллі Пригожина [66].

Дослідженням енергії людського мозку присвячена наукова праця Ігоря Євіна «Синергетика мозга» [67]. Автор вважає, що людське мислення є процесом розпізнавання образів, а також висловлює думку про те, що «робота нашої свідомості < >…пов'язана з вирішенням неоднозначності» [68;86]. Фактично, І. Євін доводить можливість реалізації через формування образів енергії людського мислення.

Будь-яка соціально-культурна проблема може бути доступною для вирішення лише при умові з'ясування системи взаємозалежностей між її задекларованими складовими. «Культура – комплекс і в якості комплексу потребує комплексного підходу, у якому кожен із елементів удостоєний своєї неповторної і доречної ролі» [69].

Наукові дослідження згадуваних вище та інших авторів сприяють розумінню образотворчості як системної, систематизованої та систематичної творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання буття.

У розвиток типології науки внесли свій вклад Юлія Добролюбська [70], Ілля Докучаєв [71], Аудра Забуліоніте [72], Марія Кравчик [73], Олександр Опанасюк [74], Анастасія Маричева [75], а також багато інших. При підготовці даного наукового дослідження нами також було проаналізовано наукові статті Анатолія Загнітка [76], Ірини Демидової [77], Костянтина Оксинойда [78], Григорія Рейніна [79] й Тетяни Давидченко [80]. У дослідженнях типології образів нами було використано численні теоретичні напрацювання, викладені у монографіях «Дослідження по структурній типології» [81] та «Типологія і класифікація в типологічних дослідженнях» [82].

Лінгвістичне вивчення стереотипів [83], що, очевидно, опирається на теорію стереотипів Х. Патнема [84] дозволило наблизитись до розуміння значного масиву стереотипних образів. Теорія прототипів Е. Рош [85] виступила свідченням розмитості образів, їх різній інтерпретації в центрі і на периферії мисленнєвого процесу, і навпаки, концепція А. Вежбицької дозволила з'ясувати, що прототипи «можуть допомогти нам побудувати кращі, глибші визначення, зорієнтовані на людську концептуалізацію реальності, відбиту й утілену в мові» [86:226]. Л. Савельєва, пропонуючи розглянути національно-мовну категоризацію світу [87], тим самим також чіткіше окреслила й сутність етно-типологічних концептів мислення, а отже, й образів, як його єдиних і остаточних результатів.

В дослідженнях згадуваних вище авторів типологія «є своєрідним ключем до розкодування багатьох понять» [88;23], «є методом наукового пізнання, в основі якого лежить таке, що володіє різноманітними властивостями,розбиття на групи сукупності досліджуваних об'єктів» [89;8], «перестає бути <> засобом конституювання смислової структури» [90;15], а також «попри уявну необмеженість типів їх максимальна кількість є не більшою за 2^N при наявності N-ної кількості ознак» [91]. Досвід типологічних досліджень покладено в основу формування типології образів та образотворчого системного, комплексного і всеосяжного мислення.

Дослідженнями обсягу, значення, сутності, змісту й характеристики образів займалися Світлана Милославська [92], Олексій Ощепков [93] Антоніна Ігнатова [94], Єлена Петровська [95], Сьюзен Лангер [96], Наталія Барна [97], Наталія Блохіна [98], Валерій Хазієв [99], Аскадула Сабіров [100], Олексій Барабашов [101], Олена Сильнова [102], Лідія Корсакова [103]та інші.

Теоретичною першоосновою образософії стали праці Олександра Баумгартена [104], Віктора Окорокова [105], Жана Бодріяра [106], [107], Гі Ернеста Дебора [108], Володимира Кіма [109], Володимира Борзенкова [110], Олега Аронсона [111], Дениса Бєлікова [112], Людмили Капустіної [113], Ірини Дмітрієвої [114], Світлани Симоненко [115], Олени Павлової [116] і ряд інших.

Роль творчості у формуванні софійності образу досліджували Михайло Бахтін [117], Жорж Діді-Юберман [118], Ернст Кассірер [119], Сьюзен Катерина Лангер [120], Марі-Жозе Мондзен [121], Ганс Зедльмайр [122].

Дослідженню технократично-екологічної свідомості присвятили свої наукові праці Роман Мартинов [123], Олена Романова [124], Віктор Беркут [125], Наталя Калініна [126], Закій Мурзагалін [127], Айтеч Ашхамаф [128], Юлія Кам'янська [129]. та інші. Основи екологічної етики розробляють Андрій Матвійчук [130], [131], [132] та Ольга Молотова [133].

Питання математичної творчості з'ясовували Леонід Антипенко [134], Габріела Лоллі [135], Наталя Проскура [136], Анрі Пуанкаре [137], Жак-Саломон Адамар [138] та інші.

«Образ світу» досліджували Артур Шопенгауер [139]; Девід Юм [140], Олександр Асмолов [141]. Вивченню свідомості присвячені роботи Ірини Смаль [142], Дмитра Сепетия [143], Олександра Бобкова [144], частковово – Дмитра Кузнецова [145], Світлани Пономарьової [146] та інших авторів.

Різнопланові науково-філософські теорії мисленнєвої діяльності людини засвідчують про потребу проведення системно-цілісних досліджень образософії мислення.

Представники філософських, філологічних та інших наук формують, як свідчать матеріали численних досліджень, власне бачення архітектоніки. Марина Загидулліна вважає, що архітектоніка – це «побудова літературного твору як єдиного цілого, взаємозв'язок його основних складових частин і елементів» [147]. Олена Бердник зауважила, що «поняття «архітектоніка», вперше використане М. Бахтіним [148], отримує різноманітні варіації в працях В. Федорова [149], Н. Тамарченко [150;61], О. Самойлова [151]. Ще до створення бахтінської концепції єдність і співіснування композиції і архітектоніки відмітили П. Флоренський [152], О. Лосєв [153], Р. Інгарден [154], котрі по-своєму визначали і пояснювали ці поняття» [155]. Зрештою, О. Бердник зробила висновок, що «питання кореляції цих понять (архітектоніки і композиції – прим. Я. М.) і на сьогоднішній день є дискусійним і тому вимагає більш глибокого і детального дослідження» [156]. Ганна Табакова, всупереч О. Бердник, береться чітко розмежовувати поняття архітектоніки і композиції ліричної прози [157]. Вікторія Шевченко [158] визначає архітектоніку як таку, що є «системною організацією та закономірностями розподілу елементів».

Дослідження образів, які були проведені як вітчизняними (Алла Прилуцька [159], Юрій Максименко [160], Галина Удяк [161], Володимир Салій[162]), так і зарубіжними фахівцями (Максим Ходаков [163], Марина Ногайлієва [164], Юлія Ковтунова [165],) засвідчують, що такі образи є не лише маяками світової культури, але й суспільно визнаними зразками мистецтва цілеспрямованого мислення.

Культура, як система знаків, завдяки створеному їхніми попередниками філософському образу «текстуалізованої культури» представлена у дослідженнях науковців Вікторії Желязкової [166], Наталії Мочернюк [167], Андрія Марданова [168], Ю. Азарової Юлії [169], Романа Громяка[170]. Однак постмодерна схильність окремих авторів до розуміння буття в якості текстуалізації самого себе змушує до формування принципово іншого бачення уявлюваної нами реальності.

Над дослідженням проблематики конструювання та композиції творчості працювали Ірина Маслова [171], Марина Шнайдер [172], Ніна Соколова [173], Ільфар Сафаров [174], Айя Виноградова [175], Євгеній Рогальський [176], Ольга Гагаріна [177], Оксана Нестерова [178], Анатолій Столєтов [179], Ольга Варениця [180], Олександр Чаплигін [181], Ігор Шпачинський [182], Владислав Соловйов [183], Олександр Колісник [184], Віктор Мироненко [185], Наталя Мірошник [186], Людмила Архипова [187], а також Микола Бердяєв [188], Анрі Бергсон [189], Едгар Алан По [190] та інші, що й підтверджує перспективність та актуальність філософських потенцій у даному напрямі образотворчих пошуків.

Михайло Гінзбург займається дослідженням синтаксичних конструкцій у фахових текстах [191]. Термін «юридичні конструкції» застосовує Ольга Зінченко [192]. В навчальній літературі знаходимо також різноманітні тлумачення термінів, що використовуються для позначення архітектурних та будівельних конструкцій [193], [194], [195].

Дослідження вітчизняних науковців щодо «конструювання масової суспільної свідомості» [196], розумового конструювання реальності [197], конструювання історичної свідомості [198], конструювання культурної реальності [199] та ряд інших засвідчують про активне використання терміну «конструювання», що поступово перейшов з технічного лексикону у наукову та філософську лексику.

«Проблемі «антропоезису», тобто творення людиною себе, присвячено ряд важливих публікацій, серед яких чільне місце займають роботи К. Колама, М. Кілані, Г. Гірца, В. Беха, А. Кравченко, Р. Сміта, та ін.» [200;70]. «Одним з перших спробував вийти на аналіз особистості через характеристики її пізнавальної (когнітивної) сфери Дж. Келлі у теорії персональних конструктів» [201;37].

Наведені вище приклади тлумачення терміну «конструкція» дозволяють стверджувати про наявність різноманітних дефініцій та потреби їх узгодження при побудові наукової теорії мисленнєвого конструювання.

Сучасним онтологічним дослідженням різноманітних спрямувань присвячені численні наукові розробки як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так до питання визначення онтології зверталися: Яків Тараоєв [202], Мирослав Попович [203], Дмитро Кривенко [204], Андрій Баумейстер [205]. Також з'ясування авторами сутності онтології має місце у вітчизняному посібнику для студентів під назвою «Вступ до філософії: онтологія людини» [206]. Дослідженню онтології техніки присвячене дисертаційне дослідження Ольги Алієвої [207]. Онтологічному виміру постнекласичного наукового дискурсу присвячена дисертаційна робота Ірини Фур'єр [208]. Особливості сучасної французької онтології розкриті в докторській дисертації Світлани Куцепал [209]. Дослідження онтологічного статусу політичної реальності були проведені В'ячеславом Гурбичем [210]. Структура смислів породжує універсум мисленнєвої реальності.

У дослідженнях зарубіжних науковців досить плідно представлені як різноманітні аспекти онтології так і різнопланові підходи до розкриття онтологічної тематики. Серед найбільш виразних в онтологічному плані слід назвати наукові праці Павла Павлова [211], Олени Пилипенко [212], Ангеліни Кошиної [213], Андрія Магди [214], Дениса Шалагінова [215], Ксенії Альшевської [216], Анастасії Медової [217], Дільб'яр Бахтізіної [218], Катерини Ширяєвої [219], Людмили Сидорової [220], Вадима Зими [221], Меріне Мелікян [222], Леоніда Петрякова [223], Микити Анісімова [ ]224, Сергія Кащеєва [ ]225, Ірини Кушової [226], Світлани Нагуманової [227], Олега Панасенка [228], Наталії Черняк [229], Наталії Голубевої [230], Євгенія Іванова [231], Дьордя Лукача [232], Михайла Прохорова [233],П'єра Бурдьє [234] та інших.

Завдяки наявним дослідженням в галузі онтології з'явилася можливість проаналізувати історичні та інші образи в онтологічному аспекті. Наявні дослідницькі матеріали стали науково-філософським підґрунтям онтології образотворчості.

Образ як соціокультурна модель реальності, а також інші пов'язані з даною науковою проблемою питання досліджували: Юрій Романенко [235], Віктор Бурлачук [236], Олена Злобіна [237], Микола Губанов [238], Олександр Счастливцев [239], Валерій Удальцов [240], Василь Дуйкін [241], Ростислав Поліщук [242], Дмитро Михалевський [243], Микола Кузьмін [244], Олексій Селіванов [245], Тетяна Кулікова [246], Інна Яндараєва [247], Наталя Шаповалова [248], Олена Фостачук [249], Лариса Осадча [250], Наталія Зайцева-Чіпак [251], Андрій Селезньов [252], Володимир Ігнатов [253], Євген Пилипко [254], Олег Перепелиця [255], Зіля Садикова [256], Юрій Павлов [257], Костянтин Кротов [258], Олексій Юркін [259], Віта Заріцька [260], Олександр Макейчик [261], Імбія Чурсанова [262] та інші.

Проблематика образотворення та моделювання реальності знайшла своє відображення у книгах таких авторів як Сейла Бенхабіб [263], Макс Вебер [264], Микола Козловець [265], Ернст Кассірер [266], Поль Рікер [267], Хайден Уайт [268].

Окремі статті, що розкривають філософську проблематику моделювання, опублікували Ростислав Поліщук [269], Оксана Глухова [270] та [271], Марія Яременко [272], Наталя Удріс [273].

Дослідженню поняття моделі та процесу моделювання присвятили свої наукові праці< >К. Б. Бороєв, Б. В. Бірюков, М. П. Бусленко, Є. С. Геллер, В. М. Глушков, С. К. Кліні, А. А. Ляпунов, Дж. Міллер, Р. Макс-Лоун, К. Є. Морозов, В. В. Налімов, І. В. Новік, В. С. Ратніков, А. Робінсон, А. А. Саморський, В. О. Штофф, Х. Шейк, У. Ембі та інші» [274].

Е. Дюркгейм вважав, що в колективних уявленнях виражені об'єктивні реальності [275;186]. Прихильником подібних міркувань є також Д. Шабалін, який вважає, що «Соціальна реальність може бути представлена в якості законодоцільності світу в умовах предметного характеру діяльності» [276;8].

Сутність феномену трансформації об'єктивної реальності у систему суб'єктивних смислів обґрунтовує і Д. Сергеєв: «Будучи соціальним явищем, ідеальною формою межового стану соціального буття, - пише автор дисертаційного дослідження, - смисл репрезентується в культурних формах, забезпечуючи зв'язок між людиною і суспільством» [277;3]. Соціальна онтологія смислу є предметом дослідження В. Рибакова [278]. О. Мостяєв обґрунтував запропоновану ним еволюційну модель історичного буття етносу [279]. «Пошук ідеальної форми соціального, як розгадка таємниці людини, продовжується» [280].

Ці та інші наукові дослідження засвідчують про наявність історичних особливостей моделювання соціуму.

Дослідженням інтерпретації присвячені та в нашій роботі проаналізовані:

- Праця Поля Рікера «Конфлікт інтерпретацій. Нариси про герменевтику», у якій автор досліджує граничні особливості мислення та їхні відмінності і варіації [281];

- Дослідження Ганса-Георга Гадамера «Істина і метод. Основи філософської герменевтики», що представляє собою історію та основні засади герменевтичної філософії [282];

- Докторське дисертаційне дослідження Олени Юркевич «Герменевтика культурної форми розуміння» [283];

- Дисертаційні роботи Наталії Попової [284], Ірини Пухти [285], Дмитра Мамченкова [286], Юрія Шаєва [287], Інни Маслової [288], Марини Мініної [289], Віктора Устюгова [290] та ін.;

- Наукові праці Олени Шульги [291], Людмили Мазур [292], Оксани Яворської [293] та Олени Коломієць [294].

Олександр Бондаренко наголошує на системності інтуїтивних практик [295]. Ірина Злобіна [296] підкреслює продуктивну єдність різних складових свідомості. Оригінальні погляди щодо ролі інтелекту в формуванні історичного наративу демонструє і Леонід Зашкільняк [297]. Ці та інші дослідження проблеми інтерпретації історії стали основою для філософського вирішення проблем інтерпретації історичного образу.

Неперехідна цінність історичних образів пов'язана з їх повсякчасною соціальною затребуваністю. Історія як образотворчість є вигадуванням минулого, але таким вигадуванням, без якого минулого б у нас не залишилось. Історичне мислення виникло не лише в процесі чи й результаті пошуків минулого, його змісту та сенсу, але й у зв'язку з наявністю в її образах позачасової суспільної ваги та значимості, їх всеприсутності у бутті та мисленні.

Створені шляхом соціальних рефлексій історичні образи, короткий філософський аналіз яких ми пропонуємо розглянути, постають невід'ємною складовою того соціального утворення, яке було сконструйовано розумовою працею свідомих своєї унікальної самості індивідів з метою пошуку універсуму власної соціалізованої та усуспільненої свідомості.

Соціальні дослідження образів у наукових працях та філософських розвідках представлені:

- філософськими дослідженнями вітчизняних науковців - Олени Романової [298], Оксани Насєдкіної [299], Ніни Щербакової [300], Олени Карпенко [301], Вадима Мудрака [302], Лариси Губернюк [303], Юрія Омельченка [304], Антоніни Корецької [305] та Володимира Хоменка [306];

- філософськими працями зарубіжних дослідників – Насімі Іммавердієва [307], Андрія Іванова [308], Абдураxіма Мутушева [309], Андрія Живого [310], Елеонори Агапової [311], Олени Максимової [312], Олени Овчарової [313], Андрія Вакуленка [314], Валерія Удальцова [315], Гюстава Лебона [316], Анастасії Кістової [317], Ірини Зінченко [318], Марека Маріуша Титка [319], Мірослава Грусєвіча [320] та ін.

Історія формує соціум, що створив історію. «Соціальні зміни провокують появу історичної свідомості» [321, 127]. Поза історією є лише історії, яким не надаєм значення. Історія є тим, чому намагаємося повернути сенс. Розвиток соціуму, як це видно із згадуваних вище досліджень, веде до організації історичного мислення. Синергію соціуму та його історії ми наматимемося дослідити також і в даній науковій праці.

Феномен соціалізації історичних образів виявляється як включення минулого у сучасність індивіда шляхом уявного пізнавального перенесення його самого в дане минуле. Історія є невід'ємною характеристикою соціуму, розвиток якого базується на присвоєнні та переосмисленні свого колективного минулого. В численних наукових та філософських дослідженнях представлені різноманітні аспекти соціально-історичної проблематики.

Актуальні проблеми соціалізації особистості були висвітлені у науковій праці Руслана Новгородського [322]. Аналіз духовно-онтологічних стратегій мислення представлений у докторському дисертаційному дослідженні Наталії Іванової [323]. Наукова робота Інни Литус присвячена проблематиці рівнів та форм історичного пізнання в контексті постнекласичної науки [324]. Дослідження соціальної суб'єктності (студентства) в умовах соціокультурної трансформації були проведені Людмилою Сокурянською [325]. З'ясування феномену соціалізації дискурсу мало місце у науковій праці Юлії Колісник «Текст і дискурс: проблеми дефініцій» [326]. Соціально-філософський аналіз світоглядних протистоянь провела Марина Халіман [327]. Феномен соціальної події став предметом філософського дослідження Світлани Панасенко [328]. Про минуле «як ще не історію» читаємо у роздумах Йорна Розена [329]. Проблемам соціалізації особистості присвячена філософська праця Євгенії Ніколаєвої [330]. Ряд особливостей соціального конструювання висвітлено у науковому дослідженні Олега Кирницького [331]. У соціально-філософському аналізі Олександра Гурянова висвітлені проблеми соціалізації особистості у різних типах суспільства [332]. Дослідження соціальної події в якості концепту та комуні кату представлені Світланою Нариковою [333]. Пошук системних закономірностей взаємозв'язку людини з історією представлений у монографії Тетяни Метельової [334]. Окремі аспекти соціальних трансформацій знаходимо в дослідженнях Маряни Пальчинської [335]. Ці та інші наявні наукові та філософські дослідження слугують основою для проведення філософського дослідження феномену соціалізації історичних образів.

На становлення соціальних спільнот значний вплив справили сформовані в якості стійкої сукупності уявлень їхні власні історії. Науковцями та філософами були досліджені як різноманітні аспекти розвитку соціальних спільнот, так і детальні особливості трактування і розуміння історії. Поєднання в одному дослідженні різноманітних аспектів соціально-історичних закономірностей розвитку суспільства разом з особливостями розвитку суспільної історії дало б можливість, з однієї сторони, уникнути різнопрочитань та тавтології, а з іншої, виявити нові ракурси науково-філософського мислення.

Нами були розглянуті науково-дослідницькі роботи Оксани Прокоп'юк [336], Людмили Ляпіної [337], Богдана Лаврія [338], Світлани Дрожжиної [339], Марини Михайлової [340], Наталії Іванової [341], Зореслави Цупренко [342], Юлії Кислої [343], Оксани Кравчук [344], Олени Злобіної [345], Ольги Васильченко [346], Леоніда Зашкільняка [347], Володимира Пержуна [348] та інших.

В якості наукової основи нашого дослідження також були використані праці Макса Вебера [349], Арона Реймона [350], Миколи Козловця [351], Оксани Панафідіної [352], Вінсента Декомба [353], Карла Мангайма [354], Пола Коннертона [355].

Попри наявність активної уваги до питання становлення соціально-історичних спільнот наразі у цій царині існує достатня кількість білих плям, які ще чекають своїх дослідників. Існує думка, що соціальна історична свідомість «поступово формується від елементарного стану до більш розвинених своїх форм. Змістом такої еволюції є все більш глибоке розуміння соціального контексту тих образів пам'яті, що мають надіндивідуальне значення» [356,145], а конфігурація минулого «залежить від уявлення щодо сучасності» [357,146]. Варто також погодитися з твердженням, що «історична пам'ять – це колективне уявлення про минуле» [358]. Разом з тим, попри наявність взаємозалежності між соціумом та його історією, необхідність розкриття такого механізму існує, а дієвим і ефективним інструментом дослідження даного механізму може стати образософія.

Творчістю є діалог митця зі світом. Через соціально-етнічну образотворчість соціум виявляє свої архетипно-етнічні риси, проголошує власні актуальні соціальні проблеми, завдання, потреби та очікування. Дослідження соціальної образотворчості є важливим для розуміння духовності кожного народу, її витоків та розуміння народних прагнень.

При підготовці дослідницького матеріалу, пов'язаного з трансформаціями соціально-етнічної образотворчості, нами були використані та проаналізовані праці Лева Гумильова [359], Абдураxіма Матушева [360], Хосе Ортеги і Гассета [361], Андрія Живого [362], Еерo Лооне [363], Вілена Горського [364], Франкліна Рудольфа Анкерсміта [365] та інші результати як наукових, так і філософських досліджень.

Розумінню нами особливостей етнічних трансформацій образотворчості посприяли такі матеріали наукових та інших досліджень, як «Українська традиційна лялька» Оксани Скляренко [366], «Феномен народної обрядовості» Уляни Мараєвої [367], «Міфологічні джерела української етнокультурної моделі» Володимира Куєводи [368], «Релігійна культура як складник історії України» Вікторії Кришмарел [369], «Традиції і життєдіяльність етносу» Валентини Борисенко [370], «Українське малярство» Дмитра Антоновича [371], «Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття» Лідії Ходанич [372], «Українська міфологія» Валерія Войтовича [373], «Українське народне килимарство» Якима Запаска [374]. Найбільш ґрунтовною працею, що сприяла філософському переосмисленню нами трансформацій вітчизняної соціально-етнічної образотворчості, стала «Історія українського мистецтва» [375], видана під егідою НАН України.

Зібраний нами та переосмислений матеріал дає можливість, з однієї сторони, познайомитися з наявними концептуальними підходами щодо розуміння ролі творчості у становленні того чи іншого соціуму, а з іншої, критично проаналізувати різноманітні підходи щодо ролі та значення творчості в соціальному житті і, зрештою, з'ясувати особливості вітчизняних трансформацій соціально-етнічної образотворчості.

Привабливість системи етнічних образів була і залишається настільки значною, що продовжує бунтувати уми багатьох філософів, змушуючи останніх шукати витоки цієї етносистеми в діях, мисленні, відчуттях та особливостях етнічної свідомості різних людей.

«Теорію етносу розвивали як російські (А. Агаєв, В. Алексєєв, С. Арутюнов, Ю. Бромлей, Л. Гумільов, Г. Гусейнов, М. Трубецькой, Ю. Іванова, М. Коган, В. Козлов, М. Крюков, М. Рабінович, В. Тішкова), так і українські (Л. Аза, В. Євтух, І. Кононов, В. Лісовий, О. Нельга, М. Попович, Т. Рудницька, А. Шевченко, М. Шульга, Л. Шкляр) учені. < > У працях українських філософів (Л. Березницької, В. Даренського, А. Єрмоленка, О. Злобіної, Т. Кононенка, Н. Костенка, С. Кошарного, В. Малахова, В. Пазенка, Ю. Прилюка, Л. Ситниченко, М. Тура, Н. Хамітова) проблеми спілкування та комунікації та діалогу стали предметом спеціального аналізу» [376]. Теоретичними засадами формування запропонованої нами етнічої образософії історії стали праці науковців Миколи Козловця [377], Віктора Вашкевича [378], Лариси Нагорної [379], Алли Киридон [380], Петра Кралюка [381], Олени Титар [382], Максима Колесніченка [383], а також Миколи Шлемкевича [384], В'ячеслава Липинського [385], Дмитра Чижевського [386] та ін.

В. Липинський писав: «Ви, українські соціалісти, ототожнюєте поняття нації з пролетаріатом і партією. <> Ви ж, українські націоналісти, ототожнюєте поняття нації з мовою, вірою, племенем…» [387;XIII]. Однак, «Україна – це, перш за все, дух, а не матерія» [388;XIV]. Подібну думку висловив і Д. Чижевський: «Угрупування історичного матеріалу має переводитись не як творення математичних або природничих понять: шляхом шукання загальних, спільних рис в цілих групах об'єктів, а шляхом утворення «ідеальних типів» на підставі розгляду найвизначніших з'явищ» [389;14].

На підставі наведених вище та багатьох інших науково-філософських досліджень ми зробили висновок про потребу та можливість досліджень етнічної образософії історії.

Людина, що шукає в історії мудрість минулого, неодмінно є філософом, любомудром та творцем історичної мудрості. При написанні даної частини дослідницької роботи вважаємо за доцільне опиратися на праці Раймона Клода Фердинанда Арона [390], Олексія Халапсіса [391], Ореста Друля [392], Вільяма Макніла [393], Олексія Лосєва [394], Робіна Джорджа Колінгвуда [395], Юрія Семенова [396], Артура Шопенгауера [397], Фрідріха Вільгельма Ніцше [398], Яна Паточки [399], Олександра Івіна [400], Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля [401], Івана Гобозова [402], Еерo Лооне [403], Хосе Ортега-і-Гассета [404], Франкліна Рудольфа Анкерсміта [405], Андрія Бєлого [406] та інших, а також використовували матеріали підручників з історії та філософії Василя Кременя [407], Олександра Панаріна [408],Галини Лозко [409], Стелли Гатальської [410] та інших.

Філософія історії О. Івіна, І. Гобозова, Е. Лооне, А. Бєлого є свідченням філософського осягнення феномену історії. У працях Р. К. Ф. Арона знаходимо твердження про те, що «історичний факт не зводиться до порядку», а «історія зароджується природою» [411], [412]. На значенні ролі творчості у пізнанні минулого наголошує В. Макніл [413]. Переходом від одного стану (особистості і суспільства) до іншого називає історію О. Лосєв [414]. Пропонує розпізнавати ідею історії і Р. Колінгвуд [415]. Розглядати розвиток «соціально-історичних організмів» вважає за необхідне Ю. Семенов [416]. На процесі уявлення людством власного суспільного буття наголошує А. Шопенгауер [417]. Про історію, як витвір людини, писав і Ф. В. Ніцше [418]. Історію як вчення про дух розглядав Г. В. Ф. Гегель [419]. На наявність «історичного розуму» як окремого типу мислення звертав увагу і Х. Ортега-і-Гассет [420]. Історію як вид мистецтва розглядав і Ф. Р. Анкерсміт [421]. О. Івін бачив у «творчій меншості» локомотив історії [422]. Наявність значного історико-філософського підґрунтя разом із великою кількістю українських етнічно-соціальних, історичних та інших образів дає змогу дослідити феномен українізації історії.

Метафізика, ця всеосяжна філософія філософії, не може бути філософією всього, адже вона є, передусім, лише антропологічною філософією нашого граничного мислення. Торкаючись проблем мислетворення ми неодмінно прийдемо до потреби з'ясування метафізики образів, як також і до метафілософії образів, образотворення та образотворчості. Спроби метафізичного узагальнення мислення обмежені параметрами людського розуму, але вони варті того, щоби проаналізувати перспективи розвитку нашого духу, прогресу мислетворчості, а головним чином – розширення меж майже усвідомлюваного нами ноосферного мегапростору у безмежному Всесвіті Розуму.

Серед авторів, які займалися проблемами метафізики, ми виокремили тих, чий спосіб мислення дає нам можливість продемонструвати окремі якості наших власних поглядів щодо особливостей образотворчості людського розуму. Серед них Віктор Петрушенко [423], Емеріх Корет [424], Мирослав Попович [425], Євген Бистрицький [426], Олексій Халаспіс [427], Дмитро Хаустов [428], Сергій Дацюк [429], Арнольд Тойнбі [430], [431] та інші.

У Ігоря Пасічника, зокрема в його аналізі естетики А. Баумгартена, читаємо «Внаслідок обмеженості раціонального пізнання, максимальне вдосконалення чуттєвого пізнання постає єдиною можливістю наблизити пізнання людини до божественного» [432,60]. Маємо підстави стверджувати, що питання особливостей людського мислення вже у XVIII ст. породило здоровий сумнів, який поділив філософів, щонайменше, на прихильників чи то Гегеля, чи Баумгартена, як теж і на тих супротивників кожного з них, як не досить вправних теологів. Сумнів роз'єднує, закликаючи до наступного єднання.

Метафізичні спостереження, якщо такі можна зробити стосовно мислення, засвідчують про накопичення людством значного обсягу мисленнєвих продуктів та наявність у нього певного досвіду мислетворчості. Перспективу розвитку метафізики образів, як філософії, пізнання образософії ми намагаємося угледіти в усіх проявах суспільного мислення.

Висновки до розділу 1

В результаті з'ясування наукової проблематики та аналізу досліджень теорії образів, образотворчості і образотворення соціально-історичних спільнот ми зробили наступні висновки:

1. Актуальними проблемами дослідження образів є:

- відсутність достатньо обґрунтованої системно-цілісної теорії образотворчості, теорій соціотворення, а також теорії соціально-історичної образотворчості;
- наявність різнопланових спеціалізованих фахових досліджень образів, мислення, творчості, соціуму та ін., що не узгоджуються між собою;
- потреба досліджень мислетворчості з огляду на необхідність постійного вдосконалення людського мислення та розвитку програм штучного інтелекту;
- необхідність становлення філософії образотворчості як такої, що мала б здатність обєднати на найбільш узагальненому рівні різнопланові предметні дослідження образів мислення та творчості;
- відсутність проведених комплексних філософських та суспільно-історичних досліджень, які були б спрямовані на виявлення закономірностей у формуванні етносу, історії, нації, колективної памяті, традицій тощо як образів-феноменів суспільної свідомості.

2. В результаті аналізу наукової проблеми виявлено:

- наявність науково-філософського підґрунтя для наступних досліджень, в т. ч. психологічних, семантичних, морально-етичних, логіко-філософських, системологічних, типологічних та інших, які стосуються побудови образів, особливостей їх композиції, архітектоніки, конструювання та ін.;
- появу філософських досліджень в галузі онтології мислетворчості, соціообразотворення, етнотворення, історієтворення як також і окремих філософських теорій образів;
- відсутність таких комплексних філософських досліджень образотворчості, які б дозволили обґрунтувати соціокультурне буття людини у відповідності з рівнем її образного мислення.

3. Наявність численних предметних досліджень дозволяє:

- виявити взаємозв'язок між дослідженнями образів у філософії, психології, математиці, мистецтвознавстві, історії, соціології, етнознавстві тощо та висунути гіпотезу про закономірність такого взаємозв'язку;

- визначити образ як основний елемент різнопланових предметних досліджень мислення, творчості та духовної самореалізації людини;

- сформувати уявлення про домінуючу роль у духовному бутті індивіда, соціуму та суспільства в цілому процесів образотворення;

- зясувати, що формування людиною її культури відбувається через наявність у її мисленні образів кожного з елементів даної культури;

- визначити історію як комплекс соціальних образів-уявлень про людину, етнос, суспільство та їх минуле з огляду на наявний реальний стан матеріального та духовного буття соціуму, а також на прикладі українського соціуму виявити феномен формування етносу та нації;

- прийти до висновку про відсутність узагальнюючого філософського дослідження у галузі та з проблематики філософії філософії образотворчого мислення та визнати необхідність такого дослідження;

- визнати потребу кореляції метафізичних уявлень у сфері мислення та культуротворчості, образотворчості та образотворення соціально-історичних спільнот.

Розділ 2. **ФІЛОСОФІЯ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ ТА ЇЇ ЕТІОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ**

2.1. Образ як феномен психічного відображення

Предметом досліджень філософії творчості є творчість, творець, твір, а також передумови, процес та результати творчості. У філософії образотворчості, основним предметом досліджень якої є образ, вагоме місце займає вивчення його психічної складової. Людська психіка відтворена людиною в її середовищі буття, у суспільній свідомості, комунікації тощо. Наявність психіки призвела до появи мислення та, згодом, - свідомості, почуттів, мрій. Втілення психічного у нематеріальному та навіть матеріальному просторі, створеному людиною, має незліченну кількість проявів. Психічне є спонукою, складовою та окремим результатом мислення. Разом з тим, роль психіки в суспільному житті людини ще не повністю виявлена.

Не заперечуючи та не уточнюючи досягнення будь-яких психологічних та дотичних до психології наук, як і, насамперед, дослідження різноманітних психологічних шкіл, течій та напрямів, ми, разом з тим, пропонуємо власну концепцію розвитку психіки. Відповідно до прийнятої та пропагованої нами теорії історичного концептуалізму будь-яка концепція, якщо вона отримує наукове обґрунтування, в історичному пізнанні предмета дослідження не може бути ні цілковито хибною, ні абсолютно загальноприйнятою [433]. Ми переконані в тому, що виявлення психічного має місце на всіх етапах розвитку людства, а тому становлення людської цивілізації, котре тісно пов'язане з розвитком мислення, в свою чергу має вплив на зміни в психіці людей. Якщо певні процеси взаємопов’язані, то існує хоча б один спільний елемент у таких процесах. Ми пропонуємо розглядати образ, як феномен, що уможливлює розвиток психіки, мислення, становлення суспільних комунікацій тощо. Образ, як феномен психічного відображення, представлений в даному дослідженні.

Образ є первинним результатом завершеного процесу пізнання. Образ також є результуючим продуктом мисленнєвої діяльності. Між цими двома образами лежить досвід психічної активності. На рівні духовності продуктивна роль психіки підтверджена формуванням завершених психообразів. Особливість визначення феномену психообразу полягає, з однієї сторони, в утвердженні феноменальності психіки, з іншої – в з'ясуванні образної сутності psyche-душі. Душа-феномен та душа-образ, у випадку їх пізнання можуть наблизити нас до розуміння феноменалізації образу завдяки появі його психічної складової.

Людська психіка є протоосновою відображеного в особливостях соціального буття духовного розвитку людства. На етапі ноосферного розвитку будь-яка людина є тією чи іншою мірою включеною в процеси соціальної взаємодії і, отже, людська психіка знаходиться під впливами соціально-психічних діянь. Психіка конкретної людини, попри її автономію, є лише до тієї міри індивідуальною, до якої в цій індивідуальності проявляється її соціальне обличчя. За межами соціально обумовленої індивідуальності психіка постає лише в якості сукупного соціального синдрому або ж окремого психічного відхилення. Окрема людина на етапі цивілізаційного розвитку людства володіє соціально відкоригованими психічними властивостями, а психіка такої людини є, до певної міри, відображенням її соціального буття. Соціалізація людської психіки слугує підтвердженням того, що у розвитку нашого суспільного мислення психічне відіграло організуючу роль. Вплив психічного на формування образів не доцільно відкидати, разом з тим, роль та значення психіки в образотворчості досі потребують більш детального обґрунтування. Зокрема, дослідженням стійкого розвитку людської психіки, який, безперечно, має місце також і через сприйняття образів оточуючого нас світу, й через формування наших внутрішніх образів, а також через продукування необхідних образів у процесі суспільної комунікації, у сучасній психологічній науці відводиться недостатньо місця.

Психіка є вихователем тіла. Матеріальна культура постала внаслідок реалізації тілесного. Психічне, таким чином, присутнє в створених людиною об'єктах матеріального світу. В той же час, духовне поза межами особистості перестає бути одиничним та суб'єктивним. Маємо підстави вважати, що в об'єктивній реальності відбувається об'єктивація духовності. Духовне постає самодостатнім об'єктом, що може змінюватися шляхом самооцінки та зміни самосприйняття, а отже – постає в якості феномену духовного синергізму.

Мислення є процесом змін свідомості, в результаті яких має місце перетворення несвідомого у свідоме та приєднання його до вже наявного свідомого. Мислення не є виключним надбанням психічного, разом з тим, психічне є невід'ємною складовою людського мислення, а отже, образ, як результат мислення, містить у собі обов'язкову психічну складову.

Психічний образ, як об'єкт наукового дослідження, ми можемо структурувати в якості предмета психічного відображення, технологічного механізму мисленнєвого процесу, свідчення логічного обґрунтування чуттєво-образного мислення, морального чинника образотворення, завершеного продукту психічної творчості тощо. Дані елементи структури психообразу в тій чи іншій мірі були представлені в науково-філософських дослідженнях різних авторів. Аналіз набутків психологічної науки в дослідженні образів дає можливість побачити особливості тлумачення образотворчості в різних психологічних теоріях, найбільш яскраво представлених у психологічних концепціях XX ст.

Тлумачення психіки представниками біхевіоризму зводиться до з'ясування особливостей реагування людського організму на зовнішні стимули. Вже в перших наукових дослідженнях з цього напряму (1913)[434] наявна спроба пошуку психічного феномену.

Когнітивна теорія Едварда Толмена [435] розширила розуміння психічного шляхом пояснення розвитку мислення через наявність досвіду оперування образами оточення як своєрідними гештальт-знаками.

Представники гештальтпсихології одними з перших задекларували становлення психологічних концепцій, основаних на дослідженні образів (нім. Geschtalt – образ). «На противагу уявленням асоціаністів про те, що образ створюється через синтез окремих елементів і властивості цілого визначаються властивостями частин, гештальтпсихологи висунули ідею цілісності образу, властивості якого не можуть бути зведені до суми властивостей елементів» [436]. Макс Вертгеймер, як представник гештальтпсихології, стверджує, що «мислення діє в двох напрямах: приходить до цілісної і узгодженої картини і встановлює, яким вимогам повинні відповідати частини загальної картини» [437:246]. Подібні судження знаходимо і у Вольфганга Келлера [438].

Жан Піаже запропонував розглядати розвиток мислення як сукупність логічно необхідних дій, направлених на отримання знань, вихідним пунктом яких виступає саморегуляція, оскільки «саме в цьому напрямі, а не в спадковості варто шукати біологічне пояснення когнітивних побудов» [439:90-101]. Саморегуляція має місце в якості стимулу для побудови цілісного образу світу, що, однак, постає в даній науковій системі лише генетичною основою, первинним поштовхом будь-якої образотворчості.

Представник аналітичної психології Карл Густав Юнг у книзі «Символічне життя» стверджував: «Свідомість – значною мірою продукт сприйняття і орієнтації у зовнішньому світі. …Річ, що виникає в свідомості, спочатку з очевидністю не усвідомлюється і усвідомлення її витікає із неусвідомлюваного стану» [440:10]. У дослідженні «Архетип та символ» автор також зазначає, що «розповідаючи про зміст колективного несвідомого, ми маємо справу з древніми, краще сказати, первинними типами, тобто споконвіку наявними всезагальними образами» [441:51].

Джордж Келлі, зазначає, що особливості людської психіки «підкреслюють творчу здатність живого творіння репрезентувати навколишнє оточення, а не просто реагувати на нього» [442].

У психології особистісних конструктів має місце твердження, що поведінка людини визначається тим, як людина, керуючись наявними власними конструктами, прогнозує майбутні події. Індивідуалізація психіки, за Дж. Келлі, пов'язана з вдосконаленням людиною власних конструктів, котрі є «способами тлумачення світу» та в яких наявні конкретні складові елементи «цілісної і узгодженої картини».

Представники когнітивної психології Фріц Хайдер з його теорією структурного балансу [443], Теодор Ньюком, як засновник теорії комунікативних актів [444], Леон Фестінгер – автор теорії когнітивного дисонансу[445] та інші засвідчують, що люди схильні розвивати впорядкований і зв'язний погляд на світ; викликаний психологічним станом константи системи чи його необхідної зміни - «консонансу». Курт Левін, натомість, у його теорії поля ввів сукупність понять «життєвий простір» і «психологічне оточення» [446], ототожнивши психологічні події з системою психологічної енергії, яку намагався виразити системою математичних символів [447:334].

Значний вплив на формування теорій, що обґрунтовували образність мислення, мали праці Давида Гартлі, Джорджа Берклі та Девіда Юма. Натомість, сформульована Джорджом Локком асоціативна теорія призвела до розуміння знання як такого, що попередньо має бути зафіксованим в образі. Даний досвід дав можливість досліднику теорії асоціативного мислення Олегу Тихомирову стверджувати, що асоціативне мислення є завжди образним, а його процес представляє собою мимовільну зміну образів та накопичення асоціацій [448].

В результаті формування психологічної Я-концепції та Я-ідеалу у психоаналізі Зигмунда Фрейда [449] й Анни Фрейд [450] було створено теоретичну основу для обґрунтування внутрішніх образів людини, що є, на думку їх авторів, своєрідними реагуваннями мозку на події, які відбуваються поза його межами. Також з психоаналізу З. Фрейда стає зрозумілим, що «і масова душа здатна на геніальну духовну творчість, як це доводить перш за все мова, потім народна пісня, фольклор і т. д.» [451].

Теорія соціального научіння Джуліана Роттера [452:410-412] базується на припущенні, що очікування майбутнього є тим основним чинником, який визначає особливості поведінки людини. Потенціал поведінки Д. Роттера виражено формулою: «Кожна людина володіє певним потенціалом поведінкових реакцій, що сформувалися протягом життя» [453:61]. Кожна людина, таким чином, має власний потенціал образотворчості, як можливості створення образу, що виявляє всі особливості контактів цієї людини зі світом та собою самою.

Представник американської психології та засновник феноменологічної теорії у психологічній науці Карл Роджерс вважав, що «основою особистості виступає психологічна реальність, тобто суб'єктивний досвід, відповідно до якого інтерпретується дійсність» [454:52]. Розвитку феноменологічної теорії у психології, цілком закономірно, сприяла дескриптивна, трансцендентальна та генетична феноменології Едмунда Гусерля [455] В своїх «Амстердамських докладах» Е. Гусерль назвав феноменологію новою наукою та новим методом філософського та психологічного досліджень, визнавши їх такими, що «охоплюють собою будь-яку теорію пізнання, теорію науки, теорію розуму» [456:20].

«У 20-х 30-х рр. XX ст. дослідженням творчості займалися переважно психологи та фізіологи. З другої половини 50-х років і дотепер феномен творчості розробляється на різних рівнях. Роботи Г. Альтшуллера, Д. Богоявленської, І. Волкова, А. Шумиліна та інших присвячені з'ясуванню сутності творчості та її механізмів. Питанням психології творчості займався свого часу Г. Костюк» [457]. Оскільки кінцевим результатом творчості на етапі організованого волею особистості мислення є образ, то слід думати, що психологічна наука у XX ст. досить близько підійшла до розкриття образу як психологічного феномену.

Дослідження історії та проблематики психології особистості засвідчує про наявність сталого інтересу вітчизняних психологів до проблематики творчості, а отже, й образотворчості.

Дослідження психічних складових у формуванні образів мисленнєвої діяльності вищих тварин дозволяє зробити висновок про наявність у їхніх реакціях на буття фізіологічно-чуттєвих, імітаційно-пристосувальних та мотивувально-ігрових складових. Створені тваринами образи, як результат осягнення особливостей їхнього оточення, засвідчують про наявність у цих тварин потенції розвитку мислення: у підсвідомості тварин відбувається заміщення образів-сприйняттів та образів-відчуттів образами-реагуваннями.

У випадку підсвідомого реагування (на відміну від досвідомого або рефлексивного) має місце формування тваринами різноманітних чуттєвих образів, направлених на імітацію чуттєвих станів, таких як злість, байдужість, зацікавлення, увага, агресивність тощо, з метою зворотного впливу на стрес-оточення. При потребі пристосування тварин до стрес-факторів зовнішнього світу вони реалізують пристосувальні образи, що покликані імітувати взаємодію із стрес-генераторами. Натомість, імітаційні образи тварина створює в якості численних пристосувань до імовірних джерел стресу. На відміну від фізіологічно чуттєвих образів, як безпосередніх реагентів на стрес-фактори, імітаційні та пристосувальні образи є опосередкованими, тобто такими, що безпосередньо не пов'язані із стресом, а є реакцією, реалізованою через образи в якості реагування на комбінацію зафіксованих в пам'яті чуттєвих образів та образів наявного в пам'яті досвіду психічно-чуттєвих реагувань.

Мотивувально-ігрові образи є, за своєю суттю, образами протосоціальними, тобто такими, що пов'язані з особливостями входження тварини в прайм. Проте не слід думати, ніби ігри такого роду є усвідомленими і такими, що здійснюються тваринами з певною метою. Насправді гра більшості тварин спричинена наявністю мотиваційних факторів життєдіяльності їхніх біологічних організмів. Гра тварини є відображенням вольових мотивів її поведінки; реалізуючи ігрові ролі тварина демонструє свої природжені здатності поза межами стрес-середовища, а відтак – свою спадкову належність прайму.

Ретельне вивчення образів, реалізованих численними представниками тваринного світу, дає підстави стверджувати про наявність у цих образах різнобічних психічних відображень, як досягнень певного рівня їхнього проторозумового розвитку. З'ясування історичної ретроспективи розвитку образотворчості Homo sapiens рівно ж, як і дослідження образів, реалізованих тваринами, дає можливість з'ясувати роль та значення психічної складової в розвитку мислення. На відміну від вищих тварин, яким притаманне лише безпосереднє та опосередковане творення образів, людина розумна, подолавши рубіж фізіологічного буття шляхом вдосконалення власного мисленнєвого апарату, таки створила власний світ – простір духовної культури. Перші свідомо створені людиною образи, рівно ж як і реалізовані ста тисячами років поготів, іноді далекі видаються непорівнюваними, але, проте, мають одну спільну рису - і ті, і інші є відображенням уявлюваної людиною реальності.

Стрес, відчуття, пам'ять, мотив, стимул, воля та пошук образу післяслястресового стану дозволили первісній людині створювати набір архетипових образів, як засобів для організації реагування на стрес-образи оточуючого світу, водночас – як первинний та ще нерозчленований досвід знаходження способів цього реагування. Архетипові образи первісної людини засвідчують про наявність у неї до-свідомих мисленнєвих реагувань, а відтак – про наявність підстав для розвитку свідомості. Накопичення до-свідомого неодмінно призведе до появи свідомого, як осягненого мисленням до-свідомого. Сутність до-свідомого психічного реагування на стрес-фактор полягає у прояві психічного напруження та пошуку умов, що уможливлюють повернення до стану спокою. При запам'ятовуванні як реалізації стану психічного напруження, так і в зв'язку з потребою реагування на цей стан, живий організм створює передумови для реалізації уяви, сутність якої полягає в активному або пасивному, продуктивному чи репродуктивному, конкретному чи абстрактному оперуванні кластерами пам'яті та формуванні комбінаторного чуттєво-інформативного продукту - до-образу.

Прикладами до-образів можуть служити кваліа та сенсорний образ. Можна уявити будь-що, але при цьому навіть «ніщо» не можна створити з нічого. До-образ – передумова продуктивності результату уявляння. Кваліа – образ чуттєвого досвіду реагування, пізнання, мислення. Сенсорні образи – тип образів, що формуються дією стресорів на сенсори (органи відчуття) та відображають чуттєві реакції організму.

Уявлення – реалізований продукт уявляння як мисленнєвої дії, направленої на пошуки сенсу. В цьому конкретному випадку, сенсом є будь-що, що має хоч будь-яке значення. Уява – перетворююча функція мозку, яка полягає у знаходженні сукупного образу будь-чого значимого, прихованого в окремих кластерах пам'яті того, хто мислить. Творча уява – гра в образи, вона – своєрідне примірювання образів, тренування творчості. Лише через творчість, як продуктивну уяву, людина здатна реалізовувати будь-які образи матеріального та духовного буття, а також образи її внутрішнього світу.

Уява – властивість психіки, що засвідчує про здатність людини до зміни стану та рівня мислення шляхом продукування образів. Зміна мислення передбачає наявність цілеспрямованих дій. Наявність сукупності цілей мислення може бути сформульована як мета мислення. Завдяки продуктивній уяві має місце поступ мислення. Поступ – зміна якості мислення. Втім, наявність однієї лише уяви ніколи б не призвело до творення образів та, тим самим, до результативного мислення.

Уява може бути реалізована лише на основі набутого мисленнєвого досвіду. Компонентами уяви є такі властивості психіки як увага (спрямування загальної психічної активності на окремий предмет), асоціація (перенесення окремих властивостей з одного предмету на інший), фантазія (перенесення психічної активності на будь-які предмети). Внаслідок реалізації уяви в пам'яті людини з'являється образ, котрий є відображенням як психічної активності, так і передумов та наслідків цієї активності.

Психічні образи збуджують уяву, так як несуть у собі відбиток стресу. Стрес – неодмінна передумова формування психічних образів. Завдяки уяві психічний образ в якості метаобразу стає присутнім у кожному із створених людиною образів; будь-який образ стає, тим самим, відображенням психічного. Через наявність психічної складової будь-який образ отримує від свого творця відбиток психічного навантаження та зразок психічного реагування на нього. На психоемоційному рівні стан творчих здібностей визначається обсягом досвіду психічного сприйняття та реагування або ж, іншими словами, обсягом наявних почуттів.

Почуття, як образ, є таким відображенням наявного чуттєвого досвіду, при якому має місце створення на основі відчуттів таких чуттєвих образів-відповідників, які постають усталеними зразками психічного реагування. Почуття – це узагальнене уявлення пережитих однотипних психічних реагувань на стрес, яке є психічним досвідом, втіленим в іконічний психообраз, що надалі постає психічним образом-зразком, як типовою відповіддю на аналогічні стресори.

Процес формування психічного образу, на наш погляд, може бути поділений на три фази: додії, дії та події. Перша фаза психічної образотворчості характеризується наявністю психічного середовища, психічного досвіду та казуального психічного стану індивіда, при яких за наявності стресора уможливлюється перехід до наступної фази. Психічне відчуття, психологічне міркування та психічне реагування є елементами другої фази психообразотворчості – психодії. Завершення другої фази знаменує собою перехід до фази сприйняття, та мотивації завершеного вчинку, а також до фіксації даного вчинку в якості завершеного психообразу. Така післядія є своєрідним утвердженням образу шляхом його проходження через свідомість творця даного психообразу. Після формування значимого, новаторського, неповторного образу як адресати, так і адресанти образу, зможуть надалі, не пов’язуючи цей образ із певними подіями чи явищами, зберігати його в якості одного із архетипів творчості.

Особливістю психообразу є те, що він не лише змінюється в процесі перетворень, але й проходить подібні фази при його сприйнятті. Після сприйняття психообразу відбувається його внутрішнє тлумачення, а відтак, відтворення у зовнішньому по відношенню до людини психосередовищі. Ланцюжок перетворень образів можна представити як: наявність до-образів, що уможливлюють образотворчість → відчуття, осягнення та реагування на стрес, що завершуються формуванням внутрішнього образу → аналіз та уречевлення внутрішнього образу → сприйняття уречевленого образу як зовнішнього образу → тлумачення образу → відтворення розтлумаченого «для себе» зовнішнього образу.

Сприйняття перших вражень за норму (імпрінтінг) накладає на психічні реакції певний відбиток, «мотиваційне повторення дій», разом з тим, «необхідно враховувати фактор полімотивації» [458:147-151]. Також, слід відмітити, що «за К. Д. Ушинським відчуття, як і уявлення, що вийшли з нашої свідомості, залишають у нас сліди, які потім відроджуються при згадуванні» [459:119] Думка про те, що «образ ніколи не є абсолютною копією реальної події, він несе у собі неповторність тієї особистості, яка його створює» [460:16], разом із іншою думкою, згадуваною вище, про те, ніби-то відчуття і уявлення безпосередньо не зберігаються у нашій свідомості, дають підстави припускати, що людина створює і надалі зберігає в пам'яті виключно свій власний образ. Імовірно, що це є внутрішній образ, відображенням якого є образ себе самого, призначений для комунікації зі світом. Саме в основу власного внутрішнього образу людина може закласти перші враження в якості норми, першооснови, архетипу її наступних образів. Створюючи свій духовний світ, людина використовує в якості матеріалу також і досвід власного мислення.

Внутрішній діалог, як мисленнєва дія, що не виходить за межі свідомості людини, стає можливим через наявність у її пам'яті образу-стресу, образу-стресора, образу-антистресу тощо. Така сукупність одномоментних образів веде до пошуку образу, який би виключав протиріччя.

Внутрішній діалог не заперечує єдиної цілісності психіки, натомість спроба заміни чи доповнення внутрішнього діалогу внутрішнім мовленням [461] є, на наш погляд, не достатньо обґрунтованою: мова – соціальний винахід, будь-яка жива істота, що здатна мислити, не потребує при цьому знання соціально узгоджених мов. Якщо людина в результаті мислення формує образи, то відповідно, обмін образами – фонетичними, знаковими, мімічними тощо – і є справжнім мовленням. Внутрішній діалог не є образообміном, він – знаходження на чуттєвому рівні взаємозв'язку між поєднуваними з наперед визначеною метою образами. Внутрішній діалог є пошуком неявної логіки мислення, інсайтом, особливістю процесу знаходження образу.

Асоціація, на відміну від інсайту, є лише порівнянням образів, зрештою – таким порівнянням, внаслідок якого у результаті співставлення первинного образу-враження з іншими отримуємо ще один образ, який не є сумою даної сукупності образів, він – образ-асоціація, що цілковито створений мисленням поза безпосереднім тиском стресорів.

К. Г. Юнг трактує психообрази як «висловлювання несвідомої психіки про себе саму» [462:349]. Він вважає, що, «тоді як особистісне несвідоме, по суті, утворене з того, що вже певний час було присутнє в свідомості, потім зникло, через те, що було забуте чи штучно витіснене; …» [463:151]. Підтримувана (з посиланням на дослідження К. Г. Юнга) М. Ю. Северіновою та Л. Т. Левчук думка про двошаровість непідвладного свідомості мислення є почасти їхнім власним розумінням теорії психоаналізу [464].

З метою уникнення імовірно можливих розбіжностей у потрактуванні образотворення ми пропонуємо власну позицію щодо кваліфікації різних типів мислення на основі відмінної ролі спільних компонентів. Ми вважаємо, що сутністю мислення є зумисна дія (умисел), направлена на створення, запам'ятовування та використання поєднаної в окреме ціле розрізненої інформації (формування образу) з метою внутрішньої, міжособистісної, колективної та соціальної комунікацій.

Несвідоме мислення не є цілком неусвідомлюваним, воно лише має нез'ясований умисел та невпізнаний образ.

Неконтрольоване мислення – тип мисленнєвого процесу без наперед визначеного умислу. Разом з тим, в образах, як результатах неконтрольованого мислення, наявна певна логіка міжелементних зв'язків, а отже – присутній умисел.

Свідоме мислення – процес опрацювання людиною поєднаної в образі інформації, «мислення з її відома», тобто мислення з наявністю умислу, зумисне, цілеспрямоване, здійснюване задля досягнення певної мети.

Позасвідоме мислення – здійснюване без відома того, хто мислить, поза його свідомістю, з примусу (з чужої волі), або невільне (поза участю волі того, хто мислить) накопичення та поєднання в результативну образну цілісність певної інформації.

Інтуїтивне мислення – вольова, цілеспрямована дія, направлена на пошук логічних, чуттєвих та інших взаємозв'язків між елементами пам'яті з метою створення цілісного мисленнєвого образу.

Втім, лише завдяки науковому психоаналізу свідомого, до-свідомого, позасвідомого, неконтрольованого, казуального, фрагментаризованого чи інтуїтивного мислення не можна дізнатися про всі особливості та результати психічного буття людини. Психообраз не є лише відображенням психічного акту чи стану, він також містить потенцію пізнання даного психічного. Психообраз, як такий, що містить в собі вольове зусилля (волю до його створення, воління), цим самим відображає мету його створення (спрямування волі) та зясовує ціль, перманентне призначення образу (повеління). Психообраз є демонстрацією спрямування психічного прояву певними засобами та з певною метою до певної цілі.

Психообраз є відображенням загальних закономірностей поведінки в одиничному. Розвиток психообразів призвів до формування чуттєвого світу людини, як універсальної сукупності психообразів, придатних для різноманітних реагувань, тобто до появи феномену «душі».

Душа появилася в результаті цілеспрямованого аналізу мислення. Душевність – один із станів, у якому перебуває людина. Разом з тим, душа, принаймні відповідно до її тлумачення у християнській теології, не дорівнює ані духу, ані розуму. Імовірно слід тлумачити душевне, як відмінне від духу, що є енергією мислення, так і від розумного, як обсягів завершеної мисленнєвої діяльності, направленої на досягнення конкретних результатів. Душа є образом, що окреслює, обґрунтовує демонструє потенції мислення. Натомість, душевне, що вміщує в собі і енергію, дух, духовність, а також і розумність, розум та розуміння, є здатністю до мислення поза межами власного та загального, воно – здатність до осягнення унікального й творення універсального, до поступу, руху вперед, пізнання.

Одною із складових антропологічного мислення постає також і уява, яка, проте, може бути реалізована лише на основі набутого досвіду мислення. Творчість, як синтез досвіду, потребує спостереження, волі, уяви, мети та їхнього аналізу. «В образ, картину світу входить не зображення, а зображене» [465]. Образ – уявлюване відображення результатів творчого осмислення буття. Кожен образ формується в уяві з використанням шляхом включення або заперечення наявного образу-архетипу. Психічна компонента образу-архетипу наявна в будь-якому із створених людиною образів, але при цьому архетип залишається лише пріоритетом, загальним спрямуванням, узагальненим ставленням до буття, але ніяк не конкретизованим відображенням психіки людини-творця. Відображення архетипу як безкінечна інтерпретація психічного першообразу відбувається шляхом його приєднання у нову форму, конструкцію, функцію або шляхом зміни їхніх характеристик у створюваному на їх основі психообразі.

На ґрунті психообразів-архетипів виростають емоції, котрі, як психічні реагування на зміни стресорів. провокують уяву, чия дія ґрунтується на створенні ланцюжка емоційних станів з їхньою наступною фіксацією в якості композитного психообразу.

Внутрішній емоційний стрес-образ є враженням, отриманим від дії певного стресору, є образом стресору, збереженим в індивідуальній пам’яті, є образом-відчуттям. Внутрішній реактивний образ є психічним відображенням комбінації реагувань на стрес, збереженим в індивідуальній пам’яті, він є відчуттям дії стресу, є образом-сприйняттям. Образ-відчуття та образ-сприйняття, поєднані в одній свідомості, створюють антагонізм, протиріччя мислення, яке дає внутрішній мотив, психологіку, поштовх до створення почуттів та пізнання сутнього.

На психоемоційному рівні обсяг творчих здібностей визначається рівнем досвіду психічного реагування, або ж – обсягом наявних почуттів. Сутність творчості полягає у переформатуванні внутрішнього образу через використання досвіду суспільної комунікації у суспільно впізнаваний образ. Емоційний досвід дозволяє розпізнавати емоції не через безпосереднє сприйняття стресора та відповідного реагування на нього, а шляхом накопичення необхідних образів-зразків. Емоційна пам'ять основана на збереженні емоційного досвіду в якості образів та формуванні на їхній основі певного емоційного стилю поведінки. Поведінка – буквально «дія після отримання знань», є практичним застосуванням досвіду реалізації психообразів. Природжений темперамент, архетипні психообрази, досвід емоційних реагувань, емоційна пам'ять та поведінка сприяють формуванню характеру.

Характер – основа психологічного портрета особистості, відображення сукупності ознак усталеного реагування індивіда на дію зовнішніх чинників. Характер – образ потенційних психічних реагувань істоти, що мислить. В характері відображено особливості чуттєвого відношення людини до світу, її психофізіологічні якості а також набутий нею досвід психічних реагувань.

Особливість психічного сприйняття будь-яких образів полягає, з однієї сторони, у збереженні в пам’яті індивіда власного емоційного досвіду зустрічей зі світом, з іншої, у фіксації в пам’яті створених індивідом образів цього світу.

Однією з необхідних умов відтворення будь-яких образів є наявність асоціативного мислення. Відтворені образи, втім, не є точними відповідниками створених раніше образів, вони – образи-аналоги, на створення яких має вплив досвід психічної діяльності індивіда. З метою передачі образів індивід змушений пов'язати власний досвід образотворчості з подібною образотворчістю інших індивідів та, в результаті, створити або привласнити такий образ, який одночасно був би як замінником його власного образу, так і подібного йому сукупного образу, запропонованого іншими індивідами. В результаті такого соціального «притирання» відбувається символізація образу, оскільки символ є образом, що замінює первісний образ. Символізація психічних образів є такою їх універсалізацією, що створює передумови суспільної комунікації. Позначення повторюваних образів та створення в якості їх замінників образів-позначень (образів-знаків) разом із створенням символічних образів веде до організації символічно-знакових систем.

Аналіз образів, сконструйованих на основі символічно-знакових систем дає підстави стверджувати наступне:

- образи символічно-знакової системи мають соціотворче значення та формують завдяки спільним зусиллям індивідів первісну мову даної створюваної соціальної протосистеми;
- носії образів символічно-знакової системи ідентифікують себе в якості елементів даної системи, вони є носіями мови цієї системи та, в даному випадку, носіями спільних психічних ознак, наявність яких уможливлює створення образів соціального характеру, соціальної свідомості, соціального мислення тощо.

Воля - колективний архетип, образ цілеспрямованого психічного діяння, направленого на досягнення колективно обгрунтованої мети, сформований суспільством образ-прагнення. З часом образ «воля», втративши своє конкретне значення, став окремою ознакою соціально-історичних груп.

Соціальний характер – створюваний суспільним колективом узагальнений образ психічного реагування індивідів на тотожні чинники.

Соціальна свідомість та соціальне мислення – образи, які створені внаслідок визнання соціального колективу суспільним організмом з притаманними йому, як і іншим високоорганізованим живим істотам, психічними ознаками. Соціальній свідомості передувало «колективне несвідоме». Ще К. Г. Юнг, досліджуючи колективну психіку, зробив висновок, що «колективне несвідоме – це частина психіки, котра має бути суттєво відокремлена від особистісного несвідомого тим, що вона, на відміну від останнього, не зобов'язана фактом свого існування особистому досвіду» [466:151]. Також «колективне несвідоме» є колективним образом, що перестав бути усвідомлюваним, позаяк втратив зв'язок з його творцями та об'єктами психічних реагувань. «Колективне несвідоме» є поштовхом до формування психообразів соціальних груп, етносів та націй.

Соціальна психіка – браз, що відтворює соціальні уявлення про наявність у соціуму комплексу психостандартів. Соціум, що є творцем та споживачем психообразів, а також основним каталізатором психообразотворчості, сформував власну систему загальнопоширених образів. Особливості психологічних складових соціальних образів полягають у використанні певних психотипів в якості підтримуваних етносом чи нацією зразків психічних реагувань, відображених в образах народних героїв, мучеників, вождів тощо.

Психообраз – відображення в пам'яті, продуктах творчості соціальному та особистому духовному житті людини досвіду її психічних реагувань.

Соціальна реальність, впливаючи на особливості творення людиною психообразів, соціалізує людську психіку. Соціалізація психіки веде до соціальної психологізації людської уяви. Уява соціальної істоти перестає бути лише її власним передбаченням, вона стає соціально направленою. Психообразотворчість постає створенням за допомогою людської уяви таких композицій психічних реагувань, які змінюють наявні усталені психічні зразки та ведуть до зміни активного сприйняття або активного заперечення окремих особливостей буття.

Соціальна психообразотворчість пов'язана з наявністю соціальних архетипів, традиціюванням певних зразків соціальної поведінки, ритуалізацією психічних реагувань тощо. Соціум, що розвивається, прагне створити соціальні образи-зразки, які б забезпечили пізнання його членами основоположних соціальних ідей, прагнень, бажань, мрій та інше, а тому він потребує розвитку, перш за все, соціальної образотворчості. Через наявність соціального тиску на індивіда у нього, до певної міри, відбувається соціалізація психіки та має місце соціалізація психообразотворчості.

В образах історичних культур, створених соціумом, наявна також і психічна складова. Психологічне дослідження історії веде до повторної психологізації образів минулого: образ, мимо психічного навантаження, отриманого ним від творців історичних образів, отримує в процесі його засвоєння індивідом також досвід як його особистих, так і притаманних його групі соціальних психічних реагувань. В результаті переосмислення історичного образу образ отримує від індивіда нові психічні риси, яких він раніше не мав. Історичний образ, внаслідок його повторної психологізації, постає, зокрема, новітнім психообразом та психологічною складовою створеного індивідом новітнього образу історії.

Індивідуальна та соціальна психічні складові, приєднані до історичних образів, разом з наявністю новітнього образу історії з його аналогічними психічними складовими роблять історичне минуле впізнаваним власним, в тому числі і власним соціальним, історичним минулим.

Завдяки психіці людина не лише сприймає реальність, але й перетворює її в образи, як у завершені універсальні продукти мисленнєвої діяльності людини. Разом з тим, людина створює власний образ світу. «Психіка не тільки чомусь слугує, а й існує, переживається як щось дане, самодостатнє; вона є дзеркалом Всесвіту» [467:48]. Створення образу світу полягає в приєднанні до перших відчуттів живого організму людини в період її внутріутробного життя всіх чи хоча б більшості тих образів, що виявляють особливості ставлення даної людини до реальності.

Образ світу отримує своє відображення в людській діяльності, або за визначенням Володимира Роменця – у вчинку [468:11-36]. Від образу-відчуття та образу-сприйняття до образу-накопичення, яким поступово та все більше постає образ світу, людина переходить не лише збагачуючись духовно, але й одуховнюючи світ навколо себе. Цей зовнішній світ при взаємодії із внутрішнім світом людини отримує психічну енергію даної людини, стає чуттєвим, а звідси й чуттєво-впізнаваним світом.

Сучасна нам людина, котра здатна сприймати створені її братами по розуму образи також і в якості завершених мисленнєвих продуктів, отримує в результаті сприйняття таких образів психічний досвід своїх співвітчизників. Збагачуючись досвідом поколінь людина, водночас, збагачує власним досвідом образотворчості своїх рідних, близьких, жителів свого міста, громадян своєї країни, - все людство. Створюючи образи, людина обдаровує ними соціальний колектив, до якого вона входить, етнос, членом якого вона себе вважає, весь світ, у якому живе. Зміна людиною простору власного буття є перетворюючою діяльністю, але, насамперед, зміна й повторювані олюднення простору буття мають місце через зміну образу світу, створюваного людством.

«Homo habilis», «Homo sapiens», «Homo ludens», «hominis Creative» і інші, притаманні часові й особливостям поступу людини її цілком зрозумілі історизовані найменування слід поповнити ще одним, назвавши соціальну людину за її активне душевне та духовне самостворення «Людиною розумотворчою»[1].

[1] Пошуки досконалих віртуальних технологій творення образів розбудили не нову вже, але досить гнітючу суспільну думку щодо втрати людиною своєї розумової елітарності, здатності до організації планетарного поступу тощо. Певних осіб напевне менше гнітить наявність на планеті Земля значних засобів масового знищення та перебіг кровопролитних воєнних дій в різних місцях планети, аніж боязнь бути залежними від здатних до самостійного творчого мислення механізмів. Наразі не відомо чи здатне людство створити своїм розумом розум, кращий за власний. Та все ж, кам'яний вік людського мислення остаточно завершився.

2.2. Соціальна семантика та етичні виміри образів

В усі часи уява будила людство. Життя наділеної творчим розумом істоти ставало найкращою розповіддю про неї. Образософське вчення дозволило б по-новому відповісти на питання, яким чином людина стає здатною за допомогою образів пізнавати велич і розмаїття світу а також завдяки власній образотворчості створювати, передавати, поширювати зберігати та змінювати образ цього світу. Формуючи загальнолюдські уявлення людина забезпечує суспільну неповторність власного буття.

Соціальна семантика через взаємозвязки між виразами мови образів та їх інтерпретацією в соціальній моделі світу дозволяє дослідити особливості соціально-образного мислення та соціального трактування змісту образотворчості. Під соціальною семантикою образів ми пропонуємо розуміти насамперед особливості текстуалізації образів, як результатів соціально-образного мовлення, спрямованого на з'ясування взаємин між соціумом та світом.

Образ є формою реалізації мисленнєвого акту. В процесі мислення образи виступають позначеннями окремих сторін, елементів, відношень чи характеристик буття. В якості позначень образи можна розглядати як знаки, щодо яких існує наперед визначене ставлення. Образи – ідентифіковані знаки. Образи постають знаками в результаті їхнього сукупного ототожнення з текстом. Будь-який образ є знаком певного текстообразу. Окремий текстообраз містить сукупність образів-знаків споріднених мовними характеристиками.

Мова, як вагомий суспільний винахід, є не лише сукупністю знаків, вона – історія цих знаків та результат текстуалізації смислів. Мова – знакове відображення образу світу, проте, лише чийогось окремого світу - того світу, у якому певний соціальний колектив (автор мови, як соціального винаходу) зумів шляхом реалізації суспільного договору визначитися з особливостями використання образів в якості позначень окремих значень. У мові відбулася соціалізація знака.

Мова – одна з головних ідентифікаційних ознак соціуму. Вона уможливлює соціальне єднання на основі текстуальної спорідненості носіїв даної мови. Під текстуальною спорідненістю носіїв ми, в даному випадку, розуміємо наявність таких взаємозв'язків і взаємовідносин між носіями мови, які б дозволили провести заміну використаних у мовній практиці образів загальнозрозумілими образами-замінниками, зазначеними у суспільному договорі (тут і надалі термін «суспільний договір» не має політичного підтексту).

Знаком мови є такий образ, яким можна позначити первинний по відношенню до нього образ, при умові, що набір значень позначуваного і позначеного образів є тотожними, а образ-позначення (знак) є суспільно обумовленим. Система знаків утворює мову. Вербальні, паралінгвістичні, зображувальні, кібернетичні та інші мови складаються з окремих систем образів, що постають в даних мовах системою позначень певних значень (сенсів). Використання системи знаків у суспільній комунікації уможливлює інваріантність даних знаків в середовищі антропологічної спорідненості процесів мислення.

Соціальне значення мови образів полягає в тому, що поява даної мови пов'язана з певним локусом та з певною генетично й історично спорідненою спільнотою, для якої характерне використання споріднених образів місця, часу, буття, сенсу та інших і яка виробила спільні прийоми формування, сприйняття, відображення та інтерпретації даних образів.

Суспільне значення мова образів отримала через її смислову спорідненість у представників різних рас та народів, а також користувачів різноманітних «довербальних», вербальних та пост-вербальних мов. Поширення загальнозрозумілих фактів сприяло розвитку мови.

Факти – осяжні віхи нашого буття. Міркуючи про повсякденне чи вічне ми при цьому намагаємося оперувати фактами, як доказами власного розуміння істини. Між тим, факти – лише образи, якими ми навчилися маніпулювати, не знаючи, що в них насправді затаїлися істини.

Історичний факт – це не абсолютно об’єктивне відбиття минулого, а лише створена істориком конструкція, яка відображає його суб’єктивний погляд на події минулого [469]. Втім, образ тієї чи іншої події минулого є справжнім фактом, реальністю буття людини, її продуктом мислення, її комунікацією, водночас, як з минулим, так і з майбутнім. Досвід мислення є історією мислення, а з огляду на всепроникність людського мислення, є історією взагалі. Якщо у досвіді мислення втілена суть історії людства, то в образах – гіпертексти історії. Пізнання гіпертекстів окремої історії можливе лише за умови знання семіотики образів тих історичних суспільств, що знаходяться в обраних нами межах дослідження.

Образи є практично всеохопним матеріалом мисленнєвого досвіду людства. При умові визначення та наступного визнання в якості істинного знання образи можуть виступати як гіпертексти історії та бути текстуалізованою сутністю минулого. Адже «поняття тексту зміщує аналіз з емпіричного, ізольованого об'єкта на його конституювання в якості такого у відношеннях з іншими подібними об'єктами» [470:64]. На наш погляд, під текстуалізацією слід розуміти, передусім, творення загальнозрозумілої абетки, що удоступнює соціальним групам розуміння індивідуального змісту мисленнєвого акту і, навпаки, робить можливою часово-просторову комунікацію між індивідуумом та відомими йому автентичними соціальними колективами (термін «автентичний» використано в значенні «такий, що має власну ідею, сутність, зміст тощо»).

Текстуалізація історії – процес відображення подій, фактів та явищ суспільного буття за допомогою суспільно визначеної системи знаків. Абсолютизація знакових систем неодмінно призвела б до векторизації та навіть моновекторності будь-яких історичних означень. Абсолютна істина існує в якості реалізованого уявлення про досконаліть, але, проте, в будь-якому конкретному мисленнєвому акті для нас більш важливими його є витоки, хід та результати, аніж абсолютизація всіх наявних суджень про уявлювані всеосяжні закономірності.

Семіотика образу, взагалі, та образознавча семантика, зокрема, мають сенс при дослідженні, творенні та верифікації образів, проте не можуть слугувати ідеологією образотворчості. Людина створює сенси в якості головних позначень значимого, але для пізнання даного значимого необхідні наявність досвіду сприйняття і творення позначень, а відтак і наявність потреби у творенні мисленнєвих домінант.

Ідеологія образотворчості чи ідеологія творчості, на загал, бо під творчістю ми розуміємо, перш за все, творення образів, як цілісних мисленнєвих продуктів уяви про предмет, дію, річ, стан тощо, є, за своєю суттю, пропагуванням, наміром, бажанням, пропозицією образотворення. Змістовне значення образу є відмінним від його спонукальної ідеї; в образі відображений як особистий, так і соціальний досвід творця образу, його душевний та матеріальний стан. Образ може містити індивідуалізуючу його казуальну складову та інше. Звідси випливає, що ми можемо досліджувати як мову образів, так і мову до-образів, а отже, й мову після-образів, котрі не є тотожними і такими, що могли б, бодай фрагментарно, доповнювати чи заміняти одна одну.

Знаковий набір мови до-образів містить елементи психічного, архетипного та навіть позасвідомого. Мова образу, що її використовує людина як соціальна істота, є соціально доступною, розрахованою на пізнання образу зовні. На цьому етапі образ перестає бути соціально невизначеним, він отримує знаковість соціуму і, тим самим, стає соціально осяжним. Згодом, в той час, коли образ стає після-образом, його знакове оформлення змінюється на соціально-психічне, соціально-архетипове тощо. Формування після-образу є закономірним не стільки через те, що людина прагне заглянути за межі відомого, пізнати те, що не було нею впізнане: після-образ є окремим завершеним продуктом мислення людини, створеним нею на підставі осягнення власне образу з додаванням досвіду його творення та при умові сприйняття створеного власним розумом образу в якості зовнішнього й такого, що містить елементи нез'ясованого, цікавого, актуального, доречного й необхідного.

При формуванні образу наявність стресора в якості внутрішнього чи зовнішнього тиску на людину є обов'язковою та необхідною умовою. Слід, що його залишає такий стресор, стає первинним в ланцюжку образів, створюваних людиною, так би мовити, на тему даного стресора. Слід-образ стає безумовним образом; те що не залишає сліду в пам'яті, не може бути осягнене розумом. Слід-образ стресора не потребує ніяких додаткових умов для його створення, власне з цим і пов'язане його трактування в якості безумовного образу. Під змістом ми, буквально, розуміємо те, що змістилося ззовні в об'єкт нашого спостереження, тобто, іншими словами, змістом ми вважаємо опис вмісту образу. Зміст слід-образу містить енергію тиску стресора на мисленнєвий апарат людини, що викликає актуалізацію певного обсягу образів з попереднього досвіду буття даної людини, порушує внутрішню стабільність системи сприйняття ↔ пам'ять ↔ свідомість та, цим самим, мотивує до забезпечення нового стану стабільності системи. Образ сліду, залишеного стресором у людській пам'яті, в свою чергу, веде до віднаходження первинного змісту того чи іншого образу.

В результаті актуалізації набору образів, викликаних дією стресора, потреби реалізації мотиву та при наявності досвіду мислення, можливого за умови архетипізації образів, що були за певних обставин створені людиною та збережені в якості їх образо-логічних характеристик, у мисленнєвому апараті людини розпочинається створення образу-відчуття. Зміст образу-відчуття містить як елементи слід-образу, так і відображення характеристик окремих елементів мисленнєвого апарату людини. Відчуття є описом властивостей, ознак, рис чи характеристик того, хто відчуває, при умові, що дані елементи опису чуттєво активної людини проявляються в момент відчуття. Іншими словами, описуючи об'єкт, людина насправді описує наявну у неї та доступну їй технологію сприйняття даного об'єкта та сукупність характеристик власного мисленнєвого апарату і, водночас, додає при цьому певні елементи новизни, вводить в образ казус первинного сприйняття.

Зміст образу-запам’ятовування є фіксацією в пам’яті різноманітної інформації, пов’язаної з образом. Пам'ять не є мисленням, вона призначена лише до виконання двох дій: запам’ятовування та забування Процес запам’ятовування значною мірою пов'язаний з активізацією дії побічних, тобто фонових образів, які й слугують підказками для «розпам’ятовування».

Сприйняття пов’язане з особливостями перетворення попередніх образів та формуванням на їхній основі індивідуалізованого образу, тобто образу, у якому міститься індивідуально опрацьована з метою уніфікації та узагальнення попередньо витягнута з пам’яті інформація про стресор та особливості його осмислення на різних етапах діяльності індивіда.

Через те, що в пам’яті людини зберігається величезна кількість образів, можна припустити, що хоча б окремі з них, а саме ті, які розміщені в сусідніх комірках-кластерах людського мозку, чинять взаємний вплив одні на одних. Отже, сприйняття окремої людини є таким сумарним відображенням групи образів (стрес-образу, слід-образу, образу-відчуття, образу-запам'ятовування тощо), в результаті якого дана група образів зазнала впливу наявного в людини досвіду, що зберігається у вигляді сукупної інформації в індивідуальній людській пам’яті.

Зміст образу-усвідомлення є іншим від змісту образу-сприйняття. В результаті активізації процесу внутрішнього мислення через «примірювання» до інших образів даний образ збагачується закономірним втрачаючи несуттєве.

Зміст образу-відтворення полягає у знаходженні наявної в індивідуальній чи соціальній пам’яті множини образів та формуванні на їхній основі композитного образу сумарного досвіду людини відносно предмета осмислення. Окремою інтерпретацією образу-відтворення є образ-заперечення, останній, на нашу думку, є лише такою варіацією відтворення, яка включає наявні суперечності, що з’явилися внаслідок прочитання й перепрочитання образу.

Соціальні інтерпретації образу відбуваються в межах соціального досвіду індивідів. «Інтерпретація тексту передбачає його розгляд в історичній перспективі, що є необхідною умовою адекватного розуміння» [471:64]. Інтерпретація є, свого роду, соціальним дискурсом на тему історії думки, дискурсом людей, розділених у часі і просторі, але, проте, дискурсом членів соціального колективу, що володіють спільною абеткою образів, котра й уможливлює даний дискурс.

Будь-яка інтерпретація образів є їхнім усуспільненням, а відтак, поширенням, демонструванням, поясненням, актуалізацією. Одними з видів інтерпретації образів є реновація та регенерація, які здійснюються відповідно до підтвердження чи зміни суспільних потреб. В результаті процесу створення і перетворення образів відбувається їхня інкорпорація в образ-ноумен, що найбільшою мірою відповідає змісту перетворень даної сукупності образів.

Маючи на увазі зміст образу, ми під цим розуміємо зміст мислення, спрямованого на пізнання та перетворення буття. Наявний зв'язок між образом, його походженням та його тлумаченнями у лінгвістиці представлений через визначення змісту денотатів, референцій та сигніфікатів:

- Денотат образу – група об’єктів, відповідно до яких створений образ. «Денотат» – це також «позначуваний предмет» [472] В «Энциклопедии Кругосвет» термін «денотат» ототожнено з терміном «річ» [473]. Денотат образу є свого роду посиланням на прототип образу або ж на його походження.

- Референція образу – співвідношення між образом та його прототипом (визначення сформульоване на основі тлумачення терміну «референція» в «Новому словнику методичних термінів і понять» [474]. Референція по своїй суті є характеристикою образу.

- Сигніфікат, як область смислового вмісту мовної одиниці є також визначенням понятійного змісту мовного знаку[475], Сигніфікат образу – його «родове ім’я», свідчення належності даного образу до певної групи споріднених між собою образів.

Семантика, як розділ семіотики, що вивчає знаки та знакові системи, може бути представлена семантикою образів – розділом науки, що займається дослідженням відношень образів до представлених у цих образах об'єктів та вираженого в даних образах змісту. Дослідження в галузі семантики образів можуть бути доповнені науковими розробками в розділах логічної та філософської семантики, лінгвосемантики, історичної та загальної семантики тощо.

Сучасна мовна семантика (семасіологія) вже сьогодні отримала нове значення завдяки дослідженням в галузі когнітивної семасіології. Автори «Короткого словника когнітивних термінів» (1997) визначають когнітивну семантику як експліцитну, емпірично приземлену суб'єктивістську, або концептуалістську теорію значення, в якій важливим є вибраний «концептуалізатором» ракурс дослідження ситуації та її виразного портретування» [476:303].

Мовна семантика при умові розуміння мови, як логічно обґрунтованої і соціально визнаної композиції образів, є теоретично-аналітичною дисципліною, що вивчає смислові значення засобів образотворчості. Семантика мови образів може отримати свою наукову рефлексію у когнітивній семантиці образів, як науковій дисципліні, що вивчатиме передумови, сутність, зміст та умови появи значень мисленнєвих образів, а також походження й сутність концептуальних підходів у образотворенні.

Феномени образного мовлення підтверджені численними літературними, музичними, архітектурними, хореографічними й іншими творами, котрі є свідченнями феноменальності людського мислення. (Тут феноменоменом є предмет «рідкісний, незвичайний, винятковий; визначний за своїми якостями, властивостями, за силою вияву тощо» [477:576]).

Феномен творчості криється у соціальній семантиці образів. Разом з тим, без знання творчих особливостей мислення пересічної людини будь-яке вивчення як соціального буття, так і соціального значення творчості було б поверховим, фрагментарним та позанауковим.

Існує думка, що «філософсько-антропологічний підхід до дослідження соціального буття людини бере початок не від певних видів спільного життя (держави, суспільства, соціуму тощо), а від людини та її стосунків з іншими людьми» [478:11]. І справді, не соціальні та суспільні групи, не будь-які базові органи соціального управління чи самоуправління, а лише окрема людина є соціальним атомом, елементарною часткою будь-якого колективу, групи чи іншого об'єднання людей. Соціальна значимість створеного людиною індивідуального образу лежить в основі його феномену.

Соціалізація індивіда, полягає у збільшенні його здатності до оперування мисленнєвими образами, але, разом з тим, здатність оперувати образами має соціальне значення лише тоді, коли у свідомості індивіда формується цілісна і практично всеохоплююча система образів, аналогічна до подібних систем інших індивідів. Наявність близьких за значенням, споріднених систем образів веде до пізнання їхніх загальних закономірностей, а звідси – до розуміння закономірної єдності суспільства в цілому.

Соціально-семантичне дослідження образів є необхідною основою їхнього розуміння як логічного обґрунтування взаємозв'язків між образом та соціумом, лінгвістично-семіотичного тлумачення образів, знаходження соціального змісту, пошуку соціологічних закономірностей розвитку образотворчості. У соціальній семантиці образів знаходять своє розв'язання проблеми, пов'язані з подоланням лінгвістично-соціальних бар'єрів серед представників різних етнічних груп, а також вона слугує поясненням соціальної синергетики образотворчості. «Для багатьох дисциплін кооперація різних частин однієї системи завжди призводить до створення макроскопічних структур або функцій, які згодом викликають зміни, що ведуть до самоорганізації» [479]. Сьогодні ми можемо сказати, що будь-які образи, створені представниками соціуму несуть у собі родовий соціальний зміст, а пізнання даних образів, натомість, викликає прискорення соціалізації індивідів. В одиничному образі втілено мудрість соціуму, в соціальній мові образів розкривається феномен індивідуальної свідомості.

Семіотичні дослідження образів дають підстави стверджувати, що урізноманітнення структури образів є частиною процесу соціалізації мислення, суть якої полягає у появі все більш різноманітніших, більш структурованих із зростаючою чисельністю системо-логічних зв'язків образів, створюваних для реалізації розумових потреб різноманітних соціальних колективів та груп. Історія розвитку семіотичних вимог до соціально орієнтованих образів слугує яскравим підтвердженням розвитку вказаного процесу соціалізації. Так, наприклад, семіотичними знаками в епоху постмодерну стали «цитати» образів минулих століть, як такі, що не містять власних концепцій часу, простору, сенсу тощо. Зокрема, «архітектура все сильніше мислиться як засіб суспільної комунікації, як мова в її історичній неперервності і обумовленості» [480,31] і, натомість, «формування образу < > на сучасному етапі відбувається разом із змінами в загальних архітектурних процесах, що відбуваються під впливом змін в суспільстві: життєвих, політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, ін.» [481;33]. В цілому ж «семіотичний аналіз об'єктів архітектури базується на вивченні особливостей знаків, що в ньому містяться, їх компонентів, можливостей поєднання і характеру взаємодії [482;40]. Ми маємо зробити висновок, що індивідуалізація стилю в епоху постмодерну не пов'язана з проблемою десоціалізації творчості, а є наслідком як доступності, всезагальності, соціальної впізнаваності семіотичних складових архітектурних образів, так і відсутністю змін щодо соціально відмінних вимог в царині семіотики архітектури.

Семіотичні дослідження, проведені в галузі літератури, засвідчують про нагромадження значного досвіду в проведенні семіотичного аналізу мови та, значною мірою, про загальне поширення певної сукупності мовних сем, доступних літераторам різних країн впродовж багатьох століть. Значне поширення різноманітних мов, так само, як і літературо творчий досвід, дали основу як для уніфікації семантичних складових, так і для їх індивідуального трактування в образах.

Мовна комунікація є обміном образами, як істотними елементами соціального мовлення, обсяг яких прямо залежить від обсягів, якості та семантичної структури соціального мислення. Так «мінімальним синтаксично і найбільш простим за семантикою образом в поетичному тексті може бути автологія – ім'я, що має узагальнене значення» [483;86]. Але «окремий образ може представляти собою синтаксичні конструкції більш складні, аніж одиничне ім'я, тобто, синтагми» [484;88], а «найбільш поширені способи взаємодії лексичних значень в синтаксично складному образі – експлікація і елізія» [485;89]. Проте «якщо в «конкретній» поезії конкретно-понятійні образи функціонують як елементи поетичної картинки, то в абстрактній і філософській поезії образи з конкретними денотатами часто виконують функцію абстрактних понять, використовуються як терміни в алегорико-філософському дискурсі» [486;107].

Мовно-комунікативні образи отримують у семантиці в межах окремих соціальних груп значення одиничних образів-денотатів, сумарних образів-конотатів, узагальнених-абстрагованих образів-сигніфікатів, конвенційних образів, що отримують узагальнююче значення в межах окремих соціальних груп в процесі комунікації, а також образів-еліпсисів, які втратили своє конотативне значення в умовах десоціалізації комунікантів-реципієнтів, фрейм-образів, що виступають в якості межових значень мови, образів-алюзій з їх мовно-стилістичними аналогіями, вказівками чи натяками та, зрештою, краш-образів у формі представлених у мовній комунікації мовно-текстових запозичень, як тестів на здатність сприймати концепції інших соціальних мов. Семантичне багатство образних мов є підтвердженням значного рівня розвитку соціальних комунікацій та, тим самим, і свідченням домінування в суспільстві соціально-образного мовлення. Поширення суспільних комунікацій неодмінно призведе до семантичної тотожності та соціальної спорідненості частини образів людського мислення. Втім, і кожен індивідуальний образ є настільки важливим, наскільки соціально значимим.

Когнітивна семантика як дослідження мов та їхньої ролі у «концептуалізації світу» [487] поступово наближається до тієї моделі формальної семантики, яка була започаткована Річардом Монтегю [488] та дозволяє оперувати у дослідженнях образотворчості окремими обсягами тих чи інших соціально-мовних позначень в якості формально-смислових концептів соціуму, що є носієм досліджуваної мови образів. Особливістю ж соціальної мови образів є наявність у ній певної логіки, притаманної, насамперед, всій сукупності формальних мов та такій, яка також характеризує і семантику творення образів соціумом. Власне, соціальна логіка образів властива будь-якій із створених людиною мов. «Природна мова, виявляється, не менш логічно влаштована, аніж мови, винайдені логіками» [489]. Машинну логіку, створену людиною, мабуть потрібно вважати також і сучасною логікою загальнолюдського мислення.

«Семантичне значення мови визначається тим, що вона представляє систему» [490], яка складається із взаємопов'язаних між собою сем та «розглядається як структура, тобто сукупність відношень елементів, що визначаються лише своїм місцем в системі і відношеннями один з одним» [491] В значенні семи, «як елементарної одиниці пізнання» [492] виступає окремий образ, а в якості семантичної системи слід розглядати не лише окремі структуровані образи, але й окрему цілісну мову образів. Зрештою, збільшення чисельності сем за рахунок відповідних одиниць формальної мови уможливить створення вже й сьогодні необхідної людству універсальної мови образів.

Машинний переклад конкретних мов як певних образів через використання засобів формальної семантики та наближення «природної» соціальної логіки до більшості формальних логік дозволив би антропологізувати штучний інтелект та відкрити можливість створення гібридно-мовної цивілізації на планеті Земля. Подолання семантичних відмінностей наявних природних соціальних мов через їхнє остаточне наближення до семантики формальних мов стане доступне людству завдяки соціалізації образів вже створюваного штучного інтелекту.

Мораль – метрологія душі. Етичні виміри образів уможливлюють реалізацію наукової оцінки мислення. Етика – теорія визначення міри духовного в суспільстві. Закони суспільної моралі знайшли своє відображення в художніх, літературних, історичних, філософських та інших образах. Наявність моральної складової в образах культури закономірно веде до констатації ролі морального фактора в суспільному бутті. Натомість закономірно виникає думка про виникнення, появу та поширення окремого, найбільш цілісного і досконалого образу моралі. Якщо б такий образ колись і існував, то в різні історичні періоди та у різних суспільних групах він мав би отримувати свою нетотожність і автентичність, свої власні форми та виміри. Здатність будь-якого образу бути носієм моральності поза бажанням окремої людини, натомість, дозволила б по-новому поглянути на засади розвитку суспільства, використати наявний фактор на благо майбутніх поколінь, забезпечивши їм на засадах образотворчої етики всебічне моральне вдосконалення.

Теза щодо існування моралі в кожному створеному людиною образі у випадку її доведення дала б підстави стверджувати про наявність моральної складової в усіх без винятку результатах мислення людини. Основним аргументом на користь існування моралі в якості невід'ємної складової будь-якого образу є гіпотетичне визнання нами потенційної здатності всіх без винятку образів бути носіями морального. Насправді ж, ми не маємо можливості ділити образи на моральні і цілковито позбавлені будь-якої моралі, навіть при тому, що окремі з них вірогідно є абсолютно аморальними. Виходячи з гіпотези внутрішньої цілісності образу ми пропонуємо визнати наявність моральних образів як компонент, відсутність яких позбавила б образи їхньої цілісності. Так відсутність логічного чинника позбавила б образи сенсу. Також і наявність змісту викликає потребу його сприйняття або несприйняття, а отже моралізації процесів образотворення. Соціальна мораль змістила образотворчість в сторону вибору загальноприйнятих моральних орієнтирів.

Вагомим аргументом на користь існування моральних складових, реалізованих в образах є первинна дискретність мислення наділених розумом істот. Адже навіть у вищих тварин в межах прайму існують певні протосоціальні взаємовідносини, які не можна повністю пояснити раціонально, оскільки такі взаємовідносини є не лише і не стільки біологічними рефлексами тварин, як скоріше, першими рефлексіями розуму цих об'єднаних спільними вимогами виживання особин.

Мислення прадавньої людини суттєво нічим не відрізнялося від мислення інших тварин, а тому воно теж було дискретне, а певні осягнуті чи реалізовані цією людиною образи в силу слабкої мисленнєвої потуги наших прадавніх предків не могли містити в собі складні комбінаторні утворення образів. Втім, відсутність складних комбінацій у мисленнєвому процесі не завадила комусь вперше замислитися про доцільність тих чи інших способів поведінки в праймі. Отже розвиток моралі відбувався водночас з розвитком соціальної протосвідомості, а не становив його «надбудову».

Наявний внутрішній особистий образ світу надав можливість людині пов'язувати всі елементи власного буття в єдине ціле, самовдосконалюватися, розвивати власну свідомість в якості внутрішнього самоусвідомлення дій, направлених на вдосконалення взаємин із зовнішнім світом. Образ моралі або, як би ми його умовно назвали, особиста етика внутрішнього мислення, є збереженим в пам'яті індивіда взірцем для процесу образотворчості, цей образ не входить у будь-яку комбінацію образів, створених людиною, але його мірами мислення ця людина користується при створенні власних та сприйнятті зовнішніх по відношенню до неї образів.

Людина народжується аморальною по відношенні до самої себе. Першим прикладом моральних стосунків дитини до навколишнього світу є взаємовідносини між дитиною та її мамою. Мама постає в дитячій свідомості, проте, не так джерелом комфорту, бо поняття комфорту кількамісячній дитині ще не відоме, як зовнішнім образом її маленького чуттєво досліджуваного та емоційно оцінюваного Всесвіту.

Мама – ще не усвідомлюване добро. За посередництвом мами дитина пізнає моральність буття. Мама – місток між дитиною та реальністю, вона – показник якості зовнішнього по відношенню до дитини світу. Перший досвід життєдіяльності дитини разом з мамою та за умови тимчасової відсутності мами веде до розрізнення цих двох станів і також до появи особистісної моралі, або ж – «моралі в собі», як форми самооцінки власного чуттєвого буття. Така перша форма моралі є осягненням відношення до «побаченого» в собі. Поява самосвідомості пов'язана із зародженням особистісної моралі, яка, щоправда, на початковому етапі розвитку дитини є лише мораллю для внутрішнього користування. Мама та дитина виступають для дитини образом неподільного буття, щодо якого дитина таки встановлює власні, хоча й абсолютно синкретичні, вимоги-правила.

Моралізація, як рефлексія на вчинок, передбачає осягнення його сутності, а відтак, встановлення меж даного вчинку. Дія, сутністю якої є свідоме оцінювання завершеного, здійснюваного чи такого, що буде здійснений у майбутньому вчинку, стає можливою завдяки наявному в індивіда досвіду систематизації поглядів, норм, уявлень тощо, здійснюваною задля регуляції його поведінки. Наявність у індивіда власного морального образу, змушує його вважати, що й інші індивіди є носіями та користувачами подібних моральних образів; моральність передбачає серед іншого спосіб взаємодії між людьми. Відмінності між індивідуальною та колективною мораллю можуть викликати протиріччя та неодмінно призведуть в одному випадку до формування морального компромісу, в іншому – до деморалізації під якою ми розуміємо втрату бодай частиною моральних антагоністів власних моральних орієнтирів.

Свідомість є обізнаністю з тим, як, чому і навіщо вчиняти ту чи іншу дію. На зорі людської свідомості саме встановлені в межах прайму образи-правила, що регламентували вчинення більшості дій членами соціального колективу, і були первісною мораллю.

«У первісному суспільстві, особливо на перших порах, мораль вичерпувалась реальною практикою взаємин між людьми» [493:81]. Право, що є вибірковим набором правил, появилося також і завдяки тому, що стало продовженням первісної моралі. Натомість, мораль отримала функції правил духовного життя людини.

«Аналіз духовного життя людей первісного суспільства, зокрема виокремлення перших зразків моралі, ускладнюється дефіцитом відповідного емпіричного (заснованого на досвіді) матеріалу, а також тим, що свідомість людей тривалий час була синкретичною (нерозчленованою). Тому перші вияви моральних відносин і уявлень можуть бути відтворені переважно логічними засобами» [494:85]. Михайло Тофтул, автор наведених вище рядків, інтуїтивно пов'язав первісну мораль з логікою, за допомогою якої дана мораль може бути відтворена. Цілком закономірно вслід за М. Тофтулом ми зважимося постулювати: якщо мораль певного суспільства можна відтворити певними логічними засобами, то імовірно, що дана мораль могла бути й створена наявними на той час логічними засобами.

Мораль є усвідомлюваним, логічно обґрунтованим та наперед визначеним ставленням до потенційного буття, вона образ у якому відображені правила буття, тобто, вона – зразок буття за правилами й відображення «правильного буття». Втім, сьогодні можемо стверджувати про наявність як каузальних, так і казуальних чинників формування будь-яких, в тому числі й моральних образів.

В результаті соціалізації індивідів виникла соціальна мораль. Тривалість та відносна стабільність соціальної екзистенції призвела до зменшення впливу казуальних факторів на формування соціальної моралі. Також наявність у членів соціуму численних варіацій моральних образів стала основою, в одному випадку, для поступового їх споріднення та втрати індивідуальних особливостей, в іншому – до появи та посилення протиріч і, як наслідок, до розшарування соціальної спільноти на декілька соціально-моральних груп.

Будь-який образ може містити як відображення моральних засад (правил), так і потенцію моральності, тобто те, що може бути розпізнано та оцінено як прийнятне, допустиме чи неприйнятне. Особливістю образу є відображення в ньому морального як цілісного. Ця моральна цілісність робить образ ідеалізованим зразком певного типу моралі. Наявність системи моральних і таких, що не суперечать один одному, образів-зразків веде до створення морального ідеалу (тут, ідеал – ідеальний образ або ж образ, що не містить антагоністичних складових).

Моральність є рефлексією свідомості. Свідомість, що виступає моральним орієнтиром, містить зразки поводження у відомих ситуаціях. Поступок людини означає також і наявність поступу в бік тих чи інших моральних орієнтирів. Поступок, як умисел, що передбачає аналіз вибору шляху по якому довелося ступати, є післядією по відношенню до дії, є осмисленням дії, є оцінкою дії, а отже, є рефлексією вчинку.

У психології ХХ ст. маємо визначення психічного, як обумовленого вчинком [495]. Зв'язок психіки з мораллю полягає в тому, що психіка породила мораль. Втім, моральність вчинку не може бути доведена лише наявністю в ньому психічної складової. Вчинок є безкінечним у своїх значеннях. Мораль має значення лише у відношенні до конкретного вчинку, події, явища. Безкінечна моралізація веде до втрати сенсу морального та моральності загалом. Образ, як одиничне, що втілює в собі загальне, є морально значимим через те, що він визначає ставлення до одиничного, генеруючи в даному одиничному потенцію до моралізації загального.

Образ сам себе тлумачить позаяк вміщує в собі сліди морального стану свого творця. Будь-який образ має не лише свого адресанта, але й адресата, а тому свідомо чи підсвідомо орієнтований на потенційну моральну оцінку того, хто стане споживачем, користувачем, носієм чи транслятором даного образу. Образ є моральним до тої міри, якою індивід, що його сприймає, вимірює власне особисте, колективне та суспільне буття.

Дискурс, як інтерпретація сенсу, є основою моралі. Екстраполяція моралі відбувається через знаходження притаманного для певного типу моралі спільного екзистенційного поля та виявлення його не тотожних, проте порівнювальних між собою елементів в якості суспільно-дискурсивних складових. Узгодження моральних засад відбувається при умові визначення сенсовними тих чи інших подій, станів, факторів буття. Утвердження моральних засад в якості істинних веде до теоретичної перевірки їх іманентних форм, науково-теоретичного обґрунтування змін, а також – до наукового прогнозування їхньої перманентної еволюції. Етика розвивається не через теоретизацію моралі, її розвиток має місце, на відміну від міжособистісних та соціальних моральних стосунків, у внутрішньому мисленні людини. Етичні постулати виступають лише втіленням в окремі текстообрази внутрішньої моралі людини, які по відношенню до моральних вчинків постають її особистою етикою або ж мисленнєвим обґрунтуванням моралі.

Відповідно з теорією дослідника емоціонального інтелекту Рувена Бар-Она [496] емоціональний інтелект, що представляє собою певну обґрунтовану «сукупність найрізноманітніших здібностей, які забезпечують можливість успішно діяти в будь-яких ситуаціях», характеризує здатність людини до самопізання, самоповаги, соціальної відповідальності, адаптації, самоконтролю та оптимізму. Розв’язанням питання, чи кожна людина постійно або лише в екстремальних ситуаціях реформує свій образ моралі, ми зможемо пояснити причини зміни тієї чи іншої моральної системи.

Гадаємо, що зміна моралі насправді має місце постійно впродовж усього життя людини, разом з тим революційні зміни мислення, що мають місце на зламах історії, ведуть до зміни моральних засад суспільства. Епохальні образи змін (або ж нові домінантні складові внутрішнього образу світу), не зважаючи на те чи ці зміни відбулися в просторі фізичного і суспільного буття людини, чи лише в її мисленні, впливають на зміну внутрішнього образу моралі, як складової її образу світу.

Наявність емоціонального інтелекту дозволяє представити його в якості чуттєво-емоційного засновку моральних якостей індивіда. В результаті соціалізації міжособистісних відносин (тут під терміном «соціалізація» ми схильні розуміти узгодження поглядів на шляхи вирішення спільних проблемних питань) між окремими індивідами виникає певна домовленість про наявні можливості, допустимі засоби та перспективні напрями розвитку міжособистісних контактів. Звісно, в цій домовленості є багато конкретики, але, разом з тим, з'являються і традиції взаємовідносин, що виступають образами колективної, а згодом і суспільної моралі.

В моделі емоціонального інтелекту Джона Майєра і Пітера Селовея мають місце оцінка і вираження емоцій, регулювання емоцій та використання емоцій в мисленні і діяльності [497]. Таким чином, автори даної моделі впритул наблизилися до розуміння поняття емоційної моралі, суть якої полягає у чуттєвому реагуванні на різноманітні фактори.

З емоційної моралі індивіда появилася мораль малих а потім і великих соціальних груп, але при цьому у суспільних моральних образах, які межують із законами та нормативними вимогами, ще збереглася їхня емоційно-оцінювальна складова, яка вже відсутня у нормативно-правових документах. В результаті теоретичного осмислення та практичного пристосування моральних нормативів, а також внаслідок переосмислення образу колективної та суспільної моралі, відбулася трансформація моральних образів індивідів, або ж моральна еволюція у я процесі якої індивід втратив свій первинний природний зв'язок між власним емоційним інтелектом та вимогами суспільної моралі.

Наявність чуттєво сприйняття образу призводить і до чуттєвої його оцінки. Образ, що був у своїй первісній іпостасі цілком чуттєвим, зберігає таку чутливість перетворюючись у понятійний, абстрагований тощо. Ми можемо стверджувати, що в етичних вимірах образів присутній і суспільний вимір, оскільки мораль, зароджена істотою, здатною до соціальних взаємин, неодмінно несе в собі також і суспільні характеристики.

Введення в науку поняття морального образу-архетипу дозволяє трактувати мораль як продуковану членами соціуму на основі моральних архетипів сукупність моральних образів. «Розуміння справедливості як рівності, стало її стійким моральним образом, своєрідним архетипом, що глибоко вкоренився в суспільній свідомості [498:55]. Ми беремося стверджувати, що саме соціум є продуцентом та носієм певної сукупності моральних образів, попри те, що, безумовно, вперше ці образи були створені в індивідуальній свідомості та демонстрували окреме ставлення індивіда до буття. Якщо привласнення індивідом створених на основі образів-архетипів соціально-моральних образів можна називати соціалізацією індивіда, то процес перетворення індивідуально створюваних образів у соціально-моральні образи слід вважати моралізацією соціуму. Тотожність моральних надбань більшості членів одного і того ж соціуму засвідчує про те, що їхні моральні образи не могли бути створені індивідуально і при цьому бути постійно і достатньо подібними.

Моральна складова образу в тій чи іншій мірі присутня в будь-якому образі; мораль є сумнівом, закладеним ще в інстинкті, вона – межа між поверненням до стабільності та пошуком іншобуття. Соціалізація моралі відбувається через потребу формування соціального колективу. В процесі соціотворення має місце інтенсивне образотворення: соціум, що народжується, намагається якомога потужніше заявити про себе та про належне лише йому окреме місце в суспільстві. Саме тому суспільні образи початкового процесу соціотворення постають унікально-яскравими, виразними, привабливими своєю новизною і неповторністю. Разом з іншими елементами новизни молодий соціум пропонує свою власну мораль, що в цілісному вигляді постає моральним образом цього соціуму. Створювані членами соціуму та відображені в системі духовних та матеріальних імперативів мисленнєві образи несуть численні етичні відбитки, спонукаючи тим самим до подальшої етизації суспільства, як переконання, що будь-які дії, думки тощо є моральними чи аморальними.

Будь-який образ, у якому відображено особливості взаємин індивіда зі світом, пов'язаний тим самим з внутрішнім моральним образом даного індивіда. Оскільки будь-який образ і є проекцією буття на свідомість, то з цього випливає, що кожен сформований індивідуальною свідомістю образ є відображенням взаємовідносин індивіда із його світом, а тому є, безперечно, хоча і не в першу чергу, моральним.

Моральність будь-якого образу, в тому числі соціального та суспільного, разом з твердженням про образність людського мислення, на загал, дає підстави міркувати про образність як особистісної, так і суспільної моралі. Якщо мораль, як і інші зразки людського мислення, є образом, то, імовірно, нам слід конституювати склад морального також і в кожному конкретному, належному певній суспільній групі образі. В результаті порівняння різноманітних індивідуальних, колективних та суспільних моральних якостей; втілених у продуктах образотворчості, ми прийдемо до розуміння моральної метрології образів. Втім, епоха математичного моделювання моральних імперативів імовірно належатиме вже іншим цивілізаціям.

Образи з’являються в результаті творчого осмислення буття, вони – головні продукти мисленєвої творчої діяльності людини. Оскільки образи, відповідно до наших міркувань, є моральними у своїй основі, то нам слід визнати також і моральність усіх видів творчості. Творчість є такою інтелектуальною дією, в результаті якої наступає моралізація (термін вжито в значенні « поширення моралі») суспільних верств. Етичні виміри образів відображають рівень гуманізації суспільства. Соціальна мораль виступає запорукою мисленнєвої стабільності соціуму, але, разом з тим, вона постає як запорукою неповернення до попереднього морального стану, так і спонукою до його критичного осягнення та наступного вдосконалення. Коли кількість викривально-етичних образів досягає критичної межі, відбувається зміна моральних орієнтирів та починається новий етап моральної образотворчості.

Через мораль відбувається диференціація культурних цінностей за етнічним принципом. Етнічна етика, як наука, що вивчає особливості розвитку моралі в середовищі певного етносу, наразі не містить відповідних розділів, які б висвітлювали особливості розвитку етнічної моралі у образотворчості окремих етносів та поліетнічних народів. Втім, особливості кожного етносу проявляється саме у образотворчості, її моральному та естетичному оцінюванні, формуванні етносом власного морального, естетичного, політичного, суспільного чи іншого образу. З наведеного вище ми можемо зробити висновок: в сукупності образів, створених, присвоєних, свідомо поширених та гіперболізованих етносом збережена, відтворена та глобалізована етнічна мораль.

Розвиток суспільної та цивілізаційної моралі відбувається двома взаємопов'язаними проте далеко не тотожними шляхами: по-перше, має місце поширення окремих етичних теорій, які свого часу стали квінтесенцією образотворчого досвіду окремих видатних особистостей, філософів, науковців та наукових груп, різноманітних соціальних колективів; по-друге, у зв'язку з неконтрольованим поширенням через засоби масової комунікації усієї різноманітності будь-коли та з будь-якою метою створених суспільством образів відбувається їх моральна девальвація. Система образів суспільної моралі не може бут довільною та формуватися з казуального набору безперечно наявних у цих образах моральних складових.

Етичність образів полягає у знаходженні в цих образах морального чинника за науковими, тобто прийнятими в суспільстві в якості найбільш загальних та досконалих, методами і способами дослідження. Різноманітність етичних вчень, у свою чергу, спонукає до формування таких аксіом, дотримання яких уможливлювало б формування етичного розуміння образу в наперед заданому напрямку. Деонтологія етики або, як би ми її ще назвали, теорія суспільно необхідної моралі, може бути перспективною науковою галуззю етики, застосовуваної також і в образознавчих та образософських дослідженнях.

2.3. Логіка, систематика та типологія образотворчості.

Логіка є технологією образотворчості. Образотворчість є логічною невідворотністю мисленнєвих актів, відображенням конгруентності індивідуальної свідомості на фоні стохастичних полівекторних комбінацій мотивів, прагнень, спокус та очікувань, що сукупно протистоять їй. Активність мислення базується на створенні системи логічних зв'язків між окремими елементами пізнання з метою швидкого оперування ними при створенні образів сутності.

Кожному образу притаманна внутрішня логіка, що виявляє особливості поєднання його складових (комбінаторна логіка), логіка змісту образу, логіка конструювання образу, логіка методів побудови образу, логіка формування домінуючих, підпорядкованих та сторонніх ідей (ідеологія) тощо. Особливості логіки образотворчості полягають у знаходженні логічних конструктів всередині образу, наявності логічних зв'язків між образами системи, формуванні цілісної логічної конструкції образотворчості. Застосування правил математичної логіки у наукових дослідженнях образів культури дає можливість застосувати новаційні підходи та використати математичні знання у філософії.

Чуттєвий образ є логічним образом; логічність зв'язків між стресором та стресом є цілком очевидною і, мабуть, не викликає особливих заперечень. Також і образ-почуття, як відображення відчуття в запропонованому істотою, що мислить, чуттєвому варіанті досвіду взаємодії зі світом, є достатньо логічним: досвід чуттєвого пізнання може бути відтворений в якості витягнутого з комірки пам'яті та пристосованого до нових умов буття такого ж чи аналогічного йому досвіду чуттєвого пізнання, збереженого у відповідних образах. Щоправда, образ-почуття, котрий, звісно, не є цілком тотожний аналогічному йому образу-відчуттю, може бути після отримання ним самостійного сенсу довільно інтерпретований, гіперболізований, ситуативно видозмінений тощо. Значну роль у зміні образів-почуттів відіграють соціальні, етнічні та інші колективи, що вносять досвід їх життєдіяльності та потенцію їхнього суспільного мислення.

Логіка внутрішнього мислення, натомість, основана на обґрунтуванні логічних зв'язків між образом-стресором та його антиподом – образом-реагуванням (образом-відчуттям); перевірці логічних зв'язків між образом-реагуванням та образом-сприйняттям; підтвердженні логічності образу-сприйняття при порівнянні його з образом-усвідомленням; логічному перетворенні образу-усвідомлення у внутрішній образ-переконання («внутрішнє переконання»); використанні логічного аналізу в процесі приєднання окремого образу-переконання до внутрішнього образу світу.

Окремим видом логіки внутрішнього мислення виступає психологіка. Відповідно до умови вірогідної комбінаторності образу, такий образ містить не лише раціонально-логічні, але й ірраціонально-чуттєві складові, що співіснують у ньому, утворюючи певні багатозначні зв'язки (сукупність логічних алгоритмів образу), які й стають обґрунтуванням цілісності психічних реагувань. Внутрішня логіка (логіка внутрішнього мислення) є свідченням гармонійності образу, вона – підтвердження закономірності судження (створення цілісного образу) на основі пізнання та наступного визнання в якості складових логічного мислення образів-засновків (чуттєвих образів) та образів-предикатів. Внутрішня логіка тотожна інтуїтивній та повсякденній логіці. В разі відсутності логіки процес формування образів перестав би бути перманентним і постав би в якості окремих дискретних мисленнєвих дій, направлених на розв'язання множини казуальних завдань.

Особливістю та обов'язковою умовою буття образу є його цілісність, тобто неможливість поділу на окремі складові без втрати первинної множини значень, а також наявність взаємозв'язків між окремими елементами образу як системи. При умові формування мисленнєвого образу таку його цілісність забезпечує конструктивна логіка образу або, по-іншому, логічна лема (логолема), що не потребує додаткового доведення, окрім доведення наявності зведеного в цілісність за її допомогою образу.

Дихотомія образу (від грец. *dichotomia*) – поділ вихідного поняття на два суперечні видові поняття, сутністю якої є, перш за все, відображення загального в одиничному, наявність моральних протиріч та ін. веде до його розуміння як образу, в якому логічно поєднано та достатньо обґрунтовано наявність непоєднуваних на перший погляд, проте таких, що сукупно сприяють розкриттю образу, складових. Дихотомічні образи більшою мірою ніж інші провокують до логічного міркування, пошуку логічних антиномій, а тому – до з'ясування істини.

Алогічність конструктивної побудови образу може мати місце або як логічний прийом образотворчості, або ж через наявність кількох логічних схем конструювання. Нелогічним, на перший погляд, виглядає і будь-який образ, побудований за правилами альтернативної логіки, відносно кожної із складових якого споживач образу повинен зробити свій власний вибір. Втім, у алогічних образах та образах, сконструйованих за правилами альтернативної логіки, є своя цілісна і безальтернативна логіка творчого задуму (логіка образотворчості). Внутрішня логіка творця образу і логіка створеного за допомогою окремих мисленнєвих конструктів і вже завершеного образу є відмінними, не тотожними і навіть різними.

Логіка образотворчості полягає у з'ясуванні відповідності обсягів та якості логічно обґрунтованих образів-предикатів щодо творчого задуму (логіки творчих намірів); логіки окремих концептів та загально-стилістичної логіки образу; складових композиційної та інтерпретативної логіки; логіки домінант, номінацій та перцепцій створюваного образу; логічної акомодації та логічної акумуляції конструктів з метою реалізації творчого задуму у відповідності до логічного ідеалу образу (тут під творчим задумом ми розглядаємо логічний намір реалізації образу). Логіка образотворчості притаманна кожній людині, розмаїття логік, однак, не дозволяє людству порозумітися за допомогою образів.

Інші логічні операції над образами, такі як заперечення, кон'юнкція, диз'юнкція, імплікація, еквівалентність, змінюють сприйняття та усвідомлення образу, як певної мисленнєвої конструкції, а тому, в даному випадку, їх можна співвідносити з творчими операціями. Так заперечення є свого роду формуванням антиобразу з використанням в якості предикатів логічних компонент первинного образу, кон'юнкція (логічне множення) є інтерпретацією образу, диз'юнкція – поєднанням складових, імплікація – відмежуванням від образу частини образотворчих складових, логічна еквівалентність (еквіваленція) використовується з метою визначення істинності логічних складових образу.

Якщо логічну форму міркування можна представити за допомогою логічних висловлювань, а образну форму світосприйняття – за допомогою мови образів, то виникає цілком зрозуміле й природне запитання: чи не є дискретне мислення конкретної людини також і образно-логічним мисленням, притаманним будь-якій людині та людству в цілому. На користь даної концепції можна навести такі аргументи:

– будь-яка висловлена думка є зафіксованим у певній соціально доступній формі образом результатів мислення;

– кожен образ-результат є системою, що складається з елементарних образів, поєднаних між собою різноманітними логічними зв'язками;

– всяка думка є логічно скомпонованою системою необхідних для соціальної комунікації образів., [499:107].

Логіка соціальних образів має місце через наявність у членів певного соціуму спільної практики логічного мислення а також традицій соціального досвіду, що використовуються представниками соціальних груп при розв'язанні завдань, пов'язаних з реалізацією їхніх творчих задумів. Системна логіка образів є логікою алгоритмів, тобто своєрідних інструкцій для побудови образів, логічних схем, логікою застосування мови образів (логічною семантикою), а також включає символізацію (створення системних умовних знаків), міркування (співставлення образів задля отримання відповідних висновків) тощо.

Символічна логіка має місце у образотворчості через її поширене використання з метою оперування символами. Символ нами розглядається як образ, що слугує замінником іншого образу. Символ - образ попереднього образу, що зберігаючи його логічні складові при цьому втрачає власну індивідуальність, матеріальність та змістовність. «Символізація образу – необхідна умова його пояснення: створення образів, що є замінниками інших образів (символізація образів), полягає в організації такої самодостатньої мисленнєвої системи, за допомогою якої будь-яке окреме мислення стає часткою загального, тобто стає загальноприйнятим, загально використовуваним і загальнодоступним» [500:110].

Образотворчість направлена на реалізацію мисленнєвих завдань. Якщо людиною поставлено завдання пізнання минулого, то здебільшого, в основі такого пізнання лежить її ознайомлення з історичними образами й наступним засвоєнням в якості гіпертекстів минулого. Історичні образи представляють собою суму історичних образів-артефактів, історичних образів-уявлень чи образів міркувань окремих осіб або й соціальних груп, направлених на синтезацію таких історичних образів, які виконують роль загальноісторичних висновків.

Логіка історичних образів включає використання історично застосовуваних логічних схем, авторської та багатозначної логіки та ін. «Логічні схеми, як усталені форми побудови образів, мали місце в кожному з історичних періодів, і саме ці логічні схеми є складовими будь-якого досліджуваного нами історичного образу…Логічні схеми побудови образів вели до традиціювання образного мислення. Історичні образи, що мали повторення (традицію), ставали основою історичної пам’яті, котра, своєю чергою, постала як логічний образ історичного буття.

…Авторська логіка, як антитеза традиційної логіки, призвела до розширення простору історичного образотворення через логічні інтерпретації минулого.

…Багатозначна логіка в епоху співіснування культур є однією із форм логічного мислення та якнайбільше відповідає різноманітним потребам історичного образотворення» [501:110-112].

Як бачимо, різноманітність логік, що співіснують у різноманітних системах образів, може слугувати підтвердженням металогіки мислення. А відтак, цілком логічним є і висновок про те, що будь-який реалізований людиною образ є антропо-логічним обґрунтуванням взаємодії людини зі світом та, водночас, таким відображенням індивідуальних особливостей мислення людини, при якому логічність або нелогічність кожного її окремого мисленнєвого продукту визначається лише наявними діючими соціальними нормами та усталеними в тому чи іншому соціальному колективі правилами загальноприйнятої логіки образотворчості. Іншими словами: логіка образів соціального мислення є диктатом соціальних вимог щодо логіки образотворчості. Дослідження соціальних логік дозволить з’ясувати логіку соціального буття людини та передбачити логічні можливості «краху цивілізації» як втрати системи логічних вимог щодо соціально-образотворчого мислення.

Соціально-історична логіка дозволяє відтворити в образах уявлюване людиною та таке, що насправді мало місце, минуле в якості невід’ємної складової цілеспрямованого соціально-організованого буття. Саме логічний зв'язок між подіями та суспільно поширюваною уявою про дані події, а не існування будь-яких інших, існуючих у самих подіях чи соціумі закономірностей, дозволяє логічно пояснити суспільно-організуючу роль історичної образотворчості.

Розглядаючи закономірність як «об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами» [502], ми повинні визнати в якості цієї закономірності логічний зв'язок як між елементами образу (логіку образу об’єкта), так і наявність взаємозв’язків між образом та його генератором (логіку процесу образотворчості).

Логіка образу передбачає наявність певних наявних зв'язків між елементами даного образу, але передбачає також і його альтернативне трактування, як відсутність альтернативних зв'язків між елементами. Відтак, гіпотетична наявність антиобразу з його «антилогікою» завжди присутня в наявному образі в якості його альтернативного тлумачення. Можемо зробити висновок про те, що образи приховують у собі логічні суперечності, останні й дозволяють сприймати кожен окремий образ як логічну цілісність. Відсутність логічних суперечностей неодмінно б призвела до визначення в образі логічного ядра та відмови від вторинних, несуттєвих ознак і складових.

Ми піднімали питання про енергію мислення та енергетичну теорію культури [503]. Наявність в образі, водночас, як логіки образу, так і її альтернативи в якості своєрідної «антилогіки», веде до відчуття також і логічного дисонансу, прихованого в образі, окремих прихованих несумісностей в цілому, виявлення його однієї з потенційних енергій, що «змушує» до розгортання думки й до пробудження активності людської свідомості, на загал.

Суспільство продукує образи, мислить образами, поширює логіку власного образного мислення на створювані ним продукти матеріальної культури. Логіка суспільного мислення слугує підтвердженням універсальності образів, загальнодоступності їх сприйняття. Наявність суспільної логіки образів слугує підтвердженням спорідненості людей, доведенням можливості їх порозуміння незалежно від расових, мовних, культурно-історичних, політичних, релігійних та інших відмінностей. Наявність численних, різноманітних та нетотожних логік не є запереченням факту тотожності загального способу мислення. Логіка є лише підтвердженням різноманітності людських уявлень про буття, всеосяжності та всезагальності багатого на форми, методи, способи реалізації, спрямування образного мислення. Суспільна логіка образів уможливлює реалізацію у суспільній свідомості цілісної у своїх проявах соціокультурної реальності.

Систематика образів в якості окремої складової філософії є таким висвітленням мислення, у якому смисловою системною одиницею є образ, комбінації образів формують логічно обґрунтовану системну цілісність, а предметність цієї системи забезпечує наявне у ній смислове ядро системи.

Систематика є таким узагальненням знань, у якому простежується рівень співвідношень між досліджуваними елементами системи, їхня ієрархія та способи зв'язків. Система виступає в якості головного об'єкта дослідження систематики, відповідно до якого й розрізняють різні системні утворення, теоретичні міркування щодо особливостей та розвитку системи, а також методологічні проблеми пізнання, формування та дослідження систем. Систематика, як філософська дисципліна, є таким узагальненням знань про системи, в результаті якого найбільш загальні закономірності розвитку системи (історія системи) виступають в якості обґрунтування її істинності, екзистенційності та доцільності.

Суттєвими подібностями володіють такі системи, відносно яких об'єкт, що мислить, може використовувати одні і ті ж прийоми, методи та способи мислення. Розбіжності, наявні всередині системи, є такою лабільністю, яка дозволяє формувати континуум системи, або ж, іншими словами, нестійкість системи дозволяє їй бути неперервною.

Система образів є результатом системності мислення. Останнє можна розглядати як у вигляді певної потенційної та реалізованої енергій мислення, так і у вигляді сукупності конструктів інформаційної системи, соціальної та етнічної мов, сукупністю призначених для обміну зразків мислення, тобто – системою засобів суспільної комунікації тощо. Жодна система закономірностей не існує поза мисленням. Натомість можна собі осягнути мисленням наявність системного зв'язку між квантами світла, образами мистецтва та окремими галактиками: квант є пульсуючим згустком енергії світла, послідовність перетворень образів у свідомості можна потрактувати як пульсацію енергії мислення, в миготінні зоряних світил слід побачити коливання міжгалактичних енергій.

Метаморфози, що мають місце в процесі розвитку образу, ведуть до його перетворення від чуттєво-абстрактного до конкретного, від конкретного до символічного та від символічного до формалізовано-абстрактного. До формалізовано-абстрактних образів ми найбільшою мірою можемо застосувати правила логіки, що регламентують поділ абстракцій на ізолюючі, узагальнюючі, а також абстракції потенціальної здійсненності, абстракції актуальної нескінченності та ін.

Гармонійні ряди – рівні доведення логіки образів. Натомість, гармонізація (доведення до стану гармонії) передбачає проходження певних рівнів абстрагування, необхідних задля подолання наявних протиріч. Однак, протиріччя закладене в будь-якому образі, у протиріччі захована енергетика образу, а у з'ясуванні протиріччя - сенс образу. Відсутність протиріч перетворює образ із феномену в ноумен. Образ стає зрозумілим, перестаючи при цьому бути образом, і все більше перетворюється у певний обсяг розрізнених знань про те, що було поєднано, проте не текстуалізовано в образі. Звідси ми можемо зробити висновок про те, що формування рівнів формалізовано-абстрактних образів дозволяє виявити їхню ієрархію та на основі побудови ієрархічних схем провести систематизацію.

Ієрархія системи передбачає розташування певних складових даної системи (підсистем, що є, свого роду, системами нижчого рівня) за певним наперед визначеним порядком. Крім ієрархії розрізняють також конструктивні елементи системи, структуру, функції, ціль, середовище, стан системи та інше, на основі яких також можна було б про водити класифікацію даної системи, тобто створювати на основі такої класифікації систему розподілу даної системи за групами елементів відповідно до визначених ознак.

Будь-яка система А потребує формування системи ознак Б, придатних для класифікації системи А. Отже, будь-яка система об'єктів та система класифікацій є основними складовими над-системи, що втім, не зводиться лише до сукупності її складових, але також містить систему сукупних значень С.

В результаті інтеграції елементів над-система (назвемо її так, щоб не плутати з системами ознак, функцій, конструктів тощо окремої системи об'єктів) отримує нові функції, що не були властиві системі. Емерджентність системи визначається роллю й особливостями взаємозв'язків між елементами системи, а також, як наслідок, створенням якісно нових властивостей створеної на їхній основі над-системи.

Трирівнева класифікація образів, при умові, що нами була б апріорі визначена система первинних (архетипових) образів, дозволила б розглядати їх в якості до-системних, системних та над-системних. Втім, розмаїття образів не вичерпується лише представленими класифікаціями: існують також позасистемні образи: нечіткі, хмарні, девіантні, фрагментарні тощо.

Один і той же образ в різних системних середовищах, а при цьому ми, звісно, розглядаємо окремий образ як систему, може бути як до-системним, так входити у певну систему, чи бути розглянутим в якості над-системного. Трактування системи, як такої, що визначається системним середовищем, на перший погляд здається не виправданим, але й такі приклади вже маємо в науковому обігу. Так каузальне пояснення дозволяє трактувати поєднання системи з системним оточенням невипадковим, закономірним. Опираючись на закономірність співіснування системи і системного середовища можемо сформулювати номологічне або, принаймні, стохастичне пояснення утвореної ними над-системи. Разом з тим, пояснення образу як такого, що цілком може бути визначений його оточенням, є недостатнім і таким, що не враховує індивідуальних властивостей даного образу.

Пояснення системообразу, як симбіозу власне образу та його середовища, є цілком закономірним з точки зору людини з досвідом логічного мислення: середовище є основою для появи образу, образ є підставою для зміни середовища, змінене середовище стає основою для формування нового образу. Проте і таке тлумачення системних образів не позбавлене хиб, адже воно не враховує індивідуальних особливостей індивіда, що створює образ.

Включення в обсяги тлумачень системообразів різноманітних підтверджень, пояснень та обґрунтувань, пов'язаних з індивідуальними особливостями життєдіяльності істориків, як творців казуальних, та каузальних образів історії, має місце, зокрема, в сучасній історичній науці. Таке включення в систему тлумачень образу дозволяє з'ясувати індивідуальні особливості його створення, проте може призвести в цій же історичній науці до так званого історичного авторитаризму, при якому має місце можливість заміни пошуку істини знаходженням найбільш авторитетних творців образів історії.

В своєму дослідженні ми виходимо з того, що будь-яке пояснення тільки тоді має якесь значення, коли воно необхідне. Досліджуючи будь-який об'єкт, ми сприймаємо його не ізольовано, або ж не як певну наповнену змістом ємність, а сприймаємо його в конкретній ситуації, к конкретному втіленні, у завершеній формі та ін. Створення ідеальної, абсолютно досконалої з будь-якої точки зору, системи обґрунтувань різних систем є, на наш погляд, створенням ще одного образу системи, хоча й такого, що вміщує в собі всі чи бодай більшість її попередніх образів.

Можна до певної міри погодитись з тим, що текстуалізація історії потребує створення, перш за все, абетки майбутнього тексту. Це означає, що будь-яка система не може бути визначена при співставленні порівнюваних систем ні істинною ні хибною; виражені в кожній з цих систем пропозиції систематизації мають сенс лише в якомусь певному мовному просторі. «Пояснювальний аналіз історичних подій в більшості випадків пропонує не пояснення в одному з вище вказаних сенсів, а щось, що може бути названо начерком пояснення» [504:24].

Систематизація є пошуком гармонії між досвідом і прагненнями, перш за все, при умовах співвимірності мови системи та мови її тлумачення. Будь-яка система є істинною, якщо вона існує. Результатом систематизації має бути створення такої системи, яка дозволяє заглянути за її межі.

Історія образу є основою його системності. Витоки образу, наявність смислового ядра, розвиток логічних компонент, приєднання ідеологем, трансформації форм, видозміни середовища та багато іншого складають основу систематизації образів. Порівняльні, аналітичні, описові та інші системи дозволяють створити таку структуру системного тлумачення образу, при якій кожен компонент структури, хоча б неявний, був присутній у даних системах. Структуризація системи дозволить виявити всі її особливості, а наявність аналогічних структур у кожному з елементів системи може зробити дану систему універсально спрямованою на дослідження образів.

Мова образів є окремою системою образів, призначених для потреб суспільної, міжособистісної та внутрішньої комунікації. Мовою комбінаторики системи образів можна позначити як умовно монічні (такі, що є комбінацією окремих образів а також мають одне домінантне смислове ядро й певний обсяг підпорядкованих даній домінанті образів); поліфонічні (основою яких є комбінація смислових ядер); нечіткі (основний комбінаційний елемент якого не є чітко виражений, або під ним можна розуміти те чи інше смислове ядро); хмарні (такі системи образів, смислове ядро яких знаходиться поза конкретною системою, а системний образ містить лише посилання на дане смислове ядро) та полісистеми, що є комбінаціями системних образів.

В перспективних дослідженнях образів слід розрізняти певну систему наукових знань (образологію), системні уявлення про образи (образознавство), системні описи образів (образономію), системні погляди на образологічне виховання та навчання (образопедію), окремі образознавчі дисципліни в системі образознавства, що можуть входити в склад інших системно-наукових вчень (образометрія, образографія, психологія образів тощо). Основою системи наукових поглядів на образотворчість, образне мислення та ін. має стати образософія, котра, в свою чергу, є окремою системою філософських поглядів, концентрацією висловлених закономірностей та відображенням найбільш узагальнених знань у сфері образології.

Образи, що є складовими системи образного мовлення, відіграють значну роль у системі комунікації. Соціальні комунікації сформувалися завдяки створенню системи суспільно орієнтованих образів. Будь-яка етнічна вербальна мова є цілісною системою знаків, котрі виступають замінниками етнічно зрозумілих, етнічно значимих та етнічно пов'язаних між собою образів. Взаємне визнання етносами образів один одного дозволяє створити систему міжетнічної комунікації. Соціальні групи володіють системою соціальної комунікації при якій образи власної соціальної групи та тотожних їй груп сприймаються індивідами як «свої», тоді як образи антагоністичних соціальних груп сприймаються як «чужі».

В інформаційних системах образи виступають основними неподільно-цілісними смисловими одиницями інформації. Можна собі уявити, що поза межами людської свідомості існують різноманітні смислові інформаційні системи, проте важко припустити, що є де-небудь така інформація, яку людина не здатна була б перетворити в образи, як єдині антропоморфні (від грецького *anthropomorphos* – той, що має людський образ) одиниці реалізованого нею мислення.

Системні знання є найбільш загальними інтенціональними знаннями, тому не дивно, що філософи прагнули через пошук системних образів відшукати різноманітні універсалії. Розвиток середньовічного концептуалізму або ж концептуального мистецтва епохи Постмодерну засвідчують, що хоча б якась частина мислителів вже наблизилася до думки про універсалізм системного мислення. По крайній мірі, сучасна систематика вбачає в пошуку системності Універсуму одне з основних своїх завдань. Дослідження систематики образів засвідчує, що будь-який образ слід досліджувати як результат системного мислення; соціальні образи є системообразами, які можуть формувати полісистеми (етнічний світогляд, соціальну свідомість, суспільні уявлення тощо); дослідження образів вимагає формування окремого його розділу - систематики образотворчості.

І. Євін вважає, що «мислення людини знаною мірою можна звести до процесу розпізнавання образів» [505;84]. Перетворення результатів мислення в універсальну систему загальноприйнятих та доступних для повсюдного поширення образів дозволило б зробити доступними практично всі результати мисленнєвої діяльності людства і, тим самим, практично створити на планеті Земля високотехнологізовану сферу людського розуму.

«Всі науки дають людству інформацію як в статусі знань, так і в статусі раціональної віри» [506;114]. Раціональність сучасної науки дає підстави вважати її такою, що має смислову, методологічну та формальну цілісність. Натомість «на початку третього тисячоліття філософи не мають спільної основи філософствування, що простір філософії роздроблено на незв'язані конгломерати, що в самій Філософії стільки філософій, скільки в ній філософів» [507;108]. Включення у філософію методики дослідження образотворчості дало б можливість систематизувати різні філософські підходи на основі уніфікації філософування через включення його в єдину образотворчу систему людського мислення. Адже, якщо «під назвою філософії ми тоді розуміємо загальний предмет, за окремими фактами ми припускаємо духовний зв'язок у вигляді єдиної і необхідної основи окремих дослідних фактів філософії» [508], то очевидно, що системна філософія може отримати свою предметність саме через її включення за допомогою метасистеми загальнолюдських образів у високотехнологізовану ноосферу.

Систематика образотворчості, в якості однієї із складових образософії, дозволяє розглядати мислення людини в усьому його розмаїтті як нерозривну цілісність, що її окремі складові пов'язані з рештою системами різноманітних зв'язків, співвідношень, взаємозалежностей, контроверсій тощо. Систематизація соціального образу світу фактично може стати уречевленням змісту соціальних підвалин буття, з'ясуваннями сутності соціуму, детермінацією ролі даного соціуму в становленні культури, розвитку суспільства, житті громадянина, становленні особистості.

Дослідження типології образотворчості та типової мотивації таксонів (типових груп) образів призвело до з'ясування філософської сутності типологем та архетипів образотворчості, сконструйованих типів образів, результатів типізації закономірностей образотворення. Типологема – основа конструювання типообразів. Сукупність типообразів, що їх використовують у образотворчості, веде до формування стилю, як певної донаукової типізації або ж - міри художньої виразності.

Архетипи образотворчості, як системи визначень особливостей образів, містять посилання на типізацію, сутність якої полягає у з'ясуванні міри віддаленості певного образу від його архетипу. Така типізація образів за архетипами має як позитивні, так і негативні сторони: по-перше, зв'язок образів з архетипами цілком очевидний, а тому відображення у типології образу його архетипу цілком закономірне; по-друге, образ, як продукт творчості, не є тотожний певному архетипу, він, скоріш за все, містить у собі архетиповий образ світу, а тому співвіднесення образу лише з його архетипом не повною мірою відображає сутність даного образу і є недостатньою умовою типізації.

Типізація образів за соціальними архетипами служить достатнім поясненням їх соціального походження та соціальних пріоритетів. Наявність етнічних архетипів дозволяє не лише простежувати етнічні витоки образів, але й міру їхнього наближення до етнічного (національного) ідеалу. Суспільна значимість образів служить мотивом для створення типосистеми суспільних уявлень. Втім, кожна типізація, як знаходження закономірностей, є водночас, пошуком як типообразу так і обмеженням феномену первообразу.

Абстракція, як умова категоризації, дозволяє організовувати систему управління знаннями таким чином, щоб останні не ставали тлумаченням наявного досвіду, а дозволяли поетапно пізнавати певну спершу цілком абстрактну, але абсолютно необхідну, а згодом, в результаті багатьох наближень, більш впізнавану та вже більш реалістичну сутність предметів, речей і явищ.

Категорії є відображеннями універсальних властивостей та загальних закономірностей образів. «Наше бачення об'єкта виникає через призму дій певної системи гіпотез щодо влаштування і функціонування об'єкта, що вивчається» [509.12] Роль та значення образів є відмінними в залежності від їхнього, призначення функціональної ролі, а особливо - місця в образотворчій системі. Класифікація образів, а звідси й типізація, як об'єднання за певною класифікаційною групою ознак, є досить умовними, такими, що характеризують різні сторони даних об'єктів. Тотальна типізація об'єктів неодмінно мала б привести до необхідності типізації типових груп та, на їх основі, до типізації типів. Створюючи множину значень об'єкта ми, з однієї сторони, розширюємо поле наукового дослідження, а з іншої, створюємо фантом наших наявних уявлень про об'єкт, відмовляючись від створення його нового образу.

Лише розглядаючи образ в якості елемента системи ми здатні будемо знайти його місце в даній системі і, таким чином, поступово відшукуючи місця інших образів у даній системі, зможемо на цій основі з'ясувати «родову належність» образу, під якою ми розуміємо міру наближення образів до передбачуваного нами у науковому процесі образу-зразка. Типізація позасистемних (по відношенню до досліджуваної нами системи) образів веде до продукування множини їхніх казуальних значень, така типізація є, скоріш за все, творчою активізацією свідомості, аніж направленим на творення сенсу аналізом характерних ознак. Передумовою типізації має виступати наукова концепція типізації.

Класифікація є системою ідентифікації об'єкта за обсягом характерних ознак та пов'язана з потребою розподілення об'єктів на категорії відповідно до використовуваної системи управління набутими знаннями. Типологія є таким видом класифікації, у якому за допомогою абстрактних типологічних моделей фіксуються особливості досліджуваних об'єктів. Відповідно до цього, типообрази є такими теоретично сконструйованими образами, у яких наявна сукупність однотипних характеристик та розпізнавальних ознак.

Типообрази є результатом конструювання на основі певного обсягу тотожних або взаємопов'язаних типологем таких ідеальних мисленнєвих конструкцій, які відповідають якомусь певному, відмінному від інших способу реалізації образів. Однією із таких ідеальних мисленнєвих конструкцій може виступати в складі будь-яких інших образів також і типообраз.

«Пропозиція – демонстрація бажаного, реалізація очікуваного. Бажання – визначення, обмеження, доведення до однозначності очікуваного. Таким чином, ідея – це образ очікуваного бажаного. Очікуване бажане, як продукт мислення, являє собою типообраз, в якому пропозиційна функція превалює над інформативною, комунікативною та оцінювальними функціями. Розвиток образу-ідеї (ідеєобразу або лише – ідеї) пов'язаний із зростанням обсягу однотипних образів серед яких необхідно для орієнтації у великому масиві образів виявити образ-домінанту, головний образ, образ образів» [510:55] Пропозиційні образи певного конкретного, направленого на реалізацію окремої ідеї, образознавчого дослідження можуть стати основою типізації певної досліджуваної сукупності образів. В свою чергу, типізація на основі пропозиційних образів (на практиці має місце дослідження тих чи інших образів-домінант в якості ядра системного образу) веде до теоретичних міркувань щодо потенційної, передбачуваної та цілеспрямованої типізації, а на цій підставі – до науково обґрунтованої концепції типізації.

Наукова концепція типізації, на відміну від концептуалізації, не є твердженням про існування апріорних істин, вона, перш за все, є науковим прогнозуванням та своєрідним передбаченням того, що певна сукупність об'єктів поєднана між собою формою, змістом, походженням, способом появи тощо. У науковій концепції має місце проголошення потенційної класифікації, а отже й типізації об'єктів, але, разом з тим, така типізація може мати місце лише як підтвердження наукового передбачення, спрямованого на майбутнє вирішення конкретних наукових завдань, а не на знаходження вічних істин та непереборних законів буття.

«Будь-яка класифікація умовна» [511] Будь-яка класифікація, як система розподілу об’єктів відповідно до їхніх ознак, пов’язана з необхідністю обґрунтування доцільності самої системи розподілу. Умовність не означає невідповідність даної системи реальним властивостям об’єкта; умова є практичним засобом розпізнання об’єктів через їхнє співвіднесення із сформульованою нами конкретною умовою. Умова – вектор дії та анонсація майбутньої класифікації. Через дотримання умови відбувається відсіювання таких значень об’єкта, які не відповідають вимогам класифікації.

Класифікація об’єктів за рядом характерних ознак є діянням, направленим на виконання практичних завдань, натомість, плутаючи типологію поділу з типологією поєднання ми отримуємо свідчення казуальності об’єкта, прагнучи зобразити його в якості одного з елементів світового порядку. У типології поділу об’єктів за обсягом характерних ознак ми повинні знаходити міру віддалення реальних об’єктів від створеної нами ідеальної моделі, прототипу чи образу-зразка, а в типології поєднання, навпаки, шукати ступінь наближення реальних об’єктів до передбачуваного ідеалу і, тим самим, до остаточного з’ясування його сутності. Як у першому, так і в другому випадках необхідною умовою типізації виступає вже не будь-яка «умовність», а потреба градації системи якості об’єктів.

Досліджуючи дискретний образ, а ми б радше назвали будь-який образ умовно-дискретним чи первинно-неподільним, ми порівнюємо його лише з іншими, іноді навіть не тотожними йому образами. У випадку деконструкції образів ми маємо можливість порівнювати аналогічні, тобто подібні між собою складові, і, тим самим, реалізувавши можливість метрології типообразів, виявити міру наближення будь-якої типологеми до абстрактно-категорійних рівнів наукового пізнання. Зрештою, формулюючи дані абстрактні категорії, ми, тим самим, символізуємо наш досвід, універсалізуємо його, робимо всезагальним, тобто таким, що може бути використаний не лише в образознавчих дослідженнях.

Як конструювання типологізованих образів, так і деконструкція, пов'язані із знаходженням їх контексту. В типізації образів має значення не так сам образ, як завжди конкретний і колегіально обумовлений знак, що його позначає. Міркуючи про певні типи образів ми, насправді, оперуємо наявними у нас знаннями про дані образи, текстуалізуючи які робимо їх інтелігібельними пігулками для розвитку нашої свідомості, залишаючи при цьому осторонь глибинний і неповторний світ образів. Імовірно, що типізація образів є скоріше їхнім поясненням, аніж способом пізнання найбільш загальних закономірностей розвитку.

В якості певних зразків для проведення порівняльного аналізу різних типів образів ми пропонуємо використання таких сконструйованих типів образів, що є образами, які можуть бути реально відсутніми, але є конче необхідними для пояснення того, що має певне значення. Наявність типологічного образу-зразка дозволяє сформулювати опредметнену в такому образі наукову концепцію універсуму.

Парадигма, як концептуальна модель постановки проблем та їх вирішення, є таким сконструйованим зразком мислення й образом окремого дослідження у якому присутні наперед задані типологема, ідеологема, філософема тощо. По своїй суті парадигма виступає окремим науковим системообразом, здатним поєднати різноманітні за своєю сутністю образи як на підставі їхньої спорідненості з ядром системи, так і на основі рівня унікальності, неповторності й неординарності. Окремим прикладом парадигми є наукова парадигма. «Робота вченого – це робота в рамках парадигми» [512:114]. Зміна парадигми є відображенням змін у науковому мисленні. Популярна в наш час плюралістична парадигма передбачає співіснування відмінних поглядів на культуру, а отже, й історичного співіснування різноманітних, відмінних одна від одної, типологій одних і тих же образів. Формулювання теорії історичного концептуалізму дозволило б з'ясувати через історичні відмінності культур також і відповідні типологічні відмінності образів.

Зміна парадигми, як і зміна вимог щодо особливостей пізнання та кваліфікації образів, пов'язана з певним процесом, який ми іменуємо історичним. Історія, однак є, перш за все, зміною тотальних способів комунікації та спробою запровадження міжкультурних комунікацій. «Внесення комунікативного виміру в мовну реальність оформляє її динамічну компоненту, яка може бути описана і досліджена в термінах дискурсивного простору, змістовне наповнення якого складають оперативні образи соціальної взаємодії» [513;177]. В межах дискурсивного простору мають місце як транскультурні, так і етнокультурні інтерпретації образів [514]. В обсязі мовної картини світу дискурсу відповідає певний тип суспільної комунікації, а саме суспільно запрограмований дискурс. Суспільною основою або ж архетипом суспільного дискурсу виступає сконструйована соціумом дискурсивна матриця, що є, за висловом Л. Синельникової, показником стану суспільної свідомості [515]. Суспільна свідомість породжує диктат типізації соціальних комунікацій. Суспільство вимагає типового в якості суспільно необхідного, логічного та доцільного. Власне, це суспільство кетегоризує образи за своєю ж суспільною подобою, перетворює їх у власні типово соціальні уявлення.

Типологія образів може означати також і те, що існують різні підходи до розпізнання, тлумачення, та розуміння образів. Натомість, слід розуміти, що й сама «типологія» є образом певної сукупності поєднаних між собою образів, а отже, є переконливим свідченням образності людського мислення в цілому.

На основі аналізу досліджень типології образів, можемо констатувати наступне: до-образи (архетипи й типообрази) дозволяють організувати первинну типізацію образів; використання певних зразків (стереотипів і прототипів) структурує пізнання типового; дослідження концептуальних образів науки (наукових парадигм) векторизує типізацію образів. Типологія образів, як галузь наукових знань, втім, стане не лише реалізацією нових типологічних концептів, але й дозволить створити наукову базу для досліджень філософії та метафілософії образів. Типологізація є філософізацією образів.

Висновки до розділу 2.

На основі дослідження психічного в образі та психічних особливостей образотворчості можемо прийти до думки, що:

1. Психічне відображення об'єктивної реальності полягає у формуванні на основі стрес-фактора, стресу та стрес-реагування сукупності чисельних внутрішніх психообразів.

2. Продовженням психообразотворчості є внутрішній монолог, внутрішній діалог або й внутрішній полілог, як з'ясування самому собі сутності усвідомлюваного на основі власного досвіду та за допомогою власного мисленнєвого апарату образу, отриманого ззовні й засвоєного в якості власного, тобто внутрішнього психообразу.

3. Людина в результаті внутрішнього переосмислення психічного образу створює та фіксує у своїй пам'яті образ-сприйняття, що є образом отриманого досвіду реагування, образ-відтворення, завдяки якому первинний психообраз поступає в комірку мозку (кластер пам'яті) з позначенням його емоційності, тобто із відображенням чуттєвого реагування людини на її власний образ-реагування, образ-оцінювання (що є за своєю суттю антиобразом і, в даному випадку, образом, покликаним відновити психічну рівновагу суб'єкта), слід-образ, що фіксує чуттєве походження образу («зберігати можна тільки трансформовані сліди») [516] та інші, кожен з яких бере свій початок у психіці.

4. Емоційний вплив образу залежить від обсягу і сили закладених у ньому відчуттів, а також – від особливостей та досвіду їх сприйняття. Сукупність соціально-етнічних заборон і побажань впливає на особливості формування такого образу, а неочевидність емоційного реагування окремої людини, як представника окремої психіки, на той чи інший образ може бути компенсована або доповнена груповою, етнічною, соціальною чи й соціально-етнічною мотивацією.

5. Перетворюючись у архетип творчості [517] й одну із складових образу світу, в Я-образ, у почуття тощо, первинний психічний образ, таким чином, постає невід'ємною часткою мерехтливої Галактики Світового Розуму.

В результаті досліджень соціальної семантики образів були сформульовані наступні висновки:

1. Соціальне середовище є окремою організовуючою складовою системи «середовище буття». Разом з тим, у зв'язку з наявністю різноманітних взаємозв'язків між елементами системи таке соціальне середовище може розглядатися ізольовано лише в якості спрощеної моделі. В цілому ж соціальне середовище є таким, що безперервно взаємодіє із зовнішнім світом шляхом обміну образами чи також зміною образів, створюваних соціумом внаслідок зміни рівня та стану соціальної свідомості. Формування соціальних образів, таким чином, є «з'ясуванням взаємовідносин» між соціумом та світом.

2. Невід'ємним елементом соціальної комунікації є наявність колективної мови образів, як загальновідомої, консенсусної та доступної для більшості членів кожного окремого соціуму. Однак соціальна мова образів в результаті її тривалого «вдосконалювання» та через постійну потребу але реальну відсутність можливості її реального розширення дала початок для створення соціумом мови, як окремої системи образів, призначених для позначення образів, створюваних членами соціуму. Мова в якості соціальних образів-знаків дає можливість здійснення соціальних комунікацій та може розглядатися в якості засобу для побудови гіпертексту, необхідного для опису середовища соціального буття та перебігу наявних процесів в ньому.

3. Зміст образів соціального мислення представлений безумовними образами-стресорами, образами-відчуттями, образами-запам'ятовуваннями, а також образами-усвідомленнями, образами–відтвореннями, образами-переконаннями, футурообразами і сумарними комбінаціями вказаних вище образів.

Процес усуспільнення соціальних образів через їх поширення, демонстрацію, тлумачення, актуалізацію тощо пов'язаний з необхідністю їх перетворення задля універсалізації соціальних комунікацій в образи-ноумени.

4. Нами визначено семантику соціальних образів в якості теорії концептуалізованих значень процесу соціальної образотворчості та дослідження складових соціально-образної виразності. Історично сформована образність значної кількості соціальних мов є свідченням того, що попри наявність процесів універсалізації, стандартизації чи формалізації мов, соціально-образне мовлення залишається і надалі визначним феноменом соціального буття. Отже, соціально-образне мовлення є результатом тривалого відтворювання в образах постійно змінюваної соціально-культурної реальності.

5. Через зростання та урізноманітнення образів соціального мовлення має місце збільшення форм та обсягів соціального мислення а, навпаки, ратифікація суспільних стандартів образотворчості є результатом стагнації образотворчості достатньо значимої кількості соціальних спільнот.

6. Процеси уніфікації сем образного мовлення мають сенс лише при умові проходження також і процесів їх деталізації та урізноманітнення. Щодо розвитку образного мовлення, а всі мови мають своє образотворче походження, то мовні образи є як цілковито достатніми для соціальної ідентифікації і самоідентифікації, так і абсолютно необхідними для міжкультурної комунікації. Адже в багатстві мов запорука удосконалення мислення.

7. Мовна комунікація внаслідок обміну соціальними образами стала пропорційно залежною від обсягів та якості семантичних структур соціально-образного мовлення. Розвиток комунікативної семантики в якості теорії побудови концептуальних образів світу зробить все більш доступним процес реалізації формально-образного соціального мовлення та поетапного перетворення його в інструмент діалогу між суспільним та машинним інтелектами. Розуміння образів в якості універсальних сем є свідченням перспективності семантичних досліджень соціально-образного мовлення.

На підставі проведеного дослідження етичних вимірів образів можемо констатувати, що:

1. Мораль притаманна кожній людині від моменту її входження в соціум, а розвиток моральних задатків особистості пов'язаний з розвитком її мислення. Зростання обсягів міжособистісних комунікацій призвело до інтенсифікації обміну нормативними образами та, водночас, до соціалізації різноманітних груп людей і в результаті – до появи суспільної моралі, а відтак, мораль від внутрішнього образу необхідних дій перетворилася в соціально-колективний образ духовності.

2. Певні моральні якості, як притаманні кожній людині, втілені у продуктах її життєдіяльності, концентровані в соціально-етнічних принципах, ідеях та нормах. Моральна складова образів є невіддільною від образотворчості.

Мораль є як базовою оцінкою, яку дає людина світові, так і моральною пропозицією людині від вже наявного світу. Людина та суспільство поєднані між собою причетністю до належної їм спільно та втіленої в образи суспільного буття моральної спадщини людства.

Розвиток особистісної моралі мав місце через з’ясування взаємовідносин людини з соціумом. У створюваних людиною образах знайшли своє відображення результати внутрішньо соціального діалогу.

3. Мораль індивіда тісно пов’язана з логікою суспільних взаємин. Відсутність чітко визначеної логіки вчинків та дій веде до деградації моралі. Моральна наповненість суспільних образів виступає логічним обґрунтуванням соціальної значимості колективно організованого буття індивідів.

4. Мораль, як рефлексія свідомості на буття, реалізовується у вчинку, що є образом, відображенням, відтворенням, своєрідною текстуалізацією даної рефлексії поза межами окремо взятої свідомості. Через зміни способів моральної взаємодії соціальні колективи отримали здатність до звершення своєрідного морального ренесансу, утверджуваного новими образами соціального буття.

Аналіз досліджень логіки образотворчості дозволяє нам резюмувати наступне:

1. Значення логіки образотворчості у мисленнєвому процесі полягає у встановленні тривких об'єктивних всезагальних закономірностей, що упорядковують світ, а також пізнанні та застосуванні даних закономірностей з метою творення абсолютних у своїй досконалості образів.

2. Образологіка, як окрема наукова та філософська дисципліна, могла би включати разом з іншими розділами також і психологіку творчості (З. Фрейд, К. Г. Юнг), гіпотетичну логіку (Дж. Келлі), логіку пізнання (А. Адлер, А. Маслоу, Е. Фромм), креативну логіку (Д. Гілфорд) та логіку розвитку творчої особистості (Г. Алтшуллєр),що з нею межує, а також логіку протиріч (В. Андреєв) при умові її застосування у образотворчості.

3. Логіка мислення, а образотворчість є єдиним способом реалізації мислення, має свою філософію – філософію логіки образотворчості (Х. Патнем, [ ],.В. Квін [ ] та ін.), яку необхідно вивчати та доповнювати, з метою досконалого пізнання основних законів логіки творення образів.

4. Через визнання логічною, тобто обґрунтованою і закономірною, фактичну появу будь-яких вже наявних образів ми, тим самим, визнаємо наявність окремої цілісної логіки образотворчості, яку можемо представити у вигляді неперевершеної машини Тюрінга з безмежністю її інтуїтивних алгоритмів.

5. Логіка образотворчості, як найбільш масштабна, раціоналізується згодом у алгоритми конкретних дій, змістів, політичних, етнічних, соціальних ідей, ретранслюється в історію, способи життя, диктує умови соціальних взаємин, культурних генерацій, змінює буття.

6. Логіка образотворчості в її найбільш загальній формі виступає логікою суспільного мислення людини, основаною на досвіді її логічного мислення у середовищі різноманітних соціальних колективів та груп, а також через реалізацію її суспільно орієнтованої самосвідомості.

Кожен образ, збережений в людській пам'яті, є системою образів, як складною комбінацією архетипів, відображень, уявлень, усвідомлень тощо. Кожен образ відбивається в інших у вигляді суми вражень, емоцій або й інших, можливо іще не з'ясованих відчуттів, розумінь, осягнень, прозрінь…У кожного образу є своя форма, ідея, логіка, конструкт, своя філософія, а тому кожен образ, видозмінений нашим внутрішнім станом, реформований досвідом мислення, збагачений нашою духовністю, стає окремим феноменом нашої свідомості, яка, в свою чергу, є ще більшою, винятковою і завжди унікальною системою образів, основним і найбільшим надбанням нашого розумного життя.

Дослідження систематики образів показали, що:

- мислення з його елементами несвідомого, свідомого та позасвідомого, є цілеспрямованою системою творчих актів, направлених на пізнання світу, знаходження його закономірностей, подолання проблем буття;
- пізнання є знаходженням взаємозв'язків між розрізненими елементами образу як системи, виявленням процесу змін однотипних елементів досліджуваних систем, моделюванням монічних полі-систем і, зрештою, формуванням нового полі-образу в якості продукту кваліметрії первинного образу-системи;
- особливістю свідомості як, одночасно, і генератора, і трансформатора, і оператора образів, є те, що в ній кожен образ неодноразово «контактує» з іншими образами і, в результаті, отримує ознаки та риси вже наявної у свідомості системи образів;
- система образів окремого індивіда є частиною образів соціальної системи, але лише до тієї міри, поки вона не суперечить або може бути узгоджена з сумарним образом світу даної соціальної системи.

В результаті аналізу образотворчості, як процесу творення системи образів, ми переконалися, що суспільна свідомість у зв'язку із зростанням обсягів мислення поступово стає складно-системною, а відтак, ноосфера може бути розтлумачена нами в якості мегасистемного образу світу, сформованого окремими людьми та все більше доступного всьому людству.

Окремий погляд на образ породжує ідею типологізації, як поєднання у певну цілісність всіх наступних, таких, що мають набір спільних ознак, образів. Подібні між собою образи ми можемо вважати типовими лише за тієї умови, що знаходимо у своїй уяві певний типообраз-зразок, необхідний для їх порівняння, певну обґрунтовану концепцію типового, повторюваного, інтерпретованого образу, що залишається незмінною попри відмінність та змінність всіх наявних образів, поєднуваних між собою своїм родовим походженням.

Основою типологізації образів, насамперед, виступають архетипні уявлення, що стають закономірною основою побудови тотожних у своїй основі образів. Архетипні уявлення – взірці для типологізації образів (тобто типізації, здійснюваної за науковими методами і принципами).

Необхідною умовою типологізації образів, як завершених продуктів уяви, є формування необхідного для порівняння з вже наявними й досліджуваними нами образами зразка, ідеальної моделі, типоообразу. Образ-зразок дає можливість вибрати подібні до нього образи в якості типових на основі казуальних збігів властивостей та ознак окремих його елементів. Ідеальна модель формується на основі наперед утверджуваної ідеї типологізації. Ідея виступає головною ознакою ідеальної моделі типологізованих образів. Ідеальна модель, разом з тим, є обмеженням типового до наявного однотипного, подібного, порівнюваного, взірцевого. Типообраз, що виступає окремим конструктом образу, дозволяє знаходити типове у всіх без винятку реалізованих уявленнях людини. Знаходження типообразу через деконструкцію будь-якого окремого образу, разом з тим, потребує створення окремої методології типологічних досліджень разом із застосуванням контент-аналізу сенсу образів. Категоризація образів, що також потребує і їх узагальнення, дозволяє створювати ситуативні системи однотипних образів. Архетипізація, типологізація, концептуалізація та категоризація образів засвідчують як про різноманітність типологій, так і про наявність значної кількості результатів наукових досліджень типообразів.

Розділ 3. ОБРАЗОСОФІЯ, АРХІТЕКТОНІКА, КОНСТРУЮВАННЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У МИСЛЕННЄВОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Образософія мислення

Образ є досвідом мислення, зафіксованим в якості моменту буття. Софійність притаманна будь-якому образу культури; принцип софійності образу полягає у відображенні невисловленої мудрості через формальні, змістовні, конструктивні, інформаційно-комунікативні та інші складові даного образу. Софійність образу є винятковим здобутком образотворчості, існують підстави пов'язувати розвиток образософії з обсягами мисленнєвих процесів людства та всезростаючою потребою осягнення їх сутності. Творення мисленнєвого образу має місце внаслідок реалізації потенцій філософування, шляхом комбінування усталеними обсягами уявлень та у зв'язку із визнанням деструкції зафіксованого в пам'яті попереднього обсягу мисленнєвого досвіду.

Думка є первинним узагальненням образу та доведенням його до вербального стану, а отже, будь-яка думка, як продукт мислення та результат образотворчості, є початком філософування. Узагальнений досвід образотворчості є основою створення філософських тверджень, доведень, висновків тощо, як образів, утворених з інших образів, шляхом комбінації їхніх окремих, але невід'ємних складових.

Обґрунтуванню, а отже, й використанню терміну «Образософія» передувало впровадження нами в філософську, культурологічну та історичну науки терміну «образознавство», який нами було вперше використано у статті «Ідея історичного образу та образ історичної ідеї як наукова дилема», надрукованій у 2012 р. в журналі «Актуальні питання культурології» [518;206-209], а також в наукових дослідженнях 2013 р. «Історичний образ як питання теорії історичного краєзнавства» [519;273-276] й «Казуальні та епохальні прообрази часу» [520;284-289]. Дефініція термінів та понять постає буквицею всякого цілеспрямованого дослідження.

На відміну від інших авторів, які, очевидно, теж використовували подібну термінологію чи то в якості означення науки про певні продукти зображуваного сакрального мистецтва (іконологія) [521;25], чи просто зображуваного (іконіка) [522], або ж як своєрідно перекладену назву імагології [523;251], [524] («образоведение»), в якості найменування науки, що вивчає імідж [525;29], в даній науковій праці, як, зрештою, і в інших наукових дослідженнях автора впродовж останніх років, термін «образознавство» було вжито в якості назви науки, що займається вивченням та дослідженням образів, як продуктів мисленнєвої діяльності людини, етносу, об'єднаних спільністю буття суспільних груп. Нами дано наступне визначення образософії:

Образософія є філософським вченням про закономірності становлення, розвитку, функціонування та перспектив образотворчого мислення людини.

Відмінності між філософією та образософією полягають в тому, що філософія «форма суспільної свідомості, що створює систему знань про фундаментальні принципи буття і місця людини в світі» [526], «особливий різновид духовної культури, призначення якого полягає в осмисленні основ природного і соціального світу, формоутворень культури і пізнання, людини та її сутності» [527;670], тоді як образософія є вченням про особливості, роль, значення, обсяги та напрями мислення людини. Образософія є філософією мислення: «Людина, що мислить» вправі визначатися, що саме вона мислить (царина філософії), та як саме вона мислить (образософія).

Метафілософія, чи філософія філософії, або ще метафізика, як її вперше визначили послідовники Арістотеля [528], описує обсяги та проблеми мислення. Мартін Хайдеггер, задаючись питанням «Що таке метафізика?», сам же й приходить до висновку, що метафілософія є «природою людини» [529]. Такі представники метафілософії, як Карл-Отто Апель [530], Емеріх Корет [531], Фрідріх Георг Юнгер [532] та інші намагалися змінити її основні засади.

Розглядаючи метафілософію в якості основи основ людського мислення автори метафізичних творів прийшли до розуміння того, що будь-які продуктивні результати пошуку абсолютних істин ведуть не так до з'ясування раніше не з'ясованих питань метафілософії, як до примноження кола метафілософських знань, а разом з ними до збільшення кількості ще не з'ясованих глобальних питань філософії.

Микола Амосов в роботі «Алгоритми розуму» запропонував для проведення досліджень щодо особливостей людського мислення, котрі, імовірно, й складають основний засновок «філософії філософії», створити модель людського розуму – її штучний інтелект [533]. Автор зазначив: «Основна проблема інтелекту – подолання надміру різноманітності зовнішнього світу, його сприйняття множиною рецепторів, його картини у часовій пам'яті, варіантів можливих дій… Сутність алгоритму інтелекту полягає в тому, щоби від множини активних моделей «входів» і критеріїв, з врахуванням їх минулого і прогнозу на майбутнє, вибрати і активувати одну модель дій» [534;217-218]. Цим філософським висловлюванням, можливо, завершилася епоха багатовікових пошуків людиною вічних істин і, разом із створенням штучного інтелекту, ця людина врешті-решт знайде собі спільника у примноженні метафілософських знань, більше не вважаючи при тому, що зможе своїм розумом досягти того недосягненного, а відтак, і незбагненного Абсолюту, який сама собі і окреслила.

Необхідність формування нових напрямів мислення викликана не стільки занепадом метафілософії, скільки потребою пошуку тих нових маяків у космосі людської свідомості, які б через вдосконалення засадничих основ мислення кожної окремої людини вели до вдосконалення всього людства. Завдання сучасної філософії полягає у формуванні алгоритмів інтелекту, а отже, перш за все, - алгоритму творчого мислення індивіда з його здатністю конструювати все нові і нові алгоритми. Метафізика образотворчого мислення є основою філософських систем.

В якості метафілософії образотворчого мислення нами анонсована теорія історичного концептуалізму, сутність, мету та філософське тлумачення якої пропонується тут розглянути. Назва цієї теорії в якості найменування окремого розділу історичного образознавства з'явилася в журналі «Актуальні питання культурології» , що вийшов друком у 2015 р. [535] В результаті формування концептуального матеріалу було зроблено висновок, що така теорія, при умові її застосування науковим співтовариством, могла б змінити ставлення до історії, як обсягу суспільно необхідних історичних знань, а філософське переосмислення цієї ж теорії дозволить запобігти пошуку таких метафілософських істин, які могли б стати основою історично-філософського мисленнєвого субстрату, що ним, бувало, живилися окремі представники філософського цеху.

Сутність концепту майбутньої теорії історичного концептуалізму (ТІК) ми визначаємо як наближення до істини шляхом формування концепції метафілософії, опертої на матеріали того історичного періоду, у якому дана концепція була сформована. Мета ТІК полягає у виявленні такого окремого мегаобразу буття, який сконцентрував би у собі всю метафілософію її автора і котра, в свою чергу, дозволила б через збільшення обсягів індивідуальних метафілософських концепцій наблизитися до загальнозрозумілих і абсолютних у своїй досконалій універсальності істин.

Теорія історичного концептуалізму, шляхом виключення розмаїтих інтерпретацій, доповнень та заперечень, дозволила б акцентувати мислення на аналізі автентичних концепцій і, тим самим, глобалізувати образне мислення, наблизивши його до рівня образософії. Історичні концепції нами мисляться образами, створеними з метою тлумачення змін буття шляхом відокремлення образів даного буття від образів інобуття. Те, що не може бути змінене мисленням, очевидно є чимсь таким, що лежить поза людською уявою, поза межами пізнання, а тому й поза межами буття людства. Мислення є безнастанним твореннням образів, творення концепцій передбачає сумарне пізнання образів, образософія ж постає універсалізацією концепцій.

Філософія є системою суспільних уявлень, вербалізованих в авторських концепціях найбільш радикального мислення. Образність філософії полягає:

- у представленні реальності як певного значимого цілого;
- у всеосяжності, універсальності та повноті результату мислення;
- в передачі загально-значимого філософського помислу через результати індивідуального мислення його автора.

Відмінності між філософією та образотворчістю мають місце через такого роду формалізацію філософських істин у філософії, при якій дані істини втрачають своє «родове» походження, своє минуле та свої слід-образи; у зв'язку з доведенням філософії, як типу свідомості, до рівня філософської науки з її вимогами підтвердження наукових передбачень, апробації доказів, колекціонування фактів тощо.

Історія філософії є сукупністю образів суспільного мислення, пронизаних променями часу. Попри науковість чи художність філософського мислення воно, зрештою, не є ні тим, ні іншим. Вдале визначення сутності філософії, як способу мислення, дав Микола Бердяєв, стверджуючи, що «Філософія – особливе мистецтво, принципово відмінне від поезії, музики чи живопису, - мистецтво пізнання» [536;269]. Втім, М. Бердяєва вдало доповнив Мераб Мамардашвілі: «Спеціальні продукти мистецтва – це як би приставки до нас через які ми в собі відтворюємо людину» [537;87].

Найбільш важливим для людини є мислення: творче мислення привело до реалізації культури, чуттєве мислення стало основою людських здібностей, практичне мислення призвело до творення цивілізації тощо. Філософія є мудрістю, що її засвоїла людина в процесі мислення. Образософія ж є творенням законів мислення. Успіхи, яких досягла людина в процесі образотворчості, є непомірно більшими аніж творення досконалих сенсів. В результаті культивування образів людство змінило себе. Людина, яка творить образи, вдосконалює при цьому власну свідомість, вдосконалюючи ще й своє суспільне оточення а також належний і їй простір культури.

Софійність образів відкриває кожній людині перспективу пізнання мудрості шляхом засвоєння, творення й перетворення результатів образотворчості. Однією з сутнісних характеристик образів є їхня наповненість загальним досвідом буття, застосованим в одиничному. Образ є загальною мудрістю, реалізованою в конкретному, та водночас, винайденням закономірно-вічного у випадково-щойному.

«Мудрість визначається як «розум розуму», тобто здатність розумно використовувати власний інтелект» [538]. На думку Галини Орендарчук, «мудрістю можна вважати узагальнення різноманітного знання і досвіду людства» [539;43]. Втім, автор вважає, що «знання… є далеким від мудрості», а мудрість – це «вид позанаукового знання».

Ольга Наконечна, висуваючи лозунг «Філософія тотальна як і любов» [540;87], водночас вважає вслід за М. Мамардашвілі, що філософія є «мудрістю і мистецтвом жити» та вважає її такою, що «здатна відійти від певних напрацьованих норм філософського осмислення дійсності та випрацювати нові». Можливо саме таким «перевідкриттям філософії» (термін О. Наконечної) стане образософія, що єдина здатна поєднати в собі мудрість, як «прагнення до істини, як такий настрій душі й розуму, що здатен привести до гармонійної рівноваги внутрішнього світу людини у її взаємозв'язку зі світом», а також «мистецтво жити» і «тотальну любов».

Витоки софійності мисленнєвих образів лежать у значимій кількості та різноманітності наявного у них матеріалу, який вимагає філософського, логічного, естетичного, психологічного та іншого переопрацювання, узгодження усіх складових даного опрацювання й формування на їхній основі нових, відповідних місцю, досвіду та часові образів. Механізм людського мислення

дозволяє створювати не лише образи, але й образи образів, образи «образів образів» і так далі. Такий конвеєр людської образотворчості веде до постійного смислотворення та вимагає пошуку сенсів і плекання мудрості. Власне, здатність до пошуку сенсів і є тією мудрістю, яку ми отримали, формуючи наші власні образи.

Формування образотворчих інновацій у мисленнєвому процесі відбувається шляхом апробації загальновизнаних концепцій у не тотожних просторах образу (тут і надалі – «простір образу» є тією сукупністю образів, що формують певний уявний простір, у якому має місце реалізація досліджуваного нами образу). В образах наявне домінування соціально-філософських, індивідуально-філософських та колективно-філософських уявлень (філософська сутність), проте певним образам притаманні софійна невизначеність (філософська абстракція) або ж софійний дуалізм (межі філософування) чи навіть відсутність філософських закономірностей (абсурд). Дослідження філософських визначень поза межами наявного філософського простору дозволить виявити їхні нові значення.

Закономірність образного мислення шляхом застосування образотворчих інновацій може бути продемонстрована в дослідженнях абстракції та абсурду. Так Тетяна Толчеєва вважає, що «абстракція є базою для процесів узагальнення», а натомість, «конкретне є цілком визначене, точне, предметне, реально існуюче» [541;459]. Думки автора наводять на думку, що абстрактне, як вторинне та похідне від конкретного є таким собі «обезпредметненням первинного предмету». Насправді ж мислення кожної людини є первинно абстрактним, загальним, таким, що не містить певних деталей, а згодом конкретизується, уточнюється. Абстрактне також є первинно абсурдним, логічно-суперечливим, проте в процесі реалізації постає закономірним, хоча й таким, що породжує власні закономірності через заперечення загальноприйнятого, як закономірного та розумного. Абсурдна абстракція є одним з перших проблисків мислення стосовно предмета образософського дослідження. В

результаті діяльності мисленнєвого апарату над вдосконаленням образу «абсурдної абстракції» («абстрактного абсурду») цей образ отримуватиме деталізацію, унаочнення, а також втрачатиме свої стохастичні ознаки в результаті привласнення «простору образу» шляхом встановлення взаємозалежностей з сукупністю образів даного простору.

Серед найбільш значимих образів, що вплинули на розвиток мислення всього людства, були образи людських божеств. Одним із таких втілень ось уже майже два тисячоліття постає і християнський образ Бога. Теологія, що служила своєрідною службою охорони божественного, шляхом теологічних, логічних чи інших міркувань, доведень, пророкувань тощо довела можливість осягнення ірреального, позасутнього, недосяжного. Теософія, як образософія потенційного з її осягненням позачасово необхідного, сприяла й суспільному поширенню образу Бога.

Впродовж тисячоліть образ Бога був не лише вдосконалений, максимально узагальнений, але й суттєво збагачений, змінений і при цьому стандартизований конкретизований, схематизований, спрощений та навіть примітивізований. Сьогодні під іменем «Бог» ми ховаємо різні та далеко не тотожні уявлення. Бог, як торжество людської уяви, втративши чільне місце у соціальній свідомості, при цьому урізноманітнився, індивідуалізувався, осучаснився. «Можливо, що ви поховаєте Бога під тягарем всього того, що говорите», писав Мішель Фуко [542;207], очевидно усвідомлюючи відмінності між пізнанням, осягненням і означенням Бога, як тієї всеосяжної сутності, на яку направлене наше мислення. Насправді, жодні досконалі словесно-образні характеристики не в змозі нас наблизити до того трепетно-тривожного споглядання всюдисущності буття, яке хочемо бодай трохи сприйняти своїм розумом, своїми передчуттями та силою своїх мрій. Віра в Бога є вірою в перспективу пізнання досконалого. Бог – образ досконалості. Втілений в особу Бога-Творця цей образ постає досконалим символом образотворчої особистості, феноменом людської

свідомості. Прагнення до пізнання є якістю людини, що здатна мислити творчо. Через творення нових сенсів людина прагне змінити мисленнєву реальність, наближається до пізнання безкінечності розуму, людської уяви, почуттів, відчуттів, емоцій тощо і, тим самим, реалізовує образ віри в безкінечно-досконале, називаючи його, зокрема, вірою в Бога.

Вірування – «думки про світ, зароджені не стільки розумом, як почуванням» [543;682]. Трактуючи почування як підсвідомі, ще не цілком осягнені свідомістю образи, ми також повинні визнати, що вже відчуваємо дію нашого мислення, направлену на створення свідомого і всеохоплюючого образу даного світу. Наявне відчуття прийдешнього сенсу і є нашою вірою.

Аналіз дослідження «Пізнавальні межі філософської віри» [544] спонукав нас до думки про те, що між впізнаним та невпізнанним немає чіткої і нездоланної межі: тисячі й тисячі неясних образів людської підсвідомості штурмують небуття, перетворюючи його у буття (або інобуття), тобто в те, що може бути сприйняте нашою свідомістю. Переконання в тому, що така образотворча робота в напрямі осягнення й подолання не-сутнього нами проводиться, і є нашою вірою.

У вірі сила, яка пробуджує уяву. Філософія мистецтва є філософським обґрунтуванням теорії творчої майстерності, таланту та стилю, вона - предтеча образософії, її титанічне досягнення за межами самої образософії. Філософія мистецтва чи не найбільше привернула увагу мислителів до образотворчості, заперечуючи при цьому свою конституйованість у пізнання етапів, способів та особливостей реалізації творчого мислення.

Мистецтво образотворчого мислення полягає у здатності до передачі суб'єктам потенційного мислення власного внутрішнього «образу світу» мислителя шляхом перетворення даного образу в образи зовнішнього світу. Витоки софійності образів мистецтва варто шукати в таланті, як здатності до творчості, що є архетипом образотворчості.

Талант – потенція творчого мислення. Творчість є однією з форм реалізації таланту. Створення мисленнєвого продукту є об'єктивним результатом творчого мислення. Відрізнення творчого від нетворчого лежить у площині нашої здатності до особистісного пізнання, розуміння та індивідуалізації будь-якого твору, тобто – продукту творчості, як окремої сукупності наявних у ньому образів.

У творчості мислителя присутній акт філософування, - зазначає Ніна Зенець [545;29], водночас вважаючи при цьому, що «безумовно, мислитель в культурі був завжди. Однак в даний час розмивання меж між різноманітними областями духу витребувало і особливого «фігуранта мислення» - «мислителя». Мислитель – не завжди філософ, він, перш за все, носій мамардашвілівських «ідеалу мудрості» та «первинної філософії». Образософським аналізом уречевлених мислеобразів (тут уречевлення – опредметнення, втілення в «річ у собі») може бути виявлено особливості мистецтва осягнення, вираження та побудови будь-яких образів культури. Образософія мистецтва є «мудромисленням» щодо перевтілення внутрішніх істин через продукти мистецтва в категорії ралізовуваного нами суспільного мислення.

Всі ми родом з минулого. Минуле є нашим спільним домом, прихистком, нашою спільною екзистенційно-часовою батьківщиною. З минулого походить і наше майбутнє. Розуміння вічності, подібно як розуміння безкінечності, має щонайменше дві іпостасі: потенційну часову безкінечність, як таку, що є імовірним наближенням у позачассі до граничної межі, та трансцендентну безкінечність одночасного буття людини в минулому, сьогоденні та майбутньому. Свідомість як мірило буття, відлічує нашу присутність у сутньому. Щоденно, відкриваючи нову для себе частинку Універсуму, ми, тим самим, прилучаємося до творення абсолютних сенсів й пізнання безкінечно-вічного.

Повсякденна свідомість – скарбниця потенційних сенсів. Мудрування для себе, пізнання не суспільним розумом, а лише якимись окремими клітинами власного ще не впізнаного

єства безкінечної таємниці всесвіту – ось початок безкінечного й універсального мислення первісної людини. Немає сенсу навіть ставити питання чи міг дикун мислити філософськими категоріями, але ж він все-таки мислив. І якщо він мислив образами, то спосіб такого мислення, попри його вдосконалення, залишився таким же образотворчим аж до сьогодення.

У статті «До питання формування енергетичної теорії культури» [546] нами сформульовано особливості появи продукту особливого виду – енергії людського мислення. Людське мислення, як основа культури, збільшується в обсязі, вдосконалюється, діє на суспільну свідомість, отримує додатковий енергетичний ресурс, невпинно розширюючи сфери свого впливу, охоплюючи все нові та нові горизонти.

Критична маса образів, осягнених, створених та збережених людиною, веде до реформи суспільної свідомості й зміни парадигми суспільного мислення. Образософія буднів, що є результатом вдосконалення повсякденного образотворчого мислення, стає тією необхідною контрольною ватерлінією, щодо якої суспільство здатне адекватно навантажувати свідомість кожного із своїх членів.

Мислетворення є образотворчістю. «В просторі образу розташовуються витоки і художньої і наукової творчості» [547;8] Результатом творчого процесу та продуктом діяльності автора є твір. Єдиним продуктивним результатом мислення людини є образ. Твір, як продукт образотворчості, завжди є образом. У стилі твору відтворені потреби суспільства та можливості автора при вирішенні проблемних завдань.

«У емпіричний період наука фактично не має попереднього наукового періоду крім людської практики, тому математичні, інші наукові терміни мали переважно предметний характер. Ця предметність і образність первинної термінології стала основою при побудові дедуктивної математики, науки і філософії» [548]. У XXI столітті ми можемо стверджувати про наявність різноманітних стилів мислення, більше того, визначати наявність тих чи інших стилістичних елементів у сфері наукового мислення.

Сучасна теорія науки виступає систематикою наукової образотворчості. Подолання чітких причинно-наслідкових зв'язків звільняє автора наукового твору, як виконавця соціального замовлення, від обов'язків слідування наперед заданому стилю мислення. Науковий твір все більше стає авторизованим системним образом, у якому реалізуються творчі потенції певного осередку наукових діячів.

Особливості системи позначень образів та їх складових в науці сприяють розвитку наукової мови, що виступає на-сьогодні досить складною і розвиненою системою символів з їхньою власною науковою історією. Через поширення в сфері науки символьних систем (а символ, зрештою, є тим представленим нашій свідомості образом, що виконує роль двійника насправді осмислюваного образу) відбувається символізація свідомості, тобто використання в процесі мислення значного обсягу образів, безпосередньо не пов'язаних з предметом осмислення, але таких, що забезпечують його розуміння. Образософія науки може бути побудована в якості комплексної метатеорії виявлення, розрізнення та побудови предметних закономірностей у науковій творчості.

Розвиток технічного мислення призвів до створення значного обсягу образів, пов'язаних з технікою та суміжними з нею технологіями**.** Впродовж XX ст. технообразотворчість формувалася як техносоціальний прогноз. Втім, ріст індустріальних технологій неодмінно призводив не лише до формування технологічних уявлень, але й до створення екообразів. Зміни в екології призводили до змін у суспільній свідомості, змінами суспільної свідомості розпочиналися всі зміни в екології. «Руйнація національних традицій призвела до ліквідації раціональних, економічно вивірених і національно сталих засад ставлення до довкілля», [549;16] Прообрази технократично-екологічних змін формували представники мистецької думки. Так ще у 1921 р. в Італії на кіностудії Milano Film була поставлена кінострічка під назвою «Механічна людина», а вже в 1964 р. вийшла серія сатирично-філософських оповідань Станіслава Лема «Байки роботів»

[550]. «Механічна людина» XXI ст. постає не так елементом критики, сатири, іронії тощо, як об'єктом філософської уваги. В результаті тотальної зміни теократичної свідомості індивід втрачає свою Я-концепцію, нівелює образ власного внутрішнього світу, стає залежним від техноекологічного середовища, яке корелює свідомість, диктує правила поведінки, дій та мислення.

Технообразософія – надбання космічної ери. Сьогодні існує потреба формування не лише екологічної деонтології, хоча в цій царині не в малій мірі завдяки старанням А. Матвійчука [551] багато вже зроблено, скільки потреба інтелектуального контролю технообразотворчих набутків, а також нагальність дослідження техноекологічного мислення як соціокультурного феномену.

Соціальна образософія є образософією соціального мислення, підручником колективного розуму та збірником етносоціальних сенсів. Закономірності розвитку соціальної образософії полягають у створенні на основі буденної свідомості індивіда таких, що витікають з мислення, постулатів етнічно-колективної, національної, соціально-класової та іншої образотворчості. «Буденне мислення виступає початком та основою процесу пізнання, що визначає суть культурної творчості» [552]. Втім, буденне мислення, як певний стиль мислетворчості, вже є диференційованим і воно, як і інші види мисленнєвої діяльності має свою родову ознаку, походження тощо. Будь-якому диференційованому мисленню передувало дискретне, цілісне й неподільне; будь-який образ починався з створення образу світу на тлі небуття.

«Найважливішу особливість функціонування «життєвого світу» як основи пізнавальної діяльності людини спостеріг М. Полані. В праці «Особистісне знання» він показав, що філософські передумови, утворюючи так званий комплекс особистісного знання, виступають основою для формування наукових очевидностей» [553]. Також особистісні знання виступають основою для формування колективних та, на загал, соціальних знань. У випадку, якщо сформовані таким чином

знання містять матеріали культурної творчості, тоді ці особистісні знання і є одними із засновків колективної творчості. Проте, будь-яка творчість, що бере початок від мисленнєвої образотворчості, вкорінена в образ «життєвого світу» людини. Одне і те ж культурне, часове, просторове й соціальне середовище робить ці образи життєвого світу взаємно впізнаваними, тотожними й практично спільними.

Національна образософія, створена в результаті формування критичної маси етнічно-соціальних образів, виступає синергетичною основою розвитку та організації національного мислення, а також закономірною суспільною альтернативою «кінця цивілізаційної філософії».

Образність мови беззаперечна. У кожної мови своя мудрість. Знання мов передбачає осягнення певних окремих технологій мислення. «Початок розуміння абстрактного слова належить поєднувати з конкретним образом» [554;227]. З іншого боку, «і думка існує незалежно від мови» [555;4]. Омовлення думки, перетворення її з образу, що втілює в собі результати мислення у мовний, ословеснений образ, є, по суті своїй, створенням образу з образу і, таким чином, початком зумисного абстрагування мисленнєвого образу, доведенням його до такого окремого роду узагальнення, при якому він втрачає певний обсяг зв'язків з об'єктом мислення та, в результаті втрати частки композиційно-архітектонічних складових, тим самим акцентує збережені компоненти образу даного об'єкта.

Мова перестала бути лише системою знаків для передачі інформації, вона стала невід'ємною частиною об'єктивної реальності окремим суспільним феноменом, його (даного суспільства) мегаобразом. При цьому навіть не важливо, скількома природними чи іншими мовами користується та чи інша суспільна група. «Утопічність проектів єдиної мови спілкування продемонструвала реальна історія» [556]. Натомість багатство мовних характеристик певного колективу засвідчує як міру досконалості мислення його членів, так і еволюційну динаміку певної суспільної групи в цілому.

Мова з'явилася в процесі еволюції мислення. Винайдення та багатовікове вдосконалення мови сприяло результативності мисленнєвих актів. Мова стала одним з інструментів фіксації, передачі та обміну продуктами мислення, вона з набору образів, що позначали певні окремі сутності, перетворилася в стійкий суспільний мегаобраз та стала беззастережною ознакою мовних операторів.

Історична образність мови зробила її характеристикою часу. Мова, як образотворча система, постала Універсумом мислення з її власними, методологією, типологією та систематикою. Естетика, логіка, психологія мовних образів викликають неабиякий науковий інтерес. Всі наші мови слід називати голосом розуму, образософію ж – мистецтвом розуму.

Демонологія, футурологія і астрологія ніколи не були найбільшими улюбленцями практичного розуму, ними не часто захоплювалися філософи, існували й напевне досі ще існують сумніви в достатній науковості цих дисциплін. Представники ж образософії зможуть досліджувати ці архаїчні образи, з'ясовувати причини їхньої життєздатності, мотивацію осучаснення, проблематику осягнення, імовірності реновації тощо. Демонологія, футурологія і астрологія - це прояви споконвічного пошуку позасвідомого, відтворені оракулами іноді в досить досконалих, а тому не померклих до цього часу образах. Феномен позасвідомого мислення не може бути вирішений ні представниками теоретичної психології, фізіологій та ін., ані матеріалами будь-яких прикладних досліджень.

«Не можна визнавати правильним і те, що проблему минулого, сьогоднішнього і майбутнього досліджуваної речі обговорюють переважно в рамках аналізу передбачення» [557], яке, на думку М. Суслова, слід розглядати в трьох аспектах: предметно-змістовному, логіко-методологічному, комунікативно-мовному. Втім, образи-передбачення (індивідуальні, соціальні, політичні та інші) стали невід'ємною складовою мислетворчості.

В результаті оперування мисленнєвими образами відбувається напластування досвіду оператора на характеристики оперованого ним образу. Майбутнє, зображене в астрологічних, наукових чи

футурологічних передбаченнях, завжди є лише зафіксованим в образній формі відображенням мислення того суспільного колективу і відтворенням особливостей того культурного середовища, в яких мала місце поява того чи іншого передбачення, але відображенням особливим, до найбільших глибин переосмисленим тими сміливцями, що бажають заглянути за межі сутнього.

Майбутнє живе в кожному з нас, воно – мегаобраз, створений нашими уявою, досвідом, прагненнями. Людина, що створила всередині себе образ світу, здатна осягнути і його після-образ. Образософія майбутнього є усвідомленням наявного, але без редукціонізму та на основі меметики [558].

«Істини і об'єкти математики – це абстрактні вираження універсальних законів втілених можливостей і всього можливого взагалі» [559;14]. Математика є пізнанням загальних законів через доведення до універсальності окремих задач, вона – узагальнене мислення про окремі речі, оформлення твердження у доступних для загального пізнання окремих символічних формах.

«Мовою класичної науки здавна і справедливо вважається математика. < > Математика пізнає структуру реальності» [560;25-26]. Математика виступає інструментарієм науки, вона – одна з технологій наукового процесу, а оскільки пізнання, як ціль науки, є творенням сенсу, то і математика є творчістю, вона – технологія пізнання реальності, осмисленої нами у вигляді незчисленних образів буття. В свою чергу, як зазначає І. Невважай, «реальність повинна мислитися як прообраз математичного знання< > Математика є особливим способом мислення…» [561;81,84]. Як наука, що вивчає та узагальнює закономірності буття, математика є філософією за формою, проте, оперуючи абстрактними образами, вона постає, принаймні в її теоретичній частині, наукою про образи. Таке поєднання філософії та образознавства у математиці дозволяє нам віднести її до певного виду образософії, а саме – до математичної образософії.

Аналіз філософії математики доводить, що, по-перше, з однієї сторони, математика невпинно наближається до вивчення закономірностей мислення, а з іншої – до пізнання та вдосконалення результатів людського а тепер і технологічного мислення; по-друге, математичний апарат неминуче використовуватиметься в образософських дослідженнях а межі досліджень у образософії будуть розширені також і математиками.

Формування образів світу стало основою до поділу буття на буття світу поза межами власного Я та Я-буття у світі. Образ-спостереження дав початок світогляду, як образу зовнішнього світу, образ-міркування, навпаки, призвів до появи свідомості, як усвідомлення свого праймового, індивідуального, етнічно-племінного чи соціального Я.

В результаті соціальної активності у членів соціальних груп формується історична самосвідомість. Представлений у продуктах соціальної життєдіяльності та зафіксований в якості стійких результатів мислетворчості соціокультурний образ історичної самосвідомості [562] є, по своїй суті, соціальним осягненням сенсу індивідуального буття. Окремий представник соціуму не стільки створює образ соціуму (предметна реальність даного представника сама по собі є складовою образу соціуму, до якого він належить) та не стільки турбується про формування власного образу як образу-прототипу того соціального колективу, до якого він входить, скільки формує образ, що є соціальною історію власного Я й, водночас, особистою компіляцією соціального Я.

Різні світоглядні системи поступово ставали мегаобразами, що домінували над членами тих чи інших суспільних груп. Образ світу у його образософському тлумаченні разом з Я-образом став основою прогресуючої синергетичної системи з її взаємовпливами, взаємними доповненнями та корекціями. Однією із складових такої синергетично-образної системи є політичний образ світу з його індивідуалізованими, суспільно-корпоративними та державно-управлінськими складовими.

Тетяна Гуменюк, закликаючи «припинити дивитись на події як на відблиск істини буття, звернутися до них у їх самодостатності», запропонувала тим самим власний рецепт досліджень постмодернізму [563]. Відтак, істинними або не істинними є не самі події матеріально-духовного буття, а наші міркування про них. Поділяючи світ на матеріальну та духовну частини, ми, попри все, створюємо лише певні окремі образи, неподільні та цілісні в нашій уяві.

Образ світу з його свідомістно-світоглядними корелятами в результаті глобалізації мислення став духовним осердям суспільної людини-творця. Образи постмодерну містять його програмні засади, філософію та методологію. Постмодернізм є дослідженням сумніву, закладеним суспільством епохи модерну в світобудову власних образів.

Постмодерністські «деструкція, реконструкція і деконструкція можуть мати <> загальнофілософське застосування як нових інтегро-диференціальних методів <> при порівняльному аналізі різних (навіть не порівняних у класичному континуумі філософії) абсолютних, лінійних і нелінійних онтологій мислення і наук» [564;9]. О. Кулик вважає синонімічними такі поняття, як «суспільство спектаклю», «симуляція», «утворення подоб» та «деконструкція» [565]. Однак «спектакулярність» буття є, на наш погляд, лише зневірою філософів у можливість створення цілісного образу не пов'язаних між собою спільністю законів історичного розвитку епох, культур, суспільств, ідей тощо. Насправді ж, безперервна зміна образів світу забезпечує формування сталого погляду на цей світ, а тому людина, психіка якої допускає постійне творення одних образів на основі інших, в результаті інтерпретації власного ставлення до буття приходить до необхідності формування світоглядних переконань.

Деконструкція, розсіювання, розрізнювання, доповнювання, архе-письмо [566] в якості постулатів мислення, є не чим іншим, як «образософією зсередини», що уможливлює розгляд закономірностей мислення поза межами будь-якого конкретного мислення. Деконструкція Ж. Деріди,

як боротьба з ієрархією [567], є спробою осягнення мислення як цілісного, проте не цілеспрямованого акту, але, в той же час, деконструкцію, як таку, що не має єдиного начала та першопричини [568] називатимемо дискурсом про справедливість [569], будемо вважати утвердженням структурованості даної цілісності, мисленням по-частинах, знаходженням мета-істини будь-якого образу шляхом занурення нашої свідомості в даний образ.

Обґрунтування обсягів, тенденцій, напрямів розвитку образософського мислення пов'язане з потребою презентації його перспективи, як назрілої історичної необхідності. Образософія приречена змінити систему кардинальних уявлень про буття, показати свою універсальність, необхідність та перспективність.

«Культура в сучасній феноменології постає як система посилань, що обґрунтовують одне одного і не опираються на єдиний фундамент» [570;19]. Разом з тим, міркування про подолання мозаїчності в розумінні досвіду, мислення і свідомості, на наш погляд, можуть бути підтверджені не лише «темпоральною віссю пізнання», але й образністю мислення людини, а отже й потребою поєднання будь-якого обсягу іноді розрізнених та навіть неспівставних матеріалів в єдину, поєднану за законами образотворчості й обґрунтовану цілісність.

Софійність образів передбачає потребу їхнього визначення в якості структурованих систем, у яких структура архітектонічних складових дозволяє створювати весь безмір образів на основі постійних змінних, а темпоральність обсягів конструктивних елементів визначає особливості окремого типу мислення та дозволяє формувати їх суспільний масштаб, вектор прагнення й індивідуальну стилістику.

Наявні напрацювання в області синергетики, як «універсальної теорії еволюції» Іллі Пригожина [571] Сергія Курдюмова[572], Германа Хакена [573] та інших дають можливість визнавати синергетичність образотворчості. Образотворча синергетика суспільного мислення – окремий і

доволі перспективний напрям розвитку досліджень образософії, що проводитимуться на межі філософії та синергетики.

Перспективи розвитку інших образософських дисциплін, таких, зокрема, як дошкільної образософії, предметної образософії тощо, мають місце через потребу нового погляду на проблеми та детермінації творчого мислення. Дивно, але у відсутності перспективних досліджень в галузі образософії прихована перспектива її розвитку.

Історичні перетворення виду Homo sapiens мали місце через здатність більшості особин даного виду до активного мислення. В результаті реорганізації мисленнєвого процесу в результативний механізм перетворення дійсності людина постала перед необхідністю пізнання закономірностей власного мислення. Відсутність досконалого у своїй повноті і цілісності тлумачення продуктів миследіяльності викликала потребу формування образософії, як вчення про процеси, продукти, характеристики та закономірності мислення.

Метафілософський пошук алгоритмів мислення наблизив нас до розуміння образу, як універсальної одиниці мисленнєвої діяльності, що веде свій початок від психічних реагувань представників вищого тваринного світу і знаходить гідне продовження в новітніх технологіях оперування свідомістю XXI століття.

Дослідження доводять, що розвиток філософії відбувається також і в зв'язку з тлумаченням її представниками глобальних образів буття. Проте філософія не дала цілісної картини світу образів, вона сама – фрагмент, хоч і вельми пристойний, людської мислетворчості.

«Мислення створило людину» [574]. Результативним продуктом мислення є кожен образ, який ми створюємо; об'єктом мислення виступає образ, як концентрація розшукуваної нами сутності; предметом мислення, зрештою, є також образ того, про що ми мислимо. Безкінечність образу робить його впізнаваним у власних межах.

В образ закладено мудрість принаймні сто-тисячолітнього досвіду образотворчості. Образософія покликана стати

узагальненням досвіду людства в його поступі на шляху до осягнення істини. Конвеєр образотворчості не зупинити. Мислення безсмертніше, аніж людство.

Роздуми про образне мислення повертають нас до витоків, як тваринної здатності людської істоти творити абстрактний абсурд чи абсурдну абстракцію, творити невідомо що, збільшуючи аж до критично-осяжної маси породжене мисленням невідоме, але при цьому і далі творити.

3.2. Архітектоніка мисленнєвого процесу

Будь-який образ є узагальненням, декларацією розмаїття набутого досвіду, перетвореного й доведеного до безкінечного, водночас, як у своїй впізнаваності так і невпізнанності. Різноманітність впливів образу на людину наводить на думку про наявність в одному й тому ж образі різноманітних складових, які диференціюють його сприйняття. Варіації наявних тлумачень смислових складових образів ми пропонуємо розглянути через дослідження поняття «архітектоніка».

У словнику української мови термін «архітектоніка» тлумачиться як «гармонійне сполучення частин у єдине ціле», або ж, як побудова чи розмірність художнього твору [575]. Значна кількість словникового матеріалу направлена на тлумачення синонімічності архітектоніки і композиції. Певні видання пов'язують термін «архітектоніка» лише з будівництвом, або також і з мистецтвом. Так у В. Тимофієнка знаходимо, що «архітектоніка – ясно сприймана художньо-образна цілісність < >, гармонійне сполучення частин в архітектурній композиції, ясне співвідношення головних і другорядних елементів < > виявлення художніх особливостей конструктивної основи споруди пластичними засобами» [576]. А. Волков вважає, що «архітектоніка – первісно (до XIX ст.) – наука про застосування математики та механіки для встановлення закономірностей, що вони властиві конструктивній системі будівлі. З теорії архітектури термін перейшов до теоретичного мистецтвознавства та літературознавства…» [577]. Втім, такі визначення, як [578], «архітектоніка науки» [579], «архітектоніка протистояння» [580], «бюджетна архітектоніка» [581], «архітектоніка інноваційних

систем» «архітектоніка багатоклітинних» [582], «архітектоніка правової культури» [583] та інші засвідчують про те, що будь-яке визначення зберігає свій первісний сенс тільки у тому середовищі, у якому воно було сформульоване; зміна середовища образотворчості неодмінно веде до зміни значень реалізованого образу. Втім, така зміна не є цілковито революційною, хоча еволюція архітектоніки у зв'язку із змінами у процесі образотворчості і справді повинна була б мати місце.

До поняття «архітектоніка мислення» звертається дослідник штучного інтелекту В. Широчин [584]. Автор вважає, що «Інтелект Людини і його мікросвіт є гіперсистемою, яку можна назвати суттєво складною і невизначеною» [585]. Втім, саме архітектоніка мислення, на наш погляд, виступає основою створеної мисленням архітектоніки будівель, архітектоніки бюджету, права тощо.

М. Челецька, використовуючи термін «архітектонічний ритм», водночас зауважує, що «архітектонічний ритм < >, тобто закономірності пульсування авторської думки, мають градаційний характер» [586].

Наявність різноманітних поглядів на проблему (в даному випадку - на проблему дефініцій в образознавстві) є способом актуалізації даної проблеми та поштовхом до зародження плідного наукового дискурсу. Запропоноване нами дослідження архітектоніки образу не може бути вичерпним, як невичерпною є образотворчість в цілому, але ми, перш за все, намагатимемося створити основу для наступного наукового дискурсу з тематики образотворчості, на загал, та дослідження сутнісних складових образу, зокрема.

Архітектоніка, як це видно з наведених вище прикладів, виступає сьогодні, як мінімум, в трьох іпостасях (за Посідонієм - одиничних складових реального буття) [587]. По-перше, архітектоніка, як практична реалізація конкретного задуму, дозволяє здійснити у будь-якому матеріально-нематеріальному втіленні результату мислення «взаємозв'язок його основних складових частин і елементів». По-друге, архітектоніка виступає своєрідною технологією усвідомленого

мислення і думка, як його результуючий продукт, постає не сама по собі, а внаслідок наявної та доступної особі, що мислить, технології, відповідно до якої і відбувається формування із хаосу бажань і вражень необхідної цілісності. По-третє, архітектоніка є також і науковим набутком, що неодмінно з'являється через накопичення досвіду практичного мислення в якості його теоретичного обґрунтування.

Термін «архітектоніка мислення» виступає певним закономірним узагальненням, що з'явилося як реакція на появу різноманітних галузево- предметних «архітектонік», але він, цей термін, як і будь-яке інше узагальнення, потребує для його більш повного і точного розкриття додаткових конкретних тлумачень. Загальне твердження несе в собі те конкретне багатство мисленнєвих актів, завдяки якому дане «загальне» з'явилося. Звідси випливає, що «архітектоніка мислення» не є лише «кооперацією окремих архітектонік», більше того, вона не є жодною кооперацією окремих технологій та способів мислення позаяк увібрала в себе все багатство стотисячолітнього досвіду людства у найважливішій галузі людської діяльності – галузі мислення. Розглядаючи мислення як продукт, процес та потенційну здатність ми, тим самим, не застосовуємо впроваджений В. Широчиним у науковий обіг термін «архітектоніка мислення» оскільки застосування такої термінології у не пов'язаних з авторським дослідженнях може призвести до розбіжності дефініцій і, крім того, потребує ряду уточнень.

У заголовку даного матеріалу ми використали словосполучення «архітектоніка мисленнєвого процесу» через те, що, на наш погляд, саме дослідження процесу мислення дозволяє впізнати витоки і складові даного процесу, його результати а також закономірності. Досліджуючи первісні можливості нашого мислення, ми знаходимо в них потенції для побудови того, що, можливо, є основою пізнання «суттєво складної і невизначеної гіперсистеми», названої нами мисленнєвий процес. Зрештою, акцентування на означенні «мисленнєвий процес» є необхідним ще й з тієї причини, що наш

мисленєвий апарат (допоки це лише мозок) безперервно створює продукти мислення (в даному дослідженні ми назвали їх образами), а тому є сенс досліджувати результати мислення в якості окремих продуктів сукупного мисленнєвого процесу. Розвиваючи власне мислення, людина, тим самим, конструює як свою особисту, так і суспільну духовність. В процесі мислення індивід, соціум та людство формують архітектони образу світу.

У різноманітності процесів людського мислення переконуємося при розгляді таблиць К. Бродмана (Полів Бродмана) із зображеннями та описом 52 ділянок кори головного мозку, що складають 11 регіонів та є несхожими за своєю цитоархітектонікою [588]. Наявність різноманітних функціональних зон кори головного мозку наштовхує на думку щодо структурованості мислення в цілому, а попередній аналіз представленого в таблицях Бродмана матеріалу дозволяє зробити висновки про загальні обсяги не лише окремих, але й комбінаторних функцій мозку, а також спонукає до припущення щодо наявності в мозку людини окремого конструкту, «відповідального» за централізоване управління такою різноплановою мисленнєвою діяльністю.

Г. Мегун зазначив, що після Ч. Дарвіна розвиток мозку стали пояснювати «як додавання в процесі філогенезу послідовних нервових рівнів; причому кожна більш висока надбудова була зв'язана з більш складними функціями і підпорядковувала собі нижчі рівні» [589;21]. Якщо в медицині в результаті проведених наукових досліджень нейрофізіологами було з'ясовано недоліки дарвінівської лінійно-поступальної позиції щодо розвитку мислення, то у філософії, чи, по крайній мірі, у вітчизняних підручниках з даної дисципліни й до сьогодні побутують тлумачення чуттєвого, понятійного та абстрактного типів мислення. Так у одному з підручників по філософії читаємо: «питання структури свідомості і її змістовної наповненості перебувають поза межами нашої уваги, як другорядні у філософському відношенні» [590;539], в іншому знаходимо, що «пізнання здійснюється на трьох основних рівнях: емпіричному, теоретичному, технологічному» [591;172], ще в іншому

знаходимо ніби-то «у суспільстві перехід від нижчих форм існування до вищих називається прогресом» [592;113], або ще й таке: «пізнання розвивається від чуття до абстрактного мислення та до їх синтезу, у процесі якого людина знову отримує чуттєві враження, переходить до нових міркувань і та ін., тобто процес пізнання розвивається спіралеподібно, воно еволюціонує, нарощується, маючи певну внутрішню ритміку» [593;184].

Ми далекі від абсолютного в своїй досконалості пояснення мисленнєвого процесу і все ж нам впадає в око невідповідність чисельності автономно функціонуючих елементів на полях Бродмана тій мізерній кількості функцій, які приписують людській мисленнєвій діяльності філософи. Наше завдання полягає в тому, щоб довести тезу про неподільність та невичерпну поліфункціональність людського мислення і на цій підставі з'ясувати наявність тих чи інших смислових складових у будь-якому створеному людиною образі, як остаточному результаті мисленнєвої діяльності. Термін «архітектоніка образу», що буде застосований в даному філософському дослідженні, запропонований нами в значенні словесного новотвору, що також потребує окремого тлумачення.

Архітектонікою образу є смислове наповнення окремого образу, що в тій чи іншій мірі присутнє в кожному образі та умовно розділене на окремі предметні складові.

Умовність поділу окремого образу на різноманітні складові у вигляді архітектонів пов'язана із тотальним омовленням значної кількості образів у сучасному суспільстві. Розглядаючи домінуючу роль лише окремих факторів у формуванні образного мислення, ми, цим самим, заперечуватимемо й повсякчас домінуючий вплив вербальної та писемної мов на їх розвиток. Проте, й акцентування значення мови у розвитку суспільної свідомості є, на наш погляд, значно перебільшеним. О. Лурія відзначив, що «вся історія мови є історією переходу від сипрактичного контексту, від вплетення слова в практичну ситуацію до виділення системи мови як самостійної системи кодів» [594]. Однак, суспільну свідомість сформували суспільні уявлення, відображені не так через мовну, як перед цим усталену

чи, іншими словами, традиційовану кодифікацію образів (наявність суспільних ритуалів, вірувань, обрядів і традицій слід розглядати як систему суспільних кодів, метамову суспільних відносин). А звідси і йде наше заперечення наявних ознак сучасної нам епохи тотальною текстуальністю постмодерну як фрагментованого мета-тексту з його мега-образом буття.

XXI століття – епоха образів. Людина сучасності не в стані чуттєво реагувати на всі численні нюанси її насиченого подіями, зустрічами, розмовами та видовищами буття. Вона також не має можливості провести аналіз більшості подій, вчинків, сюжетів, явищ свого яскраво насиченого всесвіту. Більше того, навряд чи такі найбільш загальні поняття, як Бог, Всесвіт, Любов, Вічність, Свобода та інші, створили якісь певні великі філософи чи мудреці. Отже мислення будь-якої людини може містити чуттєві, аналітично-понятійні, а поготів, і абстрактні складові. Різне словесне оформлення думки, як оречевленого, наділеного мовними кодами результату мислення, може бути підтвердженням не так способу мислення, як способу реалізації мисленнєвого продукту. Щодо знань, як таких, що можуть бути буденними, науковими, релігійними та іншими результатами пізнання, то здебільшого ми формуємо у своїй уяві цілісний образ та, виходячи з рівня власного досвіду, визначаємо, наприклад, міру буденного чи сакрального в даному образі. У випадку, якби людина, продукуючи дискретні знання про певний предмет, формувала три-чотири окремі фрагменти образу то в кінцевому результаті ми б отримали три-чотири різні уявлення про один і той же предмет. Таким чином, ми вважаємо, що будь-які спроби абстрагування мислення, знань чи досвіду шляхом їх умовного поділу на види, групи чи категорії можуть служити достатньою підставою для з'ясування характеру та особливостей фрагментів мисленнєвої діяльності, але в цілому така фрагментарність мислення не притаманна якійсь конкретній людині.

«Для життя <> фрагментарне знання непридатне» [595;4]. Але життя складається з фрагментів. І знання є сукупністю фрагментів, захованих в пам'яті. Фрагментарність наявних знань змушує нас конструювати умовні типи цих знань, хоча типових

знань насправді не існує. В створених людиною образах наявні дискретні складові, які шляхом підсилень та взаємних доповнень формують архітектонічну цілісність та неповторність мислення. Конструювання ж декількох умовних типів в науці іноді заміняє нам радість знаходження тисячі неповторних образів-мушель в океані людського пізнання.

Нами запропоновано ввести в сферу теоретичної архітектоніки з метою комплексного тлумачення технології мисленнєвого процесу окрім терміну «архітектон» також і терміни «інтуїтив» та «інтелектон», що є такими ж невідємними компонентами творчого авторського задуму та які дозволяють докладніше пояснити сенс людського мислення.

Перший архітектон художник і філософ Казимір Малевич створив у 1923 р. як архітектурну формулу в руслі супрематизму [596], [597]. Архітектони, що «є доступними лише нашому споглядданню», представляють собою «напружені зусилля інтелекту», «рівень революційного пориву» та призначені для розв'язання «задач формування світобудови» [598]. Перед архітектонами К. Малєвича стоять «задачі формування свідомості» [599].

«Архітектон – елемент реалізованого простору мисленнєвої реальності», - так, наслідуючи тексти К. Малєвича, можна визначити сутність даного терміну. Архітектон –одиниця раціонального мислення.

Інтуїтон – одиниця здогадування, елемент інтуїтивного сприйняття, одиниця ірраціонального мислення. Чуттєва інтуїція дає можливість угледіти предмет пізнання [600;184]. Інтуїція – це «безпосереднє збагнення, осягнення істини без допомоги досвіду й логічних умовиводів» [601]. «А. Берґсон розглядав інтуїцію та інтелект як способи розвитку життя» [602]. «Інтуїтив – процес пізнання, при якому інформація поступає і сприймається за допомогою інтуїції» [603].

Інтелектон – одиниця інтелектуального капіталу, елемент мисленнєвого досвіду. О. Бервено запроваджено у науковий вжиток термін «інтелектономіка», що «відображає

початок становлення нового етапу розвитку людського суспільства як цивілізації одухотвореного інтелекту» [604].

Довільні комбінації архітектонів, інтуїтонів та інтелектонів визначають неповторність людського мислення та його особливості, що, безумовно, цілком закономірно відтворюються в усіх без винятку реалізованих людиною мисленнєвих образах.

Філософема є потенцією уявляння загальних закономірностей образу, що простежуються в уже наявному та ще не розкритому узагальненні. Філософською особливістю образу є закладена в механізмі образотворчості антиномія між відображеним в образі метаобразом (психічним, логічним, етичним тощо) та його неявним, але таким, що підсилює образ і сам собою розуміється, антагоністом даного метаобразу. Антиномія постає в образі своєрідним викликом упорядкованому мисленню, закликом до знаходження закономірностей, в тому числі – і найбільш загальних. Така спонука до філософування і є, на наш погляд, зародком філософського мислення, філософемою образу.

Філософема образу веде свій родовід від емоції та уяви. Емоція – чуттєва оповідь про подразнення. Різноманітність емоцій неодмінно мусила призвести до їх узагальнення, упорядкування, з'ясування їхньої суті, пошуку закономірностей. Уява уможливила пошук загальних закономірностей поза межами наявного сутнього.

«Специфічною рисою філософем є не лише їхня здатність інтегрувати інформацію філософського рівня з інформацією рівня повсякденного, але і здатність забезпечувати подачу теоретичної інформації за допомогою художніх засобів», - вважає В. Картавцев [605;18]. На наш погляд, особливістю філософеми є те, що вона, хоча і містить філософський матеріал, проте не фігурує в образі самостійно: філософема є подихом вічності, що долинув до нас скрізь шпаринки буденного.

Філософема духовної досконалості може стати і об'єктом поклоніння. Так на думку І. Вев'юрка, єдино вірним методом визначення релігійно-філософського сенсу «є

інтуїтивне бачення понять та одночасне відсікання того, що до них не відноситься» [606]. Проте, образ Бога та образ віри не містять якихось особливих філософем, що не можуть бути впізнані так же само, як будь-які інші філософеми. Кожна окрема людина відчуває через посередництво образу саме стільки любові до мудрості, скільки здатен сприйняти її сповнений бажанням впізнати сутність невтомний розум.

Система смислових координат окреслює межі мислення, відмежовуючи світ образів, як світ наближений, осягнутий та доступний від невідомого, невпізнаного і незбагненного позасвіту. «Образ формується через процедуру позначення положення речей» [607;183]. Простір людського мислення визначається тими межами, яких досягло, проте, внаслідок обмеженості знань, досвіду, наявності традицій, заборон, забобонів, відсутності цілей, зацікавленості, попиту на мисленнєву продукцію, так і не здолало суспільство. Простір людського мислення сповнений думками, міркуваннями, втілений у різноманітних об'єктах культури, відображений у відчуттях та почуттях, перетворений у наукові знання та філософські вчення.

Простір, час, енергія, рух і зміни – п'ять глобальних вимірів фізичного буття. У філософському вимірі «обжитий простір» та «обжитий світ» [608], або як ми його називатимемо - «простір людського мислення» - це спроможність відчути, пізнати і осягнути сутнє. «В процесі суспільних модернізацій сучасність постає історично обумовленою еволюцією форм розуму, зміною його типів…< > Глобалізація змінила економічну і політичну картину світу, в якій держава виступає масштабною проекцією парадигми соціальних зв'язків.» [609]. В свою чергу, «еволюція розуму» на тлі міжконтинентальних «соціальних зв'язків» дозволить глобалізувати простір людського мислення, формуючи при цьому менталітет «людини світового розуму», як здатність представників антропосистеми мислити в унісон, збагачуючись досвідом один одного. Суспільна образність мислетворчості сприятиме кардинальним змінам простору людської свідомості.

Простір людського мислення знаходить своє відображення в індивідуальному «образі світу», а відтак є складовою компонентою будь-якого створеного людиною образу. Нами запропоновано розглядати простір людського мислення також як і філософський образ, що неодмінно буде розширений, вдосконалений, збагачений визначеннями та обґрунтуваннями, та який вже зараз дає можливість виявити акцентовані тут особливості архітектоніки усіх мисленнєвих процесів.

Антропологема соціологема та етнологема – три сліди у продуктах мислетворчості «Людини розумної», котрі вона залишила в якості автопортрета. О. Александрова визначає три види антропологем: вітальні, соціальні та духовні [610]. Через мислетворчість людина увічнює власні уявлення про себе як біологічну, соціальну та духовну істоту. В різних мисленнєвих продуктах відображення антропософії індивіда є різне, проте, воно завжди наявне: людина, як творець образу, завдяки використанню антропологічних механізмів мислетворчості забезпечує також і антропологічність і, тим самим, потенційну софійність створюваного нею продукту.

Мудрість належить тим, хто здатний, уміє та мріє мислити. «Умова походження філософської рефлексії передбачає наявність здатного і схильного до філософування індивіда» [611;42]. Формуючи власний образ, як образ «Людини, що вміє мислити», ми, не маючи достатніх знань та досвіду про мислетворчість інших складних біологічних організмів, тим самим, породжуємо думку про антропоцентризм світового розуму. У продуктах власної мислетворчості людина демонструє тотальність людського мислення.

Створені індивідом образи мають суспільне підґрунтя, вони є соціально детермінованими та такими, що визначають відношення індивіда до суспільства. «Мислення є функцією людського мозку і в цьому сенсі представляє собою природний процес; однак мислення не існує поза суспільством, поза мовою, поза накопиченими людством знаннями і напрацьованими ним способами мисленнєвої діяльності» [612;239]. При умові поділу суспільних груп за

етнічними ознаками у створених етнолюдиною образах буття обов'язково матиме місце їх етнічно-родова ознака.

Антропологема, соціологема та етнологема в якості складових часток окремих образів містять як особливості індивідуального й соціального мислення, так і приклади творення образів історії окремими соціальними колективами. Образи, що мають певні виразні складові, тим самим, містять і логіку поєднання даних складових, як вираження їхньої цілісності.

Логічні складові образу відтворюють процедуру знаходження логічних зв'язків між світобуттям та створеним на його основі «образом світу». Логіка відчуттів є потенцією реагування особи, що мислить, на стресор. Закладена в образ логема (термін П. В. Чеснокова) [613] може й не мати виразності: відчуття є логічно не пояснюваними, якщо створений на їхній основі чуттєвий образ не веде до з'ясування його походження чи потреби усвідомленого сприйняття. Логіка сприйняття передбачає відображення всього, що було сприйняте людиною, в її «образі світу». Людина, проте, не є дзеркалом буття, вона сама - творець дзеркала подібних відображень.

Логіка уваги пов'язана, на наш погляд, із здатністю органів чуттів людини сприймати наближене більшим. Увага є спрямуванням перебігу мислення на певний предмет, що є більш значимим у певний момент для суб'єкта мислетворчості.

Логіка пам'яті ґрунтується на уявлянні людиною процесу мислення, як такого, що має своїм головним завершеним результатом окремий мисленнєвий продукт, збережений в головному мозку. Втім, мислення є неперервним процесом, а отже, не може бути обмежене збереженим в пам'яті взірцем.

Логіка уяви основана на вірі людини у власну здатність уявляти все, до чого вона прагне. Насправді ж, уява є спільним набутком знань, досвіду (і насамперед, досвіду мислення), волі, свободи та мотивації.

Логіка емоцій – це логічне, з точки зору окремої людини або соціальної групи, представлення набору чуттєвих реагувань на той чи інший попередньо визначений стрес-фактор. Як традиція є запереченням новаторства, так і логіка емоцій є запереченням можливості створення неповторних образів мислення.

Логіка мотиву передбачає логіку реагування та відображає закладену в образах хибу щодо неупередженого та об'єктивного мислення.

Логіка волі полягає у нібито збільшенні мисленнєвого потенціалу через наявність умислу і прагнень до його реалізації. Тоталітарність мислення, як, зрештою, і будь-яка тоталітарність, стає обмеженням у мислетворчості. Логіка, як психічна здатність людини до відображення стереотипів (психологіка), реалізована людиною у психологемах її власних образів.

Будь-яка конкретна логіка образу є узагальненням, зафіксованим в одиничному. Будь-який образ містить власну логіку – концептуальну логіку образу, що є закономірним в межах певного конкретного одиничного образу «кодуванням закономірних зв'язків між концепціями» [614]. Оскільки концепт, як «одиниця свідомості» [615] є архітектоном авторської логіки, то, безумовно, що він лежить в основі будь-якого створюваного автором образу.

Історія мисленнєвого акту полягає у зміні логіки певного мислення з метою заперечення наявного стереотипу та винаходу смислового концепту. Девіантна логіка, як «альтернатива класичних логічних систем» [616], пов'язана з втратою осмислюваним образом (тут «осмислювання» - надання смислу, сенсу, значення) своєї первинної значимості. Стереотипна логіка, як матриця сприйняття [617], є успадкованим багажем та, водночас, прекурсором творчого мислення. Сугестивна логіка має значення в системі мислення як така, що містить приховану підказку [618], тобто потенцію перспективного осягнення образу. Парадоксальна логіка [619] зобов'язує до знаходження такої іншої логіки, за допомогою якої можна було б подолати парадокси наявного мислення.

Соціальна логіка пов'язана з особистісною логікою самоідентифікації (самосприйняття) в соціальному середовищі. Логіка самосприйняття дозволяє сформувати логіку сприйняття себе в якості іншого та на основі логіки сприйняття себе серед інших визначити, відповідно, логіку сприйняття інших, як своїх, і логіку сприйняття інших, як чужих, щоби на цій основі, зрештою, сформувати логіку сприйняття інших як інших і, таким чином, втілити власне розуміння соціуму в соціальний та етнічний «образи світу».

«Відмова від абсолютизації наукової раціональності дозволяє допустити можливість інших форм раціональності, інших логік» [620]. Логіка образу, відтак, виступає не лише узагальненим відображенням мисленнєвого досвіду та мірою закономірності світобудови, вона – тлумачення мислетворчих дій, спрямованих на пізнання істини. В цілому ж, образологіка є діалектичною комбінацією концептуальної, стереотипної, парадоксальної та інших логік, втілених у конкретні образи.

Лексема та стиль формують особливості мовної «картини світу» [621], [622] яка є, по суті, направленим на пізнання архітектоніки образотворчості цілеспрямованим перекодуванням образу світу у наявні лексичні форми. Будь-які наші дії є, перш за все, репрезентаціями нашого мислення.

Образософські практики постмодернізму призвели до появи терміну «полістилізм» в якості позначення певного філософського підходу при дослідженні сенсу буття. Для нас важливим є тлумачення стилістики, стилізації та стилю при формуванні архітектоніки образу: під стилем ми розуміємо такий завершений результат образотворчості, який був досягнутий в результаті наявності сформованого концептуального підходу до розуміння буття; стилізація є процесом реформування запозичень; стилістика – сума ознак будь-якого образу. Етнолексеми та інші запозичення, що зрештою є також лише запозиченнями, отриманими з мови того чи іншого образу, роблять новостворюваний образ полістилічним.

Тотальність мови, як системи суспільного кодування результуючих продуктів людської діяльності і, насамперед,

мислетворчості, дозволяє нам створювати в своїй уяві так звані технології мовного мислення. Насправді ж мова є лише способом суспільної комунікації та засобом для передачі інформації. Мислення виникло раніше мовлення. Жива істота не потребує спілкуватися сама з собою через посередництво мови. Мова виступає таким специфічним елементом кодування образу, в результаті застосування якого образ вбирає в себе історичні властивості даної мови, в той же час втрачаючи елементи, що не були апробовані цією мовою.

Мова образу є єдиним способом його реалізації. «Мова – важлива етнічна ознака» [623;13], логіка буденного мислення етносу представлена в його мові.

Мова образу – набір загальнодоступних позначень, що складає систему закодованих одиничних повідомлень, необхідних для вираження автором сформульованих ним внутрішніх сенсів у зрозумілі для тих, хто володіє набором застосованих в образі мовних кодів, сенси мислетворчості. Етнолексеми разом з фаховими, соціальними, груповими та іншими лексемами становлять лексичне тло образу.

Міфопоетика – шлях до істини, прикрашений творіннями людських душ. Міфопоетичне мислення не потребує наявності досвіду продукування мудрості, воно є способом розуміння культури. Міф має свою поезію, поезії притаманне міфологічне розуміння світобуття. Міфопоетика – закладене в образі архетипне мистецтво пізнання світу.

Міф, як культурний феномен, є вимислом, що засвідчує наявність імовірного. І. Зварич констатує властивість міфу як постійної ознаки людського мислення. Міф «виступає постійно присутнім феноменом художнього мислення, що запрошує людське стремління здолати темпоральні кордони людського існування» [624].Насправді ж, міф – це, насамперед, часопростір сакрально-профанного мислення, у якому розуміння реальної сутності буття досягається через визнання його уявлюваної образності. Однорідність мислення архаїчних спільнот сприяла поширенню міфу та створенню однорідної «міфологічної картини світу».

«Міфологічна картина світу стає найважливішою соціальною цінністю, яка оберігається, шанується і культивується суспільством як носієм міфу» [625;12]. Міф – інтерпретація сенсу й компенсаторний образ ще не з'ясованої реальності. Поетизація міфу дозволяє йому утримуватися на висоті сакрального мислення. Руйнування міфообразу, його «реміфологізація» [626] відбувається в результаті ускладнення архітектоніки міфу. Раціоналізація міфу є «розміфологізацією» втомленої досвідом свідомості.

Поетика – античне поетичне мистецтво, що стало теорією поезії, а зрештою, й теорією небуденного мислення. Міф і поезія складають єдине мистецтво творення образу того, що наявне, котре хвилює, але ще не зробилося підвладним раціональному судженню, не стало інструментом практичного осягнення реальності, способом «міфологізації свідомості» [627]. Міфопоетика, як інструмент мислетворчості, належить до найбільш поширених складових архітектоніки образу, вона – основа його феномену, «що дається у чуттєвому сприйнятті».

Хронотоп – метроном образу, що диктує часопросторові координати, в яких даний образ має певний сенс та ще не перестає бути образом. Час та простір образу є уявленнями про граничні межі його буття. Для образу характерні вектор часу, амплітуда часових коливань та часовий метр. Обсяги часу, встановлені у процесі образотворення, не тотожні фізичним вимірам: час дії образу визначається параметрами, заданими адресантом, та імплікованими з часом активного оперування образом адресатами.

Топос образу складають топологема відображуваного місця, відображення місця фактичного формування образу, топоніміка простору реалізації даного образу, а також приписуваний образу топос, що пов'язаний з наявністю топологічного досвіду наявних операторів образу. В результаті комбінації топологем вони стають лігандами ментального сприйняття образу.

В складі системообразів можуть бути створені окремі образи топосу і часу, а також відображені часові і просторові

межі цих системообразів у вигляді образу-хронотопу. Окремим образом топосу є образ фону у складі системообразу. Достатнє обґрунтування можуть отримати у майбутніх дослідженнях образ-маяк та бакен-образ, де образ-маяк слугує своєрідним часопросторовим орієнтиром, а бакен-образ – це образ , що засвідчує наявність стороннього простору, або іншого, від задекларованого в образі, часу, що може бути створений з метою уточнення меж хронотопу.

Час дії образу може фіксуватися топосом його розгортання і, навпаки, у топосі образу відображений його час. «Згідно поглядів О. Ухтомського, хронотоп – це цілісність простору і часу» [628]. Натомість прибічник та, водночас співучасник наукових дискусій О. Ухтомського М. Бахтін вважав: «Хронотоп у творі завжди включає в себе ціннісний момент. < > Мистецтво і література пронизані хронотопічними цінностями різних ступенів і обємів. < > Будь-який вступ у сферу смислів здійснюється тільки через ворота хронотопів» [629]. В архітектоніці мисленнєвих процесів хронотоп виступає декларантом реальності.

Прогностика і стратагема притаманні образам через відтворення в них не лише особливостей фізичного буття та душевного стану людини, але й у зв'язку з відображенням у кожному з образів стану людського духу. Ми, використовуючи слово «дух» традиційну для Середньовіччя термінологію, наголошуємо на потребі хоча б у XXI ст. проведення досліджень потенційних енергій людини та, зокрема, енергії, що відображена у прогностичних функціях людського мислення.

Особливістю образологічної прогностики є те, що вона не дає готових відповідей на питання, а лише апелює до людської свідомості. Наявний в образах прогноз є лише потенцією інтуїтивного чи інтелектуального передбачення, він – майбутнє, котре ще не зародилося. Будь-який образ містить прогноз, або, краще сказати, потенційну енергію руху людини до істини. Відмінність інтуїтивного передбачення від прогнозу полягає в тому, що передбачення є образом майбутнього, а прогноз є відображенням рушійних сил, завдяки яким хочеться, можна чи

варто змінювати сьогодення. «Прогнозування є випереджальним зображенням дійсності» [630;16]. Втім, образ дійсності, якої ще немає, є її очікуванням, а не достовірним та основаним на фактологічному матеріалі передбаченням і, тим більше, - пророцтвом, у якому автор образу-пророкування відображатиме в якості достеменного знання те, що буде мати, на його переконання, належне місце в зображуваному ним майбутньому.

Проголошена Я. А. Коменським «всебічна культура духу» [631] потребує встановлення певних правил, стратегій щодо «оперування духом». У певних образах може міститися у вигляді окремих посилань, натяків тощо наявний у людства досвід управління його потенційними можливостями. Х. ф. Зенгер пов'язує стратагеми з мистецтвом поведінки в життєвих ситуаціях [632]. Стратагема – мистецтво керування мисленням, вона - зосередження тямущості та кмітливості. Прогностично-стратегічні елементи архітектоніки є підтвердженням практичної доцільності образів.

Тема, антитема та проблема є доведеними до знаходження окремої істини міркуваннями над переказом образу. Тема – узагальнення змісту. В образі тема, як авторський задум, виступає позначенням істини, що її перспективно має розкрити глядач, слухач, читач, на загал, кожен з тих, хто осягатиме даний образ. Тему пов'язують з основною думкою твору [633], предметом міркування або викладу [634], неподільним емоційно-інтелектуальним ядром [635], колом життєвих явищ та подій, що складають основу художнього твору [636], предметом судження або викладу [637] тощо. На наш погляд, тема образу є образом-замінником, який слугує для означення, опису та представлення образу, що його дана тема замінює. Антитема ж ніде не значиться, вона не титулована а тому анонімно присутня в образі у якості породжуваного ним сумніву.

Кожен реалізований образ, що зберігає своє минуле, має також і свою власну історію. Знаходження відмінностей, що з'явилися між двома станами об'єкта через зміни зовнішнього

впливу, деформацію внутрішнього стану та внаслідок взаємодії з іншими об'єктами у певному визначеному просторі на протязі певного часу, і є, насправді, історією.

Сутність мисленнєвого дискомфорту в архітектоніці нами іменується як проблема. Втім, образ не є носієм проблеми, він – лише її відображення, реалізоване через образотворчість в якості чуттєвого, емоційного, інтелектуального чи іншого дисонансу. Проблемою є відображення відсутнього у сутньому.

Історичні зміни образу дають підстави для сумніву у його нетлінній постійності, а додатково примножені його можливим дисонансом з образом світу людини вони, ці зміни, стають настільки значними, що неодмінно породжують антиобрази. Як антична антитема (антифема), що була задньою частиною фризу грецького храму [638], стала уособленням протилежного, так і антиобраз постав уособленням того з певних причин невидимого зсередини, що є в образі. Антиобраз – тінь покинутого нами образу.

Концепт та ідеологема [639] – дві взаємопов'язані складові архітектоніки мисленнєвого процесу, що ієрархізують сформульований в образі обсяг істин. Концепція є ідеєю концентрації сенсів, ідея – концепція незаперечної істини.

Концепт – складовий елемент концепції, сформованої завдяки упорядкованому та цілеспрямованому образотворенню результатів мислення. Особливістю концепту є його сумісність, співставність та співрозмірність з іншими концептами образу, що дозволяє створювати образ цілісним при всій його різноманітності й багатозначності.

Ідеологема – складовий елемент ідеї, що виконує роль носія окремого відносно ізольованого сенсу. Певний обсяг сенсів, звісно, визначає ідею того чи іншого образу, разом з тим, поєднання в одній ідеї окремих ідеологем досягається за рахунок цілісності логіки образу, його філософського обґрунтування або потрактування чи й завдяки наявності будь-яких інших не належних безпосередньо даній ідеї образотворчих складових.

Існує взаємозалежність між філософемою та ідеологемою образу: філософська складова образу виступає проголошенням певної ідеї тоді як ідеологічна складова є описом реалізації певної філософської думки. Ідеологема – мисленнєвий догмат, вона продукт, що з'явився в процесі перетворення одного з концептів образу у безальтернативну концепцію шляхом нівелювання значимості інших концептів та перетворення філософем образу у деструктивні означення, що не сприяють пізнанню його цілісності.

Ідеологема не є руйнацією результатів мислення: створена в якості певного образу окрема творча ідея містить різні, іноді навіть протилежні ідеологеми, але домінування однієї конкретної ідеологеми в образі відбувається через підміну цією або подібними ідеологемами інших складових - філософських, логічних, психологічних тощо. Однорідні ідеологеми ведуть до створення гегемонізованої ідеї, як ідеї, що не містить суперечливих чи альтернативних ідеологем і в результаті діалектичний розвиток мислення підміняється диктатом єдиної думки. Наявні в образі концепт та ідеологема засвідчують про наявність в архітектоніці мисленнєвого процесу окремого обсягу творчих протиріч.

Мистецтво мислення, що споконвіку притаманне людині, дозволяє нам сформулювати наші уявлення про наявність мистецьких складових образу. Мистецтво є засобом відображення одушевленого, тобто того, що належить до сфери душі-інтуїції, душі-інтелекту чи може також душі-свідомості. Образ нерозривно пов'язаний з мистецтвом, він – реалізований продукт мистецтва творення мисленнєвої реальності.

В архітектоніці образного мислення мистецька складова представлена розмаїтими результатами мислетворення сенсів. В. Шевченко [640] робить висновок, що архітектоніка є відображенням взаємозв'язку «внутрішнього змісту» та елементів структури, «логічної організації співпідпорядкованості» і гармонійного використання елементів і засобів, розмірних та кількісних пропорцій і збалансованого використання блоків.

На думку М. Бахтіна, упорядкування виражених сенсів складає архітектоніку твору – «позірно необхідне, невипадкове розташування і зв'язок конкретних, єдиних частин і моментів у завершене ціле» [641;70]. Розуміння фактологічних особливостей мисленнєвого процесу та теоретичне обґрунтування одиничних особливостей творчого мислення стає можливим при умові реалізації основних засад філософії образотворчості у практиці мисленнєвої діяльності. Образософія є піднесенням творчості до злету свідомості.

Образотворчість, як мистецтво мислення, має свої особливості:

- процес образотворення направлений на створення окремого завершеного продукту мислення;
- образ, як продукт мислення конкретного творця, містить елементи його внутрішнього образу світу – цієї суми інтелекту, досвіду та індивідуальних особливостей світосприйняття (інтуїції, характеру, чуттєвості тощо);
- образ є інтерпретацією цитати, взятої з образу світу, і в цьому плані він є результатом творчого опрацювання наявного в автора мисленнєвого матеріалу;
- образ є доступним, зрозумілим, прийнятним в якості елемента суспільної комунікації у випадку застосування автором доступної для розкодування системи знаків загальноприйнятої соціальної абетки;
- образотворчий результат мистецтва мислення є індивідуальним, даним у чуттєвому сприйнятті феноменом, створеним із зібраної автором та накопиченої у його образі світу «мисленнєвої сировини» на основі наявних архетипів, стереотипів та прототипів творчості, а також набутого досвіду соціалізації знаків тієї культури, до якої даний автор належить.

Образ як система знаків представлений у нашій праці з метою його дослідження в якості тексту культури. Збільшення кількості інформації у зв’язку з розвитком засобів збереження та передачі цієї інформації, зростанням кількості населення й збільшенням обсягів необхідних йому інформаційних продуктів, що їх стали записувати подібно до стародавніх

текстів на матеріальних носіях, разом із неспроможністю окремої людини до оперативного опрацювання та всезростаючого засвоєння інформаційного матеріалу, призвело інтелектуальну еліту до думки про повсюдну текстуалізацію культури. При розгляді образів, як цитованих іншокультурних текстів, архітектоніка образотворчого мислення може бути представлена в якості цілісної системи осмислення знаків культури.

Постмодерна людина змушена сприймати вже не цілком належну їй культуру лише як текст, ігноруючи при цьому той факт, що лише завдяки можливості «перебувати в тексті культури», тобто через здатність до розуміння текстів, оперування знаками, цитування, формування граматики культурних текстів можна єдино осягнути сутність даної нам постмодерної культури.

«Ми живемо в світі знаків» [642]. Проблема деконструкції знака «в той чи інший спосіб була висвітлена у роботах Р. Барта, М. Бахтіна, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, У. Еко, Ж. Лакана, Ю. Лотмана, М. Мерло-Понті, а також у роботах вітчизняних дослідників Л. Левчук, Н. Корабльової» [643]. Знак має значення як позначення означуваного. Він є перцептивно-інформативним представницьким об'єктом з функціями номінації, предикації та локалізації.

Філософська складова будь-якого образу є своєрідною текстуалізацією його сенсу, ідеї, концепту тощо. Поза філософемою образ стає закинутою скринькою окремих його складових. Філософема надає статусність та акцентуацію смисловим знакам образу. Філософема розглядуваного тексту «представляє філософію як рід мистецтва або ж саме мистецтво в ролі філософії» [644].

В мистецтві мислення чи не найбільш виразною є фарба логіки наших думок. Тільки логіка здатна поєднати розрізнені знаки у цілісні тексти культури. Культура мислення є нічим іншим як етикою поєднання нічим не пов'язаних між собою логем у єдину і цілісну логіку образу. Логема текстуалізованого

образу є творчим описом комбінації застосовуваних у даному образі логік.

Гіпертекст, графема, символ, знак, ікона тощо є складовими текстів, за плечима яких губиться цілісний у своїй понадтекстуальності образ культури. Відтак, людина всередині тексту культури є невід'ємним елементом цього тексту, поза текстом культури текстуалізіація мислення з його знаковими системами, архаїзмами, цитуваннями, новотворами, інтерпретаціями тексту тощо втрачає будь-який сенс.

Естетика та мораль присутні в образі вже тому, що вони присутні в суспільній свідомості, а отже – притаманні і мисленню в цілому, і результатам мисленнєвої діяльності зокрема. Наявність ціннісних складових у мисленні людини неодмінно веде до зміни типу мислення при зміні системи цінностей. Дослідження питання зміни ціннісних мисленнєвих орієнтирів дозволило б сформувати в майбутньому деонтологію суспільного мислення, втім, маємо щонайменше дві протилежності діалектичних тлумачень розвитку системи цінностей – об'єкт-субєктні, матеріалістично-ідеалістичні, раціонально-ірраціональні, прагматично-романтичні тощо, які, імовірно, водночас притаманні у різних пропорціях тій чи іншій людині. «Архітектонічний ритм» вже згадуваної нами у цьому дослідженні М. Челецької, хоч і не є, насправді, «рівномірним чергуванням впорядкованих елементів» [645], але таки справляє враження пульсуючого всесвіту мислення.

Пульс розуму, як і будь-які пульсації, «характеризується ритмом, частотою, наповненням, напругою» [646], а тому складна комбінація постійної зміни складових (інтелекту, пам'яті, творчої та соціальної активності, обсягів та особливостей як створюваних, так і засвоюваних мисленнєвих конструкцій) веде до потреби визначення людиною її мисленнєвих орієнтирів, що входять до системи духовних цінностей [647].

В процесі життєдіяльності особистість активно взаємодіє зі світом, набуває, засвоює та використовує морально-фізіологічний, брутально-естетичний, соціально-правовий, технічно-природничий та інший досвід, що потребує

визначення власного місця людини на лінії протистояння вказаних антагонізмів. Естетика та мораль є складовими оцінювального мислення людини, відмінність їх полягає в тому, що суб'єкт естетичного представлений оцінкою наявного або уявлюваного стану об'єкта, тоді як мораль виступає оцінкою співвідношень між суб'єктом та об'єктом в результаті їх активної взаємодії. Морально-естетичне оцінювання сущого закладене в традиціях та відображене в архітектоніці мисленнєвого процесу.

Традиції людського мислення є тією умовністю без якої ми, безумовно, не уявляємо собі нашої мисленнєвої діяльності. Творче мислення, релігійне, філософське, аналітичне, конструктивне, логічне, міфологічне тощо, - ці та інші характеристики мислення ми оголошуємо сутнісними, тобто такими, що є «головними, визначальними в предметі мислення» [648].

Твердження щодо домінування певного типу мислення у мисленнєвому процесі є хибним, воно - зразок «філософського ярликування», як відображення дійсності такою, що має певну завершену, стійку і цілком пояснювальну сутність. Хоча в реальному мисленні ми й зустрічаємо переважаюче відображення певного типу мислення, але, насправді, воно є позірне, таке, що не відповідає дійсному стану речей: навіть у мисленні найбільших філософів присутній як повсякденний, так і логічний, релігійний, художній та ще добрий десяток «типів» мислення. Більш-менш чітко можемо окреслити лише певний перетворений у символічно-знакову систему завершений продукт мислення, який ми іменуємо думкою. Образ не є думкою - він замисел, домисел, умисел, помис[е]л водночас, але ще не думка в її традиційно-вербалізованій, такій звиклій, хоча й відчуженій від істини обгортці. Образ не мусить бути суто антифілософським чи будь-яким іншим, акуратно підстриженим під макітру традиційних висловлювань та міркувань бо він є феноменом, неповторністю, неймовірністю, що внаслідок міріади випадковостей стала об'єктивною реальністю.

Образи народжуються від любові до пізнання буття, від тривоги за нього або й від розпачу в нім. «Філософія це не філософознавство. < > Традиція живої філософії …не живе всередині лише інтерпретації наявних філософських ідей, концепцій і теорій» [649]. Образ є способом «творити новий світ», розширювати межі людського буття через світ образів, попередньо відмовившись від обмежуючих повторень досягнутого, як традиції, що сковує злети мислення. Філософія є образом розуму, звільненого від випадковостей.

Будь-який образ, що несе у собі сліди суспільного минулого, є історичним. Суспільство, яке має свою історію в якості власного спільного суспільного образу свого минулого, також є історичним. Будь-який історичний образ є суспільно значимим. Історія є результатом суспільної образотворчості.

Образ, створений у середовищі певної культури, є відображенням того суспільного буття, яке мало місце при формуванні даної культури. Практично кожен створюваний людиною образ несе в собі відображення культури, притаманної даній людині, а оскільки культура є суспільним надбанням, то і будь-який образ містить хоча б неясний відбиток суспільства та його культури.

Будь-який індивідуальний образ, створений у суспільному середовищі, є історичним наративом, розповіддю про дане суспільство, свідченням процесу змін у суспільній свідомості через зміну мислення окремих індивідів, як членів даного суспільства. Суспільна значимість історичних образів є різною; історична роль суспільних образів нетотожна. Поєднання в образі його історичності та суспільної значимості пов’язане з особливостями таланту його творця (індивіда, соціального чи етнічного колективу, суспільства в цілому), рівнями і станом розвитку культури, загальним рівнем розвитку суспільного інтелекту тощо. В архітектоніці мисленнєвих процесів кожного із суспільств існують певні способи маркувань міри історичності належних йому образів.

Було б несправедливо вважати, що людина, яка навчилась мислити, завжди використовувала це мислення тільки з метою

вдосконалення свого душевного єства: людина створила розмаїті матеріальні цінності, вдосконалила своє тіло, навчилася пізнавати буття. Мислення людини стало тією найбільш важливою діяльністю, завдяки якій їй вдавалося змінювати світ. Мислення було також і репетицією помилок прорахунків та невдач, але щоразу в продуктах його діяльності, - в образах, - виникали невідповідність, сумнів, деструкція, а відтак, і своєрідне «рісорджіменто сенсу», відкриття і, зрештою, постання на їх основі нового-старого образу.

Образотворчість - вимір досконалості душі. Всяка досконаліть має, відповідно, і свої досконалі виміри. Виміром якості мислення людини є архітектоніка створюваних нею образів. Архітектоніка, як наукова дисципліна, вивчає закономірності об'єднання у структурну цілісність смислових складових образу.

Змінюючи своїм розумом все змінне людина, при цьому, завдяки своїй перетворюючій діяльності невпинно і безповоротно змінює і своє власне мислення. Архітектоніка, як набір технологій образотворчості, через свою вагу і надзвичайне значення зробилася багатогранною, а попри те все більш організованою, а ще системною, типовою, хоча і неповторною складовою суспільної свідомості. (Типовість мислення полягає у використанні одних і тих же способів і правил мислення всією людською спільнотою, а неповторність має місце як унікальність та нетотожність образотворчих успіхів кожної окремої людини).

Архітектоніка образів містить поєднання відомих людині мисленнєвих процесів та виступає їх наочним відображенням. До архітектоніки образу належать архітектон, інтуїтон, інтелектон, філософема, антропологема, соціологема, етнологема, логема (образологіка), лексема, стиль, хронотоп, стратагема, тема, антитема, проблема, концепт, ідеологема, а ще система знаків та смислових координат, прогноз, мораль, естетика й мистецтво мислення.

Образ не обмежується наведеними в дослідженні обсягами сенсів, він є поєднанням того, що розміщене в

образі, з досвідом оперування образами, наявним у тієї особи, яка приступає до пізнання даного образу. Втім, кожен образ виступає також і невичерпним джерелом потенційних сенсів.

Дослідження архітектоніки образів спрямоване на відображення соціокультурної реальності через пізнання та вдосконалення особливостей мисленнєвої діяльності суспільства. Архітектоніка мисленнєвого процесу є демонстрацією алгоритму виникнення, пізнання та дослідження загальних закономірностей феномену образів буття.

3.3. Конструювання образів

Будь-яке діяння є зміною дійсності. Незмінність прагнення людини до перетворення світу – це те єдине, що незмінно було притаманне людству в процесі освоєння ним граничних змінних закономірностей буття.

Конструювання дійсності стало можливим в зв'язку з пізнанням технологій конструювання, наявністю конструктивних елементів, критичним аналізом реального стану об'єктів матеріально-духовного світу, а також у зв'язку із з'ясуванням людиною розбіжностей щодо розмаїтих тлумачень сенсів.

Процес конструювання є матеріалізацією мислимого, уречевленням усвідомлюваного, модифікацією сущого. У величезній масі мисленнєвого мотлоху, серед ідеалізованого до рівня розмаїтих ідеологій непотребу, на фоні розтерзаного праху чужих думок людина бадьоро намагається винайти своїми виснаженими всезрозумілістю мізками якусь небувалу суть… І уявіть собі, іноді їй це вдається.

Конструкція – взаємне розташування частин окремого наявного цілого разом з наявністю певних зв'язків між вказаними частинами даного цілого (формулювання, виконане на основі аналогічних тлумачень у словнику української мови) [650]. Термін «конструкція» традиційно вживається в значенні самостійної та завершеної частини будівлі, а також як словосполучення з певними граматичними зв'язками та таке, що має певну граматичну будову.

Конструювання образів є історією людського мислення, увічненого в завершених формах ключових мисленнєвих

процесів. Конструкт є одиничним елементом конструкції та придатним для оперування матеріалом, необхідним для проведення процесу конструювання. Конструкт – сировинний продукт пробудженої свідомості, він – це неподільний образ, що не містить у своєму складі інших образів, він – до-образ конструйованого образу, одномоментний помисел, одноелементність часу, точка простору, миттєвість дій та одиничність значень, а ще він є стиснутим до окремого знака метатекстом світової культури, атомом очікуваної істини.

Поєднання окремих конструктів образу у єдину конструкцію має місце як:

- комплекс отриманих зовні відчуттів;
- формування рефлекторної цілісності завдяки активації слід-образів у корі головного мозку;
- поєднання складових елементів енергіями творчого мислення;
- добирання конструктів та їх класифікація відповідно до наперед заданої конструктивної схеми;
- творення конструктивних схем та поєднання на їхній основі окремих конструктів;
- аналіз конструкцій на основі компаративного аналізу сукупності їхні наявних у них конструктів;
- формування «пост-конструкції образу» як результату образософського переосмислення його основоположних компонент.

У зв’язку з використанням у філософській практиці нарівні з технологічним терміном «конструювання» також і близького до мистецтвознавчого терміну «компонування» ми пропонуємо з’ясувати логіку їх поєднання в антропологічній образотворчості. Компонування – це діяння, направлене на створення композиційної цілісності елементів образу. Композиція – взаємообумовлене розташування складових, поєднаних між собою логікою спільного відображення та сприйняття, цілісним задумом автора, концепцією окремого міркування тощо. Термін «композиція» у математиці розглядається як композиція функцій та композиція натурального числа [651], у літературознавстві – як

композиція художнього твору [652], у мистецтвознавстві він визначається як організуючий компонент художнього твору [653], [654], у програмуванні цей термін має застосування в якості «відношення приналежності» [655], [656]. З. Партико також наводить приклади діалогових, вкладених (рекурсивних), циклічних (кільцевих), ієрархічних, гіпертекстових, архівних та комбінованих видів композиції повідомлень [657], які ми аксіоматично визнаємо образами-комунікатами. Мистецтво композиції є образотворенням цілого на основі компонент.

Композиція є, водночас, пропозицією компонування, її завершеним результатом, а також предикатом теорії композиції. В образознавстві композицію можна і слід розглядати як окремий етап конструювання (етап конструювання оптимального обсягу сенсів), що має місце наряду з казуально-ситуативним, системно-логічним, абстрактно-формальним, парадигмальним, прагматично-спекулятивним та будь-яким іншим конструюванням образів із вже наявних компонент. Виявлення міри доцільності окремих компонент з метою виявлення цілісності образу – основне завдання конструювання. Організація свідомості – сутність будь-якої композиції. Композиція є таким способом поєднання між собою окремих явищ, при якому вони «взаємодіючи, доповнюють одне одного, утворюють одне ціле» [658;159]. Для нас важливим є визначення композиції як співвідношення смислів, через те, що незважаючи на відмінності у матеріалізації мисленнєвих складових, елементи композиції, так само як і елементи конструкції, мають свій смисл лише при їхньому поєднанні у певну цілісність на основі їхнього місця та ролі у єдиному в своїй смисловій неподільності образі. Втім, компонування і конструювання мають і свої відмінності: конструювання є співпорядкованим поєднанням функціональних форм заради спільної «роботи» цілісної конструкції, тоді як компонування - це конструювання такого порядку у співвідношеннях між складовими композиції, при якому вона, як цілісність, матиме систему значень, смислів, нюансів, контрастів, замовчувань тощо. Іншими словами, результатом конструювання є

знаходження смислової цілісності, тоді як в результаті компонування розкриваються як цілісність поєднані між собою різноманітні відтінки смислів. Конструювання – знаходження складових заради цілісності смислу, компонування – ситуативне оперування складовими задля виявлення багатства смислу. Як у першому, так і в другому випадках образотворчість направлена на пізнання значень окремих смислових форм при умові осягнення їхньої сутнісної цілісності.

Конструювання, як продукування смислів, є також і компонуванням складових певного сенсу. Композиція – це окрема варіація завершеного процесу конструювання. Образ завжди є сконструйованим, але не кожен образ є доведеним до рівня його наступного перетворення автором, як творцем первинного образу. Композиція ж є результатом «творчого перетворення твору», але не його тавтологією, а щораз новим творчим актом, здійснюваним в результаті звертань свідомості до наявного образу.

Конструювання – опредметнення образу. Предметність, у даному випадку, нами розглядається як надання речі здатності до відображення належних їй характеристик. (Термін «Річ» вжито у тому його символічному значенні, яким його, з-поміж інших, наділив Жак-Марі-Еміль Лакан [659]).

Конструювання є процесом організації на основі наявного досвіду мислення та збережених в пам'яті мисленнєвих конструктів таких поєднаних між собою мисленнєвих конструкцій, які б дозволили якомога точніше виявити особливості задуму автора (творця) образу щодо розкриття осягненого його мисленням сенсу. Конструювання – процес реалізації зародженого в надрах людської свідомості всюдисущого образу мислення.

Розумова діяльність, направлена на створення образу, є творчістю мислителя [660], [661]. [662], проте, конструювання інструментарію мислення направлене на позбавлену творчого начала конвеєризацію образотворчості. Щоб залишатися творцем людина змушена створювати все нові мисленнєві конструкції,

використання яких іншими людьми, безумовно, позбавить їх радості творення чогось нового, раніше не відомого, тобто позбавить їх божественного відчуття створення бодай якоїсь частинки Всесвіту творчого мислення. Втім, пізнання способів та методів конструювання образів дозволить людині не так використовувати мисленнєві конструкти, як створювати їх заново. Способи та методи створення конструктивних композицій є найбільш характерними варіаціями образотворчого мислення, доведеними до теоретичного узагальнення.

Конструкція є результатом завершеного процесу конструювання. Конструювання образів, як будь-який інший творчий процес, має свої індивідуальні особливості, пізнання яких дозволяє:

- встановити значення досвіду осягнення образів (запам'ятовування відчуттів, сприйняття, усвідомлення, переконання та ін.) як неодмінної передумови образотворчості в цілому та процесу конструювання зокрема;
- виявити особливості конструювання емоційно-чуттєвих образів (первинних образів) шляхом оперування архетипними образами;
- з'ясувати специфіку конструювання інформаційно-комунікативних образів (вторинних образів);
- сформулювати закономірності термінологічно-понятійної образотворчості (третинних образів);
- визначити особливості фрагментації образів шляхом оперування інформативними, чуттєвими, понятійними та іншими складовими, а також провести аналіз способів дефрагментації образів з метою встановлення загальних закономірностей образотворчості;
- сформувати загальні правила реконструкції та реновації образів;
- визнати деконструкцію образів особливістю їх філософського аналізу.

До способів компонування конструктивних елементів образів належать спосіб розвитку образів-архетипів, спосіб комбінаторних проб, спосіб логічного поєднання в образ

окремих його елементів, спосіб підпорядкування елементів загальній логіці образу, спосіб алгоритмів або типологічного добору елементів образу, спосіб акцентування та фрагментації образу, спосіб організації конструктивних системообразів, спосіб імітації системообразів, спосіб творення позасистемних або дискретних образів. Кожен із способів компонування конструктивних елементів, разом з тим, є лише підтвердженням як цілісності, так і різноманітності системообразотворчості.

Характерними методами свідомого компонування образів з окремих конструктивних елементів є метод арифметичних дій, емпіричний метод, метод компіляцій, казуально-інтуїтивний метод, метод ініціації альтернатив та неологізмів.

Створення позасвідомих образів пов'язане з логікою того ілюзорного стану, у якому іноді перебувають наділені психікою істоти. Конструктивні композиції позасвідомих образів залежать від психономічних властивостей даних істот та обмежені їх чуттєвими здатностями і наявним досвідом конструювання.

Будь-яка дія починається не з діяння, а з наявності матеріалу до виконання дії, здатності, досвіду та прагнення до її звершення, а також – від обсягів очікування, тобто від потреби дії. Матеріальною основою, матеріалом, придатним для створення окремих мисленнєвих конструктів, є археконструкти – попередні «давні» конструкти, які були призначені для створення попередніх образів та збережені в (пасивній) пам'яті «про запас», без наміру їх конкретного застосування у будь-якому образі.

Археконструкти є збереженими в пам'яті та активованими у зв'язку з потребою вирішення проблемних задач і об'єднаними задля конструктивного реагування на проблеми мисленнєвими конструктами, на основі яких формується смислове ядро нового образу.

Археконструкти дозволяють виявити особливості конструювання емоційно-чуттєвих образів шляхом

оперування архетипними образами. Архетипні образи утворені шляхом поєднання окремих археконструктів у цілісну конструкцію образу-архетипу або, в ширшому розумінні, протообразу майбутнього образу чи, інакше, до-образу. З наведеного вище можна зробити висновок, що формування конструктів нового образу починається в до-образах. Власне, до-образи є тим вже збереженим у свідомості зібранням конструктивного матеріалу, що може бути поділений на окремі конструкти та неодноразово використаний.

Смислове ядро образу – це певний обсяг психічної енергії, потенційних мисленнєвих задатків, досвіду образотворчого мислення та збережених в пам'яті знань, що в результаті спричиненого зовнішнім тиском цілеспрямованого компонування даних складових спонукають розум до внутрішнього аналізу взаємозв'язків між компонентами, актуалізації однієї із новоутворених комбінацій наявних елементів та створення протообразу (до-образу) задля створюваного на його основі майбутнього образу.

Смисловий каркас образу складають його смислове ядро та периферійні смислові конструкти образу, а також окремі смислові конструкти інших образів, що були приєднані оператором в процесі оперування образом до периферійних смислових конструктів. Оперування мисленнєвими конструктами передбачає створення результуючого продукту у формі мисленнєвого образу. Оперуючи мисленнєвими конструктами ми керуємо власним мисленням, змушуємо працювати на себе чуже мислення, формуємо разом з іншими загальний мисленнєвий простір. Досвід оперування мисленнєвими конструктами є, по суті своїй, процесом мислення, домінантним алгоритмом людської свідомості.

До найбільш значимих елементарних операцій з конструктами належать операції створення, розпізнавання, поєднання, поділу, фрагментації образу та інші. В ролі конструктів при здійсненні мисленнєвих операцій в якості вихідних чи результуючих (похідних) елементів неодмінно

виступають образи, їх композиції, системи, структури, множини тощо.

Якість оперування мисленнєвими конструктами значною мірою визначається рівнем інтелекту людини, а з іншої сторони, інтелект є здатністю людини до засвоєння, створення та перетворення всього того мисленнєвого матеріалу (образу світу), що потенційно доступний людині. Революційні зміни в процесі мислення відбуватимуться, імовірно, завдяки спричиненій розвитком андроїдних технологій появі плюрального образу світу людини.

Виявити особливості елементарних конструктів допоможе сформована за певними визнаними правилами типологія конструктів. Визнання правил побудови типових груп є основою будь-якої типології, поза ними кожна типологія є не більшою за колекцію випадкових позначень та пов'язаних з ними значень. «Головне правило введення будь-якого конструкта полягає в тому, що він не має самостійного значення поза знанням, у якому він створений» [663;11]. Загальна типологія конструктів є обізнаністю з роллю, походженням, способом конструювання, місцезнаходженням у системі, дією, станом та ін. мисленнєвих конструктів, що входять до того чи іншого типу образів. Кількість типологій може бути обмежена лише логікою доведення їх доцільності, необхідності та закономірності, а також наявністю або відсутністю аргументів на користь обґрунтування такої мисленнєвої типології.

Формування стереотипів образотворчості пов'язане з використанням типологізованих конструктів мислення. «Інтеграція окремих творчих мислительних дій веде до утворення мислительних стратегій» [664].

Завданням алгоритмізації конструктивного мислення є створення досконалого системного мисленнєвого середовища образотворчості. Досвід розпізнання, осягнення і створення образів (запам'ятовування відчуттів, сприйняття, усвідомлення, формування переконань та ін.) виступає основним алгоритмом

образотворчості; алгоритми конструювання образів, попри всю їхню різноманітність, є похідними від алгоритму мислення.

Наявність мисленнєвого досвіду веде до алгоритмізації мисленнєвої діяльності у якій створення алгоритму є творчістю, а створення образу лише функцією даного алгоритму, вимогою створення образу «зі зв'язаними руками». Така обумовлена наявністю певних алгоритмів «технологізація» творчості уможливлює створення стереотипних образів, що з однієї сторони, є зрозумілими широкому загалу користувачів тотожних алгоритмів, а з іншої, дистрофізує їх креативність робить пасивними споживачами результатів чужого мислення.

О. Туриніна робить висновок, що «творче мислення — це процес створення чогось нового на різних етапах (постановка нової проблеми, відшукання нових способів її розв'язання, отримання нового результату)» [665;71]. Можна припустити, що ми знаходимося на межі створення «алгоритму креативного мислення», як тотальної формули конструювання образів суспільством, перенасиченим масовим образо-виробництвом. Загальна теорія систем [666], [667], [668], при умові її застосування в дослідженнях конструктивних складових образів дозволить забезпечити концептуальну основу розвитку як образознавства в цілому, так і вирішення проблемних питань, пов'язаних із визначенням умов, формулюванням завдань та прийняттям креативних рішень в процесі образотворчості.

«Основною проблемою сучасного розвитку людства вчені вважають проблему кризи мислення та світогляду людини: поділ мислення на аналогове, інтуїтивне, континуальне, з одного боку, та дигітальне, двоїчне, раціональне, логічне, цифрове, переривчасте, дискретне, дисконтинуальне, з іншого, із значною перевагою останнього» [669]. Уявлення про кризу мислення, втім, не означають, що така криза має місце в мисленні якоїсь певної особи, конкретної групи осіб чи окремого суспільного прошарку. Кризою мислення ми вважатимемо образ, на основі якого отримуємо уявлення (яке може перерости в переконання) про те, що мислення певної частини суспільства

є недосконалим, хибним і таким, що веде до погіршення загального стану цього суспільства. Насправді ж, лише зібрані по цій проблемі матеріали досліджень дозволили б з'ясувати у майбутньому статистику хиб та вад суспільного мислення.

Мислення окремої людини розвивається за певним типом, оскільки містить ряд характерних ознак, які впродовж тривалого часу знаходять своє вираження в різноманітних результатах образотворчості. Втім, будь-яка людина може при певних обставинах змінити хід мислення, способи оперування образами тощо. Факт перевищення «епідемічного порогу» кризового мислення залишається недоведеним.

Конструкції дискретного мислення виступають тими складовими, за допомогою яких має місце побудова дискретних образів. Дискретними є образи, сконструйовані з локальної до-системи конструктів, такі, що утверджують локальні, прийнятні лише для певного локусу істини, а також образи, створення яких обмежене конкретними мисленнєвими актами. Дискретність знань в розрізі раціонального пізнання є аксіоматичною та не потребує доведення. Людина, маючи дискретні (складені з окремих частин) знання про конкретні сутності, може створювати й дискретні образи даних сутностей, використовуючи при цьому також і дискретні мисленнєві конструкти. Дискретність образотворчості не є її дескридитацією, вона – звуження мисленнєвого простору до місця дислокації творчих сил.

Конструювання системи образів є таким композиційно вмотивованим опредметненням окремого обсягу елементарних образотворчих конструктів, завдяки якому утворена в результаті їхнього поєднання конструкція отримує встановлені системними вимогами якісно-кількісні ознаки та обґрунтовану міжелементними зв'язками системну цілісність.

Якщо конструювання є організацією системи, то композиція є сумарною характеристикою цієї ж системи й породженою в результаті конструювання демонстрацією її сукупного єства. Для досягнення гармонійної цілісності системного образу необхідно апріорі сконструювати його як систему, конструювання ж системообразу полягає,

щонайменше, у гармонійному поєднанні його композиційних складових. Із наведеного вище можна зробити висновок про те, що завершений за законами композиції системообраз демонструє свою довершеність в ролі якісного показника його конструктивної системи.

Композиція є результатом процесу компонування конструктів і як завершений продукт мислетворчості вона, звісно, є образом. Людина може створювати нечіткі, гіллясті, хмарні та інші системи образів, більше того, людина вже й створила відповідні теорії некласичних систем, а отже, ще на крок наблизилася до пізнання системо-образо-творчості.

Дивергентне мислення – це «мислення, пов’язане з розв’язанням задач, що мають багато нестандартних рішень» [670;69]. Наявність певної дискретної умови задачі ніяк не означає, що така задача не може мати дивергентного вирішення, і навпаки, нестандартне мислення може привести до знаходження дискретних розв’язків.

Поєднання систем мислення, створення різноманітних мисленнєвих абеток, поєднання сучасним суспільством розрізнених мисленнєвих просторів, - все це створює доволі складний, грандіозний за масштабом, багатовекторний образ «суспільства, що мислить», є реалізацією сконструйованого суспільством образу власної ноосферної розумової діяльності.

Конструювання людської душі було необхідне, як захисна оболонка, котра захищає людину, що мислить, від людини, що інстинктивно існує. Якщо пам'ять людини зберігає, перш за все, отриману людиною інформацію, то душа, якщо така існує, мала б берегти досвід незліченних підсвідомих, чуттєвих, емоційних та інтуїтивних реагувань людини практично на всі сутності її буття.

Духовний світ людини пов'язаний із здатністю людини зумисне, завдяки силі її духу, впливати на стан та перебіг власного буття. Натомість, душа людини – це зведений до свідомості індивіда весь обсяг досвіду її індивідуального, колективного, соціального, етнічного та суспільного буття в умовах постійної взаємодії, взаємостосунків та взаємних

рефлексій з іншими людьми, одушевлення відносин з середовищем, разом із прагненнями людини розширити обсяги її реагувань на всю відому їй частку представленого в образах Всесвіту мислення.

«Конструювання душі» є компонуванням людиною, колективом та суспільством в єдину неподільну цілісність таких складових елементів мислення, які дозволяють невідкладно, чуттєво, логічно, оцінююче та конкретно реагувати на будь-які прояви реального буття, створюючи при цьому цілісний образ. Конструювання душі стало безповоротним тріумфом розумного буття.

Образ – душа людини. Душа буває емоційно-чуттєвою, інстинктивно-розсудливою, волюнтаристськи впертою, комунікативно-люб'язною, іншою. Вона захоплююче різноманітна, бо вона – образ людини, що мислить.

Будь-яка композиція є співвідношенням образу до попереднього досвіду розуміння подібних до нього образів. «Будь-яка композиція несе в собі елемент асоціативності» [671]. Образ, як композиційна система, може містити домінантні, підпорядковані, випадкові та додаткові або необов'язкові елементи, поєднані в цілісність завдяки наявності логічних зв'язків між елементами даного образу та логічному обґрунтуванню його потенційного входження в інші композиційні системи. Окремий образ має значення як елемент композиційної системи, поза системою означати будь-що в залежності від його ситуативного тлумачення. В системі значень образ тлумачить систему, до якої він належить.

Композиційні системи людина створює своїм розумом у зв'язку з прагненням зберегти цілісність свого зростаючого обсягу мислення та з метою встановлення закономірностей осмислених нею сутностей. В образах, що були будь-коли створені людиною, відображене її вміння мислити. Постулати, правила, теорії та закони композиції приходять та відходять і тільки вміння мислити залишається в мисленні.

Основні постулати творення композиції:

- композиція образу має бути спрямована на виявлення його сенсу;
- композиція не може бути цілісною, якщо вона не містить у своїх складових хоча б єдності знаків, значень та форм;
- виразність композиції полягає у вираженні наявних композиційних зв'язків між елементами образу;
- композиція є достатньою якщо вона пропонує будь-яке значення сенсу;
- композиція є осяжною при умові наявності в ній композиційної абетки.

Класична теорія композиції (без огляду на її варіації) визнає в якості фактично непорушної своєї основи композиційну тріаду з формальних, асоціативних та предметних композицій [672], [673], [674], [675]. Ми пропонуємо розглядати композицію як систему закладених в образ перспективних мисленнєвих операцій (команд), що направлені на розкриття сутності даного образу в процесі його пізнання.

До «перспективних мисленнєвих операцій» належать:

- пізнання часопросторових форм (формальна композиція);
- пізнання значень образу (змістовна композиція);
- пізнання особливостей використовуваних та відтворених складових або матеріалів (предметна композиція);
- пізнання логіки взаємозв'язків внутрішньо-системних зв'язків образу та логічних побудов системи людина-образ-образ світу (логічна композиція;
- пізнання особливостей конструювання образу (структурна композиція);
- сприйняття та засвоєння закладених в образ відчуттів (психокомпозиція);
- аналіз ціннісних посилань образу (естетична композиція).

Система перспективних мисленнєвих операцій не може бути вичерпною; збільшення людиною її обсягів мислення

неодмінно призведе до глибшого пізнання в майбутньому створених до-сьогодні образів.

Композиційне мислення, як природжена здатність до негайного пізнання закономірностей, у людини ще тривалий час буде відсутнє. Але, пори те, що природа незрівнянно різноманітна, все ж таки, закони природи формулюють люди, а не природа. Це значить, що закон, як матеріалізована суб'єктивність, може бути реалізований лише в нашому розумі, нашими роздумами та задля нашого розуміння незрозумілих речей.

Основні закономірності композиції конструктивного мислення полягають у тому, що:

1. Будь-який образ, як система знаків, тільки тоді має значення, коли ми здатні впізнати прихований у ньому зміст.
2. Система знаків є змістовною якщо вона має певне осяжне значення.
3. Зміст образу може бути відтворений системою знаків, що опосередковують певні значення.
4. Змістовним є образ, обсяги значень якого удоступнює належна йому система знаків.
5. Образ має значення, якщо належні цьому образу знаки формулюють його сукупний зміст.
6. Значення образу породжене змістом наявних у ньому знаків.

Композиційне мислення окреслене конкретними умовами поліфакторної екзистенції. Якщо у доісторичні часи людині потрібно було композиційно мислити, щоб вижити, то в період глобальних змін необхідно буде таким чином компонувати власне мислення, щоб воно стало надійним конструктом для виживання всього сущого. Наш сповнений образами Ноїв ковчег людської свідомості неодмінно знайде колись міцну та тверду основу при умові, що людина чітко усвідомить необхідність взяти дотихчас створене вселенське розмаїття осягнених нею образів з собою в її далеке майбутнє.

Композиція свідомості є образом історичних набутків людського мислення, складний і багатогранний процес розвитку

якого призвів до формування свідомості в якості архіву людських помислів, знань, вмінь, бажань, дій. Композиційна багатогранність мислення дозволяє особистості проявляти індивідуальність при наявності типових компонент мислетворчості. Образ є позначенням сутності, прихованої в матеріалах, діях, формах, відношеннях та словах. Композиція свідомості тлумачиться нами як результат формування системи, що складається з численних мисленнєвих конструктів, поєднаних між собою з метою впровадження технології безперервного свідомого мислення.

Функції свідомості, як теоретичні узагальнення, є практичними доведеннями поліфункціональності людського мислення. «Одним з основних принципів когнітивного підходу до вивчення проблем композитотворення є дослідження об'єктів та явищ із точки зору їх структури» [676;74]. У своєму дослідженні ми виходимо з того, що людина у своєму мисленні не оперує знаками традиційної для цієї людини вербальної мови, а використовує для цього певні смислові знаки, що слугують відповідниками наявних в образі композиційних складових. Очевидно, що існує мисленнєва абетка, яка може бути індивідуальною, або, по крайній мірі, індивідуалізованою, тобто пристосованою індивідом, як істотою, що мислить, для своїх індивідуальних мисленнєвих потреб, або ж колективною чи всезагальною.

Рівні свідомості є хоча й не єдиними, проте досить симптоматичними показниками якості образотворчого мислення[2], в цілому, та якості конструювання смислів, зокрема. Типи свідомості (як ідеалізовані образи середньостатистичної людини) віддзеркалюють різноманітність спрямувань мисленнєвої активності. Безперечно, що різноманітні теорії

2 Термін «Образотворче мислення» в даному дослідженні є тотожним термінам «продуктивне мислення» та «результативне мислення», так як творче мислення неодмінно направлене на творення певного мисленнєвого продукту або ж на опредметнене відображення його результату.

конструктивної образотворчості вже нетерпеливо очікують на своїх майбутніх творців.

Асоціація і акомодація є здатностями людського розуму до розширення семантики образу шляхом акумуляції його смислових значень внаслідок особливостей сприйняття та використання. «Асоціативність – це суто антропологічне явище та має пряму залежність від індивідуальних особливостей тієї чи іншої людини. Визначну роль тут грає різноманітний досвід – від освітніх знань до складних духовних практик. Проте виникнення асоціативного ряду залежить від умов та контексту перебування …» [677;27].

«Асоціація - зв'язок між окремими нервово-психічними актами — уявленнями, думками, почуттями, внаслідок якого одне уявлення, почуття і т. ін. викликає інше» [678;67]. «Акомодація – пристосування до чого-небудь» [679;27], до «асоціативно-образного поля» [680].

Асоціативна корекція образу має місце через використання одних і тих же образів для створення різних смислових значень на основі здатності людини до акомодації власного мислення та властивості образу викликати мисленнєві асоціації.

Агрегація і сегрегація – операції над образами, що пов’язані із змінами їхньої належності до системи, здатної до поєднання образів даного типу. Агрегацією є використання образу однієї системи образів в іншій системі. Сегрегація є виключенням образу із системи, до якої даний образ належав. Агрегація і сегрегація виступають функціями системи образів по відношенню до окремих образів.

Агрегатний стан образу визначається характеристиками тієї системи образів, до якої даний образ належить. Зміна характеристик системи (у випадку зміни належності образу до системи, кількісно-якісних змін самої системи тощо) неодмінно веде до зміни агрегатного стану образу.

У постмодерних дослідженнях цілеспрямовані асоціація та агрегація виступають такими інструментами дослідника, за допомогою яких можна ширше розкрити сутність образу, його

родові ознаки, рівні зв’язків з системами входження та належності, а також виявити інші властивості досліджуваних образів, недоступні при використанні класичних методів досліджень.

Комбінаторика та дефрагментація є ознаками створення нового цілісного образу із окремих вже наявних елементів. Особливості фрагментації образів полягають у дробленні системообразів на окремі групи образів шляхом позбавлення останніх окремих інформативних, чуттєвих, понятійних та інших конструктів. Комбінування мисленнєвих конструктів призвело до збагачення образотворчого мислення.

Необхідному предметному, пов'язаному із специфікою окремих досліджень поділу осмислюваного матеріалу на рівні неподільного мислення відповідає зумовлена відсутністю різноспрямованих мисленнєвих практик фрагментація «образу світу» пересічної людини. Так К. Волнянський досліджує структурну комбінаторику музики XX ст. [681], О. Свєшніков – композиції художнього мислення [682], В. Івахнов – специфіку філософської творчості [683], Т. Титаренко – теорію особистісного життєконструювання [684], [685], [686], О. Асмолов – психологію конструювання світів [687].

Комбінаторика образів – це поєднання конструктивно-композиційних складових на основі створення поліелементних комбінацій образів та визначення закономірностей системного поєднання окремих елементів з метою формування цілісного (нефрагментованого) образу.

Дефрагментація образів є формуванням нової (можливо навіть тотожної з попередньою) композиції конструктивних елементів, осмислено поєднаних у композиційну цілісність.

Фрагментація мислення, як результат безсистемного конструювання образів, є наслідком відсутності елементів «композиції світу» в окремих образах. Підпорядковане певній меті цілеспрямоване поєднання елементів образу дозволяє не лише створювати та редагувати образи, але й відтворювати їх завдяки збереженому досвіду законів композиції. Уява, що мала місце на первинному етапі розвитку образотворчості, як

організований підбір варіантів випадкових комбінацій, має поступитися місцем теорії композиції а також деонтології образотворчості.

Модель, фрейм, схема та стиль мислення, як продукти наукової творчості, засвідчують як про наявність, так і особливості діянь щодо пізнання законів образотворення.

Моделювання – «метод пізнання навколишнього світу, який дає можливість управляти ним» [688;4]. «Будь-яка модель відображає лише деякі сторони оригіналу < > завдяки чому модель набирає певної ідеалізованої форми» [689;8]. Реалізація моделі уможливлює поліелементне дослідження образів

Моделлю є створення системи співвідношень абстрактного після-образу, створеного з використанням елементів образу, з метою дослідження сутнісних характеристик його складових. «Аналогія, абстракція та спрощення – це основні поняття, які використовуються під час моделювання систем» [690;22]. Абстрактні конструкції-замінники були утворені в результаті відмови від частини характерних ознак їх предметних аналогів. Автори посібника «Моделювання: системне, імітаційне, аналітичне» вводять в науковий обіг термін «мистецтво моделювання» [691], пропонуючи тим самим моделюванню роль одного з елементів мисленнєвої образотворчості.

«Фрейм є когнітивною структурою досвіду, закріпленою у свідомості реципієнта незалежно від інтенції того, хто говорить, а фреймінг – це процес зміни існуючих смислів і/або створення нових смислів за допомогою мовних засобів, які активують той чи інший фрагмент досвіду реципієнта» [692]. Дослідженнями фрейму займалися О. Ромашина [693], В. Вахштайн [694], А. Захарова [695], К. Кулакова [696], М. Остап'юк [697] та інші.

Фреймінгом є дії, направлені на зміну існуючих смислів образів в умовах, обмежених досвідом реципієнта, як людини, що осягає образ.

Схема – абстраговане відтворення наявних співвідношень та зв'язків між елементами системи. Схема –

абстрактний образ, що розкриває особливості конструювання іншого образу як системи.

Стиль мислення є особливістю мисленнєвої образотворчості, обмеженої обсягом конструктивних елементів авторського мислення та характером мовної абетки образів.

Образність постмодерну, її особливості та відмінності з особливою яскравістю проявилися в деконструкціях, декомпозиціях, цитуваннях, ремінісценціях дотихчасового образу світу. Постмодерн уможливив перетворення дотихчасового діалектично-полярного образу світу в багатозначність, множинність, ілюзорну невизначеність.

Деконструкція є таким аналізом образів, проведених шляхом уявного відокремлення окремих конструктивних елементів з метою дослідження їхніх властивостей в якості окремих об'єктів конструктивно-архітектонічної системи, при якому дані окремі елементи зберігають також і властивості цілісного образу.

Деконструкцією колективної свідомості є такий стан мислення колективу чи окремої суспільної групи, при якому окремі важливі для даного колективу суспільні результати мислення (мегаконструкції мисленнєвої системи) цим колективом продуцентів смислів прийнято вважати мисленнєвою цілісністю.

Сутність декомпозиції, як однієї із технологічних складових образотворчості, «полягає в поділі опису (постановки) розв'язуваного завдання (дослідження, управління) на частини й роздільному рішенні окремих завдань із подальшою координацією їх у цілому» [698;46]. Декомпозиція є перевіркою конструктивної композиції образу на емерджентність її як системи шляхом проведення досліджень належних їй окремих конструктивно-композиційних складових образу.

«Будь-яка безсистемна дія на окремий елемент системи носить деструктивний характер» [699;3]. Дослідження культурної деструкції провела в окремих складових свого дисертаційного дослідження О. Ледовська [700]. Минулися

часи, коли «взаємозв'язок конструктивного і деструктивного в суспільному бутті розглядався як історична закономірність» [701;88]. Деструкція в образознавчому дослідженні – це діяння, направлене на руйнування цілісності образу-прототипу з метою створення образу-антиподу і, тим самим, реалізацією сумніву, закладеного в первинному образі.

Цитата та ремінісценція є такими деструктивними інтерпретаціями інших образів, у яких в одному випадку ще міститься посилання на образ-первісток, а в іншому і його вже немає. Власне, нарочита аж до невпевненості образотворчість постмодерну – відображення епохи і не більше.

Реконструкція та реновація як типи конструювання та принципи збереження композиції образів попри їхнє тривале практичне застосування, на наш погляд, на сьогодні є ще недостатньо дослідженими.

Реконструкція образу є «реконструкцією структур первісної (міфологічної)[3] і сучасної свідомості» [702]. Реконструкція образу пов'язана із зростанням обсягу вимог щодо функціонування образу та полягає у необхідній для приведення у відповідність назрілим вимогам заміні його конструктивних складових при умові збереження архітектонічної цілісності образу.

Реновацією є доповнення образу певним обсягом смислових знаків (смислових конструктів) з метою експлікації (тобто, розгортання сутності) первинно належних йому смислових значень. У результаті реноваційних перетворень, навіть при дотриманні необхідної передумови збереження цілісності первинної композиції, неодмінно відбувається зміна сенсу образу.

Загальні правила реконструкції та реновації полягають у збереженні конструктивної цілісності смислового каркасу образу в процесі оперування новими, приєднуваними до

[3] Маючи глибоке переконання у дискретній неподільності первісного мислення, ми змушені не погоджуватися з окремою думкою даного автора.

образу конструктами. Реконструкція та реновація не є комплексною реставрацією образу, остання можлива лише при умові відновлення не лише образу, але й належного йому образного середовища (простору буття образу). Позаяк «за допомогою архетипу відбувається реконструкція первісного світу» [703;104], необхідною умовою збереження історичної вірогідності будь-якого образу є дотримання цілісності закладеного в ньому та невіддільно належного йому архетипного образу. Втім, реконструкція архетипу, що також має місце, стає його реновацією, новим архетипом, а відтак, цілісність постає лише неперервністю процесу творення образу.

Системний аналіз конструктивної композиції полягає у знаходженні ролі окремих конструктів, використовуваних для становлення цілісності образотворчої композиції, та порівнянні таких ролей з означенням ролі окремих композиційних складових через характеристики використовуваних ними конструктів, а також на цій основі знаходження нових якісних елементів образу, як емерджентної конструктивно-композиційної системи.

Образотворчість є такою самоорганізацією мислення, при якій шляхом організації мисленнєвих конструктів у єдину композиційно-смислову цілісність істота, що мислить, створює образ, як зафіксований мисленням сенс. «Сутнісною рисою творчої діяльності є неперервна взаємодія та розвиток компонентів, що її обумовлюють» [704]. «Мислення людини не лише відображає світ, але й творить його» [705;305]. «Конструктивне мислення спрямоване на відображення, вивчення, дослідження наявної ситуації, стану речі, що підлягають розумінню» [706]. Конструктивне мислення завжди є творчим [707], [708;26].

«…Весь наш Всесвіт і кожний його найменший елемент є комбінацією об’єктів, параметри і співвідношення яких постійно змінюються» [709]. «Результати застосування системних принципів та методологій є певною мірою мистецтвом…» [710;16], мистецтвом наукового мислення, «філософією творчості» [711], ефективним способом пошуку

істини. «Соціальне конструювання особистості» [712] є таким соціальним реагуванням на збільшення обсягів проблемних задач особистості, при якому особистість завжди перебуває в точці перетину соціальних, проблемних та особистісних площин буття і в разі зміни сутнісних координат хоча б однієї із цих площин відповідно змінюється і вона. Зміни сутнісних координат особистості полягають у зміні способів, обсягів, засобів, принципів та векторів її творчого мислення. Зміни творчих параметрів особистості ведуть до перегляду значень найбільших мегалітичних образів людини – образів людської душі та свідомості.

Висновки до розділу 3.

Розвитку образотворчості та процесу осягнення образів сприяла наявність оцінювальної складової в продуктах людського мислення, що виявилася, зокрема, у формуванні міри образності від сакрально-божественного й аж до потворного.

Художня творчість також стала етапною в осягненні законів образотворення. Творчість є створенням сенсу ще достатньо не визначеного, але вже впійманого в обійми образу.

Енергія людського мислення має нетлінне значення, на відміну від формул, ідей та звершень, що можливо вже втратили свій героїчний сенс. Енергія мислення, від потенційної і аж до втіленої у мудрості тисячоліть, безмежна. Потік образів людської свідомості невичерпний.

Свідченням розвитку образного мислення є наукова творчість, проте тут існують свої правила, вимоги, норми. Досягнення сучасної науки стали теоретичним підґрунтям, методологічною підосновою та образознавчим тлом у становленні образософії.

Розвиток техніки та технологій актуалізував створення технократично-екологічних образів, що, в свою чергу, стали глобальними факторами впливу на суспільну свідомість.

Постання різноманітних мов пов'язане з настанням ери універсального мислення: мовне розмаїття зробило загальнодоступною, а тому загальнозрозумілою мовну образотворчість та, зрештою, мова й сама стала продуктом образотворчості.

Образософія, на основі філософських та наукових досліджень, а також через вивчення різних типів мислення, зможе подолати всеохоплюючу несміливість концентрації постмодерного мислення та наблизити епоху домінування «людини, що творить себе через образи».

Історична необхідність створення образософії назріла. Історична ретроспектива засвідчує про наявність достатніх передумов для створення образософії. Історична перспектива образософії відтепер залежить від самої образософії…

Примноження багатства смислів дозволить наблизити до спраглого людського розуму безмежну сутність образу. Свідомість, що зазнала змін, змінила уявлюваний людиною світ. Поза свідомістю, як властивістю розуму, існує лише потенційна здатність ще не реалізованої уяви.

Через композицію відбувається структурування думки. Композиція є організованою цілісністю образу. Єдністю композиційних елементів забезпечується змістовність образу.

Композиційні закони [713;139] можуть розглядатися в якості логічних прийомів побудови композицій у образотворчості. Композиція образу через сумарну характеристику його елементів, що їх слід розглядати в якості складових образу як системи, кваліфікує творчий задум, характеризує його особливості, демонструє властивості конструкцій, форм, функцій, елементів імовірних взаємодій, а також виявляє особливості взаємозв'язків цих елементів один з одним та передбачуваним зовнішнім по відношенню до них середовищем.

Композиція, як завершений результат компонування образу, є невід'ємним продуктом образотворчості, а процес компонування – окремим технологічним процесом системно організованого мислення.

Конструювання людської долі є компонуванням такого внутрішнього системообразу індивіда, на основі якого відбувається оцінювання даним індивідом особливостей його власного буття у безмежності життєвого світу, що його оточує.

Досягнення в процесі компонування людської душі стали поворотним моментом у мисленні людини, означенням нею точки неповернення до її тваринно-нез'ясованого минулого, початком відліку власної духовної культури.

Композиція загальнолюдської свідомості є поєднанням у завершену цілісність мисленнєвих надбань суспільства та відображенням історії людського роду, викладеним із збережених в пам'яті та опрацьованих людським розумом зразків соціальної образотворчості.

Оперування мисленнєвими конструктами з метою формування їхньої цілісної композиції в якості окремого мислеобразу постає закономірним позаяк таке оперування є цілеспрямованою, обґрунтованою та доцільною розумовою діяльністю індивідів та соціуму.

Процес формування суспільної свідомості полягає у безперервному поєднанні окремих конструктів людського мислення у багатоелементну цілісність колективного образу світу. Глобальна перспектива формування конструктів образотворчого мислення має місце як уможливлення конструювання алгоритмів ноосфери.

Творча людина, котра реалізовує мисленнєві акти шляхом створення образів, в процесі мислення використовує образо-мовні знаки, що є смисловими елементами, як відповідниками наявних у її образах конструктивних складових. При наявності збереженої в людській пам'яті попередньо сформованої мисленнєвої абетки та наявності певного досвіду конструювання образів людина здатна створювати через асоціації, акомодації, асоціативні корекції тощо більш віддалені від первинних та більш розмаїті образи, а також використовувати створювані нею системи образів в якості конструктів для формування ще більш потужних образологічних систем з домінуванням в останніх не так елементів мисленнєвої абетки, як, щонайперше, логічних побудов у процесі образотворення.

Мисленнєві операції над образами, в тому числі такі як комбінаторика, фрагментація та дефрагментація образів, а також їх моделювання чи й схематизація та стилізація, дозволяють знаходити, використовувати та аналізувати дані операції в якості таких окремих мисленнєвих конструктів, що збагачують та урізноманітнюють процес образотворчого мислення. Деконструкція, що є результатом аналізу композиційної цілісності образів, реконструкція в якості їх необхідного осучаснення та реновація як доцільність перетворень, спрямовані на реалізацію змін та засвідчують неперервність процесу конструювання образів.

Розділ 4. ФЕНОМЕН ОБРАЗУ І ЙОГО РОЛЬ В ОСЯГНЕННІ ІСТОРІЇ ТА АЛГОРИТМІ КОМУНІКАЦІЇ

4.1. **Онтологія образотворчості. Образ як суб'єкт-об'єктна реальність**

Неоднакове розуміння взаємозв'язків між образом та розумом викликало, викликає та, імовірно, ще довго викликатиме суперечки щодо первинності філософських яйця та курки. У філософії двох останніх вже минулих століть таке протистояння поглядів було сформульоване щонайменше у дилемах матеріалізму-ідеалізму та суб'єктивізму-об'єктивізму.

Розвиток наукової образотворчості призвів до остаточного вкорінення у філософію своєрідних пацифістських світоглядів з їхніми орієнтаціями на взаємозв'язок об'єктивного та суб'єктивного, взаємовпливи матеріального та ідеального, взаємозалежністю мислителя та ним осмислюваного, взаємоперетворення цілого та часткового, належності небуття до буття (при умові переходу буття в небуття) та багато іншого. Філософія XXI століття стерла грані поміж колись відмінними філософіями попередніх століть щоби гранити з їхніх фрагментів власну філософську систему. «Класичне діалектичне уявлення про розвиток підносить останнє до рангу всезагального онтологічного і гносеологічного принципу, а суттєвими властивостями розвитку проголошує одно-спрямованість, невідворотність, безперервність, прогресивність або регресивність, визначеність майбутнього < > Постнекласичний онтологічний аналіз дозволяє виділити в якості суттєвих властивостей нелінійного розвитку поліваріантність, оборотність, кризисність, закономірність хаотичних етапів, неоднозначність прогресивного і регресивного, невизначеність майбутнього» [714;9-10]. Постклассичне та постнекласичне мислення для людини, що знаходиться поза даними системами мислення, є лише стилем окремо взятого мисленнєвого процесу, є образом-еталоном певного типу мислення, його взірцем та втіленням певної сукупності образотворчих методів.

У такій ситуації видається цілком очевидною поява публічних демонстрацій співіснування матеріалізму та ідеалізму (навіть при цілковито імовірній ілюзорності обох), так само, як і поєднаних у смислову цілісність та колись і кимсь вже попередньо поділених на суб'єктивну і об'єктивну частини складових єдиної реальності. Втім, неспроможна вийти за межі власної тіні людина, мабуть так ніколи і не позбавиться конфіденційності власного мислення.

Закономірне бачиться у пізнанні загального. «В сучасній філософсько-теоретичній думці слід виокремлювати два протилежних методологічних вектори онтологічного розуміння істини. Перший з них представлений некласичним методологічним напрямом «феноменологія-герменевтика», а другий, представлений «діалектичною онтологією», що розвиває методологію філософської класики» [715]. Звісно, що існують і інші філософські підходи «до розуміння істини», проте вони представлені меншою мірою і, можливо, не вписуються в авторський образ «своїх» і «чужих» філософських міркувань. До того ж, різноманітність загального не робить його, це загальне, одинично-різним. Важливо зібрати наявне «різноманітне» в єдину цілісність, в узагальнення, в образ, з тим щоби з'ясувати його спільні складові та їх сенс, не втрачаючи при цьому зв'язків із лише їм властивими одиничними сутностями даного обсягу наділених феноменальними ознаками окремих елементів «загального» як системи. З'ясування «історії» реформування одиничних елементів у образо-логічну систему, а кожний образ представляє собою окрему систему, - це і є завданням онтології образотворчості.

Здатність до мислення, а отже й образотворчості, є тією найбільш загальною очевидністю, пізнання якої дозволить з'ясувати щонайвеличніші, із точки зору неминучості та необхідності настання ери світового розуму, закономірності буття. Закономірне, проте, не випливає із загального; лише створення узагальнюючого помислу є закономірністю із точки зору сучасної, наділеної розумом людини.

Онтологічний підхід у дослідженнях образів ґрунтується на апріорному визнанні образу носієм якісних ознак. Якість процесу образотворчості, якість реалізованих мисленням образотворчих конструкцій, якість відтворення в образах об'єктивної реальності, якість реалізації суб'єкта образотворчості у створюваному ним обсязі образів, якість логічних зв'язків між елементами образу, якісні показники образотворчих спрямувань суб'єкта – все це та багато іншого може стати предметом онтологічного дослідження образів. Визнання якісних ознак передбачає порівняння станів та фіксацію змін. Зміною руху, енергії, стану та форми характеризуються положення об'єктів у часопросторі. Зміна – показник якості. Зміна – гранична характеристика розвитку. На скрижалях змін закарбовані граничні засади розвитку буття.

Образ - продукт системи, яка складається, щонайменше, із суб'єкта, що мислить, а також соціально-просторового, матеріального та абстрактно-теоретичного середовища образотворчого мислення і, головним чином, тих конкретних об'єктів, на які може бути спрямований мисленнєвий процес. Якісні показники тиску певних обставин, що супроводжують процес образотворчості, також мають значення при дослідженні тієї чи іншої якості новостворюваного образу.

Середовище й досвід образотворчості, ціль та обставини творення, безумовно, впливають на якість образу, проте глобальним питанням онтології образотворчості завжди будуть залишатися, по-перше, питання якості відображення суб'єктом творення у створюваному ним образі характерних ознак об'єктивної реальності та, по-друге, якісний рівень перетворення суб'єктивного мислення в окрему субстанцію об'єктивної реальності суб'єктом образотворчості. Впізнаваність образу, його соціальна значимість, логічна довершеність, інформаційна наповненість, чуттєва адаптованість до сприйняття – ось його окремі характерні показники. Важливе місце в образі займає значущість закладеної в ньому ідеї, як граничної характеристики ідеологеми образу.

Питання про те, чому образ є носієм певної якості, постає ґрунтовним і засадничим питанням онтології образотворчості. Існування образу пов’язане з необхідністю, можливістю чи й імовірністю зміни якості мислення. (Подібно до того, як сенсори нашого організму реагують виключно на подразнення, так і наша свідомість активує певні мисленнєві механізми лише при умові наявності змін). Образ активує нашу свідомість, проте робить це завдяки вмінню продуцента даного образу зафіксувати дисонанси буття та продемонструвати ідею становлення гармонії світу.

Будь-який реалізований автором образ є не лише відображенням через образотворчість того образу світу, фрагмент якого зафіксувала пам'ять автора, він, цей образ – образ «образу світу», зафіксованого в пам’яті, це також – філософський автопортрет, він же – ідея гармонії, як синтезу сприйняття, досвіду та відкриттів. Дисонанс відчуття, сприйняття й розуміння буття – ось те єдине, що, подібно зміні температури середовища, заставляє нас винаходити ковдри та опахала. Дисонанс мислення пов'язаний з невідповідністю поєднуваних у цілісність складових. Образ, який ми сприймаємо, не обов’язково повинен бути дисонансним: відмінність складових зовнішнього образу та аналогічних складових нашого внутрішнього, душевного стану (внутрішнього образу) – ось головна причина мисленнєвого дисонансу.

Образодисонанс є якісною зміною мислення, він – результат осягнення та переосмислення образів, він – перетворення внутрішнього образу світу, що було здійснене шляхом творчого мислення. Зміна кількості помислів може стати статистикою, зміна якості мислення є революцією людської душі.

Буття людини, як такої, що мислить, позначене сузір’ями революцій її внутрішнього стану. Еволюція мислення є такою сукупністю окремих революцій, при якій вони, тобто революції, зливаються у єдиний, суцільний і поступовий процес зміни свідомості.

Онтологія є необхідною складовою теорії образотворчості. У необхідності пізнання буття запорука перспективності будь-якої теорії. Так С. Куцепал стверджує: «Сучасна західна філософія проголосила несуттєвим дуалізм суб'єкта й об'єкта, буття й свідомості, сутності та явища. На теренах філософії життя та феноменології виникає оновлена онтологія, котра спочатку сприймалась як «онтологія суб'єктивності», а потім, під впливом психоаналізу та структуралізму, перетворилася на вчення про світ» [716 ;3]. С. Куцепал також робить висновок, що «дослідження будь-якої проблеми безпосередньо залежить від позиції, яку займає дослідник у симуляційній конструкції реальності» [717;18]. Натомість В. Гурбич пише, що «Найважливішими категоріальними характеристиками онтологічної парадигми є субстанційність, акцідентальність, темпоральність, топологічність, аксіологічність, модальність і екзистенційність» [718]. Набір певних якостей постає характеристикою визначеної онтологічним дослідженням реальності.

Слід визнати, що в сучасній філософській науці відсутнє єдине визначення терміну «онтологія». Так у тлумачному словнику української мови читаємо, що онтологія є вченням про буття, осягненням основ усього сущого або розумом або інтуїцією [719]. У 11-и томному словнику української мови знаходимо: «Онтологія – у домарксистській філософії вчення про буття на відміну від гносеології – вчення про пізнання, у марксистській філософії – вчення про об'єктивну діалектику матеріального світу, що ґрунтується на науковому пізнанні його і нерозривно пов'язане з гносеологією» [720;699]. Словник іншомовних слів містить наступне визначення: «В домарксистській філософії під онтологією розуміли самостійну частину філософії, яка досліджувала нібито вищі, такі, що осягаються не відчуттями, а тільки розумом, основи всього сущого» [721]. А. Баумейстер пропонує визначення онтології, як теоретичної дисципліни, «що займається апріорним аналізом змісту ідей, ідеальних якостей і необхідних зв'язків між ними» [722].

У статті «Онтології як системи збереження знань», читаємо що «В загальних рисах під онтологією розуміється система понять деякої предметної області, яка представляється як набір сутностей, поєднуваних різноманітними відносинами» [723;3]. Також у виданні «Искусственный интеллект» знаходимо, що «найбільш усталеним (класичним) вважається визначення онтології, що було дане Губертом: «Онтологія – це специфікація концептуалізації» [724;208]. Є. Іванов також вважає, що «Не існує окремо «суб'єктивної дійсності» (перцептивного поля і поля представлень) і «смислового поля», але є єдина структура, що складається із чуттєвості і смислів»[725;44].

Д. Лукач, аналізуючи мисленнєвий досвід людства, стверджує, що «Роль онтології і в історії людського мислення, і в сучасному його стані конкретно визначена буттєвим характером самого людського буття, і тому de facto, а не тільки абстрактно-вербально, онтологія не може не бути присутньою в будь-якій системі, в будь-якій області мислення, само собою розуміється, перш за все в будь-якій філософії» [726;36]. Втім, суперечливий характер людського буття може призвести до прорегативи «повсякденного набору онтологій». Присутність різних онтологій у мисленні людини епохи постмодерну засвідчує про обмеженість або й відсутність у неї концептуального мислення, а отже і про обмеженість впливу сучасної онтології, як теоретичної дисципліни, на розвиток мисленнєвої діяльності людства. Існує потреба подальшого розвитку теоретичної, практичної і, перш за все, філософської онтології, що мислиться нами в якості своєрідної теорії образотворчого концептуалізму.

М. Прохоров пропонує досліджувати логіку розвитку філософії, що на думку автора і дозволить з'ясувати онтологію «любові до мудрості» [727]. Іншої думки щодо визначення сутності онтології дотримується П. Бурдьє, який вважає, що «Будь-яке визначення – це заперечення» [728;109]. Втім, даний автор наголошує, що саме уява дає джерело буттю [729;113-114], а отже, уява є також і джерелом заперечення.

Будь-яке визначення лежить в надрах нашої уяви і може бути реалізоване цілеспрямованим мисленням. Уява, революціонізуючи, шляхом заперечення наявного, живить людську свідомість. Визначення є межею осмислюваного, а отже й межовим знаком філософського полілогу, вихід за який може означати, водночас, як зміну предмету мислення, так і зміну якості того, що було осягнуте мисленням. Філософ, вступаючи в діалог із світовим розумом, мусить давати власне визначення осмислюваному ним предмету всезагальної філософської уваги, цим він демонструє власне обличчя, цим стверджує себе в якості здатної до творення нових сенсів особистості. Коли хочете, щоби ваші помисли пережили вас, хоча б спробуйте увічнити їх окремими іменами.

Для нас онтологія є історією розвитку логіки концепцій. Розвиток мислення наблизив людство до створення розмаїтих систем понять, а отже й до створення численних галузевих онтологій. Окремою галуззю онтології виступає філософська онтологія.

Онтологія образотворчого мислення є філософською дисципліною, предметом осягнення якої виступає логічний розвиток системи образів у мисленнєвій діяльності окремої людини, родових, етнічних, соціальних та політичних колективів, а також і суспільства в цілому.

Онтологією образотворчого мислення індивіда є основні принципи та закономірності побудови ним власного «образу світу» на засадах взаємодії з іншими представниками образотворчості та у зв'язку із засвоєнням індивідом суспільного досвіду образотворення. Індивідуальний «образ світу» виступає збереженим у свідомості досвідом мислення, підсобним матеріалом образотворчості, еталоном для співставлення із новими зразками індивідуальної образотворчості.

Мудрість – теорія буття. Образ – форма розумного буття. Мислення є розумовим процесом, що ґрунтується на використанні досвіду образотворчості. Осягнена та збережена в індивідуальній пам'яті історія досвіду мислення і є його мудрістю.

Мудрість людини та логіка її образотворчості закладені в її індивідуальній онтології, що є, перш за все, реалізованою в мисленні індивіда теорією його духовного розвитку. Карл Раймунд Поппер вважав, що «всі люди є філософами, хоча деякі більшою мірою, аніж інші» [730]. Пізнання онтологічного статусу реальності є філософуванням через те, що є сприйняттям того, що мислиться, осягненням того, навіщо мислиться, розумінням того, чому мислиться, досвідом того, як мислиться, баченням результату мислення, а також усвідомлюваним обґрунтуванням поєднаних у єдину логічну систему сприйняттів, осягнень, розумінь, досвіду й пам'яті. Послідовна зміна показників мисленнєвої системи є історією мислення, його діалектикою, а разом з тим, і онтофілософією повсякденного образотворчого мислення.

Мислення завжди залишалося багатогранним та поліфонічним. Роль випадковостей у знаходженні смислів, м'яко кажучи, не випадкова. Будь-який випадок, включений в образ, змінює даний образ. Пульсуючий мисленнєвий процес, про який ми вже писали в попередніх розділах, активується суб'єктом мислення при умові наявності казусу в якості першоатому вічного. Тим-то й характерною є феноменальність, неповторність образу, що кожен раз при його осягненні має місце іншопрочитання, інтерпретація даного образу у такій, що невпинно видозмінюється під дією як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, свідомості індивіда. Парадоксально, але іноді саме випадкові думки наближають нас до осягнення вічних істин.

Наявність протиріч є обов'язковою передумовою образотворчості, а сам процес образотворення є таким, що направлений на подолання зафіксованих мисленням у процесі пізнавальної діяльності антагонізмів. Протиріччя – рушій образотворчості, воно переформатовує образ у потенційну безкінечність. Немає образу, позбавленого протиріч, їхня відсутність в образі, як носії певного смислу, означала би, що такими ж носіями даного смислу може бути будь-що інше, а отже будь-що взагалі. Протиріччя породжують смисли.

У П. Павлова знаходимо, що «Онтологічна ідея істини як «диференційована» (та, якій притаманне розрізнення складових елементів) єдність ідеального і реального прояснює діалектику історії і розуму (логіки) в розвитку наукового пізнання, вирішуючи дилему сучасної філософії науки, сутність якої полягає в дуалізмі формально-логічних (лінгвістичних) стандартів («третій світ») і історичності наукового знання, яка безпосередньо не вписується в обумовлені стандарти» [731;12]. Образотворчість, напевне, і слід розглядати як найбільш об'ємне, цілісне та повне втілення діалектики протиріч.

Завдяки образотворчості ми диференціюємо реальність. Через процеси образотворчості людина також об'єднує елементи реальності у єдину і всеохоплюючу цілісність та створює при цьому реальність мислення.

Реальність об'єктів визнається суб'єктом, реальність суб'єкта мислення обумовлена особливостями включеного у його розумову сферу гіпотетично наявного обсягу образів реально існуючих об'єктів. А. Довгань вважає відношення суб'єкта і об'єкта важливим етапом теорії пізнання «В ході пізнавальної діяльності, як взаємодії суб'єкта і об'єкта виникає знання. < > У взаємодії з об'єктом пізнання суб'єкт проявляє свою активність, яка приводить до зміни об'єкта і до появи, по суті, нового об'єкта пізнання як результату активної людської практики» [732;22].

Одним із результатів суб'єкт-обєктної взаємодії є встановлення предмета пізнання. Суб'єкт-предметна взаємодія (а в даному випадку предмет пізнання виступає новим об'єктом взаємодії), в свою чергу, веде до пізнання «предмета пізнання». Упізнаний предмет пізнання стає об'єктом наступної взаємодії з суб'єктом і, таким чином, ми можемо стверджувати, що в процесі пізнання одного і того ж первинного об'єкта має місце циклічність даного процесу та існує ієрархічний взаємозв'язок між циклами пізнання об'єкта. Втім, кожен «технологічний» цикл окремого миленнєвого процесу може бути спрямований на продукування різних та навіть не порівнюваних між собою образів.

В філософській літературі XXI століття знайдеться достатня кількість матеріалів, автори яких утверджують, заперечують чи лише ігнорують циклічні та ієрархічні закономірності пізнання. Разом з тим, реальний мисленнєвий процес, попри його достовірну циклічність та ієрархічність, є насправді більш складним і різноплановим, аніж описана нами взаємодія суб'єкта з об'єктом. У процесі реального, не схематизованого жодними теоріями (аж до критичного рівня) мислення індивіда, відбувається зміна його мисленнєвої активності, з'являються відмінні від первинних фактори зовнішнього тиску на свідомість, має місце еволюція ідеї пізнання, уточнюється зміст концепту створюваного в процесі мислення образу та відбуваються інші зміни, які в результаті призводять окремих песимістичних мислителів до думки щодо непередбачуваності результатів мисленнєвої діяльності загалом.

Суб'єкт, апріорі, через наявність власного предмета пізнання та потребу його реалізації, відноситься до об'єкта як до уявного іншого суб'єкта, в процесі комунікації з яким той реальний суб'єкт реалізує образ іншого «суб'єкта». Фактично, суб'єкта приваблює в об'єкті можливість реалізації власних уявлень про цей об'єкт. В процесі суб'єкт–об'єктної взаємодії відбувається кореляція попередньо сформованого даним суб'єктом на основі його ж суб'єктивного досвіду уявлення про предмет пізнання, має місце еволюція свідомості суб'єкта, а також, вже внаслідок активної роботи мислення, відбувається накопичення об'єктивних знань про об'єкт та збирання відомостей про наявність логічних міжелементних зв'язків шляхом отримання досвіду вказаної суб'єкт-об'єктної взаємодії. Об'єктом суб'єктивного пізнання виступає не матеріальний об'єкт з усією його безкінечністю елементів, зв'язків, станів, змін тощо, а лише його обсяг уже відомих домінант, його симулякр, тобто те, що об'єкт собою представляє у свідомості суб'єкта, або ж, іншими словами, первинний образ об'єкта, який виступає заміщенням самого об'єкта в процесі пізнання). Отже, в результаті суб'єкт-обєктної взаємодії має місце реконструювання та вдосконалення суб'єктом образу об'єкта.

Разом із досвідом суб'єкт-об'єктної взаємодії має місце накопичення суб'єктом знань про об'єкт та створення такого, що залежить від динаміки взаємодії, тобто динамічного образу об'єкта. Аналіз суб'єктом знань про об'єкт завершується створенням суб'єктом аналітичного образу об'єкта. Наступні перетворення образу мають місце вже без обов'язкової взаємодії суб'єкта з об'єктом, проте на цих етапах завершується остаточна об'єктивація образу. Завдяки наявності предмета пізнання при творенні образу об'єкта відбувається формування вектора змін, який і є певною історією створення образу. Якби процес пізнання суб'єктом об'єкта був багатовекторний і безперервний, то в такому випадку нам слід було б твердити про безкінечність образно-смислових інтерпретацій об'єкта і, у зв'язку з цим, про неможливість пізнання його сенсу.

Людина «переносить» об'єкти матеріального світу у світ мислення шляхом формування мисленнєвих образів даних об'єктів матеріального світу. У процесі пізнання об'єктів матеріального світу, а процес пізнання лежить в основі творення всього розумного, їхня матеріальність, тобто матеріальна реальність (присутність у Космосі) не має значення: об'єкт пізнання можна вважати включеним у процес взаємодії з суб'єктом лише в тому разі, коли на нього спрямований процес пізнання. З іншої сторони, кожен образ, включений у свідомість, є результатом взаємодії елементів об'єктивної реальності із свідомістю. Поява об'єкта пізнання є наслідком включення через образотворчість об'єкта реальності у мисленнєвий процес.

В результаті суб'єктивації об'єктивної реальності, як відображення досвіду взаємодії суб'єкта з об'єктами матеріального світу, має місце створення суб'єктивного, тобто створеного суб'єктом та первинно належного даному суб'єкту образу. Проте, створений мисленням образ з часом зазнає трансформації, матеріалізується, перетворюється у створену певними засобами нову окрему реальність і, тим самим, шляхом опредметнення та відокремлення від внутрішнього світу суб'єкта перетворюється у об'єкт світу мислення.

Предмети, речі, будь-які тіла, енергії, процеси тощо є об'єктами матеріального світу. Поза тим існує світ відчуттів, мислення, духу та досвіду. Чуттєвий, матеріальний і духовний світи співіснують, проте не є співставними.

Суб'єктом пізнання є процесор, тобто реалізатор процесу пізнання. Особливістю людини, як процесора пізнання, є те, що вона в процесі пізнання об'єктивної дійсності реконструює, вдосконалює та збагачує новим мисленнєвим матеріалом власну свідомість. У процесі пізнання об'єктивної реальності людина, що мислить, включає образи матеріального світу у власний внутрішній образ світу і, тим самим, змінює власне мислення.

Суб'єктивація об'єктивної реальності уможливлює процес пошуку істини, здійснюваний суб'єктом пізнання шляхом створення знань про об'єкт пізнання як нової об'єктивної реальності. В процесі реалізації образу, як нової об'єктивної реальності, має місце зміна мисленнєвого середовища образу. Завдяки дослідженню зв'язків між образом об'єкта та середовищем мислення відбувається ідентифікація об'єкта матеріального світу.

«Справжнім предметом філософського дослідження є не об'єктивний світ або суб'єктивна свідомість, а їхня кореляція в досвіді, завдяки якій ми взагалі можемо говорити про об'єктивність і суб'єктивність», - вважає В. Кабуладзе [733;86]. Досвідом є створення нових знань, набутих шляхом взаємодії суб'єкта пізнання з об'єктом матеріального світу, що виступає в процесі взаємодії окремим об'єктом пізнання. Досвід – це сума образів внутрішнього світу людини. Таким чином, філософське дослідження об'єктивної реальності має включати пізнання не лише даної реальності, але й співвіднесених з цією реальністю образів мисленнєвої реальності, як також і пов'язаних з об'єктивною реальністю та вже наявних образів внутрішнього світу, створених суб'єктом пізнання даної об'єктивної реальності. Досвідом соціального мислення є комплекс національних, суспільних, релігійних та інших уявлень зафіксованих у соціальних образах.

В результаті суб'єкт-об'єктної взаємодії суб'єкт продукує знання, як результати пізнання окремих сутностей об'єкта, він також створює смисли, що є відображенням результатів мисленнєвої діяльності. Щодо дослідження феномену людської свідомості, то тут насправді є важливим також і пізнання закономірностей взаємодії між суб'єктом і об'єктом, на які вказує В. Кабуладзе. Втім, пізнання не вичерпується лише накопиченням досвіду мислення, інформацією про об'єкт, дослідженням суб'єктом власної свідомості чи його аналізом закономірностей суб'єкт-об'єктної взаємодії.

Формуючи уявлення про буття ми створюємо також і абстрагований від конкретної реальності образ суб'єкта та об'єкта взаємодії, вивчаємо синергію взаємодії, зрештою, продукуємо в такий спосіб енергію середовища мислення, провокуємо її рух та спрямовуємо енергію мисленнєвої діяльності на пошук істини, насправді створюючи при цьому образ істини, якої імовірно до цього часу ще не існувало. Втім, істини спалахують і сяють, а тоді й зникають. І тільки пошук істини є нескінченним сходженням людського розуму до Універсуму мислення.

Образ об'єкта може бути створений лише суб'єктом. Про це говорив ще Георг Вільгельм Фрідріх Гегель. «Абсолютний дух[4] (нім. der absolute Geist) – вища категорія філософської системи Гегеля, що означає найбільш розвинену форму буття абсолютної ідеї, найвищу конкретність – це абсолютна ідея, що усвідомлює себе. Формами абсолютного духу як самосвідомості абсолютної ідеї є в системі Гегеля мистецтво, релігія і філософія, у якій абсолютна ідея повністю завершує процес свого самопізнання і досягає «абсолютного знання». В філософії дух остаточно розкриває і відбиває свою сутність» [734].

[4] Абсолютний дух – божество ідеалізму. Атеїзм природного буття складає основу матеріалізму. Ідея Абсолюту, що була породжена літургійними практиками та теологічними настановами, стала відмовою від догматів Церкви, але не відмовою від релігії взагалі.

«Рух свідомості, за Гегелем, - це сходження від абстрактного до конкретного. Це шлях від найпростіших визначень до змістовніших, які відтворюють теоретичну модель досліджуваного предмета. Кожний наступний етап містить у собі всі попередні, репродукуючи їх на новому, вищому рівні, в той же час наступні етапи упереджуються більш ранніми етапами діалектичного шляху розвитку» [735].

До певної міри гегельянцем, тобто продовжувачем філософії «Абсолютної ідеї» можна вважати і професора Леоніда Петрякова з його ідеєю багатошарової реальності. «Образи, завдяки своїм властивостям, створюють первинний шар знакової реальності, об'єктивують суб'єктивні смисли» [736], - зазначає Л. Петряков. Цей автор аналітично-філософського дослідження реальності також пропонує як форму трансформації смислу та як відображення руху мислення до досконалості наступну узагальнену схему перетворення образу, «круговорот форм»: Образ→ідея→символ→поняття→концепт [737;23]. Звісно, слід сказати, що створенням концепту рух мислення до досконалості не вичерпується, проте слід подякувати й професору Л. Петрякову за його вдосконалення філософії неперевершеного ідеаліста Г. В. Ф. Гегеля.

Ідеальне існує в якості найвищої оцінки можливого. Будь-яка оцінка, як вимір однієї системи іншою, є суб'єктивною. Суб'єктивність означає відсторонення від означуваної реальності. Однак, суб'єкт не існує без об'єкта. Дійсність може бути об'єктивною лише при умові суб'єктивного мислення про неї, в іншому випадку дійсність – лише певний обсяг елементів, які не є об'єктом їхнього осягнення розумом.

Немає інших істин поза тими, що створені людським розумом. Поза нашим мисленням світ існує, але в ньому немає сенсу. Істина – образ цілеспрямованого помислу, доведеного до досконалості. Втім, кожна абсолютна у своїй досконалості всеосяжна істина зароджується як ідеальний образ у свідомості окремої і конкретної людини.

Всяка ідея має своїх ідеологів. «Ідея є пізнання і прагнення (хотіння) [людини]» [738;25]. «Як пізнання людини відображає таку, що існує незалежно від неї, природу, тобто матерію, що розвивається, так і суспільне пізнання людини (тобто різні погляди і вчення філософські, релігійні, політичні і т. п.) відображають економічний уклад суспільства» [739;324-325]. «Насправді, – знаходимо у догматично-матеріалістичній ідеології - в цьому небажанні рахуватися з ублюдочними прожектами примирення матеріалізму і ідеалізму і є найбільша заслуга Маркса» [740;268].

Ми вважаємо, що ідея є образом, який відтворює ціль, мету, наміри, помисли, плани. Розвиток мислення відбувається від об'єктивно-абстрактного до суб'єктивно-конкретного, кожна конкретна соціальна ідея, натомість, стає все більшою об'єктивною абстракцією, поступово перетворюючись у іманентний символ диферентної реальності. Через конкретність цілі ідея стає образом, доведеним до однозначності його тлумачення. Тотальна ідеологізація є доведенням суспільства до цілковитого абсурду існування.

Звичайно, «Будь-який концепт несе на собі підпис його автора» [741], але в даному випадку, коли боротьба з ідеалізмом в певній країні велася шляхом формування такої ідеї, яка мала б затьмарити всі інші, маємо використання у вітчизняній науці значну кількість ідеологічних ярликів, шельмувань «не компартійних» філософських спрямувань і традицій, так званого історичного матеріалізму, заполітизованих тлумачень матеріального та ідеального, об'єктивного та суб'єктивного тощо. У сучасних філософських та наукових дослідженнях нам необхідно враховувати національно-історичні особливості онтології образотворчості, адже «специфічні особливості мислення виявляються передусім у його спрямованості на пізнання безпосередньо не даних людині і водночас істотних для неї властивостей і відношень речей» [742;35]. Матеріальне та ідеальне, суб'єктивне та об'єктивне є водночас істотними умовами її пізнавальної діяльності. «Лише людина може надбудовувати реальний світ буття через ідеальний світ думки» [743].

Образ об'єкта, створений людиною, є результатом суб'єктивного осмислення об'єктивної реальності. «Людина не належить цілком об'єктивному світу, вона має свій власний світ, поза мирний світ, свою не співпадаючу з об'єктивною природою судьбу» [744;75]. Наявність певних мети, ідеї, прагнення та цілі суб'єктивують будь-який мисленнєвий процес, деформуючи його волею того, хто мислить. Разом з тим, суб'єктивна за своєю мисленнєвою сутністю людина залишає створювані нею образи в якості об'єктивних свідчень її буття в світі. В. Соловйов твердить: «Якщо під об'єктивізмом розуміти повне і безумовне відділення досліджуваних предметів від душевної природи того, хто їх вивчає, то такий абсолютний об'єктивізм повинен бути визнаний неможливим» [745;97].

Будь-який образ є тією мірою суб'єктивним, наскільки вказує на спосіб пізнання відображуваної в ньому реальності, і до тієї степені об'єктивним, наскільки пов'язаним із включенням в нього досвіду пізнання даної реальності. Рух суб'єктивної, належної суб'єкту мислення свідомості від створення образу об'єкта до створення його антиобразу, а згодом до створення шляхом заперечення антиобразу його нового образу, але вже на синтетичній основі, тобто з врахуванням також і попереднього образу веде від абстрактно-невизначеного[5] до конкретизовано-узагальненого[6] образу діалектично налаштованого світу.

«Світ ідей» є світом образів, що демонструють апогей процесів зміни людської уяви. «Велика заслуга [Гегеля] є в тому, що він вперше представив весь природний, історичний і духовний світ у вигляді процесу, тобто у безперервному русі, зміні, перетворенні і розвитку, і зробив спробу розкрити внутрішній зв'язок цього руху і розвитку» [746;54].

---

[5] Під абстрактно-невизначеним ми розуміємо ще не деталізоване і недостатньо теоретично обґрунтоване пізнання світу.

[6] Конкретизовано-узагальнене пізнання має місце при достатній конкретизації образу об'єкта, яке, в свою чергу, дозволяє зробити певні узагальнення та категоризувати об'єкт.

Г. В. Ф. Гегель писав: «В душі пробуджується свідомість… що звільняє себе посередництвом своєї діяльності до степені об'єктивності < > прогресуюче визначення свідомості… для цієї свідомості є зміною об'єкта» [747]. Створюючи ланцюжок взаємопов'язаних між собою образів та щораз вкладаючи у кожного з них відмінну від попередньої сутність ми отримуємо потенційну можливість позбутися предметності образів і осягнути загальний вектор змін. Позбавлені предметності образи постають зразками «чистого розуму» і «торжества духу», стають створеними на основі аналізу образами вже не об'єктів та власних окремих пізнавальних процесів, а синтезованими загальними уявленнями, закономірності якого лежать поза межами будь-якої тілесності. Свідомість мислителя, суб'єктивуючи певний об'єкт, разом з тим, цілеспрямовано породжує на основі його пізнання інший – цю нову синтетичну об'єктивну реальність розуму та духу.

У ланцюжку сповнених протиріч образів кожен наступний образ є хоча б частково антагоністом попереднього образу. Подолання антагонізму пов'язаних між собою образів має місце як створення відмінного від цих попередніх ще одного образу, у якому вже має місце єдність протиріч. Імовірно, що на якомусь етапі наближення до пізнання феномену образу цей багатоступінчастий процес образотворчості став мислитися діалектиками як єдність і боротьба протилежностей. Діалектична гойдалка, запропонована Гегелем, дозволяє досить досконало обґрунтувати невпинний процес розвитку образів у свідомості людини та виявити через спостереження повторюваного мисленнєвого циклу своєрідне мерехтіння свідомості (пульс розуму).

У часопросторі культури, де суб'єкт взаємодіє з об'єктом, а самого суб'єкта неминуче очікує взаємодія з тисячами інших суб'єктів, там суб'єкт, водночас, є і об'єктом, пов'язаним із незліченною кількістю інших об'єктів. І в цьому хаотичному броунівському русі мисленнєвих актів, дій, очікувань, процесів та результатів здатність до створення власного цілісного образу світу є найбільшим досягненням людини, що мислить.

«Психологічна передумова суб'єктивізму – інтроверсія. «Інтроверт насамперед занурений у себе, стверджує самоцінність внутрішніх процесів. Зовнішній світ за його правилами та прописами не настільки важливий, як область внутрішніх переживань». < > Психологічна передумова об'єктивізму – екстраверсія. «Екстраверт - це людина, спрямована назовні. Вона свідомо прагне пізнати закони зовнішнього світу і будувати своє внутрішнє життя відповідно до них» [748]. «Думаючи, суб'єкт спирається на образи, уявлення про конкретні об'єкти і, водночас, звільняється від зв'язаності індивідуальними, поодинокими, наочно даними і неістотними їх особливостями щоб розпізнати в них загальне, типове, істотне, хоч часто і приховане» [;35].

У зв'язку з поступовим і поетапним переосмисленням об'єктивної реальності суб'єктом її пізнання існує потреба визначення міри суб'єктивації образу даної об'єктивної реальності, а також встановлення вектора поетапних змін образу суб'єктом його переосмислення. Твердження Григорія Костюка про неодмінну «спрямованість на пізнання» [749];[750] будь-якого мислення, на наш погляд, є занадто оптимістичним. Мисленнєвий образ може поступово втрачати первинно закладені в нього автором (суб'єктом) потенційно істотні, тобто з його погляду, найбільш об'єктивні ознаки і, в такому разі, він буде перетворюватись у суб'єктивно-суб'єктивний аж до повної втрати його об'єктивного потенціалу й до перетворення в нонсенс, абсурд, «ніщо». У випадку цілеспрямованої «суб'єктивації» образу суб'єктом його переосмислення цей образ буде збагачений новими суттєвими елементами і, таким чином, наблизиться до об'єктивного результату очікуваної суб'єктом пізнання істини. З іншої сторони, поетапне наповнення образу об'єктивними сенсами викличе іманентну втрату його первинної смислової цілісності, незворотну деформацію та перетворення його знову ж у суб'єктивно-суб'єктивний образ. Втім, якщо суб'єктивація об'єктивного і об'єктивація суб'єктивного не парадокс, тоді це - закон збереження і перетворення енергії мислення.

Конкретне в залежності від особливостей мірної шкали може знаходитися на тій чи іншій позиції відносно абсолютної величини. Абсолютну істину не можна визначити за допомогою окремо взятого мірила. Нам варто, маючи на увазі Абсолютну Істину, дотримуватися думки[7] щодо неї, як про суб'єктивно-абсолютну. Наявність з однієї сторони суб'єктивно-суб'єктивного образу, а з іншої – образу, як абсолютно об'єктивної істини, дозволяє створити шкалу об'єктивації образів.

Л. Балашов писав: «Матеріалісти розглядають ідеальне як зліпок, відображення реального. Ідеалісти, навпаки, розглядають реальне як зліпок-продукт ідеального» [751;86]. Звичайно, що більше узагальнення, тим далі воно від поодиноких істин, що його породили, проте, в даному випадку ми розглядаємо матеріальне та ідеальне як ще одну шкалу образотворчості.

Філософська позиція Р. Бурханова та, зокрема, його твердження, що «Активність пізнання направлена не на речі в собі» [752], породжені філософією І. Канта («Річ в собі … не пізнається і не може бути впізнана») [753;135], навіює сумніви щодо певних табу на пізнання «речі в собі». Річ в собі, як окреслене невідоме, і є, на наш погляд, єдиним достойним мислителя об'єктом пізнання. Річ в собі, ця абсолютна невизначеність, має певну привабливість, на яку цілком може бути направлена енергія мислення. Пізнання є пошуком продиктованого невідомим нового образу світу.

Немає здорового глузду в тому, щоб пізнавати упізнане; існує потреба у тому, щоб окреслювати все нові межі впізнаваного з тим, щоб неодмінно у власних прагненнях спробувати заглянути за ці межі, розшукати за межею відомого окреме достатньо окреслене невідоме, захопити його у простір власного мислення, встановити його сутність, перетворити у знання, позбавити феноменальності, перетворити у категорію, формулу та закономірність.

---

[7] Думка – вербальна форма втілення створеного мисленням образу.

Річ в собі, якщо вона таки існує, постає до-образом майбутнього, тобто такого, що перманентно буде створений у свідомості, пов'язаного з річчю образу. Річ в собі не є сприйняттям наявного, вона – ідея, що може бути осягнута лише «чистим розумом» [754;302]. Річ в собі – виклик розумові та, водночас, заклик створити образ поки що не розпізнаної реальності.

Співвідношенням суб'єктивного та об'єктивного в тому чи іншому образі ми з'ясовуємо міру включення, перетворення та обґрунтування в ньому об'єктивної реальності і, цим самим, визнаємо образ створеною мисленням об'єктивною реальністю, що тією чи іншою мірою відтворює завдяки суб'єктивній образотворчості іншу об'єктивну реальність.

Продуктами пізнавальної діяльності є відображуване в почуттях, зображуване в уяві, перетворюване цілеспрямованим мисленням. Процес пізнання неодмінно завершується створенням образу. «Досвід – деяке вихідне синтетичне утворення, що має в своїй основі матерію пізнання» [755]. Досвід пізнання об'єктивної реальності неодмінно викликає появу образу того, що недоступне досвіду. Завдяки наявності екзистенційно невідомого ми здатні розпізнавати потенційне відоме. Образ «речі в собі» є запереченням пізнання, проте він породжує шляхом побудови антиобразу образ іманентно впізнаваного, такого, що виступає протилежністю трансцендентного, тобто недоступного людському досвіду.

Можна створити у своїй уяві образ якого завгодно великого невідомого, проте створити його можна тільки при умові осягнення бодай якого-небудь, хоча б щонайменшого вже відомого. Досвід корелює наше мислення, змінює межу невідомого з відомим. Досвід мислення є історією образотворчості та зібранням логічних імперативів, реалізованих в думках, діях, поступках, вчинках, мріях, очікуваннях, потребах тощо. Досвід збагачує та водночас, обмежує наявністю готових відповідей. Досвід регламентує образ, акуратно підстригаючи крила творчості у відповідності до вже наявних уподобань.

Образотворчість є досвідом пізнання, сприйняття, реагування, тлумачення та творення істин. Істина – не об'єкт матеріального світу, вона абсолютний продукт суб'єктивної свідомості. Образотворчість є творенням суб'єктивного та ідеального на основі об'єктивного та матеріального. Образ – результат перетворення реальності свідомістю. У венах свідомості пульсує досвід пошуку істини. Розвиток образотворчості неодмінно призводить до зростання рівня свідомості. Образотворчість є творенням істин на основі досвіду буття.

Образ є проникненням енергії мислення у матерію буття. Образ є симбіозом матеріалізованої духовності та ідеалізованої матеріальності. Образ є формою буття істини.

На обґрунтування онтології образотворчості нами висунуто наступні тези:

Теза 1: Пізнання є перетворюючою діяльністю людини.

Уявлення про пізнання, як безперервний процес, є хибним: нескінченність мислення неодмінно мусіла б привести неандертальця до формулювання ним теорії відносності. Безперервність мислення означає, водночас, і відсутність межі окремого мисленнєвого процесу, і, можливо навіть, відсутність мети, цілі мислення, а отже й відсутності сенсу. Безперервність мислення мала б означати, що якийсь механізм може бути запущений, звісно, не волею новонародженої дитини, бо такої волі, як свідомого прагнення до здійснення певного діяння, у цієї дитини ще немає, а отже, запущений мимо волі істоти, що мислить, імовірно звідкись зверху, вищими силами. Про природжені інстинкти мислення, мисленнєві умовні чи безумовні рефлекси, якби такі існували, слід було б також говорити як про такі, що закладені в механізмі мислення природою. Ми будемо, більшою мірою, утверджувати думку про те, що здатність до усвідомленого, логічного, оцінювального, аналітично-синтезуючого та іншого типу мислення людина отримала завдяки своїй активній розумовій діяльності та розвитку у соціальному середовищі власних мисленнєвих здібностей.

У незапам'ятні часи, коли різноманітні живі істоти стали пристосовуватися до змін зовнішнього середовища хто зміною власного забарвлення, хто зміною шкірного покриву чи переходом на інший тип харчування, первісна людина пристосувалася до змін через активізацію мисленнєвої діяльності. Мислення дозволило нашим пращурам створити найкращий механізм захисту від зовнішнього світу та, в свою чергу, дозволило навіть створити окремий, людський світ, у якому гегемонія людського мислення з кожним тисячоліттям ставала все більш відчутною. Сьогодні, перефразовуючи відомий скепсис щодо всесильності Бога[8], ми можемо стверджувати, що людина створила такі потужні механізми мислення, які вона вже не в змозі подолати.

Теза 2: Духовний світ є результатом сукупної мисленнєвої діяльності людства, його надбанням і невід'ємним спадком для кожного з нас.

Духовну скарбницю людства складають зафіксовані в якості образів продуктивні результати мислення тисяч поколінь. Мислення, що направлене на результат (свідоме, вольове, цілеспрямоване мислення), є перервне: мисленнєвий процес щоразу завершується після досягнення результату.

Мислення, що спрямоване на досягнення результату, є конкретне, незважаючи на те, які б загальні результати в процесі цього мислення не були досягнуті. Мислення конкретне, бо направлене на досягнення конкретної мети та вирішення конкретних завдань, пов'язаних із досягненням цієї поставленої людиною мети.

Мислення окремої людини, як простий і безперервний рух, мислиться нам у формі, аналогічній броунівському руху молекул. Якби таке безперервне мислення і справді існувало, то людина змушена була б хаотично стикатися із все новими об'єктами її мислення і, в зв'язку з неперервністю процесу, ніяк не змогла б отримати остаточний результат.

---

8. Атеїсти запитували: «Чи може Бог створити такий камінь, який сам не в змозі підняти?».

Мислення окремої людини є фрагментарним і таким, що не в змозі охопити всі сторони її буття. Соціальне мислення, яке на сьогоднішній день є досягненням більш, аніж семи мільярдів людей, представлене імовірно найбільш складними формами його організації. Ми уявляємо собі духовний світ як сукупний результат цілеспрямованого мислення кожного з представників людства. Результатом суспільного мислення є суспільний образ світу. Разом з тим, суспільний образ світу є динамічним образом соціальної реальності, він демонструє рівні залежності людини від обсягів та якості мислення малих соціальних колективів та груп, етносів, націй тощо при умовах їхньої постійної соціальної інтерполяції та різноманітності способів і форм соціальної взаємодії.

Світ культури або ж культурне середовище, створене людством, містить як елементи матеріального світу, що є перетвореними у предмети, речі та інші матеріальні цінності результатами мислення, так і надбання духовні, що є зафіксованими у доступній для сприйняття формі безпосередніми результатами мисленнєвої діяльності. Обсяги пізнання суспільного образу світу є мірою нашої духовності.

Теза 3. Духовний світ є велетенською системою образів, у якій єдино можливе розумне буття кожної окремої людини.

Людська сутність представлена біологічним, соціальним та духовним, а віднедавна ще й віртуальним буттям у матеріальному середовищі. Людина є часткою матеріального світу, але, водночас, вона перебуває і в інших світах (альтернативних та суміжних реальностях). Заперечення є домаганням альтернативи. Імовірність незаперечна, позаяк і небуття є лише однією з форм буття. Простір мислення є космічно безмежним.

Людина, як цілісність, є частиною реальності. Буття людини різноманітне, але єдине. Духовний світ є органічною складовою буття людини, проте він не існує сам по собі. Духовний світ людини існує завдяки людині, для людини і в мисленні цієї людини. Мисленням пронизаний всесвіт людського буття.

На питання психологів, етнологів, соціологів чи антропологів щодо засад різноманітності людства образософія виношує і свою відповідь: особливості мислення людини та її родових, трудових, соціальних, етнічних та інших колективів і груп пов'язана з відмінністю обсягів та особливостями створюваних, засвоюваних, розпізнаваних та включених у процеси інформаційно-комунікативного обміну образів. Людина залишається розумною до тих пір, до яких здатна оперувати образами.

Духовний світ людини є велетенською системою образів, одні з яких прийшли з минулого, інші є оточенням людини, ще інші людина лише пробує створити у своїй уяві. Всі образи, які доступні людині, що живе в суспільстві, є її невід'ємною реальністю, вони – складові її буття, життєві органи її світу.

Поза мисленням духовності не існує. Образи – дух, енергія, сила, досвід осягненої, очікуваної та збереженої реальності, вони – багатогранна реальність мислення. Створений мисленням простір образів є єдиним місцем, у якому людина щораз не починає своє розумне життя з нуля. Будь-яка наявна філософія є лише образом іманентного мислення.

Теза 4: Історія філософії мислення закладена в онтології образотворчості. Духовність, що виникла на певному етапі розвитку людства, пов'язана із збільшенням обсягів, зміною якості та неодмінною соціалізацією мислення. Рівень розвитку людства пов'язаний з рівнем розвитку суспільного мислення. Реальність, що була осягнута в минулому, збережена в образах цього минулого. Реальність майбутнього полягає у творенні образів даного майбутнього. Реальність сьогодення полягає у здатності людини оперувати образами світу, міксуючи минуле і майбутнє, та, тим самим, здійснювати свою перетворюючу діяльність, започатковану в образах.

Органи людини фіксують рух через зміну образів. Рух суспільного буття відбувається через розвиток мислення. В історію еволюції людства вкарбовані революції мислення. Історія людства, як настання певних етапів розвитку мислення, пов'язана із створенням переважаючих типів образів.

Історія мислення, як поетапне домінування певних типів образів, є типологією розвитку уяви та онтологією образотворчості. В типології етапів образотворення ми пропонуємо розглядати такі домінантні результуючі складові, як:

- Неосяжні свідомістю, трансцедентальні образи;
- Чуттєво осяжні образи;
- Осяжні волею свідомості образи;
- Усвідомлено створювані в індивідуальній свідомості образи;
- Створювані соціальним колективом образи;
- Соціально-узагальнені образи;
- Соціально-прогностичні образи;
- Глобалістичні образи;
- Образи, що покликані змінювати складові свідомості;
- Образи, що змінюють традиції мислення, як недосяжні свідомості, трансцендентні образи.

Теза 5: У пізнанні законів образотворчості полягає перспектива розвитку людства. Будь-яка реальність може бути відображена в образі, будь-який образ є творенням нової реальності. Реальність розумного буття сповнена образами.

Історичний набір суспільно-значимих образів складає основу історичного стилю мислення. Проте й образи, що не підлягають об'єднанню на основі певної історичної ідеологеми також є включеними в обсяги мислення тих чи інших суспільних колективів, принаймні в якості фонових образів чи анти-образів і, таким чином, весь обсяг наявних у суспільстві образів використовується ним у образотворчості.

Творення нової мисленнєвої реальності не обов'язково має бути пов'язане із зростанням певної «маси» образів до критичної. Зміна якості образотворчості полягає у наявності суспільного досвіду мислення та достатнього тиску зовнішнього середовища, а також здатності особи, що мислить, до відмови від авторитету досвіду, наявності спонукальних чинників, швидкості «заперечення заперечень» тощо. Закономірність є такою комбінацією випадкових факторів, при якій сума окремих комбінацій може бути визначена.

Образотворчість є багатокроковою зміною мисленнєвої реальності. Зміна уявлень про закономірне – основа образотворчості. Кроки, що направлені на зміну якості мислення, є різними за обсягами та спрямуванням, проте у суспільстві, що мислить, важливими є амплітуда, частота та загальна енергетика суспільного мислення, зміни яких і визначають відносні зміни якості суспільного мислення та характеризують фактичний суспільний пульс.

Показники суспільного пульсу змінюють мільярди розумних істот, продукуючи все нові і нові образи. Біологічний розвиток людства має свою природну межу, середовище культурного розвитку людства обмежене антропологічними факторами, лише простір людського мислення видається нам безмежним. Мислення здатне подолати час. Колективний розум з накопиченням у свідомості членів суспільства все більшої кількості образів. Людство отримує в спадок, продукує та генерує все більше мисленнєвої енергії. Отримуючи більші результати отримуємо і більші потенційні можливості мислення. Потенція образотворчості невичерпна, вона – свідчення зростання ролі мислення у суспільстві. Після віку машин, періодів просвітництва та індустріалізації, інформаційних технологій тощо неодмінно настане ера творчого мислення.

Розум із його здатністю до пізнання, розуміння, осягнення, творення, сумніву та розв’язання поставлених ним самим завдань, зможе подолати катастрофу споживання чужих думок, кризу надвиробництва масового творчого продукту, педантичність академічних вчень, популізм соціального ентузіазму, батярську дивакуватість модерну, самозакоханість постмодерну, елімінацію етнокультурності та романтизму. Шлях суспільства до утвердження в якості його невід’ємної, проте ще не верифікованої цим суспільством здатності до постійного творчого мислення, як головної риси епохи, відкритий. Ера образотворчості от-от настане. Необхідно лише подолати свій егоїстичний страх перед величчю світового розуму.

4.2. **Образ як модель соціокультурної реальності та його роль в осягненні історії**.

Сучасне суспільство в процесі пізнання власної соціальності моделює свою самість, перетворюючи та змінюючи її і, тим самим, створюючи власний суспільний образ за своєю ж подобою та задля задоволення власних пізнавальних потреб. Всіляка суб'єктивно-пізнавальна модель є образом-прототипом осягнутої мисленням об'єктивної реальності. Створення моделі суспільства, що має місце як самопізнання, самовизначення, самовдосконалення та самоорганізація, відбувається за соціально-вмотивованими образами-зразками та в певний момент соціального часу перетворюється у моделювання їхніх анти-образів з тим, щоб продовжитися моделюванням деонтологічних образів та перейти у моделювання критичних образів тепер вже суспільно обумовлених деонтологічних образів (соціальних образів-стратегем) і так далі.

Будь-яка модель лише імітує образ, наслідуючи його окремі якості та зберігаючи основні характеристики. Очевидну відмінність між образом та моделлю ми намагаємося пояснити наступним чином:

- Модель є окремою конструкцією сенсу (окремим сенсом), образ завжди постає результатом пошуків сенсу.
- Модель є образом-відображенням логічних, конструктивних, архітектонічних чи інших структур первинного образу без збереження їх реального співвіднесення з об'єктом, що був прототипом образу.
- Сутність моделювання полягає у пізнанні певних складових образу.

«Культурологічна інтерпретація соціокультурної динаміки залежить від обраної пізнавальної моделі, що формується та функціонує у певній епосі й конкретному соціальному контексті. < > Будь-яка теорія пропонує свій образ соціуму та іманентний соціальний апарат» [756;11]. Будь-яка соціальна модель є в тому числі соціально презентованою, соціально обумовленою та соціально спрямованою.

Багатство моделей соціокультурної реальності, представлених у соціальному часопросторі, є свідченням високого рівня пізнавальної активності індивідів та, навпаки, відсутності соціального тоталітаризму мислення. «Дослідження динаміки соціокультурних процесів, поліваріативність культурного розвитку, інтегративний процес сучасного наукового знання ставлять нас перед проблемою аналізу факторів, що призводить до необхідності побудови сучасних ідентифікаційних моделей суспільства.

Культурна модель – це своєрідний макет оптимальної для свого часу моделі культурного розвитку, яка висвічує домінуючі аспекти всередині певної культурної форми і володіє унікальною конфігурацією внутрішньо-культурних елементів, що визначає її специфіку» [757].

Тлумачення певної моделі як макету іншої моделі не цілком розкриває сутність моделювання як специфічного виду розумової діяльності, направленої на пізнання окремих складових цілісного у своїй множинності характеристик, властивостей, ознак і значень об’єкта. Зрештою, можна визнавати модель як «1) спрощене уявлення про реальний об’єкт, процес або явище; 2) штучно створений об’єкт, що дає спрощене уявлення про реальний об’єкт, процес або явище та відображає суттєві сторони досліджуваного об’єкта з урахуванням мети моделювання» [758], але ідентифікація моделі з суб’єктом пізнання в першому випадку та з об’єктом пізнання в другому робить дане визначення аморфним і таким, що не несе в собі спільного сенсоутворюючого матеріалу та не дозволяє провести порівняльний аналіз даних двох визначень. Наступне визначення, попри досить абстрактне тлумачення ним аналога в значенні «заступника» і «представника», проте, дає більш точне уявлення про об’єкт нашого пізнання. За ним «Модель — образ або прообраз (зразок) якого-небудь об'єкту або системи об'єктів, використовуваний за певних умов як їх «заступник» або «представник» [759]. Таким чином, модель є заміщенням образу іншим образом, створеним на основі вибіркових даних заміщуваного образу.

Модель слугує мірилом актуалізованих складових об'єкта нашого пізнання. «Модель – будь-який образ будь-якого об'єкта, процесу чи явища («оригіналу» даної моделі), що використовується в якості їх «замісника», «представника». < > Фізична модель - приблизний опис деякого об'єкта чи явища за допомогою образу, який має таку ж фізичну природу» [760]. З наведеного вище з'ясовуємо, що модель є окремим типом образів з характерним для цього типу вибірковим представленням образо-утворюючих складових.

Якщо образ є завершеним продуктом мисленнєвої діяльності людини, то створення моделі (моделювання) є визначенням, експлікацією необхідних міркувань з метою відображення у процесі мислення означуваних властивостей об'єкта. Також можна до певної міри погодитись, що «Моделювання є вивченням певного об'єкта за допомогою спостережень або експериментів, проведених з його моделлю» [761], хоча дане формулювання і не враховує ряд функцій реалізації, сприйняття та застосування моделі.

Пропонуючи «сучасну соціокультурну модель суспільства» Р. Поліщук визначає, що «Суспільство по відношенню до культури є засобом, інструментом, який культура використовує, щоб об'єктивувати себе. Так культура встановлює новий рівень реальності, більш високий, ніж людське суспільство» [762;110]. Звісно, культура є результатом перетворюючої діяльності суспільства, а основним бажанням людини в процесі творчості є реалізація прагнення створити щось надзвичайно нове, а також таке, яке б перевершувало засадничі можливості цієї людини до початку процесу творення, проте наші міркування зводяться до того, що культура – це, перш за все, лише тотальний продукт уніфікованого суспільного мислення. В цілому, наша сучасна культура є антропокультурою, її реалізація відбувається через перетворюючу діяльність людини. Втім, легенда про культуру, як про тирана, котрий створивши «новий рівень реальності» всеціло оволодів людиною, очевидно також заслуговує на увагу.

Під соціокультурною моделлю суспільства ми пропонуємо розглядати створений певним соціумом, як повноправним представником такої ж певної і при цьому самодостатньої локальної культури, образ вказаного суспільства. Будь-яка модель наділена певними параметрами, соціокультурна модель суспільства наділена характеристиками створеної локальними суспільними колективами, як соціальними співучасниками буття, культури а також соціуму, до потенції якого належить конструювання даної соціокультурної моделі. Відтак, немає більше нічого суспільного поза самим суспільством а також його культурою та сформованим у результаті тривких взаємин обопільним соціокультурним середовищем.

Значне зацікавлення тією чи іншою проблемою засвідчує про назрілу потребу її розв'язання, а з іншого боку, дає підстави зробити висновки про відсутність загальноприйнятих поглядів, єдиного наукового спрямування чи навіть домінуючої ідеї, необхідних для координації спільних зусиль науковців з метою де-актуалізації даної проблеми.

Д. Михалевський в дисертаційному дослідженні «Формування соціального простору і його структур» зазначив, що поняття «соціальний простір» ввів у науковий обіг П. Сорокін з метою опису та аналізу соціальності [763]. Соціальний простір, а відтак і соціальний характер, соціальний час, соціальна ідея, соціальна культура та соціальне середовище стали згодом невід'ємними властивостями досліджуваного науковцями соціуму та його окремих моделей. Не можна однак погодитися з тим, що «Будучи проектом культурного розвитку, свого роду абстракцією, культурна модель у чистому вигляді ніде не зустрічається, а її реалізація залежить від безлічі факторів, що існують у конкретних суспільствах» [764;114]. Попри те, що термін «чистий вигляд» є, звичайно, «свого роду абстракцією», будь-яка модель в якості типообразу чи, тим більше, зразка або прототипу таки має свої конкретні параметри, а модель, яка б їх не мала, могла б виглядати і справді абстрактно.

Навіть у випадку моделювання соціуму ери «мозаїчного мультикультуралізму» (термін належить Сейлі Бенхабіб і пов'язаний з визначенням домінуючої в еру глобалізації моделі соціально-етнічної взаємодії) [765;9,31] дослідник не може «знайти модель для свого життя зовні» [766;30], тобто за межами власного мислення, яке й визначає первинну добірку досліджуваних факторів.

О. Глухова вважає, що «У сучасній філософії практично не дослідженим залишається прикладний напрям ідеального в соціальній сфері – концепція ідеальних образів, їх вплив та участь у формуванні особистості» [767;87]. Важливість та гостра необхідність дослідження соціальних ідей, цих свого роду ідеальних образів соціуму, не викликає сумніву з огляду хоча б на те, що «Сьогодні ідея всесвітньої умми («спільноти мусульман, в якій стерті всі міжетнічні і міждержавні перепони» - прим. Я. М.) – одна з теоретичних основ будь-якого ісламістського проекту [768;118]. Щодо ідеального образу у свідомості людини, то він мислиться як «форма його культури на основі загальнолюдської культури, що була історично сформована до нього» [769;72].

Деякі дослідники зараховують до ідеальних образів і так звану картину світу. На думку російського психолога Ю. Аксьонової «картина світу є змістовним аспектом образу світу, сукупністю його складових» [770;343]. М. Яременко вважає картину світу «однією з основних буттєвих характеристик людини як суб'єкта, що розуміє і пізнає світ». Також, на думку автора, «картина світу трансформується у зв'язку зі зміною інформаційного оточення людини. < > Картина світу є цілісний, глобальний образ світу, який виникає у людини в результаті розумової діяльності в ході його контактів зі світом. При такому трактуванні картина світу, як суб'єктивний образ об'єктивної реальності входить в клас ідеального і потребує опредметнювання в знакових формах» [771;236]. Картина світу, отже, є лише одиничним конкретним образом глобального й динамічного образу світу, а відтак, окремою ідеєю цього світу, його одиничним та одномоментним позначенням.

М. Кузьмін використовує у своєму дисертаційному дослідженні термін «картина когнітивних засад», що певною мірою також засвідчує про прихильність автора до окреслюваної нами, як видно з його авторської термінології, теми. Автор пише: «Унаслідок локальності предметів дослідження в окремих науках у сучасному гуманітарному знанні відсутня єдина картина когнітивних засад дій суб'єкта і впливу цих засад на соціокультурні процеси і явища» [772;3]. Картинність тієї чи іншої проблеми дозволяє спостерігати дану проблему на відстані, занурення ж у проблему не дозволяє бути її спостерігачем. Картину, на відміну від образу, не можна усвідомлювати водночас із різних сторін.

В. Дуйкін, досліджуючи особливості філософії Т. де Шардена, зазначає, що той «прагне створити синтетичну картину світу на засадах єдності науки і віри. < > Подолання цих обмежень у комплексному дослідженні моделі людини та людської історії у філософії П. Тейяра де Шардена є нагальним завданням філософської науки з огляду на запити глобалізуючого світу і загострення футурологічного песимізму» [773;25]. З огляду на поширення у наукових дослідженнях по-різному інтерпретованого терміну «картина світу» ми пропонуємо, по-перше, з'ясувати так і не встановлену окремими авторами відмінність та спорідненість термінів «картина світу» і «образ світу», а також, по-друге, сформулювати сутність образу віри в «науковій картині світу». Картина є завершеною формою сукупної організації окремих образів, вона – статична композиція наявного. На відміну від дискурсивної композиції образів, у якій певні обсяги сенсів отримують в залежності від динаміки дискурсу різну інтерпретацію, в картині (у науковій практиці в значенні картини іноді використовують термін «площинна композиція», що є, на наш погляд, більш досконалим та влучним) певний набір сенсів є цілісністю, що не може бути змінена без втручання у її зміст. Вміст картини, як обумовленої площини, є завершеним, натомість картина дискусії стає очевидною, тобто розгорнутою у доступній для споглядання площині, лише після завершення, розгортання дискурсу.

Образ віри отримує різні та навіть відмінні одна від одної інтерпретації. Сакральна віра передбачає наявність певного оптимістичного ставлення людини до найвищих ідеалів людства, віра в прогрес науки є деяким нічим раціонально не обґрунтованим переконанням у наявність перспективи наукового розвитку, Віра – дух, енергія, сила, що змінює наші образи світу, не змінюючи при цьому набору значень окремих сутностей. Віра – це цілеспрямована психічна енергія людини, закладена у створювані нею образи, вона – воля людини, прикладена до сутностей зовнішнього по відношенню до людини світу. Воля може бути як примусом, тобто велінням, так і потужним бажанням, а значить воланням. Воля – це завжди віра у силу, на яку розраховує та на яку готова опиратися людина. Образ віри, як цілеспрямоване бажання та свідоме спрямування людської волі на досягнення результату, завжди наявний у будь-якому науковому дослідженні. Хто прагне, той і вірує.

Значною складністю розкодування відмічається авторська термінологія Катерини Настоящої у якої читаємо: «На відміну від теоретико-дослідної моделі, побудова якої передбачає використання певного емпіричного матеріалу, даних конкретних соціологічних досліджень, теоретико-методологічний концепт являє собою, здебільшого описовий, концептуальний образ об'єкту, який є лише гіпотетичною, імовірнісною і суто теоретичною моделлю певного соціального факту» [774;11]. З'ясування сутності теоретико-методологічного концепту, що є концептуальним образом об'єкту, який, в свою чергу, є теоретичною моделлю факту, з усією очевидністю, потребує проведення окремого дисертаційного дослідження.

Модель світу якоюсь мірою є моделюванням автором його власного світобачення і вона, ця модель, також засвідчує, що цілісність світобудови має місце лише у нашій уяві, натомість, будь-які конкретні моделі можуть бути лише реконструкцією окремих фрагментів цієї уявлюваної світобудови, вибраних нашою зацікавленою свідомістю.

В окремих науковців спостерігаємо скептичне ставлення до моделювання, особливо у галузі гуманітарних знань. Так В. Воробйов та Ю. Березовська вважають, що «Феноменологічні моделі недостатні для розуміння і адекватного опису історичних процесів. Вони не описують соціальної поведінки людей» [775]. Автори цілком справедливо припускають, що «основні історичні повороти» відбуваються тоді, коли змінюється домінанта соціальної поведінки», проте замовчують саме те, що будь-які моделі втілюють риси їхніх творців, відображаючи обсяги наявних у їхньому мисленні досконалості й адекватності суджень. Іноді історії змінюються лише тому, що стають іншими їхні автори.

У Ю. Романенка знаходимо обґрунтування наявності «образів смислоутворюючих чинників». Автор досліджує образ «домінуючого узагальненого іншого, який є замовно-еталонним типом людини для гомеостатичної соціальної системи» [776;11]. Він також активно впроваджує наукову образознавчу та образософську термінологію, досліджує функціонування соціальних образо-логічних систем, а ще цим доводить можливість пізнання особливостей соціальних колективів та груп шляхом дослідження їх соціальної образотворчості.

Велике значення образотворчості надає і Андрій Хрєнов. Автор аналізує наявні моделі політичних систем сучасності. Він пише: «В традиційних і сучасних суспільствах можна виділити декілька моделей культурної політики: модель домінантної культури, модель масової культури, модель культурного націоналізму, суспільна модель культури. В якості окремої моделі пропонується модель публічної культурної політики. < > Культурна політика… перетворюється у спосіб існування великих і локальних спільнот» [777]. Поряд з формуванням власних системообразів, суспільства отримують і своєрідні системні заготовки, які через політичну діяльність влади перетворюються в системообрази окремих соціальних груп та поширюються останніми на всіх членів суспільства в якості суспільно значимих образів.

«Ідеологія є результатом розвитку культури» [778;10]. Звісно, під ідеологію слід розуміти систему цілеспрямованих образів, реалізованих з метою таких їхніх впливів на індивідуальну свідомість, які би призвели в результаті до зміни особливостей соціального мислення та реформування системи ціннісних орієнтацій.

Дослідження соціального є, по своїй суті, дослідженням феномену колективного мислення, представленого віруваннями, міфологією, традиціями, ритуалами, іграми, мовленням, мистецькими творами тощо, які були реалізовані на основі наявного досвіду пізнання буття та стали узагальненими, а отже, позбавленими неповторності індивідуального світосприйняття, світовідчуття та світовідкриття соціальними моделями, утверджуваними соціумом в якості свого соціокультурного середовища, а також в якості соціальних нормативів, ідей, очікувань, перемог, досягнень, страждань та ілюзій.

В якості соціально-культурних моделей слід розглядати також і соціальний характер, соціальну пам'ять, соціально-історичний досвід. Соціально-нормативними моделями у суспільстві є мораль, совість, віра та воля. Пов’язане з утвердженням соціального пізнання моделювання символічної реальності також є певним історичним етапом соціокультурного розвитку людства[9].

Наявні соціальні моделі є, найперше, колективними надбаннями духовної культури, а також, що найголовніше, соціальним потенціалом розвитку людства, його зафіксованим досвідом та його технологіями колективного і, якоюсь мірою, суспільного творчого мислення. Соціальне моделювання є образотворенням суспільних перспектив.

---

[9]. Сучасний етап розвитку символічної культури, що пов'язаний із зростаючою потребою суспільної комунікації, завершиться у зв’язку із здатністю більшості індивідів сприймати, творити та поширювати будь-які власні образи без посередництва суспільно утверджуваних символів. Імовірно, що наступне піднесення в розвитку символічних культур буде пов'язане із настанням ери кіберкомунікацій.

Через різноманітність образного творчого мислення людство позбавило себе рутини одноманітного фізіологічного існування та досягло здатності пізнання реальностей через посередництво осуспільненого духовного буття. Моделювання соціокультурної реальності наблизило людство до вершин самопізнання, а наблизивши його, спонукало до пізнання способів та технологій власного пізнавального творчого мислення. Змодельована а згодом і засвоєна духовність стала ідентифікаційною ознакою людини, що мислить та яка творить, а отже - людини культурної, розумної творчої.

«Духовні цінності повинні стати відправною точкою прийняття найважливіших рішень у житті суспільства, а культура – покладатися фундаментом соціального розвитку, яким зумовлюється соціальне буття. < > Первинність культурних факторів допоможе розкриттю соціокультурних потенціалів розвитку у подоланні негативних наслідків модернізації суспільства» [779]. І тільки дух нашого мислення постає стерновим культури. Збереження ж традиції при відсутності соціального фільтру у засвоєнні розмаїтих досягнень культури може призвести до накопичення різних, іноді навіть зовсім не пов’язаних між собою традицій в якості складових образу світу окремого індивіда. Традиціювання культури, в цілому, не є забезпеченням стабільності культурного розвитку, воно, скоріше, - страх перед імовірною духовною порожнечею та прихована боязнь відкривати нові горизонти духовності.

Мультикультуралізм є свідченням ослаблення та розпаду соціальних зв’язків між членами тієї чи іншої соціальної групи і, в той же час, він є спробою збереження соціальної цілісності через втрату цілісності історичної та початком становлення уявлюваних спільнот при умові привласнення ними різнорідних фрагментів історичного минулого в якості власного культурного архетипу. На визначенні мультикультуралізму як значного соціального явища акцентує своє дослідження Т. Кулікова [780]. На наш погляд, мультикультуралізм є не що інше, як тримання за хвіст прудконогого коня соціально-культурного прогресу.

Співставлення мультикультуралізму та мозаїчної культури необхідне для з'ясування змін, що мали місце на схилку XX століття в розвитку соціокультурного буття. «Для формування соціальної ідентичності вирішальним фактором є історичний досвід, цінності даного соціуму в процесі історичного розвитку і ступінь присвоєння їх кожним індивідом» [781;15]. Мультикультуралізм став способом присвоєння індивідом духовних цінностей соціуму при умові втрати ним власної соціальної належності та відмежування від історичних зв'язків із асоційованим з ним соціумом. Для індивіда мультикультуралізм є втратою власного соціального минулого, та ідентифікацією себе в якості людини ситуативної культури. Соціальний колектив, що втрачає власну ідентичність, неодмінно пов'язану з його історичним минулим, у своєму намаганні зберегти соціальну цілісність запобігає девальвації системи цінностей його культури через культурні ін'єкції інших соціальних систем.

«У науковій праці Авраама Антуана Моля «Соціокультурна динаміка», що була опублікована у 1967 році, представлена концепція зародження «мозаїчної культури», як прообраз майбутньої моделі культури постмодернізму в її віртуальному варіанті».[782]. Пояснення мозаїчності культур основане на тому, що «Збільшення обсягу інформації, а також каналів її передачі призводить до мозаїчного, калейдоскопічного сприйняття світу, чим і обумовлює появу мозаїчної культури знань, оцінок, гіпотез і свідомості в цілому» [783]. Довільний набір фрагментів різних культур, що може бути сформований індивідуальною свідомістю як цілісність, виступає замінником єдиної соціальної культури та є її фабрикацією, фікцією й профанацією.

Культура – зібрання артефактів реалізованого творчістю мислення. Ареал культури – єдине середовище, здатне прихистити людину XXI століття. Немає соціального життя ніде, окрім як у культурі. Втім, «не існує якогось єдиного минулого, спільного для всіх людей, які живуть у даний час; - стверджує В. Бурлачук, - кожна соціальна група, кожна форма соціальної діяльності має своє минуле» [784;21].

У своїх міркуваннях про соціальну культуру ми виходимо з того, що, по-перше, тільки соціум здатний створювати, засвоювати, пропагувати, та практично реалізовувати цілісні системи культурних цінностей; по-друге, втрата історичності, водночас, є втратою історично сформованої системи цінностей, системи соціальних зв'язків та системи культурної ідентифікації; по-третє, руйнування соціально-культурної моделі тієї чи іншої соціальної групи веде до руйнування образу соціуму в цілому, що, в свою чергу, веде до його деідентифікації в середовищі інших культур та в ситуації взаємодії з представниками інших соціальних колективів та груп.

Однією з особливостей людини епохи модерну і справді стала її, породжена специфікою соціальних змін, зневіра у важливість надбань минулого разом із некритично-переважаючою вірою у абсолютну роль перетворюючої діяльності, що й наклало своєрідний відбиток на створюваний цією людиною модерний образ світу. Не слід, одначе, боятися, що одного разу сформований тією чи іншою суспільною групою колективний образ світу назавше позбавить нас радощів пізнання, перетворення та визнання власної гідності при зваженому прийнятті соціально важливих рішень. «Первинність культурних факторів» при пошуку соціокультурного потенціалу радше слід розуміти як первинне значення досвіду перетворюючої діяльності людства в реалізації культури, аніж в якості традиції, як увіковіченого наріжного каменя при розбудові соціальних взаємовідносин. Модерн через заперечення традиції розкрив нові потенції людського мислення. Модерн відкрив можливість заперечуючи реальність будувати образи нових реальностей.

Наявність «спільної історії» у людей з різним соціальним минулим засвідчує також і про централізоване продукування необхідних для масового споживання історичних текстів, створюваних в якості загальнокультурних цінностей. Насправді ж не існує жодної такої загально-соціальної історії, яка б не заперечувала відмінність поглядів, вимог, потреб, переконань, етнічних, расових та національних традицій жодної з соціальних груп та при цьому не ставала маніпулятивною історією мас.

Вітчизняна шкільна історична освіта представляє собою яскравий зразок пострадянської ідеологічної культури, традиційно створюваної з конкретною політичною метою, і має бути замінена, щонайменше, мікросоціальною, соціальною та суспільною моделями історичної освіти. Історія не народжується сама по собі, вона приходить з молоком матері та долею близьких, розширюється через знайомства з оточуючими, міцніє при створенні шкільних та інших дитячих і підліткових товариств тощо. Обсяг історичного у дитини зростає пропорційно збільшенню її соціальної ролі в суспільстві.

О. Злобіна, розмірковуючи про характер соціальних змін у суспільстві, приходить до висновку, що такі зміни мають місце у зв'язку із перебуванням особистості «на перетині соціального й суб'єктивного світів» <> де утворюється «інноваційний соціальний простір» <> та «відбувається творення нових моделей життєдіяльності, норм, експектацій, які, об'єктивуючись, стають структурними компонентами інтерсуб'єктивного соціального світу» [785;19]. Можливо, що таким «перетином світів» є особисте та соціальне життя індивіда. Саме на цьому перетині виникає суперечність між індивідом (особистим «Я») та його соціальним «Я». Потреба вирішення антагонізму двох «Я» змушує індивіда вдаватися до більш активних та досконалих форм мислення з метою подолання відсутності рішення та знаходження компромісного для обох «Я» остаточного результату.

«В 1928 р. вийшла книга французького вченого П. Жане, де він розглядав вищу форму пам'яті як особливу дію, соціальну реакцію на відсутність, подолання відсутності» [786;89]. Імовірно, що йдеться про книгу «Еволюція пам'яті та поняття часу», проте наші міркування зводяться до того, що вже в першій половині XX ст. при проведенні психологічного аналізу даним автором було з'ясовано існування залежності між рівнями пам'яті та соціальною активністю індивіда (під терміном «пам'ять» ми, в даному випадку, схильні розуміти окремий етап мисленнєвої діяльності, направлений на збереження завершених результатів мисленнєвого процесу).

На зв'язок між культурою та розвитком колективної пам’яті вказує і Ю. Лотман, визначаючи, що «Культура – це колективний інтелект і колективна пам'ять, тобто надіндивідуальний механізм зберігання і передачі повідомлень (текстів) і продукування нових» [787;355]. Історія є таким способом формування пам’яті, при якому одні події, явища та факти отримують статус історично значимих, а інші цілковито ігноруються. Соціальна пам'ять є історичною оскільки відображувані в ній образи минулого трактуються в якості соціально значимих та історично необхідних.

Формування колективної пам’яті має місце в процесі соціальної ідентифікації індивіда. Колективна пам'ять не зводиться до суми пам’ятей кожного з індивідів певного колективу, вона, якщо вже говорити математичною мовою, скоріш за все є спільним знаменником, з яким співвідноситься індивідуальна пам'ять кожного члена соціального колективу. Варіації колективної пам’яті залежать від обсягів засвоюваної індивідами спільної духовної культури, визнаної колективом в якості соціально значимої для нього.

Н. Шаповаловій належить дослідження соціальної пам’яті в закритих та відкритих спільнотах. Автор визначає соціальну пам’ять як «рух смислів у соціальному просторі і часі» [788;3]. О. Фостачук визначила, що «Під соціальною пам'яттю слід розуміти сукупність наукових знань, ідей, концепцій і теорій, а також репрезентацій, що складаються стихійно, символів, знаків і знакових систем і значень – тобто семіосферу, в якій індивіди, соціальні групи і спільності відтворюють свій рух в часі і просторі» [789;11]. Різнорідні тлумачення соціальної пам’яті, попри їх наукову обґрунтованість та безумовну фаховість їхніх авторів, все ж таки не можуть бути підтвердженням достовірності існування певного органу чи конструкту, який би насправді існував і який би служив сховищем сукупного соціального досвіду буття. Цілком очевидно, що ці та інші автори натхненно змальовують уявлюваний ними образ соціуму, як єдиного організму, що володіє пам’яттю, свідомістю, характером тощо.

Образи соціуму, не є довільними, вони моделюють (абстрагуючи, спрощуючи, схематизуючи і відкидаючи окремі фактори та чинники) реальний стан суспільного колективу з його здатністю завдяки своєму мисленню та створенням колективної системи збереження, передачі, генерування і обміну знань та досвіду створювати надбання світової культури.

Людина, що творить образи, образотворить і саму себе, і середовище навколо себе, і своє родинне оточення, і суспільство, і науку і техніку, а тоді пізнаючи весь цей світ образів, знову продовжує створювати свій власний образ, проте вже в іншому, образотворенному нею всесвіті.

Людина соціальна бо вона мислить застосовуючи досвід мислення інших, а оскільки людина мислить у світі образів, то й обсяг її соціальності цілковито залежить від її здатності сприймати, розуміти, відчувати, аналізувати, реалізовувати, перетворювати й поширювати образи інших, усвідомлюючи свою родову належність до спільноти братів по розуму.

«В ситуації людської згуртованості формуються особливі людино-вимірні (лише для людей значимі) умови існування» [790;15]. В. Середа впроваджує у науковий вжиток термін «історична ідентичність», який становить дискурсивний продукт чи структуроване коло зв’язків між домінантними парадигмами розуміння і пояснення минулого (загальними уявленнями про різні історичні події/особи чи про історичний процес загалом, що продукуються й впроваджуються панівними елітами) та «особистою» пам’яттю індивідів» [791;9]. «Спільноти, спільне минуле яких міркується в структурах уявлюваного, не володіють пам’яттю, але створюють пам'ять про самих себе. < > Так як природної колективної ідентичності не існує, тому соціальна пам'ять розташовується < > в таких, що мислять історично, індивідах» [792;17].

Кожне суспільство може бути представлене належним йому пантеоном образів. Мистецтво, мова, релігія, міф, філософія та наука були повсякчас чи не найбільшими образами з іконостасу людських доброчинностей.

Будь які апелювання до соціальної пам'яті, соціального характеру чи соціальної свідомості, як місця зародження соціального буття людини, не можуть бути раціонально виправдані у випадку, коли під соціальною спільнотою розуміти лише групу людей, що в результаті взаємодії між собою та своїм оточенням створили зразки соціальних організмів з їх єдинобуттям, єдиномисленням, а також власним характером, способом дій, закономірностями побуту, феноменальними властивостями та взаєминами. Спершу мусів би постати образ майбутньої спільноти та згодом, після її утворення, в якості образу соціальної реальності, знову бути перевтіленим в образ-аналіз, образ-антагоніст, а відтак, в образ нового соціального утворення, яке б помістило в собі і досвід інших соціальних утворень з їхніми численними культурами та формами існування.

О. Пігалєв вважає, що «Культура – це не буття, а зусилля» [793;152]. Культури і спільноти співіснують завдяки один одному: зусиллям спільнот була створена соціальна культура, лиш на ґрунті культур єдино здатні отримувати енергію та розвиватися спільноти.

Н. Зайцева-Чіпак проводила дослідження соціологічних вимірів релігійної свідомості [794]. Автором запропоновано розглядати релігійну свідомість «як таку, що функціонує в межах органічно єдиного тривимірного простору… < > рівні розвитку та міра сформованості яких визначає її функціональну скерованість і суспільну значущість» [795;5].

Л. Алієвій належить наукова праця у якій встановлено особливості розвитку соціології мистецтва в Україні [796]. Дане дисертаційне дослідження є демонстрацією своєрідного наукового прориву, здійсненого на стику історії культури, соціології та філософії.

В. Бойко виконала наукове дослідження соціального характеру [797]. Дослідниця вважає, що «Соціальний характер – це складний та суперечливий соціальний феномен, який включає сукупність історично обумовлених норм, цінностей, потреб, настанов, очікувань і інтересів соціального об'єкта у визначеному просторово-часовому континуумі» [798;10].

У А. Селезньова, якому належить філософський аналіз «ідеї історії», читаємо: «Специфіка філософського осягнення історичної дійсності полягає не в досвідному дослідженні хронології і подієвості, але в тому, що надає цьому досвіду людський смисл і значення» [799;10].

О. Сегалу належить дослідження генезису та структури буденної свідомості [800], що «виконує функції адаптації особистості в навколишньому світі (через спрощення сприйманої картини світу, створення різноманітних стереотипів)…» [801;35].

Історія є моделлю збереженого в колективній пам'яті образу минулого. В межах колективної пам'яті розвивається і історична пам'ять соціальних груп. Рівні історичної пам'яті, попри індивідуальний добір членами колективу набутків історичної освіти, є співставними з рівнями колективної ідентичності. «Ідентичність є відчуття, усвідомлення і переживання індивідом своєї належності до таких спільнот людей, як мала група, клас, сім'я, територіальна спільність, етнонаціональна група, народ, суспільно-громадський рух, держава, людство в цілому» [802;35]. Історична ідентифікація є процесом визнання індивідом історичних цінностей соціального колективу в якості своєї власної історії. Проте «Для пост-сучасного суспільства, суспільна свідомість якого мозаїчна, фрагментована і децентрована, минуле, сьогодення і майбутнє вплетені в єдину канву соціальних відносин» [803;20]. Причин фрагментації суспільної свідомості є декілька: по-перше, людина втрачає свій цілісний образ світу через впливи, що чинять на неї засоби масової культури; по-друге, до втрати цілісності образу світу може призвести надмірна ідеологізація соціуму, при якій відбувається заміщення певних значимих образів соціально-політичними заготовками, шаблонами, зразками тощо; по-третє, втрата соціальної ідентичності в сучасному глобалізованому суспільстві може відбуватися у зв'язку з відчуженням індивіда від соціуму, втратою соціально-культурних зв'язків, зміною соціокультурного середовища тощо.

В результаті фрагментації суспільної (колективної) свідомості у її носіїв останні можуть позбутися статусу членів того чи іншого соціуму. Є. Пилипко, досліджуючи «нелінійні образи історичного процесу», робить висновок, що «вирішальними чинниками на шляху конструктивної самоорганізації світової цивілізації можуть стати лише соціокультурні та духовно-моральні реформи» [804;15]. При наявності історично сформованих суспільних колективів потреба їхньої реорганізації є вкрай необхідною лише при умові втрати цими колективами власної історичної ідентичності в результаті «переоцінки цінностей історії» [805].

Нам видається зайвою зумисна потреба реорганізації соціальних спільнот навіть з благочинно висловлюваною метою створення соціального Едему на певній частині суші. Тим більше, що «всяка дійсність < > за своєю сутністю конкретна, індивідуально визначена дійсність, тому щоби пробитися до її споглядання нам необхідно, перш за все, позбавитися від брехливого і оманливого «абстрактного», загального характеру слова» [806;67]. Нам критично необхідні соціальні спільноти, …але ж не в якості матеріалу для власної соціотворчості.

«Простір культури, у якому розпочалася критика розуму, став простором постмодерну» [807;202]. Ревізія надбань соціального мислення призвела, з однієї сторони, до оновленого «проектування образу соціального простору» [808], а з іншої, до повторного споглядання минулого з метою його опосередкування традицією, у якій «безпосередньо реалізується соціальне буття» [809;9,21]. «Численні дослідники дотримуються думки, що некоректно використовувати термін «культурний простір» (простір культури), не акцентуючи його соціальну складову. Ці вчені пропонують термін «соціокультурний простір», дотримуючись принципу взаємообумовленості «соціального» і «культурного» в системах, породжених людською творчою активністю, коли цінності і норми людини або групи не тільки реалізуються в соціальних явищах, але й ці явища визначають і формують цінності і норми» [810;65].

На потребі акцентування в історичному дискурсі питання цінностей, «які мають стати базою для будь-яких оцінок минулого» наголошував і Лукаш Адамський [811]. У нашій науковій позиції, приймаючи соціальний, культурний та соціокультурний простори, як образи, що були створені нашим мисленням, ми, звісно ж, акцентуємо увагу на тому, що будь-який образ містить свою оцінювальну складову. Кожен образ є історією зміни буття, оціненою з позиції індивідуального досвіду наявними соціальними засобами. Леон Ґолдстейн стверджував, «що історичні факти не знаходяться в дійсності минулого, але є результатом дослідження, вони є твердженнями про минуле, сформульованими істориком» [812;10]. А в постмодерному проекті кожен з нас є істориком, що сам собі пише історію.

Історизація простору культури невід'ємно пов'язана із становленням історичної свідомості. «Історична свідомість є деякою формою цивілізаційних відмінностей певної соціальної спільноти, невід'ємною часткою якої постає обсяг накопичених, збережених і таких, що передаються наступним поколінням, знань, навичок, досвіду і традицій» [813;11]. Не слід, проте, думати, що свідомість породжує історію: лише поетапне формування людиною образу минулого змінює її свідомість та породжує в надрах цієї свідомості історичне мислення.

«Щоб зрозуміти те, що відбувається на рівні суспільства, важливо зрозуміти й те, що відбувається на рівні особистості», - вважає соціолог О. Злобіна [814;5]. В унісон із її словами звучить і філософське визнання М. Губанова: «Пізнання соціально-історичного процесу не можливе без знання сутності, змісту, типів менталітету, закономірностей його формування, історичного розвитку і функціонування в суспільстві» [815;4]. «До змісту менталітету, - вважає науковець, - входять особливості всіх елементів свідомості й несвідомого індивідуального, і колективного суб'єкта: особливості темпераменту, характеру, мислення, а також сенсорно-перцептивні, когнітивно-інтелектуальні, емоціональні і мотиваційні особливості, як також і специфічні ідеали, цілі і ціннісні орієнтації суб'єктів» [816;12].

Необхідно враховувати, що у формуванні історії, як колективного образу спільного минулого, бере участь також і громадськість, котра шляхом формування нею громадської думки корегує відомості про той чи інший соціальний процес. Принаймні до такого висновку схиляє нас представленим науковій громадськості дисертаційним дослідженням А. Вакуленко [817].

В рукописі книги «Нарис історики» Й. Г. Дройзен писав: «Даність історичного дослідження є не минулі часи, бо вони пройшли, а ще неперехідне, що залишилося від них в нашому Тепер і Тут» [818;460]. П. Рікер якось, ніби в унісон, визнав: «Історик іде до людей минулого із своїм власним людським досвідом» [819;37]. Історія увібрала в себе людське минуле, сповнене досвідом немеркнучих істин.

На картинах історії портрет суспільства. Людина рухає час. Людство годує культуру. Соціум творить реальність. Історик малює самого себе на фоні минулого. Суспільство створило потребу розфарбувати майбутнім історію. Перехід від однієї епохи до іншої окреслений набутим досвідом людського мислення.

«Головною причиною переходу людства до постмодерного суспільства вважатимемо соціокультурні трансформації» [820;98]. «На противагу класичній методології пізнання суспільства, котра трактує його розвиток як прогресивну зміну однієї історичної епохи іншою, постмодерністська філософія заперечує ідею прогресу, особливо сучасного етапу людської історії. Така позиція представлена в концепціях «кінця історії» (Ф. Фукуяма) та постісторії (Дж. Ваттімо та Ж. Бодрійяр)» [821;13]. Попри всю їх досконалість та претензійність, жодні історично-філософські концепції, що передбачають втрату суспільством історичного, не можуть слугувати достатнім поясненням сутності сучасної історії - тієї самої історії, яку ми нібито втрачаємо, чи яку вже переросли. К. Кротов реалізував спробу дати пояснення смислу історії шляхом аналізу відповідних концепцій у сучасній християнській філософії [822]. Як передбачення втрати історичності, так і пошуки нових сенсів історії пов’язані із соціокультурними змінами, та представлені моделями нової соціокультурної реальності.

«Велика Французька революція наповнила покоління історичненим змістом, перевела це поняття з генеалогічно-родового до соціально-історичного реєстру» [823;12]. У XXI столітті історія із священного античного мистецтва переповідати минуле й після її тривалого перебування в статусі частково гуманітарної, а частково суспільної науки перетворилася у авторське мистецтво відображення суспільного минулого. Історія стала реальністю соціальної людини в середовищі створеної нею культури. «Людина < > стає цілісною в собі тільки в розумінні інших, коли її розуміють інші, в моральних спільнотах…» [824;464]. «Щоби історія мала об'єктивний характер, нам необхідно вірити в існування універсальних цінностей» [825;90]. Особливістю соціальних універсалій є їхня предметна реальність, утворена шляхом її прийняття або заперечення більшістю членів соціуму.

Будь-яка реальна історія є зібранням соціально унормованих образів, які представляють ті чи інші сторони суспільного буття. «Наука про норми це власне філософія» [826]. Філософія у статусі теорії цінностей може бути поглиблена метатеорією, що визначає ціннісні особливості людського мислення, як своєрідною метрологією душі, втіленою в історію людства. «Історичне пізнання або історія як пізнання – це реконструкція або відновлення того, що було колись, виходячи з того, що мається на даний час» [827]. «Всяка філософія історії вмістить в середині себе елементи власне історії, так як кожна власне історія містить в собі елементи цілком сформованої філософії історії» [828;493]. Кожна історія є історією людських цінностей.

Реальність буття охоплює як реальність природного світу, так і реальність світу культури. До світу культури належить як асимільована людиною природна реальність, так і створена волею людини реальність матеріалізованого та опредметненого нею мислення. Соціокультурна реальність є:

- Створеною соціумом реальністю культури;
- Соціально належним духовним надбанням чи спадком;
- Середовищем культурного буття соціуму;

- Обсягом створюваних соціумом культурних цінностей;
- Взаємодією членів соціуму у просторі належної йому культури, з метою створення власної, соціально необхідної та відмінної від інших реальності.

Філософія реальності є історією буття, упорядкованого мисленням. Соціокультурна реальність відображена в образах, створюваних мисленням соціальної людини в середовищі підтримуваної неї культури[10]. Образи соціокультурної реальності (а оскільки цивілізована людина живе виключно в соціокультурній реальності, то означення «соціокультурна реальність» можна не застосовувати), попри їх феноменальність та неповторність, демонструють сутність соціокультурної системи, фіксують її окремі функціональні характеристики та різноманітні якісні показники. В цілому, композитний, сукупний образ соціокультурної реальності є уніфікованою, верифікаційною моделлю соціуму й тієї культури, з якою він співвідноситься.

До створених у різні періоди розвитку людства найбільш грандіозних, епохальних та революційних образів соціокультурної реальності слід віднести насамперед мову, мистецтво, міф, релігію, філософію, науку, техніку.

Мова – соціальний винахід, який є відображенням здатності людини, що мислить, обмінюватися результатами цього мислення із своїми соціальними партнерами та їх антиподами, а також перетворювати внутрішню мисленнєву реальність у загально-соціальне надбання. Рівень розвитку мови є свідченням рівня соціалізації індивіда. Як реалізований і завершений результат мислення, мова є образом, відтвореним системою дій та значень. Сутність мови не зводиться до передачі інформації, вона – здатність до колективного мислення та можливість продукування думки.

---

[10]. Підтримувати культуру можна лише через сприйняття її реальності, визнання її цінностей, розуміння її закономірностей, творення, використання та збереження її надбань.

Історія мови має місце, по-перше, як праісторія, що пов'язана з розвитком символів, як перших ідеальних об'єктів, та знаків, що були прикладами ще довербального практичного застосування мови; по-друге, як історія з її розвитком між лірикою душі та практикою логічних формул; по-третє, як постісторія з її безмежно-мовною віртуальною реальністю [829] та технологізованими обмінами фракталами [830;11].

Мова є системою знаків, але лише у своїй всепроникаючій аж до кісток текстуальності; поза текстом мова є формою культури, способом об'єктивації мислення й усміхненим обличчям епохи. Мовні образи варто розглядати не як бліді тлумачення химерних істин, а як результат тривалої творчої діяльності стійких суспільних груп. У мові народу збережений досвід його буття.

Мовлення є способом реалізації істини, натомість слово звужує мислення до організації знакових форм відтворення його результатів. Е. Ільюшина визначає, що найважливішою ознакою постмодерну є створення суспільства з домінуванням знакової реальності [831]. Ні знак, ні символ не є досконалішими від образу та не можуть більш повно розкрити сенс впізнаваного, аніж образ, як безпосередній результат пізнання. «Справжня реальність мови втілена в її суб'єктивності» [832;86]. Мова культури, що є, на думку Е. Кассірера, тотальною рефлексією на сутності буття, насправді обмежена допустимим обсягом знаків і є свідченням девальвації безумовно невимовного, позамовного і понад-мовного образу світу з усіма зафіксованими в ньому у процесі мислення сутностями.

Образ є мовою мислення. Е. Кассірер пише про «функції мовного мислення», як такі, що є не стільки оформленням світу (Gestaltung der Welt), скільки формуванням світу (Gestaltung zur Welt) [833;13]. Разом з тим, його «homo symbolicus» є людиною, що створює символи, а отже творцем, мислителем, революціонером спраглого розуму та противником в'ялих істин. Людина, що мислить, залишає по собі образи. Вони є найкращою мовою, якою тільки й можна було б розповісти про людське буття, про її соціальне оточення та культуру.

Мистецтво не терпить відсутності образів. Образ є мовою композитора, художника, музиканта, актора, поета, співця чи й лірника. Мистецтво живе образами. «Мислення народу не опосередковується мовою» [834;348-349].

«Світоглядні орієнтири людини і суспільства мають також мистецьки окреслений характер» [835;310]. Мистецтво формує суспільну свідомість саме тим, що кожен митець додає до сукупного образу світу і свої образи, що активують та змінюють мислення інших представників суспільства та, зрештою, змінюють суспільне мислення. Мистецтво є формою вираження свідомості суспільства [836]. Мистецтво відображення реальності є ремеслом, справжнє завдання мистця – творити нову реальність, конструювати смисли, народжувати феномени мислення.

Первісне мистецтво виникло як спосіб визнання людиною загальної реальності буття. Здатністю залишати зумисні сліди наділені і вищі тварини, проте лише людина довела цю свою здатність до вміння створювати і залишати після себе окремі усвідомлені смисли. Мистецтво – «основа самопізнання і самовизначення людини» [837;263-264]. Продукт мистецтва – відтворений у зовнішньому світі результат внутрішнього творчого діалогу. Як результат самопізнання такий внутрішній діалог завжди є діалектикою альтернативних сенсів. Філософія мистецьких актів полягає у створенні такої окремої внутрішньої сутності, яка б стала квінтесенцією сутностей загальних: групових, колективних, соціальних чи суспільних. Залишаючи свій «мистецький слід» індивід увіковічнює в якості суспільного набутку власний досвід осягнення, осмислення та означення буття, як закодований у систему суспільно орієнтованих значень та знаків і відтворений у культурі образ його мислення.

Мистецтво мислення є мистецтвом творення реальності. Створення сенсу є мистецтвом. Мистецтво жити – одне з найбільш цікавих але найменш знаних мистецтв. Мистецтво створювати символи, є множенням сенсів. У знаходженні непереборних істин полягає мистецтво філософа.

Історик, що творить минуле з окремих клаптиків непоєднуваних фактів, - він теж митець. Мистецтво є вмінням творення. Мовою образів пронизаний всесвіт.

Міф є реальністю культури. «Спроба зв'язати міфологічну свідомість з «колективними уявленнями» була зроблена К. Г. Юнгом» [838;33-34]. Міф є пізнанням інобуття, утвердженням цілісності світу, знаходженням наразі відсутніх закономірностей і, разом з тим, він – сприйняття казуальності сенсу та визнання непереборності тієї, що живить його, культури.

Суб'єктивний світ – це зафіксований органами мислення людини в якості цілісного образу досвід її взаємодії з елементами реальності. Міф є реальністю за межею реальності, він пояснення інобуття, як такого, що було або мало бути. На певних етапах розвитку міф був попередником досвіду, якого ще бракувало для пояснення світобудови. Міф є тлумаченням світобуття, що ґрунтується не так на досвіді, як на бажанні та потребах світопізнання. Міф – потяг до істини. Міф є образом того світу, який міг би існувати, якби був створений не за законами об'єктивного буття, а на основі суб'єктивного досвіду творців даного міфу. «Міфологія позбавлена реальності поза свідомістю» [839;19]. Міфологічний процес є творенням істини. Міф ґрунтується на вірі у цілісність його складових, він є таким системним образом, у якому логіка значень представлена логікою тлумачень. Міф є істиною буття, сформованою у процесі міфотворчості, що викликаний потребою пошуку істинного та наділений рисами того середовища, яке й породило міф.

Міф є відображенням потенції суспільного мислення. Міф є в свідомості кожного з нас, він – це пошуки сенсу десь аж там на краю досвіду, за межею реальності, вздовж безмежності домислів. Міф не може бути підтверджений ні історією, ні квитком на проїзд у міському електротранспорті. Він сам історія. Він реальність. Він складова людини, яка побачила сутність, закон, тяжіння всесвітнього розуму, але ще не розпізнала його. Міф лише образ того тяжіння, яке колись стане «еврикою». Завдяки міфотворчості людина усвідомила, що може пізнати світ.

Релігія основана на вірі в існування альтернативної соціальної, ціннісно впорядкованої реальності. Віра, в історичному сенсі, постає системою соціально орієнтованих міфів, у яких логіка тлумачень є єдино такою, що має значення. Не претендуючи на визначення точних дат становлення перших релігій ми таки зважимося зізнатися, що виникли вони не відразу, а лише після того, як людина пізнала світ, нехай хоч і важкий, грубий, пошерхлий і безнадійно первісний. А пізнавши його, розгледіла, що багатьох пазлів не вистачає, а й ті, що є, втиснуті на свої місця з грубою силою, та ще й тхнуть біллю і несправедливістю. Безнадійно втратити бажання мислити, або повірити в інше буття – таким був перший історичний вибір нашого старшого ще доісторичного брата.

О. Юркін пов'язує колективні вірування із становленням масової свідомості [840]. У книзі М. Вебера «Образ суспільства» значну увагу приділено питанням соціології релігії. [841]. Релігійна свідомість постає у них наслідком релігійних вірувань, як способу буття суспільства.

Сучасна релігія – ритуальна іграшка для дорослих. Ритуал додає віруючій людині сил та впевненості, сакралізуючи, підносячи до небачених висот наявні обсяги її релігійних переконань. Проте релігія – не лише віра в Бога, вона – творення божественного із образів своїх гріхів, недоліків, ґанджу. Історичним у релігії є обряд, як данина релігійній свідомості й своєрідний релігійний театр з його величними піснеспівами й трохи наївною, але безмежно щирою вірою у торжество життя, правди, добра та вічності. Релігійна віра є суспільним, а відтак, історичним образом. Вона – досвід мислення, оснований на переконанні у здійсненність осягнутого людським помислом, в ідеальність передбаченого і продуманого надлюдським розумом. Віра у всемогутність божественної мудрості, всепроникаючу силу та безмежність Богової душі дали можливість західній людині вижити у боротьбі зі стихіями, хворобами і соціальними катаклізмами ще декілька тисячоліть. Добігає до схилку ще один етап історичного розвитку – ера релігійного мислення.

Філософія є пошуком істини. Практична реалізація вічних істин у філософії відбувається шляхом відмови від тлінних, заматеріалізованих фактів. У прагненні пізнати сутності філософ відкидає предметність образів, відкриваючи нам непорочні тіла невмираючих істин.

В. Заріцька одного разу написала: «спільнота прагне утвердити власну нескінченність у світі скінченних речей» [842;3]. Таким проявом подолання скінченності окремої людини є її мислення, як здатність угледіти безкінечність розуму, з'ясувати премудрість минулого, впізнавати закони екзистенції, відкривати нові сторінки як власного, так і суспільного буття. Здатність творити сенси веде індивіда до усвідомлення безкінечності людського розуму та вічності процесів творення.

Творити – значить пізнавати світ. Філософ творить образи, позбавлені предметності другорядного, несуттєвого, випадкового, та реалізовує в цих образах предметність істинного, нескінченного, вічного[11]. О. Макейчик, перу якого належить перша в СРСР дисертація, присвячена проблемам дослідження образів. вважав, що «класики марксизму-ленінізму застосовували поняття «образ» для позначення всіх елементів свідомості і свідомості в цілому» [843]. Образність буття та образність мислення призвели до того, що образ, як результат мислення, також став об'єктом філософського дослідження. Філософія уможливила відкриття найважливіших на кожному етапі розвитку людства закономірностей. Історія філософії стала історію становлення нових соціальних етапів мислення. Філософія стала теорією мислення, органічно поєднаною з іншими науковими теоріями, й претендує на роль метатеорії мисленнєвої реальності. Філософи зі своїми намаганнями досягти досконалості ввійшли до храму образотворчості.

---

[11] Під терміном «предметність образу» ми розуміємо мисленнєве уявлення про нього, зміст даного образу та його складових, представлений у свідомості. Даний термін цілком корелюється з терміном «ноема» Едмунда Гуссерля. Див. Едмунд Гуссерль. Ідеї до чистої феноменології і феноменологічної філософії. Книга 1.

Мислителі за допомогою глобальних філософських образів встановлюють нові системи координат розвитку світового розуму. Наука і техніка вплинули на розвиток людства значно більше, аніж останні глобальні зледеніння, гігантські космічні метеорити, всі природні і соціальні катаклізми, а також хвороби та війни разом взяті. Саме тому людство планує поширити свою науково-технічну експансію у планетарних масштабах.

«Образ науки формується у суспільній свідомості під дією різноманітних факторів: теоретичних, ідеологічних, націокультурниих, психологічних» [844;12]. «Головною причиною сповільненого перетворення суспільної структури, як завжди, є < > людська свідомість» [845;3]. Змінити образ науки у суспільній свідомості для того щоб змінити суспільство, а також його науку можна лише поетапно розкриваючи таємниці людського пізнання. Не випадково докторська дисертація цитованого тут О. Счастливцева містить розділ «Образ як історія душі» [846].

Наявний нині у західному суспільстві соціальний нігілізм (як невизнання соціальних відмінностей) може стати в майбутньому однією з причин втрати суспільством історичної пам'яті та неодмінно призведе до маргіналізації соціальної ідеології та політики. Екологічна деонтологія Андрія Матвійчука [847], соціальна деонтологія Олександра Шевченка [848], медичні, правничі та інші деонтології мають бути обов'язково доповнені деонтологією історії. Щодо історії наукового і технічного мислення, то вона наочно відображена в розвитку донаукових та наукових досягнень і технічних винаходів впродовж щонайменше останніх двох тисячоліть, як свідчення зростання впливу мислення на природу, культуру, людину й суспільство. З метою збереження соціокультурного середовища людства та захисту його від пов'язаних з розвитком техніки недосконалих технологій, очевидно, що майбутні покоління людей вдадуться до більш активних досліджень деонтології мисленнєвої діяльності та, зокрема, науково-технологічної образотворчості.

Історія є свідченням такого рівня розвитку колективної свідомості, при якому окрема людина у своєму намаганні осягнути своє минуле засвоює суспільний образ даного минулого. Історично сформовані образи науки і техніки вражали та вражають вкладеним у них обсягом мислення і, спонукаючи до нових перемог, демонструють роль суспільства здатного планетарно мислити. Сукупні знання про минуле можуть бути досягнуті за наявності сформованої «структури історичного процесу» [849;31]. Структурованість історії, на наш погляд, полягає у наявності в досвіді минулого таких окремих самодостатніх складових, між якими існують стійкі смислові зв'язки, що забезпечують цілісність історії при умовах тривалих змін. «Грайливість культури», текстуальність, знаковість, символічність тощо засвідчують,насамперед, про її образність та неповторність. Історія є нашим уявленням про минуле, вона – створений нами сукупний образ того фрагментованого і розрізненого матеріалу, який ми намагаємося вважати історичною цілісністю та історичною сутністю досліджуваної нами епохи. Кожен раз, моделюючи минуле, ми бачимо його іншим, не таким, яким воно було до цього, бо насправді ми лише вивчаємо образ, який перед цим створили з досвіду, з інших подібних образів, із власних рефлексій на буття.

Об'єктом історичного осягнення є не предмет, річ, об'єкт або явище, а лише суспільний досвід взаємодії з ними, збережений в суб'єктивних образах соціокультурної реальності. Визначення терміну «соціокультурна реальність» нерозривно пов'язане з розумінням людини не лише як творця культури, але й як такої, що завдяки своїй соціальності творить сама себе. Так мерехтіння образу, який з кожним наступним етапом його осягнення стає все іншим, викликало потребу його мовної фіксації, тобто закріплення соціальними засобами. Міф античного світу став цілісною і розгорнутою системою тлумачень світобудови. Завдяки системі міфологічних образів мислення представників античного світу стало суспільно-систематизованим та міфологізовано-системним, внаслідок чого з'явилися тривкі соціальні спільноти, об'єднані ідеєю спільного міфу.

І. Чурсанова, при умові визнання соціальної реальності в якості історичної, констатує факт «активної конструюючої діяльності мислення історика по створенню картини минулої реальності» [850;7]. Розвиток образотворчого мислення неминуче мав привести і привів людство до формування на основі різноманітних вірувань найбільш цілісної та всеохоплюючої у своєму прагненні пояснити буття людини і походження світу сакральної віри в наявність вищих сил. Практичну реалізацією такої віри покликана була здійснити релігія. Міріади образів Бога стали основою нового суспільного мислення щонайменше всієї Старої Європи, поєднуючи своїм смислом людей різних соціальних станів, мов, походження рівнів їхньої повсякденної, протонаукової та соціальної свідомості. Філософія,що постала зразком мисленнєвої діяльності суспільства, надала цьому суспільству чи не найбільш досконалий інструментарій мислення. Історія філософії, як скарбниця філософських образів, постала історією досягнень людського розуму. Розвиток наукової образотворчості уможливив наукове моделювання соціокультурної реальності та прискорив соціальні зміни у суспільстві.

Вибір образів історії, що демонструють рівень досліджень та стан пізнання минулого, волею долі був покладений на соціальні еліти суспільства. Соціалізація має місце як визнання, розуміння, переконаність, потреба, досвід, перевага та досконаліть співіснування. Сьогодні відповідальність за наше минуле лежить на «інтелігентних плечах» наших численних політичних, релігійних, наукових та інших соціальних еліт.

Образність історичного минулого, розмаїті образи членів суспільства, результати філософської, мистецької, теологічної, наукової, технічної та іншої образотворчості постають соціокультурними моделями майбутнього суспільного розвитку та дають підстави сподіватися на настання космічних перспектив мисленнєвої діяльності людства. Існує єдина практична можливість осягнення суспільної історії – це скрупульозне, системне і постійне вивчення образів історичного минулого на основі пізнання законів образософії, а також історичного образознавства та його теоретичних концепцій.

4.3. Проблема інтерпретації історичного образу у філософській герменевтиці та соціальній комунікації

Інтерпретація історичних образів у філософії пов'язана як із з'ясуванням дефініції їх історичності, так і тлумаченням образності історії у сучасному науковому дискурсі та різнопланових філософських розмислах. Розбіжності щодо визначення історичності чи не історичності предметів, текстів, інформативних об'єктів та інших сутностей і, тим самим, їхніх образів, як оречевлених результатів того, що було осмислене людиною, і досі залишаються плідним матеріалом численних дискусій багатьох філософів.

Численні приклади тлумачення історичних сенсів представлені у наявних збірниках філософії історії. Визначення історії, як ознаки належності актуалізованого суб'єктивним мисленням образу об'єкта до його об'єктивного минулого нічого нам не говорить оскільки ні співставлення, ані протиставлення феномену історії будь-якому суб'єктивно чи об'єктивно визначеному нами минулому ще не доводить факту неодмінного існування історії як минулого чи минулого як історії.

В усі часи історія розумілася як співіснування людини із вже обґрунтованою та створюваною нею системою цінностей. Іншими словами, історія завжди була і залишалася щонайменше до середини дев'ятнадцятого століття характерною ознакою людини, що мислила себе окремою сталою сутністю на фоні плинного культурного, соціального та часопросторового оточення. Зрештою, і розуміння історії як процесу знаходження людиною через її перетворюючу діяльність сенсу особистого як також і суспільного буття майже перетворило предмет історії у тотальну сутність, що погрожувала стати «історією всього» якби не мала місця ситуація постмодерну з її погодженням «смерті історії» та принаймні частковою відмовою від розуміння історичного в якості неодмінно наявного минулого. У своєму розумінні історії ми виходимо з того, що вона (історія) є досвідом творення культури, а також практичною реалізацією попередньо набутого досвіду мислення в умовах нової, зміненої соціокультурної реальності.

З точки зору образософії історія є сукупністю образів, що демонструють існуючий інтелектуальний стан усього суспільства, його соціально активних шарів або окремих членів впродовж певного суспільно градуйованого часу. Розуміння історії є тлумаченням минулого через осягнення суспільно значимих змін мислення творців образів даного історичного минулого. Історія минулого, звісно, є інтерпретацією системи образів даного минулого, проте такою інтерпретацією, при якій дана система постає заново логічно обґрунтованою та попри наявність соціальних змін у суспільстві залишається неодмінно соціально закономірною.

Інтерпретація історичного образу, що пов'язана з наявністю різних типів індивідуального та суспільного мислення, а також відмінними один від одного методами пізнання образів є безпосереднім предметом дослідження філософської герменевтики. Філософське тлумачення інтерпретованих відповідно до змін культурного середовища, досвіду мислення та соціальних реалій історичних образів ми пропонуємо в якості герменевтичних практик історичної образософії.

Інтерпретація, як внутрішній дискурс, колись давно, ще на зорі усього організованого розумом життя, постала першою сходинкою початкового етапу мислення. Звісно, вона, власне, в той час ще й не була в буквальному сенсі мисленням, а так, своєрідним внутрішнім відголоском сприйнятого зовнішніми рецепторами живої особини тиску оточуючого її світу. В цей час людина, сприймаючи повторно одні і ті ж подразники, реагувала на них хоч і однотипно, але не абсолютно однаково, а в залежності від обставин, які склалися на момент її реагування. Відповідно, у первісної людини з'явився перший досвід подібних реагувань, а з ним і проблема вибору того чи іншого варіанту в якості найбільш необхідного реагування. Втім, вже й тоді, давним-давно, ще у безпам'ятні часи, цьому першому поруху новонародженої душі випала нагода прорости живучими і плідними зернами того самого розуму, з якого й постало через якийсь мільйон років і досить вагоме та не менш досконале людське образотворче мислення.

Якщо першою інтерпретацією новонародженого розуму було надання нехай і абсолютно абстрактного, проте все ж таки смислового забарвлення окремим явищам природного середовища, то вже наступні інтерпретації мали місце як внутрішній дискурс, що представляв собою такий собі обмін реагуваннями між темною і ще не вмілою свідомістю людини та її апріорі реагуючою на все довкола психікою з метою з'ясування сутності того утворюючого живильну масу образів матеріалу, який з'явився у здатному до дій мозку в якості щонайпершого тлумачення, а також первинного і доки неосяжного роз'яснення всього того, що імовірно мало якесь внутрішнє значення для істоти, котра вже почала мислити. Черговими інтерпретаціями ще неясних образів стали розумові акти, які були пов'язані із збереженням в пам'яті того, що вже стало досягненням мислення. Провісники, мантиси, оракули і пророки – усі, хто озвучував темноту своєї свідомості, - вони були мудрими, бо першими осягли всю величність людського розуму.

Аперцепція [851] з її покладаннями на досвід пам'яті і стривожену мисленням психіку стала іншим етапом діяльності розуму, проте й ще одним кроком у дорозі до істини. Спостереження, запозичення й, в результаті, рецепція [852], як нова смислова трансформація, знов продовжили внутрішній дискурс, на цей раз уможливленням збагачень вже наявних інтерпретацій.

Імпровізація та алегоризація, як діяння, направлені на ще одну зміну образів, просто не могли не з'явитися: людина, яка через свою прискіпливу увагу до створюваних нею образів, попередньо зуміла якоюсь мірою пізнати свій первісний світ і, цим самим, перетворивши себе на «людину розумну», стала потребувати нової поживи для свого діяльнісного мозку, але й не знайшовши додаткових елементів ні в психіці, ні в ще достатньо безособовій та більшою мірою протоіндивідуальній, аніж протосоціальній пам'яті, віднайшла їх через імпровізацію та алегоризацію образів, тобто через додаткову результативну мисленнєву діяльність.

«Інтерпретація – це робота мислення, яка полягає в розширенні смислу, прихованого за очевидним смислом, у виявленні рівнів значення, прихованих буквальним значенням» [853; 44]. Інтерпретація породила уяву. Імпровізація ж стала таким способом інтерпретації вже наявних образів, при якому вони отримали додаткові смисли через їх пристосування до нових мисленнєвих ситуацій.

Алегорія[12], не будучи інтерпретацією наявного смислу, постала інтерпретацією форми, проте такою інтерпретацією, яка, безумовно, посприяла більш повному розкриттю смислу вже утвореного мисленням образу. «Алегоричний спосіб виявлення [смислу] та символічний спосіб пізнання обидва рівним чином основані на необхідності [854;107].

Пройшовши весь шлях від перцепції[13] [855] й аж до усвідомлення його в якості окремого значення, образ, як завершений продукт людського мислення, отримав певну сталість, що означала стійкість до розпаду на такі, які б нічого не значили фрагменти, або й на досвідомі елементи. З появою можливості збереження образів почався і пошук форм їх тривалого використання.

Реконструкція і реновація є окремими інтерпретаціями образів, пов'язаними із зміною конструктивної або ідеологічної складових. Потреби реконструкції та реновації викликані необхідністю модернізації образів та пов'язані з удосконаленням процесу мислення. Реконструкція – процедура відтворення процесів конструювання об'єкту як цілісності, повторне конструювання конструкцій, сумнів у досконалості наявних конструкцій, потреба конструктивного оновлення, зміна навантажень діючих конструкцій при умові деконструкції в якості аналізу складових елементів.

---

[12]. «Иносказание», як російський відповідник терміну «алегорія», на наш погляд, є досить вдалим інтерпретативним поясненням того, що в даній ситуації «вчиняє» мислення з образом.

[13]. «Лейбніц використовував термін «перцепція» (лат. Perseptio – уявлення, сприйняття) для смутного і несвідомого сприйняття («враження») на противагу ясному його усвідомленню - «аперцепції».

Минуле - «не стільки одна із проекцій реальності, < > скільки характеристика самої реальності» [856;16]. Впізнати минуле, значить з'ясувати його характер. Реконструкція є осмисленою та цілеспрямованою інтерпретацією конструкцій. Реновація образів передбачає відновлення їхніх характеристик. Разом з тим, реновуючи образ ми мусимо визнати, що використовували його в видозміненому, відмінному від первинного, реконструйованому стані, або ж, так би мовити, інтерпретували шляхом реновації вже інтерпретоване з метою відмови від будь-якої інтерпретації.

«У процесі інтерпретації особистість виробляє певне ставлення до дійсності, що її оточує, інших людей, власне, до себе» [857;30]. Людина пізнає характер того чи іншого образу шляхом його порівняння з наявними у людини рисами характеру, а ще більше – з характеристиками її особистісного образу світу. Оцінювання, що з'являється від порівняння, веде до створення нормативів у ставленні до оточуючої людину дійсності. Таким чином, інтерпретації образів ведуть до формування моральних установок та, зрештою, до етизації дійсності. Імовірно, що реновація будь-якого історичного образу направлена не так на відновлення його окремих характеристик, як на реформування морального ставлення до минулого. Натомість інтуїція є знаходженням такого первинного, цілісного, абстрактного внутрішнього образу-симбіозу, який би відповідав стану граничного мислення індивіда та був результатом реагування на тиск невідомого зовнішнього оточення і став би основою для створення результативного інтелектуального образу пізнання. Інтуїція – здатність до продукування образів усвідомленого невідомого. О. Бондаренко вважає, що художня інтуїція перетворює художній твір в «упорядковану цілісну неподільну форму» [858;7]. Втім, художній твір, як образ, є формою мислення і її неподільність мала би означати унеможливлення інтерпретацій образу шляхом кількісно-якісної зміни формальних складових. Підсвідоме інтуїтивне мислення не є засобом упорядкування й систематизації самого себе в структурованих мисленнєвих образах.

Інтелект – здатність до цілісного усвідомлення невідомого, як такого, що складається з окремих образів відомого та таких образів невідомого, що можуть бути замінені відповідними їм образами відомого.

Інтуїтивні та інтелектуальні інтерпретації образів дозволяють, з одного боку, насичувати інтелект підсвідомими ідеями, а з іншого, інтуїтивно запозичати для потреб підсвідомості інструментарій інтелектуального мислення. Довершеність мисленнєвого образу полягає у гармонійному поєднанні в ньому інтуїції та інтелекту.

Свідомість є братерством інтуїції та інтелекту. Інтерпретативні композиції свідомого відомого і, заразом, усвідомленого невідомого є практичними результатами мислення. Суперечливим є твердження про те, що «основною цінністю науки є стремління до істини» [859;18]. «Свідомість і пізнання представляють собою єдність ментальної психіки та інтелекту» [860;5]. Стремління, як мобілізована воля, щоправда, є психічною властивістю, проте істина, як осягнена розумом реальність, попадає лише зернятком у джунглі психіки і щоб прорости воно, це насіння істини, ще має пройти випробування інтуїцією та інтелектом, та й після цього постати лише більш чи менш досконалим образом даної істини.

Мусимо визнати, що досліджуваний нами об’єкт ми, в якості суб’єкта пізнання, розглядаємо не сам по собі, але як такий, що взаємодіє з нами, як із ще одним об’єктом нашого суб’єктивного пізнання. Така суб’єктно-об’єктна роль індивіда нівелює позицію тих науковців, які вважають, що індивід суб’єктивує (ідеалізує) предметну реальність. Фіксуючи досвід взаємодії , що відбувається між різними об’єктами реальності, індивід, як суб’єкт, створює образ пізнання. Цей же індивід, надалі взаємодіючи з об’єктом пізнання, проте вже збагачений досвідом пізнання, створює ще один образ, проте вже трохи інший, аніж попередній. Поетапність «суб’єктивного» пізнання веде до створення образу об’єкта як його іншопрочитання, інтерпретації, полівізії тощо.

«Мистецтво, як вид пізнання» [861], насправді є лише признанням у пізнанні істини. Зміна стану свідомості може розглядатися «як специфічна форма адаптації до ситуацій, що змінюються» [862;9]. Адаптація свідомості до зміни власного стану є не чим іншим, як самопізнанням свідомості та мистецтвом народження істини.

«Уся історія – результат культурних компромісів» [863;29-30]. Компроміс – суб'єктивне вирішення об'єктивно існуючої проблеми. Соціокультурна реальність – результат компромісу між прагненням індивіда та можливостями соціуму. Компроміс виступає інтерпретацією можливого. Образ – завжди культурний компроміс між реальністю та процесом пізнання.

«Суб'єкт і об'єкт – поняття співвідносні» [864;9]. Виходить, що суб'єкт констатує об'єктивність буття шляхом суб'єктивації цього буття як об'єкта свого пізнання. Суб'єктивні та об'єктивні тлумачення образів, натомість, слід розглядати в якості інтерпретацій даних образів. Суб'єктивне та об'єктивне – різні оцінювальні ставлення до минулого. Істина ж єдина, вона – енергія пізнання буття. Втрачаючи енергію безпосереднього пізнання буття об'єкт пізнання апелює минулим як істиною й історією. Через інтерпретації історії відбувається пізнання минулого та створення його нового образу.

Символ та символізація мають інтерпретаційне значення і тому їхня роль при трактуванні образу історії полягає не так у тлумаченні минулого, скільки у знаходженні таких значень образу даного минулого, при яких це минуле отримує інше, відмінне від попереднього тлумачення та стає більш доступним, однозначно трактованим, сформованим у зрозумілому для споживача символу його власному соціокультурному часопросторі. Оскільки обмежень щодо обсягів символізації не існує, то й образ минулого через його сукупність символів може отримувати скільки завгодно відтінків, нюансів, значень та смислових характеристик. Символи історії є лише повноважними представниками інших історій у спільній для них історичній культурі.

Символізація образу є:

- відмовою від суперечливої багатозначності образу, що його даний символ представляє, через схематизацію та декларування його значення;
- удоступненням образу через його часткове абстрагування й пов'язане з ним обмеження архітектонічно-конструктивних складових;
- однозначністю форми образу та пов'язаної з цим його пізнаваності.

Символи є соціально обмеженими (з обумовленими соціумом обсягами пізнання та наявністю актуалізованих соціокультурних кодів) образами з іще не розкритим внутрішнім змістом. Проте, символ вже натякає на образ, тоді як знак, констатуючи образ, ще практично нічого не розповідає про нього.

«Символічне – це сфера мови, що виражає несвідоме в культурі» [865;6]. З одного боку «Символ визначається < > як певна сукупність знаків» [866], з іншого – «Символ не є знаком < > Якщо знак вказує на предмет, тоді символ вказує на свідомість» [867;28]. Мова образів культури є відображенням мовного досвіду творців та представників культури. Культура є суспільним мета-текстом, що цілком і повністю відображає буття людини у створеному нею світі.

Інтерпретація істини є лише демонстрацією методів її отримання. Кожна «вічна істина» має час, місце та особливі обставини свого зародження, інтерпретації та згасання. Але якщо істини запалюють, «значить це кому-небудь необхідно».

Символ обмежує дискурс про невідоме наявним обсягом його вже відомих значень. Символ є таким поєднанням елементарних образів-знаків, які отримують власну логіку взаємозв'язків, цим самим пропонуючи окрему логіку розв'язків для задач, що постали перед свідомістю. Символ є ще безмовною абстракцією фізіологічного сприйняття та вже висловлюванням олюдненої психіки. Вся історія людства є символом пошуку істинності власного буття. Символічні інтерпретації історії уможливлюють наближення до цієї сторії через удоступнення їх сприйняття та звернення до інтелекту.

«Всі предмети історії, що були свого часу суб'єктивними формами пізнання, з очевидністю отримали незалежні статуси, тобто стали об'єктивними» [868;418]. І. Лапінська вважає, що «текстуалізацію смислу» складають «набір номінацій» та «внутрішньо-текстові зв'язки», що разом «є засобами об'єктивації» [869;127]. В І. Колесник «духовна практика, інтелектуальна діяльність виступає як текст» [870;40]. «Історична герменевтика ставить завдання реконструкції смислу історичних текстів, і на підставі цієї реконструкції відбувається відтворення події як історичної пам'яті» [871;12]. Мова образів – технологічна компонента суспільної пам'яті.

«Мова – це не тільки канал, скільки простір міжособистісної комунікації» [872; 59]. «Реальним суб'єктом пізнання є не деяка абстрактна схема, а конкретний індивід, заангажований актами свого буття в історичну та культурну традицію, яка передається на рівні мови» [873;17]. Мова є пам'яттю історії.

Мова з окремого варіанту інтерпретації образів завдяки появі системи мово-образів досягла статусу цілісного набутку культури. Зростання обсягу усіх можливих комунікацій призвело до формування на його основі простору мовно-комунікаційної культури. Мова, як важливий елемент культури, стала характерною ознакою різних історичних епох. Мова отримала статус неперехідної цінності культури. Образи культури складають основу мови культури і, таким чином, стають образами-комунікатами для представників даної культури.

Історія, як елемент міжкультурного взаємообміну, є особливою формою мовної культури, що дозволяє проведення комунікацій поза межами соціокультурних локусів. Історія є комунікацією з минулим, що стала можливою завдяки осягненню товариствами істориків мовленнєвого досвіду різних культур. Історія є створеною суспільством мовою, як загальним засобом позачасової комунікації та передачі міжкультурної інформації.

Філософія інтерпретацій О. Юркевич нами розглядалася в якості теоретичного підґрунтя при дослідженні інтерпретацій образів, як продуктів створеної мисленням реальності, що існує в якості завершених мисленнєвих продуктів. О. Юркевич, котра є автором дисертаційного дослідження «Герменевтика культурної форми розуміння», прийшла до висновку, що «Сучасний світ, що демонструє конфліктність або безконфліктність інформаційних стратегій, повертає дослідницьку інтуїцію до проблем розуміння й вимагає нового осмислення й обґрунтування причин, що викликають множинність інтерпретацій, які знаходяться в області здійснення певного розуміння» [874;3]. Авторка називає систему дій, направлених на пізнання походження, особливостей та характеру інтерпретацій рухом теоретичної думки «до розуміння розуміння».

В бажанні продовжити дані теоретичні міркування, ми стверджуємо, що:

- доки людина живе, доти творить образи;

- осмислюючи один і той же предмет, людина створює його різні образи, наближаючись таким чином до його абсолютного пізнання;

- осягаючи мисленням різні речі, людина використовує щораз одні і ті ж способи, методи і прийоми мислення та створює завдяки їм результативну цілісність, єдиний мегаобраз, що його ми називаємо внутрішнім образом світу;

- роз'єднання сенсів осмислюваного та його поєднання у смислову цілісність перетворюють процес «розуміння пізнання» у пізнання процесу образотворення.

Н. Карпенко, досліджуючи філософські особливості розвитку сучасної науки, також визначила їх як «дихотомія пояснення і розуміння» [875;3], що, на наш погляд, достатньо ємко характеризує основоположні трансформації наукових образів. Натомість, наша критика герменевтичної спіралі цієї авторки викликана недоцільністю заміни понятійного образу його візуальною інтерпретацією, якою є, на наш погляд, запропонована авторкою вказана геометрична фігура.

Заново осмислюючи кожен образ ми тим самим інтерпретуємо його у своїй свідомості у відповідності до нових обставин нашого буття. Інтерпретація смислів відбувається через поетапне становлення образу:

- основою будь-якого образу виступає смислова абстракція, що є енергією мислення, нерозчленованим набором значень, хаосом смислів[14], а також потенцією даного образу, поєднаного з іще не з'ясованою рецепцією дотихчас набутого досвіду мислення;

- індекс є пропозицією абстракції, як образо-утворюючої, тобто наділеної певним смислом системи, він – вказівка на наявність смислу образу;

- символ є окремим набором значень певного наявного в образі смислу, що векторизує наступні етапи образотворчості;

- ідея є цілеспрямованим відображенням смислових значень образу;

- поняття є окремою сукупністю смислових значень образу при умові відмови від додаткових смислових значень задля увиразнення даного образу;

- образ є такою окремою комбінацією різноманітних смислових значень, при якій він постає системою сутнісних, сенсуативних та індиферентних смислів, реалізованих за допомогою знаків, символів, ідей та понять.

- Історична свідомість є створеним соціумом та соціально значимим образом для соціуму, котрий воліє мати власну історію.

- Будь-який образ постає також смисловою абстракцією, тлом і субстанціональною основою для творення інших образів.

---

[14]. В даному контексті терміни вжито в наступній редакції:
Сенс – одиниця усвідомленого сприйняття;
Сутність – опис того, що має значення для свідомості;
Значення – підстава для мисленнєвого реагування;
Смисл – обґрунтування результату мисленнєвих дій;
Образ – реалізований продукт мислення, форма існування свідомості, спосіб формулювання позасвідомого, смисловий прояв несвідомого, а також досвідоме (підсвідоме) відображення розумової діяльності мозку.

Попри відсікання від образу його нез'ясованих, неясних, другорядних та несуттєвих смислів він все одно залишається доступним для найрізноманітніших смислових інтерпретацій, що, імовірно, пояснюється його феноменальністю, універсальністю і через те нескінченністю різноманітних відтінків смислу.

Історична пам'ять, історичне минуле, історична свідомість та історичний образ світу є такими інтерпретаціями історії, згідно з якими свідомість індивіда отримує функції зберігача, оцінювача, смислотворця та портретиста минулого. Історія людино-вимірна, вона завжди була історією мислення людей, що змінювали минуле. Інтерпретації історії мають свою герменевтичну межу: у кожній історії, як образі минулого, окрім предметного та фактологічного матеріалу має залишатися ще й дух минулого, реалізований у формі певної смислової ідеї (ідеї історії), поза якою образ втрачає свій значимий, а отже – історичний сенс. Історією є сукупність образів, що демонструють зміни кількісно-якісних показників об'єкта пізнання при умові збереження його смислової цілісності.

Пам'ять є індивідуальною характеристикою особистості, а тому поняття «історична пам'ять» слугує таким визначенням особливостей індивідуальної пам'яті, які характерні для значної кількості членів соціальних груп та представляється ними в якості зафіксованих у них соціальних авторитетів, змін, подій тощо. Тлумачення індивідуальної пам'яті в якості історичної пам'яті соціуму є її іншопрочитанням, окремим соціальним тлумаченням та, в цілому, символізацією, тобто наданням первинному смислу також і додаткових смислів, створюваних через соціальну трансформацію понять.

Минуле є лише тією мірою закономірне, наскільки воно осмислене, присвоєне та перетворене в образ. Історія є обмеженою образом безмежністю минулого. Історичне минуле виступає образом-тлумаченням такого соціально обґрунтованого минулого, яке має певне значення для даного соціуму, що його тлумачить.

Історичний образ світу є збереженим у колективній пам'яті образом, що демонструє значимість історичного минулого для сповненого історичної свідомості історичного буття соціуму в уявлюваному даним соціумом реально/ірреальному світі.

Історія є спробою системного обґрунтування хаосу образів минулого. В історії – стиль епохи. Стилі історичного мислення мають місце через визнання суспільством окремих варіацій соціально обґрунтованих образів в якості феномену історичної свідомості. Історія людства є історією стилів мислення.

Історія є показником інтелектуального стану суспільства: багату історію, попри всі життєві колізії, мають саме ті народи, суспільний інтелект яких спрямований на досягнення успіху як у сфері етнічного, національного чи державного будівництва, так і на примноження здобутків власної духовної культури. То не вірно, що якась окрема особа може сформувати стиль; стилем є дух самодостатньої суспільної групи, що його здатна впізнати та відобразити у своїх діяннях творча особистість. Дух є поняттям моральним.

Історія мислення є також і історією моралі суспільства, що історично мислить. До думки про вчинок, як феномен апріорі морального пізнання, приводить також і О. Зарапін [876]. Вчинок, таким чином, виступає не стилевою, а історичною ознакою. Разом з тим, стилі мислення повсякчас характеризувалися особливостями моральної оцінки вчинків, здатних змінити історію. Історичний тип моралі закладений у історичній свідомості.

Філософія вчинку полягає у встановленні стилістики мислення. Стиль є набором домінантних складових (стратегем, ідеологем, типологем тощо), застосовуваних в якості внутрішніх правил для вчинення дій. Мислення, реалізоване дією, є вчинком. Оскільки продуктивним результатом мислення є образ, то вчинок є таким, що направлений на інтерпретацію образу, здійснювану відповідно до внутрішніх правил особистості.

Кожен вчинок реалізовується особистістю відповідно до стилю її мислення. Стилі історичного мислення є наборами правил, що передбачають:

- визнання образів минулого в якості суспільної історії;
- легітимацію певної сукупності вчинків в якості достовірного минулого;
- розуміння соціокультурного середовища в якості історичного;
- надання суспільно-значимим вчинкам статусу історичних;
- розуміння образу історичного часу як соціально-вчинкового, а також як часу обумовлюваних історичних подій та способу відліку реалізованого соціумом образу історії.

Культ інформаційної епохи буде розвінчаний саме завдяки зростаючим обсягам інформації, що перестали бути характеристикою цієї епохи, а стали її громіздким і значною мірою несуттєвим придатком. Культ інформації в історії ще не минув. Величезне зростання кількості наукових проблем впродовж останніх десятиліть було пов'язане саме із зростанням обсягів так званої історичної інформації та її численних інтерпретацій в якості фактологічного матеріалу для побудови образу історичного минулого.

«В основі кожного смислового світу лежить домінантний смисл, смислова домінанта культури» [877;38]. Історія – це «спогади про майбутнє» [878]. Історичне передбачення є образом, повсякчас присутнім у інформатизованому[15] минулому. Проте, якщо «вплив друкованої культури стає повсюдним перед XVIII століттям» [879;15], то у XX ст. вплив інформаційної культури призводить до девальвації культурно-смислових домінант (отримало смисл все те, про що з'явилася інформація). Історія, що стала знанням, як певним науково обґрунтованим обсягом інформації про минуле, зробилася догмою минулого й обмеженням перспективи історієтворчості.

---

[15]. В даному випадку, інформатизація – насичення інформацією, створення інформаційної складової образу.

Якщо під символізацією ми розуміємо такі цілеспрямовані мисленнєві дії над вже завершеними образами, при яких має місце обмеження їхніх складових через надання форми чуттєвих абстракцій з ціллю удоступнення для масового сприйняття, то текстуалізацією вважаємо таку інтерпретацію образів, в результаті якої має місце заміна існуючих складових образів відповідною системою мовних знаків, метою якої є удоступнення текстообразів для масового сприйняття. Тотожність символізації та текстуалізації образів полягає у такій їх інтерпретації, при якій образ стає менш повним різноманітними смислами, проте більш доступним для засвоєння різними людьми через надання текстам, як і символам, властивостей інформативного матеріалу. Процес інформатизації культури веде до втрати нею феномену автентичності.

Межі історичних інтерпретацій є знаходженням обсягів пізнання минулого. Життєвий досвід, як окремої людини, так і суспільства в цілому, втілений у системі образів, реалізованих впродовж певного біологічно-соціального циклу як «усвідомлення людиною меж області зрозумілого» [880;20].

Образ, як інтерпретація історії, є:

- верифікацією минулого, а отже – з'ясуванням предмету історії;
- ірраціоналізацією минулого, як визнанням закономірними, тобто такими, що мають сенс, будь-яких подій і явищ та їх співвіднесенням з історією;
- міфологізацією минулого, що полягає у творенні образів індиферентного часопростору даного минулого;
- героїзацією минулого, в значенні гіперболізації діянь та звершень дійових (історичних) осіб окремого визначеного минулого;
- сакралізацією минулого, як визнанням його предметом суспільного поклоніння та об'єктом віри в наперед задану історичну закономірність усього в ньому здійснюваного;

- демонізацією минулого (анти-сакралізацією), як визнанням його здійснюваним під дією не домінуючих у суспільній свідомості чинників;

- фаталізацією історії через визнання непереборності обставин, що призвели до настання певних подій минулого;

- містифікацією минулого, або ж відображенням в якості історичних таких подій, які насправді не відбувалися чи не мали суттєвих суспільно-соціальних наслідків;

- пауперизацією буття через наділення ознаками історичної значимості лише політичного, економічного чи, наприклад, елітаристського минулого;

- делімітизацією історії, тобто визнанням історичним всього того, що мало місце та відбувалося в минулому;

- інтуїтивним наближенням до минулого, здійснюваним шляхом порівняння й аналізу образів створюваної образотворчістю історії.

Герменевтичний поворот до історичного концептуалізму неминучий і повинен завершити епоху предметних, етнічно-класових та спеціалізованих історій, що роздирали цілісність історичної науки, змінивши її на безкінечну у своїх варіаціях, проте струнку і цілісну історію мислення окремих осіб, тривких колективів та груп, а разом і суспільства в цілому, як історію розвитку Homo sapiens, завдяки чийому розуму і рухається титанічне колесо історії.

Історія безмежна в уточненні власних меж і, разом з тим, конкретна у проявах реалізації, просторі, часі та соціальному середовищі її визнання. Жодна історія як цілісність не має сенсу, бо є лише колекцією фрагментів інтерпретованого нами минулого. Цілісність історичного наративу полягає у його концептуальній довершеності. Концепція того мисленнєвого процесу, який призвів до зміни стану суспільного буття, насправді і є історією. Все інше, як от речі, події, факти тощо є лише демонстрацією особливостей мислення «людини розумної». Концепція історії є образом, що відтворює та обґрунтовує наявність образів минулого. Сукупність концепцій історії є сукупним образом минулого.

Історична герменевтика починалася як «мистецтво і теорія тлумачення писемних пам'яток» [881]. «Можна стверджувати, що під герменевтикою < > мається на увазі вміння зробити зрозумілим будь-яке повідомлення, наділене смислом» [882;7]. Проте, «не маючи смислу поза людською діяльністю, розум задає загальну форму її організації» [883;12]. Будь-який обсяг інтерпретацій минулого має смисл, головним чином, як обґрунтована логічно, художньо чи іншим чином смислова цілісність. Текстуалізована концепція історичного минулого виключає обов'язкову необхідність оперування значними обсягами фактів – цих знаків минулого, - проте передбачає створення такої смислової цілісності, при якій би сукупність образів минулого творила систему інтерпретацій смислу даного минулого.

Суб'єктивне минуле, як таке, що підвладне осягненню людським розумом, є історією, об'єктивне минуле є усвідомлюваною реальністю буття у обмеженому часопросторі. Сутність образотворчої концепції історичного минулого полягає у творенні інтерпретованої через систему образів цілісної полікомпонентної інформації про смислову сутність даного минулого.

Герменевтика історичної образотворчості є подоланням проблеми історичних інтерпретацій та, водночас, усвідомленням історії в якості представлення розбіжностей у системі змін, пов'язаних з різноманітністю мислення.

Будь-яка окрема історія, як об'єктивно існуючий витвір тієї чи іншої раціонально резонуючої унікальною сукупністю різнорідних складників душі та суб'єктивно-ірраціонального поєднання елементів загальнолюдського духу, є лише уявлюваним нами образом насправді наявного в нас і так само достеменно належного нам минулого, а тому кожна історія завше наділена окремим набором сенсів, сутностей, значень та смислів і ніколи не буде позбавлена нашого до неї емоційно-чуттєвого ставлення попри її непереборність фактів, впертість статистичних матеріалів чи логічну доведеність тих чи інших подій і обставин.

«Історії всього» не буває. Або ж, по крайній мірі, така історія є бездарно сфабрикованим продуктом цілковито знеособленого мозку. «Уявний світ», як складне поєднання реального і фіктивного, є простором досвіду, з якого «актуалізуються можливі світи», як онтологічно значущі інтерпретації» [884;13]. Концепція історичного минулого, на наш погляд, є такою свідомою цілеспрямованою інтерпретацією образів, при якій історія постає в якості обґрунтування системи образів даного минулого.

«Проблема концептуалізації історичного предмета не може бути вирішена як проблема безпосереднього знання, оскільки поняття історичного предмета передбачає пряме зіткнення аспектів тотожності і розбіжності» [885;10]. Знання про минуле ще не робить вказане минуле осмисленим минулим; тільки обґрунтування минулого робить його доступним розуму. Інтерпретація обґрунтувань не є інтерпретацією минулого, вона, навпаки, дозволяє відмовитися від численних історичних інтерпретацій минулого та неминуче пов'язаних з цим розбіжностей, іншопрочитань тощо. Герменевтика історичної образотворчості дозволить подолати наявні розбіжності та протиріччя у тлумаченні історичного минулого, а також осягнути дане минуле на якісно новому смисловому рівні.

Сутність соціальних комунікацій з точки зору образософії полягає в акумулюванні співучасниками комунікацій такого типу образів, які б слугували підтвердженнями належності чи неналежності даних комунікантів до тих чи інших соціальних груп та були основою формування соціального стилю образотворчості.

«Стиль мислення – це явище соціально-культурної природи» [886;12]. «Об'єктивні мовні системи потребують для своєї актуалізації < > наявності прагматичної мета-системи людської мови чи комунікації [887;158]. Стиль є обсягом особливостей, нюансів, уточнень, уподобань, підказок, натяків чи навіть недомовок, загадковостей та шукань, об'єднаних спільною мовою в образи.

О. Холод запропонував визначати соціальні комунікації як «галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їх масиви, продукти засобів масової комунікації та інформаційні технології, що забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів при безпосередній участі членів комунікативного процесу» [888;174]. «Автори журналу «Комунікація» пропонують визначити соціальну комунікацію як «обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо,обумовлений цілим рядом значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві» [889;286]. «Соціальні комунікації є штучно створеними видами професіоналізованої, інституціоналізованої комунікаційної діяльності, спрямованої на встановлення й підтримання суспільної взаємодії» [890;6]. Можна продовжувати цю думку та, називаючи соціум штучним утворенням, прийти до висновку про неприродність, штучність людини як соціальної істоти. Втім, «В межах соціальної теорії < > питання консолідуючої, соціалізуючої ролі комунікації було підняте Г. Зіммелем (теорія формальної соціології), М. Вебером (теорія раціоналізації), Дж. Мідом (символічний інтеракціоналізм)» [891;9], а отже до ніби-то штучних соціальних комунікацій таки існує цілком природне зацікавлення суспільства.

Комунікація – є обміном образами між членами комунікаційного процесу з метою взаємного інформування, маркування, обміну досвідом, встановлення чуттєвих, мовних, соціальних та інших контактів, виробленням спільних позицій, правил, способів дій тощо.

Роль і значення образів у комунікації полягає в їх здатності до соціалізації, як створенні спільного мисленнєвого середовища, проте середовища, здатного об'єднувати людей не лише в праймові, символічні чи конвенційні спільноти, але й, головним чином, уможливлювати створення об'єднань патріотів спільного середовища мислення.

Соціальні комунікації можна поділити на внутрішньо-соціальні та міжсоціальні, проте, слід також враховувати і можливість комунікаційного контакту індивіда з соціальним середовищем та наявність різного роду бісоціальних комунікацій. Соціальні комунікації є таким типом обміну образами, при яких представники соціальних груп отримують крім необхідного чи бажаного інформаційного матеріалу також і підтвердження власної належності чи неналежності до тих чи інших соціальних груп. Важливе місце у соціальних комунікаціях займають візуальні образи [892]. Також інтернет, як засіб соціальних комунікацій, став «системоутворюючим фактором суспільства, без якого неможливе і саме суспільство» [893;150]. Невдовзі з'являться інші способи передачі думки й ті ж комунікації, які і породили соціум, знов роздеруть його на соціальні клапті щоб з тих шматків знов виросла спільнота об'єднуваних образом людей.

«Культура – це простір внутрішнього світу самих людей, що утворюється в процесі їх взаємодії між собою» [894]. Трансформація соціальної свідомості відбувається через зміну образів суспільно обґрунтованого світу. «Соціокультурний образ, який має певну тривалість, середовище свого зародження і чинники появи, у свідомості індивіда виступає його соціальним самоусвідомленням і становить основу для необхідного сприйняття ним сенсу історичного буття соціуму» [895]. «Ф. Шенк доходить висновку, що колективна ідентичність – це створюваний тією чи іншою групою в процесі «уявлення» самої себе образ, з яким ідентифікують себе її члени» [896;22]. Образ розпочинає своє життя після того, коли він буде ідентифікований як образ в системі образів [897;40]. Соціальне буття образу розпочинається з його колективного визнання. Натомість, «вибір філософської позиції окремої людини відбувається, в тому числі, в результаті соціальних взаємодій» [898]. Створені окремою людиною та інтерпретовані десятками (тисячами або й мільйонами) інших людей соціальні образи стають єдиними справжніми ідентифікаторами соціуму.

Соціальні комунікації, попри їхню роль зв'язківця між поколіннями та епохами, постають як історичні інтерпретації соціально значимого минулого, отримуючи статус суспільно значимої історії. Історія, як елемент міжкультурного взаємообміну, є такою особливою формою соціально-мовної культури, яка дозволяє здійснення комунікацій поза межами культурних та соціальних локусів. Історія є комунікацією з минулим, що стало можливим завдяки осягненню людиною мовленнєвого досвіду різних культур.

Кожне суспільство створює своє середовище комунікативної культури. Розуміння культури, як процесу становлення антропопростору, і є історією. З іншої сторони, не можна погодитись з тим, що «індивід, будучи народженим в соціальній системі, не має власного локусу референтності, який би дозволив йому здійснювати автономне смислоутворення в руслі конструювання смислів» [899;9]. Імовірно, що має рацію А. Машталєр з її розумінням феномену свідомості як «перехрещення індивідуального й суспільного топосів досвіду» [900;16]. Втім, мислення людини є не лише референтним чи ірраціональним, воно також і символічне, а ще підсвідоме, спонтанне й таке, що може творити смисл не маючи на те жодного досвіду та передумов.

В соціальних комунікаціях відображений досвід мислення соціальних груп та їх окремих представників. Історія соціуму постає в якості своєрідного відображення особливостей мислення як індивідів, так і соціальних колективів. У соціальній пам'яті, проте, зберігаються вже не результати даного мислення, а лише їхні різночасові інтерпретації, що також зазнають тиску з боку інших соціальних груп, а також диктату індивідуальної свідомості. «Пам'ять суспільства не є системою, яка пасивно фіксує факти та події» [901;3]. Пам'ять - не архіваріус, вона зберігає не факти, а досвід мислення. Зміни соціального досвіду неодмінно будуть відображені в історії соціуму, але також вони будуть інтерпретовані у створювану соціумом історію власного та оточуючого минулого.

Через комунікацію, як обмін соціальним досвідом, в середовищі соціуму здійснюється інтерпретація образу соціального минулого, що розглядається нами в якості його історії. Індивідуальні інтерпретації соціальних комунікацій мають місце вже у їх тлумаченнях авторами науково-філософських досліджень. Так В. Горовий пише, що: «Біологічні механізми соціальної комунікації людей, зовні маючи невеликі відмінності від тваринних, у той же час вже на самому початку людської історії набули цілого ряду суттєвих змін, що стали важливим фактором процесу, який забезпечив у кінцевому підсумку істотну перевагу людини над тваринним світом» [902;8]. Автор також наголошує на секулярності наукових досліджень, що підтверджують наявність соціальної поведінки у тварин та навіть інших біологічних істот.

«Культура завдяки особливостям свого функціонування є однією з основ соціально-комунікативного процесу» [903;6], - вважає І. М'язова. Соціальні комунікації постають у автора невід'ємними складовими культуро-обміну, а створене таким чином середовище спільної культури асоціюється у неї з середовищем комунікуючого соціуму. Відомий вітчизняний філософ Петро Саух у своїх міркуваннях йде ще далі, він вважає, що соціальні комунікації можливі навіть на філософському рівні. Філософські комунікації, що є взаємобмінами мудрістю, можуть наблизити людство до створення «всеосяжного софійного середовища (софіосфери)» [904;9]. «Втім, - вважає П. Саух, - філософська думка в постмодернізмі виявляється не лише в зоні маргінальності щодо класичної науки, але й в стані хаосу різноманітних концепцій, підходів й типів рефлексії» [905;6]. Іншими словами, щоби вижити в безкінечному хаосі різнобічних розумових рефлексій філософи просто зобов'язані навчитися мислити в унісон. І справді, сьогодні нас ще поєднують образи наших майбутніх перемог, а проте, завтра ми, очевидно, вже будемо поділені відповідно до їх результатів. Софійний скорпіон постмодерну, заперечуючи класичність, загине класично - через заперечення самого себе.

На прикладах досліджень названих вище авторів ми можемо зробити висновки, по-перше, про наявність біологічних механізмів соціальної комунікації, по-друге, про взаємовпливи соціальної комунікації та культури, по-третє, про потребу досягнення мисленнєвих комунікацій на планетарному рівні. Неандертальця та мудреця єднає здатність до соціалізації мислеобразів.

Соціалізація минулого, як історія, має місце у соціальному бутті внаслідок досягнення членами соціального колективу завдяки домінуючому рівню внутрішньо-соціальних комунікацій консенсусу щодо оцінювання дій, подій, прагнень, очікувань та намірів, здатних забезпечити соціальне співіснування індивідів. «Знеособлена людина втрачає соціоформотворчий потенціал» [906;14].

Особливістю комунікацій, як добровільних, так і насаджуваних продуцентами різноманітних технічних та технологічних засобів, є їхня здатність до соціалізації членів суспільства та, зокрема, «Сучасна так звана ситуація постмодернізму багато в чому визначається розвитком комунікаційних та інформаційних технологій» [907;18]. Образо-логічна сутність соціалізації полягає у формуванні індивідами спільних світоглядних образів-орієнтацій, що виступають своєрідною конвенційною угодою про самовизнання організованої цими індивідами спільноти. Послідовно-хронологічне відображення особливостей буття соціальної спільноти є його історією. Минуле, що було включене в світогляд соціуму, як організуючу та об'єднуючу його систему образів, тим самим також постає його соціально сконструйованим історичним минулим, а значить – символічним минулим. «Символічні системи запобігають розпаду соціального світу, збагачуючи його не лише смислом, а й переживанням» [908;4]. Включення чуттєвого та функціонального соціального досвіду неодмінно збагачує історію, наповнюючи її якісно новим сенсом. Та власне, і сам світ є символічним, замінюючи своєю присутністю хаотичну розрізненість елементів та явищ, об'єктів, осягнень і функцій.

Історія є нашим уявленням про минуле, вона – створений нами сукупний образ того апріорі фрагментарного матеріалу, який ми, з тим, щоб підтвердити свою суспільну ідентичність, намагаємося вважати цілісністю, демонструючи при цьому соціальну спорідненість з людьми минулого та зв'язки з подіями, до яких не маємо ані найменшого особистого відношення. Соціальне тлумачення минулого веде до соціалізації історичної образотворчості. Інтерпретації історичних образів можуть мати місце лише при умові визнання відмінностей між минулим та історією. Філософська проблема інтерпретації історичних образів має місце як з'ясування невідповідності між минулим, як екзистенцією буття у певних часопросторових межах та історією, як позачасовим буттям соціально деідентифікованого мислення.

Історія є нашою культурною ідентифікацією в минулому. «Культурологічний напрям (в американській філософії мистецтва – прим. Я. М.) фокусує увагу на історичності всіх культурних продуктів» [909;137]. Образ як продукт мислення, що є основою будь-якої культури, виступає також і основою всього того, що було створене людством. «Принцип історизму не існує в деякій застиглій формі, але по мірі розвитку філософії історії поступово збагачується новими уявленнями, отримуваними в ході філософської рефлексії над дійсними історичними зв'язками і рефлексіями» [910;9]. «Глобальний історизм – це принцип наукового пізнання, що вимагає розглядати об'єкти не тільки в їх становленні і розвитку, але і з точки зору їх планетарної значимості» [911;4]. Образ – першопродукт культури, а відтак, є засадниче історичним продуктом. Специфіка образу визначається парадигмою досліджень [912;4]. Історичні образи, з точки зору глобального історизму, мають розглядатися в якості засновків планетарного культурологічного дискурсу. З тією метою, щоб досягти консенсусу у питанні повернення історії її первинного статусу, як науки про фактологічний та закономірний перебіг буття суспільства в середовищі створеної ним культури, необхідно використовувати методи, відмінні від тих, що призвели до «смерті історії».

Герменевтичні дослідження історичних образів в парадигмальних рамках нової і перспективної науки образософії дадуть можливість подолати обмеженість постмодерного трактування історії з її сумнівом в універсальності соціальних знань та при цьому наповнити новим змістом наявні теорії глобального історизму. Заперечуючи ті чи інші трактування людської історії ми, разом з тим, не заперечуємо минулого, а лише інтерпретуємо досвід людства, набутий та збережений в образах, які й уможливили комунікації з минулим.

Соціальне минуле є такою системою інтерпретацій образів, у якій знайшли відображення особливості буття соціуму як творця історії. Соціальні спільноти можна поділити на праймові, конвенційні та символічні. Творення та реалізація буття праймових спільнот пов'язані з особливостями буття її членів у межах спільних екзистенціональних чинників. Конвенційні спільноти є такими уявлюваними умовними спільнотами, що діють на засадах визнання її членами запропонованих умовами конвенції факторів спільності. Символічні спільноти є такими уявлюваними умовними конвенційними спільнотами, члени яких приписують собі за взаємною згодою наявні та уявлювані соціальні ознаки окремих індивідів в якості засадничих чинників спільної екзистенції.

На присутності «символічних структур в етнокультурному процесі» наголошує Н. Ковальчук [913]. Чисельні конвенційні спільноти значною мірою представлені політичними партіями та рухами. Найбільш архаїчними є, на наш погляд, праймові спільноти з їх структурованою системою образів.

Уявлення дійсності в якості тексту «становить проблему інтерпретації, як одну із найбільш важливих і актуальних тем для рефлексії» [914;4]. Інформаційна складова образу дозволяє інтерпретувати цей образ в якості тексту, що несе інформаційне навантаження, і, таким чином, визнати будь-який образ потенційним елементом соціального взаємообміну в процесі комунікації.

Наукові інтерпретації історичних знань щодо суспільного минулого відбувалися в новий час шляхом формування суперечливих у своїй цілісності соціальних історій. Глобалістичні ідеї модерну у зв'язку з закликами до побудови нових соціальних та інших систем, не могли бути реалізовані в історичній науці та практично не превалювали у філософії. Філософія постмодерну, з однієї сторони, представлена ідеями десоціалізації, а з іншої, в якості власного смислового аналізу, віддзеркалює потреби розвитку ноосферного мислення. У зв'язку з переходом філософії в епоху пізнього постмодерну різноманітні соціальні трактування філософами образів історії, навіть попри їх несумісність, стали підтвердженням перспектив соціуму.

Інтерпретація історичних образів є традицією пошуку нових образів на основі отриманого досвіду мислення та наявного обсягу образотворчого матеріалу. «Головною причиною сповільненого перетворення суспільної структури, як завжди, виступає < > людська свідомість» [915;3]. О. Кіт трансформацію традиційного образу розглядає як «зміну запозиченого матеріалу внаслідок різноманітних способів творчого опрацювання: комбінування, продовження, пародіювання, травестування, осучаснення тощо» [916;249]. Трансформація суспільного мислення є трансформацією його образів, трансформація світу образів неодмінно призводить до трансформації суспільних комунікацій.

Інтерпретація соціального образу виступає засобом збереження його в якості традиції. Конструювання образів має соціокультурну основу [917]. Тим самим, інтерпретацію конструктивних складових одного і того ж образу можна розглядати також і як традицію (в значенні того соціокультурного матеріалу, який передається та успадковується з метою подальшого використання та збереження). Інтерпретація історичного матеріалу є необхідним його пристосуванням до таких, що змінюються, умов соціального та культурного буття з метою перенесення в нове соціокультурне середовище.

Ми пропонуємо розглядати результати соціальної інтерпретації історичних образів як такі, що пов'язані з продовженням традицій певного соціуму, або ж в якості видозмінених ними образів, що стали новаціями. Як традиції, так і новації є елементами соціальних комунікацій, що несуть на собі відбиток рівня розвитку соціуму. Інтерпретація традиції соціальних комунікацій отримала форми обряду та ритуалу. Через традицію існує взаємозв'язок історичного минулого і сьогодення [918]. Потенціал традиції «не тільки обумовлює змістовну трансляцію, але й, що особливо, він запускає механізм, що дозволяє адаптувати колективне знання тієї чи іншої групи і впроваджувати в індивідуальний досвід окремих її представників» [919;11]. «Обряд – взаємовідносини, що залишилися в минулому» [920;599]. «Ритуал, як буттєвий феномен < > є структуротворчим началом соціуму» [921;11]. Інтерпретація історичних образів, як новація, є творчою інтерпретацією сталого у своєму прагненні до пізнання активного соціального мислення.

Сукупність історичних образів як біографія уявлень людства покладена в основу соціального буття. Історія є соціальним твором про минуле. Американський дослідник Р. А. Уілсон визначив, що «якщо ми дивимося на світ, не маючи жодної ідеї, то бачимо тільки хаос, позбавлену форми порожнечу…» [922]. Наші ідеї не обов'язково мають бути соціально обумовленими, бо вони вже є такими через соціальність буття людини у спільно створеному людством світі культури. Історичні образи ми інтерпретуємо таким чином, що вони стають більшою мірою нашими особистими ідеями, аніж соціальними надбаннями. Безумовно, що існує «багатозначна конструкція смислу» [923;43]. Збереження історичного смислу не зобов'язує історика дотримуватися традиції історієписання, натомість новаторство у трактуванні об'єктів наукового дослідження може бути сталою історієзнавчою традицією. Зміна історичних образів засвідчує про зміни соціальної свідомості, яка щоразу переформатовується у відповідності до зміни соціуму.

Історична пам'ять, як і історична свідомість, вибіркова. «Інформація, що в ній зберігається, актуалізується виходячи з існуючих запитів теперішнього часу, а також соціальної спільноти» [924;176]. Новація, як і традиція, є формами інтерпретації образів минулого, що забезпечують їм стабільність у середовищі соціальних, інформаційних, культурологічних та інших змін в умовах глобального історизму та еволюції історії. Цілком зрозуміло, що «формування і реалізація ідентичності включені в процес соціалізації» [925;177]. Через новації у трактуваннях історичних образів відповідно до вже зміненого хронотопу культури відбувається й оновлення цих образів, як своєрідне осучаснення ідентичності. «Зацікавлення історією соціальної та історичної пам'яті як до сукупності уявлень про минуле < > ставить під питання і самі принципи [класичного] історичного знання» [926]. Історичне образознавство та її філософське підґрунтя у формі образософії дозволять відмовитися від інтерпретативно-ситуативних трактувань минулого шляхом всебічного дослідження історичних образів як реально існуючих феноменів засвоєного мисленням й реалізованого домінуючими суспільними верствами буття.

Образософське розв'язання проблеми інтерпретації історії у соціальних комунікаціях є необхідністю: у зв'язку з нівеляцією історичних фактів, знань, наукових напрямів та методів наявних досліджень з'явилася потреба дослідити, систематизувати та об'єднати сукупність наявних набутків науки у цілісний образ минулого. Художній образ – онтологічна основа мистецтва [927]. Історичний образ виступає онтологічною основою тлумачення історії. «Зміст того чи іншого аспекту досліджуваної проблеми визначає методику її вирішення» [928;3-4]. Історія в якості наративу обмежена можливостями наявних наративних технологій. Мистецтво акцентує увагу на собі, історія серед численних нових облич істориків губить власне історичне обличчя. Насправді ж, мистецтво історії повинно бути таким, щоби за допомогою форм та засобів творити феномен історії.

«Кожна інтерпретація має на меті здолати віддаль, дистанцію між культурною епохою, що минула і якій належить текст [культури] та самим інтерпретатором» [929;48]. Образи минулого є тією соціальною валютою собівартість якої невпинно зростає: старіючи з віком продукти історичної образотворчості і самі стають історією і, таким чином, з часом постають вже історією історії, як позачасовими цінностями людського мислення.

«Ідея картини світу не передбачає цілісності» [930;173]. Минуле стало фрагментом реальності відтоді, як втратило зв'язок з часом та середовищем у яких було створене як реальність. «Людина що-небудь розуміє тільки тоді, коли вона мислить, а значить, активно будує уявлюваний образ того, що здатна зрозуміти» [931]. Однак, тлумачення в процесі мислення реальності як єдиної цілісності дозволить співставляти, порівнювати та об'єднувати здавалось би різні речі, робити висновки найбільш системні, ґрунтовні та цілісні. Розглянувши весь світ як образ, ми всі, комуніканти і потенційні співучасники майбутніх розумових наративів, - лиш так ми зможемо добитись єдності як наукового,так і суспільного чи й іншого комунікату.

Комунікація є необхідним чинником становлення та розвитку суспільства [932]. «Комунікативний процес в інформаційному суспільстві – необхідна умова становлення, розвитку і функціонування всіх соціальних систем…» [933]. Інтерпретація історії у соціальних комунікаціях є поновною соціалізацією історичного матеріалу, створеного в якості системи образів соціального минулого. Образософія соціальних комунікацій дозволить з'ясувати глобальні питання комунікативних засад соціальних спільнот через розгляд системи використовуваних ними соціотворчих та соціально-комунікативних образів в якості першооснови наступних філософських досліджень. Розв'язання проблем інтерпретації історичного образу у філософській герменевтиці та соціальній комунікації сьогодні на порядку денному суспільного буття.

Висновки до розділу 4

Сприйняття реальності належить усвідомлювати залежним від типу причетного до даного сприйняття мислення так само, як і будь-який тип філософського мислення слід вважати взаємопов'язаним з тією чи іншою реальністю буття. У мисленні закладений образ реальності, реальність є настільки доступною, наскільки відповідає рівню, стану, типу та спрямуванню нашого з вами мислення.

Людина здатна мислити лише у відповідності до наперед заданих її внутрішньою логікою алгоритмів мислення. Проте, людина може також осмислювати і вже попередньо осмислене нею і, таким чином, накопичувати і урізноманітнювати сукупність створюваних нею сенсів. Створення системи сенсів призвело до пріоритетного розвитку уяви як способу доповнення мисленнєвої реальності, а відтак, і до формування не лише елементарних і прагматичних образів, але й до створення уявних світів, що вже стали невід'ємними реаліями нашого буття.

Кожен образ наділений смислом. Наявність в образі глузду (розсудку), проте, не обмежує його наперед заданою схемою. Образ щораз постає реалізованим уявленням, функціональним визначенням, внутрішнім змістом та кінцевою метою осмислюваного. Наявність глузду є лише демонстрацією здатності до мислення. Створення образу як цілісної системи, здатної відтворити елементи буття у доступній для розуму формі, і є результатом кожного окремого результату мислення.

Формування образів відбувається через наявність відмінностей між окремим сприйняттям і наявністю цілісної і гармонійної у своїй довершеності свідомості. Дисонанс є провокатором образотворчості. Сумнів започатковує міркування. Образ дарує смисл.

З однієї сторони, об'єктивними є лише думки Господа, тирана та людини, позбавленої реальності мислення. З іншої випливає, що цілісний у своїй неповторності внутрішній світ людини є невід'ємною об'єктивною реальністю її існування.

З наведеного вище можемо зробити наступні висновки:

1. Образотворчість є розширенням реальності. Завдяки творенню образів людина диференціює реальність різноманітними доповненнями, змінами, уточненнями тощо та синтезує її, створюючи єдиний внутрішній образ світу та об'єднуючу реальність мислення.

2. В процесі пізнання людиною об'єктивної реальності вона реалізує ряд суб'єктивних образів цієї реальності, що в результаті дають можливість створити вже нову об'єктивну реальність. На загал, об'єктивізація та суб'єктивізація реальності є двоєдиними формами її прояву в процесі еволюції цілеспрямованого мислення.

3. В результаті суб'єкт-об'єктної взаємодії має місце створення суб'єктом суб'єктивного образу об'єкта, що виступає в подальшому окремою потенційною реальністю, здатною змінювати як об'єктність світу так і суб'єктивність мислення про цей світ. Таким чином, суб'єкт-об'єктна взаємодія дозволяє корелювати відмінності між об'єктом та уявленням про нього та створювати нові сенси.

4. Феноменальність образу полягає у його повсякчасній щойності, інакшості, неповторності самому собі, повсякчасному заклику до розуму творити нове суб'єктивне уявлення про об'єкти, матеріалізуючи, накопичуючи та збагачуючи при цьому об'єктивну реальність ідеальною та матеріалізованою мисленням об'єктивну реальність ідеального світу мислення.

5. Образ як ідеалізована реальність є матеріалізацією мислення й сходженням розуму до істини. При цьому образ не перетворюється у «не образ», а натомість, вдосконалюється, ідеалізується, щоб, зрештою, повернутися абсолютно новою образотворчою ідеєю, символом, позбавленою первинного змісту абстракцією, концепцією та знову окремим образом але тепер вже осмисленої реальності.

6. Образотворчість розширює межі пізнання. Образ знаходиться однією ступнею за межею впізнаваного. Процес пізнання як творення нового образу є також і процесом знаходження істини, що ховається у небутті.

Модель є окремим образом образу реальності, сконструйованим на певну соціальну потребу та таким, що відображає конкретні вимоги соціуму як до об'єктивної реальності, так і до самого себе як окремої та невід'ємної частини цієї реальності:

1. Існують відмінності між образом та моделлю: будь-яка модель є лише конкретною інтерпретацією нескінченного у своїх інтерпретаціях образу; будь-яка модель є значимою лише у тому соціальному контексті, що й соціальні проблеми, які в ній порушені. Якщо образ є обличчям реальності, то модель існує лише як образ проблеми, пов'язаної з реальністю.

2. Модель є цільовим соціально обумовленим постобразом конкретного образу об'єктивної реальності, створеним в результаті його аналізу на основі імплементації проблем, акумульованих в образі. Призначення будь-якої моделі полягає у тлумаченні об'єктивної реальності, сконцентрованої в образах як наявних осягненнях та невід'ємних складових цієї реальності.

3. Модель акцентує не об'єкт, а лише його особливості, вона є демонстрацією окремих властивостей об'єкта, характеристикою конкретних складових його образу та своєрідним висвітленням певних соціальних проблем, пов'язаних із осягненням, сприйняттям та перетворенням окремих елементів об'єктивної реальності. Моделювання є уявленням ситуації, пов'язаної з об'єктом та його оточенням.

4. Соціокультурна модель є таким відображенням соціуму з властивою йому культурою, у якому висвітлені а) проблеми взаємодії суспільства та культури, б)особливості впливу культури на суспільство, в) результати реформування та розширення культурних надбань у суспільному середовищі. Кожну соціокультурну модель характеризують представлені у ній соціум, топос, рушійні сили та соціальні проблеми культури. Будь-яка модель є відображенням досвіду, умов, засобів та соціальних завдань, що пов'язані з процесом моделювання.

5. Картина світу є таким моделюванням компонентів образу, в результаті якого отримуємо образ об'єктивної реальності, реалізований з окремої якісної позиції, з окремої «точки зору», залежний від соціального представництва його авторів. Картина світу є одномоментною статичною конкретизацією відображеної в образі соціокультурної реальності.

6. Образи віри, моделі культурної політики, ідеологія, соціальна пам'ять, соціальний характер тощо є моделями образу світу, сформованими для утвердження тих чи інших умов, особливостей та форм соціокультурної образотворчості. Такі моделі можуть носити соціально-інформативний, соціально-нормативний чи соціально-декларативний характер.

Образотворчість уможливила розвиток історії як окремого виду соціальної образотворчості, покликаної з'ясувати сукупне значення окремих подій та явищ минулого у становленні тих чи інших соціальних колективів та груп і формуванні ними цілісної системи ціннісних орієнтацій.

Історія є такою моделлю минулого, що містить у собі цілеспрямовану добірку інформації про дане минуле, визначає нормативи взаємин між людиною та культурою і людиною та суспільством, а також декларує набуту соціумом за наявності тих чи інших подій та явищ соціальну систему цінностей в якості суспільно орієнтованої та соціально значимої системи. Процес моделювання історії полягає у представленні певної сукупності зразків соціокультурної реальності в якості формотворчого матеріалу минулого та отриманні на цій основі висновків, що виступають в якості історичних закономірностей, покликаних з'ясувати роль даного минулого у житті соціальної людини та просторі її культури. Моделювання історії є, насамперед, моделюванням людських цінностей. Найбільш масштабні історичні моделі реалізовані в мові, мистецтві, міфології, релігії, філософії, науці і техніці.

Через моделювання соціокультурної реальності людство прийшло до розуміння минулого як процесу невідворотних змін у середовищі соціуму та його культури, а відтак, історія постала процесом зміни людських уявлень про світ, що розвивається.

Проблема інтерпретації історичного образу є однією із засадничих проблем історії у соціальній філософії. Інтерпретація є свіжою зміною акцентів раніше реалізованого образу. Зміни обставин обертають калейдоскоп інтерпретацій. Проблема вибору є неодмінною тінню інтерпретування. Інтерпретація гойдає колиску творчості.

На основі наявних матеріалів проведених нами філософських досліджень ми пропонуємо наступні висновки:

1. Інтерпретація є мисленнєвою дією внутрішнього дискурсу, пов'язаною з потребою реагування свідомості на тиск зовнішнього світу, що полягає у перетворенні чуттєвих досвідомих реагувань через такі розумові акти як аперцепція, перцепція, спостереження, запозичення, імпровізація, алегоризація та ін. у свідомо створювані образи. Інтерпретація є розумним перенесенням досвідомого у свідомість.

2. Інтерпретація є оцінюванням минулого шляхом порівняння образів цього минулого з образами внутрішнього світу людини-інтерпретатора. В результаті численних інтерпретацій образів минулого людина поступово формує такий образ історії, що виступає з її точки зору допустимою, логічною, прийнятною та необхідною рефлексією на минуле. Відтак, у мисленні людини минуле постає не тим, що було взагалі, а лише тим, що отримало місце в її свідомості та стало частиною її образу світу. Людина є своєрідною інтерпретацією культури, історія є образом людини, що інтерпретує культуру. Якщо історія культури є невід'ємною суспільною складовою цієї культури, то історія людини є лише доданою до її свідомості історією про суспільне минуле

3. В процесі інтерпретації образів історії відбувається їхня поступова символізація, тобто має місце заміна певних конкретних образів їхніми доступними символами, що є загальновживаними у конкретному часопросторі культури. Історія стає зрозумілою не тому, що вона достовірно відтворює реальність минулого, а лише через те, що стає співставною з нашими іншими уявленнями.

Символ обмежує образ минулого множиною належних цьому символу значень. Історичний образ отримує доповнення обсягу потенційних комунікацій множиною значимих символів. Через символізацію образу історичного минулого відбувається соціалізація образу даного минулого та його включення в суспільну комунікацію. Образи минулого під дією соціальних чинників стають образами історії та перетворюються у історичні образи-комунікати, залишаючи на шляху перетворень свій коштовний багаж закладеної у них істини.

4. Історія є створеним людиною образом, що приховує за лаштунками минулого його сучасну ідею. Вона є відмінною від минулого вже тим, що не лише відображує, але й тлумачить минуле. Історія як цілісність є системою соціальних уявлень про минуле. Образи історії розширюють нашу свідомість тлумаченнями минулого, проте віддаляють її від образу даного минулого як найбільш достовірного свідчення його існування. Зростання обсягів інформації про минуле веде до втрати його культурно-смислових домінант. Історія «про все» перетворюється у словник міжкультурної комунікації та перестає бути історією свідомості, закоханої у минуле.

5. Сутність герменевтичного повороту історії полягає у створенні цілісної історії Homo sapiens на її шляху до перетворення у Homo spiritualis за умови впровадження історичного концептуалізму та наступного розуміння історії як мистецтва пізнання минулого.

6. Соціальні комунікації потребують образів, що ідентифікують розум. Такою соціалізованою сукупністю образів постає середовище культури. Саме тут завдяки процесам культурообміну мають місце соціальні комунікації. Таким чином, часопростір культури, уможливлюючи соціальні комунікації, тим самим дає першопоштовх до історизації суспільного мислення.

7. Історія є консенсусом культур. Вона ж – конвенція про наявність суспільного минулого. Як символічна соціальна конструкція історія забезпечує комунікацію з минулим. Історичні образи є зв’язковими між минулим та сучасністю.

Розділ 5. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

5.1. Соціально-філософський аналіз історичних образів

Мислення, через його безупинне творення змін, руйнує старі, перевірені часом культури, на поживному ґрунті яких воно зростало, й породжує в процесі свого зростання живучі зав'язі нових, ще наразі невідомих культур, до яких уже тягнеться наша свідомість. Наші уявлення є мірилами власних дій. Змінюючи себе, тим самим, змінюємо погляди на оточення. В результаті тривкого і достатньо тривалого перебування в соціальному часопросторі раптом звертаємо увагу на те, що оточуємо себе уявними, бо насправді ніколи й нічого про більшість із них не дізнаємось, чимось схожими на нас самих та такими, зазвичай, неповторно-різними людьми, з якими буває ділимося своїми переживаннями, турботами, розмаїтими поглядами на буденні та значущі речі, з яких інколи беремо приклад, а іноді й осуджуємо їх та яким іноді намагаємося подобатись і думка яких для нас колись щось може таки значити. Ці люди, що стали невід'ємною часткою нас самих – то наш з Вами соціум.

У соціальному світі, в якому живемо, існують свої правила пізнання, розуміння, трактування, ототожнення та утвердження буття. Діючи за правилами кожен з нас усвідомлює соціальну межу власних дій та намагається через вплив на соціум змінити чи бодай трохи редагувати правила, що обмежують його мислення. Змінюючи мислення змінюємо буття. Змінюючи свої уявлення про суспільство, змінюємо цим себе, як невід'ємну частку даного суспільства, змінюємо суспільство, пропонуючи йому власні світоглядні орієнтири. Без зміни енергії, простору та часу немає руху. Рух суспільства до вдосконалення не є неодмінним, проте рух є неодмінною передумовою змін. Суспільство, що рухається, рухається в майбутнє. Суспільні зміни зафіксовані системою суспільних координат: суспільним минулим і сьогоденням, а також - суспільним майбутнім.

Мета соціально-філософського аналізу історичних образів полягає:

- у визначенні об'єкт-предметної сутності та виявленні соціально-філософської складової історичних образів;
- в знаходженні логічних взаємозв'язків з аналогічною проблематикою в наявних соціально-філософських дослідженнях образів, історичних образів та історії;
- у підтвердженні соціальних закономірностей розвитку історичних образів та з'ясуванні відсутності достатньо обґрунтованої об'єднавчої для даної групи досліджень філософської ідеї;
- в утвердженні нез'ясованого кола питань перспективного соціального дослідження образів шляхом формулювання проблеми та наступному обґрунтуванні необхідних способів та методів її вирішення;
- у розширенні проблематики соціальної образотворчості через ідентифікацію факторів її становлення, розвитку, тяглості та згасання;
- у перевірці тотожності авторських формулювань сенсу, форм, структури та змісту соціальної образотворчості до вже відомих філософських концепцій;
- у формулюванні концептів та окресленні параметрів авторської концепції соціально-філософського дослідження історичних образів.

Особливості проведення соціально-філософського аналізу історичних образів полягають у тому, що донині відсутня єдина класифікація суспільних, та зокрема, соціальних уявлень, реалізованих в якості образів духовного буття соціальних колективів та груп. Диференціація соціальних уявлень, що були реалізовані в різні історичні періоди розвитку суспільства допомогла б осягнути їх роль в еволюції мислення та розвитку культури. Філософське значення соціального аналізу історичних образів полягає у доповненні філософських знань результатами проведених досліджень створених соціальними колективами образів власного буття та власної історичної сутності. Історія завершується тоді, коли вона перестає цікавити філософів.

Суспільство, що має минуле і майбутнє, має власну історію. Історія суспільства відображена в суспільних уявленнях, відтворена у суспільному характері, збережена в суспільно-історичній пам'яті, осягнена суспільною свідомістю, оповита суспільними прагненнями, сформульована у різноманітних ідеях суспільного розвитку. Ми здатні розуміти під терміном «суспільство» певний реальний, живий, колективний організм і ми приписуємо цьому уявлюваному нами організму різноманітні універсальні людські риси. Ми неоправданно і невиправно антропологізуємо суспільство, припасовуючи закони індивідуального розвитку даному багатофакторному поліелементному утворенню індивідів, що перебувають у стані тривкої і нестабільної взаємодії.

Нестабільні полісистеми можуть не мати сталих розв'язків. Соціальні системи можуть розвиватися за відмінними один від одного законами суспільного розвитку. Теоретизуючи над єдиними і універсальними закономірностями становлення, буття та історичних трансформацій соціуму, ми, тим самим, апріорі пропонуємо розглядати реальність будь-якого соціуму як історичну закономірність. Роль соціуму в суспільстві є такою, що історично склалася, проте у різних суспільствах у різний історично-часовий період значення соціуму, дії соціуму, міра його єднання, особливості реалізації його ідеології та багато іншого були різними.

Відміні одна від одної соціальні групи можуть розвиватися у нетотожних умовах та проходити різні стадії, що не мають повторення в різний час та в неоднакових колективах. Так само різним може бути ставлення до тотожних соціальних груп у різних суспільствах. Ми судимо про соціальні колективи за складом їхнього характеру, їх вкладом у суспільний розвиток, особливостями побуту, рівнем освіти, конструктивними формами житла, наборами харчових продуктів, професійними задатками тощо. Виходячи з наявного стану речей, ми досліджуємо їх стан, не коментуючи тієї цілком логічної думки, що сума фактів, сукупність рис чи обсяг факторів може бути уявною цілісністю, що існує лише в наших головах.

Маючи випадковий набір компонент для своїх наукових міркувань, ми, разом з тим, починаємо ці свої міркування з думки, що соціум все таки є цілісністю, і таким чином лише описуємо у певному ракурсі реальність цієї цілісності та не задаємося наріжним для таких наукових розвідок питанням: Чому соціум є організаційною, структурною, культурною чи будь-якою іншою цілісністю? Втім, заперечувати наявність спільних закономірностей розвитку далеких одна від одної, відділених природними, політичними або й іншими кордонами соціальних груп також не слід: Всі соціальні групи обов'язково проходять наступні етапи розвитку:

- етап суспільної локалізації, під час якого суспільство утворює лакуну, соціальне місце, призначене для новостворюваної соціальної групи, тобто суспільство проголошує свою потребу у соціальній групі;
- етап соціального самовизначення соціального колективу (на даному етапі соціум створює власну організаційну структуру, дистанціюється від інших наявних соціальних груп, визначається із способами взаємодії між своїми членами та суспільством в цілому);
- період активної взаємодії суспільства та соціуму, що може містити декілька етапів, як от – етапи становлення, піднесення та занепаду, які, власне, і є історією соціуму;
- етап деструктуризації (постісторія соціуму).

Доцільно було б припустити, що на різних етапах свого розвитку соціальні колективи по різному виявляють свою групову ідентичність, а отже, по різному мислять та, що важливо, по різному фіксують результати свого соціально-колективного мислення у створюваних ними образах. Крім того, в результаті взаємодії певного соціуму з різними, соціально не тотожними собі колективами даний соціум виявляє своє колективне ставлення до інших соціальних об'єднань, опосередковано (через формування тих чи інших колективних уявлень) або й безпосередньо (через загальновизнаних лідерів соціальних груп) формуючи при цьому систему образів «своїх» і «чужих».

Система уявлень «свій» і «чужий» була і залишається першою сходинкою соціальної образотворчості, вона – первинне відображення поділу суспільства на окремі соціальні колективи. Формальна логіка підказує нам, що наступне урізноманітнення уявлень про «своїх» і «чужих» неодмінно призводило соціальну групу до необхідності створення соціальних образів типу «свій серед своїх», «свій серед чужих», «чужий серед своїх» та «чужий серед чужих». Ще один етап соціальної образотворчості був викликаний окремою диференціацією «своїх» та «чужих» на «більш своїх» та «менш своїх», а також на «менш чужих» та «більш чужих», що була викликана соціальними розшаруваннями як у «власному» суспільному об'єднанні, так і в антагоністичному йому об'єднанні «чужих». Пік соціальної образотворчості припадає на той час, коли соціум формує власний пантеон об'єктів колективного поклоніння а також чітко диференційовану групу образів, щодо яких необхідно було б здійснювати ритуал соціального осуду та зневаги. Кульмінацією соціальної образотворчості є етап формування образів соціальних героїв, страждальців за соціум, праведників соціуму, соціальних вождів та пророків, зрадників соціуму, соціальних вигнанців, навернених до соціуму осіб, прибічників соціальних героїв та їх опонентів тощо. На етапі кульмінації соціальної образотворчості відбувається колективне затвердження соціальної моралі. Втім, мораль соціуму виступає у соціальній образотворчості не етичним імперативом, а лише натяком на ідеал, всезагальність, більш-менш доступною характеристикою - не більше.

Кожен соціум, а звідси й кожен етнос, кожен народ, кожна нація має свій пантеон героїв. Смисловими елементами об'єднання колективу є образи спільної території, мови, історії, а також образи героїв, що поєднують в собі елементи територіальної, мовної й історичної спільності. До основних засобів соціообразотворчості поряд з сакралізацією соціально необхідних образів, історизацією соціального минулого, фетишизацією окремих зразків матеріального світу, безумовно, належить і героїзація «людини соціальної».

В кульмінаційний період соціального образотворення має місце остаточне затвердження основних ідеологем соціуму, а також завершення пошуків наріжних соціальних філософем. Соціум, що завершив період свого становлення, починає період своєї самореалізації в зовнішньому по відношенню до нього світі. Одним із шляхів самореалізації є образотворення внутрішнього світу. Внутрішній образ світу соціуму, його вже наявна, але ще не ідентифікована сутність поступово починає проявлятися в зовнішніх образах-узагальненнях: соціальних уявленнях, прагненнях, віруваннях, соціальній міфотворчості тощо.

Образ Бога присутній у свідомості віруючих і атеїстів, науковців і людей далеких від науки, у праведників і волоцюг. Він різний, цей образ, і очевидно, що різний він саме тому, що різними є люди, котрі є носіями даного образу, і різними є соціальні колективи, що привили тому чи іншому індивіду уявлення про їхнього Бога.

Розуміння Бога є соціальним. Попри трактування одними релігіями соціальної рівності, а іншими – світоглядного, станового, кастового, майнового чи будь-якого іншого поділу, всі релігії світу проходять соціальну перевірку на їхнє сприйняття/несприйняття тим чи іншим соціальним колективом, групою тощо. Соціальна ревізія божественного є реально можливою з огляду на те, що зміни, котрі мають місце в соціумі, неодмінно перекликаються із змінами уявлень про Бога та особливостями його взаємозв’язків із даним соціумом. Більше того, існує взаємозв'язок між соціальним колективом та його віруваннями: вдосконалюючи образ Бога, соціум, тим самим, вдосконалює свою мораль, естетичні погляди, психічні якості тощо, адже Бог – взірець соціального колективу, його ідеал, втілення мудрості, інших людських рис, що їх воліє бачити в собі практично кожен глибоко віруючий представник даної соціальної групи. В Бога досконале соціальне обличчя, проте, він у всі часи є лише ідеалізованим взірцем завжди майбутніх властивостей, якостей та рис даного соціуму. Бог є соціально-моральним, інтелектуальним та іншим образом-ідеалом.

В окремому соціальному колективі Бог отримує риси соціального захисника, мученика, що страждає за колективні гріхи, та справедливого судді між представниками антагоністичних соціальних груп, в іншому – вільної людини, якій гарантовано вічне буття та дозволено робити необдумані вчинки, помилятися, реалізовувати різноманітні бажання, проявляти характер та навіть мати свої власні недоліки. У різних соціальних колективів образ Бога також різний. Втім, наявність божественного образу у різних соціальних груп демонструє наявність у них того універсально-спільного для них всіх, що об'єднує, робить ближчими для розуміння.

Бог – обличчя світу. Людина створила бога за своїм образом і подобою. В образі Бога, створеному чи пристосованому соціальним колективом відповідно до його власних вимог, знайшли відображення і соціальна мораль, і соціальний темперамент, і соціальні прагнення того чи іншого колективу та ще багато іншого. Антропологічні якості Бога містять ознаки того, що Бог був створений людиною за її образом, зрештою, створений як образ Людини-Універсуму. Бог в усі часи був майбутнім обличчям світу, універсальним екстрактом ідеалізованих уявлень про буття, всесвіт, космос, людину, природу та інше, а значить – він безкінечний взірець ідеального, ідеал ідеалів людської свідомості Бог – безкінечність, ідеальна людина, що єдино здатна створити ідеальну людину. І цей досконало-геніальний, образ створило людство у той далекий час, коли люди ледь-ледь почали простежувати свої перші соціальні відмінності. Бог – вершина соціальної ієрархії, першовождь, король королів, володар світу. «Бог – світле майбутнє всього людства» - так можна було б трактувати образ Бога у розрізненому, диференційованому суспільстві, що знову і знову бажало повертатися до своєї соціальної першооснови, а отже й до справедливості, досконалості, рівності і, тим самим, до своїх спільних природних витоків. Роль образу Бога в процесі соціальної образотворчості полягає, з однієї сторони, у перевірці відповідності наявного соціального буття його образу-зразку, а з іншої, у появі орієнтирів даного буття, нібито окреслених Богом.

«Образ героя» - реалізоване уявлення соціальної невлаштованості світу та прийнятних для соціуму, що творить образ свого героя, способів вдосконалення цього світу. Герой – нащадок богів у античній міфології, фактично, він – спадкоємець касти безсмертних і вічних, всесильних і мудрих, злих і добрих, прекрасних і хтивих богів і богинь у людських подобах. Герой – незмінний зв'язковий між світом богів та світом людей, він представник соціальної касти боголюдей у античному світі. У більш пізній час герой – втілення кращих, з погляду більшості, якостей, а що більшістю була і родова, і групова, і соціальна, і загальнолюдська більшість, то герой, здійснював свої героїчні вчинки на славу своїм предкам-богам, на користь людям, але також і через поширення ідеології героїзму в тому соціальному оточенні, до якого він все-таки належав.

Образ ворога, що в цілому не є соціально акцентованим, у соціальній образотворчості, зрештою, також отримав низку соціальних відтінків: від характеру того, хто пригнічує розвиток соціального колективу до образу ворога його соціальних ідей, мрій та навіть вподобань. Він відображає соціальні риси більшості його носіїв, тобто основу соціуму, демонструючи при цьому також соціальні вади окремих його представників. «Ворог» - збірний образ, він зображений таким, який завжди скеровує свою силу проти соціуму, основних засад його буття, моральності, соціальних правил та норм.

Ворог – це антигерой. В античній героїчній міфології зустрічаємо не так образи ворогів, як образи антигероїв. Ворогами вони стають тоді, коли починають зачіпати інтереси соціальної групи, що творить даний образ. Або ж стають чужими, якщо захищають інтереси інших, сторонніх для соціуму, що творить збірний образ, стійких соціальних груп. Чи втрачають увагу соціального колективу і стають «іншими». Через образ ворога соціум узагальнює свої соціальні цінності, символізує їх, інтерпретує, проте приписує дані цінності конкретному образу або ж його образу-антиподу. Соціальний колектив, перебуваючи «в стані нестійкої соціальної рівноваги», змушений постійно продукувати образи, що підтверджують його самість.

Як відомо, рівень соціального розвитку людини залежить від рівня її соціального мислення. «Чужий» у соціальному середовищі – не ворог, не інший, він – є тим, хто не сприймається соціумом як такий, що належить чи міг би належати соціуму. Образ «чужого» - один з найбільш поширених соціальних образів, що з'явилися завдяки появі у групи людей їх перших соціальних ознак. Доцільним є вивчення трансформації даного образу відповідно до особливостей соціального буття та рівня соціального розвитку співучасників образотворчості: зростання обсягів соціального мислення веде до появи в середовищі соціуму, що розвивається, соціально необхідних рис власного образу, соціальна група, що утвердилася на своїх соціальних позиціях, натомість, акцентує увагу на створенні образів «чужих», тим самим, захищаючи власні пріоритети.

Трансформація «чужого», як соціального образу, засвідчує, що він із плином часу перестає бути лише соціально-антропологічним чи соціально-опредметненим образом, але й починає розвиватися як образ, що змінює свої властивості. В історичному ракурсі образ чужого є образом іншого, що в процесі свого історичного буття розкриває власні відмінності від первинного соціально утвердженого образу. Гранична трансформація антропологічного образу чужого полягає у його переході в образ ворога. Межею трансформації опредметненого образу чужого є втрата даним образом соціальних ознак, він може перестати образом чужого і залишитися лише образом того чи іншого предмета, речі, явища, процесу, реальності в цілому. Соціальні межі того чи іншого образу відповідають рівню соціальних взаємин членів суспільства. Образ соціального колективу є визнанням його особливого статусу, показником його унікальності та рівня співставності з рештою членів суспільства, доведенням необхідності його буття, декларацією основних сутнісно-смислових координат. Соціальний образ виступає не лише основним розумовим продуктом соціуму, здебільшого він стає ще й таким соціальним символом, який вказує на глибинне походження тих чи інших соціальних уявлень, їх закономірність та наявність ідентифікаційних ознак.

Образи упорядковують наше мислення. Соціальні образи ведуть до упорядкування хаосу думок у соціально організованому порядку відповідно до рівня їхньої соціальної актуальності. Кожне придумане і висловлене, відображене та сформульоване чи іншим чином виражене соціальне уявлення ним же й актуалізується, оцінюється та аналізується, а тоді критикується або ж реалізується. Ми всі живемо, з-поміж іншого, в придуманому нами світі, інша справа, що образи того уявлюваного світу хтось з нас реалізовує, матеріалізує, хтось інший ідеалізує та одухотворює, а ще хтось третій безжалісно губить, так і не здійснивши навіть найпершої спроби вдосконалити їх. Одні образи соціуму так і не стали його реальністю, інші є його невід'ємною історією, ще інші досі не покинули сферу соціальних прагнень та мрій. Створені соціумом образи стали основою його протофілософії та, зрештою, вилилися в довершені релігійні, художні, наукові, філософські та інші фундаментальні образи буття. Соціум своїм розумом створив народи, етноси та нації. Соціальні образи призвели до формування стилів у образотворчості. Через створювані соціумом образи мала місце самоорганізація соціуму. Через образотворчість соціум реалізовує власну духовну сутність.

Соціальна образософія – наріжний камінь соціального мислення. Соціальний колектив ще не здатний поширювати створювану ним релігію, він ще не в змозі канонізувати, зробивши недоступним для змін, власний міф, проте цей колектив уже узагальнив думку про своїх членів та на певному етапі, увільнивши цю думку від присутності в ній будь-яких конкретних осіб, довів її до тлумачення сутностей, до формули та розумової абстракції. Кожна формула містить як раціональну логіку мислення, так і ірраціональний дух її тексту, як неповторну логіку її творців, так і повторення засобів та прийомів формулювання. Формули є зафіксованою за допомогою знаків продукцією філософського мислення. Формулювання соціальних проблем та соціальних пріоритетів є початком соціальної філософії, формування узагальнених образів соціуму лежить в основі його образософії.

О. Романова проводить соціально-філософський аналіз детермінант екологічної свідомості, розглядаючи екологічну свідомість» як духовний феномен суспільної свідомості [934;15], Образ природи, а саме на таку думку наводить автор, відповідно до світоглядних орієнтацій суспільства формується шляхом суспільного аналізу взаємодії між людиною та природою і визначається на окремих етапах історичного розвитку суспільства як «антропоцентризм», «біоцентризм», а також як «неоантропоцентризм». Образ природи у свідомості соціально активної людини виступає невід'ємною частиною як екологічного світогляду цієї людини, так і світоглядної системи в цілому, він – своєрідний внутрішній екообраз, створений з дотриманням соціально-екологічних детермінант.

О. Насєдкіна в філософському дослідженні казки наголошує на тому, що «казка – міра співвідношення світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння як елементів світогляду» [935;10]. Ніщо казкове нам не чуже: казка є лише однією з достовірно можливих комбінацій імовірних світоглядних побудов. «Сюжети сприйняття казкового простору – пошук соціальної справедливості, досягнення особистого щастя, ініціація героя, моделі справедливого облаштування суспільства, соціальні комунікації, подолання соціального відчуження» [936;12]. Пошук розв'язків соціальних проблем має місце не лише на рівні конкретної, такої, що чітко прописана казковим сюжетом реальності; пошук всього свідомого знаходить своє відображення у міфологемах, образах казкових героїв, ляльках, поклоніннях, величаннях тощо. Будь-який образ починається з до-свідомого (як ще не усвідомленого) реагування на буття. Починається з тим, щоб згодом, з плином часу та накопиченням досвіду переродитися у людській індивідуальній свідомості в чіткий і цілеспрямований соціальний порив, рух, дію, що спрямовані на подолання проблем соціальної групи, страти, етносу, нації. В кожній казці живе філософія казки. Кожен окремий казковий персонаж ховає під гримом випадку свою усуспільнену душу.

Певним вкладом в дослідження соціально-філософських властивостей образів є і дисертаційне дослідження Н. Щербакової «Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді» [937]. Авторка стверджує, що «трансформації соціального образу української молоді між аномією, як такою, що спричиняє руйнівний стан на суспільство, та евкомією, яка є творчим станом, здатним долати ціннісний хаос та створювати нові орієнтири соціальної поведінки» [938;11]. Н. Щербакова у своєму дослідженні, у зв'язку із специфікою завдань її наукового пошуку, не створила єдиного і цілісного образу української молоді, здатної в унісон розвиватися, мислити, діяти, змінюватися і т. д.

Безумовне досягнення Н. Щербакової в роботі над соціально-філософським образом української молоді полягає в з'ясуванні меж соціального образу, що були виявлені в результаті проведення соціально-філософського аналізу. Кожен соціальний образ має свою соціальну межу, поза якою цей образ перестає бути значимим для соціуму і, отже, перестає бути його історією. Межі соціальної історії редукують значимість окремо взятого соціального образу.

В історіософському дослідженні музики, проведеному О. Карпенко [939], знаходимо пошуки абсолютної ідеї, але, разом з тим, дисертаційна робота містить численні узагальнення та соціальні посилання, що засвідчує про наявність у автора поглядів на музику, як створювану соціумом через своїх кращих представників універсальну закономірність буття. «Кожне наступне покоління філософів формулювало власну позицію щодо буттєвого статусу музики», - пише О. Карпенко [940;16]. Таке зауваження дає нам підстави стверджувати, що, по-перше, система соціальних цінностей зазнавала трансформації з боку суб'єктів соціального аналізу цінностей, по-друге, мало місце традиціювання соціальних цінностей, а тим самим, їх перенесення з одних соціальних епох в інші з обов'язковим пристосуванням до нових умов, по-третє, через фундаментальні об'єкти культури відбувалася об'єктивація змін, виявлених в процесі аналізу соціального середовища.

З дослідження О. Карпенко необхідно зробити висновки про взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємну кореляцію та взаємообумовленість розвитку соціального образу із соціальним середовищем, у якому формувався та для якого був призначений даний образ. Соціальні образи містять як колективно-соціальну так і авторську, тобто індивідуальну соціальну, історію, або інакше – соціальні образи є носіями подвійного соціального змісту. «Абсолютна ідея» є також результатом її окремого розуміння філософами різних поколінь, а тому варто зазначити, що кожна абсолютна, а отже ні від кого і ні від чого не залежна ідея, безумовно, несе в своєму тілі краплину образу її автора.

В. Мудрак у своєму дисертаційному дослідженні [941] розглянув одну з достатньо болісних проблем сучасної історичної освіти в Україні – зростання рівня її інформатизації та підвищення рівня невідповідності знань до обсягів пропонованого історичного матеріалу. Соціум, основу якого складає серед іншого історична свідомість, змушений вибирати ту чи іншу історичну інформацію, а відтак бути залежним від постійних змін, пропонованих сучасною історичною наукою, або ж шукати альтернативні джерела підтримки своєї самості. Інформаційна криза постає дезадаптацією системи образів історії й розривом стабілізаційних зв'язків між суспільством, що змінилося, та історичними інфообразами, що були адаптовані до його попереднього соціально-історичного середовища.

Зміна системи методологічних засад дозволяє її адаптацію до нового змісту викладання історії [942;16]. «Сутність цієї системи полягає у глибокому розумінні взаємодії індивідуалістичної і колективістської тенденцій в історії, як визначальної у ранжуванні, структуруванні, класифікації, систематизації, інтерпретуванні історичних характеристик, виділення основи руху історії і доведенні цієї взаємодії до визначення цінності того чи іншого історичного положення у змісті історичної освіти» [943;16]. В соціальній образотворчості незмінність методологеми образу в нових соціальних умовах веде до кризи образу, і натомість, адаптація методологем до нових завдань дозволяє зберегти інформаційну складову образу історії.

Дослідження історичного матеріалу неодмінно пов'язане з пізнанням соціального простору: історія є соціальним замовленням певних конкретних об'єднань страт, колективів і груп, а тому вона є соціальним замовленням особистості. Минуле позачасове, вічне, хоча історики іноді й застосовують щодо нього градацію фізичного часу. Будь-яка історія завжди конкретна й обмежена у просторі та часі. У кожної історії свої виміри історичного часу. Кожна історія має власний локус чинності (всесвітня історія є окремим і, вірогідно, лише теоретичним випадком локалізації історичного простору). Історики, що виступають з інших історично-часових позицій, природно, змінюють масштаб часу, виходячи з власних необхідних їм творчих потреб.

Знання є образом у якому відображені стан, потенції та особливості спрямування суспільного розуму. Поряд з суспільними існують і соціальні знання, які, разом з тим, не є лише фрагментами суспільних знань: соціальне знання, як образ соціального інтелекту, є повноцінним у своєму середовищі, воно має свої передумови постання, витоки, шляхи зростання, особливості формування, місця застосування тощо. Сьогодні, у зв'язку із зменшенням соціальної залежності та частковою а то й повною втратою соціальних зв'язків, людина здебільшого хаотично та недиференційовано використовує ті соціальні знання, які стали суспільним надбанням, тоді як соціальні знання людини минулого дозволяли їй, насамперед, отримувати визнання та лідерські позиції у своєму соціальному колективі.

Образ соціального Я – це сукупність уявлень людини, що є елементом соціуму та співучасником соціальних дійств, володіє соціальними знаннями, проте має здатність до особистого переосмислення дійсності та перебуває у тісних взаємовідносинах із суспільством. «Соціальне Я» є образом, що засвідчує, демонструє та навіть активізує взаємовідносини між індивідуальним світом людини та її суспільним буттям, проте є лише потенцією, випробуванням, перехідним містком до суспільного мислення.

Дослідження життєвого світу людини було покладено в основу соціально-філософської дисертаційної роботи Л. Губернюк [944]. Авторка доводить, що «оформлення цілісності життєвого світу відбувається шляхом привласнення з соціокультурного осередку смислів та трансформації їх у «приватні» життєві смисли» [945;9]. Соціальним «привласненням смислів» є формування на основі сукупності образів, представлених членами соціального колективу, такого узагальненого образу, який надалі міг би бути приєднаний до образу внутрішнього світу людини і є демонстрацією соціальної тотожності цієї людини з усіма іншими членами суспільства. Завдяки функціонуванню соціальної пам'яті людина отримує доступ до образів, створених в умовному часопросторі, що ми його називаємо часопростором соціального буття.

Образ, якого людина не сприйняла особисто, або, краще сказати, переказ про образ, є насправді історією образу, його смислом, позбавленим тактильності, дискурсивності, діалектичності та енергетики безпосереднього контакту з чуттєвим світом людини. Такий образ привласнюється індивідом не в якості окремого образу, що є доповненням до образу внутрішнього світу людини, а лише як зміна методології мислення чи новий внутрішній механізм, що дозволяє впливати на зміну наявного внутрішнього образу світу.

Ю. Омельченко в дослідженні «Маси і натовп: соціально-філософський аналіз» [946] формує образи казуальних соціальних утворень та намагається пояснити їхнє походження. Насправді ж досить складно віднести будь-кого (індивіда чи окремий соціальний колектив) до складу маси чи натовпу до того часу, поки ми не з'ясуємо, по-перше, репрезентативність авторських тлумачень термінів «маса» та «натовп» у дискусійному колі; по-друге, мету чи необхідність включення в загальнонаукову дискусію або конкретний науковий дискурс вказаних вище термінів»; по-третє, перспективу вирішення певних дискусійних питань та наукових проблем шляхом включення у дискусію чи дискурс термінів «маса» та «натовп».

У спробі осягнути проблемне коло питань науковець здійснює протоаналіз ще не створеного ним образу (наукової ідеї, концепту, концепції тощо). Такий протоаналіз або «пропедевтичний аналіз майбутнього образу» є, насправді, соціальним аналізом до-образу, який неодмінно передує створенню будь-якого соціального образу та здійснюється з метою визначення соціальної потреби та аналізу наявного досвіду в даному соціальному образотворенні.

Ю. Омельченко, формуючи нечіткий і досить аморфний, а тому складний для сприйняття та розуміння соціальний образ, апріорі відокремлює його від образів етносу, нації, общини тощо, разом з тим традиційно наділяючи означені ним масу та натовп потребою управління, орієнтацією на керівників («вождів») та наявністю певної цілеспрямованості, тобто, в даному випадку, ідеології. Власне, автор спеціально не займався дослідженнями теоретичних проблем соціальної образотворчості, а тому представлені нами зауваження ніяк не стосуються його наукової праці, а покликані бажанням знаходження закономірностей соціального творення образів. На наш погляд, ми не можемо, створюючи одні образи, вдаватися до методів, які ми використовували при створенні інших образів, оскільки не володіючи універсальним методом соціальної образотворчості ми змушені будемо неодмінно і невідворотно здійснювати через своєрідну науково-авторську агітацію різноманітні соціальні спекуляції. Окреме є окремим тільки тоді, коли воно ідентифікується як частка цілого, зберігаючи при цьому власну ідентичність.

У дисертаційному дослідженні А. Корецької серед інших висвітлено ідею становлення духовності в процесі соціального виховання. «Духовність, як здатність до творення культури та самостворення постійно залишається надзвичайно актуальною для будь-якого типу суспільства на конкретно-історичному етапі його розвитку», - вважає авторка [947;15]. Втім, розуміння минулого як історії також є однією з прерогатив соціального виховання. Відсутність історичної складової у вихованні веде до десоціалізації індивіда.

Духовність є таким окремим типом культури, творення якого залежить від рівнів матеріальної, індивідуально-діяльнісної (в т. ч. освітньої), соціальної, а також образотворчої культури особистості. Людина творить себе, формуючи свою духовність через творення культури, а також через ставлення до культури, розуміння культури та вдосконалення здатності до її пізнання. Духовність є образом мисленнєвого світу людини. Духовність творить людина як особистість, що пов'язана з певним соціумом та отримала можливість пізнавати духовні надбання соціуму й осягнула виражену в соціальних запитах духовну потребу соціуму. Людина настільки сповнена індивідуальним духовним буттям, наскільки здатна особисто реалізувати духовний досвід соціуму, осягнути його духовні потреби та направити власні зусилля на реалізацію соціально-духовних стремлінь.

В. Хоменко у дисертаційному дослідженні «Цивілізаційний статус особистості» [948] торкнувся глобальних проблем розвитку людини. Автор вважає, що «особа зовсім не вичерпується об'єктом розуму і не може вона бути лише суб'єктом розумної волі. <> Через свої духовні почуття особистість стає органом часу» [949;11]. Розум, воля і духовність – триєдина у її традиційному вимірі іпостась особистості. Антропообраз обов'язково містить ці три складові, які можна охарактеризувати відповідно, як стан, можливості та очікування людини. Цілком очевидно, що і цивілізація, як образ загальнолюдського об'єднання з належною йому культурою, може розглядатися як розумна, а також наділена волею та духовністю. Образ індивіда є демонстрацією з однієї сторони обсягів впливу цивілізації на розум, прагнення та потреби даного індивіда, а з іншої – активності індивіда щодо впливу на стан, можливості і перспективи цивілізації, як соціального мегапростору його буття. Соціологізація людини є такою технологізацією її мислення, при якій соціальні смисли, що привласнюються особистістю, роблять доступною зміну якості мислення, започатковуючи період соціальної образотворчості даної особистості.

Суспільні впливи, як і саме суспільство, відрізняються рівнями об'єднуючих їх уявлень, а відтак, і індивід взаємодіє з типологічно відмінними один від одного суспільними прошарками на різних образно-мисленнєвих рівнях. «Проникнення феномена національного у буденну свідомість суспільства або сприяє утвердженню національних ідей в масах, що є передумовою їх успішної реалізації як на теоретичному, так і на практичному рівнях. <> або ж, навпаки, викликає негативні реакції, кризові явища в суспільстві в залежності від змісту і характеру феномена національного» [950;5]. Історично сформований образ нації у буденній свідомості людини трансформується та корелюється в процесі порівняльного аналізу індивідуального і соціального обсягів значень даного образу. Втім, на наш погляд, образ нації та національного можна лише проектувати на образ соціуму, отримуючи соціальне відображення національного: і нація, і будь-яке інше соціальне об'єднання є образом-феноменом, що існує перш за все в індивідуальній свідомості та підтримується цією свідомістю з метою організації та в процесі життєдіяльності соціальних груп.

Продовженням досліджень, пов'язаних з визначенням соціальної ролі образотворчості присвячена наукова праця «Соціальна міфологія і її роль в розвитку суспільства» російського філософа А. Іванова [951]. Серед іншого автор зазначає, що «останнім часом в ряді соціально-філософських дисертаційних робіт піднімаються проблеми таких атрибутивних характеристик соціальної міфології як соціальна міфотворчість (Т. А. Балаболіна, Ю. Ш. Зиннатулліна, К. Сміт) і міфологізація (В. Ю. Кузнєцов, М. В. Хубутія)» [952;6]. «Вибудовуючи теорію сучасної соціальної міфології, автор (А. Г. Іванов – прим. Я. М.) розрізняє соціальну міфологію, архаїчну міфологію і ідеологію» [953;8]. «Конюнктурний рівень міфології постає в якості «міфології ідей» [954;9]. Автор також вважає соціальні еліти творцями міфів, «міфотворцями». Легітимізуюча функція міфу, як вважає автор, знаходить своє вираження в історичних оповідях, ідеологічних конструктах, художніх творах [955;14].

Соціальна роль міфу в нових соціальних умовах неоднозначна: з однієї сторони соціальний міф об'єднує ілюзією своєї впізнаваності значні соціальні колективи, а з іншої – через соціальну міфотворчість відбувається акцентування соціального буття. Як зазначив А. Іванов: «Соціальна пам'ять тісно стикається з таким елементом <> як міфологічна свідомість» [956;31]. Соціальний міф формує образ єдиної, історично організованої, колективної свідомості, але, разом з тим, кожен новий міф змінює цю колективну свідомість, демонструючи нові акценти соціального буття. Соціальний міф перестає бути лише застосунком тепер вже частково архаїчного міфологічного мислення, а стає вивіреним та свідомо організованим елементом його політичного, туристичного чи іншого іміджу. Соціальний міф є дієвим елементом образу сучасного соціуму. Міфологізація соціального образу додає йому колоритності поглядів, розмаїття метафор, оригінальності ідей; іншими словами – створюваний заново образ соціуму вміщає в себе раніше наявні в цьому образі соціальні архетипи, але осучаснені, акцентовані і спрямовані на вирішення назріваючих соціальних проблем.

Соціальний архетип в процесі духовного виробництва досліджував А. Матушев [957]. Головною функцією соціального архетипу, на думку автора, є «структуризація соціальної реальності за допомогою продукування інституцій, цілей, цінностей і сенсів» [958;8]. Окрім того «специфіка буття соціального архетипу полягає в його включенні в культурні практики» [959;8]. Соціальні архетипи є тими зародками соціального буття, з яких згодом при сприятливих умовах виростає соціальна особистість. Доповнення взятого з соціального життя і такого, що є розширеним продукуванням архетипів, соціального міфу веде до створення його більш чи менш відмінних варіацій, що можуть згодом перетворитися на окремі цілком самостійні міфи. Міф є архетипним, а отже універсальним уявленням, проте в основі творення міфу завжди наявне прагнення зробити його унікальним.

Філософські дослідження соціальної пам’яті, як одного із головних остовів соціотворення, проводив А. Живий [960]. Автор вважає, що «поширюючи себе на минуле, співтовариство конструює свою парадигму його бачення і інтерпретації, ідентифікуючи тим самим себе по відношенню вже не тільки до сьогодення, але й до минулого, вибираючи тим самим, які із цінностей і смислів, заявлених в минулому, воно визнає своїми і підтримує в теперішній час» [961;24]. Соціально-філософський аналіз образу «соціальна пам'ять», проведений А. Живим, демонструє наступне:

- «Соціальна пам'ять – збереження в соціальній свідомості актуальної репрезентації подій минулого» [962;3].

- «Минуле суспільства продовжує чинити багатосторонній і складний вплив на ментальність народу і психологію індивідів, що його формують, знаходячи вираження і опредметнення в феномені соціальної пам’яті» [963;3].

- «Без збереження в пам’яті і інтерпретації минулого неможливе соціальне проектування майбутнього» [964;4].

- «Цілеспрямоване знищення або деформація колективної пам’яті про минуле небезпечні тим, що здатні в короткі терміни ослабити і звести нанівець міжгенераційні культурні зв’язки, дискредитувати і знецінити соцієтальні цінності, розірвати спадкоємність поколінь» [965;5].

Проведений А. Живим соціальний аналіз пам’яті дозволяє підтвердити наявність багатофункціонального механізму соціальної образотворчості та її основоположної ролі в духовній організації суспільного буття.

Соціальні образи, як засвідчують окремі аналітичні дослідження, потенційно придатні для гальмування соціального розвитку. Так Е. Агапова на матеріалах російських духовних практик представила діяльність Російської православної церкви, як такої, що повертає російське суспільство через сакралізацію його соціальних інституцій до архаїки давнього минулого. «При всіх розмовах про безнадійну архаїчність РПЦ саме вона стала організуючою силою в створенні умов для формування інститутів громадянського суспільства» [966;21].

Використання старих взірців в якості ідеологем соціального майбутнього неодмінно веде до стагнації, що супроводжується консервацією соціального устрою, догматизацією державної ідеології, створення міфологем позаісторичності влади та церкви, позачасовості соціально-етнічного буття тощо. Соціальна культура, подібно як інші елементи, що здатні організувати та реорганізувати Всесвіт, не може не змінюватися, проте ця пульсація змін не обов'язково веде до настання соціального прогресу. Реальний прогрес є лише соціальним образом, наближеним до пропагованої його шукачами універсально досконалої ідеї прогресу.

Якщо в згадуваній тут науковій праці Е. Агапової маємо демонстрацію повернення до соціальних традицій, то у дисертаційному дослідженні О. Максимової, навпаки, значна увага приділена оновленню традиції, як необхідності продовження соціального розвитку суспільства. «В накопичуваному колективом соціальному досвіді, - зазначає О. Максимова, - здійснюється збір і зберігання життєво важливої інформації в різноманітних сферах людської діяльності. Ця інформація, а також засоби її передачі і представляють собою соціальні традиції» [967;8]. «Традиція виступає як позараціональний спосіб легітимації цінностей, визначає ідеали і дозволяє знайти відповіді на смисложиттєві питання» [968;9]. Традиція є увіковіченням соціального буття у екзистенційних смислах. Аналіз соціальних традицій засвідчує про їх провідну роль в організмі соціальної пам'яті.

О. Овчарова в дослідженні «Соціально-аксіологічна сутність історичної творчості» [969] аналізує сформульовані нею положення про здобуття суспільством на певному етапі свого соціокультурного розвитку історичного типу свідомості та, внаслідок цього, до усвідомленого ним творення власної історії. «Історичну творчість можна розглядати як конкретний етап в еволюції людської творчості, на якому людство, що досягло високого ступеня соціальної зрілості, володіє розвинутою історичною свідомістю, вільно і усвідомлено творить свою історію» [970;12].

Попри помилки, якими ми удостоюємо суспільство, здійснюючи пошук закономірностей розвитку людської свідомості, ми прокладаємо шлях іншим, позбавляючи їх необхідності особисто чи спільно з іншими робити ці ж самі вже зроблені рами невдалі спроби пізнання. Щодо історичної творчості, то вона, як нам видається, не є виключною прерогативою високо-розвинутого суспільства: кожне із самостійно або й ізольовано існуючих суспільств на певному етапі розвитку було найбільш розвинутим у порівнянні з іншими етапами його розвитку. А оскільки у різних суспільств мали місце значні відмінності в особливостях їхнього розвитку, то й порівняння одних суспільств з іншими є не досить коректним та, з нашої точки зору, не завжди доречним. Малюнки представників первісних суспільств на стінках печер Ласко (Франція), Вертеба (Україна), Альтаміра (Іспанія), Маґура (Болгарія) та інші засвідчують, що суспільство вже на початкових етапах власного розвитку не лише мало, але й фіксувало в суспільно зрозумілих образах власну історію, відтворюючи та фіксуючи найважливіші етапи свого суспільного буття.

Теза про усвідомлене творення суспільним об'єднанням своєї історії, на наш погляд, перекочувала в пострадянську філософію з посібників із діалектичного матеріалізму та наукового комунізму. Свідомість суспільних колективів завжди обмежена наявною в них культурою, свідомість індивідів ніколи не позбавлена суспільного впливу, а суспільна історія, на загал, є лише образом, винайденим істориками задля підтвердження соціальних закономірностей розвитку буття.

Розвитку суспільної думки присвячене дисертаційне дослідження А. Вакуленка [971]. Автор визначає суспільну думку як таку, що «є реально діючим суб'єктом соціально-історичного процесу і здатне, при певних умовах, робити вирішальний вплив на динаміку суспільства» [972;9]. А. Вакуленко також не вважає, що члени суспільства організовують дане суспільство, але має бути колективна дія, яка б оправдувала існування суспільства як самостійної цілісності [973;21].

Суспільна думка не існує поза тим смисловим простором, у якому вона створена. Будь-яка колективна дія, реагування, вчинок, відношення тощо є, перш за все, образом, що містить ставлення даного колективу до окремих реалій суспільного буття. Суспільна думка є узагальненням результатів суспільного мислення про конкретний суспільний продукт. В мисленні окремої особистості суспільна думка виступає таким її уявленням, яке в образній формі відтворює діалектику взаємодій різноманітних думок, пов'язаних із суспільним буттям.

У своїй праці «Історія як об'єкт соціально-філософського аналізу» [974] В. Удальцов формулює твердження, що «історія – це діяльність людей, здійснювана в природній, соціальній і інтелектуальній сферах» [975;6]. Зрештою, його ж твердження про те, що «історія є частина буття, за законами якого вона функціонує, переломлюючи в собі його корінні, сутнісні, вічні властивості» [976;3], дозволяє зробити наступні висновки:

- Історія, як обсяг змін, що мали місце в культурі, суспільстві та мисленні – цих основних сферах людиновимірного буття, - є не так будь-якою діяльністю, як трансформацією об'єкта даного (історичного) буття з його наступним осягненням людиною-суб'єктом шляхом формування останньою відповідного історичного образу;

- Історія, що є сукупністю образів, які заміняють нам минуле, потребує соціального трактування: саме таке трактування, як зведення історії до соціально-зручного та соціально-доступного оповідання про минуле дає нам можливість, по-перше, бути спільнотою із однаковою для всіх історією, по-друге, бути істориками, як людьми, здатними собі уявити за пристосованими для соціальних потреб історичними образами будь-які фактично відсутні закони історії.

Соціально-філософський аналіз кожного історичного образу перетворює його у картину доконаного, з погляду окремого філософа, історичного минулого із новітнім соціально-ідеологічним підтекстом.

«Основою цивілізацій завжди служила невелика кількість здатних спрямовувати ідей», - вважає Гюстав Лебон [977;13]. Пізнання основоположних ідей цивілізацій є пізнанням основного змісту минулого. Разом з тим, ідеї минулого виблискують світлом сучасності. Ідеологія погаслих цивілізацій бачиться нами скрізь шпаринки сьогодення. Ідеї минулих епох виявляються втиснутими у м'ясорубки щораз нових цивілізаційних процесів. Психологія історичного індивідуалізму не обминула і цивілізації. Історія – галерея ідей. Так, наприклад, соціалізм є обмеженням ідеологічними засобами багатосюжетного, різножанрового та різнобарвного історичного образу світу. Втім, і він є конструюванням Вавилонської вежі спільного буття за єдиними у своїй тоталітарній непоступливості законами історичного жанру.

Зразок соціально-філософського аналізу процесів конструювання етнокультурної та загальнонаціональної ідентичностей продемонструвала і А. Кістова [978]. Авторка наголошує, що задача «розуміючого підходу» чи, іншими словами, «розуміючої герменевтики» полягає в «потребі зробити доступними для розуміння конкретні історичні умови формування «життєвих смислів» соціальних процесів етногенезу, культурогенезу і соціогенезу в їх тісному взаємозв'язку з життєвим досвідом і переживаннями сучасних людей» [979;11].

Соціально-філософський аналіз образів був би неповний без аналізу соціальної творчості, адже саме через творчість соціум зберігає продукти свого мислення як в якості завершених індивідуальних результатів, та і у вигляді колективних надбань. І. Зінченко зазначила, що «творча діяльність соціального суб'єкта розуміється як не алгоритмізована активність людини, що володіє талантом, майстерністю, внутрішньою свободою, ядром якої є розвинута духовність суб'єкта, здатного в стані натхнення створювати новий продукт, якому притаманні соціально-значима життєстверджуюча цінність, що втілює в собі образ його творця» [980;21].

Творча дія є творенням соціальних цінностей, але, разом з тим, ця дія є творенням індивідуальних смислів через творення об'єктів, що є носіями сенсів, суб'єктивацією сенсів через пізнання автором самого себе як творця сенсів, та визначенням ідеї творчого акту, а тоді вже усуспільненням даної ідеї шляхом удоступнення через уніфікацію параметрів та унаочнення за допомогою наявних обсягів суспільних мов. Отже, творча ідея в суспільному трактуванні є усуспільненням сенсу, винайденого індивідуальною свідомістю.

Через творчість людина спілкується з вічністю, особистість іде в історію, а народи знаходять безсмертя.

Проблема соціально-філософського аналізу образів знаходить своє продовження у різноманітних наукових статтях, розвідках, дописах тощо. Так М. Титко зазначив, що «методами виховання відповідно до С. Шумана, (одного із співтворців педагогіки культури – прим. Я. М.) є: забава, завдання, наслідування, колекціонування, діалог, тренування уяви» [981]. Виховання, яке передбачає тренування уяви, є соціальною діяльністю, що має на меті формування творчої особистості. Соціальна потреба творчості є прикметою ери образотворення, епохи образотворчості, перспективи подальшого розвитку мислення.

М. Грусєвіч опублікував свої міркування щодо потреби взаємодії музичних теорій та практик, розкривши у своїй публікації філософське питання, пов'язане з наданням преференцій замислу та дії [982]. Індивідуальні практики, що потребують суспільно-обґрунтованих теорій, на думку автора, іноді випереджають теоретичні знання, що стосуються цих практик. На наш погляд, як теорії, так і практики несуть важливе соціальне навантаження, суть якого полягає в отриманні, збереженні, трансформації та передачі досвіду, а отже - соціалізації творчого мислення, завдяки якій суспільство отримує увічнений в образ досвід чи зразок, що стають культурно-історичним надбанням.

Історією є зафіксований часом процес суспільно важливих змін. Історики – дослідники суспільного часу.

Історію пишуть на основі фактів, керуючись досвідом власного розуміння минулого. «Історичний час протікає в рамках соціального виміру» [983;264]. «Пояснення (поясн. історії – прим. Я. М.) дозволяє створити цілісний образ історичного процесу, відштовхуючись від наявного досвіду» [984;263]. Суспільство, час, пам'ять, простір і дія – основні координати історії. Образ історичного часу зберігає тексти минулого у просторі сьогодення.

Намагання оволодіти мистецтвом історії були і напевне ще не скоро завершаться. Василевси старої Візантії використовували мистецтво з метою впливу на тогочасне суспільство. [985;19]. У цьому була своя історія. Круговорот історичного часу примусив політиків, що торгують світом, прикрашатися іміджем, індексом чи соціальним опитуванням. На ринку образів вже маємо суспільний попит. Філософ – індикатор суспільних сенсів. Світ був здавна опертий на трьох горбах – Олімпі ідей, Акрополі культур та Агорі політики; четверте місце між цих світових опор зайняла Historica populus – «історична людина». Філософія історичної людини є сенсом суспільного буття. Розум не терпить порожнечі. Свідомість наповнена образами. Людина самостворюється. Атоми свідомості утворюють образи з яких постає Всесвіт. Всесвіт людського розуму.

Образи розкривають скарби людського мислення, відблискують у сумерках минулого перлинами філософських роздумів, полум’яних ідей, сокровенних бажань та мрій. В образах, створюваних суспільним мисленням, криється мудрість поколінь, відчай приречених, бунтівний дух мрійників.

В скарбницях образів, створених силою нашого спільного мислення, збережено досвід численних поколінь, розкрито головні засади суспільного буття, відтворено перевірені життєвим досвідом мільйонів людей усі найбільш важливі формули колективних помислів прагнень та дій, реалізовано прагнення знань, пізнання, розуміння, шукань, співжиття. Немає нічого непідвладного колективній людській уяві.

5.2. Соціалізація історичних образів

Конструювання соціуму шляхом соціалізації образів минулого – це погляд на соціум, як результат творчості, проте такої особливої історичної творчості, в процесі якої створені індивідами образи історії у випадку їх прийняття та засвоєння соціумом, стають колективними конструктами даного соціуму, котрий, в свою чергу, вкладає у привласнені ним образи свою нову творчу уяву, розвиваючи при цьому і історію, і себе.

У кожного соціального покоління є своя філософія, як і «своя» війна та своя історія. Немає соціуму без історії. Кожен соціум карбує власну історію. Історія є нянькою новітнього соціуму, його терпеливою передісторією. Калейдоскоп образів історії спонукає соціальні об'єднання та групи до зміни своїх колективних уявлень про минуле і, тим самим, до творення нових соціальних рис власної культури.

«Культура для людини слугує програмою її соціальної діяльності, а отже – важливим чинником формування її соціального характеру» [986;12-13]. Сутність та особливості появи історичних образів в окремому соціальному середовищі засвідчують про тотожність поглядів окремих індивідів на соціально важливі умови власного буття, що були сформовані під впливом суспільства, природного та культурного середовища, а також загальним рівнем розвитку культури мислення. «Соціальна філософія дозволяє розглянути соціальність як сутнісну характеристику людини і способу її буття у світі не як абстракт, властивий окремому індивідові, а в об'єктивованій дійсності всієї сукупності її суспільних відносин, у її конкретно-історичних формах» [987;96]. Сукупність соціальних взаємовідносин є закономірністю, формулою, автентичним кодом соціуму, його невіддільною філософією, яку філософи лише намагаються осягнути, пізнати, окреслити та наблизити. Конструювання соціуму є конструюванням ним власної колективної культури, колективної свідомості, колективного способу взаємодії зі світом та, зрештою, через гіперболізацію певних колективних образів минулого – образотворенням власної історії.

Соціалізація суспільно-історичних образів є наступним значимим етапом розвитку соціуму, на якому соціальний колектив не лише створює свій колективний образ та свою власну історію, але взаємодіючи з іншими соціальними колективами та групами формує свій власний образ у суспільному оточенні, диференціюючи свої колективні уявлення від решти уявлень суспільства, але також і синтезує свою окрему суспільну історію, створюючи образи суспільства, до якого належить, а також соціального оточення, антропологічних і культурних відмінностей тощо.

Сутність соціалізації історичних образів полягає у наступному:

- соціум, шляхом інтерпретації історичних образів, культивує в цих образах власні характерні ознаки;

- соціум, що привласнює певний набір суспільно-історичних образів, визначаючи їх в якості своїх ідентифікаційних ознак, робить ці образи, таким чином, соціально належними, а отже – соціальними, а звідси й такими що визначають його суспільну сутність;

- соціум створює шляхом трансформації окремих образів свій соціальний автопортрет, котрий є, водночас, узагальненим історичним образом означеного соціуму, створеним як для позначення ним власної автентичності, так і з метою формування феномену даного соціуму в суспільно-колективній уяві.

Через засвоєння «комплексу культурних констант», що «виглядає як динамічна модель взаємодії «образів». [988;11] суспільні групи створюють середовище «взаємодії образів» та приймають колективні умови, відповідно до яких «культурні константи» постають пріоритетними елементами системи ідентифікації, самоідентифікації та самоорганізації соціуму. В залежності від особливостей ставлення індивіда до середовища, у якому є актуальними ті чи інші «комплекси культурних констант», визначається рівень його соціальності, а також і належності до соціальної групи, у якій має місце регламентований даним соціумом образообмін.

Соціалізація є реалізацією колективного договору щодо особливостей взаємного застосування образів. Соціалізація є також і історизацією особистості: приєднання індивіда до соціального договору про визнання спільної системи уявлень про себе та світ є, по суті своїй, визнанням даним індивідом того вже сформованого обсягу образів, що демонструють сутність історичних ознак соціуму.

«Розвиток духу отримує повне вираження не стільки в практичній діяльності індивідуального «Я», скільки в колективній діяльності, практиці людського роду як нескінченного суб'єкта, діяльності багатьох поколінь, котрі змінюють одне одного на шляху всесвітньої історії» [989;27]. Соціалізація, що постає своєрідним засвоєнням суспільного досвіду, є, однак, лише засвоєнням соціально затребуваного досвіду, колективною інтерпретацією вже доступного досвіду, у якому суспільне минуле постає лише всезагальною історією доцільного соціального, матеріального та духовного поступу. Насправді, історія – вперта річ, бо ніхто і ніщо окрім неї не звертає більше уваги на минуле, як на гігантську й переповнену досвідом сутність. Соціалізація є традицією репродукування індивідами реальних та уявних образів минулого певного суспільного колективу на основі тривкої реанімації уявлень про наявність спільності дій, духу, умов буття тощо.

Р. Новгородський пропонує розглядати феномен соціалізації особистості «як складний, тривалий процес засвоєння та відтворення особистістю соціального досвіду в предметно-перетворювальній діяльності, спілкуванні та самосвідомості (переконання, установки, ціннісні орієнтації, навички, уміння, здібності тощо), що передбачає врахування стихійних та цілеспрямованих впливів оточуючої дійсності, а також індивідуально-типологічні особливості особистості, <> результатом якого є самостійно-активна й неповторна соціалізована особистість» [990;10]. Соціалізація особистості полягає у привласненні та розбудові соціальної історії, історизація – у поширенні диктатури соціального минулого.

Історичною ознакою соціальної особистості постає її прихильність до стійкого використання у виробничих і побутових діях, а також у спілкуванні, творчості та мисленні образів, які є зразками для окремого суспільного колективу, що визнає ці образи в якості достатніх характерних ознак історично сформованого соціуму.

Попит на історію може бути задоволений шляхом формування все нових і нових образів минулого. Попит на минуле не може бути обґрунтований лише потребою пізнання минулого. Соціалізація минулого викликана потребою розвитку такого, що розвивається, соціального організму. Соціальна організація образів минулого є пізнанням соціальних мотивів, які спонукали до того чи іншого колективного сприйняття даного минулого, а також критикою наявних загальноприйнятих, проте більш ранніх образів минулого і, таким чином, формуванням нового соціального образу історії.

Соціалізація суспільних груп неминуче пов'язана з поширенням та розвитком мисленнєвої діяльності. «Будь-який феномен соціального, культурного, економічного, політичного життя суспільства є результатом активної діяльності мислення», - вважає Наталія Іванова [991;4]. Проте мисленнєві процеси у свідомості індивідів не припиняються після отримання ними перших таких, що задовольняють їх, результатів. «Досвід пізнання постійно «формує» свідомість, але в основі прийняття цього досвіду свідомістю знаходиться його безкінечна і принципова «несформованість» [992;45].

Зміни в мисленні ведуть до змін у сприйнятті та осягненні минулого. Знання про минуле, яким би цілісним і об'єктивним воно не було, насправді є найбільш вартісним саме для представників тієї культури, у якій воно було створене. Щоб бути запитуваним у інший час та іншими людьми, знання про минуле потребує кореляції новою культурою. Зміна уявлень про минуле відбувається не лише шляхом додавання до них нових елементів, але й своєрідною ревізією вже наявних образів, в результаті якої відбувається кореляція наявної історії та створення на основі наявних конструктів нових історичних образів.

«Постнекласичне історичне пізнання <> має особливий предмет – універсальну історію, як зміну й розвиток в часі соціальної значущості й цілеспрямованої діяльності людей» [993;15]. Пізнання минулого стає пізнанням історії людського мислення, проте не того, сповненого різноманітністю дрібних протиріч, але мислетворчості, збагаченої образами нового соціуму.

Кожна культура варта того, щоб стати неповторною і яскравою історією. Будь-яка історія є елементом тієї культури, у якій ця історія створена. Л. Сокурянська «визначає категорію «соціокультурне» як таку взаємодію між індивідами (або групами індивідів) у всіх сферах їх життєдіяльності, що передбачає співвимір, єдність тих чи інших культурних феноменів <>, які інтерналізовані цими індивідами (або групами), та певних соціальних конструктів (структур), в яких ці культурні феномени (смислові конструкції) виявляються» [994;8]. Інтерпретація образів соціальних культур підвищує потенцію взаємодії між соціалізованими індивідами. Соціальна інтерпретація образів історичних культур має місце в якості каузальних чи казуальних запозичень їх окремих елементів, а також як мимовільне повторення, що не пов'язане з використанням топосу тієї чи іншої культури, чи цілеспрямоване переформатування раніше реалізованих образів у новому соціокультурному середовищі.

Метою соціальних інтерпретацій історичних образів є:

- включення до обсягу соціальних комунікацій досвіду історичних культур;

- досягнення традиції, під яким ми розуміємо передачу елементів мисленнєвої культури від одних поколінь соціальних груп до інших і, тим самим, до утвердження поглядів щодо історичності кожної окремої соціальної спільноти;

- аналіз досягнень соціуму, як тривкого соціального утворення, через перевірку відповідності його образів новій соціокультурній реальності;

- доцільне й визначене необхідністю, логікою мислення чи наявністю певних ознак, часткове використання соціокультурних образів за межами представленої ними культури.

«Культура як вираження антропологічних, онтологічних і аксіологічних засад в контексті глобального соціального простору є особливим зрізом соціального простору» [995;107]. Інтерпретація культури соціумом є продовженням образотворення її історії. Історія людства не лише є історією його культури, вона також у якості наративу минулого є окремою значимою часткою його культури.

Роль мовлення та соціального дискурсу в історичній образотворчості соціуму полягає у виявленні через дискурс специфіки мови, як образу, що містить елементарні фонетичні образи-знаки, а також особливостей комунікації, яка є виявом соціальних традицій та побудові на мовно-комунікативній основі дискурсивних практик із створенням соціально-історичних образів, покликаних пояснити особливості стану та розвитку історії соціального буття. Втім, історична образотворчість соціуму, сформована на основі мовлення та дискурсу, не вичерпується тільки мовно-дискурсивними образами.

Мова є пов'язаним з необхідністю колективного мислеобміну інструментом соціалізації мислення. Мова, як засіб колективної комунікації, відіграє соціалізуючу роль, проте ця функція мови проявляється не лише на рівні колективного «товарообміну мовними образами», але й в процесі дискурсу, що, з однієї сторони, веде до накопичення колективного мовного досвіду, а з іншої, дозволяє створювати суто соціальні образи на основі численних і протяжних в часі багаторазово повторюваних і фактично знеособлених інтерпретацій образів, що колись були створені (присвоєні шляхом здійснення мовно-смислових запозичень) окремими членами соціуму. «У широкому смислі слова дискурс є складною єдністю мовної форми, значення й дії, що можна охарактеризувати за допомогою розуміння комунікативної події чи комунікативного акту» [996;114]. Формуючи власну історію через дискурс із світом суспільство породжує феномен власного колективного «Я». Мова дискурсу має значення: ідентифікація образу спільного минулого має відбуватися і відбувається відповідними до образу мовними засобами.

«Дискурс став одним із головних понять ряду наук (філософія, логіка, соціологія, семіотика, теорія комунікації, лінгвістика тощо), проте залишається чітко не визначеним» [997;50]. З іншої сторони, неоднозначне потрактування дискурсу галузевими науками не суперечить його образософській цілісності та повноті: дискурс, як результат соціального мислення, є, водночас, і продуктом історичної творчості та включає в себе не лише окремо взятий, неповторний у своїй родовій основі досвід соціуму, але й досвід суспільства, в середовищі якого розвивався та реалізовував власну сутність окремий соціум С. Кривенко справедливо зауважує, що «сенс дискурсу розтягують від жанру до стилю» [998;50]. «У гуманітарних науках дискурс розглядається як багатозначний феномен, до аналізу якого використовуються різноманітні підходи: прагматичний, етнографічний, когнітивний, критичний, дискурсивний аналіз, наратологічний і функціональний» [999;99]. Відсутність єдиного визначення дискурсу, проте, є не лише проблемою окремої наукової галузі, але й свідченням того, що в якості цілісної наукової проблеми питання дискурсу ще не знайшло свого єдиного вірного рішення.

Заслуговує на увагу визначення О. Акульшина: «Дискурс – це актуальна мовленнєва дія, яка концентрується навколо визначеного опорного концепту, управляється дискурсивним механізмом, має визначену систему обмежень та фонових факторів, впливає на адресата та відповідну конкретну мовленнєву ситуацію, має власні соціокультурні особливості, а також є здатною до конституювання історично зорієнтованої соціальної поведінки» [1000;234].

Мова образів – основа взаєморозуміння між розумними істотами. Дискурс – обмін образами при умові, що учасники такого взаємообміну мають підстави, мету, можливості та потребу в розгортанні дискурсу, а також реалізують допустимий для кожної із сторін механізм дискурсу в тотожних умовах дискурсивного простору на засадах конституювання спільного перспективного образу істини.

Історія обміну образами є, по суті своїй, історією мегадискурсу людства в оточенні світу. Домінування у дискурсивному метапросторі створюваних людством образів, призвело до реалізації антропологічної образотворчої метасистеми, у якій антропологічна складова перевершила потребу інстинктивної до-свідомої соціалізації задля колективного виживання прайму та стала основою для її наступної соціалізації, що відбувається на засадах суспільно орієнтованого дискурсивно-образного мислення в умовах неперервних соціальних змін та постійної потреби генерації соціальних колективів у відповідності до винайденої в процесі дискурсу системи істин.

Соціальна текстуалізація образів історії є соціально-знаковим висловлюванням про минуле. Знання, як метатекст культури, мало б бути викладене мовою, найбільш доступною для того, хто прагне знань. Також є цілком логічним і не потребує доведення те, що метатекст минулого може бути доступним для сучасної нам людини лише при умові його «перекладу» на відповідну для цієї людини мову. Таке осучаснення знань про минуле є інтерпретацією доступного нам минулого, його своєрідним перекладом з мови досліджуваної нами культури на більш доступну нам «мову сучасності».

Кожен образ, матеріалізований мисленням індивіда, залишається соціально латентним до моменту його текстуалізації, тобто – соціального удоступнення за допомогою загальноприйнятих для певного соціуму засобів. Текстуалізація культури є формалізацією образів культури шляхом реалізації їх через соціально узгоджену систему знаків. «Текст напряму покликаний фіксувати, зберігати й транслювати значення» [1001;122]. Текстуалізований образ не перестає бути образом, проте він стає образом універсально-структурованим, матеріально визначеним, індивідуально-декодованим, а також соціально-прийнятним та історично-закономірним. Сприйняття текстуалізованого образу основане на пізнанні поширеної в соціумі системи образів-знаків.

Текстуалізація культури стала можливою через наявність створеної людством системи культурних кодів. «Поняття тексту зміщує аналіз з емпіричного, ізольованого об'єкта на його конституювання в якості такого у відношеннях з іншими подібними об'єктами. <> У цьому значенні текст є артикульованою Історією» [1002;64-65]. Текстуалізація культури стає початком тотальної соціалізації образів та дозволяє через знання історії культурних кодів, як загальновживаних у соціальному середовищі образів притаманної даному соціуму культури, створювати локальні тексти-історії, що слугують поясненнями закономірності буття соціуму, його тяглості, цілеспрямованості, а також і утвердженнями системи культурних цінностей тощо. Соціально довершений текст культури виступає текстом історії соціуму, що реалізував власну образотворчість через створену ним культуру. Соціотекст робить образ прийнятним для поширення у середовищі, де володіють текстознаками, і в то й же час мінімізує його до сукупності знаків тексту.

Деформацією образу є, викликана тиском мисленнєвого середовища людини, що мислить, зміна співвідношень між окремими складовими образу, при якій цілісність образу забезпечується наявністю традиції, в той час як деформаційні зміни викликані інноваціями образотворчого мислення. Соціальні деформації образів є тими необхідними руйнаціями цілісності образів, завдяки яким соціум зберігає власну ідентичність, змінюючи при цьому власну культуру.

У соціальній образотворчості наявність деформацій викликана змінами світоглядних позицій членів соціуму та представлена різноманітними формами протистояння світоглядів. «Світоглядне протистояння – це зіткнення і протиборство соціальних суб’єктів з приводу розуміння світу, сенсу існування людини, шляхів вдосконалення соціального буття, викликане несумісністю поглядів, цінностей, ідеалів, інтересів, програм життєтворчості» [1003;12]. Соціальні трансформації образів виступають результатами світоглядних протистоянь в межах соціального колективу.

Як зазначила С. Панасенко, «Появу суспільних проблем вважаємо обумовленою тим, що розвиток відбувається в єдності хаосу та самоорганізації через ентропію як міру неорганізованості системи та негатропію як зворотного до ентропії явища, тобто міри впорядкованості системи» [1004;10]. Світоглядна система соціуму в якості його образу світу зазнає постійних трансформацій з боку окремих членів соціуму, проте деформація цієї світоглядної системи стає відчутною внаслідок появи діаметральних позицій соціальних груп в межах даного соціального колективу. Іншими словами, трансформації призводять до деформації у випадку векторизації інновацій та своєрідної антагонізації продуктів образотворчості. Соціальним процесом, протилежним до процесів деформації, є акультурація під якою «розуміється процес освоєння цінностей чужої культури, в результаті якого відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок індивідів» [1005;195]. Через соціальні деформації образів мають місце зміни свідомості соціальних груп. Зміни соціальної свідомості є сторінками історії соціуму.

Соціалізація, як історіософське поняття, веде до його тлумачення в якості одного з засадничих остовів історії. Філософія історії має розглядатися нами як рефлексія нашого мислення на самоусвідомлення людством досягнутої ним самим зміни результатів його мислення в процесі детермінантної мислетворчості. «Минуле людства ще не є власне історією. Сучасність має надати прихованому історичному характеру минулого статус історії», - вважає Йорн Рюзен [1006;280]. «Про те, що не є досвідом, а тільки простим об'єктом досвіду, не може мати ніякої історії» [1007;388]. Спроба створити «історію про все» неодмінно мала б наштовхнутись на метафілософське розуміння «всього», як такого, що не може бути досягнуте шляхом реалізації будь-яких осягнених нами зусиль впродовж визначеного періоду часу. Історія всього є, водночас, історією ні про що. «Історичне знання має за свій властивий предмет думку. <> Особливістю думки є те, що вона – не просто свідомість, а самосвідомість, самоусвідомлення» [1008;392].

Кожна історія, врешті решт, постає історією мислення, втім, не історією мислення, як такого, а колективною хронологією рефлексій мислення щодо реалізованого в подіях та явищах невпинного потоку мисленнєвої діяльності образотворчого в своїй основі співтовариства індивідів. У кожної історії своя історична свита, яка й творить якщо вже не короля, то бодай образ його та й, разом з тим,і свого минулого.

«Історичне мислення, - як зазначив Робін Джордж Коллінґвуд, - це завжди розмірковування, рефлексія, адже рефлексія є мисленням про мислення» [1009;394]. Історія є досвідом саморозвитку свідомості. Свідомість є образом, що обґрунтовує взаємовідносини «Я» зі світом. І таким чином, історія є образом, у якому реалізовуються уявлення про закономірності зміни образів мислення на основі самоусвідомлення даних змін. Історія є триєдністю досвіду, пам'яті та знання, набутих людиною в результаті усвідомлення зміни образів світу в результаті образотворення культури. Нескінченність індивідуальних історій призвела до остаточного подолання нічим не окресленого індивідуалізму на користь суспільного історизму в якості стійкого сполучення образів розумного обґрунтування розвитку світу.

Історія соціуму є історією його розвитку в суспільному, культурному, природному, духовному, космічному та мисленнєвому середовищах. Соціалізація як історія може бути розглянута у випадку прийняття нами твердження про соціалізацію, як процес змін у колективному мисленні трибу, що відбувається внаслідок консолідації мислення та революційному збагаченні досвідом шляхом формування соціальної пам'яті. «Суспільство, як сукупність взаємопов'язаних соціальних колективів та груп, «не є простою зовніпоставленістю людини, створене цією людиною, воно представляє собою середовище, в якому проходить самоформування, саморозвиток особистості» [1010;44]. Історія соціуму є не лише історією про соціум та його роль і місце в суспільстві, але й, що важливіше, є історією для соціуму, програмою його розвитку, його віднайденою у власному минулому перспективою.

Є. Ніколаєва вважає, що соціалізація «має дихотомічний характер, так як поєднує в собі організацію (діяльність інститутів і класів, що утворюють соціум, визначають філософію соціалізації і таких, що відповідають за її ефекти) і самоорганізацію (діяльність окремих індивідів і мікрогруп, що самовизначають свої соціальні ролі і статуси)» [1011;5]. Натомість, нами висловлена думка про те, що соціальні інституції, історія й досвід соціального мислення змінюють не лише індивідів, але й колективну свідомість соціуму та разом із суспільним оточенням змушують даний соціум мислити по-новому, створюючи все нові й нові соціальні образи і їх системи аж до створення системи власного світобачення соціального світу.

Образотворча синергія соціуму стала вічним двигуном суспільства, яке вже не може повернутися до повної ентропії через наявність різноманітних пластів соціальної пам'яті, що здатні постійно поновлюватися. «Синергетичне бачення дозволило показати соціум як саморегулюючу систему. Вона існує на основі механізму постійного пере/реконструювання логіки соціальної взаємопов'язаності між індивідами, порядками взаємодій між ними, практиками та комунікацією всередині соціального» [1012;4]. Хронологія змін логіки соціального мислення є історією розвитку соціуму.

«В системі теорії пізнання як теорії відображення та діалектичної методології поняття «соціалізація» виступає як образ дійсності» [1013;10], - стверджує О. Гур'янов. Цей «образ дійсності» є також і відображенням мисленнєвої діяльності соціуму, що виражається в його мислетворчості, а отже – у формуванні все нових і нових колективних образів світу. «Якщо вести мову про людину, її пізнавальні і практичні можливості і структури, про будову її особистості, про ієрархічні шари її свідомості, про історичні прошарки її пам'яті, то всі ці утворення можуть бути зрозумілі як структури-процеси самоорганізації» [1014;33]. Рефлексуючи над власним образом та змінюючи і доповнюючи його соціум, тим самим, само перетворюється, самовдосконалюється.

Не слід розглядати процес соціалізації, лише як сукупність індивідуальних процесів самоорганізації особистостей: по-перше, в умовах прайму відбувається викликана більш ускладненими та різноманітнішими умовами співіснування інтенсифікація мислення, по-друге, в період інтенсифікації мислення протосоціальні колективи реалізують потребу розширення мовних засобів, а отже має місце розвиток мови образів та зростають процеси внутрішньопраймової комунікації, по-третє, з'являється потреба в збереженні соціального досвіду, а отже і в піднесенні соціальної пам'яті.

Соціалізація людини є реалізацією її індивідуального буття в умовах соціальної групи. Соціальні образи є історією соціуму. Індивідуально створені образи є соціальними, позаяк:

- індивід, що досяг власного самоусвідомлення у соціальному колективі, при створенні образів використовує набутий ним соціальний досвід та орієнтується на соціальне оцінювання результатів його образотворчості;
- індивід здатний засвоювати образи соціального минулого того колективу, до якого він належить, в якості історично значимих образів;
- набуті в соціальному середовищі та індивідуально створені соціально вмотивовані образи є соціальними, а тому є образами історії соціуму.

Соціальне образотворення ідеї історії лягло в основу історичних знань, численних науково-філософських тлумачень минулого, а також стало основою практично кожного з соціальних концептів, які так чи інакше обґрунтовують історичність соціуму, закономірність його буття чи способи взаємодії зі світом. Ідея історії є соціальною. Сутність терміну «ідея історії» може бути розтлумачена як наявність домінантного ідеалізованого образу в історичному наративі, завдяки якому історія постає логічно пов'язаною не лише з фактами реального буття, але й із закономірностями побудови взірцевих образів, а отже, постає закономірно обґрунтованою реальністю у формі ідеального образу-взірця, що слугує першообразом історії.

«Ідеал (від грецьк. ίδεά – ідеал, першообраз) – уявлення про найвищу досконаліть, котра як взірець, норма і мета визначає спосіб і характер діяльності людини або соціальної групи» [1015;231]. Особливістю соціального ідеалу є конституювання ідеї соціуму. Ідея соціальної історії полягає в ідеалізації соціальної складової при побудові образів історії будь-якого окремо взятого соціального колективу. Ідея є знаходженням домінуючого образу в образотворенні закономірностей. Ідеал є протообразом будь-якої закономірності. Ідеал неодмінно пов'язаний з ідеєю, у образотворчості він виступає моральним ядром ідеї, яка є основним формотворчим конструктом образу. В ідеї через ідеал закладена певна мораль. Розвиток моральності дискутується в образі шляхом апробації того чи іншого імовірно реального в якості його ідеального. Ідея, як і мораль, соціальна. А що кожна мораль ідеальна, то й кожна ідея лише частково реальна, але також вона ідеальна, а тому визначальна при створенні певної сукупності образів, що обґрунтовують буття соціуму і є його історією. Історія соціуму – це не лише уявний, і тому вигаданий образ, але й таким чином реалізований образ, що описує сутність соціуму, актуальність минулого, потребу соціальних змін та шляхи їх досягнення. Ідея історії є індикатором соціуму, відображеним в його образах. Через вигадування нових ідеальних історій відбувається оформлення перспективи розвитку соціуму.

Політизація соціуму є фактом організації потенційного впливу на органи соціального управління, одним із способів соціального самоуправління, але також і фактором, що викликає потребу розуміння історії як достовірності соціально організованого буття. Політична історія соціуму є квінтесенцією його минулого, вона – збірник прагнень, невдач і досягнень його провідників, лідерів та вождів, а також страждань, очікувань, помилок, надій і хитань аутсайдерів. Філософія соціальної політики постає невід'ємною складовою філософії історії соціуму. Вона – образотворення закономірностей соціального буття на рівні розуміння природи соціального мислення.

Логіка політичного мислення формує способи міжсоціальних взаємин суб'єктів політичних спільнот. «Людина вступає в систему соціально-політичних відносин в індивідуалізованій та груповій формах. Формування системи потреб, усвідомлення соціальних інтересів, що формують мотиваційну сферу особистості обумовлюють її індивідуальну політичну поведінку» [1016;193].

Філософія соціуму є оцінюванням локусів його екзистенції. Філософія без оцінювання безпринципна. Кожен соціум плекає свою філософію. Сутність соціуму у локалізації ним системи культурних кодів, формуванні системи матеріально-духовних цінностей, розвитку соціального мислення в якості глобального розуміння буття відомого йому світу, а також - у здатності до самопізнання, самовдосконалення, самоорганізації його сакрального, буденного, художнього, філософського, а також політичного мислення.

«Філософія не позбавляє дослідження політичних процесів оціночних суджень та ґрунтується на прагненні, в першу чергу, розуміння, а не пояснення. Розуміння є поліфонічним, допускаючи різні, часом навіть суперечливі, відповіді на одне й те саме питання…», вважає Д. Шевчук [1017;5]. Пояснення є практичною реалізацією ідеї, що символізує собою ідеал. З іншої сторони, ідеал є символом, яким позначені практичні дії, спрямовані на досягнення певної мети. Мета – атрактор ідеї.

Соціум, здатний до самоорганізації мислення, демонструє світові власне обличчя. Попри те, що члени соціуму набувають певної виразності спільних психічних рис, мовних та комунікативних ознак тощо, соціум не є простою сукупністю тотожних один одному індивідів, він – складний поліелементний організм, елемент системи багатофакторних суспільних відносин, що має свої власні конституційні складові: ідеали, ідеї, мету, цілі, конкретні історичні завдання. Неповторність соціуму веде до потреби формування сукупності засобів опису його поетапного розвитку, які й постають його історією.

«Система соціально-політичних уявлень є певним способом пізнання політичної реальності, що пов'язана не стільки з психологічними процесами особистості, скільки з історичним типом суспільства» [1018;192]. Образ, що формує діалектичне бачення причин, стану, розвитку та форм системи соціально-політичних уявлень, є політичною історією суспільства. Політичний тип суспільства постає в політичному образі історично обумовленим типом суспільства.

Політичні образи, як образи минулого, що мають соціальне потрактування, слід розглядати в якості концептуальних соціально-політичних образів. Концепція соціально-політичного буття може бути осягнена соціумом шляхом усвідомлення поетапної зміни уявлень про самого себе, як про політичний організм, що розвивається, самоорганізовується, утворює управлінські та підпорядковані їм складові, взаємодіє з іншими соціальними організмами шляхом знаходження консенсусу, реалізації протиріч чи перманентного поєднання, а також традиціоналізується[16] та зазнає краху, проходить шляхами різноманітних політичних реновацій або й остаточно розпадається. Концепція соціально-політичного буття потребує її історичного відтворення та потрактування. В основі образу політичного буття соціуму неодмінно лягає і концепція його власної історії.

Формування соціальних інституцій та соціальна ревізія історичних образів є цілком очевидними з тієї точки зору, що зміна організаційної структури соціуму викликана не лише функціональною необхідністю, але й потребою зміни структури його мислення. Соціальні інституції – інструменти реалізації соціальних взаємодій. Формування соціальних інституцій стало практичною реалізацією диференціації суспільних ідей, що містять окремі концепції розвитку соціуму.

---

[16] Тут «традиціоналізація» - підміна соціального пошуку утвердженням окремих зразків соціального мислення в якості універсальних рецептів життєздатності соціуму.

Образотворчий концептуалізм[17] закономірно пов'язаний з діалектикою розвитку соціуму. Кожен соціум має власні тлумачення історичних образів, їх ревізія є необхідною, оскільки дозволяє інтерполювати історію, урізноманітнюючи історичне минуле, та приводити її образні компоненти у відповідність до соціальних потреб та очікувань.

«Будь-яка соціальна подія за своєю природою комунікативна і концептуальна» [1019;204]. Формування соціальних інституцій є, за великим рахунком, реалізацією можливості різнопланових комунікацій соціуму зі світом. Наявність соціальних інституцій, як це слідує з історії мислення, призводила до формування окремих соціальних історій, що не були константами протиріч всередині соціуму, проте ставали соціальними зразками цих протиріч у суспільстві. Соціальна ревізія історичних образів – неперервний процес, що засвідчує як про наявність суспільних протиріч, так і про динамічну стабільність соціального буття окремих колективів. Соціальні концепції історії є тріумфом соціально організованого мислення.

Соціалізація історії людської діяльності викликана потребою такого узагальнення досвіду минулого, при якому соціум отримує підтвердження закономірності власного буття, а історія – соціальну систему образів минулого. Історія людства є відображеним в образах наративом його сукупних дій, викладеним у хронологічній послідовності в якості обґрунтування руху суспільного мислення до універсуму.

---

[17] Образотворчим концептом, в нашому розумінні, є такий мисленнєвий конструкт, у якому на підставі наявного досвіду образотворчості індивідом формується образ уявлюваного ним цілого, здатного пояснити, розтлумачити цей наявний досвід в якості його закономірності, обґрунтування, результату аналізу чи наслідку пізнання. В цілому, під терміном «концепція» ми розуміємо створений особистістю символізований образ, що є продуктом узагальнення мисленнєвого досвіду, створеним в результаті дослідження певної сутності як проблеми, тобто – довершеним результатом міркування над зводом визначених закономірностей.

Історія є пошуком майбутнього, здійсненим через встановлення подієвих домінант, аналіз яких дозволяє визначити вектор історичного руху людини, соціального колективу та суспільства в цілому. Історія майбутнього є перспективою творення історії.

Соціалізація людської діяльності полягає у встановленні тотожності між історією індивідів, які належать до певних соціальних груп, а також історією суспільства, що складається з соціально-групових компонент, та власне-історією соціуму. Соціум є тією проміжною ланкою, яка об'єднує індивідів у суспільство. Соціальна диференціація суспільства дозволяє на основі різноманітності світоглядів ретельніше продукувати уявлення про світ. Історія людського мислення, що постала передісторією, історією та пост-історією людських дій, є також, з однієї сторони, невід'ємною складовою соціально-групового мислення, а з іншої, потенцією соціального мислення, що її постійно підживлюють як індивіди, так і суспільство в цілому.

Людина приречена творити. Упорядковуючи хаотичні накопичення образів минулого, людина створила історію. Історія людської діяльності, упорядкована законами соціальної образотворчості, стала надбанням соціуму. Упорядковуючи набуту систему образів, соціум вводив до неї у вигляді соціальних домінант свої орієнтири, створюючи тим самим соціальну історію світу, поєднану з історією власного буття. Через образотворчість соціум розширив свій історичний кругозір, а також власну культуру мислення і дій. Соціалізація історії людської діяльності призвела до загального розуміння історії, як соціально відкорельованої системи образів, що обґрунтовують дієве буття світу в уявленнях соціуму та діяльнісне буття соціуму у співналежному йому світі.

Соціалізація історії є моралізацією історії. Соціальна мораль є тим необхідним елементом, завдяки якому історичні образи сприймаються через їх приєднання або відчуження у соціальному всесвіті образів.

Минуле аморальне, як, зрештою, і весь матеріальний світ. Матеріалізація минулого відбувається через формування

в сучасному матеріально-духовному середовищі належного минулій епосі образу певного окремого минулого шляхом актуалізації у ньому чинників, притаманних не так цьому минулому, як сучасності. Єдина мораль минулого витікає з потреби морального ставлення людини до всього, що може бути охоплене мисленням і його моральною складовою.

У моралі є соціальний сенс. Можна не погоджуватися з думкою, що «спочатку повинні відбутися зміни в природі людини, а лише після цього можна будувати нове суспільство» [1020]. Із умови апріорної соцільності моралі зовсім не випливає, що вона не може бути індивідуально інтерпретованою чи суспільно визнаною, навпаки – мораль стає індивідуальною через її суспільну поширеність, а також суспільною через можливість її індивідуального сприйняття, застосування чи відтворення. Соціальна мораль є системою еталонних образів, створеною індивідами у суспільному культурному просторі і визнаною соціально-необхідною, соціально-орієнтованою та соціально обґрунтованою на основі декларування індивідами погодженого в суспільстві умовного договору-приєднання до тієї чи іншої соціальної спільноти.

Моралізація історії означає також і її соціалізацію, соціалізація історії – є її соціальною ревізією, її перевіркою на відповідність духовним цінностям та моральним засадам окремо взятого соціуму. Соціалізація, разом з тим, є впровадженням в сферу колективного мислення образів будь-якої історії з метою їх перевірки на відповідність принципам соціальної моралі. Соціалізація історичних образів, під якою ми розуміємо також і їх соціально-моральне обґрунтування, є соціальним привласненням історії. Соціум, збагачений певним обсягом засвоєних ним образів, деталізує на їх основі і власну мораль та, в свою чергу, моралізує через присвоєння все нові історії. Аморальне минуле зростило моральну людину у її соціальній і від того вимогливій до соціальних взаємин колисці.

Соціалізація знань, що пов’язана з колективним способом їх формування, має місце також і в зв’язку із

наявністю соціального замовлення на їх використання. Розвиток знань невіддільний від розвитку соціуму, що виступає замовником, спонсором, продуцентом та споживачем даних знань. Розвитку соціуму передує мислення, традиції мислення передує знання і, таким чином, розвиток знань є неодмінно пов'язаним з досвідом мислення соціуму, щодо якого знання є вторинним продуктом, образом даного соціуму, у порівнянні з традицією, яка сама є вторинним продуктом набутого досвіду, а відтак – знанням про знання.

Наша історія про знання є історією досвіду, набутого людством в процесі творення власного буття. Знання, як досвід, є лише частиною знань, що їх створила людина в процесі еволюції, такі знання – невід'ємна складова мислення. Опираючись на досвід, людина, що мислить, стала визнавати його недостатність, а тому починала шукати і присвоювати все новий і новий досвід, а коли виявлялося, що і цього набутого зовні досвіду їй також ставало замало, тоді вона починала творити досвід, якого ще не було – створювати нові знання.

«По мірі прогресу науки комплекс уявлень про світ модифікується, при цьому виявляється головна відмінність саме наукової картини світу від ненаукових (наприклад, релігійної), яка полягає в тому, що вона будується на основі фундаментальної наукової теорії або теорій, які слугують її обґрунтуванням» [1021;13]. Знання, як і наука, що є фабрикою знань, глобалізують людське мислення, пропонуючи суспільству універсальні зразки мисленнєвої культури. В той же час відбувається і соціалізація глобальних знань, яка викликана потребою соціального пристосування набутого людством досвіду.

Наука є таким окремим образом світу, що його людина реалізовує з метою теоретичного обґрунтування наявних комплексів власних уявлень. Наука є теоретичним образом зануреного у практику образотворчості буття. Соціум та наука мають спільне минуле, а отже і спільні образи власних історій.

Історія є родовим гербом уявлюваних спільнот. Уявлювані спільноти можуть не мати спільного походження, спільно

освоюваної території чи також і засобів мовної комунікації. Особливістю уявлюваних спільнот є те, що вступ до них відбувається за умови, коли індивід уявляє і визнає себе членом обраного ним самим, або обраного за нього іншими соціального колективу, а також визнає ідеологію, теологію, морфологію, деонтологію, на загал – філософію даного колективу в якості неспростовної істини його колективного буття. Мірою входження в уявлювану соціальну спільноту є обсяги визнання кожним членом такої спільноти створених ним самим або здобутих завдяки допомозі інших членів уявлень про дану, визнану індивідом соціальну спільноту.

Виховання є засобом впливу на індивіда з метою набуття ним необхідного досвіду соціальної взаємодії й при умові визнання ним системи цінностей реально існуючого або й до того ж уявлюваного соціального колективу чи окремої соціальної групи. Навіть найбільш індивідуалізоване виховання має на меті соціалізацію індивіда.

Історія є соціальною ревізією минулого, вона також є пристосуванням образів історичного мислення до конкретних соціальних потреб. Однією з архіважливих соціальних потреб є потреба соціального виховання. Вирішення проблеми обґрунтування закономірності буття соціуму може бути вирішене через впровадження соціально-історичного виховання.

Історичне виховання є соціалізацією мислення вихованців через пізнання ними соціально адаптованих образів минулого в якості їх власної спільної соціальної історії. «П. Сартр пише про щастя так: «Людина занурена в історичну ситуацію <> не може навіть уявити, що вона могла би в ній бути по-іншому» [1022;104]. Адаптація образів, проте, може відбуватися також у випадку їх привласнення і звідси випливає, що коли, наприклад, хоча одна людина думає про щастя по-новому, то її соціальні уявлення про щастя можуть стати соціальним надбанням. Соціум, що розвиває своє історичне мислення, самовиховується, самоусвідомлюється й самостворюється.

Немає нічого більш локального як загальносвітова історія з її незліченною кількістю індивідуально-обумовлених політичних,

художніх, етнічних, соціальних та інших образів. Вивчаючи соціально-історичні образи ми досліджуємо соціокультурне середовище, в якому вони були створені, пізнаємо рушії суспільного поступу, переймаємося проблемами минулих поколінь, отримуємо у спадок їх досвід, створюючи при цьому власні правила та нові надбання суспільного буття. Суспільне значення образотворення світової історії полягає у такій компіляції різноманітних способів та методів образотворчості, яка дозволяє поєднувати різноманітні особистісні, соціальні, територіальні, політичні та інші історії у єдиний історичний наратив, якому надається статус «життєпису минулого».

Історія, як образ минулого, є реалізованим уявленням окремого суспільного колективу щодо суттєвих причин, основоположних факторів перебігу та неминучих наслідків настання тих чи інших подій або явищ минулого. Відмінні один від одного соціальні колективи створюватимуть власні, відмінні від інших образи того ж минулого. При спробах писати загальнонародні чи навіть світові історії їх автори неодмінно наштовхуються на проблему морального та сутнісного оцінювання минулого, яке є далеко не однаковим у відмінних один від одного соціальних колективах. Світова історія, попри її всеохопність, не може бути ані загальноприйнятою,ні всезагальною, у кожному із своїх діалектів вона несе бодай якийсь відтінок того соціального колективу, у якому була засвоєна. Світова історія є такою сукупністю образів, у якій відображена конкретна соціальна версія «всезагального життєпису світового минулого». «Функціональне відношення зрушує систему в часі й формує це зрушення у вигляді структурування простору» [1023;25]. Образотворення світової історії, в якості структурування суспільного часу, є, водночас, структуруванням світового соціального простору і ці взаємопов’язані процеси неодмінно призведуть до невідворотних змін в суспільстві через зміну розуміння ним сукупної цілісності його соціальних історій.

Віртуальні тлумачення історичних образів в епоху тотальної віртуалізації буття засвідчують про використання у сучасному історичному наративі новітніх технологій

технізованого мислення. Віртуальні образи, що були дотихчас здобутком розумних механізмів, стають невід'ємною складовою антропомислетворчості.

Індивідуалізація свідомості веде до стирання соціальних уявлень та індивідуалізації образу світу, його заміни, а тому до відчуженості людини у світі. Соціум, що був родовою протоознакою людини в давніші часи, перестав бути беззаперечною спонукою до об'єднання сучасних людей. Суспільство технологізованої епохи, що практично втратило своє соціальне минуле, знову повертається до цього минулого, проте вже не як до своїх соціальних витоків, а як до знахідки, яку оживило за допомогою віртуальних технологій. Відбувається поступова віртуалізація соціуму та має місце заміна соціальних образів індивідуально створеними соціально орієнтованими уявленнями, як такими, що хоча й відповідають вимогам соціуму, проте є лише замінниками результатів його образотворчості. «Віртуалізуючись, суспільство не зникає, але перевизначається» [1024]. Віртуалізація, в історичному сенсі, є зміною акцентів історичного наративу. «…Утопія як і віртуальна реальність виступають в якості симуляції соціальної дійсності» [1025;61]. Соціальна ентропія, що супроводжується деісторизацією соціального минулого, перетворює соціальні колективи та групи у симулянтів віртуально-історизованої реальності. Створити видимість світу нашої уяви – ось у чому полягає головне завдання віртуальних технологій. На думку М. Пальчинської, існує «конвергенція соціального і віртуального просторів, що призводить до екстраполяції явищ, спочатку властивих виключно уявному простору в систему соціальної взаємодії сучасного суспільства» [1026;118]. Соціум, що стає симулякром, не може більше визначати обмеження історичної образотворчості, його соціально-історичні образи постають віртуальними образами уявлюваних індивідами віртуально-соціальних спільнот.

Цивілізації не лише створюють умови для буття індивідів, вони також і створюють індивідів, індивідуалізовуючи[18] соціально-суспільне буття та створюючи середовище розвитку індивідуалізованих культур. Поняття «індивідуалізована культура» ми пропонуємо розглядати як довільний набір елементів світової культури, що формують уявлення індивіда про культуру як таку, та є, водночас, набором симулякрів, у середовищі яких індивід уявляє себе в якості повноважного представника окремої, належної йому культури.

Цивілізація нівелює історії індивідів, етносів, класів, суспільств і народів. Проте, цивілізація не створює власної історії: образи минулого, принесені на жертовний вівтар цивілізації, усипані попелом зотлілих епох. Минуле лише до тих пір залишається минулим, доки воно є чиєюсь особистою або колективною історією. Носії образів минулого є хранителями його історії. Цивілізація створює образ-товар, пропагуючи його в якості власного цивілізаційного досягнення. Такий образ-товар може за певних умов належати будь-кому та слугувати для будь-яких цілей. Створений цивілізацією образ є образом відчуженої, проте так і не привласненої історії. Роль цивілізації в процесі руйнування соціальних образів історії, з однієї сторони, полягає у ліквідації принципу унікальності топосу, етики, етнології, соціології та, зрештою, і філософії кожного образу, що втрачає свою первісну належність та стає продуктом придбання і міни в системі суспільного товарообміну, а з іншої – глобаліація, як історична тінь цивілізаційного процесу, «частково ставить під загрозу давні традиції, але одночасно породжує нові образи, звичаї й набутий досвід» [1027]. «Як суспільна реакція на соціальні наслідки <> глобалізації виступає й альтерглобалізм... Суть альтерглобалізму полягає не в запереченні глобалізації як такої, а в прогресивному перетворенні сучасних форм цього процесу» [1028;170].

---

[18] Під індивідуалізованим образом ми схильні розуміти довільний образ, відкоригований мисленням індивіда у відповідності до наявного у нього внутрішнього образу світу.

Цивілізація, як глобальна інтерпретація соціального життя, уможливлює збереження образів соціальних історій в якості субстрату нових спільнот. Цінність «чужого»[19] минулого у плеканні ним нашої з вами сучасності. В результаті такого споріднення чуже дотихчас минуле постає наостанок вже нашим єдиним і спільним минулим, а його образи стають достовірними ілюстраціями тепер уже наших історій.

Роль соціально-історичних образів у пізнанні соціально-культурної реальності полягає в тому, що історичні образи, включені соціальною спільнотою в межі свого соціально-культурного простору, стають елементами його буття, соціально вмотивованою дійсністю та незаперечною об'єктивною реальністю сутність пізнання якої полягає в об'єктивному пізнанні зафіксованих в історичних образах змін, що мали місце в певному соціально-культурному просторі на протязі певного історичного періоду. Соціалізація історичних образів є свідченням історизації соціуму шляхом формування системи соціально значимих образів минулого. Соціально-історична образотворчість має місце через прагнення соціальних груп до створення власного образу історичного буття і проявляється у створенні історичних образів, які формують суспільні уявлення про значимість даних соціальних груп у суспільному бутті та історичному поступі. Соціально-філософський аналіз образів веде до розкриття його соціальних складових, віднаходження в них соціального буття й соціальних очікувань, пізнання соціальних складових образотворчості. Але, насамперед, соціально-філософський аналіз дозволяє констатувати ту конструктивну роль образів, що ведуть до формування соціальної цілісності, організаційної єдності та ідеологічної ясності сфокусованих в них вчинків тих чи інших соціальних спільнот. Філософія соціуму, як багатомисліє, потребує зусиль його визволеного розуму. Соціальна образотворчість є наснагою творчого мислення, енергією, що нею живиться наш колективний мозок.

---

[19] Чужого минулого не буває: є минуле у якому ми виглядаємо чужинцями. «Чужим» називаємо минуле, яке знаходиться в інших, не належних нам вимірах об'єктивної реальності.

5.3. **Значення історичних образів у формуванні соціальних спільнот**

Історія, як сукупність образів соціально усвідомлюваного минулого, має вирішальне значення не лише для тієї незначної кількості осіб, котрі безпосередньо приймали участь у формуванні того чи іншого соціально орієнтованого образу: історія, перш за все, є тим ідеологічним субстратом, на якому зростає, формується та матеріалізується ідея єднання соціуму. В сукупності соціально орієнтованих образів завжди наявна ідеологія єднання антропоколективів чи груп у більш значну та тривалу єдність – соціум.

Соціум є спільнотою, що самостворюється, самоорганізовується, мотивуючи при цьому свою основоположну сутність сукупністю образів, що їм дана спільнота надає пріоритетне значення. Образи, які поєднує в певну практично обов'язкову і вже напевно цілком зрозумілу сукупність певна спільнота, є історією соціуму, під якою ми розуміємо сукупність реалізованих уявлень (образів), які є середовищем розумового буття соціуму і без яких означувана тут соціальна спільнота втратила б сенс свого колективного існування. Соціальні уявлення охоплюють мовне середовище, топос спільного існування, легенди про спільне походження, історію спільних вірувань, колективної боротьби, пошуків свого власного місця, а також доповнюються винайденими соціумом традиціями, звичаями, моральними та естетичними еталонами правилами, орієнтирами. Самостворення соціуму не може відбуватися поза образотворенням. Історія соціальної образотворчості є історією зміни уявлень соціуму, його власною історією.

Особливістю соціальних образів є їхня зорієнтованість на підтримання соціальної єдності, як загальної для всіх потреби та закономірності соціального єднання. Постісторія як нова історія, має значення як для соціальних об'єднань, що є спадкоємцями та правонаступниками попередніх соціальних утворень, так і для тих, що є соціальними колективами-антагоністами. Чужі історії нам близькі, через те, що вони мають спільне з нами минуле, чужі історії нам зрозумілі, тому, що вони соціальні.

Соціалізація як історія є процесом формування ідеології власної значимості (малозначимості та значущості) певної групи людей на основі визнання ними в якості одного з засадничих принципів їхнього існування спільного для них минулого. Відображення образів минулого, як і образів, що пояснюють, трактують, підмінюють сутність минулого є історизацією минулого – формуванням уявлення про минуле, як про суспільно-, соціально- чи національнозначиме минуле.

Процес формування із розрізнених суспільних груп єдиного соціального колективу є його первинним об'єднанням на основі реалізації спільних потреб та прагнень з наступною зміною колективних уявлень про спільну історію, як соціально узгоджений образ спільного суспільного минулого. Ідея історії завше передувала самій історії. Ідея історії є закликом до унаочнення минулого, тоді як історія є фактом, що підтверджує наявність системи соціальних образів даного минулого. Іншими словами, історичність є текстуалізованим через систему образів фактом реалізованої ідеї історії, історія ж є, перш за все, історією ідей.

Ідея соціалізації лягла в основу кожної із соціальних історій. Більше того, кожна соціальна історія є історією того шляху, який пройшла певна суспільна група за певний соціальний період на шляху до власної соціалізації. Історія, відтак. є не стільки історією минулого, під якою ми, зазвичай, розуміємо сукупність образів минулого, скільки результатами соціальної образотворчості, залишеної нам в якості соціально посвідченого образу суспільного минулого. Якщо єдиної ідеї соціального розвитку не існує, то, відповідно, не може існувати і єдиного розуміння історії; якби усі соціуми розвивалися лише на основі належних тільки їм закономірностей, тоді досить важко було б пояснити суть їх найбільш принципових відмінностей. Маючи спільне знаходимо відмінності. Маючи відмінне знаходимо спільність. Зрештою, маючи як спільне, так і відмінне, знаходимо сутнє. Сутність соціуму виявляється в актуалізації ним власних особливостей у спільному з іншими середовищі суспільного буття.

Історизація соціальної свідомості є усвідомленим, закономірним та беззастережним реагуванням соціальної спільноти на розуміння подій, явищ, фактів та значень минулого, як суттєвих чинників впливу на колективне мислення даної спільноти. Історія, в її соціальному розумінні, постає непереборним минулим соціуму та неодмінним фактором соціального буття. Без історії немає соціуму. Без соціуму історія втрачає свою вагому та достатньо суттєву складову, носієм якої той повсякчас є. Історизація соціуму, під якою ми здатні розуміти становлення соціально важливих домінант його власного соціально-культурного буття, неодмінно веде до наступного його становлення в якості одного з головних чинників історії, але проте, історизація соціуму відбувається через зростання ролі історичних образів в життєдіяльності даного соціуму. Через сприйняття історії як певного обсягу окремих історичних образів шляхом конструювання спільнотою соціально-історичного мислення з його соціально сформованими пам'яттю, свідомістю, поглядами, історично сформованими правилами взаємин та уявленнями має місце історичне самовизначення соціальної спільноти та усвідомлення її ролі як головного об'єкта історії.

Історизація соціуму постає формою його соціального розвитку, способом соціального існування, засобом соціального самовираження. Соціально-історична образотворчість є невід'ємною складовою соціального становлення. Соціальна єдність ґрунтується на сукупності соціальних образів-уявлень, які виступають спільним живильним середовищем соціуму та без яких соціум перестає бути цілісністю і виступатиме у своїй суспільній ролі лише в якості казуальної сукупності індивідів, поєднаних екзистенційно у хаотичному мливі часопростору.

Соціально-історичне самоусвідомлення – підтримуваний соціальним колективом образ власної соціальної і такої, що історично сформувалася, свідомості в якості доведення власної соціально-історичної значимості. Історизація соціальної свідомості є конструюванням соціумом окремого типу мислення, основаного на цілеспрямованому переосмисленні образів минулого.

Сутність соціальної історії не може бути обмежена ані фрагментами суспільної історії, ні сукупністю історій окремо взятих індивідів, у цьому її відмінність від інших історій цілком очевидна. Проте для з'ясування сутності соціальної історії, перш за все, необхідно з'ясувати її предметність, основоположну ідею, спрямованість та належність.

Предмет нової соціальної історії, за визначенням Макса Вебера, криється у тому, що «із специфічної очевидності раціонально-доцільної поведінки зовсім не випливає, що метою соціологічного пояснення буде виключно раціональне тлумачення» [1029;105]. Історія соціуму у новій соціальній історії перестала бути лише історією соціальних взаємодій з її істориком, як оцінювачем соціальної реальності, вона стала історією мислення як соціуму, так і індивідів та суспільства про даний соціум та світ його буття. Реймон Арон окреслив ідею соціального дослідження як «специфічний соціологічний задум», що «у минулому столітті був невіддільним від філософських понять і певного політичного ідеалу» [1030;9]. Зрештою, автор зазначив, що «інакше не виходить і в соціологів наших часів» [1031;9]. На підставі згаданих тверджень «патриціїв нової соціології» соціальною історією можемо вважати також і історію певних соціально-філософських ідей та соціально-політичних ідеалів. Залишаючи авторам їхні авторитетні уточнення наважимося назвати соціальну історію історією соціальних ідей та ідеалів. Оскільки ідеї та ідеали, згідно нашого розуміння образософії, є створеними мисленням образами, то й досліджувана нами соціальна історія, як на наш погляд, має тлумачитися в якості розгорнутої в культурному часопросторі історії соціального образотворення.

Соціальні історії є такими пов'язаними з життєдіяльністю людства та зібраними в достовірну цілісність образами певного минулого, у яких реальність буття окремо визначеного соціуму може бути доведена за допомогою образів його культуро-творення та, зокрема, мисле-творення, тобто образотворчості. Соціальна історія постає збірним образом розвитку цілеспрямованого образотворчого мислення соціальних спільнот.

Еволюція соціального минулого відбувається завдяки змінам, що мають місце у мисленні соціуму та завдяки яким відбувається постійна переоцінка значень, набутків, рис та властивостей, а також і сукупного минулого соціуму. Поза сумнівом, еволюція минулого не можлива. Проте, маючи справу з соціальним минулим, як минулим, яке не існувало само по собі, а було лише певним привласненим конкретним соціумом суспільним минулим, можемо достовірно стверджувати, що зміни ставлення до цього привласненого минулого, а отже й еволюційні перетворення даного соціально уявлюваного минулого насправді мали місце.

Еволюція, як поступовий перехід від одного стабільного стану до іншого, обов'язково пов'язана із втратою стабільності, в такий період відбувається пошук нових ідеологем, що може призвести та інколи і призводить як до розколу окремого соціуму, так і до втрати стабільності суспільства в цілому. Соціальний розкол у суспільстві супроводжується інтенсивним створенням альтернативних суспільних образів. Соціалізація культури, що мала місце на етапі становлення соціуму, в період нової соціальної невизначеності переходить у соціалізацію історії та до певної міри уможливлює реновацію образів соціуму і , в цілому, його відродження через історичну образотворчість. У образотворчості сутність еволюції соціуму виявляється в заміні одних соціальних образів-орієнтирів іншими соціально орієнтованими образами. В процесі соціальної еволюції має місце зміна масштабів образотворчості соціуму, відбувається,перш за все, радикальна зміна його філософем та ідеологем.

Ідея соціального буття по праву належить соціуму. Без соціуму, як її носія, ідея втрачає сенс, стає одним із елементів каталогу втрачених духовних скарбів. У попелі втраченої ідеї досі жевріє і її філософія. Але й сяйво нових ідей є лиш відблиском ореолу філософів. Втамуймо спрагу за філософським минулим. Адже скоро весна і паростки нових філософій знов постануть її первоцвітом. Що старе ремесло філософії? Філософія Космосу - нова форма життя.

Революція соціального минулого, як здійснювана впродовж короткого соціального часу зміна соціальних уявлень соціуму про його власну історію та роль у суспільних взаєминах, разом з переоцінкою соціальних можливостей та ревізією власної системи цінностей є, по суті своїй, кардинальною зміною системи образів соціального світу, здійсненою шляхом інтенсифікації соціальної образотворчості в процесі реалізації протестного мислення та протестних діянь соціуму. Революція соціального минулого, що веде до зміни трактування історії, може бути як наслідком соціальної революції, так і її предтечею, хоча, здебільшого, серед пост-колективів поділеного в результаті революційних потрясінь колись єдиного соціального колективу можуть превалювати як соціальне осягнення, так і соціотворення невідворотних змін.

Революція соціального минулого є, по суті своїй, зміною мислення про минуле. Без революції мислення не відбувається жодна інша революція. У кожної революції свій пантеон образів, своя окрема історія, свої пріоритети. Історія мислення, в цілому, не є історією революцій, проте історія кожної з революцій вкриває неодмінними карбами всю історію суспільного мислення. Революція – криза традицій. Розпад традиційних соціальних колективів, як носіїв традиції, є основою революцій, в процесі яких відбувається примусова заміна одних носіїв соціально-культурних цінностей іншими.

Революційна заміна статусу окремих соціальних груп супроводжується різкою зміною соціально-культурного простору. В результаті зміни соціального оточення соціум втрачає свої соціально-історичні орієнтири і тоді або створює нову соціально-історичну парадигму, або змушений задовольнятися тими соціальними позиціями, які були сформульовані відмінними від власного соціальними утвореннями. Революційна зміна соціальної парадигми супроводжується кардинальною зміною ставлення до минулого. Зміна образів соціального минулого є також і своєрідним протестом проти наявного минулого та спробою пошуку образів іншого, відмінного від попереднього, соціального минулого.

Історизація колективного минулого може бути розглянута в якості протоісторії соціуму. Соціум не появляється на суспільному виднокраї безпідставно та безособово. Поява соціальних колективів та груп неодмінно пов'язана з наявністю сприятливого середовища для формування такого типу соціальних утворень та, з іншої сторони, є реалізацією активних деструктивних по відношенню до наявних соціальних об'єднань процесів, каталізаторами яких є зміни у соціокультурному середовищі.

Діалектичне розуміння соціальних процесів потребує обґрунтування історії соціуму через його передісторію. Ознайомившись з рядом передісторій ми неодмінно підійдемо до дослідження поняття «протоісторія» як рубежу, за яким вже немає історій. Отже, історія соціуму на відміну від історій про соціум, є його власною та ним самим сконструйованою історією. Конструювання соціальної історії полягає у наданні пріоритетного значення тим чи іншим подіям, фактам та явищам, умовно причетним[20] до розвитку соціуму, його минулого, як також і минулого його минулого – тобто, протоісторії.

Протоісторія соціуму є історією його зародження, геномом, першоклітиною, непереборною силою, завдяки якій соціум і появився. Очевидно, що на певний період доісторичного часу у групи людей, що проживала в межах одного біотопу та антропоценозу, накопичилася певна кількість образів як спільного походження, так і спільного потрактування, які можна було б спільно використовувати, тим самим обґрунтовуючи, пояснюючи та відображаючи зрозумілим і прийнятним для даної групи осіб способом особливості їх буття. Не спільна діяльність чи наявність спільних матеріальних, біологічних та інших потреб стала основою соціального єднання: наявність спільних образів як внутрішнього, так і оточуючого світу призвела до уможливлення взаємно-зрозумілого, а отже спільного мислення, а тому і до формування людської спільноти – соціуму.

---

[20] Умовна причетність – таке визначення ми надаємо образам, пізнанню яких передує їх визнання в якості соціально належних образів.

Соціально-історичне минуле ми можемо вважати настільки минулим, наскільки воно вже безповоротно втрачене (в іншому разі соціальне буття є лише тривкою в часі реальністю), і настільки соціальним, наскільки воно є історично обґрунтованим (відсутність соціальних претензій з боку тих чи інших соціальних груп на визначений історичний образ є, фактично, його десоціалізацією, відчуженням соціально-уявлюваного можливого).

Уніфікація соціально-історичних уявлень, має місце при накопиченні обсягу образів соціально організованого світу: тотожні образи групуються, відмінні протиставляються, представницькі визначаються. Уніфікація, як приведення об'єктів до однотипності, має місце також і в соціальному мисленні, адже оперування однотипними образами дозволяє збільшити чисельність та якість операцій над ними, як також і робить уніфіковані образи більш доступними для їх пізнання та поширення. Зростання обсягів та якості операцій над образами, з однієї сторони, веде до актуалізації соціального мислення, а з іншої, до уніфікації самої соціальної спільноти.

Уніфікація історії – зведення будь-яких факторів розвитку історичного процесу до взаємно узгодженого або апріорі визначеного набору компонент. Суть соціальної уніфікації – отримання соціальною спільнотою обсягу загально-використовуваних образів, достатнього для ідентифікації, локалізації, функціонування та диверсифікації даної спільноти.

«В певний момент історичного розвитку уніфікація стає дієвим способом полегшення управління через зменшення варіативності і кількості елементів управління, їх більшої чіткості і простоти, в силу відмови від обліку маси історично складених обставин та місцевої специфіки» [1032]. Соціум, що розвивається, на певному етапі власної еволюції і справді уніфікує свої уявлення про себе і світ, але разом з тим, в той же час проводить і кодифікацію власної соціальної культури. Уніфікація соціально-історичних уявлень є «уніфікацією» й «дисциплінуванням» минулого [1033], як процесом саморозвитку соціуму, пов'язаним з переосмисленням ним власної історії.

Уніфікація соціально-історичних уявлень передує розвиткові соціальних історій: зрозумілі для більшості представників окремого соціуму та необхідні їм з метою пояснень, тлумачень та обґрунтувань свого колективного буття певні обсяги уніфікованих образів стають складовою соціальної автобіографії даного об'єднання, а соціальне представлення даних образів у хронологічному ланцюжку дозволяє трактувати утворену таким чином соціально-хронологічну систему образів в якості історії соціуму. Соціально-історичні образи, втім, не є тільки фактами життєдіяльності представленого ними соціуму, вони – необхідний матеріал соціального самоутвердження, самопізнання, самовизначення у природному, культурному та суспільному середовищах і можуть містити реалізовані соціальні уявлення даної спільноти як про себе, так і про соціально впізнаваний нею світ.

Уніфікація образів пов'язана із збільшенням їх загальної чисельності, проте викликана, перш за все, потребою якісних змін у мисленні соціуму через нівелювання соціальної ідеї внаслідок її розпорошення у все більшу кількість різноманітних та іноді навіть безпосередньо не пов'язаних між собою образних надбань. В результаті уніфікації всі використовувані соціумом образи знову на деякий час стають привернениими до ідеї соціотворення і залишаються такими аж до наступної хвилі уніфікації, викликаної сплеском соціальної образотворчості як особливої форми реагування соціуму на зміну реалій зовнішнього по відношенню до нього світу. Уніфікація соціально-історичних образів відбувається через загальне збільшення чисельності соціальних історій та викликана необхідністю розв'язання проблеми історичних прерогатив у зв'язку із втратою однозначних та несуперечних тлумачень у соціально-історичній образотворчості сутності соціуму, його основоположних завдань, мети, засобів та напрямів соціальної діяльності тощо. Процеси деуніфікації, як індивідуалізації соціально-історичного мислення ведуть до втрати через зміну сприйняття соціально орієнтованих образів їх історичної складової, представленої в якості набутих в минулому соціальних закономірностей.

Становлення соціального мультикультуралізму неможливе без розвитку образотворчих надбань соціуму, але разом з тим, в процесі саморозвитку соціум не запроваджує мультикультуралізм, а навпаки, через фільтри мультикультуралізму відокремлює від свого єства лише ті елементи, які стали йому зайвими та обтяжливими через деструктуризацію мислення його окремих представників. На відміну від двох перших етапів, на яких відбувалося формування соціальних спільнот (етап самоорганізації, самотворення та етап самовдосконалення), на третьому етапі, коли має місце додаткове накопичення історичних уявлень, образ соціуму стає все більш масштабним, в ньому накопичуються образи інших історичних культур, історичні образи соціуму стають дифузними та навіть тотожними образам інших соціальних груп. В цей час соціум починає формувати нові історичні образи власної ідентичності. Шляхом заміни одних історичних образів іншими відбувається зміна соціальних орієнтацій та переформатування суспільства в цілому. На даному етапі в окремих представників соціального об'єднання неодмінно проявляються образи, що дестабілізують соціум, від обсягів їхнього представництва залежить подальша життєздатність соціуму. Л. Ляпіна вважає, що «основною нормою співіснування різних етносів була і є мультикультурність» [1034;130]. На наш погляд, ні етнокультурні запозичення, ні елементи культурного взаємообміну не можуть проявляти руйнівний вплив на становлення чи то соціально-етнічної, чи будь-якої іншої соціальної свідомості, оскільки ідея розрізнення культур, в основі якої лежить продукування образів «я-вони», «свої-чужі» та інших і яка лягла в основу етнотворчості, при урізноманітненні знань та досвіду інших культур не дискредитується. Передумовою руйнування цілісності соціальних груп є не так різнокультурні запозичення та надбання, як втрата цілісності соціального образу світу, відсутність логіки їх поєднання в системну цілісність, девальвація соціальних ідей та невиразність соціально-філософських засад. Мультикультурність є ознакою фрагментації соціального образу світу через втрату соціальної орієнтації.

Дискурсом полікультурності та мультикультуралізму характеризується і наукове дослідження М. Козловця «Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства» [1035], у якому автор виражає необхідність забезпечення різноманіття культур шляхом формування політики мультикультуралізму. Більше того, Б. Лаврій вважає на даний час актуальною проблему «мультикультурного плюралізму» [1036], а С. Дрожжина взагалі пропонує «розглянути мультикультуралізм як теорію, практику і політику полікультурного суспільства, його типи, базові принципи, роль ідентичності у розбудові практичної політики мультикультуралізму та форми практичної політики, що враховують культурне розмаїття суспільства» [1037;97]. Наявність проблемної ситуації дозволила М. Михайловій констатувати, що «людина у сучасній соціокультурній ситуації перебуває на межі різних культур» [1038;32].

Мультикультурність – межа соціального розвитку, за якою соціальне минуле перестає відігравати домінуючу роль у формуванні соціально орієнтованого мислення, особистість позбавляється благородного тягаря історії і намагається самотньо пливти на хвилях культурної багатозначності та соціального нігілізму до ще не уявлюваних нею нових суспільних пристаней. Мультикультурність – межовий знак соціальних історій. Мультикультурність – не полікультурність з її наповненістю соціальними історіями та гнучкою ієрархією їх взаємодії. Мультикультурний образ містить посилання до не узгоджуваних між собою архетипів, а відтак, дезорганізує, деідеологізує, девекторизує соціальне мислення.

Соціальною проблемою мультикультуралізму слід визнати непричетність та відстрононеність окремої людини від соціальної образотворчості, в тому числі – від історичної образотворчості та участі від колективного творення такої, що об’єднує та міцнить соціум, його соціальної історії. Соціальна спільнота існує дотихчас, доки існує топос її колективних соціально-узгоджених, і таких, що гармонізують, скріплюють та спрямовують, образів соціально-історичного буття.

Соціальна загибель історії стане наслідком руйнації історичної свідомості, якщо така руйнація трапиться у випадку втрати носіїв соціального сенсу будь-то у зв'язку із зникненням самого соціуму, будь-то через настання таких суспільних реалій, які могли б призвести до втрати необхідності соціального єднання. Соціальна загибель починається з кончини соціального середовища тих членів суспільства, котрі змогли чи також і змушені були об'єднатися в соціум. Соціальна історія, як і будь-яка інша цілковито корелюється з топосом соціуму, якому належить дана історія.

Історія є одним із алгоритмів соціального мислення людини. «Питання про мислення людини є питанням про її існування, про перспективи буття в світі» [1039;31]. Минуле, як наш спільний дім, цілковито належить суспільству, історію ж цілковито можемо співвідносити з колективом її творців, носіїв, комунікаторів, розповсюджувачів та шукачів.

Історія є колективним плодом. Від загального стану осіб, причетних до історієтворення, залежить і стан їх історій. «…Рівень розвиненості суспільства постає <> невід'ємним фактором розвитку творчості/креативності як ключового ресурсу життєздатності суспільства» [1040;9]. Разом з тим, розвиток суспільства та його соціальних груп призвели до ідейних, моральних, а так само і соціальних хитань. «Індустріальна, науково-технічна і сучасна інформаційна «революції» зумовили переважання нового досвіду над традиційним. Мислена схема «минулого майбутнього» замінюється уявленням про непередбачуваність історії, що призвело до фрагментарності людського світогляду» [1041;14-15]. Не маючи змоги зберегти, оздоровити чи, бодай, хоч утримати свій соціально пояснений світ, ми поволі втрачаємо його, поділяючи на фрагменти, предмети, регіони, контексти, симулякри та знаки.

«Кінець історії» є не що інше, як переклад на оповідну і образну мову того, що філософською мовою називається абсолютом» [1042]. Заперечення образотворчого мислення соціуму – ось у чому полягає закономірний фінал результативного пошуку кінця соціальних історій.

Пояснення ролі історичних образів у формуванні соціальної свідомості, соціальних поглядів, соціальних уявлень, соціальних переконань та соціальної пам'яті є поясненням суті соціальної історії. Щоправда, міркування про те, що суспільна історія є сукупністю соціальних історій, було б, рівночасно, як перебільшенням значення соціального у всезагальному, так і недооцінкою, применшенням ролі соціуму у формуванні суспільного буття. Власне, останні твердження якраз і наводять на думку про гармонійне і цілком закономірне включення соціального буття у всезагальне суспільне. Звідти й витікає, що роль історичних образів, створених та підтримуваних у потенційно активному стані соціально-культурною групою, колективом, об'єднанням тощо, полягає у відтворенні соціального образу світу у процесі його перетворень під дією соціальних сил, так само, як і сил, породжених соціумом, підтримуваних ним, або таких, до яких соціум певною мірою теж належить.

Історичні образи є фактором впливу на свідомість людини, що живе у суспільстві. Через образи суспільство передає досвід власного буття майбутнім поколінням, через образи нинішнє покоління контактує зі своїм минулим та зазирає у майбутнє. В круговороті образів світ постає образотворчістю, образо-обміном, образо-пізнанням, а також осягненням, запам'ятовуванням, відтворенням, переінакшенням, переосмисленням, перегрупуванням та переконструюванням образів. Образне перевтілення світу є його революцією та еволюцією водночас. Історію рухають ідеї. Ідеї ж є образами, у яких сконцентровані цінності їхніх сподвижників. Історія – окрема реальність, завдяки якій матеріалізується реальність соціуму. В свою чергу, соціум своїм поступом диктує нові сторінки історій. Світ соціальних образів – нова реальність буття. Кожен з нас, хто прирік себе жити у безмежному всесвіті образів, є його співтворцем, співзасновником, членом соцспілки образотворчості, генієм колективного розуму рівним з рівних, зодчим соціуму, митцем та філософом даного всесвіту, літописцем його ще не реалізованих і вже не забутих подій.

Соціальна свідомість – уявлення про усвідомлення соціумом закономірностей світобудови, буття, мислення та осягнення реальності, вона – образ колективного розуму з його надбаннями, зафіксованими у вигляді ідеологем, що кличуть, запрошують, вимагають, провокують, змушують, закликають діяти саме у відповідності з ними, задля їх верховенства, з метою їхнього утвердження.

В усі часи свідомості суспільних груп була приділена значна увага політиків, як людей, що нав'язують, рекомендують, пропонують або й навіюють свою ідеологію решті суспільства. «Загальнорадянська свідомість мала актуалізуватися за допомогою низки ідеологем або так званих наднаціональних історичних образів» [1043;35]. Попри ірраціональність зусиль радянської держави щодо побудови як безкласового, так і наднаціонального суспільств, слід таки визнати, що установка Політбюро на організацію державного управління через проголошення низки взаємопов'язаних ідеологем призвела до зміни соціальної свідомості пересічних громадян СРСР.

Свідомість людини є сукупністю її ідеологій, організованих мисленням в єдине ціле, в орган, наділений диктаторськими повноваженнями в умовах сприйняття та відображення соціокультурної реальності. Лише поза свідомістю людина може перебувати у своїй первинній природній оболонці, або ж ставати генієм незбагненності. Звісно, що в умовах диктатури свідомості, будь-який образ, створений людиною, містить значну долю ідей, що їх людина запропонувала суспільству, а рівно ж і таких, що їх суспільство запропонувало людині, але ще більше тих, яких можливо ніколи й не існувало, але які стали компіляціями, комбінаціями чи детермінаціями наявних ідей. Разом з тим, як свідчить Карл Мангайм, «мислення здійснюється не людьми самими по собі, і не ізольованими індивідами, воно здійснюється людьми у складі певних груп, специфічний стиль мислення яких склався в результаті нескінченої низки реакцій на типові ситуації...[1044;21]. Соціальна свідомість постає колективним досвідом мислення, взятим з минулого, вона – модель, прототип, образ даного досвіду.

Соціальні погляди – уявлення про спільне для членів суспільної групи сприйняття предметів та явищ оточуючого світу а також і власного колективу. Соціальні погляди були на етапі зародження соціальних груп певними зразками колективного реагування на події та явища зовнішнього (по відношенню до представленого індивідами соціального колективу) світу. Дивитися та бачити очима соціуму, означало наслідувати поведінку соціального колективу в типових для певних ситуацій випадках, а значить – бачити предмети, речі та явища так, як це вважалося прийнятним для того соціального колективу, якого в конкретній ситуації представляв індивід.

Термін «погляд» можна трактувати як процес пізнання, що спрямований на певний предмет. Соціологеми суспільної поведінки можна трактувати як погляди людини, здійснювані зовні, з-поза меж її особистої свідомості і такі, що нав'язані їй соціумом. Також соціальні погляди можна трактувати в якості соціального мислення, реалізованого індивідом на основі соціального досвіду, що характеризує наперед визначене ставлення до предмета. Втім, у філософії сьогодні немає загальноприйнятого тлумачення терміну «соціальний погляд», що й породжує необхідність його окремого тлумачення у образософії.

Соціальні погляди – створювані індивідами образи, що передають індивідуальні властивості предмета через соціальну природу їх історичного пізнання.

«Людина бачить навколишній світ не таким, яким він є насправді, а «крізь призму власних бажань, інтересів і уявлень» [1045]. Соціальний погляд є повторною соціально зумовленою суб'єктивацією суб'єктивного образу, створеного індивідом, але, разом з тим, соціальний погляд є об'єктивацією індивідуальних уявлень, опертою на соціальний мисленнєвий досвід. Двоїста природа індивідуально реалізованого і соціально регламентованого мислення надає соціальному погляду статусу генератора мисленнєвої проблеми, що провокує, активізує, спрямовує та конкретизує відповідно до набутого соціумом досвіду індивідуальну образотворчість.

Соціальні уявлення – спільні для членів соціальної групи і такі, що були сформовані під дією колективних чинників та у зв'язку з наявністю досвіду соціально зорієнтованого мислення, індивідуальні основоположні уявлення про особливості й закономірності буття. «Соціальні уявлення, теорію яких розробив свого часу С[ерж] Московічі, уже впродовж тривалого часу є предметом дослідження вітчизняних соціальних психологів. Цю проблему, зокрема, вивчали О. В. Васильченко, М. А. Дроздова, Л. Е. Орбан-Лембрик, Л. А. Пономаренко, О. М. Скнар, та ін. Серед російських дослідників – К. О. Абульханова-Славська, Г. М. Андреєва, А. І. Донцов, Т. П. Ємельянова, Н. М. Ноговіцина, П. М. Шихірев, Є. В. Якимова, та ін.» [1046]. Соціальні уявлення, як сукупність загальноприйнятих для певного соціального колективу образів, що ними довільно в межах окремої соціально зорієнтованої та історично сформованої свідомості оперує кожен з членів даного соціального колективу, ще не розглядалися.

Досліджуючи соціальні уявлення Олена Злобіна з'ясувала, що «Внаслідок перебігу суспільних трансформацій істотно змінюється об'єктивна соціальна реальність, зникають і з'являються різні соціальні організації, змінюється характер суспільних взаємодій тощо. Відповідно реструктурується і суб'єктивна соціальна реальність, руйнуються усталені норми, піддаються сумніву раніше непохитні орієнтири, відбувається переоцінка цінностей. Усі ці процеси відбиваються в індивідуальній свідомості, й саме там, на рівні суб'єктивної картини світу, формуються нові орієнтири та соціальні уявлення про новий, «бажаний» соціальний світ» [1047;18]. Втім, індивід однаково є як таким, що реструктурує свою індивідуальну суб'єктивну реальність під тиском соціальних змін, як також і тим, хто є об'єктивним носієм змін, перетворювачем реальності, творцем її новітньої і ще не явної ідеї, носієм соціальної історії, що є енергією соціальних змін, закладеною в дисонанс збережених фактів та очікуваного здійснення мрій, бажань і прагнень. Уявляючи соціальну реальність ми, тим самим, змінюємо перспективу соціальної історії, формуючи образи змін.

Соціальні уявлення є історією соціальних спільнот, втіленою в образах, що надихають, застерігають, обмежують, але також переконують та кличуть до нових соціальних реалій. Одним із різновидів соціальних уявлень є соціальні переконання[21].

Соціальні переконання – уявлення про наявність спільних досвіду та знань соціуму, необхідних для формування тотожних способів, методів та окремих прийомів діяльності, а також фактична наявність спільних для соціуму усталених знань, отриманих під дією соціальних чинників задля вирішення основоположних соціальних завдань та щодо яких, як до своєрідних догматів соціальної віри, у представників соціуму не існує потреби перевірки їхньої істинності.

Переконання – тверда, міцно усталена віра, сукупність поглядів [1048;913]. Соціальна віра є вірою в істинність належних соціуму досвіду та знань і вона є вірою, перш за все через те, що наявні знання та досвід не здобуті кожним із членів соціуму індивідуально, не усвідомлені ними самостійно, не осягнені індивідуальною свідомістю, а лише привнесені ззовні в якості беззаперечних соціальних догматів.

«Соціальні уявлення є історичними за природою. Усі системи сприймання, опису й розуміння, які існують усередині суспільства, пов'язані з раніше чинними системами» [1049]. Стійкі соціальні уявлення, що їх ми називаємо переконаннями, безперечно, є історичними та відтворюють особливості соціального буття, передачі соціальної інформації, взаємозв'язку соціальної особистості із соціумом тощо.

Соціальні переконання є системою історично сформованих образів, направлених на підтримку, розвиток, становлення та діяльність соціальних спільнот в умовах трансформації соціокультурної реальності.

---

[21] Соціальні переконання є вірою в соціально організоване буття та каузально сформоване місце соціуму у ньому. Насправді, історія розвитку соціальних переконань засвідчує про їх діалектичність та постійну змінність, викликану інтерпретацією даних образів, утверджуваних в якості соціальних переконань.

Соціальний світогляд – спільні для членів соціуму уявлення про всесвіт, його будову, закони, , що були відображені у його колективних віруваннях, міфах, художніх та філософських творах, наукових досягненнях, інших зразках матеріальної та духовної культури шляхом формування сукупності образів, тотожних для членів одного і того ж соціального колективу. Світогляд, або ж сукупність поглядів індивіда на світ, є таким родом знань, що постійно переглядаються, доповнюються, узагальнюються, вдосконалюються та інтерпретуються.

Світогляд соціуму визначається не соціумом в цілому, а набутим колективним досвідом соціально організованого мислення кожного з його членів. Соціум визначає своє місце в космосі шляхом формування системи суспільних координат таким чином, щоб сформувати взаємозв'язок між індивідом, його окремим та спільним соціальним минулим, реаліями соціального буття і перспективними можливостями розширення власного суспільно-соціального простору. Таке надскладне завдання соціум вирішує через формування ним свого власного образу як своєрідного «внутрішнього образу світу» соціуму та такого, що оточує його, «зовнішнього образу світу». Сукупність «внутрішнього» та «зовнішнього» образів світу складає основу світогляду. Амбівалентність двох координатних систем особистісного буття неодмінно веде до постійного внутрішнього діалогу людини-індивіда з людиною суспільно-соціальною. Образи, що містять очікувані, бажані і такі, що можуть бути реалізовані в майбутньому соціальні ідеї, постають результатом перетворюючої дії соціального світогляду. Соціальна ідея перестає бути лише образом світу, а постає його ідеєю, як образом, який, як конотація, в індивідуальному містить соціальне і навіть всезагальне є у ньому лише окремою денотацією даного соціального.

Соціальний світогляд – це узагальнений соціальним колективом та історично сформований ним образ світу, що містить сукупність поглядів, уявлень, переконань і ідеалів даного колективу та є основою соціального мислення його членів.

Соціальна пам’ять – уявлення про наявність збереженої в пам’яті членів соціальної групи однієї і тієї ж історично сформованої та соціально обґрунтованої інформації, необхідної та важливої для життєдіяльності даного окремого соціуму.

Пол Коннертон колись сказав: «Світ того, хто сприймає, визначений межами часового сприйняття і є структурованим, це комплекс очікувань, базованих на запам’ятовуванні» [1050]. Запам’ятовування є накопиченням досвіду дії, досвіду мислення в оточенні дієвого світу та досвіду творення досвіду, тобто – накопиченням досвіду творчості. Людина запам’ятовує образи (беззастережно від того, впізнавані вони, зрозумілі, логічні, структуровані, типові, оречевлені тощо). Образи місця, дії, сили і часу формують образ історії. Свідомість – антропофабрика образів. Соціальна свідомість – продуцент історії. «Історична пам'ять - як індивідуальна, так і колективна – є продуктом попередніх станів суспільної свідомості, до формування якого причетні і особистий досвід та соціальна практика людей, і історіографія, яка формує доступну їй візію минулого, створюючи, тим самим, історичну картину і культурний контекст епохи» [1051;856-857]. «Історична пам'ять залишатиметься стійким елементом історичності (в широкому розумінні) соціальної (суспільної) свідомості, відіграватиме вагому роль у соціальній ідентифікації людей і спільнот» [1052;862].

Соціум породив історію. Історія, як систематизована сукупність образів соціально організованого буття, стоїть на сторожі екзистенції соціуму. Соціальна пам'ять – «генофонд» історії. Кожен образ історії виринає з глибини соціальних уявлень. Породжені соціальною пам’яттю, історичні образи підтримують життєздатний дух соціальних спільнот. Соціальна пам'ять є елементом свідомості історично сформованої особистості. «Історична свідомість має розглядатися як соціально-історична цінність людини» [1053;108]. Соціальна пам'ять, як одне із найбільш значимих зібрань соціальних образів, шляхом їх передачі від покоління до покоління, забезпечує базис соціального розвитку системою історично обумовлених цінностей.

Соціальний досвід є досвідом внутрішньо-соціальної, міжсоціальної та антисоціальної взаємодії на рівні чуттєвого обміну, подій[22], комунікацій, протистоянь, експлікацій соціальної сутності. «Соціальний досвід – це знання, пов'язане із сукупністю дій, в той час як мислення – це знання, пов'язане із освоєнням і збереженням сукупності логічних структур і зв'язків» [1054;4]. Соціальний досвід індивіди отримують не самі по собі, а лише внаслідок переорієнтації власного мислення на аналіз соціального буття, та, зокрема, буття, зафіксованого в образах соціально обґрунтованого минулого чи й соціально уявлюваного майбутнього. Соціальний досвід, як випливає з даного судження, пов'язаний з хронологією соціально орієнтованих змін, він є історією зміни уявлень соціуму про буття і його місце в цьому бутті. (Соціум отримує і інший досвід, проте ми не називаємо його соціальним тільки через отримання його соціумом. Соціальним є досвід, здатний змінити рівень соціалізації соціуму, якість його соціальних перетворень). Людина може бути індивідом, громадянином, суспільною одиницею тощо, рівень соціалізації людини визначається обсягом набутого нею соціального досвіду та наявної основаної на набутому соціальному досвіді соціальної активності, спрямованої на соціальне перетворення світу.

Соціальні образи є основою соціального досвіду. Будь-який досвід поза його цілісністю та взаємозв'язком із іншими елементами досвіду є неможливий, лише образність досвіду забезпечує його значимість у життєдіяльності індивіда. У досвіді соціуму сформульована його історія. Живучість історії в її образності. Історичність соціуму у використанні досвіду образотворчості. Соціальний досвід є образом, що демонструє історичні засади саморозвитку соціуму.

Формування соціальних колективів відбувається:

---

[22] Використання терміну «подія» замість «дія», як це має місце у Наталії Іванової, обґрунтовано нами потребою пояснення досвіду як знання, що може бути отримуване й в процесі дії, але має бути остаточно набуте лише в результаті завершення дії та, можливо, також і внаслідок аналізу цієї завершеної дії, а отже, може бути, головним чином, продуктом післядії, тобто події.

- через необхідність зміни суспільного середовища колективного буття окремої групи осіб;
- шляхом створення соціальних уявлень про феномен окремого соціального колективу, прошарку, групи, а також етносу, народу нації тощо;
- у зв'язку з самоусвідомленням окремою групою (колективом) людей своєї самості як відмінності від інших колективів та груп;
- внаслідок формування новостворюваною групою системи образів, що демонструють особливість, окремішність, відмінність від інших даної соціальної групи;
- через формування уявлень про наявність окремого соціального минулого в якості власної історії новоствореного соціального колективу;
- через закріплення конкретного соціального об'єднання в образах-архетипах, що стануть невід'ємними елементами його історії;
- завдяки пристосуванню наявної системи образів до реалій суспільного буття.

Мотивація соціального утворення як об'єднання сукупності індивідів відображена у створюваних, привласнених, інтерпретованих та інших апробованих соціальним колективом образах. Сукупність накопичуваних соціальним об'єднанням образів є ідеологією, історією, філософією, теорією та методологією діяльності та розвитку соціуму. Соціальним образам притаманна окрема, відмінна від інших, соціальна логіка. Мотиви соціального об'єднання є характерними для процесів соціального образотворення. Обґрунтування соціальної спільності, диференціація, розрізнення соціальних складових аж до фрагментаризації соціальної цілісності – суть кожного із соціальних образів. Формування соціальних колективів відбувається завдяки змінам у мисленні первинно недиференційованих груп та внаслідок реалізації ними образів зміненого соціально-переорієнтованим мисленням світу.

Формування соціальних колективів є закономірним. Закономірність соціотворення полягає у обумовленій обставинами неперервності розвитку образів колективного мислення. Формування образу спільного минулого прискорило розвиток соціальних груп. Спільне минуле стало для новостворюваних соціальних груп тим каталізатором соціотворення, завдяки якому соціум на основі поєднання образів минулого з образом власного соціального оточення неодмінно створював своєю колективною уявою певну єдність між минулим та власним соціальним буттям. В результаті такого поєднання мало місце не лише необхідне у соціотворчості привласнення суспільного минулого, але й, заодно, його соціальне тлумачення. Через тлумачення нашого з вами минулого народилась і наша суспільна історія, яка і нині, через наявні у ній обсяги суспільного мислення, продовжує домінувати, змінюючи свою форму від індивідуально-соціальних аж до суспільно-соціальних історій. Межею історичності, як можливого обсягу образів є, з однієї сторони, історичні образи внутрішнього світу окремої людської істоти, що лежать потойбіч історій, та образи маси, як перевтоми суспільного буття, у іншому потойбіччі.

Оперування соціально-історичними образами уніфікувало колективні уявлення соціуму спершу про своє власне минуле, а згодом – про минуле взагалі: мала місце соціальна перевірка колективного образу історії, в результаті якої не лише історичні образи отримали нове значення, але й соціальна група отримала новий потужний, цементуючий її елемент. Сьогодні реальними є історії сьогодення, нові соціальні генії намагаються нас здивувати вже й історіями із прамайбутнього. Історія стала способом осягнення, представленого образами реальності і названого історичним, суспільного буття. Соціальні варіації образів історії не лише урізноманітнюють наше буття, але й, головним чином, пояснюють його з точки зору соціуму, як певної групи людей, об’єднаних навколо тієї чи іншої проблемної ситуації.

Історія соціуму є історією його образів. Відтворення соціуму відбувається завдяки конструктивній образотворчості

соціумом його окремого належного йому мисленнєвого простору, з однієї сторони, та завдяки облаштованості цього мисленнєвого простору в просторах як індивідуального, так і суспільного мислення. Через образообмін, як велетенську мисленнєву комунікацію, має місце редагування та вдосконалення образів соціуму та відбувається їхня ревізія засобами несоціального мислення. Історієтворення покликане бути процесом, що забезпечує тяглість буття соціуму, а тому перспектива соціального розвитку є рівнозначною перспективі історієсоціотворчості. Дискутуючи про особливості, закономірності чи форми духовного буття соціуму, маємо визнати феномен його образності, неповторність та непідвладність іншим типам духовності. Заглиблюючись у подробиці пояснень будь-якого феномену, в результаті, поступово втрачаємо його сутність та, структуруючи дані подробиці, чим далі, тим дрібніші, різноманітніші й усе більш віддалені одне від одного, отримуємо також відмінні одне від одного тлумачення досліджуваного феномену. Натомість, щоб зрозуміти сутність речей, необхідно представити їх як сформовану в образі цілісність, що взаємопов'язана з величезною кількістю інших речей та становить разом із ними єдність сформованого свідомістю образу світу.

Формування соціальних спільнот має місце через організацію системи соціально орієнтованих образів, соціокультурного простору, соціальної ідеології, філософії, теології та, на загал, онтології соціального мислення та здійснюється як з метою забезпечення соціоутворюючим колективом визнання його рештою членів суспільства окремою соціальною цілісністю, так і задля самоутвердження інших спільнот шляхом відмежування від системи історичних образів даної окремої соціальної спільноти. Наявність системообразів історії соціальних спільнот є запорукою їх життєздатності.

Будь-яке соціальне об'єднання лише тією мірою соціальне, наскільки воно відособлене від конкретики груп і подій, що його формують. Всередині соціального вже нема соціального, а є

групове, індивідуальне та навіть всезагальне – будь-яка соціальна картина потребує належної саме для неї відстані для її розпізнання. Розуміти образ як соціальний здатен лише той, хто наділений досвідом соціально-образотворчого мислення та є представником асоціальної, на загал, реальності. Особливістю соціальної людини є те, що вона умовно-соціальна, тобто соціальна до тієї міри, наскільки визнає, розуміє та використовує образи соціальної реальності, а отже вона, ця людина, є водночас і соціальною, і суспільною і здатною мислити й діяти як особистість. Діалектика триєдиного мислення соціальної людини дозволяє їй бачити себе зовні, формувати про себе різні думки, виявляти та аналізувати свої сутності. Упорядкування різних типів створених людиною образів неодмінно веде до їх систематизації. Так як історизація[23] мислення виступає одним із способів його систематизації, то ця історизація є певним рівнем систематизації мислення, здійснюваним соціумом на рівні аналізу образів.

Минуле соціального колективу, перетворене в образи, є його невід'ємною історією, воно є необхідним кластером, що забезпечує стійкість соціального у хронотопі суспільного мислення. Формування соціального колективу, спільноти відбувається за умови використання ним системи образів соціально сконструйованого світу. Досягнення соціальною спільнотою етапу історизації власних уявлень є підтвердженням зрілості соціальної спільноти та її здатності до самовідтворення через використання системи належних їй соціальних образів.

Соціотворення є таким колективно організованим мисленням, яке в результаті цілеспрямованої образотворчості досягає рівня історієтворчості і супроводжується об'єднанням

---

[23] Тут «історизація» - процес формування історичних уявлень, історієобразотворчість, сукупність мисленнєвих дій, направлених на з'ясування закономірностей розвитку соціуму у суспільно-часопросторовому континуумі. Теоретичне підтвердження наявності паралельного, асинхронного, умовного чи іншого соціального часу, так само як і викривленого, багатовекторного або поліномного простору лише наблизило б нас до розуміння соціально-історичної образотворчості.

у єдину спільноту розрізнених груп людей на засадах взаємовизнання організованої ними системи соціообразів в якості їхньої спільної конституції. Такі, що можуть бути реалізовані в майбутньому соціальні ідеї, постають результатом перетворюючої дії соціального світогляду. Соціальна ідея перестає бути лише образом світу, а постає його ідеєю, як образом, який, як конотація, в індивідуальному містить соціальне і навіть всезагальне, є у ньому лише окремою денотацією даного соціального.

Соціальний світогляд – це узагальнений соціальним колективом та історично сформований ним образ світу, що містить сукупність поглядів, уявлень, переконань і ідеалів даного колективу та є основою соціального мислення його членів.

Соціальна пам'ять – стійкі уявлення про наявність збереженої в пам'яті членів соціальної групи однієї і тієї ж історично сформованої та соціально обґрунтованої інформації, необхідної та важливої для життєдіяльності даного окремого соціуму.

Запам'ятовування є накопиченням досвіду дії, досвіду мислення в оточенні дієвого світу та досвіду творення досвіду, тобто – накопиченням досвіду творчості. Ми твердимо, що людина запам'ятовує образи (беззастережно від того, впізнавані вони, зрозумілі, логічні, структуровані, типові, оречевлені тощо. Образи місця, дії, сили і часу формують образ історії. Свідомість – антропофабрика образів. Соціальна свідомість – продуцент історії. «Історична пам'ять, як індивідуальна, так і колективна – є продуктом попередніх станів суспільної свідомості, до формування якого причетні і особистий досвід та соціальна пам'ять.

Соціум створив себе із уривків поодиноких образів світу, уявивши систему у якій помістив себе в центрі її буття, звелів впізнавати його, сприймаючи в якості ідентифікаційних ознак створену ним самим історію.

Будь-яке соціальне об'єднання лише тією мірою соціальне, наскільки воно відособлене від конкретики груп і подій, що його формують. Всередині соціального вже нема соціального, а є

групове, індивідуальне та навіть всезагальне – будь-яка соціальна картина потребує належної саме для неї відстані для її розпізнання. Розуміти образ як соціальний здатен лише той, хто наділений досвідом соціально-образотворчого мислення та є представником асоціальної, на загал, реальності. Особливістю соціальної людини є те, що вона умовно-соціальна, тобто соціальна до тієї міри, наскільки визнає, розуміє та використовує образи соціальної реальності, а отже вона, ця людина, є водночас і соціальною, і суспільною і здатною мислити й діяти як особистість. Діалектика триєдиного мислення соціальної людини дозволяє їй бачити себе зовні, формувати про себе різні думки, виявляти та аналізувати свої сутності. Упорядкування різних типів створених людиною образів неодмінно веде до їх систематизації. Так як історизація мислення виступає одним із способів його систематизації, то ця історизація є певним рівнем систематизації мислення, здійснюваним соціумом на рівні аналізу образів.

Минуле соціального колективу, перетворене в образи, є його невід'ємною історією, воно, рівно ж, є необхідним кластером, що забезпечує стійкість соціального у хронотопі суспільного мислення. Формування соціального колективу, спільноти відбувається за умови використання ним системи образів соціально сконструйованого світу. Досягнення соціальною спільнотою етапу історизації власних уявлень є підтвердженням зрілості соціальної спільноти та її здатності до самовідтворення через використання системи належних їй соціальних образів.

Соціотворення є таким колективно організованим мисленням, яке в результаті цілеспрямованої образотворчості досягає рівня історієтворчості і супроводжується об'єднанням у єдину спільноту розрізнених груп людей на засадах взаємовизнання організованої ними системи соціообразів в якості їхньої спільної конституції.

Висновки до розділу 5

Історія – алгебра минулого. Оркестри часу породжують мелодію культури. Вічність не знає забуття. На кладовищах історії вже проростають пагінці нових соціальних систем.

Об'єктом численних соціально-філософських та інших досліджень історичних образів виступають реалізовані уявлення людини, котра є членом певного соціуму, про її особисте, колективне чи суспільне минуле, як такі, що:

а) демонструють особливості та спосіб життя окремої людини в результаті її входження в той чи інший соціальний колектив;

б) стають своєрідними «програмними документами» буття соціуму в цілому, його окремих локальних груп чи соціальної людини-індивіда в суспільстві;

в) ведуть до творення колективного образу уявлюваної єдності її членів.

Предметом соціально-філософського аналізу історичних образів є:

- соціальне походження історичних образів;
- філософське тлумачення історії як сукупності соціальних уявлень про минуле;
- соціальні витоки історичної образотворчості та соціальна значимість історичних образів;
- роль історичної образотворчості у формуванні соціальних спільнот;
- роль та значення соціальних спільнот у історієтворенні.

В результаті аналізу історичних образів встановлено соціальну логіку їх побудови, а також передумови, закономірності та наслідки історичної образотворчості. Можна вважати закономірним перетворення казуальних образів, що походять із окремих соціальних лакун, у тотальні каузально-епохальні образи-взірці, які демонструють сутність, прагнення та проблематику соціуму. Соціальна потреба єдності соціуму заради існування сукупності його членів логічно була перевтілена в історичний образ соціуму.

Нові філософські ідеї щодо трактування, тлумачення, пізнання, дослідження та розуміння історії авторів О. Романової, Н. Щербакової, О. Карпенко, В. Мудрака, Л. Губернюк, Ю. Омельченка, А. Корецької, В. Хоменка, а також А. Іванонова, А. Матушева, А. Живого, Е. Агапової, О. Овчарової, А. Вакуленка, В. Удальцова А. Кістової є розрізненими і такими, що не наближають до створення системних уявлень про соціум, його минуле та закономірності включення даним соціумом суспільного минулого у його соціальне буття.

Нез'ясованим почасово питанням соціально-історичної образотворчості і надалі залишається проблема побудови узагальнюючої теорії соціальної історієтворчості, що, разом з тим, може бути в перспективі вирішена шляхом формування наукових та філософських досліджень з історичної образософії, історичного образознавства тощо.

Ми вважаємо, що еволюція соціального мислення є так само й історією, як системою образів, що демонструє, відтворює, видозмінює та перетворює соціальні уявлення про минуле у стійкі та стабільні характеристики даного соціуму у його суспільному оточенні. На нашу думку, соціум самостворюється через диференціацію соціальних уявлень про себе та своє антропо-соціальне оточення.

Прийоми героїзації, ідеологізації, сакралізації тополокалізації образів, а також засоби міфо- та мовотворення тощо ведуть, з-поміж іншого, і до створення аналогічних цим прийомам та засобам історичних образів. Найбільш поширеними соціальними образами закономірно виступають образи «свого», «чужого», «ворога», «героя», «борця», «мученика» тощо. Соціальне забарвлення в різних народів отримує і образ бога. Дані образи в сукупності з колективною працею, матеріально-економічним становищем, рівнем духовної культури, територіальною локалізацією та ін. призвели до появи соціуму як універсальної людської спільноти.

Історія вимірюється не хронометром, а обсягами створюваних суспільством образів про власне минуле.

Соціалізація людських колективів відбувається через реалізацію тотожних уявлень про майбутню спільність при умові наявності потреби спільної життєдіяльності, досвіду визначення відмінностей між майбутніми «своїми» та «іншими», наявності елементарного обсягу соціальних комунікацій, домінування окремих соціальних ідеологем задля реалізації спільних уявлень щодо особливостей майбутнього соціального єднання, зовнішнього агресивного відносно наявної протоспільноти чинника, подібного або альтернативного соціального колективу як каталізатора процесу соціотворення.

Процес соціалізації є «постійним визріванням» певного образу окремої спільноти в уяві членів протоспільноти та його наступною поетапною реалізацією учасниками творення даної соціальної спільноти. Самоорганізацію та організацію соціальних колективів уможливлює наявність «протосоціального» минулого в якості досвіду життєдіяльності їх членів. Разом з тим, найбільшою скарбницею досвіду є минуле людства. Саме на остові минулого суспільного досвіду людина конструює майбутнє. І якщо минуле надто незворушне, щоб його брати в життєву дорогу, то образи минулого, які ми називаємо історією, цілком поміщаються в дорожній рюкзак свідомості. З наведених вище міркувань можемо зробити наступні висновки:

1. Соціалізацією історичних образів є привласнення соціальним колективом образів минулого через визнання їх причетності до побудови та наступного соціального розвитку даного колективу.

2. Історизація, що є соціальним визнанням образів минулого, неодмінно пов’язана з соціалізацією історичних образів, як їхнім включенням у процеси побудови соціуму. Наявне минуле стає основою до соціальних змін, сконструйована соціумом його сумарна історія постає свідченням незмінності, тяглості соціуму.

3. Образи наявного (відсутнього) протосоціального минулого виступають патернами соціальних конструктів.

Історизація образів минулого соціальним колективом веде до формування стійких колективних уявлень про те соціальне минуле, яке у окремого соціального колективу було, або його не було, але мало би пояснювати процеси побудови та розвитку даного соціуму. Колективні, протоісторичні по відношенню до соціуму, що лише створюється, тобто починає свою історію, уявлення про власне минуле є тим основоположним соціальним образом (колективним родовим міфом), з якого і починається самопізнання кожного нового соціального утворення. Поза дослідженням власного минулого соціум відкриває для себе також і минуле причетного до нього світу і, тим самим, створює свої власні уявлення про минуле, називаючи їх історією.

Соціум є носієм його власних (в тому числі і привласнених ним) історій, їх інтерпретатором та розповсюджувачем. Через історизацію власного буття соціум розширює обсяги уявлюваного ним минулого та, збільшуючи таким чином обсяги власних колективних уявлень про буття, робить переоцінку власної ролі та власної значимості у суспільстві. На матеріалах як новостворюваних образів буття, так і образів колективно уявлюваного минулого у середовищі соціуму відбувається вироблення його власної ідеологічної платформи. Разом з тим, саме через наявність колективної ідеології, як певного колективного «спільнодумства», розвивається у середовищі соціуму і філософія, яка постає, натомість, своєрідним соціальним «окремодумством», як діалектичною опозицією соціальної єдності чи, навпаки, окремим філософським утвердженням загальноприйнятих соціальних ідей. Отже, соціалізовані, тобто визнані соціумом у якості його власних, історичні образи дають початок розвитку як соціальної ідеології, так і пов’язаній з нею соціально-історичній філософії. Наявні у середовищі соціуму історичні образи його власного минулого неодмінно ведуть до появи феноменів соціально-історичної пам’яті, соціальних переконань, соціального світогляду, соціального досвіду тощо.

Історичні образи стають невід'ємною та необхідною складовою соціальних комунікацій. Вони є образами-ідентифікаторами членів соціальної спільноти, а також збереженим у їхній пам'яті наявним досвідом як внутрішньо соціальних, так і міжсоціальних комунікацій. В процесі обміну історичними образами соціум вдосконалює власну комунікативну культуру, збагачує її та поширює, включаючи в процеси комунікативного обміну як уявлення про минуле, так і досвід даного минулого.

Включення в мисленнєву діяльність інформації, перенесеної в образах із минулого, призводить до появи своєрідного інформаційного тиску на індивідів та, в результаті, змушує їх до пов'язаної із засвоєнням та переопрацюванням інформації інтенсифікації мисленнєвих процесів. Змінюючи власну свідомість індивіди змінюють стан тієї соціальної системи, до якої вони належать.

Соціалізація історичних образів веде до формування соціальних спільнот та є процесом самостворення соціумом таких стійких колективних уявлень про минуле, які, по-перше, слугують формотворчим та конструктивним матеріалом для розвитку соціальної ідеології, як сукупності образів, що визначають характер соціуму і особливості його стосунків зі світом, слугують вказівками для визначення шляхів розвитку соціуму; по-друге, інтенсифікують мисленнєву, культурну, а отже, духовну діяльність соціуму; по-третє, потребують пізнання минулого, а тому ведуть до створення нових історичних образів і, зрештою, до невідворотних змін у соціумі через соціалізацію новоутворених історичних уявлень про власне минуле.

Соціальні спільноти народжені з наявних у суспільстві уявлень, самостворені через самоорганізацію системи соціально-історичних, інших уявлень про себе та визнаються суспільством шляхом комунікативного, інформаційного, культурологічного тощо взаємообмінів. Образи історії, створювані соціумом, стали їх самоідентифікаційними ознаками, візитними картками у середовищі інших соціальних утворень та вхідними квитками у суспільство з його спільним для всіх минулим.

Розділ 6. СОЦІОКУЛЬТУРНА РОЛЬ ОБРАЗОТВОРЧОСТІ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

6.1. Вітчизняні трансформації соціально-етнічної образотворчості

Кожен образ має своє походження та власне минуле. Трансформації образу є його історією. Мотивація створення образу є історією його походження, а відтак, і умовою його зародження. Соціальне визнання образу є свідченням соціальної спорідненості колективного осередку його появи, утвердженням його історичності, пізнанням його архетиповості, визнанням його вмотивованості. Зрештою, будь-який образ має своє соціальне середовище, практично кожен суб'єкт якого вважає себе колективним носієм даного образу, його інтерпретатором, моралізатором, зберігачем та охоронцем. Немає образів поза соціумом.

Образотворчість, здійснювана соціумом, торкається всіх без виключення нюансів колективно організованого життя, робить його більш різноманітним, цілеспрямованим, духовно багатшим, а також більш неповторним, цікавим та привабливим. Барвистості соціальному буттю додає особливість образів, якими в середовищі соціуму органічно представлена етнічна культура.

Український соціальний автопортрет – сучасний системний мегаобраз, створений зусиллями членів українського соціуму на основі самоспостереження, наукових досягнень, стану економічного розвитку, освітніх та релігійних надбань, мистецьких досягнень, медіа-впливів, соціально-етнічних реалій, державної політики, реагувань на українців представниками інших соціально-етнічних спільнот та в якості відповіді на зовнішньополітичні спроби формування негативного колективного образу українського народу. Культурний розвій суспільних груп неодмінно призводив як до етнізації належної їм культури, так і до етнокультурної трансформації суспільних образів.

Образотворчість, як форма соціально-етнічної діяльності, призвела до соціально-етнічної самоорганізації суспільних колективів, дала їм невичерпний матеріал для виявлення власної самобутності та розбудови власної культури. Образотворчість є соціальною формою організації духовного буття. Образ містить елементи інформативності, дискурсивності, діалогічності, емотивності, діалектичності тощо, одні з яких (інформація, діалог, дискурс) породжені соціальним буттям особи, інші ж (емотивність, діалектичність) породжують потребу інформування, діалогу, дискурсу. Образотворчість є як способом колективної самоорганізації духовного простору кожного із наявних у суспільстві соціальних утворень, так і одним із проявів індивідуальності у них.

У сучасному суспільстві можна знайти як людей, що схильні до самітності, так і осіб, що орієнтуються на колективний спосіб життя. І ті, й інші є членами суспільства – цього велетенського союзу індивідів, колективів та груп. Соціальна діяльність групи людей є до тієї міри соціальною наскільки вони реагують на існування соціуму, його соціального співжиття, соціальних орієнтирів, вимог, вподобань, нормативів, форм поведінки тощо. Хтось через самітність проголошує свою негативну реакцію на його соціальне оточення, хтось інший через організований ним соціальний колектив підтверджує закономірність своїх дій, поведінки чи свого особистого реагування на суспільні реалії. Реакції особи на соціум можуть бути різними, але всі вони засвідчують про соціальну спорідненість даної особи з іншими членами соціуму. Через певний утверджений у суспільстві стереотип[24], що є відомий також і окремій особі (індивіду), ця особа веде шляхом обміну образами соціальний діалог чи навіть дискурс, обмін інформацією, пошук розв’язків того чи іншого проблемного питання тощо.

[24] «Стереотип» - загальновживаний образ, який застосовує певна соціальна група в якості типового реагування на той чи інший стресор. Будь-який образ може стати стереотипом у випадку його аналогічного використання.

Соціальна поведінка, соціальний захист, соціальна діяльність, соціальна творчість, соціальна боротьба – ось далеко не повний перелік факторів, які підтверджують належність людини до соціуму. І належність до соціуму означає, крім іншого, наявність сталого обміну образами між усіма його членами. З однієї сторони, у соціумі існує потреба різного роду комунікацій, що можуть бути реалізовані шляхом образообміну, але з іншої, саме особливості образотворчості формують комунікативне обличчя соціуму.

Сталий і тривкий обмін образами призвів до появи соціальних комунікацій, тобто обміну образами, що є колективно визнаними, для даного соціального колективу достатньо зрозумілими, логічними, моральними та, найголовніше, істотними. Зрештою, саме наявність соціальних комунікацій через спільність сприйняття, реагування, інформування, перебування призвела через деякий час певну стабільну групу людей до спільності ознак: якості, рівнів, цілеспрямованості, форм та зразків мислення. Тотожне мислення (під яким ми розуміємо як взаємообмін образами, так і на певному етапі розвитку соціуму також продукування спільних образів) зробило індивідів спільнотою.

Різноманітність малих соціальних колективів та груп могла означати також те, що індивід міг водночас належати до різних з них. Певна кількість представників одних і тих же соціальних колективів могла об’єднатися, створивши соціальне об’єднання. «Соціум (лат. socium — загальне, спільне) — тип соціальності, що існує як стійка спільність людей, котра характеризується єдністю природних, суспільно-виробничих, духовних та ін. умов життєдіяльності, генетичним зв'язком поколінь, стабільністю соціальної організації, певною культурою» [1055]. Зрештою, спільнотою людей робить не місце, праця, генетична спорідненість чи належність до спільної організації або й навіть наявність у них спільної культури; лише спільність, тотожність, співставність, спорідненість мислення індивідів робить їх цілісністю, єдиним організмом, соціумом.

Спільне мислення є плеканням спільної думки, колективною образотворчістю, фактором соціального єднання. Спільне мислення породжує уявлення про спільність походження, спільну історію, біологічну спорідненість тощо. Мисленнєву спільноту, що поширила конгломерат своїх образів на простори минулого та майбутнього, ми наважимося називати етносом. Так у В. Лісового маємо: «Етнос (від етно…) – спільнота, у яку люди об'єднані уявленнями про спільне походження та наявністю культурної спільності – мови, звичаїв, міфів, епосу» [1056]. Л. Гумильов писав, що «Етнос» - «це в сучасному розумінні та чи інша історично сформована група людей, велика або мала» [1057]. Звісно, існують і інші твердження про етнос, проте вони більшою мірою стосуються формальних ознак етносу, що вже постав, та менше пояснюють походження не так формальної (біологічної, територіальної, релігійної та почасти й мовної спільноти, як соціального об'єднання, пов'язаного спільністю духовного життя – етносу. Ми пропонуємо власне формулювання терміну «етнос», вважаючи його не так більш чітким або досконалим, як таким, що перш за все виражає образософський підхід до проблематики походження етносів та пояснює наявність процесів етнотворення єднання через тривалу колективну діяльність, направлену на спільне використання, творення, тлумачення, протиставлення образів, а також на зміну їх значень відповідно до життєвих потреб конкретного соціуму. На наш погляд, етнос є еволюційно сформованою, тривкою й відмінною від інших соціальною спільністю людей, що конструюють спільні уявлення про себе, навколишній світ та своє буття у ньому.

Образотворчість стала однією з форм соціально-етнічної діяльності суспільних колективів та груп, але не лише формою самовираження, але також і формою самовизначення, самопізнання, самозахисту, самоорганізації та духовного розвитку. Соціально-етнічна образотворчість з її елементами емоційності та емотивності призвела до формування у членів спільноти ще до появи етнічних держав, культур, наук та іншого, вторинних психічних ознак. які ми й називаємо етнопсихікою.

Бог створив світ з образу, який породив своєю уявою. Людина ж, як витвір Бога, створила цілий грандіозний етносвіт із самої себе та за своєю подобою. Предками українців, хто би що не писав та не казав, таки були праукраїнці. Саме їхніми зусиллями було сформовано унікальну колективну культуру, яка дала початок духовному розвитку українського етносу. Представники різних за своїм походженням народів, які проживали в давнину на землях сучасної нам України, залишили свою частку праці та розуму для тих, кого ми натхненно називаємо українцями. Витоки українського етносу лежать у духовній культурі предків. Образи прадавніх культур дали на території України поживу для створення українського етносу.

У соціально-етнічній культурі нашого народу зберігся до наших днів той пласт старовинних уявлень про життя, природу, світ, людину, космос та ін., який і досі є ідентифікатором нашої давності, автохтонності, унікальності або ж, як кажуть філософи, нашої самості. Етнічна самобутність українського народу появилася на поживному ґрунті культур слов'янських, але також частково і гальських, германських, скитських, грецьких і навіть тих далеких, загублених у минулому трипільських, антських, роксолянських та сотень інших, малих і великих, значних і не дуже, живих та давно забутих. Разом з тим, український народ осібно, без помочі інших народів створив свою духовність та свою власну матеріальну культуру, підносив власну етнічну свідомість, гартував волю, кріпив свою етнічну пам'ять і, тим самим, створював образи власного етнічного світу.

В архаїчній культурі українців представлені такі соціальні види образотворчості, які найбільшою мірою характеризують особливості буття українського етносу:

– лялькарство з його ляльками-мотанками, солом'яними ляльками, ляльками-іграшками з бринзи, вертепними та скоморошими ляльками, у якому лялька завжди була прототипом живої людини, його зразком, збірним образом;

– етнічні обряди і традиції з їх образами новонароджених, повінчаних, одружених тощо, які знаменують етапи життя людини, утверджують філософію людського буття;

– міфологічні, релігійні та побутові вірування та представлені в них образи злих і добрих сил, природи, стихій та ін., у яких було зафіксовано образотворчими засобами основи людської моралі;

– наївне мистецтво: парсуни, наївний пейзаж, етнічно-фантазійне малярство, чиї образи берегли, розповідали, висміювали, повчали, на загал, - несли у собі відображення народної душі;

– фольклор: прислів'я та приказки, небилиці, замовляння, ворожіння, коломийки, чумацькі, козацькі, невольничі пісні у яких народ відобразив за допомогою слова свою мудрість, а також власну гордість, велич, трагедійність, оптимізм, втілюючи у словообрази найкращі свої сподівання, мрії, очікування;

– етноказка з її дивосвітом народної фантазії, образною реальністю відтвореного в ній світу, персонажами народного життя, незчисленними мріями, неодмінними Добром та Злом, безмежним скарбом людської уяви;

– доісторичні культи яйця, дерева, вогню, хліба та інші;

– художні ремесла: декоративне різьблення по дереву, народна вишивка, мистецтво гончарної майоліки, художнє ковальство тощо, за допомогою яких зразки народної творчості з їх найбільш узагальненими та навіть закодованими в них образами набували поширення, вдосконалювалися, переосмислювалися відповідно до вимог часу.

Повторювані впродовж віків, прадавні образи вбирали в себе блиск нових культур, отримували нові відтінки, риси, звучання, залишаючи при цьому свою духовну, принесену ще з позаісторичних часів серцевину, зберігаючи мудрість і силу безіменного народного генію. Образи були елементами зародження соціальних організацій, лежали в колисці етносів, споконвіку організовували, об'єднували й навчали завдяки їх позачасовій розпізнаваності, привабливості, відкритості.

Образи не зникають у сутінках. Вони залишають у людській пам'яті яскравий слід, що завжди вимагає до себе уваги, кличе до його пізнання, примушує мислити та формує людську особистість.

«Минуле знаходиться не десь там, в своєму часі, а тут, в мені», - писав Хосе Ортега і Гассет [1058]. Думка про минуле, яке заховане в глибинах моєї душі, не давала мені спокою, аж коли я зрозумів, що моя особиста душа – це лише часточка моєї народної душі з її глибинами, тайнами, сповідями, очікуваннями та безкінечною працею колективного розуму мого народу. Звісно, у цій моїй душі є місце і душевності цілого світу, та навіть десь існує і мій, ніким більш не займаний куток, але відбери у мене мою народну душу і я ніхто - поодинокий блазень при битій дорозі, дерево без тіні, забута історія, що її відокремили від пам'яті.

У кожній людині, можливо на незвіданій навіть їй самій глибині, десь там, де вже й не може ніщо дражнити пам'ять, є, вочевидь, та часточка її колективного Я, яка ще жевріє, не дає залишатися наодинці зі світом, пробуджує розум та кличе шукати її колективне минуле.

Тривале повторення характерних для окремих етнічних груп образів, що має місце у випадку передачі колективного досвіду від покоління до покоління, призводить до такого рефлексивного реагування на однотипні стресори, при якому індивід може навіть повністю не усвідомлювати значення власних реагувань, їхнього походження, змісту та форми. Успадкування, як і неусвідомлюване раннє (здебільшого у дитячому віці) сприйняття певних колективних форм, типів чи зразків образів призводить до формування у індивідів певних архетипів образотворчості.

Архетипними образами соціуму є спільні для членів даного соціуму образи, що використовуються в якості первинного (безсумнівного, постійно наявного і такого, що не потребує доведення його походження) матеріалу соціальної образотворчості. Відтак, соціально-етнічна образотворчість – це створення членами соціально-етнічних груп поєднаного спільними елементами виразності комплексу образів, що визнаються членами етносоціуму в якості належних йому архетипних, а отже споконвічних, народних, традиційних та характерних для членів саме цього етносу уявлень.

Створюючи свій перший усвідомлено-осмислений образ людина вже мала досвід ще не цілком усвідомлюваного нею творення образів-архетипів. «Архетипи виявляються у вигляді символів (в образах героїв, обрядах, традиціях, поведінці загалом) та містять узагальнений досвід предків. Згідно з К. Г. Юнгом, архетип <> виробляє установку на конкретний образ, керує поведінкою особистості, створюючи відповідні переживання та способи ідентифікації.» [1059]. Не можна, однак, погодитися з авторами, що «архетип є вродженою моделлю дій та реакцій» оскільки «етнічний архетип <..> переважно, формується у досить ранньому віці» [1060]. Втім, не досить зрозумілим є й твердження про те, що «архетип – це <> прообраз того, що складало основу первісного існування» [1061;292]. На наш погляд, у дитячому віці ми ще не здатні створювати повноцінні образи з усіма їх складовими, а тому створюємо лише символи (образи, що є замінниками даних образів). Збережені у ще чистому просторі пам'яті, ці символи згодом стають основою образотворчості, основою тих наступних образів, які хоч якоюсь мірою можуть бути пов'язані з наявними у нас символами. Отже, архетипи – це створені нами найперші і ще не усвідомлювані в повній мірі образи, це прообрази наших наступних уявлень, так само це й образи ще неподільного світу, які вже зумів створити наш ще цілковито дитячий розум.

Архетипами соціально-етнічної образотворчості є найперші і ще не повністю свідомі уявлення дитини про свій народ, етнос, соціальне середовище. Соціально-етнічні архетипи українців представлені образами того незабутнього для дитячої свідомості середовища з його ландшафтами, природою, кліматом та у якому вони зазвичай набиралися розуму й поступово приходили у великий і ще не повністю зрозумілий світ дорослих людей з їхньою спільною і зрозумілою для всіх них мовою, з їх спільними соціальними настроями, переливами пісенних звуків, з казками у яких діти впізнавали основи колективної моралі, з незмінною любов'ю до рідної землі - з усім тим, що віками формувало український етнос.

Архетипом народної творчості, наряду з іншими етнічними, проте індивідуально сформованими архетипами, виступає колективно-етнічний архетип. Так сформовані продовж століть пісенні традиції в різних регіонах України, зокрема, у степовій зоні, в Карпатах, Поліссі, Поділлі, Лемківщині тощо, сформували окрему загальновживану ритміку, тембральність, динаміку пластичного супроводу тощо. В дитячому віці індивід сприймає народні особливості пісенного виконання як закономірні, єдино правильні і такі, з якими впродовж життя буде співставляти всі інші пісенно-музичні твори. Отже, людина використовує вже сформований архетип в якості свого власного архетипу здійснюючи при цьому своєрідне запозичення досвіду пісенного виконання з культури свого народу.

Колективно-етнічний архетип є образом, що передається індивіду окремими представниками етносу в якості своєрідного етнічного еталону, всезагального нормативу етнічних уявлень. На відміну від індивідуально-етнічного архетипу, який формується індивідом і складає основу лише його етнічного образу світу, колективно-етнічний архетип, як раніше сформований, лише успадковується індивідом від найближчих представників його етносу.

Соціальний архетип покликаний передати через наявні особливості образів соціальну природу та соціальні особливості образотворчості. В українській історичній культурі такими найбільш значимими соціальними архетипами представлені чумацька культура з її численними традиціями та обрядами, значно менш поширена, але чи не найбільш виразна культура бокорашів – сплавників лісу в Карпатах. Своєю виразністю імпонує сучасній молоді і міська культура львівських батярів. Окремого образознавчого дослідження потребує і початково соціальна культура козацтва, яка, щоправда, через якийсь час вийшла за межі культури представників окремого соціального стану та стала невід’ємною частиною загальноетнічної та навіть всенародної української культури. Ці та інші численні соціальні архетипи стали основою народної образотворчості.

Основу українського етносу складають як окремі етнічні підгрупи, в тому числі бойків, лемків, гуцулів тощо, так різноманітні соціальні групи: виробничі, побутові, родинні та інші, а також і великі та трохи менші територіальні колективи, як от населення Українського Полісся, Подніпров'я, Тавриди, Підгір'я, Слобожанщини та інших з їх особливостями регіональних культур. Через наявність соціальних культур в мисленнєвому середовищі українського етносу були сформовані соціально-етнічні архетипи. У зв'язку з наявністю як природно-географічних, так і історичних та соціальних особливостей регіонів України в середовищі українського етносу мало місце формування регіонально-етнічних архетипів мислетворчості.

Регіонально-етнічними архетипами образотворчості є образи, створені в окремому етнічно-регіональному середовищі та такі, що або виступають зразками-прототипами образотворчості, або в якості етнічно-регіонального середовища процесу образотворення здійснюють своєрідний тиск на свідомість особистості, ініціюючи її до створення образів, найбільш відповідних до культурних стандартів даного середовища. Оригінальним прикладом використання регіонально-етнічного архетипу є створення коломийок, як пісенно-музичних творів, характерних виключно для регіону Українського Підгір'я.

Суспільний архетип є відповідним до потреб та вимог суспільства нормативом образотворчості, який своєю демонстрацією морально-естетичних норм суспільства, загальноприйнятим способом логічних побудов, зразками ідеологем, своєю суспільною протофілософією тощо призводить до відображення в новостворюваних образах нормативно-якісних показників суспільної свідомості. Так превалювання барокового типу мислення серед заможних верств населення Волині призвело до появи, а згодом і поширення барокових храмів, замків монастирів, літературних текстів, мистецьких полотен тощо у ряді волинських міст: Луцьку, Кременці, Дубно, Острозі та інших.

Соціальні архетипи образотворчості є увічненим в образах соціальним минулим їхніх творців. «Головною функцією соціального архетипу є структуризація соціальної реальності», що має «місце в якості його включення у культурні практики» [1062;8]. Архетип є образом- патерном майбутніх уявлень. Соціальний образ неможливо зберегти не інтерпретуючи його й не пристосовуючи у відповідності до особливостей суспільних реалій, проте і видозмінений він все одно повертатиме нас до його власних витоків. Заглядаючи у досвід минулого, туди, аж до глибин власної сутності, ми неодмінно натрапимо на той чи інший архетип, що його відкриватимемо для себе заново в різних інтерпретованих нами, оновлюваних та навіть абсолютно нових, створюваних нашою працьовитою уявою образах.

Архетип є неодмінним образом етнокультури. В немеркнучих образах українського архітектурного модерну початку ХХ ст. знаходимо прообрази українських хат, то з їх розмаїтими дахами, дашками, піддашшями, рундучками та ганками, чи вибілених з численними орнаментами-оберегами вікон, дверей, печі тощо та й скрізь, де тільки спідручно було відобразити багатство та силу етнічного духу й неповторність чутливої практично до всіх таїн світу української душі.

У численних народних піснях та думах, а також у їхніх сучасних посестрах наше етнічне мислення здатне осягнути і широту українського степу, і дзвінкий переспів стрімких аж до прозорості карпатських потоків та рік чи й багатство голосів болотистих поліських лук, таємниці подільських пагорбів і могутність старого Дніпра. Ми настільки є включеними у пам'ять та самоусвідомлення власного етносу, наскільки здатні розгледіти у буденному сьогоденні нетлінні риси створюваного нами етнічного образу свого народу.

Суспільство, як засвідчують утворювані його індивідами, малими і масштабними соціальними колективами, етносами, націями та іншими соціальними групами образи, метається схвильованою від самоусвідомлення власного лету птахою на межі між минулим та майбутнім, а його сьогодення – лише відблиск відповідного погляду на наявну золоту клітку часу.

Етнос ідентифікує себе через власну історію. Мабуть не існує такого ідеального минулого, яке б стосувалося тільки буття етносу і, разом з тим, не торкалося буття окремих індивідів, різних соціальних груп, етнічних колективів чи інших етносів, а також суспільства в цілому. Коли ми наважуємося розмірковувати про історію етнічного буття, то, очевидно, маємо на увазі не стільки його минуле, скільки набір найбільш важливих для даного етносу подій та їх домінантне значення для розвитку етносу, його культури, духовності, розквіту чи занепаду. Мати власне минуле означає пов'язувати своє буття з цим минулим, бачити в ньому власні витоки, впізнавати снагу і силу сформульованих в ньому істин.

«Людське існування є, перш за все, набором переконань людини», - писав Хосе Ортега і Гассет [1063]. Історія, увічнена етносом, може бути набором його етнічних переконань, результатом здійснюваної під тиском минулого його колективної образотворчості, основаним на реальних подіях вимислом всенародних кривд, надій, сподівань, втрат, очікувань та інших колективних ілюзій. Однак історія етносу також може бути втіленням у реальність спільних для його членів прагнень, проголошуваних всезагальних ідей, гасел, закликів, а навіть відчайдушних спроб змінити власну етнічну долю. Слід розуміти, що історія є образом, як і всі інші образи, у якому істина не проголошується, а лише викристалізовується з часом, уточнюється, видозмінюється, дискутується, піддається сумніву й то лише задля того, щоб відкинути зайве, наносне, фальшиве, побічне, догматизоване, фантазійне та спотворюване і предстати перед верховним судом досконалого розуму в усьому її розмаїтті нюансів, форм, значень, цитувань та імпровізацій.

«Поширюючи себе на минуле, суспільство конструює свою парадигму його бачення і інтерпретації, ідентифікуючи тим самим себе по відношенню вже не тільки до сьогодення, але й до минулого, вибираючи тим самим, які із цінностей і смислів, заявлених в минулому, воно визнає своїми і підтримує в даний час» [1064;24]. Розвиваючи власну історію етнос, дистанціює себе від минулих уявлень шляхом заміни смислових координат.

Право мати власну історію є невід'ємним правом кожного народу: поза історією народ перестає бути етнічною, соціальною, громадянською чи навіть політичною цілісністю, перетворюється у велику групу споріднених між собою людей, поєднаних хіба що спільною залежністю від когось ззовні. Разом з тим, спроби тлумачення минулого є екскурсією між різними історичними системами мір і значень, так як «історичне знання завжди співвідноситься з певною системою відліку» [1065;128]. І тільки нові ідеї гойдають сторінками історії.

Образософія робить доступними пошуки нових облич наших давніх історичних уявлень. Мудрість історії полягає у винаходженні закономірностей формування образів минулого. Філософи є шукачами істин, вкрай необхідних для пояснення віднайденого історією й колись вже реалізованого буття.

Етнічна ідеологія є особливим видом образотворчості, що дозволяє сформувати основні постулати буття етносу шляхом демонстрації окремих моментів етнічного життя в якості етнічних образів як безумовних зразків, що отримали чи повинні отримати колективне схвалення або колективний осуд. Монументальними взірцями етнічного ідеєтворення, де образи виступають у якості згорнутих до їх однозначного трактування ідей, є ідеї споконвічності українського етносу, спільності життєвого світу батьків, об'єднавчої ролі сформованого впродовж століть єдиного фонетичного мовлення, наявності історично сформованого етнічного характеру тощо. Проте історія українського, як і будь-якого іншого етносу є лише історією нашої уяви, закріпленою чисельними і ретельно підібраними фактами. Етнос є такою уявлюваною соціально організованою спільнотою, образ якої відповідно до наявного суспільного договору підтримується більшістю етнічно-ідеологізованих людей та зневажується у дослідженнях з біології, антропології, генної інженерії й інших природничих та взаємопов'язаних з ними наук. Етноси існують завдяки наявності етнічних уявлень. Всі ідеї народжуються в уяві. Ідея етнічної цілісності українського народу, об'єднаного його спільними етнічними уявленнями, породила український етнос.

Історія є привласненим нами досвідом минулих культур. Культура «передбачає розвинену здатність людини вийти за межі власного «Я» [1066;9]. Досвід соціальної культури дозволяє індивідові уявити себе членом соціального колективу, дійовою особою соціальних драм, співавтором і співучасником соціальних революцій та еволюційних перетворень тієї соціальної спільноти, з якою він себе співвідносить.

Як людина соціальна, індивід здатний впізнавати, диференціювати, осягати та переосмислювати образи соціального плану. Окрема особа виступає не так індивідуальною складовою соціального колективу, як його співтворцем: завдяки особистій здатності уявляти соціальне буття ця особа сприймає, створює та поширює образи, які засвідчують та підтверджують наявність соціального буття. Насправді ж, кожна людина є як полісоціальною, так і глибоко індивідуалізованою особистістю Наявність образів різного плану, як індивідуалістичних, так і соціалізованих дозволяє особистості одноосібно співіснувати в так званих паралельних реальностях, тобто бути і індивідом, і членом сім'ї, родини, роду, і представником виробничого колективу, етносу тощо. Розмаїття складових тієї чи іншої культури означає крім іншого також і присутність у цій культурі людини - полісоціальної, багатообразної та здатної творити і змінювати різноманітні елементи даної культури.

Історія культури є історією її розвитку. Історія розвитку культури є, передусім, історією людського мислення. Історія мислення є історією образотворчості. Ми можемо стверджувати, що історія розвитку культури є, щонайперше, історією зміни типів, способів, умов, завдань, масштабів, якостей та ідеологічних параметрів мислення.

Історія, як безперервний перебіг змін, зафіксованих в образах нашого мислення, отримала у соціальному середовищі своє окреме соціальне осмислення. Осягнення соціумом сутностей даного перебігу змін через аналіз зафіксованих в образах їх причин, результатів, механізмів реалізації, як і рушійних сил, наслідків та засобів є соціальним філософуванням, що стає основою формування тієї чи іншої соціальної філософії.

Українська соціообразософія є філософією соціальної образотворчості українців, реалізованою в загальновживаних образах пана та наймита, козака та бусурмана, мудрого старця, веселої вдови, хитрого бідняка, скупого багатія, доброго чоловіка, бідної дівчини, баби-ворожки та багатьох інших, у яких в художній формі відображено соціальні прагнення, проблеми й здобутки, а також відтворено особливості взаємин між членами соціальних колективів не так на інформативно-побутовому чи реалістично-розповідному, як на узагальненому, багаторазово переосмисленому та підтвердженому соціальним досвідом рівні – рівні соціально-філософського мислення.

«Становлення людини відбувається не завдяки пристосуванню генетичної успадкованої видової поведінки до зміни середовища, як це спостерігається у тварин, а в результаті передачі людям досвіду попередніх поколінь на основі міжіндивідної взаємодії» [1067;122]. Наявність досвіду соціальних комунікацій дозволяє індивіду передавати та отримувати його елементи у формі образів соціального мислення – цих узагальнених соціумом та реалізованих ним в середовищі власної культури уявлень про буття, що були створені на основі досвіду багатьох поколінь та слугують орієнтирами загальноприйнятих у соціумі взаємодій між його членами. Активність міжсоціальних комунікацій за участю індивіда веде до урізноманітнення його соціальних уявлень, створюваних як ним особисто, так і власним та антагоністичним йому соціумами. Особистісне розуміння іншого не лише як чужого, але й як соціально іншого, соціально чужого активізує соціальну образотворчість індивіда, веде до більш чітких узагальнень в розумінні соціальної сутності соціальних дій та початку філософування, як продукування філософського мислення з використанням здебільшого соціально-етнічних візуально-фонетичних категорій образів. Наявність у соціальній мові образів наділеного здатністю до аналітично-узагальнюючого мислення індивіда значної кількості філософських конструктів, веде до потенційної реалізації цим індивідом насичених соціальним змістом соціально-філософських уявлень.

Образотворчість, що стає основою соціально орієнтованого філософування, відкриває можливості соціально активним індивідам до формування образів соціально зорієнтованої філософії. Втрата соціальної автентики та наближення мови філософських образів соціуму до мовних вимог філософської науки засвідчує про наявність своєрідної «точки неповернення» за якою у свідомості якоїсь частини представників соціуму перестає утверджуватися смисл та значення соціально-культурних цінностей і розпочинається пошук нових категорій мислення, нових стандартів образотворчості. Так у світоглядних позиціях частини галицької інтелігенції першої чверті ХХ ст. після проголошення ідеї соціально-етнічної рівності та невдалої спроби її реалізації у національно-визвольних змаганнях 1914-1921 рр. мав місце певний інтелектуальний надлом, після якого частина інтелігенції відмовилася від участі в соціально-революційному русі, а інша відкрито перейшла на позиції політичні. Оптимістичні філософування галицької інтелігенції на той час змінилися меланхолійними монологами поодиноких інтелектуалів та позбавленими філософського шарму недалекоглядними деклараціями нових соціал-інтелігентів в різнобарвних політичних мундирах. Соціальна неоднорідність філософських поглядів української інтелігенції Галичини засвідчує про переростання створюваних її представниками соціальних концептів у громадянські з їх нівелюванням окремих соціальних позицій. Натомість, апелювання представниками «войовничого комунізму» до всезагальної соціальної рівності засвідчили про наявність інтелектуального надлому в середовищі як українських так і багатьох інших революціонерів. Відсутність або, в даному випадку, диктат відсутності проблеми викликав потребу пошуків інтелігенцією Великої України шляхів формування нових соціальних спільнот, в тому числі творчих спілок, нелегальних об’єднань тощо в якості сурогатів соціальної свободи, обмеженої законодавством радянської тоталітарної держави.

Соціальна активність через формування соціального інтелекту веде до соціального філософування та філософської концептуалізації соціальних ідей. Соціальна ідея стабільно існуючих соціальних колективів, обґрунтування тяглості та закономірності яких покладалося на аргументи історії, призвела до формування соціальних колективів етнічного типу. Тривале буття етносу та наявність численних зразків його соціально-історичної образотворчості викликали появу протофілософії етносу та були сконцентровані у продуктах розумової діяльності її інтелектуальних лідерів у вигляді художньо-філософських та філософських творів.

У зв'язку з формуванням ідеї етнічної нації з'явилися філософські уявлення, що були сформовані на основі втіленого в численні етнічно-філософські зразки духовного образу етносу та які стали програмою нової української мислетворчості. На убогому ґрунті вітчизняної філософії кінця XIX - початку XX ст. з'явилися оригінальні філософські твори етнічного характеру. Етнофілософія стала свідченням інтелекту молодої української нації. Поява значних філософських творів М. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, Д. Чижевського засвідчила про появу на ґрунті етнічної також і етнічно-філософської культури. Етнообразософія українського народу є тією філософією його етнічної образотворчості, у якій шляхом філософського аналізу образів минулого були сформульовані закономірності етнічного буття на всіх територіях розселення українців у різні історично-хронологічні періоди в умовах домінування нетотожних культур та ідеологій. Разом з тим, етнообразософія є не лише інструментом пізнання феномену світового українства, вона – метатеорія загальноукраїнської соціотворчої ідеї, теорія формування етнічної нації, дидактика побудови української політичної спільності. Появу етнофілософії уможливила зростаюча етнічна образотворчість широких мас народу, етнообразософія природно перейшла від осягнення образів традиційного народного мислення до традицій етнічного філософування та появи філософів з числа прихильників національно-етнічної ідеї.

Традиція є артефактом втомленої буттям культури. Вона ж є тим шляхом, по якому в одному напрямі соціальною спільнотою поширюються культурні досягнення, а в іншому, зворотному, відходять у небуття ще не реалізовані, але вже такі, що стали зайвими, відкриття, помисли, інші результати мисленнєвої, передусім, діяльності.

Традиція - це передача, трансляція, переміщення один раз завершеного діяння в інший час, простір чи інше середовище з метою його повторення та отримання аналогічних до першого разу результатів. Формування етносом чи іншою соціальною групою образу власної сутності та піднесення цього образу від казуального наративу до невід'ємного нормативу власного буття – це і є процесом народження традиції. «Сам етнос прийнято визначати як органічну соціальну систему з чітко вираженою структурою, в основі якої лежить система міжпоколінної етнокультурної інформації, освяченої традиціями» [1068]. Етнічні традиції (як і все інше, до творення чого причетний етнос) несуть у собі архетипні складові етносу. Разом з тим, якщо архетип «можна порівняти з універсальною мовою зрозумілою кожному, абетки якої ніхто не пам'ятає» [1069;49], то традиція, навпаки, є тією мовою абетка якої всім відома, проте сутність якої вже може згадати не кожен. Традиція є образом, що перенесений у незміненому вигляді з минулого у сьогодення та який у зв'язку з цим втратив середовище, у якому мав свій первинний, зрозумілий, доцільний та цілком обґрунтований необхідністю смисл. Також традиція є звичаєм – вважає Г. Лозко. «Етнічний звичай - традиції, обряди, культи, свята, тобто - усі пов´язані із минулим і сучасним родинні та громадські явища етнічного походження, які супроводжують етнічне життя і зберігають духовну культуру народу», - пише авторка [1070;81]. На наш погляд, звичай є колективним діянням, що повторюється, а такі ж повторювані дії, здійснювані однією особою, іменуватимемо звичкою. Щодо тлумачення традиції та звичаю, то, з нашої точки зору, звичай започатковує традицію та стає традицією тоді, коли діяння продовжується в середовищі, що зазнало змін. Втім, традиція може бути запроваджена і наперекір звичаям.

Зразками етнічних образів, безумовно, є обряди, здійснювані представниками етносу колективно та з дотриманням «ряду»[25]. Здійснювані впродовж тривалого періоду, такі обряди несли з собою відомості з минулого та сьогодні цілком можуть вважатися історичними. На наш погляд, етимологія слова «наряджатися» також засвідчує про реалізацію певних умов чи навіть наявність договору про дотримання колективно узгодженої умовності, ряду. Отже обряд, безперечно, є колективним дійством, що умовно відтворює інші діяння, які мали місце в колективному та, зокрема, етнічному минулому або ж могли мати місце в цьому минулого і представлені в колективній (етнічній) образотворчості відповідними реалізованими уявленнями.

«Обряд – це сукупність традиційних умовних дій, котрі в образно-символічній формі виражають усталені зв'язки людей з природою та поміж собою», - вважає В. Коцан [1071]. Наявність історичного обряду засвідчує про умовне представлення в колективних етнічних дійствах свідчень минулого (символічності, як вказує В. Коцан), що здатні в якості посилань на авторитет цього минулого сформувати практично позачасовий, незмінний впродовж певного історичного періоду образ етносу. В історичному обряді певні конкретні дії через обрядовість асоціюються з діями етносу, а наявність історичних паралелей з минулим робить дані обрядові образи з огляду на авторитет часу хронологічно підтверджуваними і так же само авторитетними. Етнічне оформлення святкових дійств уможливлює виявлення етнічних рис народу та дозволяє сформувати яскраві, колоритні, неповторні, взяті з народної культури образи, що відтворюють його особливі, притаманні саме йому якості. Оформлення свята – окремий вид колективної образотворчості, у якому змістовну складову вносять організатори, сюжетну лінію визначають ведучі, безпосередню участь в якості акторів-виконавців та глядачів приймають всі інші учасники святкового дійства.

---

25 «Ряд» (давньоруське) – договір, угода.

Етнічні традиції, звичаї та обряди українського народу слугують підґрунтям усієї вітчизняної образотворчості, запорукою тяглості народної культури, її постійного оновлення, пристосування до особливостей часу при умові незмінності етнічної її серцевини та прагнення народу до самобутнього, неповторного самовиявлення. Етнічні традиції, звичаї та обряди дозволяють навіть у їх осучасненому вигляді відтворити історичні елементи народного життя, продемонструвати його духовність й виявити багатство його колективної душі.

Етнічні звичаї, традиції, свята та обряди є основою етнічної пам'яті, вони фіксують етнічно важливі історичні складові етносу у збірному, хоча й нарізно інтерпретованому образі минулого, як образі, колективним носієм якого є народ, етнічна група або й окрема етнічна нація.

Особливістю етнічної пам'яті є те, що вона фіксує не тільки події, які мали значення в історії етносу, і навіть не стільки події, скільки етнічну оцінку даних подій та соціальні прагнення чи досягнення, утиски чи здобутки, втрати або надбання, що так чи інакше могли бути пов'язані з цими етнічно важливими подіями.

Філософія образу «етнічно-історична пам'ять» полягає в узагальненні тлумачень даного в образі феномену через його деконструкцію та висвітлення сукупності його конструктів, таких зокрема, як «етнічність», «історичність», «феноменальність», «образність» тощо. Проте, «форми досвіду і пізнання не віддаляють нас від світу» [1072;104]. Образна форма світосприйняття дозволяє нам відтворити присутність значень через їх чуттєве пізнання, логічне обґрунтування, присутні в образі ідеологеми, філософеми тощо, на загал – розкрити образи світу за допомогою наявного в свідомості людини апарату цілеспрямованої образотворчості.

Етнічно-історична пам'ять є необхідним образом для формування сукупності соціокультурних уявлень, покликаних реалізувати потребу соціального єднання. Етнічно-історична пам'ять українців є основою формування цілісної духовної культури українського народу.

Мислення є творчістю, воно – творення образу шляхом перетворення наявного невпізнанного у ще не впізнане, але вже впізнаване. Процес мислення є такою дискусією свідомості зі світом, в процесі якої все запитуюча свідомість та всезнаючий світ знаходять тимчасовий консенсус у вигляді образу спільно народжуваної ними істини. Історія є тільки матеріалізацією ідей за посередництвом фактів. «Рішення аксіологічних проблем неминуче відбувається за межами історії» [1073;130]. Основою суспільного буття, його програмними настановами слугують образи етносу, соціуму, нації а також інших соціальних колективів та груп. Історія неминуче постає колективним породженням суспільного розуму чи окремо сформованим духовним продуктом, утвореним на потреби суспільних колективів та груп.

Образософія уможливлює пошуки нових облич наших давніх історичних уявлень. Вона ж дозволяє сформулювати сутність, історію та походження образів, а також з'ясувати втілений у них сенс соціального, етнічного та суспільного буття. Образософія переформатовує образотворчість через поєднання філософських досягнень із творчими злетами соціально-етнічного мислення.

Соціально-етнічна образотворчість є основою суспільного буття. Образотворчість українського етносу та його образософія в якості квінтесенції різноманітних складових процесу образотворення органічно представлена образософією української історії, українського етносу, української етнічної держави та української етнічної нації. Українська образософія стане філософським дослідженням поліпростору української етнічно-соціальної культури, у ній буде синтезовано досвід реалізованого впродовж століть духовного пошуку етносу, його досягнень та успіхів, що призвели до створення етнічно-державницької ідеї та організації неформального об'єднання українців усього світу.

«Ми всі й завжди – митці» [1074]. Але коли митцями є ми, українці, всі спільно, разом, єдиною духовною цілісністю – ми здатні створити із образів етнос, країну, націю.

6.2. Етнічна образософія історії та її соціокультурне значення

Образософія історії є філософією творення історичних образів. Всяка історія має своє етнічне обличчя. Історія українського народу та його етнічних земель, історія його героїв та страждальців, поборників волі та шукачів вічних істин є історією, прикрашеною етнічними барвами, наповненою етнічними знахідками та увінчаною близькими і рідними нам прабатьківськими рисами. Машини не мають історії, бо не здатні вибирати між добром та злом, своїм та чужим, бажаним та необхідним. Раціональність машин робить їх функціональними механізмами в чужих руках, здатність людини до трансформації сприйнятих нею образів минулого робить її істориком. Машина має клеймо з місця виробництва, людині дарована душа, завдяки якій вона розфарбовує світ у кольори свого народу. Історія, навіть якщо вона дуже особиста, містить елементи образної мови, досвід певних локальних культур, очікування окремих народів. Історична творчість, а не механізована обробка історичної інформації, розкриває можливість комунікації з минулим. Історія є однією із спроб людини вийти за межі своєї біологічної еволюції. Історія породжує душу. Людська душа, як материнська пуповина, пов'язує людину зі світом та, перш за все зі своїм родинним, колективним і, зрештою, етнічним світом. Немає історії, щоб була сама по собі, а є історії, що були перенесені у пеленах людських душ десь ген аж із незапам'ятного минулого. Шануймо історію: її образи є запорукою нашої спільної життєздатності. Вивчаймо історію: її образи навчають нас необхідності колективного мислення. Пізнаваймо історію: вона є складовою незнищенної свідомості нашого народу. Досліджуймо історію: у ній наша пам'ять, наш розум, наш спільний віками накопичуваний досвід колективного буття, наша самобутність, темпераментність, здатність до творення нової суспільної реальності. Цінуймо історичні образи, бо саме вони переносять нас у інші країни, світи, часопростори, дають нам шанс любити мудрість поколінь. Творімо історію, у ній увічнюємо наш соціальний образ.

Основу вітчизняних етнообразознавчих досліджень складають праці українських літературознавців (С. Єфремова, М. Грушевського, І Франка, М. Зерова, Б. Лепкого, М. Возняка, В. Щурата, О. Гончара та інших). Значну кількість наукових досліджень було опубліковано відомими вітчизняними мистецтвознавцями (О. Новицьким, Д. Антоновичем, Т. Кара-Васильєвою). Свій вклад у розвиток етнічної теорії суспільного розвитку, а отже, і в теорію етнічного мислення, внесли відомі філософи М. Попович, В. Юринець, В. Кремень, П. Саух а також інші філософи та теоретики творчої думки. Значною мірою через свою етнічну спрямованість стали відомими праці історієзнавців (І. Крип'якевича, Д. Яворницького, В. Смолія, Я. Ісаєвича). В дослідженнях етнічних витоків творчого мислення велику роль відіграли праці музикознавця Л. Ревуцького, етнографа Ф. Колесси а також спеціалістів інших наук, яким було притаманне ставлення до творчості як до певного особливого етнічного роду розумової діяльності. Більш детальну інформацію про наукові дослідження вітчизняного мистецтва знаходимо у статті «Історія і проблеми українського мистецтвознавства» [1075]. Разом з тим, автори дослідження, зазначивши, що «можна назвати понад 20 розділів, що сформувалися за основними напрямками комплексних досліджень художньої творчості» [1076;78], при цьому, як це не парадоксально, не виявили як дотихчасової відсутності, так і потреби написання узагальнюючих праць як у галузі художньої творчості зокрема, так і з проблем образотворчості людини в цілому. На загал, спроба диференціації наукових дисциплін без їх належного обґрунтування в якості складових доцільно-цілісної системи наукових досліджень неодмінно призводить до формалізації даних дисциплін, ще більшої їхньої поступової диференціації через пошуки таких же формальних складових, а згодом – до втрати значимості у зв'язку з мінімалізацією завдань, не масштабністю та, що найголовніше, втратою ідеї, пов'язаної з пошуком абсолютних формул, програм, засобів, правил, закономірностей світового розвитку.

Цілісність наукового вчення полягає у наявності кількох типів взаємозв'язків між компонентами які, по-перше, дозволяють уточнити предмет наукових досліджень кожної із складових даного вчення, по-друге, через методологічні та інформаційні запозичення уможливлюють більш інтенсивний, різноманітний та цілеспрямований пошук розв'язків наукових завдань. Цілісність наукових вчень наближає появу предметних філософій, а відтак і є свідченням розвитку філософських ідей в цілому.

На початку XXI ст. накопичений у середовищі локальних наук досвід став основою розвитку філософії образотворчості, а також загальної теорії образознавства, історичного, архітектурного, музичного, літературного, театрального образознавства тощо. Образознавство стає математичною та журналістською теоріями, активно розвивається окрема галузь образознавства – практичне іміджезнавство та його теоретичне підґрунтя - імагологія. Без розвитку образознавчих теорій не зможуть розвиватися ні мистецтвознавчі дисципліни, ні такі, на перший погляд, далекі від теорії мистецтв, як менеджмент, біокібернетика та інші. Активний поступ образознавчих дисциплін зобов'язує до формування образології (теорії образотворення), яку ми, в свою чергу, довершуємо образософією – вченням про образи та закономірності образотворчості. Звісно, українська образософія, в недалекому майбутньому покликана стати перспективним об'єктом різнопланових філософських досліджень. Сьогодні ж вона в цілому та українська образософія історії, зокрема, вперше розглядаються як предмет філософського дослідження. Саме тому ми пропонуємо визначитися із сприйняттям запропонованих нами окремих образософських дефініцій – історичної мови образотворчості; авторизованих історій, як індивідуалізованих авторами загально-етнічних образів; образності історичних вчень тощо. На загал, слід зауважити, що розум людини, як найбільшого оператора образів, здатний не лише продукувати дані образи, але й створювати узагальнені теорії творчості та навіть знаходити глобальні закономірності власного образотворчого мислення.

Людина створила мову жестів, міміки, звуків, зображень, запахів, тіней, одягу, танців, архітектурних об'єктів тощо, на загал – мову власного буття. Мовою образу є сукупність знаків, що забезпечують передачу та сприйняття сконструйованих автором смислів, поєднаних в образ. Мова образу, як основа його знаково-інформаційної системи, лише частково належить автору; основою образотворчості, його життєдайним середовищем виступає життєвий досвід народу, етносу, нації. «В основі ж мовної свідомості <> лежить не тільки власний досвід письменника, а й глибинний пласт національних світовідчуттів» [1077]. Відчуття, сприйняття, передача, інтерпретація чи навіть оцінювання сенсів відбувається в образотворчості через реалізацію автором окремих елементів із цілісного у своїй самодостатності матеріалу образотворення. Звідси й походить думка, що досвід образотворчості, накопичений автором впродовж життя, може бути лише досвідом, отриманим з того середовища, у якому знаходиться автор. І навіть, якщо людина знаходиться ізольовано від близького їй народу чи етносу, етнічне середовище все одно залишається її живильним матеріалом для творчості. Образи інтернаціональні, бо вони конкретизують наше мислення незалежно від того, якої ми раси, країни чи місця походження, але кожен з образів, водночас, має свою маленьку батьківщину з її людьми, звичаями, традиціями, легендами, віруваннями тощо. Навіть найбільш загальні образи мають своє окреме етнічно-історичне походження.

Історичною мовою образів є зафіксовані в образах такі компоненти мислення, які співвідносять дані образи з історично сформованим минулим, передають зміст минулого, його сутність, значимість, наочно демонструють елементи образності даного минулого, становлять сукупність елементів образотворчого стилю як істориків, так і людей усіх інших творчих професій. В історичній мові образів закладено практично всі можливості антропологічних комунікацій. Також все, що осягнула своїм мисленням людина, отримало право стати історією – цим безмежним образом самотворення людства.

Всі історії мають авторів – тих людей, що доносять до нас сутність відкритого, осягненого, дослідженого, сприйнятого іншими минулого. Всі історії – це продукти, які автор даних історій розповсюджує, поширює, нагромаджує, а також досліджує, вивчає, чи навпаки, приховує. Це означає, що історії, як образи, (незалежно від того чи були дані історії описані словами, зображені олійними фарбами на полотні, викарбувані на золотих та срібних монетах, монументалізовані в об'єктах архітектури, передані за допомогою музичних звуків) є носіями інформації про минуле. Будь-яка інформація не є сама по собі ні об'єктивною, ні суб'єктивною, ні правдивою, ні пророчою, вона є лише повідомленням про об'єкт, дію чи стан, що його ми отримуємо в процесі комунікації. Інформація є своєрідним замінником об'єкта, дії та стану, необхідним для обміну між особами, групами, етносами, іншими суспільними колективами, а від недавнього часу ще й між машинами, здатними мислити завдяки наявності в них антропоподібних технологій оперування образами. Отже, інформація є образом, що застосовується в процесах комунікації. Звідси випливає, що інформація про минуле є окремою сукупністю образів, пов'язаних з відображенням даного минулого за допомогою мовних знаків, застосовуваних у процесах комунікацій та таких, що можуть бути трансформовані у метатекст[26]. Відмінність мов, застосовуваних у комунікації, неодмінно призводить до різносприйняття історичного метатексту Особливості володіння мовою образів авторами окремих історій стають причинами авторських інтерпретацій текстів. Крім того автор не лише є носієм історичних образів, але також і людиною, що має власні реалізовані уявлення (образи), які свідомо чи несвідомо включає в загальну канву тексту історії.

---

26 Метатекст – сукупність загальноприйнятих символічних знаків, поєднаних в смислову цілісність з метою їх представлення в якості замінників безпосередніх образів. Звідси й «текстуалізація» - опосередковане представлення образів, здійснюване особою, що не є обов'язковим співучасником образотворчості.

Історія є лише суб'єктивною інформацією, утвореною в результаті довільного комбінування цілеспрямовано підібраними образами, яким приписується належність до минулого. Автор, без перебільшення, є головною дійовою особою будь-якої історії. Через внутрішній світ автора проходить інформація, яка в результаті отримує авторське забарвлення, а згодом текстуалізується, видається назовні у відповідності до рівня авторського мислення в якості об'єктивного історичного матеріалу. Автор історичного твору, тобто окремої історії, пропонує своє бачення минулого, формує образ цього минулого у відповідності із власним розумінням суспільно-історичних реалій.

Образ автора в історичній образотворчості іноді буває сформований як компіляція образу учасника певних подій минулого та людини, що вже осмислила дане минуле, осягнула його своїм розумом та здатна відтворити його особливості. У «Записках про Галльську війну» Юлій Цезар якраз зобразив себе і автором, і героєм війни [1078]. Звісно, що і античні автори, і їх послідовники започаткували певний стиль у якому історичність образу немов би підтверджується присутністю автора. У певний більш віддалений від античності період появилася думка, що творцем історії є народ. Відтак народ став колективним автором історії, притому не лише колективним автором образу минулого, але й колективним творцем «минулого» як такого, що було створене руками і розумом народу та стало його історією (див. «Народ – творець історії») [1079]. Зрештою, в українській філософії, як і в історії, адже будь-яка історія є потенційною, ще не цілком ясно усвідомленою, але вже скомпільованою з образів філософською позицією, почала домінувати думка, що «вітчизняна духовна традиція в межах європейської культури демонструє той тип мислення, що <> будується як драма людського життя» [1080;68]. І на даному етапі еволюції історичного образу вважається цілком вірогідною позиція, що автор належить до певного народу, якому притаманні певний тип мислення та етнічно-національна «лінія філософії».

Кожен народ є дійовою особою загальноісторичного дійства. Кожен народ має право виступати режисером створюваної ним історії. Проте, попри наявність переважаючого чи мінімально притаманного кожному народові типу мислення, цей народ є певним чином організованою, об'єднаною і тим самим взаємопов'язаною сукупністю індивідів, що знаходяться у відмінних одна від одної умовах індивідуального буття. На наш погляд, зводити історичне мислення кожного народу лише до його етнічного чи національного мислення несправедливо. Більш доцільно було б звертати увагу при охарактеризуванні типу історичного осягнення минулого на те образотворче середовище, яке склалося на певний момент часу при певних умовах, що настали. Іншими словами, при вивченні, дослідженні та пізнанні минулого слід приймати до уваги особливості культурно-історичного середовища, у якому формувався той чи інший тип мислення, а також особливості впливу останнього на формування образів локальних і в тому числі етнічних та національних історій.

«Мова неочевидного і складного для уяви та мислення продукується дуже вузьким колом людей, які мислять філософськи», - писав С. Дацюк [1081]. Кожен народ має своїх мудреців та пройдисвітів. Створювані в Україні та українцями образи історичного минулого заслуговують різної уваги з огляду на різні якісні рівні мислення їх авторів. З іншої сторони, маємо також вітчизняні стереотипи сприйняття минулого. Так П. Кралюк у книзі «Білі плями» в історії української філософії» [1082] звертає увагу на наявні хиби в наслідуванні історіософії Д. Чижевського, представленої у його «Нарисах з історії філософії на Україні» [1083]. Згідно з Д. Чижевським «Народній світогляд є національно-зумовлене становисько даного народу до світу та життя <> є, таким чином, сполучення певних надісторичних та історичних елементів» [1084;17]. Отже, маємо шукати у величезному обсягу історичного матеріалу насправді історичні цінності, які б відтворювали образ українського народу у всій його величній достовірності й фундаментальності.

Приступаючи до написання тексту української історичної образософії маємо на меті з'ясувати її предметну сутність, дослідницькі набутки та теоретичні засади розвитку. Також вважаємо за доцільне висвітлити з точки зору образософії засадничі питання історичної ідентичності. Одним із найбільш важливих завдань української історичної образософії, на наш погляд, є формулювання основних принципів історичної ідентичності українського етносу. Теоретичну та філософську основу української історичної образософії складають питання історичного сенсу та ідентифікації історичної складової образів, а також і питання історизації ідентифікаційних ознак соціуму. Глобальним питанням української історичної образософії є, безумовно, питання українізації історії та її соціокультурна роль. Звісно, ми повинні розглянути наявні дослідження в царині теорії та філософії історії на предмет їх образності. Образність історичних вчень робить їх окремими творами людської культури, які, що є в даному випадку найбільш важливим для нас, не стільки відтворюють чи бодай пояснюють минуле, скільки слугують відображенням образності історичного мислення навіть на теоретичному та філософському рівнях.

Історія є реалістичним мистецтвом відображення уявлюваного людиною минулого. Те, що історія є науковим напрацюванням та має своє методологічне, теоретичне та навіть філософське підґрунтя, ніяк не зменшує її ролі у відображенні буття світу характерними лише для неї творчими засобами. Втім, мистецтво є також і предметним відображенням людської свідомості.

Мистецтво, безперечно, є реалізацією хисту, майструванням думки, майстерністю мислення. Мистецтво, однак, є, перш за все, творенням окремого образу світу. І в її образотворчому значенні історія є обмірковуванням образів минулого. Образософія історії є інструментом історика, спраглого впізнати внутрішнє буття тих чи інших образів й зрозуміти основні закономірності процесів історичного образотворення.

Образософія історії[27] є тлумаченням уявлюваних нами сутностей минулого. Українська образософія історії покликана з'ясувати етнічні особливості історичної образотворчості, виявити спорідненість історичних етнообразів з іншими, створеними етносом образами, визначити відмінності між образами української історії та історій решти світу, проаналізувати сучасні тенденції історичної образотворчості та виявити у них зразки нового типу історичного образотворення, що має суспільне значення. Звичайно, що завдання української образософії історії виходять за межі етнічних, соціальних, політичних досліджень, хоча й нерозривно пов'язані з останніми.

Об'єктом досліджень української образософії історії є соціально-етнічні та етно-національні особливості філософії історичної образотворчості.

Предметом наукового дослідження української образософії історії є етнічні елементи філософії образотворення історичного минулого.

Наявність наукової проблеми викликана відмінними одне від одного та пов'язаними з особливостями етнічної свідомості трактуваннями загальної історії, відмінностями в етнічних тлумаченнях історичних фактів тощо. На наш погляд, проблему різнопрочитання історичних метатекстів можна до певної міри подолати шляхом пізнання етнічних особливостей образософії історії у різних за етнічним складом народів. Головним концептом досліджень української образософії історії є тезис про те, що філософія української історичної образотворчості містить набір унікальних протообразів, що робить її відмінною від інших етнічних філософій образотворення історичного минулого.

---

27 Гадаємо, що в перспективі слід буде розрізняти терміни «історична образософія» та «образософія історії»: під історичною образософією слід розуміти галузь образософії, що вже історично сформувалася, а під образософією історії окрему галузь філософії образотворчості, предметом дослідження якої є образи історії та історичне мистецтво в цілому. Наразі образософія історії, як окрема галузь філософської науки, ще не має своєї власної окремої історії.

Етнос є уявленням про наявність споріднених характерних і належних тільки їм ознак у окремих історично сформованих соціальних груп. Етнічна образотворчість, таким чином, постає конструктивним діалогом етносу і рештою світу. Тільки через розуміння етнічних відмінностей ми здатні подолати наші численні розбіжності та досягти розуміння потреби суспільної єдності представників різних культур, народів, етносів та рас.

Етнос присвоює наукові досягнення своїх співвітчизників та ділить науку, як технологію отримання нової значущої інформації про сутності, на «свою» та «чужу». «Важливим на етапі зародження і становлення наукових шкіл є проблема їх національної приналежності» [1085;19]. Наука інтернаціональна за способом оволодіння мисленням різних людей, а проте, вона й досі залишається етнічною за культурним, соціальним та історичним середовищем її зародження і цих етнічних особливостей їй не вдасться позбавитися аж доки залишатимуться на землі особистості, що ототожнюватимуть себе з тим чи іншим етносом. Наука, через наявне у неї етнічно-культурне середовище пізнання, етнізується, породжуючи, в свою чергу, етнічну філософію в якості концентрату етнічно організованого мислення. Перетворюючись у субстанцію етнічної образотворчості філософія етносу постає незмінним засобом етнічного самовиявлення.

Етнофілософія є образософією творчого мислення етнічних колективів та груп. Хтось вважає, що філософією займаються філософи. Насправді ж філософи є тільки женцями на жнивах мислення і їм дістаються плоди істин, які породило середовище колективного розуму. Філософ через те й височіє самотньо над горизонтом колективної свідомості, що десь там внизу має бути філософське мислення мас з його мільярдом ще не розкритих ідей, які ніколи, можливо, й не розкриються, але на субстраті яких неодмінно з’явиться квітка чистого розуму – образ, позбавлений буденності, ідеальний, переконливий, впертий, здатний збороти час.

«Етнічний простір є мисленнєвою конструкцією» [1086;7]. «Ідентичність – тимчасовий, відносний, незавершений конструкт» [1087]. «Очевидним є вплив на образи тих чи інших ідентичностей моральних переконань індивіда, прихильності до певних цінностей чи норм, а також символів і міфів» [1088;34]. Поява етнічних уявлень є одним із способів соціалізації індивіда, що відбувається шляхом узагальнення образів інших індивідів та формування на цій основі окремого образу колективно ідентифікованого "Я». Реагуючи на тиск необхідності та використовуючи власну систему ціннісних орієнтацій індивід на основі наявного у нього історично-культурного досвіду формує образ свого етнічного «Я».

Етнічна образософія історії повинна відповісти на питання що є етнічно сформованою історією, історією етносу, а також історією етнізації суспільних груп. В образах, засвоєних, привласнених та створених етносом, маємо пізнати весь хід його історичного розвитку, можемо розгледіти кожну складку його минулого, мусимо впізнати себе в етнічному коловороті думок, здогадів, переконань, уявлень, хиб, недоліків, здобутків та прагнень.

Етнос щоразу повертається обличчям до світла свого минулого. І тільки неясне майбутнє вперто змушує індивідів і надалі леліяти змінну тінь вже реалізованої ними спільноти.

Збагачуючи власну історію ми, тим самим, даємо підстави для віри в закономірність походження нашого спільного «Я» й природжену необхідність підтвердженого нашим минулим його існування. «Найбільш поширеною у дискурсові західного наукового простору сьогодні є запропонована Ллойдом Ворнером концепція: етнічність він пов’язує зі спільним минулим, культурницькими традиціями, релігією, мовами та ідентичністю» [1089;169]. Втім, подібні концепції як етносу, так і нації можна зустріти також і в інших авторів. Натомість рядом філософів розглядається інша можливість розуміння історії соціальних спільнот. Власне, не історія пояснює буття етносу, а лише етнос трактує через створювані ним образи власну історію.

В етнофеноменах нам слід бачити не так особливість подій, часу, простору чи явищ, як, перш за все, духовність, реалізовану в образах її носіїв, їхнього часопростору, їх культури та, зрештою, реалізованої їх спільною уявою власної історії. Однак духовність – не камінь, якого раз поклали в стіну буття і він там стоятиме довіку, духовність – річка, яка завдячує своєму невпинному рухові у далечінь буття мільйонам все нових та нових крапель етнічної пам'яті, мислення й творення. Наша етнічна історія є нашим нетлінним духовним надбанням, зразком, ідеалом, скарбом, хлібиною, залишеною на окрайці епохи.

Не досягнемо нічого нового лише озираючись на старе, пройдене та побачене. Втім, «треба якоїсь спорідненості душі», щоб впізнати у висловленому, витвореному й вимріяному нашими предками образі українства також і нашу будучину [1090;7-9]. «Історичне пізнання з самого початку передбачає сприйняття історичних фактів не самих по собі, а в певній інтерпретації, котра задається історичною концепцією» [1091;220]. Етнічно-історична концепція сприйняття та інтерпретації фактів є основою формування етнічних образів історичного минулого. Ідентифікація етносу з минулим необхідна для побудови його історії (цього принесеного з минулого суспільно уявлюваного скелету) та передбачає формування системи образів, здатних продемонструвати культурну, територіальну, релігійно-міфологічну, мовну, політичну, хронічно-топічну та будь-яку іншу самоідентифікацію певного соціального колективу заради підтвердження його цілісності. Основу історичної ідентичності українського етносу складають базисні уявлення українців про власне походження, працю, час, автохтонність вітчизняних територій, а також уявлення про Бога, світ, моральність, героїзм тощо. Історія етнічності народу постає як історія його народження, боротьби, здобутків, вірувань, успіхів, надій, сподівань та поразок. Історія етнічного буття створена етносом, для етносу та в якості невід'ємної складової даного етносу.

Етнос – не лише група людей, пов'язаних між собою численними історично сформованими зв'язками, це, перш за все, особлива духовна культура, яку ці люди отримали у спадок та яку підтримують, розвивають і звеличують. Історія етносу є історією його духовного розвитку. Представники етносу передають свої духовні надбання наступним поколінням через особливе ставлення до об'єктів матеріальної культури, як також і через окремі форми моралі, естетичного досвіду, сакральної культури, освіти та виховання, побуту тощо. Втім, історія етносу є особливим зразком етнічного досвіду, що передається через тисячі образів у всі сфери матеріального та духовного життя кожної етнічної спільноти.

Для того щоб розуміти історію ми повинні навчитися відрізняти образи історичного минулого від образів історії, а останні – від решти образів світу. Минулим є те, що ми маємо зрозуміти, вивчаючи, досліджуючи та пізнаючи ті артефакти, які нам залишили в спадок доля і час. Жоден манускрипт, оброблений камінь чи факт не стане минулим дотихчас, доки ми не почнемо думати про нього, як про предмет, що мав якесь значення у минулому житті людини. І так, пов'язуючи якийсь предмет чи річ з нашими уявленнями про минуле, ми приносимо його в історію – цю об'ємну й наповнену часом загальну картину колишнього буття, яку по-іншому називаємо образом минулого. Через образи пізнаємо світ.

Образ є центральною фігурою історії. Поза образами минулого маємо хіба що власний досвід формування уявлень, а також середовище, яке змушує нас пізнавати минуле таким або іншим чином. Образ історії збірний, складний, багатоликий, сформований з безлічі окремих реалізованих уявлень, одні з яких пов'язані між собою, ще інші взагалі не можуть існувати одні без одних, позаяк пов'язані цілісністю історичного сенсу, а є й такі, що тьмяніють десь у кутках того образу не знати чому і навіщо і лише окремі, вкрай небайдужі до минулого особистості бува замисляться над тим навіщо ж потрібен цей загублений в пеленах історії настирливий і живучий образ.

Знавці численних історій формують свої стереотипи – такі інструменти, які допомагають освоїти образ усталеним, звичним способом, а відтак швидше, простіше, без зайвого розумового напруження, якого потребують складні пошуки істини. Стереотип є сурогатом думки, її знівеченою байдужістю подобою. Історія не терпить стереотипів. Історики ж, ці творці професійно змальованих історій, діють в царині історичних уявлень за своїми, практично майже узгодженими цеховими правилами: все, що до вподоби їхньому концепту минулого, вони проголошують стравою нашого розуму, іншому ж мовчазно проголошують анафему, або, в кращому випадку, сором'язливо повертають голови в від компрометуючих їхні теорії фактів.

Мікро-, макро- і мегаісторії, історії світу, країн, наук і професій – як віднайти серед них історії мого рідного етносу, краю, головного куточка мого земного буття? Образ минулого, як бачиться, не лише пов'язаний із минулим, він також більше чи ні пов'язаний з кожним із нас: той нам бажаний, іншого потребуємо, ще інший нам зовсім немилий, але, проте, не маємо права його забути. Клич моєї вкраїнської душі змушує мене трепетно слухати історії моїх дідів, прадідів, хвилюватися за козаків, гордитися будівничими нової української держави, вкриватися інеєм мордовських таборів, слухати гул майданів, читати все нові зведення зі східного фронту. Я знаю, цю тягу до сприйняття далекого чи тільки вчорашнього минулого заклали у мене батьки, зробивши потребу пізнання своєї історії невід'ємною потребою моєї душі. А їм ця потреба минулого передалася також від їхніх батьків. Є історії, які формують наш внутрішній світ, дивосвіт нашої культури, всесвіт нашого буття. А є історії, що приходять за ними: історії інших держав, культур, країв, континентів – історії інших світів й ці історії моя невсипуща цікавість змушує мене теж вивчати, читати, розуміти, відкривати й перевідкривати для себе. Але це інші історії, найперша, та, що прийшла з турботами моєї мами, – головна.

Ми вправі стверджувати, що існують архетипи історичного сприйняття. Не дивно якщо історію Волинської трагедії далекі від нас португальці, бірманці чи також громадяни Австралії сприйматимуть по-іншому, не так як ми, не так як підтримувані своїми політиками чи навіть не підтримувані ними поляки. Виявлення ціннісних пріоритетів а також етнічна ідентифікація історичної складової образів відбувається наступним чином:

- в середовищі етносу має місце домінування певних найбільш нагальних проблем, щодо яких не існує можливостей їх практичного вирішення;
- у зв'язку з наявністю проблемної ситуації відбувається актуалізація пов'язаної з вирішенням проблеми образотворчості;
- через формування значної кількості тотожних образів має місце їх етнічна ідеалізація – формування універсальних символізованих образів-зразків, що згодом набувають загального поширення в історії етносу.

Історія є минулим, насіяним в душу людини. Етнічно сформованою історією є така історія, всі або більшість образів якої не лише відомі етносу, але й є ідентифікаційними ознаками його духовної культури. Так для українського етносу важливими є образи рідної землі, власної домівки, церкви, героїв-захисників, природи, красуні дівчини тощо. В описі воєнних подій, що відбулися у той чи інший період історії України, такі поєднання образів-прототипів неодмінно матимуть місце. Втім, і в неісторичних творах також мають місце інтерпретації даних прототипів. На наш погляд, кожен етнос створюючи свій власний пантеон домінуючих образів, формує тим самим окрему конструкцію власної духовної культури, на основі якої і виростає кожен етнічний образ світу.

Історичність етносу виступає окремою формою його духовного самовиявлення. Історія етнічного буття – не у літописанні важливих для нього подій, явищ та фактів, вона – хронологічно оформлена ілюстрація розвитку етнічного духу, демонстрація тих сторін духовного життя, на які опирається етнос при вирішенні своїх життєво важливих проблем.

Етнізація соціальних груп, тобто перетворення численно значних спорадичних соціальних колективів (виробничих, побутових, господарських, мовно-споріднених тощо) обмежених спільністю місця та часу проживання, а також наявним досвідом співжиття, у тривкі соціальні понадособові[28] спільноти, що об'єднані спільністю духовної та матеріальної культури, відбувається через формування спільнотою пантеону образів, що не лише дозволяють відрізнити одну етнічну групу від іншої, але й, головним чином, уможливлюють творення окремої самодостатньої системи ціннісних орієнтацій в якості своєрідних духовних координат етносу. Духовність – матерія високоорганізованого мислення. Етнічна духовність є, крім того, ще й полікомпонентною, цілісною, загальноприйнятою реальністю.

З-поміж соціальних, релігійних, наукових, політичних та інших ознак суспільства етнічна ознака є найбільш вираженою, оскільки саме етнічними засобами ми досягаємо виразності відображення більшості надбань людства. Ідентифікаційними ознаками історичності українського етносу виступають як засвідчені фактами й значимі для етносу події, так і герої й антигерої (одноосібні або колективні), котрі виступали дієвими особами цих подій, а також середовище, у якому мав місце перебіг етнічно значимих подій. Ще одним виміром історичності виступають етнічні уявлення народу, що стосуються тих чи інших подій етнічного життя, учасників цих подій, а також – уявлень про рідний край, батьківщину, як про місце народження етносу. Історизація ідентифікаційних ознак етносу полягає у відображенні певних подій, що мали місце в минулому, в якості етнічно значимих подій та, рівно ж, у відтворенні й інтерпретації даних подій в духовній культурі даного етносу.

---

28 «Понадособові спільноти» - в даному випадку, такі спільноти, об'єднання в які відбувається понад наміри та авторитет певних конкретних осіб з числа представників даної спільноти.

Створивши свою історію етнос, тим самим, створює базис власного етнічного розвитку, який дозволяє у випадку переоцінки минулого щоразу повертатися до витоків власної етнічності – цієї комбінації моральної, релігійної, мовної, побутової, мистецької і навіть філософської культур, звідки можна починати відлік етнічного самотворення знову і знову, не втрачаючи при цьому сенсу спільного для його членів буття та перспектив його подальшого розвитку. Історизація етнічної культури є так само її символізацією, тобто перетворенням культурних елементів етносу в його символьно-знакову систему, що дозволяє етносу використовувати створену ним самим окрему мову етнічно-духовної культури в якості його основної етнічної мови поряд з фонетичними, графічними, пластичними та іншими мовами.

Історичний сенс образів полягає у формуванні на основі етнічних патернів етнічно-історичної пам'яті, етнічно-історичної свідомості та етнічно-історичного середовища, що слугують для пізнання, відображення, розвитку та прогнозування цілеспрямованого буття етносу. Створення етноцентричної системи образів уможливлює ідентифікацію будь-якого етносу шляхом формування його визначальних ознак в якості системи лише йому притаманних кодів культури. Будь-яка інша ідентифікація етносу окрім його історично-образної ідентифікації є казуальною, частковою і неповною. Лише сукупність образів, що слугують для відображення тривалого в часі, стійкого, осмисленого і територіально організованого буття етносу, є достовірною, каузальною і, разом з тим, історичною сукупністю образів. Ідентифікація етносу, яка відбувається через пізнання, дослідження та порівняння з іншими його культури, дає підстави стверджувати, що існують певні закономірності процесу визначення етнічних ідентичностей. Етноси не живуть поза минулим. Образи, які апостилюють етнічне буття, є образами даного етнічного буття, здійснюваного або уявлюваного в минулому, є образами його значень, сутностей, перипетій, амбівалентностей, детермінант, на загал, історичності. Історія етносу є системно організованою сукупністю реалізованих уявлень про його минуле.

На наш погляд, закономірними є побудови образів, пов'язаних із постанням етносу, формуванням його первинного образу світу, пошуком та змінами територій його перебування, тривалими соціальними очікуваннями, формуванням колективних релігійних уявлень, традицій, розвитком обрядової, а відтак і просвітницької, навчальної, наукової діяльності, входженням у природне та техногенне середовище, перипетіями його боротьби за місце в середовищі інших етносів, народів, культур, а також військових, соціальних, релігійних, політичних, соціальних та інших утворень. Організовані в хронологічній послідовності такі етнічно сформовані образи, власне, і представляють історію етносу. Образотворчість є способом історичної ініціалізації етносу, формою його культурного самовираження, процесом переходу від одного його історичного стану до іншого, історично сформованим методом пізнання та самопізнання, рецепцією образів минулого з метою організації етнічно організованого буття. Образотворчість – свідчення роботи свідомості. Етнічними образами суспільство заполонило скрижалі пам'яті. Поза образами немає минулого.

Безупинно формуючи образи минулого, уявлюваний нами етнос з часом настільки досягає успіху, що уявлюване ним власне минуле стає немовби панацеєю від його розпаду, деідентифікації, деісторизації, декультуризації, деморалізації, втрати системно організованої цілісності тощо. Насправді ж етнічне буття, як і будь-яке інше, складається як з періодів відносної стабільності, так і з етнічних перемог та поразок. Кожен етнос в періоди нестабільності змінював систему його домінантних образів на більш стійку і надійну, а в періоди відносної рівноваги активно традиціонував, інтерпретував та поширював цю систему з тим, щоб і надалі залишатися етносом в умовах сталої небезпеки втрати своєї ідентичності чи то шляхом знищення або й самознищення, чи навпаки, шляхом розпорошення, зневаження домінант належної йому ідентифікаційної системи образів та ще не реалізованих, але потенційно наявних та найбільш необхідних йому світоглядних уявлень.

Минуле породило історію. Окремими авторами історизація розглядається як «універсальна методологічна стратегія подання інформації, ґрунтована на авторитеті історичних фактів як «об'єктивних емпіричних даних» [1092]. Поза тим, «цей термін варто <> розуміти тільки як принципову історизацію нашого мислення про людину, його культуру і його цінності» [1093;82]. На наш погляд, історизація є включенням образів минулих культур в сферу логіки об'єктивного мислення про минуле.

Образотворчість є способом виявлення розумного в життєдіяльності людства. Через образи лежить шлях до істини. В основі процесу культуротворення лежить образотворчість. Історія образів є історією буття людства. Всезагальна історія людства зосереджує всі образи світу. «Людство хворе історією» [1094].

Через історію відбувається ідентифікація культури. Історія людства є історією зміни культур. Поза культурою розумного життя немає. Засіваючи розум людство жнивує культурними набутками. Жнива культури – ось головний біль філософів сучасної нам історії. Історія є способом ідентифікації минулого. «Хід людської історії великою мірою залежить від розвитку людського знання» [1095;24]. Втім, людське незнання також має свою історію. На загал, історія не є ні історією розвитку знань, ні історією неуцтва. Історією є збережене в пам'яті минуле людства[29].

Кожен набуток матеріальної та духовної культуротворчості людства є артефактом належної певному суспільству культури. Проте ні археологічна знахідка, ні древній манускрипт самі по собі ще не є історією, історичними їх робить людський розум, перетворюючи осягнене ним в образи, що є відображенням минулого людства. Образотворчість є історичною ідентифікацією культури; образи і є історією.

---

29 Для науки, яка вивчає історію, також використовують назву «Історія» замість «Історична наука», що є, очевидно, логічно допустимим скороченням останнього терміну.

6.3. Українізація історії

Мудрістю є любов до життя. Життя ж, як народження духу, має свій початок. Найпершим був образ. І образ цей був першою іскрою розуму серед мороку безцільно-смиренного буття й злиденного тупцювання на місці в стрімкій перспективі заманливих істин.

Втрата минулого спонукає до його відтворення в образах. Найбільш радикальні образи, як позбавлені сумнівів критичного мислення, неодмінно стають ідеями. «Ідеї безсмертні» [1096;356]. Ідеологія – локомотив суспільного мислення. Історія суспільного мислення є історією ідей, здатних змінити світ. Втім, історія так само – цвинтар ідей, засипаних друзками минулого.

Ідея історії не є минулим, позаяк не передбачає її різнопрочитання. Минуле досконале у тій безкінечності смислів, що з ним пов'язані. Будь-яке, навіть неймовірно випадково віднайдене минуле своєю цілісністю образу буде неминуче знаходитися ближче до істини, аніж сотні його вірогідних, розчленованих часом тлумачень. Історик – творець минулого своєї стурбованої уяви. Як не можна відтворити в якості історичного наративу все те, що знаходиться поза межами наших уявлень, так і не можна стверджувати, що наша уява впродовж певного зовсім не ізольованого періоду її формування залишалася поза соціальними, етнічними, суспільними та іншими впливами і що ці впливи не будуть відображені в історичних текстах, висновках, концептах, теоріях тощо. Історик є, насамперед, графологом суспільного минулого у текстах якого знаходить і особливості соціально-етнічної психіки, і характер народу періоду пошуку ним своєї найвищої мети, і навіть окремі суспільні вади, що залишили свої відмітини в окремих періодах народного буття.

Через ревізію нашого минулого ми здатні змінювати історію власного буття. Історик, котрий проголошує анафему вічності з її незамінним ескортом позачасових істин, мусить їй протиставити на терезах буття категорії більш вагомі, аніж горсточка фактів в кишені випадку.

Насправді ж, історія, як наука, не була б такою поважною, якби не займалася пошуком позачасових закономірностей, і не такою цікавою, коли б зробилася цілковито передбачуваною й позбавленою її характеру, настрою, неспокою та напруженості. Історія, як сукупність наших уявлень про зміни, що їх принесло нам те саме минуле, що вже сколихнуло нашу уяву, потребує стійкого безсоння мислення. Історія завершується там, де ми проголошуємо, що знаємо історію. Історію губимо тим, що не знаємо її. Історія - як жінка, що в'яне без належної до неї уваги. Історія ж, як сонця і світла, потребує поваги. Як добре, що в цім дивно створенім світі кожен з нас є хоч трохи істориком.

Історик є глашатаєм образів розіп'ятого нами минулого. Він - першовідкривач загубленого часу й водночас, як наймит сучасності, якого покликали бути плакальником над могилами розтерзаних суспільними непорозуміннями століть, постає перед нами також і пророком розтоптаних істин, тріумфатором соціального прогресу чи неодмінним джурою національно-визвольних воєн. Історик – Харон між придуманих людством його історичних світів. Історик – суддя, що не судить історію, він звинувачує забуття. Історія – твір написаний людством. Історик не є нумізматом посріблених істин, його ключ від суспільної пам'яті то не зброя, а стяг, омофор колективного часу. Ідея історії у історії ідей. Світ став пізнаваним саме тому, що у ньому є його власне минуле.

Вдихнути сенс у минуле – головне завдання історика.

Ніхто не зможе повернутися назад у минуле, втім, маймо мужність повернутися хоча б власним обличчям до цього минулого. Суспільне минуле, що є часткою нашого суспільного буття, потребує заручин з історією. Історія не живе без минулого, минуле помре без історії. Історія формує пам'ять, минуле розвиває свідомість. І свідомість, і пам'ять є запорукою розвитку нашого суспільно організованого мислення.

Найважливішими спонукальними мотивами до соціально-історичної образотворчості, на наш погляд, є:

- відображення тяглості соціально-історичного буття в якості демонстрації ролі і значимості соціуму (формування образу соціального авторитету);

- невід'ємність буття окремого соціуму від суспільного буття в цілому (демонстрація закономірності соціального буття);

- значимість етнічно-соціального буття в формуванні соціокультурного простору людства (пропаганда суспільної необхідності соціуму).

Утвердження будь-якого соціального колективу у суспільстві є перш за все його автентифікацією, як окремою необхідною процедурою, що включає пред'явлення свідчень його історичного походження, визначення того історичного місця у його соціальній ієрархії, яке він займав чи займає, а також його ролі у динаміці суспільного поступу. Утвердження передбачає ідентифікацію наявного через необхідність. Спонукальним мотивом кожного твердження є аналіз усвідомлюваної в ньому сутності. Необхідність знаходження власного культурного, маргінального та духовного простору лягла в основу самоутвердження українського етносу. «Всяка історія є історією думки» [1097]. Історія українського етносу є, перш за все, історією його власного етнічного мислення, історією, що народилася та була сформована у лоні світової культури,а отже є також, до певної міри, і історією суспільного розвитку. Українська історія є простором колективної свідомості, утверджуваним у процесі етнічного мислення.

«Знання, яке людина отримує від минулого, є суттєвою рисою самої історії» [1098]. Втім, не слід вважати, що історія є лише відблиском вже наявної культури історичного мислення. Кожну історію слід розглядати в якості перетворюючого відображення реальності, у якому минулі культури є однаково близькими, але теж і не схожими до того, що відкрила нашому мисленню історія. «Ціллю наукової конструкції не є минула дійсність» [1099]. Історія є лише казуальною комбінацією закономірностей чи, навпаки, закономірним поєднанням випадкових складових у історичну цілісність.

Закономірності поїдають історію. Втім, Раймон Клод Арон, зауважує: «За межами цих вербальних аналогій (знання та історії – прим. Я. М.) ми повинні шукати єдність методів та реальностей» [1100]. Історія етносу є перетворюючим відображенням його мислення. Етнічну свідомість не слід розуміти шухлядою, набитою рештками зотлілих від часу фактів, що колись належали чи й лише могли належати етносу. Етнічна історія є таким особливим плодом його колективного мислення, споживання якого приносить енергію даному етносу та надає неповторний смак суспільній свідомості в цілому.

Існує думка, що за окремими збереженими фрагментами можна відродити минуле. Що ж, таке фрагментарне минуле неодмінно призведе до появи фрагментованої пам'яті, фрагментарної свідомості чи й навіть до фрагментаризації об'єктивної реальності. Жодна історія ще не реанімувала минуле. Історії слід постати реальністю інтелекту, у якій розпорошені та розрізнені факти, знання і зразки вже набутого нами досвіду мають бути лише необхідним конструктивним матеріалом реалізовуваного нами досвіду минулого. Історія, як наука, є дослідженням особливостей стану та розвитку історичного мислення. Інакше «щоби воскрешати минуле людей немає потреби в науці» [1101].

Історія є тріумфом осягнення віддаленого часом і простором нових культур, того закономірного типу мислення, який збагачує наше минуле.

Для нас у минулому є особливо важливим не те, що було, відбулося чи сталося, як оте, що могло б хоч якось прилучитися до зміни нашого з вами мислення. Історизація етнічного буття виступає одним із способів його пізнання. Дорога суспільного самоусвідомлення рясно засіяна історіями етносів. «Під «історією» розуміється процес, що відображає рух суспільства в часі» [1102;44]. Історія суспільства є його реформованим мисленням станом, відображеним цим суспільством шляхом формування образів, як певних моментів його історичного часопростору.

Закони історії еволюціонують разом з історією. Разом з тим, «у всій розмаїтості форм, через які людина являє себе в історії, є дещо спільне – людське – що стоїть за фактичним розчленуванням на епохи, цивілізації, народи події» [1103;78]. Більш того, соціальне оточення з властивим йому розумінням минулого формує й основи історичного світогляду історика, об'єктивність якого, здебільшого, є лише відданістю ідеям соціуму, що сприяв формуванню його світобачення. «Будь-який історичний процес складається з довгого ряду шарів, які володіють найрізноманітнішими ступенями узагальнення» [1104;7].

Тверді стежини наявного історичного мислення та сприйняття вкриваються прагненнями все нових та нових відкриттів в історії, що, ймовірно, давно вже тривожить уяву істориків своїм виглядом чемоданчика з віднайденим у ньому багатством акуратно підібраних істин. Ми готові підтвердити те, що «у своїй власній сутності історія є процесом життя, а життя не терпить обмежень» [1105;75] і хоч все ж, «фактичність пройденого накладає обмеження на його інтерпретацію» [1106;75] й «світ історії – лише один із можливих світів, і він такий, яким він є, не в останню чергу завдяки випадковості» [1107;76]. Й попри ці та інші зазначені і ще не висунуті історичному пошуку обмеження, ми, історики, свято віримо в те, що вона, ця історія, таки є, хоч можливо – між іншим, відчайдушною спробою пошуку незворушних в своїй строгості істин під час руху кортежу суспільного буття. І окремі образи вже розпізнаного нами минулого у формі таких же окремих його історій постають ніби віхами на його шляху.

Розглядаючи причини, особливості, характер та наслідки соціального образотворення історії ми неодмінно приходимо до висновку, що історія, як окрема компонента соціальної та, зокрема, етнічної культури, є невід'ємною складовою духовного поступу людства. На певному етапі розвитку «для історії, в нашому сенсі слова, необхідна особистість, необхідне суспільство і необхідні переходи від одного стану особистості і суспільства до іншого» [1108;36].

Історія в якості індивідуально сформованого образу несе на собі той відбиток суспільства, у якому вона була створена. Не слід чекати від історії об'єктивного висвітлення минулого: історія є, в першу чергу, невід'ємним продуктом духовної культури, що постала в результаті образотворчої активності окремої соціальної спільноти, що досягла певного рівня розвитку та самоорганізації. Історична реальність як образ - це, передусім, об'єктивна реальність високоорганізованої свідомості. Саме тому В. Макніл хоч і скромно зате цілком справедливо називає всесвітню історію реально «мінливим образом» [1109].

Усякі, навіть наскільки завгодно великі і цілісні твердження іноді розбиваються на дрібні скалки окремих положень. Історичні процеси можуть розглядатися нами у вигляді філософської моделі історії з її плюральною, єдиною та синтетичною варіаціями, що є відображенням «крайніх точок зору на історичний процес» [1110;163]. Ми розглядатимемо історію як суспільний образ минулого, що його різні соціальні елементи суспільства уявляють собі нарізно: для одних він звичайна цілісність, для інших сукупність образів, ще інші вбачають у ньому складну комбінацію окремих, але взаємопов'язаних уявлень. Звісно, думка про синтетичність історії є лише реалізацією певного логічного прийому «за допомогою якого ми мислено сполучаємо в одне ціле розчленовані в аналізі окремі частини предмета, явища» [1111]. Щодо синтетичності історичного процесу, то таке твердження, на наш погляд, є абстракцією, що вийшла за межі тлумачення історії. Історія є такою моделлю суспільного буття, у якій через підміну представлених там соціальних груп окремими абстрактними знаками ризикуємо не побачити конкретну подію або людину.

З. Фройд у своїй концепції психоаналізу «вказував, що в суб'єктивному сприйнятті не тільки минуле впливає на сучасне, але й сучасне переформатовує минуле. Сліди пам'яті реконструюються в новому контексті й можуть отримати новий сенс і нову інтенцій ну силу» [1112].

На жаль, попри ті події, які мали місце в минулому, і які, хоча й можуть бути продовжені чи повторені заново, минуле не може зазнати змін. Даремно історики, рухаючись серед поглинутих минулим об'єктів, натякають на певний перебіг історії. Рух означає зміну. Змінюються знання, досвід, зрештою, образи, як наявні уявлення про минуле. Саме вони відображають мінливість нашого сприйняття даного минулого. Історією ж рухається не минуле, не його відображення у вигляді численних взаємопов'язаних або й ні історій – має місце лише рух свідомості шляхами пошуку істин.

О. Лосєв дуже близько підійшов до пояснення історії як ідеального (символу або, як у Лосєва, дослівно – «імені» – прим. Я. М.) [1113]. Однак автор бачив у ідеальному надбуття Бога та не пояснював історію через усвідомлене творення все нових і нових образів з метою більш досконалого пізнання минулого. Втім, можливо, Свідомість – це і є досконале ім'я Бога.

Історія є окремим набором підтримуваних суспільною пам'яттю символів, що лишилися нам у вигляді жевріючих попелищ від будівлі суспільного минулого. Історик – лише зв'язківець між світом минулого та людиною сучасності. Все, що знаходиться у людській пам'яті, є своєрідною символізацією реальності, суть якої полягає в інтерпретації свідомістю людини образів сприйняття, відчуття та пізнання у образи запам'ятовування. Суть інтерпретації образів, в тім також і символічних образів (символів), «полягає в тому, що символічне конструювання реальності виступає способом самовираження людини» [1114;95]. Народ, етнос чи нація, по суті своїй, стають істориками – тими самими зв'язковими, що передають за допомогою символів сутність спільного для даних соціальних колективів минулого. Масштабна передача уявлень про минуле від покоління до покоління вимагала створення зрозумілих для різних поколінь символів. Такими універсальними історичними «символами-інформерами» стали створювані соціально-етнічними та іншими спільнотами соціокультурні образи минулого. «Символ є єдністю творчості в формах переживань», - вважає А. Бєлий [1115;87].

Якщо розглядати символ в якості синкретичного образу нашого мислення, то можна помітити його подібність також і до архетипу. «Символ є немов би «брамою істини», бо він – не тільки відображення, а й закон, що формує архетипи» [1116]. Звідси стає зрозумілим, що перші (синкретичні) уявлення людини про її минуле були архетипними, даними їй в множині змістів та єдності свідомо-несвідомого сприйняття. Втім, і надалі людина формувала історичний наратив як сукупність символів, що реалізують її уявлення про минуле. Змінюючи у своїй пам'яті образи безпосереднього сприйняття дійсності образами, пристосованими (інтерпретованими) для особистого запам'ятовування, а також для їх запам'ятовування іншими, а отже пристосованими для передачі іншим, трансляції, інформування тощо, ми тим самим змушуємо себе визнати, що природа історії символічна.

Символи є образами, архівованими свідомістю. «Людська культура є системою символів» [1117]. А «норма символізації є, разом з тим, і нормою поведінки» [1118;67]. Формування соціальних архетипів, в тому числі й архетипів минулого, відбувається на початковому етапі життя людини, отже, у нашому випадку, на початковому етапі її соціального самоусвідомлення. Історія ж, як елемент соціалізації особистості, несе на собі, передусім, соціальні відтінки.

Соціальна образотворчість українського етносу та сформованого на його етнічно-соціальній основі українського народу призвела до формування окремого оригінального та неповторного шару духовної культури, у якому відображено, осмислено, збережено та забезпечено розвиток уявлень про самоорганізацію колективного буття, зв'язані з цим буттям події, умови, особливості, обставини тощо, що їх ми гордо, свідомо та закономірно називатимемо українською історією.

Українізація історії уможливила розвиток української етнічної культури на духовних зразках власного минулого, зробила дані соціальні, моральні, теологічні та інші зразки невід'ємною частиною духовного світу українського етносу. Образ історії став невід'ємною складовою етнічного образу.

Право етносу мати свою власну історію забезпечене розвитком його історичної образотворчості[30]. Право українського етносу мати власну історію успадковане нами ще від перших творців нашої вітчизняної культури й виборене нашими предками в горнилах численних війн, захищене від чужого етнічного, політичного та іншого диктату, виплекане, виспіване над колисками, вистраждане, вимріяне, винесене натрудженими руками чи не на всі етнічні мапи Землі й викарбуване у свідомості українців як невід'ємне право на співжиття, мислення й творення власного всесвіту української душі.

Історія України, як елемент духовної культури її народу, попри її світове значення, поширення та вивчення, має, насамперед, етнічне походження. Особливостями формування історії, як певної сукупності соціокультурних образів українського соціально-етнічного минулого стали:

- використання в історичній образотворчості етнічно-історичного, етнотериторіального, релігійного, антропологічного та інших етнопервнів;
- демонстрація етнічного полікультуралізму в якості історично сформованого етнічно-культурного симбіозу;
- призначення сукупності образів для утвердження, збереження та посилення етнічної ідентичності в антагоністичному соціокультурному середовищі;
- виявлення в історичних уявленнях етнічного духу народу з його особливими нормами моралі, окремою сформованою впродовж століть естетикою, прагматикою образотворення, логікою етнічного мислення тощо;
- поєднання в історичних уявленнях етносу релігійних, міфологічних, сакральних та філософських образів;
- імпровізація складових при умові збереження етнічного духу історії;
- .самоідентифікація етносу у створюваних ним історичних образах.

30 В даному випадку під правом на історію ми розуміємо можливості етносу до самостійного формування стійких соціальних уявлень про минуле.

Етнічні надбання культури є артефактами, що виступають в якості конструктивних елементів винайденого етносом його окремого, історичного минулого. Етнос не потребує історії іншої, аніж та, яка є історією його буття. Історія етносу є навігатором його руху у лабіринтах суспільних змін: вигадування етнічної історії через етнічні трансформації образів суспільного буття є встановленням свого роду етнічних орієнтирів, які, обмежуючи етнічний простір власної свободи, разом з тим, визначають межу несвободи для інших етносів та соціальних груп, що перебувають за межами етнічних уявлень етносу.

Порівнюючи історію, сформовану етносом в якості необхідного йому обсягу образів власного етнічно-історичного минулого, із запозиченими ним образами суспільно-історичного минулого, ми з подивом зрозуміємо, що обидві історії хоча й можуть бути сформовані з одного й того ж фактографічного, археологічного чи іншого матеріалу, проте виглядають нарізно. Всяка історія є, перш за все, успішною декорацією того багатого світу соціальних спільнот, до якого належать історики, що розкривають їхнє буття шляхом уявлення соціально забарвленої історії.

Історик не може бути творцем минулого, він виступає лише об'єднавчою ланкою того духовного ланцюга, який поєднує людину сучасності з її минулим. Разом з тим, історик – першовідкривач уявлюваного ним минулого. І тоді, коли істориком є не одна окрема особа, а етнос чи нація, тоді етнос або нація стають першовідкривачами, уявлюваних ними історій. Історія є фіксацією наявних змін. Етнічна історія є історією зміни буття даного етносу, вона є фіксацією в образах динаміки змін. Етнос у своїй образотворчості знов і знов відкриває для себе змінність свого етнічного оточення, плинність етнічно вимірюваного часу, нові риси власного обличчя та, разом з тим, - незмінність основаного на історичних переконаннях, історичній вірі, прагненнях та уявленнях власного й сформульованого ним самим конструкту його етнічного буття.

Історія соціуму – особливе дзеркало його колективного мислення, у якому будь-які суспільні події, факти та явища проходять крізь призму етнічної свідомості. Історія соціуму є його філософією, зведеною в ранг постулатів культури. «Людина створює саму себе через обставини, які є богом випадку» [1119]. Етнос самостворюється, поширюючи власну етнічну культуру як на середовище суспільного, а в тому числі і свого власного буття, так і на колективну свідомість етносу, його духовний світ в цілому, а також і на суспільне минуле.

Історія є одним із способів реалізації культури. «Історична думка – думка про процеси розвитку» [1120;65]. Під розвитком нам, очевидно, слід розуміти розгортання подій та розвиток уявлень про ці події. Аналізуючи теорію Хайдена Уайта[31] Фр. Р. Анкерсміт робить висновок, що «Розповідь про подію (або написання історії) є конструкцією, яку ми накладаємо на факти» [1121;75]. Звісно, порівняння процесу написання чи розповіді з окремою конструкцією потребує деформалізації філософської уяви. Втім, для того, щоб сутнє стало фактом, як завершеним продуктом нашого мислення, необхідно, щоб, перш за все, дане сутнє було реконструйовано відповідно до «технологічних» можливостей нашого мисленнєвого апарату. Щоби зробити образ, отриманий нами з історичного минулого, історичним фактом необхідно, найперше, витлумачити цей образ всім учасникам процесу історичного пізнання зрозумілою їм історичною мовою[32].

Історія – не минуле, вона – такий, що став доступним, перегляд суспільного минулого в режимі окремого сприйняття. «Проблема історії – завершені діяння людей» [1122]. Людські діяння сприймаються різними людьми нарізно. Але «світ є уявленням» [1123], а тому , щоб пізнати минуле, необхідно, перш за все, уявити його.

---

31 Див. Уайт Хайден. «Аналітична філософія історіології».

32 Тут «історична мова» - набір образографічних засобів, що дозволяє відобразити фрагменти минулого в якості його цілісного, суттєвого і значимого минулого.

В кожній історії ми впізнаємо себе іншими. Минуле, звідки походить людина, та історія, у яку поміщені свідчення даного минулого, є різними, тобто такими, що не сприяють формуванню універсальних у своїй єдності вічних істин минулого. Вони, проте, дають людині можливість наблизити до себе власну сутність. Істини, що витають поза межами нашої свідомості, не мають для нас жодної практичної вартості. Шукаймо істину в собі – тільки таким чином зможемо відкрити істинність світу навколо себе.

«Рух істини постає витоком мистецтва» [1124;50]. Мистецтво є відтворенням уявлюваного сутнього. Сутність – одномоментний образ істинного. Будь-яке мистецтво є пошуком істини. «Диктатура минулого чи свобода історії»,- саме такий вибір постає, коли з'являється перспектива написання нових досліджень на історичну тематику. «Свобода – співіснування незгідних» [1125;8]. Очевидно, що таке «співіснування незгідних» складових історичного твору, якщо воно в принципі можливе, могло б наблизити нас до істини. Нове «повинно виникати в точці дотику» [1126;197]. Образ минулого, що покликаний стати історією, більшою мірою пов'язаний не так з подіями та речами, як з мисленням людини, що була їх першопричиною. Без мислення не було б історії. Свобода образотворчості постає запорукою диктатури істини.

Єдиний надійний спосіб не втратити власну історію – це зберегти її в собі. Немає історичного минулого окрім того минулого, що є у нашій свідомості. Немає іншого минулого, аніж образ цього минулого. Створюючи образи минулого ми, тим самим, формуємо історію. Історія є зафіксованим в образах усвідомленням буття, що минуло. Український народ, якого довший час стороною обходили епохальні події, пов'язані з практикою побудови власної держави, власних наукових, культурних та інших закладів, мав змогу реалізувати себе хіба що у власній духовній культурі. Історія українського народу, поза тим, стала історією становлення і розвитку його бунтівного етнічного духу, його етнічного самостворення.

У характері соціокультурних образів українського минулого відображені культивовані українським народом, як творцем образів, його власні етнічні характеристики. Наслідки українізації історії полягають у цілеспрямованій зміні суспільної свідомості шляхом сприйняття історичного минулого як певною мірою українського та відображення української історії як загальноісторичного минулого.

Етапи українізації історії:

- етап українізації етнічних та соціальних історій, що виявився у формулюванні ідеї етнічної спільності українців Східної та Західної України (друга половина XIX ст.);
- етап формування основоположних етнічних уявлень – образу держави та її інституцій, соціального об'єднання з його системою цінностей, етнічно-соціальних територій (початок XX ст.);
- етап «націоналізації» соціально-історичних уявлень під яким ми розуміємо формування національної ідеї, абсолютизації образів національного героя, національної держави, національної церкви, а також формування культу нації як системи домінантних націєобразів (20-30 рр. XX ст.);
- етап українізації світової історії з його формуванням образу українця – громадянина світу з метою збереження системи етнічних та соціальних цінностей шляхом їхнього поєднання з системами цінностей світової культури (40-50 рр. XX ст.);
- етап зародження та функціонування української культурно-історичної ідеї або ж етап сакралізації історії (60-90 рр. XX ст.);
- етап маргіналізації (десакралізації) української історії або ж спроба творення образів соціально-етнічної історії на замовлення окремих суспільно-соціальних груп (1991-2013 рр.);
- етап реалізації української полікультурної ідеї та включення образу українського соціуму в систему домінуючих уявлень світової історії (від 2013 р.);
- етап утвердження української надетнічності з його закликом «Українці всіх етносів, країн та народів єднайтеся!» як початок формування нового національно-культурного об'єднання.

Із завершенням процесу оформлення етнічної нації (поліетнічної в тім числі) буття етносу не завершується, а переходить у нову стадію: відбувається ревізія основоположних етнічних уявлень, має місце критичний аналіз культурних надбань, відбувається ревізування історичних досягнень етнічного колективу, на основі якого була сформована етнічна нація. Втім, будь-які твердження про хід історії є лише блідими тінями тієї сталої динаміки суспільного буття. Історія, як сукупність наших уявлень, у тому числі етнічних, політичних, наукових тощо, може зазнавати змін, навіть кардинальних змін її окремих складових, проте не може рухатися поза нашою уявою, а також вже наявними в нашому мисленні системами самоусвідомлення, самоорганізації, самоуправління та самовдосконалення. Зміна історичних уявлень є свідченням руху свідомості на шляху пошуку істини.

Етнос зобов'язаний винаходити історію: ні наявність біологічного, географічного, релігійного, комунікативного, політичного чи будь-якого іншого співжиття, ні можливість постійно контактувати з представниками інших культур та народів не зможуть замінити ті багатства та унікальність вже створеного етносом духовного світу, який цілковито належить саме йому і відсутність якого мала б стати для даного етносу його безповоротною втратою. Історія етносу є одним із найважливіших форм збереження та розвитку етнічної свідомості і, тим самим, примноження колективної енергії етнічної спільноти. Без збереження етнічного духу (енергії) етносом не може бути й мови про збереження його соціально-культурної цілісності. Намагання сформувати узагальнене філософське бачення сутностей через конкретне та одиничне є таким нащупуванням образу всезагального сенсу, яке дозволяє поєднати в конкретному філософському образі вже наявні й ще дотихчас не вирішені розбіжності, протиріччя, розмаїті не узгоджувані складові. Етнічна історія, укладена з образів суспільного минулого, є винайденням шляхів розв'язання етнічно-соціальних проблем через використання цієї історії як окремого способу розв'язання протиріч.

Використання етносом подієво-фактологічного матеріалу минулого з метою формування власної етнічної історії є логічно виправданим та онтологічно обґрунтованим: по-перше, логіка розвитку етносу вказує на необхідність формування його окремого й цілісного духовного світу, що має перспективи майбутнього розвитку, а отже, має й свої витоки у минулому; по-друге, необхідними філософемами, які б підтверджували особливий, етнічний статус соціуму є такі, що підтверджують його тяглість, закономірність, природність походження, нетотожність з іншими соціумами, духовність, моральність тощо, а тому дані філософеми слугують основоположними принципами, що підтверджують також і фундаментальні засади буття в цілому; по-третє, винаходження етносом його етнічної історії само по собі є підтвердженням етнічної феноменальності, неповторності, а звідси й унікальності, богом даності тощо.

Винаходження етнічної історії супроводжується:

- реалізацією трансцендентальної ідеї початку історії;
- констатацією наявності рушійних сил історії;
- окресленням кола дійових осіб історії;
- з'ясуванням іманентної ідеї історії;
- нострифікацією догматів історичної віри;
- визначенням історичних закономірностей етнобуття;
- проголошенням основних антагонізмів історії;
- етнізацією історичної драми;
- етнічним оформленням історичного часопростору;
- констатацією історичних змін;
- проголошенням норм історичної моралі;
- привласненням значимого для етносу минулого шляхом визнання його етнічно-історичним минулим.

Здатність українського етносу до усвідомлення власної історичності засвідчує про проходження ним етапу первинної етнічної самоідентифікації та його активною діяльністю у сфері творення, відтворення і перетворення власної духовної культури. Формування основаної на етнічно-історичній основі нової національної духовності і є українською перспективою.

Етнічна модель соціального буття може бути детермінована через визнання автентичності етнічної культури, а також через етнізацію свідомості представників самодостатніх соціальних спільнот, формування етнічних домінант духовного світу соціуму та, зокрема винаходження його етнічної історії і, насамперед, - через етнічну координацію різноманітних сфер як соціальної, так індивідуальної діяльності. Процес формування етнічної моделі соціального буття простежується значною мірою і в образах, створюваних у суспільному минулому. Відтак, будь-яка сутність відкритого нами минулого є позбавленою сенсу до тих пір, поки вона знаходиться поза простором свідомості людини, покликаної вдихнути у дане минуле цей сенс буття. Лише етнічне минуле має для етносу також і свій історичний сенс.

Вподобані нами образи суспільних історій залюбки відкривають свої етнічні обличчя. Етнічно-історичні стереотипи мають свої вади у тому, що перешкоджають розвитку образотворчого експерименту, та свої переваги у постійному акцентуванні на вже відомі соціуму образи і, тим самим, на демонстрації тяглості соціально-етнічного буття.

Тільки людина є мірилом сформульованих нею історичних істин. «Історикова картина минулого» є плодом його власної уяви, свідченням про події, якими він цікавиться» [1127]. Немає історії іншої, аніж та, що є виміром нашого ставлення до минулого. Василь Ключевський писав: «Так як предметом історичного вивчення слугує походження і накопичення відомого культурного запасу, а цей запас по частинах розсіяний в окремих умах і рідко з'єднується <> то, відповідно, повнота історичного вивчення неминуче залежить від широти особистого кругозору історика [1128;17]. Побоювання В. Ключевського щодо суб'єктивності окремих історій можна пояснити, проте, на загал, історична свідомість кожної людини є зразком суб'єктивного сприйняття минулого. Щодо об'єктивної моделі історії, то під нею нам слід розуміти не так збірку абсолютних істин, як загальноприйнятий у суспільстві зразок уявлюваного минулого.

Історія – лише засіб суспільного самопізнання. На зауваження В. Ключевського щодо «особистого кругозору історика» можна відповісти словами Г. В. Ф. Гегеля: «…в таких речах люди висловлюють максими свого народу і свої особисті погляди, виражають розуміння своїх політичних відносин і своєї моральності і духовної природи» [1129;2]. Слід додати, що будь-який історик – не лише особистість, а й член суспільства та суспільний глашатай минулого, а отже, його погляди є відображенням у найбільш досконалій формі наявних результатів суспільного пошуку історії.

Суспільство на певному етапі самоорганізації здатне створювати альтернативні системи цивілізаційних цінностей. На окремому відтинку соціальної спорідненості трансляція світоглядних образів є достатньою для підтримки цілісності соціуму, а окремі образи, що виходять за межі соціально установленого зразка, не становлять таку окрему групу образів, яку можна було б розглядати в якості альтернативної світоглядної системи. Разом з тим, при зростанні кількості альтернативних уявлень відбувається їх відмежування в окрему світоглядну систему, а уявлювана «меншість» у середовищі певного соціуму насправді стає лише видимою часткою сумніву, закладеного в наявній світоглядній системі на той час ще не поділеного протиріччями соціуму.

«Цивілізація розвивається, коли <> у суспільстві є творча меншість, здатна повести за собою інших» [1130]. Цивілізації дихають в спини етносу. «Етноси є породженням суспільства» [1131;17]. Спільна суспільна культура – скарбниця образів, реалізованих мисленням. З елементів культури складаємо пазли історії. З будь-якої історії визирає наявна у ній культура.

Історія, як спосіб поєднання етнічно-соціальних спільнот спільним суспільним минулим, є, безперечно, проявом гуманізму. Дегуманізації, як десоціалізації можна і необхідно протиставити перевірений століттями засіб соціального єднання на основі популяризації ідеології спільного суспільно-історичного минулого.

Історія є наукою про цінності, що мають значення, а отже, про їх походження, форми, способи визначення та перспективи. На загал, історія є розрізненням суспільних цінностей, що систематизовані в хронологічному порядку. «Теорія історії – (це) теорія розвитку суспільства)» [1132;65]. Відтак, історія – генеалогія суспільного ладу. Історія – лише мушля, яка за ороговіннями пощерблених фактів приховує сліпучу наготу нових суспільних ідей.

«Звичайно, можна розмірковувати про смисл і значення історії, про проблематику цінностей. Але твердження про цінності, осмисленості того чи іншого напрямку розвитку є не способом фіксації знань, а способом вираження відношення до світу, способом оцінки історії» [1133;107]. Пропонуючи різні системи відліку ми, тим самим, формуємо різні обличчя історії.

Історія є протиріччям між вічністю та дією. Драматизм етнічно-соціальної історії полягає в утвердженні неминучості історичних змін через революційні зміни соціуму та реалізацію історичних змін у зв'язку з наявними перетвореннями етносу. Але історія – не драма, вона – натхнення, яке ми черпаємо з минулого, вона – енергія нашого минулого. Мудрість минулого – єдине, що можемо взяти собі без докору й не обділивши при цьому суспільство. Мудрість історії полягає у винаході закономірностей формування образів минулого.

Етнічні закономірності мислення, а отже, і сприйняття минулого є іншими, відмінними від закономірностей, сконструйованих мислителями інших етносів та соціальних груп. Українська історія є зібранням чуттєвого світу українців, їх життєвої мудрості й снаги до життя, зведених воєдино з метою доведення їх реальності, вкоріненості у суспільні сутності, а відтак, і доведення світової значимості.

Етнічно-історична оцінка українського минулого є зміною значень в оцінюванні подій, явищ та фактів при незмінному значенні цінностей українського духу, волі, прагнення до життя, свободи вибору, перспективи розвитку, права мати власну історію.

У вірі сила. У вірі святість очікуваного. «Розвінчування віри в історію є другим після розвінчання віри в Бога кроком європейського нігілізму» [1134;9]. Віра у досконаліть мислення породжує найпотрібнішу із усіх релігій. Особливістю сакралізації образів минулого є надання цим образам статусу «непохитних стовпів історії». Втім віра в істинність будь-яких знань дозволить сприйняти ці знання некритично і засвоювати їх як належні. Цілковитий нігілізм змусив би нас відкривати закономірності буття щораз по-новому.

Елементи сакральності (навіть у формі антисакральності) притаманні різноманітним образам. Релігійне мислення не є винятковим і особливим мисленням, воно – лише окремий тип мислення, наявний у загальному процесі мисленнєвої діяльності людини. Здатність людини до сакральної мислетворчості знаходить своє відображення також і в реалізованих нею образах історії. Наука також потребує віри у істинність її результатів. Десакралізація історії веде до руйнування вже наявного образу світу.

Віра в історію є вірою в здоровий глузд, завдяки якому людина зуміла знаходити, використовувати та берегти досвід суспільного минулого. Думка про відсутність історії не завадить ще і ще раз використовувати цей величний і всезагальний образ для власних мисленнєвих потреб.

«Люди часто проповідують свою віру, коли вже позбулися її» [1135]. Чи не так само, як і шукачі віри, намагаються переконати себе в істинності втраченого минулого також і історики. Втім, вірити в минуле означає вірити в те, чого вже нема. Мусимо самі народжувати в собі свою божественну сутність. Лише породивши минуле в самому собі зможемо доторкнутися до його тайн.

Віра українського народу в його майбутнє постає основним догматом його історичної віри. Історія, як джерело фактів, залишається лише відправною точкою етнічних переконань і навіть трагізм історичного минулого слугує доведенням необхідності продовження соціально-етнічного буття, як перспективи суспільного розвитку.

Історія є збереженим в образах досвідом людського мислення. На думку Р. Дж. Коллінгвуда знання про минуле не є «організованим або виснуваним», а отже не є й історією [1136]. Історик із віднайдених та досліджених ним образів минулого створює свій власний образ цього ж минулого. Історія суспільства, як історія його уявлень, однак, має право бути науковим, а отже, організованим та виснуваним знанням про його минуле. З іншого боку, як зазначає Е. Лооне, «в науці не утверджують цінностей» [1137;135]. Історики іноді лише прикрашають фактами вже наявні в суспільстві аргументації. Історик є пропагандистом проголошуваних у суспільстві цінностей.

Згідно з аргументацією Г. В. Ф. Гегеля «нації чи народи (він вживав як тотожні поняття Volk та Nation) поділялись на «історичні» і «неісторичні» [1138]. «У своїй концепції нації Гегель використав розроблену ним у «Феноменології духу» методологію, за якою історія світу визначалась як прогрес в усвідомленні свободи» [1139;266]. Ю. Семенов, однак, вважає, що «соціоісторичний організм є окреме, конкретне суспільство, яке представляє собою відносно самостійну одиницю історичного розвитку» [1140;8]. А відтак, О. Палько робить висновок, що «варто <> надати кожній окремій національній групі права розвиватись за власними темпами та щодо власних кількісних і якісних показників» [1141;284]. Історія ж, як геній народного духу, в тій чи іншій мірі присутня у кожному з образів минулого.

Феномен привабливості історії полягає у наявності в ній узятих з минулого і ще не з'ясованих істин, в той час, як закономірність історичного факту перетворює його в технологію людського буття, позбавляючи неповторності, унікальності, а отже й історичності. Поза минулим не може бути історії, без минулого не може вирости нація. Дух нації піднісся над історією її культури. Образ нації виявився своєрідним засновком майбутнього українського буття, постав зразком нової культурно-політичної реальності, став закликом до творення майбутньої української історії.

В холодному подиху минувшини ми здатні побачити віддзеркалення сьогодення. Втім, історик мусить бачити у кожному згустку минулого бодай крихту ще більш давнього минулого. Лише ці три точки дотику до буття дозволяють знаходити площину історії. Історія українського народу є знаходженням та утвердженням його етнічності у суспільному бутті.

Історія є мистецтвом повернення поглинутого суспільним минулим людського генія. Українізація історії є історично сформованим способом соціально-етнічного самовизначення українського народу. Соціальне значення українізації історії полягає у поетапному збільшенні соціальної ролі етнічно-історичних уявлень українців та збільшенні впливу даних уявлень на світову соціальну спільноту з її системами поглядів, уявлень, переконань.

Носієм, хранителем, поширювачем і творцем вітчизняної історії є український народ. Без історії народ є безликою масою, без народу історія перетворюється в інформаційний надмір. Історизація українського минулого є досягненням розвитку духовної культури українського народу. Через українізацію історії український етнос формулював суспільству власні постулати його буття, розглядаючи будь-які пов'язані з ним події в якості суспільно важливих та етнічно значимих водночас. Етнос доводив, що є співучасником суспільного буття і його історія є частиною світової історії. В образах українського минулого світ отримав підтвердження високого рівня розвитку української духовної культури.

Шляхом українізації історії етнос розширив смислове поле своєї культурної діяльності, включаючи в обсяги власної мислетворчості також і багатий досвід суспільного, а також і власного минулого. Українізація історії стала тим необхідним матеріалом, який уможливив розвиток духовної культури етносу не лише завдяки спільності, мови, релігії та місця проживання, але й на основі численних матеріалів як суспільного, так зокрема, і власного соціального минулого.

Українізація суспільної історії стала можливою завдяки розширенню простору духовної культури українців, а також і через привласнення ними духовних пластів суспільного минулого. Для українського народу привласнена ним історія стала цементуючим розчином побудови власного етнічного світу. Процес українізації історії представляє собою включення українським етносом в склад його архетипних образів соціального мислення також і образів власного етнічного минулого. Оперування образами минулого призвело до збільшення простору духовної культури і засвідчило про зростання рівня етнічної свідомості українців. В обсяги народної образотворчості поступово було включено значний обсяг близького для соціального розуміння та доступного для пізнання образотворчого матеріалу, що прискорило настання синсуативного періоду розвитку українського етносу.

Разом із засвоєнням все нових образів минулого розпочався процес розвитку етнічно-історичної образотворчості українського соціуму у якому мало місце визначення моральних, естетичних, теологічних, звичаєвих та інших домінант етнічного буття. У зв'язку із зростанням обсягів етнічної образотворчості, що мали місце значною мірою також і через історичну образотворчість, інтенсивніше стала розвиватися і етнічна образософія історії. Ні рівень, ні спосіб життєдіяльності членів етносу не сприяли розвитку філософії образотворчості, але, разом з тим, образи, що демонстрували значимі для етносу етапи його історії, містили також і етнічно виражені філософеми.

Тоді, коли період переважаючого привласнення образів минулого та їх засвоєння в якості етнічно значимих образів переріс у процес етнічної образотворчості (зразки якої, щоправда, також містили з-поміж інших і привласнені етносом образи), тоді набули більшого розвитку процеси аналізу образів минулого та формування на їх основі ідеалізованих образів, що мали символічне значення. Через символізацію як узагальнення етнос формував таку множину значень образів, яка дозволяла проводити пошуки їх прихованого сенсу.

Переростання етносу з общинно-родової структури з її безумовною спільністю членів етнічної спільноти в умовну і необов'язкову спільність, якою став етнос, призвело до символізації образів етносу. Поширене використання етносом образів-символів разом з ідеалізацією образів наблизили етап етнічного філософування.[33] Завдяки створенню ряду загальнонародних історичних образів, таких як гайдамаки, козак Мамай, Олекса Довбуш, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко та багатьох інших було сформовано пантеон історичних героїв. Трагічність історичних подій та невмирущість народних сподівань на краще майбутнє призвели до появи етнічних варіацій історичної віри[34] Через розвиток історичних образів також було сформовано ряд загально-етнічних ідеологем, основними з яких стали звільнення Батьківщини від ворогів та побудова власної етнонаціональної держави.

Історична образотворчість українського народу, як невід'ємний елемент його етнічної та, зокрема, духовної культури, а також у зв'язку з розвитком філософської освіти, переросла у філософську творчість, у якій філософія історичного образотворення знайшла своє достойне та варте суспільної уваги місце. Спрямованість філософії етнообразотворчості на глибше пізнання процесу самостворення українського етносу неодмінно призведе до реалізації усіх творчих задумів, спрямованих на етнізацію суспільного буття.

---

33 Філософуванням, на наш погляд, є такий перебіг мисленнєвих актів, який передбачає включення в наукове, побутове, міфологічне чи інше мислення окремих компонентів філософського мислення. Філософування, на відміну від філософського мислення, не передбачає реалізації системної цілісності, дотримання загальноприйнятих норм логічних або топологічних побудов системи, онтологічних пояснень окремих філософем чи навіть поетики образу.

34 Одним з таких догматів історичної віри є вислів «Згинуть наші воріженьки», що нині відомий кожному українцеві.

Висновки до розділу 6

Народи, етноси та нації самостворюються через образотворчість. Будь-який образ є первинним і єдиним елементом мислеобміну в кожному соціальному середовищі. Образотворчість є, водночас, особливістю обміну соціальною інформацією, запорукою соціальних комунікацій, а також передумовою грядущих соціальних трансформацій.

1. Етнічна образотворчість є особливим видом соціальної діяльності, окремим способом соціально-етнічного самовираження, дієвим засобом етнічно-культурної трансформації та невід'ємною формою організації духовного буття. Етнічна образотворчість «індивідуалізує», унікалізує соціум. Образи народжують майбутнє.

Особливості вітчизняних трансформацій соціально-етнічних образів полягають:

- у наявності в української етнічної спільноти стійкої системи соціальних уявлень, не тотожних з уявленнями інших спільнот та таких, що зазнавали змін у відповідності зі змінами часопростору культури, трансформаціями соціуму та його соціокультурного оточення;
- у особливостях формування соціально-архетипних образів, що сприяли чи, навпаки, ставали обмеженням розвитку соціально-етнічної образотворчості;
- у розвитку стійкої системи колективних образів-уявлень, що поставали також і комплексом ідентифікаційних ознак соціуму та ставали феноменами соціально-етнічного мислення;
- у наявності потенції соціальних змін в етнічній структурі та появі носіїв відмінних від попередніх стійких етнічних уявлень і, в результаті, нових етнічних образів-ідентифікаторів як зразків видозміненої духовної культури етносу;
- у особливостях приєднання до світу етнічних образів реалізованих соціальних уявлень минулого та формуванні на їх основі системи етнічно-історичних уявлень.

Образи є зернами майбутніх культур, що можуть зрости на сприятливому для них соціальному підґрунті. Образотворчість – локомотив історії.

Історія людства є історією його мислення, відображеного в соціокультурних, етнічних та інших образах-уявленнях. Трансформації образів історії є свідченнями динаміки соціокультурної образотворчості та значимості фактора історичності у розвитку соціального мислення. Серед тисячі створених людством історій етнічно-історичним образам випала роль ідентифікаторів народного розуміння сутності минулого.

Етнічні історії відображають обличчя народу, що творив своє власне минуле. Мові образів та, зокрема, мові історичних образів притаманні передусім етнічні риси. Вона дозволяє формувати колективні уявлення про минуле через створення етнічно-соціального образу даного минулого та запровадження щораз нових архетипів соціально-етнічної образотворчості. Етнічна образософія історії є філософією етнічно-соціальної творчості, сформованою в якості наукових уявлень філософів про феномен образності народного мислення.

2. Соціокультурне значення етнічної образософії історії полягає у:

- формуванні методології пізнання етнічної образотворчості в цілому та створенні методології етнічної образософії історії;
- визнанні наявності в будь-якому соціокультурному середовищі соціально упорядкованих та етнічно вмотивованих елементів філософії образотворчості, що з'явилися в результаті стійкого суспільного інтересу до творення набутків культури та, перш за все, до збільшення простору духовного світу людини;
- примноженні досвіду образотворення та його осмислено-концентрованого субстрату в якості філософії образотворчості, яке стало можливим через наявність таких взаємовідносин між членами соціальних та, насамперед, етнічних колективів, що передбачали передачу наявного в образах досвіду мисленнєвої діяльності від одного покоління до іншого, від одного хронотопу до інших;

- активізації, примноженні та урізноманітненні продуктів соціально-етнічної образотворчості, що уможливили їх протонауковий, а відтак і філософський аналіз та призвели до створення етнічних філософій, суть яких полягає у обґрунтуванні закономірності буття етносу в сформованому ним образотворчими, образологічними та образософськими засобами уявному середовищі;

- визнанні за етносом можливості його самодостатнього буття та наявності перспектив його подальшого розвитку через реформування світу його образів у відповідності до стану світової культури та при умові впровадження елементів етнообразотворчості у середовище даної культури.

3. Етнізацією історії є цілеспрямований процес адаптації образів минулого до вже наявних зразків етнічної мислетворчості з метою формування необхідного образу світу як обґрунтування незаперечності, наявності, неповторності, неспростовності та необхідності етнічного буття. Етнізація історії відрізняється від націоналізації історії, перш за все, тим, що ціллю етнічної історієтворчості є розвиток однієї з окремих форм культури тоді як націоналізація історії слугує, здебільшого, обґрунтуванню значимості та потреби розвитку національних ідей.

Українізація історії має місце, по-перше, як етнічно-культурна імпровізація світової історії; по-друге, як образотворення української нематеріальної культури з її історичною складовою; по-третє, як формування на основі історичних фактів необхідних для розвитку української нації ідеологем; по-четверте, як суспільно-історична комунікація з її демонстраціями власних форм національного наративу, з'ясуваннями ролі минулого в міжетнічному та поліетнічному діалогах, включенням історичних метатекстів у формули націотворення; по-п'яте, як характеристика національно-історичної свідомості при умові формування етнічно-історичних типів націй. Українізація історії є свідченням включення історії в українську культуру і може бути використана в якості як етнічних, так і національних складових образотворчості.

Розділ 7 **МЕТАФІЗИКА ОБРАЗІВ**

Істина, як досконале узагальнене уявлення про конкретно мислиме, антропологічна та існує виключно у людській свідомості. Як закономірність тлумачень буття істина є лише продуктом допитливого розуму і не здатна пристосуватися до суворих реалій матеріалізованого світу. Відмінність між абсолютною та відносною істинами полягає у визначенні співвідношення між обсягами потенційного та фактичного пізнання. На шляху пошуку істини людина створює систему образів, що відображають міру її наближення до Абсолюту та, водночас, демонструють цілі, засоби, методи, можливості та прагнення до такого пошуку. Відмінності між «абсолютними» та «відносними» образами полягають у відповідності одних з них тій чи іншій суспільній ідеї (загального ідеалу) та відповідності прийомам і способам мислення окремої особистості – інших.

Істина демонструє відповідність людських знань наявному образу дійсності, об'єктивної реальності тощо, але, разом з тим, як образ потенційного, вона містить також і ідеалізоване тлумачення цієї дійсності, її деперсоніфіковане узагальнення, а отже, її наближення до бажаного, очікуваного чи передбачуваного. Відмінності між абсолютною та відносною істинами існуватимуть завжди, вони демонструють безкінечність можливостей людини у вдосконаленні нею власного розуму. Образ істини є демонстрацією досягнень пізнання, вершиною впізнаваного, однією із віх системи координат із назвою «людська свідомість».

Абсолютна істина, як така, що не може бути спростована, містить в собі всебічне знання про предмет та об'єкт пізнання. Творення образу абсолютної істини пов'язане з появою шкали суспільних оцінювань людини, що мислить, на її відповідність рівню суспільних знань про суще. Якщо сьогодні істина є сукупністю правил для окремого типу дискурсу, то образ абсолютної істини епохи постмодерну є не чим іншим, як матрицею правил суспільної комунікації.

Абсолютне знання складається з сукупності відносних істин, відносне знання є знанням до тих пір, доки містить у собі хоч якусь долю абсолютного знання. Абсолютна істина формується на основі таких первинних істин, як первинний факт, первинний принцип та первинна умова. Образ абсолютної істини є системним образом, що містить як, насамперед, інфообрази, так і ідеєобрази та необхідні для його розкриття логообрази. Крім того образ абсолютної істини містить у собі певну невизначеність, абстрактність, узагальненість, що уможливлює його різноманітну та всебічну інтерпретацію.

Образ істини засвідчує свою приналежність. «Кожне суспільство відповідно до стану розвитку його культури та історії виробляє своє розуміння істини, свою парадигму» [1142]. Абсолютність істини вимірюється її співвідношенням до суспільно сформованого у певному окремому середовищі узагальненого образу як абсолютно досконалого, так і абсолютно розумного. Кожен граничний образ, а метафізика виступає свого роду каталогом межових знаків, є демонстрацією Абсолюту, але не як такого, а лише сформованого у певному соціально-культурному та, водночас, регіонально-історичному і навіть релігійному середовищах. Відтак, абсолютна істина є, насправді, локальною, локальна істина може бути визнана у межах лояльного щодо неї мисленнєвого простору цілком абсолютною.

Цілком прийнятною є і точка зору про недосяжність чи навіть недоцільність досягнення абсолютної істини у кожній конкретній ситуації метафізичного розмислу. Існує думка, що «Важлива відмінність новітньої культури філософування полягає в іронії над амбіціозними претензіями декларувати остаточні відповіді на метафізичні питання про те, як належить людині жити, пізнавати, творити й ін.» [1143 ; 54-56] як також і подібна про те, що «Істинно метафізичне повинно утворювати лише своєрідну тіньову сторону певних розумових утворень і таким залишатися без спроб висвітлити або прояснити цю сторону. Адже істинно метафізичне все одно залишиться тінню» [1144].

Постметафізика є осягненням абсурду усвідомлюваної необхідності. Попри те, ми іноді твердимо, що «Людина зобов'язана допитуватися» [1145]. Насправді ж, мислення людини, хоче вона того чи ні, є безперервним творенням образів: монументальних, значних, повсякденних, дрібних, нікчемних; образів-хронометрів, що фіксують нескінченність мисленнєвих процесів. Розум людини може працювати над значними і не дуже проблемами, аналізувати, синтезувати, систематизувати, змінювати межі розумного, але не може не створювати образи – ці єдино значимі продукти титанічної праці людської свідомості.

Образ у його граничному значенні є межею абсурду, за якою ховається світ людських відчуттів, мислення, пізнання, здивування чи й просто цікавості. Адже «Людина здатна осмислити своє буття тоді, коли вона опиняється в граничних ситуаціях перед абсурдом» [1146]. Можемо також припустити, що абсурдність буття шляхом поетапного і все більш конкретного і реалістичного конструювання образів людське мисленн я «перефразовує» у цілковито іншу форму – у цілковито закономірний, обґрунтований і цілісний світ людського мислення, ноосферу, гіперпростір розуму.

«Вмістити свої абстракції у світі речей, які можна побачити, помацати і лизнути, наука давно не може», - стверджує Мирослав Попович [1147]. На рівні метафізики наші міркування про сутнє, однак, перетворюються у все більш грандіозні абстракції, що межують з цілковитою невизначеністю та його найбільш радикальною формою – абсурдом. Наша автентичність, як визначальний смисл буття, [1148], разом з тим, не є автентичністю, зведеною в метафізиці до абсурду, цілковитої невизначеності, хаосу, плину думок тощо. Шлях осмислюваного від абсурдного до абстрактного веде, по-перше, до ідентифікації первісно невизначеного, абсурдного, по-друге, до автентифікації даного абсурду в якості «засвоєного абсурду» або ж матеріалу для наступної мислетворчості, по-третє, до авторизації, а відтак і конкретної та все більш узагальнюючої, аж до абстрагування, реалізації цього матеріалу мисленням.

Мислення є творенням розумових (мисленнєвих) абстракцій. Однак, якщо «спроможність науки прямо залежить від того, наскільки їй вдається робити загальні теоретичні висновки з емпіричного матеріалу» [1149], то здатність метафізиків до філософського абстрагування пов'язана, насамперед, з відмежуванням продукції активного розуму від фактів, емпірики, інших вдяганок істини. Власне, абстрагування, що є перетворенням конкретного у загальне, постає також і переходом від загальнозрозумілого, до загально визначеного, а відтак, і до узагальненої невизначеності і далі до абсурду як цілковитої відсутності значимого у означуваному.

Ми розуміємо під мисленням процес образотворення і в цьому процесі поетапного формування образів від абстрактно-невизначених, тому, насамперед, абсурдних і неусвідомлюваних, до абстраговано-узагальнених існує єдність, цілісність, а в зв'язку з цим взаємопов'язаність складових, а також закономірність, що пов'язана з неперервністю та поступальним розвитком мислетворчості на кожному з його етапів. Мислення, незалежно від рівня осягнення його результатів свідомістю людини, що мислить, є триєдиним, тобто досвідомим, свідомим та позасвідомим процесом образотворчої діяльності, спрямованої на реалізацію довершеного образу світу.

Основою процесу мислення виступає творчість. Через творення мисленнєвих взірців, їх узагальнень, ідеалізацій, концепцій тощо людина розширює свій арсенал образотворчості та перестає при цьому бути лише репродуктором сформованих під тиском зовнішнього середовища образів, але й створює власний світ реалізованої уяви, розмислів, здогадок, задумів та переконань. Рівень образотворчості виступає мірою досконалості мислення, рівень абстрагування – рівнем довершеності образів. Людина не зобов'язана мислити, але людина й не може не мислити. Філософам слід ставити питання не так про «розумність» сучасної людини, як про вищий рівень володіння нею мистецтвом образотворення у порівнянні з іншими видами тварин.

Д. Хаустов зауважив, що «Мистецтво <> - це діяльність, що зупиняє діяльність і переводить в споглядання наші звичні смисли і жести, і, таким чином, відкриває їх для нового використання» [1150,283]. Мистецтво є перетворенням опредметненої / оречевленої реальності у її образ, в окремий сенс, що в результаті починає жити окремим життям, стає реальністю розуму, предметом зацікавлення свідомості, матеріалом наступного мислення. Можна також додати, оскільки посилання зроблено на «Лекції по філософії постмодерну» згадуваного вище автора, що сучасна метафізика, як привид того апріорі розумного, якого ще наразі немає, породила також і мисливців за метапривидами в особі її деконструкторів з їх підсвідомо-первородними як для мисливців бажаннями пошматувати будь-яку наділену життєздатністю мисленнєву конструкцію, поділити її на придатні для осмислення шматки, заявити про її приреченість. Метафізика образотворчості постає історіографією постмодерну.

Існує думка, що «Об'єктом метафізичного зацікавлення виступає не окремий факт, а тотальність історичного буття» [1151, 52]. В такому випадку метафізиці «прийдеться змиритися з думкою, що «істин» може бути декілька, кожна з яких вінчала би певну концептуальну версію (концептуальну схему) реальності» [1152, 52]. І якщо «Об'єм історичної інформації потенційно безкінечний» [1153, 48], то «Потенційно будь-яку антропо- і соціогенну інформацію можна розглядати в якості історичної» [1154, 49]. Насправді ж, історією є викликана соціальними змінами суспільна увага до мисленнєвих конструктів, реалізованих в якості домінантних образів того чи іншого наявного або й уявлюваного соціально значимого минулого. Історія, як цілісність, є ідеалізацією минулого, вона є реалізованим уявленням логічності та взаємозалежності подій, взаємовпливу обумовлених факторів, узгодженості понять, взаємовигідності іноді не узгоджуваних концепцій. Історія – натурфілософія втраченого часу. Поза історією є лише історії, яким ми не надаємо значення. Історія є всім тим, чому ми намагаємося повернути сенс.

Філософія образотворчості з її історіями зміни мислення, численними психологічними, соціально-семантичними, етичними, логічними, систематологічними та типологічними теоріями є тим інструментом наукового дослідження, який дозволяє наблизитися до пізнання соціального феномену образу та його місця в соціокультурній реальності. Образотворчість є єдиною формою мислення, образософія постає узагальненою теорією усіх без винятку мисленнєвих операцій.

Психологічні дослідження образотворчості дають підстави сформулювати такі основні етапи образотворення, що відбуваються завдяки діяльності людської психіки, як створення образу психічного реагування (реактивного образу); формування на основі внутрішнього діалогу асоціативного інсайт-образу та його наступного емоційно-вольового реконструювання; створення на основі образів-відчуттів та образів-сприйняттів також і образів-почуттів, що зберігаються в емоційній пам'яті людини і є основою її творчої активності.

Етнічні та соціальні психообрази засновані на використанні психічно конституйованих образів-прототипів та образів-стереотипів в якості родових соціально-етнічних ознак. Переосмислення внутрішніх «Я» образів веде до створення образу світу як «Я»-реагування на буття, а при цьому відбувається перетворення домінантних психообразів у архетипи творчості.

Соціальна роль образотворчості полягає в тому, що внаслідок розвитку суспільних комунікацій будь-які образи стають основою комунікативного обміну та, як наслідок, елементами соціального мислення й отримують нове суспільне призначення. Через взаємообмін все більшою кількістю образів людина розвинула своє мислення, вдосконалила його та, зрештою, зробила універсальним, а значить загальнодоступним, соціальним. Образи є саме тим колективно породженим коконом, з якого вилупився незграбний як гусениця індивід, що прагне, перевтілюючи первісно створений образ, стати геніальним метеликом суспільного буття.

Суспільна. мораль є історично сформованим обсягом нормативних образів. Виникнення моралі пов'язане з наявністю дисонансу між групами етнічних, соціальних, колективних та інших образів та утвердженням тих чи інших суспільно значимих образів в індивідуальній свідомості в якості пріоритетних. Через постійну потребу оновлення моралі і виникла етика. Сутність етики образотворчості полягає у створенні на основі раніше утверджених образів-прототипів, що регламентували дії людини в соціальному середовищі, таких мисленнєвих образів, котрі мали б стати зразками моральних діянь у майбутньому.

Логіка образів ґрунтується на створенні «логічного ланцюжка зв'язків» між внутрішніми образами, створеними в результаті відображення дії різноманітних стресорів та не менш різноманітних реагувань на них на різних рівнях свідомості індивіда. Таку перцепцію логічних зв'язків індивід свідомо або підсвідомо проектує на всю свою образотворчу діяльність, створюючи при цьому своєрідний логічний алгоритм побудови мисленнєвих образів. Як соціально-етнічна, так і соціальна логіка в цілому, ґрунтуються на апріорному визнанні історичних образів етносу та соціуму закономірно-логічними й такими, що постали на основі історичного досвіду.

Логічне обґрунтування образотворчості полягає у визнанні логічних операцій над образами в якості закономірних для наявного домінантного типу суспільного мислення. В результаті поетапних перетворень внутрішній образ отримує властивості різних за своїм значенням приєднуваних до нього образів та стає при цьому системним, тобто таким, що містить різнопланові й різнорідні складові, залишаючись при цьому цілісним та отримуючи на кожному етапі систематизації (тут «систематизація» - включення до системи) нові структурні елементи. Збільшення та, відповідно, ускладнення «логічного ланцюжка» робить образ більш складним та багатозначним, але, проте, збільшує шанси його розриву та, відповідно, веде до появи нового ланцюжка.

Реалізація внутрішніх образів у зовнішньому по відношенню до мисленнєвого апарату індивіда середовищі веде до їх різнопрочитання та створення на цій основі різноманітних культурологічних систем. Соціальна-етнічна, релігійна, виробнича, родова, політична та інші суспільні групи формують на основі загальноприйнятих ними образів власні образологічно-ідентифікаційні системи. Образ, сформований мисленням людини, не може існувати сам по собі, він завше є опертим на системно-цілісний досвід соціального творчого мислення. Систематика системних образів веде до дослідження образологічних полісистем та пошуку мисленнєвих універсалій.

Типологія образів в даний час є предметом дослідження різних наукових дисциплін: психології, мистецтвознавства, етики та естетики, етнознавства, соціології тощо. Філософські проблеми типології образів висвітлені здебільшого у лінгвістичних дослідженнях та потребують ретельного опрацювання у образософії. Наявні академічні постулати типології, що є невід'ємним предметом критики філософів постмодерну, засвідчують про відсутність не так досконалих типологій, як єдиного теоретико-філософського підходу до цієї проблеми. Типізація будь-яких об'єктів сама по собі не може бути ні досконалою ні невигідною; оцінювання типізації образів полягає у якості системного обґрунтування за їх допомогою тієї чи іншої наукової концепції. Типологія концептуальних образів постане загальнотеоретичною основою типізації, окрема типізація концептуальних образів визначатиме зміст усіх без винятку наукових досліджень.

Такі філософські дисципліни як систематика і типологія постають неодмінними складовими образософії та демонструють її включення у наукову традицію і масштабність обсягу досліджуваних образів. Разом з тим, будь-яку систематизацію та типізацію реалізованої людської уяви слід вважати неповними з огляду на те, що обмежена власними незворушними правилами наука перестає бути наукою як окремим образом буття, стає догмою та перешкодою для наступних етапів пізнання.

Створення «Людиною творчою» системи образів та поява у індивідуальній, соціальній чи етнічній свідомості причинно-наслідкових зв'язків між даними образами, їх системами а також видозмінами та складовими веде до пізнання суспільної етіології образотворчості. Здатність до активної образотворчості піднесла людину над світом живої природи. Фундаментальними основами образотворчості стали:

- Наявність чутливого до сприйняття та здатного до численних різноманітних реагувань мисленнєвого апарату як неодмінна передумова процесу образотворення;
- Набутий впродовж довготривалого періоду досвід образообміну, якого вдається досягнути через постійне перебування наділених розумом істот у соціальних утвореннях та у зв'язку з потребою реалізації численних безпосередніх контактів і опосередкованих взаємодій як між членами соціуму, так і з природним та, значною мірою, соціальним оточенням (соціалізація є каталізатором образотворчості, образотворчість – основа соціалізації);
- Комунікативна складова образів, як передумова інтенсивного взаємообміну образами у соціальному середовищі;
- Інформаційна складова образів, що уможливила конструювання різноманітних за формами людських уявлень;
- Чуттєва складова, завдяки якій при наявності розвиненої психіки розумні істоти мають змогу долучитися до образотворчості ще на досвідомому рівні, тобто тоді, коли наділена розумом істота ще не здатна осягнути причин, суті, технології та наслідків власної образотворчості;
- Здатність розумних істот до сакралізації та секуляризації образів, як формування/розформування на основі вже наявних результатів образотворчості домінантних уявлень, що є практичними відображеннями наслідків соціальної еволюції;
- Оцінювальна складова образів, застосування якої дозволяє розумним істотам при наявності достатнього аналітичного, узагальнюючого та конструктивно-творчого досвіду і стабільності чуттєвих реагувань сформувати основи власної моралі;

- Здатність до поетапного формування образу від перших синкретичних і таких, що були збережені в пам'яті, слідів чуттєвих реагувань до образів-архетипів (тут «архетип» - перша іскра майбутніх енергій свідомості), далі чуттєвих, почуттєвих (тобто після-чуттєвих), а також перетворюючих, узагальнюючих, аналітичних та інших образів, а відтак і ідеєобразів з домінацією наявних у них ідеологем та концептуальних образів, як стратегічно важливих уявлень;

- Систематизація набутого досвіду образотворчості та формування стійких цілісних полікомпонентних уявлень як «внутрішніх образів світу», так і етнічних, повсякденних, національних, соціально-релігійних, суспільних та інших форм майбутньої образотворчості.

Онтологія образотворчості постає вченням про першооснови творчої діяльності людини, а також про фундаментальні значення образів у формуванні свідомості та самосвідомості наділеними здатністю до творчої мисленнєвої діяльності (тобто – наділених розумом) живих організмів. У зв'язку з наявністю у світі помислів об'єкта і предмета мислення виникло наше уявлення про суб'єкт-обєктні відносини. Очевидно, що дуалізм суб'єкта та об'єкта, а також їхня опозиційна єдність неодмінно мають привести людину до думки про наявність між парою опозиційних один до одного елементів певної «взаємодії протилежностей» [1155]. Насправді ж наш розум не взаємодіє з об'єктами зовнішнього світу людини (безпосередні контакти з об'єктом зовнішнього світу має людина, яка володіє органами зору, слуху тощо), а лише створює образи даних об'єктів та в результаті формує образи зовнішнього світу. Для розуміння процесу мислетворчості / образотворчості, на наш погляд, слід розглядати роль окремих функціональних складових людського чи іншого мозку у побудові образу, а не лише теоретизувати про роль особини, особи чи особистості у мислетворенні в цілому. Відповідно, ми можемо стверджувати про активні реагування нашого мисленнєвого апарату (в даному випадку – мозку) на результати діяльності іншого розуму, а також і на результати власної мислетворчої діяльності.

Мислення є процесом формування окремого відмінного від інших типу реальності – духовного світу людини. Уявлення є безпосередньою образотворчою дією, подоланням дисонансу свідомості, творенням образів через наявність різного роду сигналів живого організму. Наш розум оперує наявними уявленнями про об'єкти, тобто образами, що їх сам і створює, привласнює чи отримує іншим способом. Наш розум взаємодіє зі світом та самим собою за посередництвом образів, як реалізованих уявлень про себе та світ навколо себе. Образ є, якщо використовувати суб'єкт-об'єктні опозиції, суб'єкт-об'єктною реальністю, першоосновою формування духовності.

Духовністю Сергій Дацюк називає перетворюючу свідомість творчість, «творчість на рівні фундаментальних перетворень» [1156]. Духовність – система образів, що стає тезаурусом людських вчинків.

Людина контактує з матеріальним світом завдяки наявності відчуттів, пам'яті, здатності до мислення, можливості набуття досвіду та завдяки наявній у неї здатності до образотворчості., завдяки яким вона формує власні уявлення про контактне середовище та на їх основі формує і власну духовність. Духовна людина переносить свої реалізовані раніше уявлення також і на матеріальний світ, одухотворяючи його, перетворюючи його у своїй свідомості в нематеріальні образи.

Реальність є настільки багатогранною і різноманітною, що не може поміститися в людській уяві. Разом з тим, людина, що має певний обсяг знань та досвіду, а також володіє даром сприйняття реальності як певної системної цілісності, здатна на цій основі сформувати узагальнюючий образ світу. Якщо виходити з нашого усвідомлення неможливості абсолютного пізнання реальності, слід визнати, що сформований нами образ реальності, у якому, цілком очевидно, відсутні окремі складові, що були несуттєвими при формуванні даного образу реальності, то ми маємо називати цей образ реальності моделлю (об'єктивно існуючої) реальності.

Дослідження соціальної реальності не лише викликає потребу, але й дозволяє людині сформувати модель даної соціальної реальності. Така модель є образом, що складається із вже реалізованих людиною уявлень (образів) та не враховує як несуттєві, окремі наявні, але ще не впізнані або вже не актуальні для неї риси соціуму. Важливими системообразами соціальної моделі світу є соціальна картина світу, соціальна віра, соціальна культура, воля соціуму та зразки міфопоетичного мислення.

Людина соціалізується, використовуючи зразки мислення інших людей. Модель соціальної реальності, створена із сформованих окремими людьми образів є також сукупним образом соціальної реальності та відображенням соціально уявлюваної дійсності. Поєднання моделі соціальної реальності з окремими моделями культури дозволяє сформувати на їх основі соціокультурний образ реальності.

Соціальна історія є такою моделлю минулого, яка дозволяє пояснювати за допомогою фактів закономірність буття соціуму. Соціальна історія є окремим образом соціуму, формування якого ґрунтується на використанні знань про минуле. Сукупність знань про соціум, укладених у хронологічні послідовності, є історичним образом соціуму, його історією.

В образотворенні має місце моделювання процесів, що реалізуються в часопросторі соціокультурної реальності. Модель процесу, зокрема, виступає як кореляція співвідношень між станами соціотворення та суспільного хаосу. Модель соціуму, якщо вона створена самим соціумом, є зручною формою акцентуації соціальних потреб, проблем, помислів та помилок. Створення моделей соціуму дослідниками даного соціуму є необхідною та доцільною формою розв’язання ними теоретичних соціальних завдань, а також і дієвим способом дослідження окремих сторін життєдіяльності соціуму. Разом з тим, моделювання позбавляє образ його непередбачуваності, потенції переосмислення, спонтанності, а отже – мобільності у пошуку істини.

Розглядаючи ту чи іншу соціокультурну модель, ми повинні враховувати її походження, мету створення, середовище реалізації, рефлекторні чинники тощо і, тим самим, наблизити моделювання до образотворчості. Лише образ соціокультурної реальності є її найбільш довершеною моделлю, дослідженням якої можна керуватися задля пізнання закономірностей розвитку, становлення та життєдіяльності соціуму.

Культура – результативна реальність організованого соціумом мислення. Соціум є продуктом культури, яку він намагається змінити. В образі соціуму відображення його культури. Змінюючи себе, людство, цим самим, змінює і свою культуру, змінюючи культуру, змінює і себе. Мислення соціальної людини є віддзеркаленням протиріч між соціумом та його культурою. У пошуках взаємозалежності між суспільством та його культурою мало місце зародження історії. Історія – хронологія розвитку та розв'язання протиріч. Уявлення про історію є єдиним програмним документом історизації минулого, як тієї тепер вже обтяжливої процедури узагальнення змісту та ролі упорядкованих у хронологічному порядку суперечливих образів соціокультурного буття. Через історизацію соціальних уявлень в якості реалізованої інваріантної моделі людських помислів постала й історія, що слугувала доповненням моделі соціокультурної реальності в якості її доповнення та своєрідного тлумачення.

Історія – тьмяна тінь образу світу, що не дозволяє побачити в світлі реальності барви соціального минулого, але, разом з тим, надає шанс соціуму оглянути світло цієї реальності, окреслюючи її контур своїм мороком численних тлумачень та фактів. В історії відображені реальні набутки соціальної свідомості, сконцентровані надбання соціальної пам'яті, реалізовані потенції творчого мислення. Історія, як минуле, зосереджена не так в манускриптах істориків, як, більшою мірою, у філософії соціальних спільнот, чия колективна свідомість є концентрацією образів їхнього соціального минулого.

Численні інтерпретації історичних уявлень минулого засвідчують про відсутність тотожності між історією та минулим: історія є образом минулого, минуле – зафіксованим в образі об'єктом пізнання. Процеси пізнання потребують творення все нових цілеспрямованих образів. Образ мав би потребувати його збереження та забезпечення від іншопрочитань, тільки у цій первісній формі він є до певної міри об'єктивним відображенням сконструйованих соціумом уявлень про минуле.

Мисленнєвий дисонанс між наявними образами минулого, відображеними як у історії, так і інших збережених образах соціального буття, що є продуктами пізнання, провокує до створення абсолютно нових зразків образотворчості. Образ є реалізованою мисленням реальністю, призначеною для руйнування реальності невідомого, зайвого, несуттєвого, недооціненого та реалізацією нової реальності, більш масштабної за обсягом вкладених у неї помислів, більш очікуваної та вдосконаленої. Образ – реальність уявлюваного.

Як індивідуальні, так і соціальні оцінки минулого також є історією – цим неперевершеним за обсягами використаного матеріалу та втіленості різноманітних ідей цілеспрямованим вигадуванням минулого. Історія є інтерпретацією уявлень про буття. Буття, в силу своєї ідеальності, не потребує історизації свого минулого, воно відображене у свідомості безкінечністю його різноманітних проявів. Історія є зафіксованим в образах свідченням плинності й скороминущості моментів буття.

Феномен історичної пам'яті є свідченням соціального споріднення мисленнєвої діяльності із соціальною пам'яттю, до якої час від часу звертаються індивіди для підтвердження існування того чи іншого минулого. Новою формулою історії має стати концепція образотворення минулого, яка дозволить через аналіз відмінностей між різними уявленнями цього минулого та оновленими пагонами майбутніх розмаїтих історій перейти до реальності образів сконструйованих соціумом історій його минулого.

Історія є комунікацією з минулим. Із всіх потенційно можливих комунікацій соціум уподобав собі саме ту, яка дозволяє використання аргументів соціальної пам'яті в якості комунікативних патернів, що мають підтверджувати реальність проголошуваного ним буття. Історія – соціальна парасолька, що слугує захистом соціуму від саморуйнації та агресивного впливу мінливих соціально-культурних чинників.

Інтерпретації історичних образів як філософами, так і іншими мислителями таки є спробами уявити, а відтак, відтворити у свідомості минуле, формуючи в якості головних аргументів його достовірності все нові та нові образи. Ми не можемо ігнорувати історію, вона – величезний пласт духовної культури, який засвідчує неперевершеність феномену образного мислення людства впродовж тривалого періоду соціальних еволюцій. Через історію, як витвір стурбованої минулим уяви, соціум прийшов до розуміння створених ним образів в якості фундаментальних складових його соціального розвитку. Історія – нянька соціуму. Остерігаймось несвіжих історій, вони є вже заготовленими кимось напівфабрикатами призначених до реалізації уявлень про минуле. Образософія – постісторія, алгоритм пізнання минулого.

Образи, у яких втілені, реалізовані та відображені особливості буття соціуму є його історією, що зберігається, поширюється, оновлюється та відтворюється даним соціумом з метою становлення та підтримання соціальної єдності, підтвердження основоположних засад соціального буття, організації перспектив соціального розвитку, реалізації захисту та самозахисту, а також з метою самоствердження, самотворення, самоорганізації, самовдосконалення та самоаналізу.

Взаємозв'язок між соціумом та його соціальним, етнічним, історичним, релігійним, політичним, екологічним, повсякденним, філософським і іншим буттям полягає у створенні в процесі образотворчості розвиненої, цілісної і добре розгалуженої системи логічних обґрунтувань закономірностей соціального буття.

В соціальних дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців відсутня ідея універсальної методології дослідження суспільно-значимих проблем. Втім, соціально-філософський аналіз образів передбачає проведення досліджень образотворчості, через те нами запропоновано визнати соціальну образотворчість об'єднавчою ознакою соціуму та на даних засадах трактувати як зазначені нами, так і інші соціальні дослідження. Проблематика значної кількості соціально-філософських досліджень, що полягає як у різноманітності дефініцій, так і в наявності різноманітних авторських інтерпретацій універсальних філософських визначень, може бути подолана шляхом формування концепції соціальної образософії. Нами запропоновано використання при проведенні філософських досліджень авторських концептів соціального тлумачення історичності, образного трактування науки, релігії та міфу, зв'язку соціального буття з розвитком соціальної образотворчості та ін., які й дозволяють сформувати цілісну філософсько-культурологічну концепцію соціально-історичної образотворчості. Соціальна образотворчість є аналізом сенсів соціального буття. Соціум, шляхом організації кластерів соціальної пам'яті, соціальної свідомості, соціальних уявлень, соціальної психіки тощо формує власне колективне розумне буття. Зміна структури образів соціуму пов'язана із зміною етапів колективного буття складним ланцюгом локальних фізичних, культурних а також духовних взаємодій, але так само пов'язана із невідворотним тиском глобальних факторів зовнішнього впливу. Сьогодні не достатньо розглядати сукупність факторів соціального розвитку, як єдино-цілісну й досконалу у своїй завершеності соціальну картину світу. Дослідження соціальних образів дозволяє представити соціум, як складний і багатогранний образ з елементами становлення, розвитку та згасання, і в цій еволюції смислів, емоцій та справ угледіти наявність у даному образі певної кількості більш чи менш автономних систем, які, попри те, що функціонують за своїми законами, мають у своїй основі єдині соціальні закономірності образотворчого мислення.

Аналіз матеріалів соціально-історичної образотворчості дозволяє зробити наступні висновки:

1. Конструювання соціуму є колективним творенням образів його історії, здійснюваним під тиском зовнішнього оточення шляхом визнання окремих аспектів суспільного минулого в якості його соціального минулого.

2. Соціалізація суспільно-історичних образів через надання соціальних рис та ознак результатам індивідуальної та суспільної образотворчості дозволила соціуму організувати власний значимий простір образотворчого мислення.

3. Сутність соціалізації особистості є сприйняттям, зміною та поширенням образів соціального світу цією особистістю через визнання нею соціальних образів в якості складових елементів свого власного минулого. Уявний договір взаємовизнання, підтримуваний соціумом та окремою особистістю є, по суті своїй, історизацією особистості та підтвердженням наявності соціальних складових в архітектоніці історичних образів.

4. Обов'язковою умовою соціалізації образів минулого має стати їх визнання в якості об'єктів історії та науково-історичних, мистецтвознавчих, філософських і інших досліджень.

5. Соціум є колективним (груповим) членом суспільства, що створило культуру, тому образам історичних культур притаманні соціальні ознаки, а образи суспільної культури зазнають соціального впливу.

6. Завдяки укоріненим в минуле мовленню та дискурсу історична образотворчість набула статусу «історії соціального минулого».

7. Через соціальну текстуалізацію образів та завдяки суспільному поширенню текстуалізованих повідомлень як «історії соціального минулого» дана сукупність образів перетворилася в «історію» як «реальний процес розвитку суспільства в цілому, його різновидів, окремих цивілізацій, етносів, країн, а також форм, сфер, явищ та інших виявів життєдіяльності суспільства» та науку про дослідження суспільного минулого [1157;255].

8. Соціальні деформації та соціальні ревізії образів, соціалізація знань та історії людської діяльності, а також політизація соціуму та процеси формування соціальних інституцій призвели до реалізації потреби історичного виховання як способу організації соціального середовища.

9. Творення історичних образів спонукало до осягнення ідеї історії, формування на її основі соціальних, етнічних, політичних а також суспільних (світових) історій в той час, коли поява віртуальних та цивілізаційних образів призвела як до соціального, а отже й етнічного, політичного чи іншого «занепаду історії» [1158], [1159] так і до пошуку «майбутнього історії» [1160]. Втім, у результаті соціального вторгнення в минуле «реальні процеси розвитку» постали імплікацією образів суспільства.

10. Завдяки аналізу ролі історичних образів у формуванні соціальних спільнот можемо зробити висновки, що історизація соціуму та соціалізація історії є такими двома взаємопов'язаними процесами, завдяки яким соціум через образотворчість конструює свою тяглість, феноменальність, суспільно-хронотопну бінарність, здатність до регенерації та ренесансу.

11. Соціальна історія є основаним на феномені образотворчості колективного мислення духовним надбанням розумно організованого світу.

12. Зміна образів соціального минулого, створюваних соціальною спільнотою, викликана потребою реформування соціальної ідеології, методології та філософії задля збереження функціональної цілісності та соціальної конкурентоздатності даної спільноти.

13. Уніфікація соціально-історичних уявлень, якій передувала історизація колективного минулого, призвела до диверсифікації соціально-історичних образів, спрямованих на уточнення та вдосконалення комплексу соціальних ідей.

14. Ідеологізація соціально-історичної образотворчості відбувалася на рівні з мультикультуралізацією та руйнуванням соціальних історій і ставала основою для їх перегляду та проведення нових соціальних реформ.

15. В процесі соціально-історичної образотворчості соціум «винайшов» ряд мегаобразів, що стали основою демонстрацій історично-образотворчої системи - соціальної свідомості, соціальних поглядів, уявлень та переконань, а також соціального світогляду, пам'яті й досвіду – як основоположних чинників формування соціальних спільнот.

Соціальна образотворчість є одним із тих способів міжособистісної, колективної та суспільної комунікації, які дозволяють поєднувати людей шляхом формування їхніх спільних уявлень про себе, своє соціальне, культурне, природне й суспільне оточення, а також і навколишній світ. Соціальна образотворчість – інструмент соціальної комунікації, дієвий фактор соціального єднання.

Соціалізація – здатність розумних істот до колективної і взаємно підпорядкованої мислетворчості. Соціалізація наблизила людство до створення сфери людського розуму на планеті Земля. Наявність спільного арсеналу образів культури призвела до появи спільнот, здатних до тривкого й соціально тотожного спільного мислення. Майбутнє людства у всезагальному обміні образами. Перспектива людського розуму у його доповненні образотворчим мисленням машин.

Образотворчість, як форма організації духовного буття, призвела до появи етносів – значних за чисельністю та наявністю спільних результатів образотворення груп людей, поєднаних спільністю соціально-комунікативних образів (мови культури), зокрема таких як фонетичне мовлення, писемність, мова синкретичних умовних знаків тощо, наявністю спільної території їх родового походження (топосу культури), тотожністю колективних уявлень про власне історичне минуле, спільністю долі у коловороті історичних подій, єдністю витоків власного культурного буття (архетипів культури) та ін. Образотворчість, як форма реалізації людського буття, є тією грандіозною даністю, що дозволяє розрізняти людей, народи та етноси, реалізовувати плани та задуми, вести пошуки нового і незвіданого, формулювати грандіозні ідеї, бачити і відкривати нові реальності.

Всеохопний набуток образів, реалізований представниками різноманітних прадавніх культур на території України закономірно призвів до появи українського етносу – цього багаточисельного соціального колективу, що, увібравши в себе все багатство уявлень різних народів про Всесвіт, природу, суспільство та власне колективне буття, сформував на основі здобутого досвіду власну самобутню культуру – мовну, побутову, сакрально-міфологічну тощо, на загал – власну культуру суспільного мислення.

Соціально-етнічна образотворчість українців призвела до появи усталених артетипів культури[35] - етноляльки, етнічних обрядів та традицій, представлених зразками міфотеологічної культури етновірувань, збережених до наших днів прадавніх релігійних уявлень, етнічно переосмислених християнських обрядів та вірувань в тому числі таких як Медовий чи Яблучний Спас тощо, представлених у якості культурних зразків побутових уявлень, що виявилися у ставленні до хліба, обходженні печі, вигону худоби на полонини та багатьох інших, а також етнофольклору та, зокрема, дивосвіту української етноказки, традиціювання доісторичних культів (наприклад культу дерева, вогню, води та ін.), появи художніх етноремесел.

Одним із способів реалізації етнічної образотворчості є формування етносом усталених символів його етнічної культури в якості архетипів етнічного мислення, в тому числі архетипів етнотопосу, етномовлення, етноминулого, етновірувань тощо. Разом з тим, в Україні через наявність родових, регіональних та інших відмінностей набули поширення і соціально-етнічні та регіонально-етнічні архетипи етнообразотворчості, що постали яскравими прообразами як вже наявних, так і майбутніх самобутніх образів-уявлень.

---

[35] «Артетип» - творчий тип (Див. напр. «Етнопсихологія як наука про етнічну самоорганізацію» (2016) чи «Артетип досконалої людини як феномен суспільної свідомості» (2002).

На основі етнічних уявлень українців про минуле постала наша етнічна історія, що з часом набула статусу етнічно-ідентифікаційної ознаки українського соціуму. Формування соціально-етнічного інтелекту на певному етапі образотворення культури увінчалася створенням українським етносом основ етнічної філософії мислення (етнообразософії), реалізованої кращими представниками українського етносу в нетлінних зразках етнічних образів України, українців та осягненого їх свідомістю світу.

Заглядаючи в минуле свого колективного буття знаходимо в ньому такі самородки образів колективного мислення, такі соціально-духовні цінності, яких там може ніколи й не було, але які нам би стали вкрай необхідними вже сьогодні та які ми і справді знаходимо, відкриваючи душу тому минулому й наповнюючи ним розум, щоб іти далі, вперед із наповненими бесагами істин.

Метафізика образотворчості може бути представлена:

- метафізикою уяви;
- археобразософією з її розвідками щодо походження сприйняття, мислення, розуму та свідомості;
- філософією чуттєвого світу;
- метафізикою духовності;
- соціальною образософією;
- понятійною образософією;
- філософією ноосфери (образосфери) й футурологією суспільного мислення;
- метафізикою образотворчості андроїдного або ж штучного емоційного інтелекту та образософією майбутнього.

Людина сприймає світ в якості образу, людина ж створює образи світу – світ впізнаваний через здатність людини оперувати продуктами як власних, так і соціальних уявлень. Свідомість – фабрика образів. Суспільство – продукт, виробник і споживач уяви. Образами нашого мислення зшитий у цілісність Всесвіт.

Висновки до розділу 7

Результатом образотворчості у її найвищій інстанції є істина. Наявні результати досліджень метафізики образів дають підстави стверджувати, що:

1. Образософія є метафізикою образотворчості.
2. Здійснене на підставі теоретико-методологічного аналізу наявних науково-філософських досліджень у галузі психології, соціології, літературознавства, етнології, філософії історії та ін. соціокультурне осмислення образотворчості обґрунтоване потребою розвитку теорії та філософії образотворчості.
3. Через сукупність етіологічних складових процесу образотворення (психічних, соціальних, семантичних, етичних, логічних, систематизаційних, типологічних тощо) виявляються особливості образотворчості, а знаходження психологіки, логіки, етики, типології та систематики мислення дозволяє також з'ясувати і філософські закономірності образотворчості.
4. Філософське узагальнення в його суб'єктивно-чуттєвій формі апріорі присутнє в кожному з уявлюваних образів в якості «мисленнєвого ембріону». Уява в якості механізму реалізації мислення виступає таким комбінуванням чуттєво-філософських засновків, яке дозволяє казуальну об'єктивацію образу. Генерування образу як об'єктивної реальності відбувається шляхом унікалізації сукупності його комбінаторних елементів (архітектоніка винятковості образу) та знаходженням загальнопредметних відповідників представленим мисленнєвим актам (конструювання загальнодоступності образу). Каузалізація образу відбувається шляхом соціалізації висновків, сформульованих внаслідок осягнення його філософем.
5. Образ, як феномен культуротворчості, був інтерпретований соціумом та застосований ним в якості смислового універсуму:

- образ став суб'єктивною підставою та об'єктивним результатом мисленнєвого процесу; сукупність первинних образів соціуму є основою уявлення про його соціальне буття;

- суспільство, що створило культуру, шляхом образотворчості відобразило в цій культурі себе, запропонувавши цим власний образ своєї автентичності;

- через тривалість та наповнення подіями процесу культуротворчості він, став інструментом історизації соціокультурного буття як встановленням матеріальних та духовних культурних віх через певні часові проміжки на шляху суспільного розвитку, а черговий узагальнений образ процесів, явищ та результатів культуротворення для кожної нової соціальної групи щоразу ставав історією;

- акцентування на інформативній, софійній тощо складових образу та нівелювання психологічної, методологічної, проблемної та інших складових неодмінно призводило до реформування образу соціокультурної реальності у придатну і зручну для проведення досліджень, проте достатньо інтерпретовану модель соціокультурної реальності;

- інтерпретація образів у соціальній комунікації призвела також до створення соціально трансформованих образів та уможливила дослідження соціального буття через пізнання соціального мислення.

6. В результаті соціальної трансформації історичних образів дані образи постають соціальним відображенням історичного минулого та, тим самим, відтворенням соціальної дійсності у історичних образах. Соціально-філософський аналіз історичних образів дає підстави обґрунтувати наявність категорії соціально-історичних образів, з'ясувати їхню соціальну та історичну сутність, виявити взаємозв'язок між історичною образотворчістю соціуму та його самовизначенням.

7. Образотворчість, як одна з визначальних форм буття, отримала значення етнічно-соціального ідентифікатора через поєднання в етнообразах історії, філософії та культури українського народу.

8. В результаті етнічних, соціальних та історичних трансформацій образ отримав значення феномену суспільної свідомості та став невід'ємною стратегічною компонентою соціокультурної реальності.

ВИСНОВКИ

Аналіз образу як феномену суспільної свідомості в соціокультурній реальності дозволив виявити роль та значення творчого мислення - цих основних результатів мисленнєвої діяльності людини, що дозволили їй досягти домінування у біологічному середовищі, створити власний простір культури, безнастанно змінювати соціокультурну реальність і навіть створити штучний інтелект та впритул наблизитися до створення штучного емоційного інтелекту. Розвиток людини у всі часи супроводжувався не тільки і не стільки змінами її тілобудови та середовища тривалого перебування, скільки змінами у мисленні, що мали місце через творення нових завершених уявлень, які ми по аналогії з мистецтвознавчими, математичними, психологічними та іншими дослідженнями називаємо образами.

Людина, що стала відрізнятися від інших тварин своєю увагою до образів зовнішнього світу, змогла створити цілісне уявлення про цей світ, а відтак, реагувати на численні його прояви, особливості, зміни тощо. Великою мірою розвитку людської образотворчості сприяв соціальний спосіб життя, адже образи ставали джерелом інформації, а обмін образами – процесом комунікації. Соціальний спосіб співжиття дозволив людині створити через образотворчість корисні для членів прайму знання, передавати їх, поширювати, а відтак, доповнювати, змінювати, переосмислювати, створюючи при цьому все нові і нові уявлення про навколишній світ.

Завдяки активній образотворчості людина створила уявлення про добро, красу, мудрість, закон, державу, мир, історію, Всесвіт. Реалізація уявлюваних людиною образів стала початком соціальних, культурних, світоглядних, політичних, етнічних та інших змін. Проведений нами аналіз образотворчості дозволяє трактувати образ в якості соціального феномену, що призводить до незворотних поетапних змін суспільної свідомості та веде до реформування на основі образів вже наявної соціокультурної реальності.

На основі проведеного дослідження нами було зроблено ряд висновків.

1. В результаті аналізу процесів образотворення та результатів образотворчості нами виявлено наступне:

- кожен створений людським розумом образ є не лише завершеним результатом мисленнєвої діяльності, але й окремим елементом створюваної людиною культури, об'єктивною реальністю цієї культури, її невід'ємною ознакою та складовою частиною змісту, сенсу, особливостей, характеру, стану тощо;
- чисельність, умови та спосіб життя людини призвели до створення системи загальнозрозумілих образів, серед яких знайшли своє чільне місце ті, які були толеровані суспільством та лягли в основу загальнолюдських уявлень про соціальне буття;
- в образах, створюваних у природничому, матеріально-культурному та духовному середовищах, людина відтворювала та фіксувала свої здібності, навики та набутки мислення, а відтак, у створюваній нею культурі творила і свій власний образ, свою нетотожність із рештою світу та свою автентичність;
- через соціалізацію, як взаємне визнання, взаємопізнання та загальне утвердження певних образів в якості визначальних для кожного окремого тривкого та однорідного колективу, людина стала істотою антропосоціальною, наділеною досвідом мислення її людського оточення;
- образи, які створювала людина впродовж життя, ставали її розповіддю про власне минуле, а сукупність домінантних уявлень, які визнавалися і толерувалися соціумом, ставала образом його колективного минулого, його історією;
- в результаті тривалого процесу образотворення людина навчилася сприймати, створювати, накопичувати, передавати і накопичувати образи, а соціальний спосіб життя змусив людину синтезувати певні обсяги образів та при цьому абстрагувати їх, символізувати та іншим чином узагальнювати;
- створювані індивідами образи ставали суспільним набутком, змінюючи при цьому мислення, спосіб життя та діяльність соціальних колективів, провокуючи зміни та перетворення соціокультурної реальності.

2. Складовими «Образософії» як окремого майбутнього розділу філософських досліджень, на наш погляд, можуть стати:

- психологія образотворчості, яка б включала філософські питання розвитку творчого мислення на етапах психічного сприйняття образів світу, психічних відчуттів, реагувань на стресори, постреагувань, а також узагальнюючі дослідження психічних особливостей формування, пізнання, зберігання, структурування, передачі та сприйняття образів і в тому числі образів-архетипів та образів соціальної, етнічної, історичної, масової і дезадаптивно-девіантної свідомості;

- соціальна семантика образів з її аналізом процесів образотворчості як соціально-обраного мовлення включно з філософією мови, семіотикою образів, дослідженнями текстуалізації образів, формування та інтерпретації образного мовлення, а також і дослідження в галузі когнітивної семантики та мовної структури образів, мовленнєвих комунікацій тощо;

- етика образів, яка би включала філософські дослідження суспільно-історичних образів моралі, індивідуальних моральних образів-уявлень, соціально-моральних образів, морального образу-ідеалу, емоційно-образної моралі, моральних образів-архетипів,моральних образів соціуму, моральної складової образів, особливостей образотворення етнічної моралі;

- логіка процесів образотворення, результатів образотворчості та дослідження логічних складових образів разом з дослідженнями логіки внутрішнього мислення, в т. ч. психологіки, конструктивної логіки образу, системо логіки образотворчості, логічної семантики та символічної логіки образів, соціально-історичної логіки образів, як зрештою, і металогіки мислення;

- систематика образів з її тлумаченнями системи обґрунтувань, структури системи разом із систематизацією відповідних наукових знань та їх поділом на образологію, образознавство, образономію, а також окремі образознавчі дисципліни в т. ч. образометрію, образопедію тощо;

- типологія образотворчості як вчення про типологію архетипів, сутність типологем, організацію типосистем, класифікацію образів, особливості конструювання типообразів, сутність векторизації та концептуалізації типообразів;

- граматика образного мовлення у її філософській інтерпретації разом з тлумаченнями суспільних мегаобразів Бога, світу,етносу, минулого, нації, історії тощо та виявленням основних закономірностей еволюції образів;

- соціальна образософія як філософія розвитку етнічно-колективної, суспільно-класової, національної та інших видів соціальної образотворчості;

- архітектоніка та композиція образотворчості з їх філософськими тлумаченнями архітектонів,інтуїтивів та інтелектонів як компонентів сенсу людського мислення, а також композицій в якості комбінаторних результатів поєднання образотворчих елементів;

- філософії образів з її тлумаченням філософеми, а також системи смислових координат та простору людського мислення як і антропологем, соціологем, ідеологем, етнологем та інших складових образу;

- конструювання образів з дослідженнями і тлумаченнями композицій, а також конструктів та способів компонування, визначеннями та пошуками археконструктів, смислового ядра та смислового каркасу образів, типологією конструктів та особливостями операцій конструювання і деконструкції образів;

- моделювання з його творенням після образів, а також філософськими тлумаченнями фрейму, схеми, реконструкції, реновації, фрагментації і дефрагментації образів;

- онтологія образотворчості з її тлумаченнями еволюції образотворчого мислення та онтологічними обґрунтуваннями образотворчості;

- феноменологія в якості досліджень поліфонії образів, діалектики протиріч, суб’єкт-об’єктної взаємодії тощо;

- герменевтика образів як пояснення їх розуміння та особливостей інтерпретації.

3. В результаті філософського аналізу розвитку історичної науки як дослідження соціальних уявлень та ідей ми прийшли до наступних висновків:

- Соціальна модель як прототип об'єктивної реальності може включати в себе як реальну дійсність, так і реальність соціального минулого та набір поглядів на реалізацію соціального майбутнього. Незворотність минулого та потреба його включення в процеси соціального моделювання дозволяє нам представити образи даного минулого в якості аргументів доцільності, закономірності та наявності потреби у потенційній реалізації тієї чи іншої моделі. Образи соціального минулого є смислотворчими конструктами соціальних уявлень, а отже, соціум потребує включення образів минулого у своє колективне буття і, тим самим, потребує історії.

- Особливості появи історії в якості соціально адаптованих образів минулого полягають, по-перше, в наявності у більшості членів соціуму єдиного соціального хронотопу, по-друге, в практичній тотожності соціального мислення однорідних соціальних груп та наявності тотожних соціальних стресорів, що провокують однотипність соціальних образів, по-третє, у потребі побудови такої моделі соціального майбутнього, яка б дозволила нейтралізувати негативні чинники минулого розвитку соціуму, а також знайти позитивний досвід розв'язання ряду проблем у його власному соціально організованому минулому.

- Внаслідок реалізації потреби узгодження соціальних діянь з минулим появилася й історія як сукупність соціально затребуваних образів минулого. Історія соціуму – це завжди компроміс з минулим, що дозволяє, з однієї сторони, шляхом формування образів почасти зберегти минуле, а з іншої, змінювати образологічний наратив минулого для власних соціальних потреб.

- Формування системи соціально-історичних уявлень мало місце а) через наявність соціальних образів-архетипів минулого та їхнього включення у колективну память соціуму; б) у зв'язку з потребою соціальних ідентифікацій та необхідних підтверджень давності, тяглості і автентичності

соціуму, а також наявності в нього окремого «родового» гештальту; в) через потребу такого соціально організованого мислення, у якому соціальні потреби та завдання ставали домінантними також і завдяки актуалізації образів соціальних проблем, завдань та перспектив, які або вдавалося вирішити в минулому, або, навпаки, у вирішенні яких віддавна існує потреба.

- Збереження минулого в якості його образів та, водночас, використання образів минулого (історії) у мисленні соціуму диктує потребу розвитку нових наукових досліджень в галузі соціально-історичного образознавства і, особливо, у сферах соціальної та історичної образософії.

4. Визначальними у розвитку етичної образотворчості стали: а) наявність окремої, колективно освоєної соціумом території з її образами первісної та перетвореною в результаті культурної діяльності природи; б) наявність споріднених мов чи навіть однієї спільної мови та колективний розвиток вербальних образів; в) притаманна етносу осілість та землеробські заняття, які спонукали до самопізнання та прив'язаності до наявних культурних зразків і формування на цій основі автономного релігійно-філософського світогляду, що сприяв як соціальному єднанню індивідів, так і відмежуванню даного соціуму від інших соціальних колективів та груп. Наявні на початкових етапах формування етносу особливості його розвитку уможливили поширення його соціальної образотворчості, а відтак, і монолітизували етнос, сприяли його самоідентифікації, консолідації та розвитку. В результаті соціальної образотворчості український етнос зумів створити власну неповторну культуру та сформувати на цій основі окрему етнічно-культурну націю.

5. Основними зразками вітчизняної соціально-етнічної образотворчості були: а) вербально-комунікативні образи, в тому числі, народні казки, думи, пісенна творчість,; б) численні сакралізовані образи, що були реалізовані в усному мовленні та мистецтвах; в) побутові та обрядові образи; г) образи ужитково-прикладного мистецтва; д) морально-естетичні та соціально-історичні уявлення.

6. Основними напрямами соціально-етнічної образотворчості українців стали:

-олюднення як порівняння з людською істотою етнотопосу та виявлення в образах природи людських рис;

- виявлення чуттєвості та величі української душі через звеличення почуттів любові, вірності, щедрості, ніжності тощо;

- оспівування захисників рідної землі, героїв,святців, мудрих і талановитих людей, а також таврування ворогів та виявлення особливостей етнічного співжиття.

Основні уявлення про людину, красу, моральні цінності, Батьківщину та ін. були реалізовані українцями в образах етноляльки, Жінки, Природи, Землі, воїнів, вогню, печі тощо.

Завдяки розвитку соціальної образотворчості мали місце формування, розвиток, переформатування та самоорганізація українського етносу, відбулася його самоідентифікація через створення окремої автохтонної культури з належною їй системою визначальних артефактів, що містять інформацію про минуле даного етносу.

В результаті досліджень найбільш значимих образів українського соціуму було з'ясовано, що дані образи соціальної образотворчості мали вплив на розвиток націотворення та стали невід'ємною складовою національної ідеології в якості доведень закономірності її реалізації через побудову національної держави. Взаємозв'язок розвитку української етнічно-соціальної нації з особливостями розвитку її етнічно-соціальної та суспільно-історичної образотворчості виявляється таким чином, що політична нація, яка разом з іншими націями вийшла з соціально-етнічного лона, продовжує використовувати образи етнічного культурно-історичного простору, використовує історично сформовані ідеологеми, єдності нації, захисту території тощо. Нами встановлено, що створювані політичною нацією образи також мають етнічне забарвлення, але разом з тим, у політичній образотворчості соціально-етнічні образи виступають лише в якості образів-архетипів та використані з метою їх реконструкції, зміни, надання їм відмінних від попередніх етнічно-соціальних якостей.

7. При дослідженні ролі образів у формуванні соціокультурної реальності нами було встановлено наступне:

- Особливості мисленнєвого акту людини розумної полягають у створенні нею шляхом формування відповідних образів окремої соціальної системи координат, поява якої призвела до того, що людина змогла не лише здійснювати кожен мисленнєвий акт індивідуально, тобто у відповідності до її внутрішнього образу світу, а й користуватися у своєму мисленні тими зразками мисленнєвих образів, що не суперечили соціальному образу світу як узагальненій координатній системі індивідуальної мислетворчості.

- З появою соціально необхідних знань, соціально сформульованих істин, а також соціальної ідеології, соціальної моралі і її апогею – соціальної релігії – та ще соціальної біографії людства, викладеної в численних історичних наративах, людство перетнуло лінію неповернення до біологічного одноосібного мислення, створило власні соціальні моделі розвитку, поширило на планеті Земля диктат власної культури.

- Ми спостерігаємо, що впродовж тисяч років людина розвиває власну свідомість,зберігаючи і використовуючи все більший обсяг створюваних мисленням образів.В абстрактному абсурді, як первинно створеному людиною образі, ще відсутній сенс, але вже закладена енергія, призначена для подолання тиску стресора. В образах, створюваних філософами, науковцями та інженерами практично немає реагувань на стресори, що чинять дискомфорт їхній тілесності, а мислення спрямоване, насамперед, на пошук загальнозначущих відповідей на проблемні питання. Об'єднує мислення людиноподібних істот, сучасної людини і наділених інтелектом машин здатність до творення образів світу, вимога знаходження найбільш досконалої відповіді, тобто істини.

- - Мислетворчість призвела до появи образів, що стали основою соціально-культурних змін та перетворилися в суспільну ідеологію образотворчого мислення. Суспільство творить себе за своїми суспільними уявленнями, разом з тим, в процесі реалізації уявлень, реагує на них змінами та створенням нових суспільних образів, продовжуючи цим процес самостворення.

ПІСЛЯМОВА

При написанні монографії «Образ як феномен суспільної свідомості в соціокультурній реальності» автор отримав можливість на основі досліджень багатьох десятків наукових праць в галузі філософії, педагогіки, психології, мистецтвознавства, соціології, кібернетики та інших наук ознайомитися зі значною кількістю творчих напрацювань, різноманіттям підходів та специфікою роботи науковців та філософів. Попри те, автор вважає, що його відкриття образів як феноменів суспільного мислення дозволить по-новому підійти до розуміння специфіки сприйняття об'єктивної реальності, чуттєвого мислення, мислетворчості, культуротворення тощо.

Автор прийшов до висновку про використання людиною творчого мислення та досвіду соціальної образотворчості при формуванні етнічних, політичних, релігійних та ін. спільнот. Особливості вітчизняної образотворчості призвели до формування на основі українського етносу як етнічно-культурної, так і політичної націй. Важливим чинником націотворення стала історія, що була для етносу невідємною часткою його колективної свідомості. Завдяки творчому розвитку власної свідомості людство пройшло титанічний шлях від формування перших усвідомлюваних психічних реагувань і аж до організації ноосфери на планеті Земля.

Пройшовши етап соціалізації образів людство, разом з тим, не зупинилося на даному рівні образотворчості. Наступає ера розумних машин, вслід за штучним інтелектом науковці намагаються створити штучний емоційний інтелект. Цілком очевидно, що нас чекає поява гібридної цивілізації, поява якої стане можливою через використання практично кожною людиною завдяки розвитку нанотехнологій у своїй мисленнєвій діяльності нових високотехнологічних засобів образотворчого мислення.

Внаслідок реалізації даного філософського дослідження нами було досягнуто наступне:

- В результаті аналізу та систематизації образів, а також процесів образотворення та результатів образотворчості виявлено, що мислення кожної конкретної людини та різноманітних соціальних спільнот однаково пов'язане із створенням образів як основних результатів мислення.

- Вперше при розкритті образу як феномену суспільної свідомості; доведено рушійну роль образотворчості у зміні соціокультурної реальності.

- На основі наявних напрацювань запропоновано формування нового розділу соціально-історичної філософії, названого автором «Образософія», в якості окремого напряму досліджень в галузі мислення, історієтворчості, соціотворення, пізнання та культуротворення.

- Запропоновано розглядати розвиток історії в якості сукупності автентичних соціальних образів, що стали відображеннями антагонізму суспільних ідей минулого та домінантними образами тієї групи суспільства, завдяки якій і були сформовані дані погляди на минуле.

- Вперше на прикладі українського соціуму з'ясовано вплив соціальної образотворчості на розвиток націотворення та доведено взаємозв'язок розвитку української нації з особливостями розвитку її етнічно-соціальної та суспільно-історичної образотворчості.

- Уточнено особливості мисленнєвого акту людини та з'ясовано особливості процесу мислення від формування поодиноких абсурдних фізіологічно-чуттєвих образів і до розвитку індивідом соціально-узагальненої образотворчості.

- Доведено, що мислення індивіда характеризується не лише досвідом, майстерністю, якістю та іншими показниками образотворчості, але і рівнем його соціалізації.

- Доповнено наявні філософські уявлення комплексом контроверсійних метафізичних висновків про образ, образотворчість, процеси образотворення та їхню роль у формуванні соціокультурної реальності.

Автор монографії «Образ як феномен суспільної свідомості в соціокультурній реальності» намагався висловити філософські погляди на спосіб, особливості, витоки, закономірності та досвід суспільного мислення, але наскільки це йому вдалося, що було хибним, і чого бракує в даному дослідженні, судити вам, дорогі читачі. Нехай ваша любов до мудрості стане першим кроком до знайомства з образософією та її таємницями.

Автор буде вдячний всім, хто висловить свої зауваження щодо аналізу наукових праць, закликає колег до співпраці в галузі філософії образів та образотворчості. Автор щиро вдячний всім, хто через прочитання даної монографії приєднався до нашого уявного образософського диспуту та пропонує фахівцям долучитися до майбутніх масштабних досліджень творчого мислення.

Список використаної літератури та електронних ресурсів

1. Гештальтпсихология (М.Вертгеймер, В.Келер, К.Коффка, К.Левин и др.) URL: http://5fan.ru/wievjob.php?id=28197. (20.10.2017).
2. Гештальтпсихология (М.Вертгеймер, В.Келер, К.Коффка, К.Левин и др.) URL: http://5fan.ru/wievjob.php?id=28197 (20.10.2017).
3 Piaget, J. The Psychology of Intelligence. London: Routledge and Kegan Paul, 1951. Пиаже, Жан. Психология интеллекта. Перевод: А. М. Пятигорский. СПб., 2003. URL: https://gtmarket.ru/laboratory/basis/3252/3253 (20.10.2017).
4. Юнг К. Г. Символическая жизнь. Пер. с англ. и предисл. В. В. Зеленского. Изд. 2-е. Москва : Когито-Центр, 2003. 410 с.
5. Юнг К. Г. Архетип и символ. Перевод В. Бибихина, В. Бакусева, А. Руткевича. Москва : Канон+РООИ «Реабилитация», 2016. 336 стр.
6. Келли Дж. Теория личности (теория личных конструктов). СПб. : «Речь», 2000. 249 с.
7. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. СПб. : Ювента, 1999. 320 с.
8. Фрейд З. Введение в психоанализ. Пер. Г. В. Барышникова. Москва : АСТ; 2014. 224 с.
9. Фрейд А. Теория и практика детского психоанализа. Пер. с англ. и нем. Москва: 000 Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. 384 с.
10. Хьелл Л., Зиглер Д., Джулиан Р. : Теория социального обучения / Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности: основные положения, исследования и применение. Пер. С. Меленевской и Д. Викторовой. СПб. : Питер Пресс, 1997. 608 с.
11 Роджерс К. О становлении личностью. Психотерапия глазами психотерапевта. Пер. М. М. Исениной под ред. д. п. н. Е. И. Исениной. URL: http://psycheresurs.ru/d/294831/d/rodzhers-k.-o-stanovlenii-lichnostyu.pdf (30.08.2019).
12. Гусерль Э. Амстердамские доклады. Феноменологическая психология // Логос, 1992, N 3. С.62-80.
13 Роджерс К. О становлении личностью. Психотерапия глазами психотерапевта. Пер. М. М. Исениной под ред. д. п. н. Е. И. Исениной. URL: http://psycheresurs.ru/d/294831/d/rodzhers-k.-o-stanovlenii-lichnostyu.pdf (30.08.2019).
14. Кобозева И. М. Интенциональный и когнитивный аспекты смысла высказывания. Научный доклад по опубликованным трудам, представленный к защите на соискание ученой степени доктора филологических наук. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва. 88 с.
15 Червинский П. П. Семантика слова в системе стихотворного целого (на материале поэзии С. Есенина и Д. Кедрина). Тернополь: «Підручники і посібники», 2006. 155 с.
16 Іващенко В. Л. Семантика ментальності концепту // Мовознавство, 2008, №1. С. 37-43.
17 Шелестюк Е. В. Семантика художественного образа и символа (на материале англоязычной поэзии XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.04 – германские языки. Московский педагогический государственный университет. Москва, 1998. 209 с.
18 Павлишенко Б. М. Квантовий алгоритм розпізнавання образів на растрових зображеннях. Вісник Львівського університету. Серія фіз. 20110. Вип. 45. С. 24-30.
19 Тарский А. Семантическая концепция истины и основания семантики / Библиотека Руслана Хазарзара URL: http://khazarzar.skeptik.net/books/tarski01.htm (30.08.2019).
20 Трошкіна О. А. Семантика архітектури: Навчальний посібник. Київ : НАУ, 2012. 96 с.

21 Раевский А. А. Семантика архітектурного стиля. Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности: 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация и реконструкция историко-архитектурного наследия. Уральская государственная архитектурно-художественная академия. Екатеринбург. 2002. 172 с.
22. Шафф А. Введение в семантику. Пер. с польского М. Я. Гловинской, Н. Г. Комлева, В. Ф. Конновой. Вступит. статья В. А. Звегинцева. Редакция А. А. Якушева. Москва : Изд-во иностр. литературы, 1963. 376 с.
23. Чантурія А. В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ. 22 с.
24. Карівець І. В. Семантика трансцендентного в соціальному бутті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005. 20 с.
25. Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва : Рефл-Бук, - Киев: Ваклер, 2002. 432 с.
26 Давыдов А., Скорбатюк О. Глава 3. «Семантика архетипа – как это соответствует понятию «образ». Насколько образы архетипичны»? / Давыдов А., Скорбатюк О. Архетипический паттерн. Основы нетрадиционного психоанализа. URL : https://books.google.com.ua/books?id=l6iWBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (17.09.2018).
27 Парти Б. Формальная семантика как порождение лингвистики и философии. URL : https://polit.ru/article/2012/05/18/Partee/ (17.02.2019).
28 Montague, Richard (1970a). English as a Formal Language. In Visentini, Bruno et al. (eds.) Linguaggi nella società e nella tecnica. Milan: Edizioni di Comunità. 189-224. Reprinted in Montague (1974), 188-221.
29 Джеймісон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / Пер. з англ. і післямова П. Дениска. Київ : Курс, 2008. 504 с.
30. Карівець І. В. Семантика трансцендентного в соціальному бутті людини. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005. 20 с.
31 Раевский А. А. Семантика архитектурного стиля. Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности: 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация и реконструкция историко-архитектурного наследия. Уральская государственная архитектурно-художественная академия. Екатеринбург, 2002. 172 с.
32 Почепцов Г. Г. Семиотика. Москва : Рефл-Бук, Киев : Ваклер, 2002. 432 стр.
33 Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології / Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11-36.
34. Bar-On Reuven. (2006) The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI) Psicothema, 18, supl., 13-25.
35. Эмоциональный интеллект. Модель Дж. Майера, П. Сэловея и Д. Карузо. URL : https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/home/model-bar-ona (17.02.2018).
36. Тофтул М. Г. Етика : Навчальний посібник. Київ : Видавничий центр Академія, 2005. 416 с.

37 Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології / Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11-36.
38. Эмоциональный интеллект. Модель Дж. Майера, П. Сэловея и Д. Карузо. URL: https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/home/model-bar-ona (17.02.2018).
39. Тофтул М. Г. Етика : Навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 416 с.
40 Рогожа, Марія. Соціальна мораль: колізії мінімалізму. Монографія. Київ: Парапан, 2009. 216 с.
41 Нормы и мораль в социологической теории: от классических концепций к новым идеям : монография / И. Ф. Девятко и др.; Отв. Ред. И. Ф. Девятко, Р. Н. Абрамов, И. В. Катерный. Москва : Весь Мир, 2017. 288 с.
42.Ивин А. А. Философия колективного творчества. История, язык, мораль, религия, игры, идеология и др.: монография. Москва : Проспект, 2016. 352 с.
43 Цыпин В. Г. Антон Веберн: логика творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности: 17.00.02 – Музыкальное искусство. Московская государственная консерватория им. П. И. Чайковского. Москва, 1990. 22 с.
44 Шестов Л. И. Логика религиозного творчества. Москва : Директ-Медиа, 2016. 66 с.
45 Бердяев Н. А. Смысл творчества. Москва, 1916. 358 с.
46 Ивин А. А. Философия коллективного творчества. Изд-во «Проспект». epub. 430 с.
47 Лаврова С. В. Логика смысла новой музыки. Опыт структурно-семиотического анализа на примере творчества Хельмута Лахейманна и Сальваторе Шаррина. Санкт-Петербург, 2013. 298 с.
48 Фромм Э. Кризис психоанализа. URL: https://mybook.ru/autor/erih-fromm/krizis-psihoanliza/ (18.02.2019).
49 Маслоу А. Х. Теория мотивации человека.
URL: psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation/htm (дата обращения 18.02.2019).
50 Адлер А. Индивидуальная психология как путь к познанию и самопознанию человека. По изд.: «Науке жить», Киев, 1997.
URL: lib.ru/PSIHO/ADLER/Adler-3/txt (18.02.2019).
51 Келли Дж. Теория личности (Теория личностных конструктов). СПб.: «Речь», 2000. 249 с.
52 Jou Paul Guilford/ 1897-1987/ A Biographical Memoir by.
53 Альтшуллер Г. Как стать гением.
URL: https://royallib.com/read/altshuller_g/kak_stat_geniem.html#40960 (18.02.2019).
54. Патнэм Х. Философия сознания. Перевод с англ. Макеевой Л. Б., Назаровой О. А., Никифорова А. Л.; предисл. Макеевой Л. Б. Москва: Дом интеллектуальной книги, 1999. 240 с. С.103-234.
55. Тофтул М. Г. Логіка: Підручник. Видання 2-ге виправл. і доповн. Київ: Видавн. центр «Академія», 2006. 400 с.
56. Ясінський М. М. Логіка історичного образу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Культурологія». Випуск 14. Ч. 1. 2014. С. 106-112.
57 Гартманн Н. Систематическая философия. Часть 1 / Гуманитарные технологии. URL: https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5566/5567 (19.02.2019).

58 Троепольский А. Н. Систематическая философия как наука // Балтийскийй акцент, 2016. URL: https://cyberleninka.ry/article/n/sistematicheskaya-filosofiya-kak-nauka (16.02.2019).
59 Иванов Д. В. На пути к объяснению сознания. Epistemolgy & Philosophy of Sciense. 2015/ T.XLIV. №2. С. 20-30.
60 Кононюк А. Е. Системология. Общая теория систем. В 4-х кн. Кн. 1. Киев: Освіта України. 2014. 564 с.
61 Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ :Учебное пособие. Киев: МАУП, 2003. 368 с.
62 Аверьянов А. Н.Системное познание мира. Методологические проблемы. Москва : Политиздат, 1985. 263 с.
63 Гайдес М. А. Общая теория систем (системы и системный анализ). Москва: «Глобус-пресс», 2005. 201 с.
64 Майнцер К. Сложносистемное мышление. Материя, разум, человечество. Новый синтез. Москва: Книжный дом Либроком, 2009. 464 с.
65 Мойсеев Н. Н. Человек и ноосфера. Москва: Молодая гвардия, 1990. 351 с.
66 Пригожин И. Р. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы. Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2000. 208 с.
67 Евин И. А. Синергетика мозга. Москва-Ижевск: «Регулярная и хаотическая динамика», 2005. 108 с.
68 Евин И. А. Синергетика мозга. Москва-Ижевск: «Регулярная и хаотическая динамика», 2005. 108 с.
69 Свасьян К. А. Философия символических форм Э. Кассирера.
URL: https://fil.wikireading.ru/2396 (19.02.2019).
70 Добролюбська Ю. А. Типологія сучасної системи філософії історії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2011. 34 с.
71 Докучаев И. И. Общение в истории культуры (методологический и типологический аспекты). Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 24.00.01 – теория и история культуры. Санкт-Петербург: Российский государственный педагогический университет имени А. И. Герцена. 2003. 519 с.
72 Забулионите З. К. И. Типологический таксон культуры. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 24.00.01 – теория и история культуры. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет. 2011. 356 с.
73 Кравчик М. О. Проблема типології у філософії культури. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди при Міністерстві освіти і науки України. 2009. 20 с.
74 Опанасюк О. П. Структурна феноменологія і типологія форм художнього образу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю: 17.00.01 – теорія та історія культури. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. 2005. 21 с.

75 Маричева А. В. Типологія психологічних механізмів самоконституювання суб'єкта. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук по спеціальності: 19.00.01 – загальна психологія, психологія історії. Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2005. 21 с.
76 Загнітко А. П. Класифікаційні типології концептів // Лінгвістичніі студії. Збірник наукових праць. URL: litmisto.org.ua/?p=8773 (12.03.2019).
77 Демидова И. А. Теоретическая типология в стратегии научного поиска // Фылософські та методологічні проблеми права. №1(13). 2017. С. 87-101.
78 Оксинойд К. Э. Типология Организационных культур Герта Хофстеда. URL: https://www.cfin.ru/menagement/people/culture/Hofstede.shtml (12.03.2019).
79 Рейнин Г. Р. Тип и типология: определение и основные свойства. URL: https://www.grig.spb.ru/difintype (12.03.2019).
80 Давидченко Т. С. Тип, типологія та класифікація у соціальних комунікаціях // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. №21. 2014. С. 21-23.
81 Исследования по структурной типологии. Москва: Издательство Академии наук СССР. 1963. 280 с.
82 Типология и классификация в социологических исследованиях. Москва: Издательство «Наука». 1982. 296 с.
83 Вилинбахова Е. Л. Материалы к курсу лекций «Лингвистическое изучение стереотипов»: учебно-методическое пособие. СПб.: СПбГУ, 2015. 72 с.
84. Макеева Л.Б. Философия Х. Патнэма. Москва, 1996. 190 с.
85. Кондаков И.М. Психология. Иллюстрированный словарь // И. М. Кондаков. – 2-е изд. доп. и перераб. СПб., 2007, С. 504-505.
86. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Пер. с англ. Отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Паллчевой. Москва: Русские словари, 1996. 416 с.
87. Савельєва Л. С. Національномовна специфіка категоризації світу // Українська мова. 2011. №2. – С. 86-98.
88 Давидченко Т С.. Тип, типологія та класифікація у соціальних комунікаціях // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. №21. 2014. С. 21-23.
89 Типология и классификация в социологических исследованиях. Москва : Издательство «Наука». 1982. 296 с.
90 Кравчик М. О. Проблема типології у філософії культури. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди при Міністерстві освіти і науки України. 2009. 20 с.
91 Рейнин Григорий. Тип и типология: определение и основные свойства. URL : https://www.grig.spb.ru/difintype (время обращения: 12.03.2019).
92. Милославская С. К. Русский язык как иностранный в истории становления европейского образа России: монография. 2-е изд. М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. 400 с.
93. Ощепков А. Р. Имагология // Энциклопедия гуманитарных наук. №1. 2010. С. 251-253.
94. Игнатова А. А. Метатеоретический подход к анализу сознания. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – онтология и теория познания. Ростов-на-Дону. 138 с.
95. Петровская Е. В. Теория образа. Москва: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета. 281 с.

96. Лангер С. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала и искусства : Пер. с англ. С. П. Евтушенко / Общ. ред. и послесл. В. П. Шестакова. Москва : Республика, 2000. 287 с.
97 Барна Н. В. Знак і образ у контексті художньої культури XX-XXI століть / Вісник національної акад. керівн. кадрів культури і мистецтв. №2. 2016. С. 8-11.
98 Блохина Н. А. Образ человека и мира: неэлиминируемость метафизики / МЕДИА альманах.
URL : http C. 107-120://mediaalmanah.ru/files/54/2013_1_5_blohina.pdf (22. 09.2018).
99 Хазиев В. С. Герменевтическая истина и язык философских текстов // Філософія. Культура. Життя. - 2013. - Вип. 39. С. 107-120. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2224/1/12.pdf.pdf (22.09.2018).
100 Сабиров А. Г. Образность мышления философов как способ популяризации философии // NOVAUM.RU №7. 23.06.2017 URL : novarum.ru/public/p299 (22.09.2018).
101 Барабашов А. Г. Философия как схематизм образного мышления // METODOLOG.RU URL: www.metodolog.ru/00560/00560.html (22.09.2018).
102 Сильнова Е. И. Концептуализация понятия «социальный образ» в социальной философии // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 5. URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14558 (23.09.2018).
103 Корсакова Л. В. Понятие и образ: эпистемологический потенциал философских и художественных текстов // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология, 2010.
URL : https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-obraz-epistemologicheskiy-potentsial-filosofskih-i-hudozhestvennyh-tekstov (23.09.2018).
104 Баумгартен А. Г. Метафизика Александра Готтлиба Баумгартена, профессора философии. URL: http://einai.ru/2012-01-Baumgarten.html (23.09.2018).
105. Окороков В. Б. Трансформація західноєвропейської метафізики (онтологічний зріз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності : 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2003. 43 с.
106. Бодрийар Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального. Перевод с французского Н. В. Суслова. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000. 85 с.
107. Бодрийар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Перевод с французского, послесловие и примечания Е. А. Самарской. Москва : Республика; Культурная революция, 2006. 269 с.
108. Дебор Ги Э. Общество спектакля. / Пер. с фр. С. Офертаса и М. Якубович. Москва : Логос, 1999. 224 с.
109 Ким В. В. Семиотика и научное познание. Философско-методологический анализ. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2008. 411 с.
110 Борзенков В. Г. На пути к единой науке о человеке // Многомерный образ человека: на пути к созданию единой науки о человеке. Общ. ред. Б. Г. Юдина. Москва : Прогресс-Традиция, 2006. С. 32-74.
111 Аронсон О. В. Коммуникативный образ (Кино. Литература. Философя). Москва : Новое литературное обозрение, 2007. 384 с.

112 Беликов Д. В. Взаимосвязь повседневного образа мыслей с философией как теоретическая проблема. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности:09.00.11 – Социальная философия. Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина. Тамбов, 1998. 163 с.
113 Капустина Л. Б. Взаимодействие философии и искусства как предмет теоретического осмысления в западной культуре. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.13 – Религиоведение, философская антропология, философия культуры. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2005. 315 с.
114 Дмитриева И. А. Национальный образ мира как доминанта новой эпистемологии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – Онтология и теория познания.Государственная академия сферы быта и услуг. Специализированный институт социально-культурного сервиса и прикладного искусства. Москва, 1997. 133 с.
115 Симоненко С. М. Психологія візуального мислення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук по спеціальності: 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 40 с.
116 Павлова О. Ю. Уява як філософсько-антропологічна категорія. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія та філософія культури. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 14 с.
117. Бахтин М. М. Собрание сочинений. В 7 т. / Институт мировой литературы им. А. М. Горького РАН. Москва, 1996**:**
Т. 1. Философская эстетика 1920-х годов. Москва : Русские словари; Языки славянской культуры, 2003. 957 с.
Т. 2. Проблемы творчества Достоевского. Статьи о Толстом. Записи курса лекций по истории русской литературы. Москва : Русские словари, 2000. 799 с.
Т. 3. Теория романа (1930—1961 гг.). Москва : Языки славянских культур, 2012. 880 с.
Т. 4 (1). Франсуа Рабле в истории реализма (1940). Материалы к книге о Рабле (1930—1950-е гг.). Комментарии и приложения. Москва : Языки славянских культур, 2008. 1120 с.
Т. 4 (2). Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Рабле и Гоголь (Искусство слова и народная смеховая культура). Москва : Языки славянских культур, 2010. 752 с.
Т. 5. Работы 1940-х — нач. 1960-х годов. Москва : Русские словари, 1997. 732 с.
Т. 6. Проблемы поэтики Достоевского. Работы 1960—1970 гг. Москва : Русские словари; Языки славянской культуры, 2002. 800 с.
118. Диди-Юберман Ж. То, что мы видим, то, что смотрит на нас. Пер. с фр. А. Шестакова. СПб. : Наука, 2001. 262 с.
119. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Пер. с нем. С. А. Ромашко. Том 1. Язык. М.; СПб.: Университетская книга, 2001. 271 с. Том 2. Мифологическое мышление. СПб.: Университетская книга, 2002. 280 с.
120. Лангер Сьюзен. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала и искусства : Пер. с англ. С. П. Евтушенко / Общ. ред. и послесл. В. П. Шестакова. – М.: Республика, 2000. 287 с.

121. Mondzain M. J. L'image naturelle. - Le nouveau Commerce, Paris, 1995.-42 p.
122. Зедльмайр Г. Искусство и истина. Теория и метод истории искусства / Перевод с нем. Ю. Н. Попова. Послесловие В. В. Бибихина. СПб.: Изд-во «Axioma», 2000. 276 с.
123. Феномен технократичної свідомості в соціально-філософському вимірі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія там філософія історії. Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 22 с.
124. Романова Олена Миколаївна. Соціально-філософський аналіз детермінант формування екологічної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецький національний університет. Донецьк, 2007. – 22 с.
125. Беркут, Виктор Петрович. Феномен экологического сознания : Социально-философский анализ : диссертация на соискание ученойстепени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Москва, 2002. 293 с.
126. Калинина Наталья Владимировна. Становление экологического сознания: социально-философский анализ : Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Хабаровск, 2005. 155 с.
127. Мурзагалин, Закий Дамирович. Проблемы формирования и функционирования экологического сознания: социально-философский анализ : диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Уфа, 2000 138 с.
128. Ашхамаф Айтэч Русланович. Эволюция и факторы формирования экологического сознания : социально-философский анализ : диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальнос: 09.00.11 / Ашхамаф Айтэч Русланович; [Место защиты: Кабард.-Балкар. гос. ун-т им. Х.М. Бербекова] Майкоп, 2011. 147 с.
129. Кам'янська Юлія Володимирівна. Імперативи людської життєдіяльності у техногенній цивілізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005. 22 с.
130. Матвійчук А. В. Світоглядно-методологічний потенціал екологічної деонтології. // Мультиверсум. Філософський альманах. Зб. наук. праць // Гол. Ред В. В. Лях — Вип. 82. — К., 2009. — С. 223—231.
131. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічна концепція. / Нова парадигма : [журнал наукових праць] / голов. ред. В. П. Бех. ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання «Нова парадигма» — Вип. 92. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — С. 12-20.
132. Матвійчук А. В. Принципи екологічної деонтології як засобу формування екологічного імперативу поведінки сучасної людини. // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. — № 1 (101) січень-лютий 2010 р. — Донецьк: 2010. — С. 95-98.
133. Молотова Ольга Миколаївна. Філософсько-методологічний аналіз процесу трансформації сучасного екологічного світогляду. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.09 – філософія науки. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ, 2006. 19 с.

134. Антипенко Л. Г. Сущность математического творчества в свете фундаментальной онтологии Хайдеггера // Философия математики: актуальные проблемы. Математика и реальность. Тезисы Третьей всероссийской научной конференции; 27-28 сентября 2013. С. 7-10.
135. Лолли Габриэле. Философия математики: наследие двадцатого столетия. Перевод с итальянского А. Л. Сочкова при участии С. М. Антакова. Под редакцией профессора, доктора физико-математических наук Я. Д. Сергеева. - Н. Новгород: Изд-во Нижегородского госуниверситета им. Н. И. Лобачевского, 2012.- 299 с.
136. Проскура Наталія Олександрівна. Математичне пізнання в естетичному аспекті. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.09 – Філософія науки. Київський університет імені Тараса Шевченка. Київ. 1998.
137. Пуанкаре А. О науке (под ред. Л.С. Понтрягина). - М., Наука, 1989. - Ценность науки. Математические науки (пер. с фр. Т.Д. Блохинцева; А.С. Шибанов) - С. 399-414.
138. Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики. - М.: Советское радио, 1970. - 152 с.
139. Шопенгауэр Артур. Мир как воля и представление. Переводчик Ю. Балий. Мультимедийное издательство Стрельбицкого, 2016. – 660 с.
140. Г'юм Д. Трактат про людську природу. - Київ: Всесвіт, 2003. - 552 с.
141. Асмолов Александр Григорьевич. Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М.: Издательство: «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 768 с.
142. Смаль Ірина Олегівна. Метатеорія свідомості: аксіологічний аспект. Рукопис. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія і філософія історії. – Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського, Одеса, 2007. – 21 с.
143. Сепетий Дмитро Петрович. Плюралізм як напрям розвитку світоглядної свідомості суспільства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2008. – 18 с.
144. Бобков Александр Николаевич. Проблема теоретического и практического разума в структуре мировоззрения. Автореферат диссертации на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.01 – Онтология и теория познания. Москва, 2005.
145. Кузнецов Дмитрий Сергеевич. Теоретические проблемы структуры философского знания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – Онтология и теория познания. ФГБОУ ВПО «Поволжский институт имени П. А. Столыпина (филиал РАНХ и ГС при Президенте РФ);. Саратов, 2012. – 21 с.
146. Пономарева Светлана Валерьевна. Темпоральные основания познания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – Онтология и теория познания. Пермский государственный университет. Пермь, 2010. – 20 с.
147. Загидуллина М. В. Архитектоника / Федор Михайлович Достоевский. Антология жизни и творчества. URL: http://www.fedordostoevsky.ru/research/aesthetics-poetics/131/ (19.04.2018).

148. Бахтин М. М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Худож. лит., 1975. — 502 с.
149. Федоров В. В. Оправдание филологии: Памяти В. В. Кожинова / В. В. Фѐдоров. — Донецк: Норд-Пресс, 2005. — 92 с.
150. Тамарченко Н. Д. Архитектоника // Литературная энциклопедия терминов и понятий. Гл. ред. и составитель Николюкин А. Н. Институт научн. информации по общественным наукам. — М.: НПК « Интелвак», 2001. – 1600 с.
151. Самойлов О. В. Автор та герой як суб'єкти поетичного буття: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук (10. 01. 06) / Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 18 с.
152. Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях. Курс лекций, прочитанных во ВХУТЕМАСе / П. А. Флоренский. — М.: Прогресс, 1993. — 324 с.
153. Лосев А.Ф. Форма — стиль — выражение / А.Ф. Лосев; сост. А.А. Тахо- Годи. — М.: Мысль, 1995. — 944 с.
154. Інґарден Р. Про пізнавання літературного твору / Роман Інґарден // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М.Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — С.136 – 163.
155. Бердник Е.С. Корреляция понятий «композиция» и «архитектоника» в литературоведении // Universum: Филология и искусствоведение : электроный научный журнал. 2014. № 2(4). URL: http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1003 (дата обращения: 20.04.2017).
156. Бердник Е.С. Корреляция понятий «композиция» и «архитектоника» в литературоведении // Universum: Филология и искусствоведение : электроный научный журнал. 2014. № 2(4). URL: http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1003 (дата обращения: 20.04.2017).
157. Табакова Г. Архітектоніка і композиція ліричної прози / Г. І. Табакова [наук. ред. О. Г. Астаф'єв]. – Бардянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2016. – 192 с.
158. Шевченко Вікторія Едуардівна. Архітектоніка сучасного українського газетного видання (системна організація та закономірності розподілу елементів). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук по спеціальності: 10.01.08 – журналістика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2002. – 19 с.
159. Прилуцька Алла Євгенівна. Театральне дійство як соціокультурний феномен. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності:09.00.04 – філософська антропологія і філософія культури. Харківський державний університет. Харків, 1999. – 20 с.
160. Максименко Юрій, Синенький Дмитро. Теоретичні засади пізнання художнього образу // Психологія і суспільство. №4. 2009. – С. 181-185.
161. Удяк Галина. Художній образ як центральний компонент структури літературного твору // Філологічні науки. Літературознавство. №19, 2014. – С. 147-152.
162. Салій Володимир. Сутність художнього образу та особливості його прояву в музичному мистецтві // Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 5. 2013. - С. 126-133.
163. Ходаков Максим Анатольевич. Методологические проблемы герменевтики образа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата икусствоведения по специальности: 17.00.04 – изобразительное и декоративно-

прикладное искусство и архитектура. Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет. Москва, 2008. – 18 с.
164. Ногайлиева Марина Халитовна. Образ человека в структуре духовного производства: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Пятигорский государственный технологический университет. Пятигорск, 2007. – 19 с.
165. Ковтунова Юлия Равилевна. Образ как объект исторического исследования. вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: социально-гуианитарные науки. №4. Том 14. 2014. – С. 91-93.
166. Желязкова Вікторія. Знак та образ як взаємозалежні реалії у семіозисі мовного простору художнього твору / В. Желязкова // Науковий вісник Херсонського державного університету". Сер. : Лінгвістика. - 2014. - Вип. 21. - С. 110-113.
167 Мочернюк Наталія. Проблеми художнього простору в екфрастичних описах // Іноземна філологія. Вип. 126. Ч. 1. 2014. – С. 291-296.
168. Марданов Андрей Александрович. Текстуализация субъекта и «конец истории» в романах М. Брэдбери / А. Марданов // Вестник Полоцкого государственного университета. Гуманитарные науки. – 2013. – № 10. – С. 40-44.
169. Азарова Ю. О. «Текст» и «текстуальность» в текстах Ж. Деррида. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 12. 2003. – С. 28-33.
170. Громяк Р. Т. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація : Моногр. / Р. Т. Гром'як, Л. І. Біловус, Н. Р. Денисюк, Ю. Ю. Кіндзерська, М. Б. Лановик; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. Міжкафедр. лаб. славіст.-методол. студій. Каф. теорії л-ри, порівнял. літературознавства і журналістики. - Т. : РВВ ТНПУ, 2005. - 292 с.
171. Маслова Ирина Сергеевна. Человеческая индивидуальность: философский аспект проблемы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – Социальная философия. Российская академия государственной службы при Президенте Российской федерации. Москва, 2000. – 21 с.
172. Шнайдер Марина Ивановна. Концептуализация социально-гносеологической природы творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – Онтология и теория познания. Томский политехнический университет. Томск, 2002. – 21 с.
173. Соколова Нина Александровна. Творчество и субъект в ситуации современности (философско-культурологический анализ). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 24.00.01 – теория и история культуры. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российкиий государственный педагогический университет им. А. И. Герцена». Санкт-Петербург, 2005. – 13 с.
174. Сафаров Ильфар Шамилевич. Философско-эстетические аспекты творчества: синергийный подход. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.04 Эстетика. Министерство общего и профессионального образования Российской Федерации. Карельский государственный педагогический университет. Петрозаводск, 2001. – 19 с.

175. Виноградова Айя Геннадьевна. Единство творчества и восприятия художественного произведения: Методологический аспект. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.04 – Эстетика. Министерство образования Российской Федерации. Московский государственный институт электронной техники. Технический университет. Москва, 2001. – 23 с.
176. Рогальский Евгений Иванович. Творчество как смысл жизни человека. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2006. – 20 с.
177. Гагарина Ольга Сергеевна. Творчество как сущностная характеристика личности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия. Федеральное государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации». Москва, 2008. – 27 с.
178. Нестерова Оксана Юрьевна. Социально-философские аспекты концептуализации творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 социальная философия. Федеральное агентство по образованию ФГОУ ВПО «Томский государственный политехнический университет». Кемерово, 2007. – 25 с.
179. Столетов Анатолий Игоревич. Онтология художественного творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.01 – Социальная философия. Федеральное агенство по образоанию Российской федерации, государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы». Уфа, 2009. – 32 с.
180. Варениця Ольга Петрівна. Постмодерністський дискурс: радикальні спроби оновлення філософії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. – 12 с.
181. Чаплигін Олександр Костянтинович. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський військовий університет. Харків, 2002. – 33 с.
182. Шпачинський Ігор Леонідович. Творчий потенціал особистості і його реалізація в умовах трансформації суспільства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім.. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. – 22 с.
183. Соловйов Владислав Сергійович. Творчість як філософсько-антропологічна проблема. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ, 2003. – 19 с.
184. Колісник Олександр Володимирович. Творчість як феномен буття людини. – К.: Гілея, 2005. – 154 с.

185. Мироненко Віктор Павлович. Методологічні основи оптимізації архітектурного середовища. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора архітектури по спеціальності 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури. Харків, 1999. – 25 с.
186. Мірошник Наталія Сергіївна. Православні монастирські комплекси України / Принципи функціональної і естетичної реабілітації / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури по спеціальності 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. Академія образотворчого мистецтва і архітектури. Київ, 1999. – 20 с.
187. Архипова Людмила Дмитрівна. Роль інтерпретації в культурі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.04 - філософська антропологія, філософія культури. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ, 2002. – 19 с.
188. Бердяев Н. А. Смысл творчества. – М.: Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916. – 625 с.
189. Бергсон А. Творческая эволюция. Пер. с фр. В. А. Флеровой. – М.: КАНОН-прес, 1998. – 384 с.
190. Эдгар Алан По. Философия творчества. Перевод В. Рогова. URL: http://lib.ru/INOFANT/POE/poe1-3.txt (24.09.2018).
За По Э. А. Стихотворения. Новеллы. Повесть о приключениях Артура Гордона Пима. Эссе: Пер. с англ. / Э. А. По. – М.: НФ «Пушкинская библиотека», 2000, «Издательство АСТ», 2003. OCR Бычков М. Н.
191. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / Михайло Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 26–32.
192. Зінченко О. В. Юридичні конструкції: класифікація та значення у процесі пізнання правових явищ / Часопис Київського університету права, 2011/2. – С. 55-58.
193. Мізяк М. І. «Архітектурні конструкції»: Навчальний посібник (для студентів 2 курсу денної форми навчання спеціальності 6.120100 – «Містобудування»). - Харків: ХНАМГ, 2008. - 198 с.
194. Архітектурні конструкції: Навч. посібник (для студентів спеціальності «Міс тобудування» напряму 1201 – «Архітектура»). Автор: Дрьомова Л.В. – Харків: ХНАМГ, 2007 – (164)171 с.
195. Будівельні конструкції: Навчальний посібник для вивчення дисципліни та виконання курсового проекту «Цивільна будівля» для студентів заочної форми навчання зі спеціальності: 5. 06010101 - «Будівництво та експлуатація будівель і споруд». – Чернівці: Видавництво «Прут», 2010. – 68 с.
196. Каганов Ю. О. Радянська преса і конструювання масової суспільної свідомості в Україні (1950-ті-1985 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014, вип. XXXVIII. – С. 213-225.
197. Северенчук Богдан. Розумове конструювання реальності як простору комунікативного розгортання свідомості. №11. 2014. Історико-філософські дослідження. – С. 180-185.
198. Бойко О. Д. Сучасний політичний міф як інструмент конструювання історичної пам'яті. URL: http://www.stattionline.org.ua/histori/107/20139-suchasnij-politichnij-mif-yak-instrument-konstruyuvannya-istorichnoï-pam-yati.html (28.02.2017).

199. Коч Н. В., Василькова Н. І. Концепт-ідея як спосіб конструювання культурної реальності сучасного українського суспільства // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. Том 255, №243 (2015). – С. 47-54.
200. Іванова Наталія Володимирівна. Філософські обрії. 2016. №36. С. 70-78.
201. Токарева Наталія Миколаївна. Комунікативне моделювання креативних сценаріїв само презентації підлітками // Освіта та розвиток обдарованості. №10 (17)/10/2013. С. 36-41. З посиланням на: Kelly, G. A. A brief introduction to personal construct theory // Perspectives in personal construct theory / Ed. D. Bannister. London, New York : Academic press, 1970. P. 1-29.
202. Тарароев Яков Владимирович. Онтологические основания современной физики и космогогии. Министерство образования и науки Украины, Харьковский национальный університет шимени В. Н. Каразина. Харьков, 2009. – 236 с.
203. Попович Мирослав Владимирович. Архаическая онтология и время» / Попович М. В. Мировоззрение древних славян. Киев: Наукова думка, 1985. – 165 с.
204. Кривенко Дмитро Тарасович. Принат і принатика: Фундаментальна онтологія людини і типологія людей / Д. Т. Кривенко. Міжнародний фонд «Відродження». – Х.: Фоліо, 1996. – 270 с.
205. Баумейстер Андрій. Онтологія як філософська дисципліна: український контекст // Філософська думка, 2013. №5. – С. 26-40. З посиланням на: Strożewski, 2004, s. 45.
206. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.
207. Алієва Ольга Георгіївна. Онтологія техніки в соціокультурному контексті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецький національний університет. Донецьк, 2004. – 22 с.
208. Фур'єр Ірина Аронівна. Онтологічний вимір постнекласичного наукового дискурсу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. – 13 с.
209. Куцепал Світлана Вікторівна. Онтологія в сучасній французькій філософії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. – 22 с.
210. Гурбич В'ячеслав Олександрович. Онтологічні засади політики: особливості соціально-філософської концептуалізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецький національний університет. Донецьк, 2008. – 20 с.
211. Павлов Павел Викторович. Онтологическая идея истины: опыт реконструкции методологических подходов. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Южный федеральный университет. Ростов-на-Дону, 2016. – 266 с.
212. Пилипенко Елена Александровна. Постнеклассическая онтология времени. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Волгоградский государственный университет. Волгоград, 2016. – 310 с.

213. Кошина Ангелина Александровна. Проблема онтологического статуса сознания в аналитической философии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Кошина Ангелина Александровна; [Место защиты: Южный федеральный университет]. – Ростов-на-Дону, 2013. – 141 с.
214. Магда Андрей Владимирович. Бытие как становление в современной онтологии: теоретико-методологический анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Магда Андрей Владимирович [Место защиты: ФГБОУ ВО «Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского»]. – Саратов, 2017. – 21 с.
215. Шалагинов Денис Сергеевич. Проблемы Имманентизма в нестабильных онтологиях. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Шалагинов Денис Сергеевич; [Место защиты: ФГАОУВО Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики»]. – Москва, 2017. – 193 с.
216. Альшевская Ксения Владимировна. Онтологический статус сущностей в новом универсализме в контексте феноменологии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Альшевская Ксения Владимировна; [Место защиты: Сибирский федеральный университет]. Красноярск, 2016. – 20 с.
217. Медова Анастасия Анатольевна. Онтология модальности. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Медова Анастасия Анатольевна; [Место защиты: Омский государственный педагогический университет]. – Омск, 2016. – 303 с.
218. Бахтизина Дильбяр Исмаиловна. Философский анализ онтологической истинности музыки. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ФГОУВПО «Башкирский государственный университет». – Уфа, 2012. – 311 с.
219. Ширяева Екатерина Вадимовна. Онтологическое основание идеи человеческого бессмертия. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Ивановский государственный университет. – Иваново, 2016. – 196 с.
220. Сидорова Людмила Павловна. Экзистенциально-онтологический аспект становления неклассической рациональности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Сидорова Людмила Павловна; [Место защиты: ФГБОУВПО «Нижегородский государственный университет имени Н. И. Лобачевского»]. – Нижний Новгород, 2013. – 20 с.
221. Зима Вадим Николаевич. Метаонтологические принципы объективации времени. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Московский педагогический государственный университет. – Москва, 2014. – 428 с.
222. Меликян Мерине Акоповна. Онтолого-антропологические основания становления ноосферного человека. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Ивановский государственный университет. – Иваново, 2014. – 193 с.

223. Петряков Леонид Джоржович. Дискурсивная реальность как объект философского анализа: онтологический и гносеологический аспекты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Петряков Леонид Джоржович. Ивановский государственный университет. Иваново, 2014. – 54 с.
224. Анисимов Никита Сергеевич. Нелинейное развитие: онтологический анализ. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Анисимов Никита Сергеевич [Место защиты: Саратовский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского]. – Саратов, 2013. – 149 с.
225. Кащеев Сергей Иванович. Онтология свободы: рациональные модели и повседневность. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Кащеев Сергей Иванович; [Место защиты: Саратовский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского]. – Саратов, 2013. – 108 с.
226. Кушова Ирина Андреевна. Метафизика жизни и смерти: экзистенциально-онтологический подход. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Вятский государственный гуманитарный университет. – Киров, 2013. – 196 с.
227. Нагуманова Светлана Фарвазовна. Сознание как феноменальная репрезентация (онтологические и методологические проблемы редуктивного объяснения сознания). Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. [Место защиты: Институт философии РАН]. Москва, 2013. – 318 с.
228. Панасенко Олег Анатольевич. Онтологический и логический аспекты представления. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Панасенко Олег Анатольевич; [Место защиты: Саратовский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского]. – Саратов, 2013. – 145 с.
229. Черняк Наталья Алексеевна. Онтология понимания. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. [Место защиты: Федеральное государственное автономное образовательное учпеждение высшего профессионального образования «Сибирский федеральный университет»]. Красноярск, 2013. – 236 с.
230. Голубева Наталья Александровна. Диссимметрическая концепция трансформации: онтологическое соджержание. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Голубева Наталья Александровна. [Место защиты: ФГАОУ ВПО «Волгоградский государственный универстет»]. Волгоград, 2014. – 356 с.
231. Иванов Евгений. Онтология субъективного. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2007. – 200 с.
232. Лукач Дьёрдь. К онтологии общественного быта. Пролегомены. – М.: Прогресс, 1991. – 417 с.
233. Прохоров Михаил Михайлович. Онтология, гносеология, онтогносеология // Философская мысль, 2017. №4. – С. 22-36.
234. Бурдье Пьер. Политическая онтология Мартина Хайдеггера /Пер. с франц. А. Т. Бикбова, Т. В. Анисимовой. – М.: Праксис, 2003. – 272 с.

235. Романенко Юрій Вікторович. Образи смислоутворюючих чинників в функціонуванні соціальних систем. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Київ, 2006. - 32 с.
236. Бурлачук Віктор Фокіч. Символічні системи і конституювання соціального смислу. Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. – 32 с.
237. Злобіна Олена Геннадіївна. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. – 35 с.
238. Губанов Николай Николаевич. Менталитет. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет». Работа выполнена: ФБОУ ВПО «Московский государственный технический университет имени Н. Э. Баумана. Москва, 2015. 34 с.
239. Счастливцев Александр Николаевич. Образ как форма бытия в науке и искусстве. Эйдологический анализ смысла. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01: - онтология и теория познания по философским наукам. Тамбов, 2002. 274 с.
240. Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Диссертация выполнена: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Московского государственного областного университета. Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации». Москва, 2014. – 50 с.
241. Дуйкін Василь Романович. Людина та людська історія в філософії П. Тейяра де Шардена. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2004. – 35 с.
242. Поліщук Ростислав Миколайович. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. – 215 с.
243. Михалевский Дмитрий Васильевич. Формирование социального пространства и его структур (социально-философский анализ). Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Российский Государственный Социальный Университет. Москва, 2012. 218 с.
244. Кузьмін Микола миколайович. Когнітивні засади конституювання соціальної реальності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Сімферополь, 2004. – 22 с.

245. Селиванов Алексей Алексеевич. Идеологическое мировоззрение в структуре сознания личности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». Краснодар, 2013. – 27 с.
246. Кулікова Тетяна Миколаївна. Мультикультуралізм: соціально-методологічний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 21 с.
247. Яндараева Инна Сергеевна. Конструирование воображаемых сообществ в структурах социальной памяти. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. ФГБОУ ВПО «Удмуртский государственный университет. Ижевск, 2012. 19 с.
248. Шаповалова Наталья Сергеевна. Социальная память в закрытых и открытых обществах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФБОУ «Саратовский государственный технический университет имени Гагарина Ю. А.». Саратов, 2012. 19 с.
249. Фостачук Олена Олександрівна. Соціальна пам'ять як соціокультурний феномен. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. – 21 с.
250. Осадча Лариса Василівна. Соціальна комунікація як об’єкт філософського аналізу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. – 20 с.
251. Зайцева-Чіпак Наталія Олександрівна. Соціологічні виміри релігійної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 14 с.
252. Селезнев Андрей Сергеевич. Философский анализ «идеи истории». Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронежский государственный педагогический университет. Воронеж, 2012. 24 с.
253. Игнатов Владимир Николаевич. Историческое прошлое и его значение для постсовременного общества: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Современная гуманитарная академия. Москва, 2011. 22 с.
254. Пилипко Євген Володимирович. Самоорганізація історичного процесу (методологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський військовий університет. Харків, 2004. – 20 с.
255. Перепелиця Олег Миколайович. Переоцінка цінностей історії: історизм та історицизм. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2003. 23 с.

256. Садыкова Зиля Раисовна. Трансформация социокультурных ценностей в контексте исторического сознания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Работа выполнена: ГБОУ ВПО «Башкирский государственный медицинский университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВПО Оренбургский государственный педагогический университет». Уфа, 2015. 23 с.
257. Павлов Юрій Валерійович. Критика принципу історизму в контексті філософії постмодернізму. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. – 17 с.
258. Кротов Костянтин Вікторович. Концепції смислу історії в сучасній християнській філософії (порівняльний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 15 с.
259. Юркин Алексей Николаевич. Коллективное верование как фактор формирования массового сознания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. ФГБОУ ВПО «Мордовский государственный університет шимени Н. П. Огарева». Саранск, 2014. 25 с.
260. Заріцька Віта Володимирівна. Новітня міфологія як елемент соціальних технологій: соціально-філософський аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Академія педагогічних наук України. Київ, 2008. - 22
261. Макейчик Александр Александрович. Образ как категория диалектико-материалистической гносеологии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – Диалектический и исторический материализм. Институт повышения квалификации преподавателей общественных наук при Ленинградском государственном университете имени А. А. Жданова. Ленинград, 1984. 191 с.
262. Чурсанова Имбия Александровна. Статус исторической науки в познании социальной реальности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронежский государственный университет. Воронеж, 2012. 18 с.
263. Бенхабиб Сейла. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру / Перевод с англ. Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
264. Вебер Макс. Избранное. Образ общества.: Пер. с нем. Редактор Е. Н. Балашова.М.: Юрист, 1994. 704 с.
265. Козловець Микола Адамович. Феномен національної ідентичності: виклики цивілізації. Монографія. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2009. 558 с.
266. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 1. Язык. М.; СПб.: Университетская книга, 2001. 280 с.
267. Рікер Поль. Обєктивність і суб'єктивність історії // Рікер Поль. Історія та істина. Пер. з фр. В. І. Шовкун; наук. ред.: Т. С. Голіченко. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. – 393 с.

268. Уайт Хайден. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2002. – 528 с.
269. Поліщук Ростислав Миколайович (ЛНУ ім. І. Франка). Сучасна соціокультурна модель суспільства // Молодий вчений («Young Scientist») №2 (29), лютий, 2016. – С. 224-228.
270. Глухова Оксана Генадіївна. Ідеальне як соціокультурна модель свідомості // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 20. 2012. С. 85-93.
271. Глухова Оксана Генадіївна. Ідеальний образ: соціокультурні детермінанти і функції // Антропологічні виміри філософських досліджень. 2012. Вип. 1. С. 68-72.
272. Яременко Марія Юріївна. Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність // Наука. Релігія. Суспільство. №1. 2008. С. 234-239.
273. Удріс Наталя Сергіївна. Соціокультурні аспекти проектування образу соціального простору // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2012. №993. – С. 107-112.
274. Дротянко Л. Г. Методи інформатики і проблема фундаментальних і прикладних методів // Дротянко Любов Григорівна. Фундаментальне та прикладне знання як соціокультурна та праксеологічна проблема [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/15659/1/Дротянко%20ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ%20ТА%20ПРИКЛАДНЕ%20ЗНАННЯ%20Монографія%20Розділ%206pdf (19.08.2017).
275. Дюркгейм Еміль. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії / Пер з фр.: Г. Філіпчук, З. Борисюк, наук. ред. Т. Метельова. – Київ: Юніверс, 2002. – 423 с.
276. Шабалин Дмитрий Геннадьевич. Социально-онтологические основания межкультурной коммуникации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГБОУ ВПО «Поволжский государственный технологический университет». Йошкар-Ола, 2013. – 25 с.
277. Сергеев Дмитрий Валентинович. Трансформация смысла в контексте социальных процессов конца XX – начала XXI века. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГБОУ ВПО «Забайкальский государственный университет». Чита, 2014. 41 с.
278. Рыбаков Всеволод Вячеславович. Социальная онтология смысла. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2012. 30 с.
279. Мостяєв Олександр Іванович. Історичне буття етносу (філософсько-методологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. – 18 с.
280. Андрущенко Тетяна Іванівна. Естетичне як соціокультурний феномен (філософсько-історичний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. – 33 с.

281. Рикёр Поль. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. – М.: «Канон-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. – 624 с.
282. Гадамер Х. –Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. Перевод с немецкого. Общая редакция и вступительная статья доктора философских наук Б. Н. Бессонова. Москва: «Прогресс», 1988. 637 с.
283. Юркевич Олена Миколаївна. Герменевтика культурної форми розуміння. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 52 с.
284. Попова Наталія Валеріївна. Герменевтичні практики і проблема їх філософського осмислення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія; філософія культури. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2001. 21 с.
285. Пухта Ірина Степанівна. Трансформація класичної концепції суб'єкта у філософській герменевтиці. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. 21 с.
286. Мамченков Дмитрий Валерьевич. Предметность и историзм: опыт преодоления антиномии феноменологии и постструктурализма. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2010. 21 с.
287. Шаев Юрий Михайлович. Смысл в герменевтике: опыт семиотического анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Волгоградский государственный университет. Волгоград, 2009. 22 с.
288. Маслова Инна Викторовна. Понимание как осознание границ мыслимого. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ГОУВПО «Санкт-Петербургский государственный университет». Санкт-Петербург, 2008. 166 с.
289. Минина Марина Леонидовна. Теория отражения и проблема интерпретации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Чувашский государственный университет им. И. Н. Ульянова. Чебоксары, 2007. 24 с.
290. Устюгов Виктор Анатольевич. Проблема стиля мышления. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Красноярский государственный университет. Красноярск, 2006. 25 с.
291. Шульга Елена Николаевна. Когнитивная герменевтика. – М., 2002. – 235 с.
292. Мазур Л. Н. Образ прошлого: формирование исторической памяти // Известия Уральского федерального университета. Сер. 2. Гуманитарные науки. – 2013. №3 (117). – С. 243-256.
293. Яворська Оксана. Суб'єкт пам'яті та його наративні стратегії в мемуаристиці // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія». Випуск 36. 2015. С. 213-221.
294. Коломієць Олена Миколаївна. Семантико-синтаксична реконструкція газетних синоптичних текстів (на матеріалах англійської, німецької, польської та української

мов. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук по спеціальності: 10.02.17 – порівняльно історичне і типологічне мовознавство. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2017. 253 с.
295. Бондаренко Александр Викторович. Научная и художественная формы интуиции: сущность, особенности развития и самоорганизация. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Уфимский государственный авиационный технический университет. Уфа, 2007. 23 с.
296. Злобина Ирина Сергеевна. Соотношение веры и сомнения в познании. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Вятский государственный гуманитарный университет. Киров, 2009. 21 с.
297. Зашкільняк Леонід. Інтелектуальна історія: спроба конвенції // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Головний редактор В. Смолій, відповідальний редактор І. Колесник. Випуск 1. Київ: Інститут історії НАН України, 2005. С. 28-35.
298 Романова Олена Миколаївна. Соціально-філософський аналіз детермінант формування екологічної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецьк: Донецький національний університет, 2007. – 22 с.
299 Насєдкіна Оксана Олегівна. Світоглядні настанови казки: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. – 19 с.
300 Щербакова Ніна Володимирівна. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 20 с.
301 Карпенко Олена Олексіївна. Ідея абсолютної музики в історико-філософському вимірі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. 22 с.
302 Мудрак Вадим Іванович. Філософсько-методологічні засади ущільнення інформації в історичній освіті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, 2001. 19 с.
303 Губернюк Лариса Володимирівна. Життєвий світ людини в контексті соціально-філософського дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. 12 с.
304 Омельченко Юрій Васильович. Маси і натовпи: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002. – 13 с.

305 Корецька Антоніна Іллівна. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти, 2003. – 21 с.

306 Хоменко Володимир Миколайович. Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект). Автореферат дисертації на здобуття кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2002. – 14 с.

307 Іммавердієв Насімі Алакбар огли. Феномен національного у буденній свідомості суспільства, що трансформується. Автореферат дисертації на здобуття кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2002. 15 с.

308 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

309 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет, г. Краснодар.

310 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

311 Агапова Элеонора Игоревна. Духовные практики человека в структурах социального бытия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Казань: ФГАОУ ВПО «Казанский (Приволжский) федеральный университет», 2014. 24 с.

312 Максимова Елена Юрьевна. Традиция в условиях техногенного общества: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ставрополь, 2015. 24 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВПО «Пятигорский государственный лингвистический университет». Ведущая организация ФГАОУ ВО «Южный Федеральный Университет», г. Ростов-на-Дону.

313 Овчарова Елена Вячеславовна. Социально-аксиологическая сущность исторического творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Нижний Новгород, 2014. 31 с. Работа Выполнена в ФГБОУ ВПО «Нижегородский

государственный педагогический университет им. Козьмы Минина». Ведущая организация: ФГБОЙ ВПО «Нижегородская государственная медицинская академия».
314 Вакуленко Андрей Святославович. Общественное мнение в социально-историческом процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Краснодар, 2014. – 26 с. Работа выполнена в ФНБОУ ВПО «Краснодарский государственный университет культуры и искусств». Ведущая организация – ФГБОУ ВПО «Адыгейский государственный университет».
315 Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Москва, 2014. 50 с. Диссертация выполнена в ГОУ ВПО «Московский государственный университет». Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации».
316 Лебон Гюстав. Психология социализма. URL:: https://www.litres.ru/gustav-lebon/psihologiya-socializma/ (04.03.2018).
317 Кистова Анастасия Викторовна. Конструирование этнокультурной и общенациональной идентичностей на основе этнографического подхода в социальной философии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Красноярск: ФГАОУ ВПО: «Сибирский федеральный университет», 2013. 22 с.
318 Зинченко Ирина Сергеевна. Проблема творческой деятельности человека в социально-философском измерении. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Санкт-Петнрбург: ФГБОУ ВПО «Санкт-Петербургский государственный еэкономический университет», 2014. 24 с.
319 Tytko Marek Mariusz. Stefana Szumana pedagogika kultury / próba syntezy // Pedagogika kultury : wychowanie do wyboru wartości. Kraków : Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2003. p. 97-104.
320 Grusiewicz Mirosław. Pedagogika muzyki z perspektywy historycznej // Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 2013, Випуск 1 (1). С. 85-96.
321 Халаспис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
322 Новгородський Руслан Григорович. Проблема соціалізації особистості в педагогічній теорії і практиці України в 20-ті роки XX століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук по спеціальності: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. 24 с.
323 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
324 Литус Інна Іванівна. Рівні та форми історичного пізнання в контексті постнекласичної науки (філософсько-історичний аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності:

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти, 2005. 18 с.
325 Сокурянська Людмила Георгіївна. Ціннісна детермінація становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харків: Харківський національний університет імені Н. В. Каразіна, 2007. 38 с.
326 Колісник Юлія. Текст і дискурс: проблеми дефініцій // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» №675. Проблеми української термінології. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. С. 111-114.
327 Халіман Марина Анатоліївна. Світоглядне протистояння : соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. 19 с.
328 Панасенко Світлана Вікторівна. Феномен соціальної події Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. 18 с.
329 Рюзен Йорн. Що таке історична теорія? // Схід/Захід. Випуск 13-14. – Історична пам'ять і тоталітаризм : досвід Центрально-Східної Європи / За ред.. В. Кравченка. Харків : ТОВ «НТМТ», 2009. С. 275-290.
330 Николаева Евгения Михайловна. Социализация личности как проблема социальной синергетики Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Казанский государственный університет. Казань, 2006. 50 с.
331 Кирницький Олег Володимирович. Віртуальний вимір соціального конструювання. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. 17 с.
332 Гурьянов Александр Сергеевич. Социализация личности в различных типах общества (социально-философский анализ). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева. Красноярск, 2010. 28 с.
333 Нарыкова Светлана Петровна. Социальный концептуализм как способ постижения политической реальности // Историческая и социально-образовательная мысль. Том 6. №6, Часть 1, 2014. – С. 204-208.
334 Метельова Тетяна. Людина в історії: пошук системних закономірностей. – Київ: Українська книга, 2005. 448 с.
335 Пальчинська Мар'яна Вікторівна. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. 433 с.
336 Прокоп'юк Оксана. Рецензія на монографію: Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Видавництво УКУ, 2017. 272 с. // Historians URL:

http://www.historians.in.ua/index.php/en/novi-knizhki/2381-yaremenko-m-pered-viklikami-unifikatsiji-ta-distsiplinuvannya-kijivska-pravoslavna-mitropoliya-u-xviii-stolitti-lviv-vidavnitstvo-uku-2017-272-s-seriya-kijivske-khristiyanstvo-t-4 (26.04.2018).
337 Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм як соціальний феномен: теоретичний і практичний виміри / Л. А. Ляпіна, Ю. О. Алєксєєва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. - 2012. - Т. 184, Вип. 172. - С. 129-132. - URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2012_184_172_29 (26.04.2018).
338 Лаврій Богдан. Феномен мультикультуралізму українського суспільства та проблема національної ідентичності [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/61._Lavriy_Bohdan.pdf (26.04.2018).
339 Дрожжина Світлана. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти // Політичний менеджмент. №3. 2008. – С. 96-106.
340 Михайлова М. О. Мультикультуралізм і проблема толерантності у поліетнічному соціокультурному просторі // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 54. Філософські науки. 2010. – С. 32-36.
341 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
342 Цупренко Зореслава Володимирівна. Життєздатність суспільства : соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя, 2015. 18 с.
343 Кисла Ю. О. Українська історична пам'ять : конструювання загальнорадянської ідентичності в УРСР у сталінський період. 2008. – С. 34-39.
URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6248
З посиланням на:
Нарский И. В «империи» и в «нации» помнит человек : память как социальный феномен // Ab Imperio. 2004. №1. – С. 86.
344 Кравчук О. В. Соціальні уявлення як психологічний феномен // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. - С. 103-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_23
З посиланням на:
Донцов А. И. Концепция социальных представлений в современной французской психологии / А. И. Донцов, Т. П. Емельянова // Вопросы психологии. – 1984. – №1. – С. 147-152.
345 Злобіна Олена Геннадіївна. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Київ: Національна академія наук України. Інститут соціології. 2005. – 34 с.
346 Васильченко О. М. Вивчення соціальних репрезентацій як метод дослідження політико-правової культури особистості. URL: http://psy-lpr.at.ua/Materials/vasilchenko_o.m-vivchennja_socialnikh_reprezentaci.pdf (01.05.2018).

347 Зашкільняк Леонід. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. 15/2006-2007. – С. 855-862.
348 Пержун Володимир. Історична свідомість як форма суспільної свідомості : соціологічний аспект // Релігія та Соціум. – 2012. – №2(8). – С. 104-109.
349 Вебер Макс. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. К: Основи, 1998.-— 534 с.
350 Арон Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки. Переклад з французької Григорія Філіпчука. – Київ: «Юніверс», 2004. – 392 с.
351 Козловець М.А. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. /М.А. Козловець, М.О. Михайлова // ХХ століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 жовтня 2010 р.,. Житомир, 2010. – С. 464-472.
352 Панафідіна Оксана Петрівна. Концепція кінця історії і проблема альтернативності історичного процесу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ : Інститут історії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2009. 20 с.
353 Декомб Вінсент. Кінець історії // Вінсент Декомб. Сучасна французька філософія. Пер. з франц. – М.: Вид-во «Всесвіт», 2000. 344 с. URL: ibib.ltd.ua/konets-istorii-18021.html Дата доступу: 22.03.2018.
354 Мангайм Карл. Ідеологія та утопія /. Пер. з нім. Володимир Швед.- К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 370 с.
355 Коннертон Пол. Соціальна пам'ять / Пол Коннертон. Як суспільства пам’ятають. — К., 2004. — С. 21-69. URL: http://litopys.org.ua/connert/conn03.htm (02.05.2018).
356 Позднякова-Кирбятєва Е. Г. Соціальна історична пам'ять: сутність та значення. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». №4(18), 2013. С.143-151.
357 Позднякова-Кирбятєва Е. Г. Соціальна історична пам'ять: сутність та значення. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». №4(18), 2013. С.143-151.
358 Вербицька П. В. Проблеми історичної пам’яті у проекції на завдання сучасної історичної освіти. URL: http://ena.lp.edu.ua
З посиланням на:
Яковенко Н. М. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України. [Електронний ресурс] Режим доступу: http:www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf
359 Гумилев Лев. Этнос и ландшафт. Доклад // Доклады Географического общества СССР. 1968, вып. 3; стр. 193-202.
360 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степеникандидата философских наук по специальности: 09.00.11 Социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет», г. Краснодар.

361 Ортега и Гассет, Хосе. История как система // Библиотека Гумер-философия. URL:https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
362 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. – 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет. Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».
363 Лооне Ээро Николаевич. Современная философия истории. Таллинн: Издательство Ээсти раамат», 1980. 293 с.
364 Горський Вілен. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
365 Анкерсмит Франклин Рудольф. История и топология: взлет и падение метафоры / Пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. - 496 с.
366 Скляренко Оксана. Українська традиційна лялька як носій етнічності у сучасній українській культурі // Культура і сучасність. – 2013. №2. С.223-229.
367 Мараєва Уляна. Феномен народної обрядовості як складова української етнічної культури у теорії модернізації // Грані. №6 (122) червень 2015. С. 32-36.
368 Куєвода Володимир. Міфологічніджерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект. Донецьк: «Український культурологічний центр», 2007. 264 с.
369 Кришмарел Вікторія. Релігійна культура як складник історії України: основні поняття // Український педагогічний журнал, 2017.№4. С. 67-75.
370 Борисенко Валентина. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київський національний ун-т ім.. Тараса Шевченка. –К.: Унісерв, 2000. 190 с.
371 Антонович Дмитро. Українське малярство. URL:litopys.org.ua/culture/cult19.htm
372 Ходанич Л. П. Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття: Монографія. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2010. – 208 с.
373 Войтович В. М. Укрраїнська міфологія, - Київ: Либідь, 2002. – 662 с.
374 Запаско Яким. Українське народне килимарство. Київ: Мистецтво, 1973. 112 с.
375 Історія українського мистецтва: У 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського; гол. ред. Г. Скрипник, ред.. т. Р. Михайлова, Р. Забашта. – К., 2008. – Т.1: Мистецтво первісної доби та стародавнього світу. – 710 с.
376 Федь Володимир. Основні форми існування етносу в історії української культури XIV-XVIII століття. URL:: ukrlife.org/main/cxid/8etnos14.doc Дата доступу: 28.08.2018.
377 Козловець М. А. Ідентичність: поняття структура і типи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 57. 2011. С. 3-9.
378 Вашкевич В. М. Історичне знання в системі сучасного соціогуманітарного пізнання // Гілея. * (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 217-224.
379 Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. - К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. - 405 с.
380 Киридон Алла. Європейська ідентичність: структурування смислового простору / Європейські історичні студії URL: http://eustudies.history.knu.ua/alla-kyrydon-yevropejska-identychnist-strukturuvannya-smyslovogo-prostoru/ (29.09.2018).

381 Кралюк П. М. Петро Кралюк про специфіку української філософії. URL: https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012/11-15-2 (29.09.2018).
382 Титар Олена Володимирівна. Українські національно-культурні ідентичності Слобожанщини у контексті глобалізації: філософсько-антропологічний вимір. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2016. – 493 с.
383 Колесніченко Максим Валентинович. Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: соціофілософська парадигма. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2016. 200 с.
384 Шлемкевич Микола. Загублена українська людина. Нью-Йорк, 1954. 158 с.
385 Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. 1919-1926. 627 с.
386 Чижевський Дмитро. Культурно-історичні епохи. Аугсбург-Монреаль: Накладом Т-ва прихильників УВАН, 1978. 16 с.
387 Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. 1919-1926. 627 с.
388 Липинський В'ячеслав. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. 1919-1926. 627 с.
389 Чижевський Дмитро. Культурно-історичні епохи. Аугсбург-Монреаль: Накладом Т-ва прихильників УВАН, 1978. 16 с.
390 Арон Р. Введение в философию истории. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).
391 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
392 Друль Орест. Нарисна геометрія історії: Сумні думки про українсько-польське примирення // ZBRUČ URL: https://zbruc.eu.node/81412 (01.07.2018).
393 Макнил Вильям. Меняющийся образ всемирной истории // Альманах «Время мира». Вып. 2. 2001. С. 16-38. URL: abuss.narod.ru/Biblio/mcneil_image.htm. Время доступа: 01.07.2018.
394 Лосев А. Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977. URL: www.sno.pro1.ru/lib/losev/1.htm (01.07.2018).
395 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с. URL:litopys.org.ua/colin/colin24.htm#yak1 (19.07.2018).
396 Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
397 Шопенгауер Артур. Мир как воля и представление. URL:www.lib-history.info/philosophy/writer/4022/ebook/49322/shopengauer_artur/mir_kak_volia_i_predstavlenie/read/6 (23.07.2018).
398 Ницше Фридрих Вильгельм. Странник и его тень. – М.: Изд-во «REFL-book 1994.URL:www.lib-history.info/philosophy/writer/1484/ebook/49278/nitsshe_fridrih_vilgelm/strannik_i_ego_ten (23.07.2018).
399 Паточка Ян. Еретические эссе о философии истории. Перевод с чешского П. Прилуцкого, под редакцией О. Шпраги. – Минск: И. П. Логинов, 2008. – 204 с.

400 Ивин А. А. Философия истории. – М.: Гардарики, 2000. URL: www.ulera.net/textbooks_autor/5873/textbook/17908/ivin_aleksandr/filosofiya_istorii/read/2 (26.07.2018).
401 Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Философия истории. URL: https://royalib.com/book/gegel_georg_vilgelm_fridrih/filosofiya_istorii.html (27.07.2018).
402 Гобозов И. А. Введение в философию истории. Изд. 2-е, переработанное и дополненное. – М.: ТЕИС, 1999. – 363 с.
403 Лооне Ээро. Современная философия истории. Таллин: Издательство «Ээсти раамат», 1980. 293 с.
404 Ортега и Гассет Х. История как система // Библиотека Гумер-философия URL:: https://www/.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
405 Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры / Пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 496 с.
406 Белый Андрей. Символизм и философия культуры. Москва: Директ-Медиа, 2012. 468 с.
407 Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с. URL: https://kafedrafil.files.wordpress.com/2012/09/kremen.pdf (01.07.2018).
408 Панарин А. С., Василенко И. А., Карцев Е. А., Новикова Л. И., Овчинников Г. К., Сиземская И. Н. Философия истории: Учебное пособие. Редактор З. Н. Осадченко. – Москва: УИЦ «Гардарики», 1999. – 432 с. URL: www.klex.ru/6uk (18.07.2018).
409 Лозко Галина. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Навчальний посібник / К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
410 Гатальська Стелла. Філософія культури як філософія символу // Гатальська С. М. Філософія культури. URL: https://pidruchniki.com/10810806/filosofiya/filosofiya_kulturi_filosofiya_simvolu#11 (14.09.2018).
411 Арон Р. Введение в философию истории. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).
412 Арон Реймон. Вступ до філософії історії. Есе про межі історичної об'єктивності. Пер. з фр., післямова та примітки О. Йосипенко, С. Йосипенка. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – 580 с.
413 Макнил Вильям. Меняющийся образ всемирной истории // Альманах «Время мира». Вып. 2. 2001. С. 16-38. URL: abuss.narod.ru/Biblio/mcneil_image.htm. Время доступа: 01.07.2018.
414 Лосев А. Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977. URL: www.sno.pro1.ru/lib/losev/1.htm (01.07.2018).
415 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с. URL:litopys.org.ua/colin/colin24.htm#yak1 (19.07.2018).
416 Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
417 Шопенгауер Артур. Мир как воля и представление. URL: www.lib-history.info/philosophy/writer/4022/ebook/49322/shopengauer_artur/mir_kak_volia_i_predstavlenie/read/6 (23.07.2018).

418 Ницше Фридрих Вильгельм. Странник и его тень. – М.: Изд-во «REFL-book 1994. URL:www.lib_history.info/philosophy/writer/1484/ebook/49278/nitsshe_fridrih_vilgelm/strannik_i_ego_ten (23.07.2018).
419 Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Философия истории. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://royalib.com/book/gegel_georg_vilgelm_fridrih/filosofiya_istorii.html (27.07.2018).
420 Ортега и Гассет Х. История как система // Библиотека Гумер-философия URL: https://www/.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
421 Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры / Пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 496 с.
422 Ивин А. А. Философия истории. – М.: Гардарики, 2000. URL: www.ulera.net/textbooks_autor/5873/textbook/17908/ivin_aleksandr/filosofiya_istorii/read/2 (26.07.2018).
423 Петрушенко Віктор. Чому метафізика? (до питання про причини та наслідки метафізичного ренесансу в сучасній філософії) // Видавництво Львівської політехніки. URL: vlp.com.ua/node/2241 (26.07.2018).
424 Эмерих Корет. Основы метафизики // Гуманитарные технологии URL: gtmarket.ru/laboratory/basis/5760/5761 (26.07.2018).
425 Попович Мирослав. Модерн і постмодерн: філософія і політика. URL: clement.kiev.ua/sites/default/files/popovych_modern_postmodern.pdf (26.07.2018).
426 Бистрицький Євген. Метафізика суспільного, що сумірна людині. Концепція мультикультуралізму. Київ: Стилос, 2005. С.43-51.
427 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
Со ссылкой на:
Hempel K/ The Function of General Laws in History // Journal of Philosophy. 1942. Vol. 39. №2. P. 35-48.
428 Хаустов Д. С. Лекции по философии постмодерна. Москва.: РИПОЛ классик, 2018. 288 с.
429 Дацюк Сергій. Що таке духовність та навіщо вона потрібна? // Українська правда. 16 червня 2009. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/16/4026929/ (25.09.2018).
430 Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1. / Пер. з англ. В. Шовкуна. — К.: Основи, 1995. — 614 с.
431 Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 2. / Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. — К.: Основи, 1995. — 406 с.
432 Пасічник Ігор. До проблеми естетики Александера Баумгартена // «Наука. Релігія. Суспільство». №4. 2010. С. 57-67.
433. Ясінський М. М. Образологічне обґрунтування потреби формування теорії культурно-історичного концептуалізму // Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 15. 2015. С. 55-58.
434. Уотсон Джон Психология с точки зрения бихевиориста. Хрестоматия по истоии психологии. Под ред. Гальперина П. Я., Ждан А. Н. -М.: Изд-во МГУ, 1980. С. 17-18.
435. Толмен Едвард. Когнітивні карти у щурів і людини / Н.Н.Мешкова, Е.Ю.Федорович. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии /

Ред.-сост. Н.Н.Мешкова, Е.Ю.Федорович. 4-е изд. — М.: УМК «Психология»; Московский психолого-социальный институт,2005. — 376 с.
436. Гештальтпсихология (М.Вертгеймер, В.Келер, К.Коффка, К.Левин и др.) URL:: http://5fan.ru/wievjob.php?id=28197 (26.07.2018).
437. Вертгеймер Макс. Продуктивное мышление. Перевод с английского / Общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко Вступ. ст. В. П. Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – 336 стр.
438. Гештальтпсихология (М.Вертгеймер, В.Келер, К.Коффка, К.Левин и др.) URL:: http://5fan.ru/wievjob.php?id=28197 (26.07.2018).
439. Пиаже Жан. Психогенез знаний и его эпистемологическое значение // Семиотика. Составление, вступительная статья и общая редакция Ю. С. Степанова. – М.: «Радуга», 1983. С. 90-101.
440. Юнг Карл Густав. Символическая жизнь. Перевод с английского и предисл. В. В. Зеленского. Издание 2-е. –М.: Когито-Центр, 2003. – 410 стр.
441. Юнг Карл Густав. Архетип и символ. Перевод Владимира Бибихина, Вадима Бакусева, Алексея Руткевича. – М.: Канон+РООИ «Реабилитация», 2016. – 336 стр.
442. Джордж Келли «Теория личности (теория личных конструктов)», СПб, «Речь», 2000 г., 249 стр.
443. Кордуэлл Майк. Психология. А – Я: Словарь-справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. – М.ˮФАИР-ПРЕСС, 2000. – 448 с.
444. Копець Л. В. Класичні експерименти в психології [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] – К.: Вид-во Києво-Могилянської академії, 2010. – 283 с.
445. Фестингер Леон. Теория когнитивного диссонанса. – СПб.: Ювента, 1999. – 320 с.
446. Левин Курт. Теория поля в социальных науках / Пер. с англ. – СПб.: Сенсор, 2000. – 368 с.
447. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах. Пер. с англ. Н. Н. Марчук – М.: АСТ, Вече. Дэвид Джерри, Джулия Джерри. 1999. Т.1. – 544 с., Т.2 – 528 с.
448. Тихомиров О. К. Психология мышления: Учебное пособие. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 272 с.
449. Фрейд Зигмунд. «Введение в психоанализ / Зигмунд Фрейд». Переводчик Г. В. Барышникова. – М.: АСТ; 2014. - 224 с.
450. Фрейд Анна. Теория и практика детского психоанализа. Пер. с англ. и нем./ М.: 000 Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. — 384 с.
451. Фрейд Зигмунд. Массовая психология и анализ человеческого «Я». Перевод с немецкого Голлербах Л. / Фрейд З. «Я» и «Оно». – Тбилиси: Мерани, 1991. с. 71-138.
452. Хьелл Лари, Зиглер Дэниел. Джулиан Роттер: Теория социального обучения / Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности: основные положения, исследования и применение. Перевод С. Меленевской и Д. Викторовой. L.Hjelle, D.Ziegler. Personality Theories: Basic Assumptions, Research, and Applications 3th ed.: McGrow-Hill, 1992; СПб.: Питер Пресс, 1997. 608 с.
453. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Для студ. Вищих навч. Закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 279 с.
454. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Для студ. Вищих навч. Закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2012. 279 с.

455. Шкуратов Иван Николаевич. Феноменологический подход в психологии: история и перспективы (по работам Э. Гусэрля). Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 – философия науки и техники. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. – М. 181 с.
456. Гусерль Эдмунд. Амстердамские доклады. Феноменологическая психология // Логос, 1992, N 3. - С.62-80.
457. Лукановська А. В. Творчий потенціал особистості: структурні компоненти // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України 2010. Випуск 8. - С. 630-643.
458. Вилюнас Витис Казиса. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 283 стр.
459. Вилюнас Витис Казиса. Психологические механизмы мотивации человека. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 283 с.
460. Татенко В. О., Титаренко Т. М. Володимир Андрійович Роменець (1926-1998): життя як вчинок і подія // Вступна стаття до книги Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття. Видання друге, стереотипне. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Психологія». – К.: «Либідь», 2003. – С. 7-37.
461.Ільїна Ніна Михайлівна. Проблема мовлення в українській психології (на матеріалі наукової спадщини Б. Ф. Баєва та І. О. Синиці). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук по спеціальності: 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Інститут психології ім.. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 20 с.
462. Юнг Карл Густав. Божественный ребенок: Аналитическая психология и воспитание. Сб. – М.: «Олимп»; ООО «Издательство АСТ-ЛТО», 1997. –400 с.
463. Юнг К. Г. Божественный ребенок: Аналитическая психология и воспитание. Сб. – М.: «Олимп»; ООО «Издательство АСТ-ЛТО», 1997. –400 с.
464. Северинова М. Ю. Теорія К. Юнга про архетипи та її вплив на художню (музичну) культуру // Культура України. Випуск 40. 2013. – С. 00 З посиланням на Левчук Л.Т. Психоанализ: от бессознательного к «усталости от сознания». _ К.: Вища школа, 1989. – 183 с.
465. Леонтьев А. Н. Образ мира // Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983. – С. 251-261.
466. Юнг К. Г. Божественный ребенок: Аналитическая психология и воспитание. Сб. – М.: «Олимп»; ООО «Издательство АСТ-ЛТО», 1997. –400 с.
467. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття : Навч. посібник / Вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. Видання друге, стереотипне. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Психологія». – К.: «Либідь», 2003. – 992 с.
468. Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.
469. Халимон Марина Михайлівна. Реактуалізація пам'яті та досвіду в наративній філософії історії / М. М. Халимон. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна

філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 16 с.
470. Заваженко Т. М.. Парадигма інтерпретації у філософії Ф. Джеймісона // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 70-72/2005. – С. 64-66.
471. Заваженко Т. М.. Парадигма інтерпретації у філософії Ф. Джеймісона // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 70-72/2005. – С. 64-66.
472. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [уклад. : С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор]; за ред. С. Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 224 с.
473. Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия.URL:http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/SEMANTIKA.html (07.02.2019).
474. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 448 с.
475. Орфографічний словник української мови : понад 40000 слів / А. О. Івченко. - Х. : Фоліо, 2005. - 527 с.
476. Лозова Н. Г. Когнітивна семасіологія (семантика) як новий напрям досліджень // Літературознавчі студії. Випуск 33. Зб. наук. праць. — Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Інститут філології. - Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – С. 303-308.
477. Словник української мови: в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. Івана Білодіда та ін. – К.: «Наукова думка».— Том 10, 1979.
478. Карівець Ігор Володимирович. Семантика трансцендентного в соціальному бутті людини. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів: Друкарня ПП «Арал», 2005. – 20 с.
479. Синергетика у філософії, її минуле, сьогодення й майбутнє. 30 жовтня 2013. Електронний ресурс. Режим доступу: http://svitohlyad.com.ua/novyny-i-suspilstvo/synerhetyka-u-filosofiji-jiji-mynule-sohodennya-i-majbutnje/
480 Трошкіна О. А. Семантика архітектури: Навчальний посібник. – К.: КНАУ, 2012. – 96 с.
481 Трошкіна О. А. Семантика архітектури: Навчальний посібник. – К.: КНАУ, 2012. – 96 с.
482 Трошкіна О. А. Семантика архітектури: Навчальний посібник. – К.: КНАУ, 2012. – 96 с.
483 Шелестюк Елена Владимировна. Семантика художественного образа и символа (на материале англоязычной поэзии XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Москва: Московский педагогический государственный университет, 1998. – 207 с.
484 Шелестюк Елена Владимировна. Семантика художественного образа и символа (на материале англоязычной поэзии XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Москва: Московский педагогический государственный университет, 1998. – 207 с.

485 Шелестюк Елена Владимировна. Семантика художественного образа и символа (на материале англоязычной поэзии XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Москва: Московский педагогический государственный университет, 1998. – 207 с.
486 Шелестюк Елена Владимировна. Семантика художественного образа и символа (на материале англоязычной поэзии XX века). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Москва: Московский педагогический государственный университет, 1998. – 207 с.
487 Парти Барбара. Формальная семантика как порождение лингвистики и философии. URL: https://polit.ru/article/2012/05/18/Partee/ (07.02.2019).
488 Montague, Richard (1970a). English as a Formal Language. In Visentini, Bruno et al. (eds.) Linguaggi nella società e nella tecnica. Milan: Edizioni di Comunità. 189—224. Reprinted in Montague (1974), 188—221.
489 Парти Барбара. Формальная семантика как порождение лингвистики и философии. URL: https://polit.ru/article/2012/05/18/Partee/ (07.02.2019).
490 Семантика / Новая философская энциклопедия // Электронная библиотека ИФ РАН.URL:https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/nevphilens/document/HASH2f2794c678afbd2def7e2f (07.02.2019).
491 Семантика / Новая философская энциклопедия // Электронная библиотека ИФ РАН.URL:https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/nevphilens/document/HASH2f2794c678afbd2def7e2f (07.02.2019).
492 Гриценко В. П. О диалектике дискретно-дискурсивного и образно-эмоционального в познании // Философские науки. 1990. -№6. – С. 123-126.
493. Тофтул М. Г. Етика : Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 416 с.
494. Тофтул М. Г. Етика : Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 416 с.
495 Психологія вчинку: шляхами творчості В. Роменця. За ред.. А. Фурман. Київ: Либідь, 2012. – 296 с.
496. Bar-On Reuven. (2006) The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI) Psicothema, 18, supl., 13-25.
497. Эмоциональный интеллект. Модель Дж. Майера, П. Сэловея и Д. Карузо. URL: https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/home/model-bar-ona
498. Тофтул М. Г. Етика : Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 416 с.
499. Ясінський Михайло. Логіка історичного образу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Культурологія». Випуск 14. Частина 1. 2014. – С. 106-112.
500. Ясінський Михайло. Логіка історичного образу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Культурологія». Випуск 14. Частина 1. 2014. – С. 106-112.
501. Ясінський Михайло. Логіка історичного образу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Культурологія». Випуск 14. Частина 1. 2014. – С. 106-112.
502 Словник української мови. Академічний тлумачний словник 1970-1980. URL: http://sum.in.ua/s/zakonomirnistj (18.02.2019).

503 Ясінський, Михайло. До питання формування енергетичної теорії культури. Актуальні питання культурології. Вип. 13. 2013. РДГУ. - С. 17-19.
504. Гемпель Карл Густав. Логика объяснения / Составл., перевод, вступит. Статья, прилож. О. А. Назаровой. М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1998. – 240 с.
505 Евин Игорь Алексеевич. Синергетика мозга. Москва-Ижевск, 2005. 108 с.
506 Троепольский Аркадий Николаевич. Систематическая философия как наука // Балтийский акцент, 2016. URL:https://cyberleninka.ry/article/n/sistematicheskaya-filosofiya-kak-nauka (16.02.2019).
507 Троепольский Аркадий Николаевич. Систематическая философия как наука // Балтийский акцент, 2016. URL:https://cyberleninka.ry/article/n/sistematicheskaya-filosofiya-kak-nauka (16.02.2019).
508 Философия в систематическом изложении. Коллектив авторов. [Электронный ресурс] Режим доступа: https://mybook.ru/author/kollektiv-avtorov/filosofiya-v-sistematicheskom-izlozhenii-sbornik/read/ (19.02.2019).
509. Оглоблин А. К. Храковский В. С. Петербургская типологическая школа // Международная конференция, посвященная 50-летию Петербургской типологической школы: Материалы и тезисы докладов. С-Пб.: Нестор-История, 2011. — С. 9-16.
510. Ясінський Михайло. Образологічне обґрунтування потреби формування теорії культурно-історичного концептуалізму // Актуальні питання культурології. Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства. Випуск 15, 2015. - С. 55-59.
511. Курносов Ю. В., Конотопов П. Ю. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы. — М.: Издательство «Русаки», 2004 г. — 550 с.
512. Культурология. XX век. Энциклопедия. В 2-х томах. Гл. ред. Левит С.Я. С-Пб.: Университетская книга; 000 «Алетейя», Т. 2. 1998. 446 с.
513. Казыдуб Н. Н. Дискурсивные матрицы в методологии лингвистической науки. Весник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2006. Том 4. Выпуск 2. – С. 177-185.
514. Казыдуб Надежда Николаевна. Дискурсивное пространство как фрагмент языковой картины мира (теоретическая модель). Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Иркутский государственный лингвистический университет». Иркутск, 2006. 311 с.
515. Синельникова Л. Н. Современная дискурсивная «матрица» как показатель состояния общественного сознания // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. №2 (189), 2010. – С. 10-33.
516. Иванников Вячеслав Андреевич. Основы психологии: курс лекций. Санкт-Петербург: Издательский дом: «Питер», 2013. 327 с.
517. Ясінський М. М. Архетипи творчості в історіософії Івана Франка // Вісник житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Випуск №1 (83). 2017. С. 135-141.
518. Ясінський М. М. Ідея історичного образу та образ історичної ідеї як наукова дилема. Актуальні питання культурології. РДГУ. Вип. 12. 2012. - С.206-209.

519. Ясінський М. М. Історичний образ як питання теорії історичного краєзнавства. Наукові записки. Випуск XI. – 2013.- С. 273-276. (Рівненський краєзнавчий музей).
520. Ясінський М.М. Казуальні та епохальні прообрази часу. Наукові записки. Серія « Культурологія». Випуск 11. Частина 1. - Острог. 2013. - С. 284-289.
521. Кондратьєва І. В. Іконологія як релігієзнавча дисципліна: деякі проблеми вивчення та особливості викладання. Вісник Київськогоинаціонального університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 76-79. 2006. С. 25-26.
522. Мирошников М. М., Нестерук В. Ф., Порфирьева Н. Н. Иконика и её основные задачи // Оптико-механ. промышленность, — 1977. — №6. — С. 3-7.
523. Ощепков А. Р. Имагология // Энциклопедия гуманитарных наук. №1. 2010. С. 251-253.
524. Папилова Елена Вячеславовна. Художественная имагология: немцы глазами русских (на материале литературы XIX в.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.08 – Теория литературы. Текстология. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва, 2013. – 23 с.
525. Милославская С. К. Русский язык как иностранный в истории становления европейского образа России: монография / С. К. Милославская. 2-е изд. М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. 400 с.
526. Энциклопедия кругосвет: Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия.URL:http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/FILOSOFIYA.html (19.02.2019).
527. Філософський енциклопедичний словник: Довідкове видання. Зав. редакцією М. Т. Максименко. – К. Абрис, 2002. 744 с.
528. Аристотель. Метафизика. Перевод с древнегр. А. Кубицкого. Москва: Эксмо, 2016. 448 с.
529. Хайдеггер Мартин. Что такое метафизика? / Пер. с нем. В.В. Бибихина. — 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2013. — 288 с.
530. Апель Карл-Отто. Трансформация философии / Карл-Отто Апель; (пер. с нем.: В. Куренной, Б. Скуратов; ред.: В. Куренной). – Москва: Логос, 2001. – 338 с.
531. Корет Эмерих. Основы метафизики. Учебное пособие. Перевод с нем. В. Терлецкий. Киев: Тандем, 1998. – 246 с.
532. Юрген Фридрих Георг. Язык и мышление. Пер. с нем. К. В. Лощевского. – Санкт-Петербург: Наука, 2005. – 300 с.
533. Амосов Н. М. Алгоритмы разума. Киев: Наукова думка, 1979. – 224 с.
534. Амосов Н. М. Алгоритмы разума. Киев: Наукова думка, 1979. – 224 с.
535. Ясінський М. М. До питання розвитку теорії історичного концептуалізму. Актуальні питання культурології. РДГУ. Вип.15 .2015р. РДГУ. – С.55-59.
536. Бердяев Николай. Смысл творчества (опыт оправдания человека). М.: Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916. По материалам букинистического издания : Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества. Вступительная статья Л. В. Полякова. Москва: Изд-во «Правда», 1989. – 608 с.
537. Мамардашвили Мераб Как я понимаю философию 2-ое издание, измененное и дополненное. Составление и общая редакция Ю. П. Сенокосова. Москва: Издательская группа «Прогресс»-«Культура», 1992. – 408 с.
538. Смульсон Марина Лазарівна, Назар Максим Миколайович, Мехтіханова Наталія Миколаївна. Мудрість як психологічний феномен [Електронний ресурс] //

Технології розвитку інтелекту: електронне наукове фахове видання / Лаб. нових інформ. технологій ін.-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2013. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2013_4_5 (19.02.2019).
539. Орендарчук Галина. Мудрість як вид позанаукового знання в історико-філософському контексті // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Вип 621-622. Філософія. Чернівці, 2012. С. 39-43.
540. Наконечна Ольга. Філософія як мудрість і життєтворчість // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Вип 706-707. Філософія. Чернівці, 2014. С. 84-88.
541. Толчеєва Т. С. Абстрактні і конкретні поняття як категорії мислення / Т. С. Толчеєва // Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. Ужгородський національний університет. – 2011. – Вип. 9. Ужгород. – С. 457-460.
542. Фуко Мишель. Археология знания. Перевод с французкого С. Митина, Д. Стасова. Под общей редакцией Бр. Левченко. Киев: Ника-Центр, 1996. – 208 с.
543. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. 800 с.
544. Облова Людмила Анатоліївна. Пізнавальні межі філософської віри (філософсько-антропологічний аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.04 – Філософська антропологія. Філософія культури. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. - 19 с.
545. Зенец Нина Геннадиевна. Субъектное основание философского мыслетворчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности : 09.00.01 – Онтология и теория познания. Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Омский государственный университет им. М. Ф. Достоевского». Работа выполнена на кафедре ФГБОУ ВПО «Омский государственный педагогический университет». – Барнаул : Алтайский государственный университет. 2013. – 38 с.
546. Ясінський М. М. До питання формування енергетичної теорії культури. Актуальні питання культурології. Вип. 13. 2013. РДГУ. - С. 17-19.
547. Вяткина Алла Геннадьевна. Воображение как основа творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – Онтология и теория познания. ФГБОУ ВПО «Воронежский государственный университет». Воронеж, 2011. – 26 с.
548. Узбек Костянтин. Фрагменти побудови античної науки, філософії і культури.:URLhttp://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=52195 (19.02.2019).
549. Алексієвець Марія Олександрівна. Екологічний рух в Україні (історичний аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук по спеціальності 07.00.01 – історія України. Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 1999. - 20 с.
550. Lem Stanisław. Bajki robotów. Wydawnictwo : Agora SA, 2008/ - 160 s/
551 Матвійчук Андрій Васильович. Екологічна деонтологія: соціально-філософська рефлексія. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Національний. педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2016. - 36 с.

552. Кунденко Яна Миколаївна. Повсякденність як реалія культурної дійсності. Авт ореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія і філософія культури. Харківський державний університет. Харків, 1998. – 20 с.
553. Албаева Ирина Владимировна. Мир повседневности в философском контексте проблематики духовного бытия : Автореферат диссертаци на соискание ученое степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01- Онтология и теория познания / Албаева Ирина Владимировна; [Место защиты: Башкир. гос. ун-т].- Уфа, 2010. - 20 с.
554. Потебня А. (Олександр Опанасович) Мысль и языкъ. 2-е изданіе. Съ портретомъ автора. Харковъ: Типографія Адольфа Дарре. Рыбная улица, №28. 1892. – 234 с.
555. Потебня А. (Олександр Опанасович) Мысль и языкъ. 2-е изданіе. Съ портретомъ автора. Харковъ: Типографія Адольфа Дарре. Рыбная улица, №28. 1892. – 234 с.
556. Андреєва Тетяна Олександрівна. Феномен людства та його соціально-філософська концептуалізація. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2004. – 36 с.
557. Суслов Николай Владимирович. Описание, объяснение и предвидение как стадии формирования научной теории. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – диалектический и исторический материализм.Уральский ордена трудового красного знамени государственный университет им. А. М. Горького. Свердловск, 1984. 24 с.
558. Докинз Ричард Эгоистичный ген. Перевод Н. Фоминой. – М.: Мир, 1993. – 318 с.
559. Арепьев Е. И. Оправдание математического реализма // Философия математики: актуальные проблемы. Математика и реальность. Тезисы Третьей всероссийской научной конференции; 27-28 сентября 2013. С. 11-14.
560. Вечтомов Е. М. Математическая реальность и действительность // Философия математики: актуальные проблемы. Математика и реальность. Тезисы Третьей всероссийской научной конференции; 27-28 сентября 2013. С. 23-27.
561. Невважай И. Д. Проблема математической реальности в контексте культуры математического мышления // Философия математики: актуальные проблемы. Математика и реальность. Тезисы Третьей всероссийской научной конференции; 27-28 сентября 2013. С. 23-27.
562. Ясінський М. М. Соціокультурний образ історичної самосвідомості. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософських наук. №27. 2013. - С.114-118.
563. Гуменюк Тетяна Костянтинівна. Постмодернізм як транскультурний феномен. Естетичний аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.08 – естетика. – Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2002. – 38 с.
564. Окороков Віктор Броніславович. Трансформація західноєвропейської метафізики (онтологічний зріз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності : 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2003. – 43 с.

565. Кулик Олександр Вікторович. Поняття «суспільство спектаклю» та його концептуальні кореляти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2005. – 18 с.
566. Деррида Жак. О грамматологии. Перевод с французского и вступительная статья Наталии Автономовой. - Москва: Издательство «Ad Marginem». , 2000. 512 с.
567. The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy / John Protevi (ed.) — Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005. - 640 p.
568. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова при участии Т. А. Дмитриева. Ин-т философии. — М.: Культурная революция, 2009. – 392 с.
569. Mikics, David. Who Was Jacques Derrida? An Intellectual Biography. — New Haven, L.: Yale University Press, 2009. – 273 p.
570. Пономарева Светлана Валериевна. Темпоральные основания познания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 – Онтология и теория познания. Пермский государственный университет Пермь, 2010. – 20 с.
571. Пригожин И. Определено ли будущее. — Ижевск : ИКИ, 2005. — 240 с.
572. Курдюмов Сергей Павлович. Концепция самоорганизации. Синергетика. Общие положения Сайт С. П. Курдюмова. URL:http://spkurdyumov.ru/what/koncepciya-samoorganizacii-sinergetikaobshhie-polozheniya/1/ (19.02.2019).
573. Хакен Герман. Синергетика. Москва: Мир, 1980. 405 с.
574. Ясінський М. М. Соціологічні засновки обґрунтування розвитку історичного образознавства. Сучасна українська нація: мова, історія, культура : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 року з нагоди 15-річчя кафедри українознавства / Наукові редактори : проф. Чопяк В.В., проф. Магльований А.В. – Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2016. - С. 288-290.
575. Словник української мови: в 11 томах. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1: А – В [ред. П. Й. Горецький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка]. – К.: Наукова думка, 1970. – 799 с. — С. 65.
576. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни і поняття. – К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, Головкиївархітектура, 2002. – 472 с.
577. Волков Анатолій. Архітектоніка / Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
578. Якобчук В. П. Інституціональна архітектоніка інноваційних систем: європейські технології державного управління / В. П. Якобчук, І. Л. Литивнчук // Наук. вісник Чернівецького нац. ун-ту. Сер. Економіка. – 2013. – Вип. 669-671. – С. 29–32.
579. Прокопенко О. О. Основи наукових досліджень та основні напрямки розвитку інновації в галузі : навчально-методичний посібник для студентів денної форми навч. напряму підготовки 6.010104 - Професійна освіта. Електромеханіка, спец. Комп'ютеризовані системи управління і контролю технологічних процесів та об'єктів. Ч. 1. Архітектоніка науки, планування і оцінка наукового дослідження / О. О. Прокопенко ; Українська інженерно-педагогічна академія. – Харків : [Б. в.], 2015. – 206 с.
580. Лучко Михайло. Тарас Шевченко та економічний лад Російської імперії: архітектоніка протистояння // Психологія і суспільство, 2014. – №1. С.44-48.

581. Макогон В. Д. Бюджетна архітектоніка як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку суспільства // Проблеми економіки. №4. 2012. – С. 73-77.
582. Матушкіна Н. О. Програма навчальної дисципліни «Порівняльна анатомія безхребетних тварин». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Навчально-науковий центр «Інститут біології. – Київ, 2015. – 5 с.
583. Коваленко І. І. Архітектоніка правової культури в аксіологічному вимірі: до постановки питання. Вісник Національного університету «Юридична академіяУкраїни імені Ярослава Мудрого» № 1 (15) 2013. – С. 116-122.
584. Широчин Валерий Павлович. Архитектоника мышления и нейроинтеллект [Текст]. Кн. 1 : Архитектоника мышления и нейроинтеллект ; Кн. 2 : Программирование доверия в эволюции интеллекта : в 2. кн. \b Кн. 1\b0 : Архитектоника мышления и нейроинтеллект ; \b Кн. 2\b0 : Программирование доверия в эволюции интеллекта / В. П. Широчин ; под ред. Ю. С. Ковтанюка. - К. : ЮНИОР, 2004. - 555 с.
585. Широчин В. П. Структурная идентификация метамоделей виртуальной личности / Широчин В. П. Архитектоника мышления и нейроинтеллект. URL: http://vp-shyrochyn.edu.kpi.ua/site1/k1.html?p=g1_5#1_5_1 (19.02.2019).
586. Челецька Мар'яна. Архітектонічно-заголовкова модель поетичної книжки І. Франка «З вершин і низин» // Українське літературознавство. Зб. наук. пр.. 2006. Вип. 68. С. 106-116.
587. Философская энциклопедия: ипостась. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2388/ИПОСТАСЬ (19.02.2019).
588. Бродмана поля. Саратовский Неврологический Портал. Название из Интернета. С посылом на: Brodmann K. Vergleichende Lokalisationslehre der Grosshirnrinde: in ihren Principien dargeshtellt auf Grund des Zellenbaues. – Leipzig: Johann Ambrosius Barth Verlag. 1909.URL:http://www.neurosar.ru/бродмана-поля/ Время доступа: 19.02.2019.
589. Мэгун Гораций. Бодрствующий мозг. Второе издание. Перевод с английского О. С. Виноградовой. Под редакцией и с предисловием действ. члена АМН П. К. Анохина. – Москва: Издательство «Мир», 1965. – 211 с.
590. Кривуля О. М. Філософія: Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
591. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. – Житомир: Видавництво Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – 254 с.
592. Філософія: Навчальний посібник (для студентів 2 курсу ФПО і заочного навчання). Авт. Радіонова Л.О. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 142 с.
593. Петрушенко В. Л. Філософія: Навчальний посібник. ТзОВ НВФ «Магнолія плюс» – Львів: – 243 с.
594. Лурия А. Р. Язык и сознание / Под ред. Е.Д. Хомской. 2-е изд. — М.: Изд-во МГУ, 1998. - 336 с.
595. Теория государства и права. Лекции по общей теории права. Н. М. Коркунова. Книга 1. Понятие права. По изданию 1914 года. – Редактирование и комментарии. URL: http://www/allpravo.ru/library/doc108p0/instrum109/ (19.02.2019).
596. Казимир Малевич (1879-1935). Архитектоны Малевича. Название с экрана. URL:http://www.k-malevich.ru/tvorchestvo/arkhitektony.html (19.02.2019).

597. Малевич Казимир. Супрематизм. Мир как беспредметность или Вечный покой. С приложением писем К. С. Малевича к М. О. Гершензону (1918-1924). Собрание сочинений в 5 томах. Том 3. Составление, публикация, вступительная статья, подготовка текста, комментарии и примечания А. С. Шатских. Москва: «Гилея», 2000. – 390 с.
598 Ширшков Игорь Александрович. Принципы формирования художественно-пластического языка К. Малевича как знаковой системы в контексте культуры XX в. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности: 17.00.04 – Изобразительное и декоративно-прикладное искусство и архитектура. – Москва: Московский государственный художественно-промышленный университет им. С. Г. Строганова, 2006. – 18 с.
599. Ширшков Игорь Александрович. Принципы формирования художественно-пластического языка К. Малевича как знаковой системы в контексте культуры XX в. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности: 17.00.04 – Изобразительное и декоративно-прикладное искусство и архитектура. Московский государственный художественно-промышленный университет им. С. Г. Строганова. Москва, 2006. – 20 с.
600. Тазетдинова Р Р. Смысловые приоритеты философской рефлексии философем нефилософских и философских текстов. Ученые записки Казанского университета. Том 154. Кн. 1. Гуманитарные науки. 2012. С. 180-187.
601. Словник української мови в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. Том 4, 1973. С. 41.
602. Енциклопедія Сучасної України. Інтуїтивізм. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12434 (19.02.2019).
603. Скирда Вадим. Интуитив / Сетевая словесность. Повести и романы. Название с экрана. URL: http://www.netslova.ru/skirda/intuitive.html (19.02.2019).
604. Бервено Оксана Володимирівна. Інтелектуальний капітал: економічний зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук по спеціальності: 08.01.01 – економічна теорія. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. – 18 с.
605. Картавцев Владимир Владимирович. Философема как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. – Москва: Московский государственный областной университет, 2011. – 25 с.
606. Вевюрко И. С. Парменид у истоков философии религии в Античности // Вестник ПСТГУ, I: Богословие. Философия. 2013. Вып. 2 (46). С. 55-69.
607. Тазетдинова Руфина Ринатовна. Смысловые приоритеты философской рефлексии философем нефилософских и философских текстов // Ученые записки Казанского университета. Том 154. Кн. 1. Гуманитарные науки. 2012. С 180-187.
608. Довгополова Оксана Андріївна. Метафорична схема обжитого простору: місце Іншого, Чужого, Відторгненого. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських нау по спеціальності: 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії. – Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова МОН України, Одеса, 2008. – 28 с.
609. Сакун Айта Валдуровна. Сучасність в когнітивному просторі мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового

ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. – 34 с.
610. Александрова О. С. Проблема людини в філософії: осягнення взаємодії конкурентних і кооперативних засад її буття / О.С. Александрова // Культура народов Причерноморья. — 2005. — № 73. — С. 214-217.
611. Семушкин А. В. У истоков европейской рациональности(Начало древнегреческой философии): Учебное пособие. – М.: Интерпракс, 1996. – 192 с.
612. Данилевич С. Б. Мышление // Глоссарий современного образования. Под общей редакцией канд. филос. наук Е. Ю. Усик. [сост.: Астахова В. И. и др.]. Издание второе, переработанное и дополненное. – Харьков: Издательство НУА, 2014. – 532 с.
613. Полиниченко Д. Ю. Концепт «язык» в английской паремиологии // Язык, сознание, коммуникация. Выпуск 26. – М.: МАКС Пресс, 2004. – С. 83–90.
614. Буханець В. В. Концептуальна логіка дослідження потенціалу розвитку підприємства // Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 2., 2014. – С. 419-422.
615. Полиниченко Д. Ю. Концепт «язык» в английской паремиологии // Язык, сознание, коммуникация. Выпуск 26. – М.: МАКС Пресс, 2004. – С. 83–90.
616/ Райхерт К. В. Язык тернарного описания как девиантная логика (по классификации С. Хаак) // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Том3. №4 (2012). – С. 63-69.
617. Бугиріна М. В. До питання вивчення генетичних витоків стереотипів масової свідомості // Електронна бібліотека інституту журналістики. URL:http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1805 (19.02.2019).
618. Слухай Анастасія Сергіївна. Алітераційне римування як засіб сугестивного впливу в давньоанглійських текстах: методологія дослідження // Studia Linguistica. Випуск 4/2010. – С. 132-139.
619. Фромм Эрих. Искусство любить. И.сследование природы любви. Перевод Л. А. Чернишевой. E.Fromm. The Art of loving. An Enquiry into the Nature of Love M.: Педагогика, 1990. – 64 с.
620. Козименко Людмила Миколаївна.Міфологічні елементи в трансформації європейської моделі суб'єкта в сучасній культурі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харківський національний університет ім.В.Н.Каразіна. Харків, 2000. – 19 с.
621. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления (пер. с нем.; комм. В.В. Бибихина; серия "Мыслители XX в.). — М., Республика 1993. — стр. 41—63.
622. Воротников Ю. Л. «Языковая картина мира»: трактовка понятия // Гуманитарные науки: теория и методология. 2006. №2. С.88-90.
623. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. Видання друге, виправлене і доповнене. Київ: ВЦ «Академія, 2006. – 464 с.
624. Зварич Ігор Михайлович. Міфологічна парадигма художнього мислення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук по спеціальності: 10.01.06 – Теорія літератури. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2003. – 37 с.
625. Білокобильський Олександр Володимирович. Місце і значення міфу як елемента онтології науки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

філософських наук по спеціальності: 09.00.09 – філософія науки. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ, 2003. – 20 с.
626. Стоян Світлана Петрівна. Міфологічна традиція в літературній творчості ХХ століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.08 – естетика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. – 13 с.
627. Усов Дмитро Володимирович. Міфологізація свідомості в сучасному суспільстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ 2002. 19 с.
628. Политов А. В. Онтологический смысл понятия хронотопа в философских идеях А. Ухтомского и М. Бахтина. Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. №4. Том 14, 2014. – С. 50-62.
629. Бахтин Михаил. Михайлович. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худож. лит., 1975. – С.234-407.
630. Горбатенко Володимир Павлович. Еволюція прогностики як системи наукових знань про майбутнє // Стратегічні пріоритети. №1 (2), 2007. – С. 11-17.
631. Тимчук Л. І. Прогностика майбутньої долі учнів: наративи видатних педагогів / Л. І. Тимчук // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2010. – Вип. 11. –С.210–220. З посиланням на: Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2-х т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 1982. – 656 с.; Т.2. – 1982. – 576 с.
632. Фон Зенгер Харро. Стратагемы. О китайском искусстве жить и выживать. ТТ. 1, 2. На основании оригинала: Harro von Senger. Stranageme (band I, II) 1988 by Scherz Verlag, Bern, Munich, Wien. URL: http://royallib.com/read/fon_zenger_harro/stratagemi_o_kitayskom_iskusstve_git_i_vigivat_tt_1_2.html#0 (21.02.2019).
633. Дмитриев Д. В. Толковый словарь Русского Языка. Под ред. Д. В. Дмитриева .- М.: ООО «Издательство Астрель», 2003. - 1578 с.
634. Толковый словарь русского языка: В 4 т. — М.: Сов. энцикл.: ОГИЗ, 1935—1940. Т. 4: С — Ящурный. / Гл. ред. Б. М. Волин, Д. Н. Ушаков; Сост. В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский, Д. Н. Ушаков; Под ред. Д. Н. Ушакова. — М.: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1940. — 1502 с.
635. Литературная энциклопедия: Словарь литературных терминов: В 2-х т. / Под ред. Н. Бродского, А. Лаврецкого, Э. Лунина, В. Львова-Рогачевского, М. Розанова, В. Чешихина-Ветринского. — М.; Л.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. Т. 1. А—П. — II, 576 с.
636. Епишкин Н. И. Исторический словарь галлицизмов русского языка. – Москва: Издательство: ЭТС, 2010. - 5140 с.
637. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Рос. АН, Ин-т рус. яз., Рос. фонд культуры. М.: Азъ, 1992. 955 с. 100000 экз. 1993. 955 с.
638. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Академія мистецтв України; Інститут проблем сучасного мистецтва. — К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. — 472 с.
639. Журавлев Сергей Александрович. Идеологемы и их актуализация в русском лексикографическом дискурсе. Автореферат диссертации на соискание ученой

сиепени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.01 – русский язык. Марийский государственный университет. Йошкар-Ола, 2004. – 19 с.
640. Шевченко Вікторія Едуардівна. Архітектоніка сучасного українського газетного видання (системна організація та закономірності розподілу елементів). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук по спеціальності: 10.01.08 – журналістика. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – Київ, 2002. – 19 с.
641. Джиджора Євгеній. Архітектоніка образу Хрестителя Русі в Службі князю Володимиру // Діалог: медіа-студії, №21, 2015. – С. 69-83. З посиланням на: Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М. С. Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук / Составитель и автор вступительной статьи С. Г. Бочаров; примечания С. Г. Бочарова и С. С. Аверинцева. – М.: Азбука, 2000. – С. 9-226.
642 Кочерган М. П. Поняття ы знак у системах мови // Кочерган М. П. Загальне мовознавство.URL: litmisto.org.ua/?p=15084 Дата доступу (23.03.2019).
643. Осипова В. Ю. Деконструкція знака // Гуманітарний часопис. №2. 2012. – С. 28-33.
644 Тазетдинова Р Р. Смысловые приоритеты философской рефлексии философем нефилософских и философских текстов. Ученые записки Казанского университета. Том 154. Кн. 1. Гуманитарные науки. 2012. С. 180-187.
645. Ритм // Словник іншомовних слів /за ред. О. С. Мельничука. Київ : Гол. ред. УРЕ, 1977. 776 с. URL: http://slovopedia.org.ua/42/53408/289447.html (21.02.2019).
646. Вимірювання пульсу та властивості пульсу людини // Mails Web Medical. URL: http://mailswm.com/vymirjuvannja-pulsu-ta-vlastyvosti-pulsu-ljudyny/ (19.02.2019).
647. Карлова В. В. Духовні цінності в структурі національної свідомості: українські реалії. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10kvvsur.pdf (17.07.2017).
З посиланням на:
Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.- метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : АПН України, 1997. – С. 21-25.
Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Виш- невський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
-Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
648. Сутність // Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах. Том 9., 1978. – С. 860.
649. Дацюк Сергій. Бути філософом // Українська правда: блоги. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/582d55d2ae38b/view_print/ (17.07.2017).
650. Конструкція // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 4. — С. 266.
651. Колмогоров А. Н., Фомин С. В. Элементы теории функций и функционального анализа. — 4-е изд. — Москва : Наука, 1976. — 544 с.
652. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. За науковою редакцією Олександра Галича. Київ: «Либідь», 2001. – 486 с.
653. Основи об'ємно-просторової композиції : навч. посіб. / Ю. В. Ідак, Т. М. Клименюк, О. Й. Лясковський ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 212 с.

654. Голубева О. Л. Основы композиции. — М.: Издательский дом «Искусство», 2004. - 102 с.
655. Кук Д., Бейз Г. Комп'ютерна математика: Пер. с англ. - М.: Наука, Гл. ред. физ.-мат. лит., 1990. - 384 с.
656. Риордан Дж. Введение в комбинаторный анализ. - М.: Изд. Иностранной литературы, 1963. – 466 с.
657. Партико Зіновій Васильович. Некласичні види композиції повідомлень / Електронна бібліотека Інституту журналістики. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1697 (17.07.2017).
658. Тимофеев Леонид Иванович. Основы теории литературы. [Текст] : [учебное пособие для педагогических институтов] / Л. И. Тимофеев. - 5-е изд., испр. и доп. - Москва : Просвещение, 1976. - 448 с.
659. Лакан Жак. Имена Отца. Перевод с фр. / Перевод А. Черноглазова. – М.: Изд-во «Логос»; Изд-во «Гнозис», 2006. – 160 с.
660. Кримський, Сергій Борисович. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. К. : Видавець ПАРАПАН, 2003. 240с.
661. Бут Л. «Творчість – це аромат індивідуальної свободи». Пам'яті мистця і мислителя Василя Химочки / Л. Бут // Студії мистецтвознавчі. - 2016. - Число 4. - С. 114-116.
662. Маслова Ирина Сергеевна. Человеческая индивидуальность: философский аспект проблемі. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – Социальная философия. Российская академия государственной службы при президенте Российской федерации. Москва, 2000. 21 с.
663. Фурман Анатолій. Принцип «чотирьох к» у контексті професійного методологування. С. 4-14. [Електронний ресурс.]. Режим доступу: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/7694/1/f_5_1.pdf (17.07.2017).
664. Музика О. Л. Ціннісна когнітивна складність у дослідженні творчо обдарованої особистості / Наука і освіта. – Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – Одеса, 2007. – №4-5. – С. 118-121.
665. Туриніна Олена Леонтіївна. Психологія творчості: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2007. – 160 с.
666. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем. – 129 с. Електронна бібліотека Державного університету телекомунікацій. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_1142_42884991.pdf (17.07.2017).
667. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу. Навчальний посібник. – Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.
668. Бертланфи Л. фон. Общая теория систем. Исследования по общей теории систем: Сборник переводов / Общ. ред. и вст. ст. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина. – М.: Прогресс, 1969. С. 23–82. Перевод Н. С. Юдиной за оригиналом Bertalanffy L. von. General System Theory – A Critical Review // General Systems. Vol. VII. 1962. P. 1–20.
669. Бахтіна Г. П. Про значущість математичної освіти в розв'язанні проблеми узгодження аналогового та дигітального мислення // Науковий вісник Донбасу. Електронне наукове фахове видання. №2 (8). 2009. URL: http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN8/09bgptdm.pdf (17.07.2017).
670. Меженна Н. Ю. Особливості дивергентного мислення щодо створення нових ідей та форм // Архітектурний вісник КНУБА. Київ, 2014. С. 68-72.

671. Каленюк Ольга. Метод асоціації в створенні декоративної композиції. Вісник Львівського університету. Серія мистецтво. 2015. Вип. 16. Ч. 1. С. 241-246.
672. Паранюшкин Рудольф. Композиция. Теория и практика изобразительного искусства. Издание второе. Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 79 с.
673. Бобровский В. Функциональные основы музыкальной формы / В. Бобровский. - М.: Сов. композитор, 1978. - 375с.
674. Бахтин М. М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве [1924] / Бахтин М. М. // Работы 20-х годов. – Киев, 1994. – С. 259–318.
675. «Триада Витрувия» // Культура и культурология. Справочник. URL: http://www.artap.ru/cult/triada.htm (17.07.2017).
676. Климова Ю. Ю. Типологія процесів концептуалізації та категоризації // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ І. Когнітивна лінгвістика. 3 (ч. 1), 2011 С. 73-76.
677. Морєва Є. О. Асоціативність як образний чинник електронних композицій для кінематографу / Є.О. Морєва // Культура народов Причерноморья. — 2011. — № 207. — С. 27-30.
678. Асоціація // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. — С. 67.
679. Акомодація // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1. – С. 27.
680. Марфіна Жанна Вікторівна. Асоціативно-образне поле назв спорідненості в мові поезії XX століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук по спеціальності 10.02.01 – українська мова. Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2003. – 178 с.
681. Волнянский Карел Самуилович. Структурная комбинаторика как принцип композиционного мышления в музыке XX века. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности: 17.00.02 Музыкальное искусство. Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена». Санкт-Петербург, 2012. – 21 с.
682. Свешников Александр Вячеславович. Композиционное мышление в изобразительном искусстве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности: 17.00.09 – Теория и история искусства. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2003. – 44 с.
683. Ивахнов Василий Юрьевич. Специфика философского творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтологыя и теория познания. Волгоградский государственный университет. Волгоград, 2004. – 26 с.
684. Титаренко Тетяна Михайлівна. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних. Національна академія пед. наук України. Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206 с.
685. Титаренко Тетяна Михайлівна Особистісні практики конструювання життя. Психологічні науки: проблеми і здобутки : зб. наук. статей (Вип. 4). (2013) С. 226-238.

686.Титаренко, Тетяна Михайлівна (2010) Постмодерна особистість у динаміці самоконструювання/ Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика, 6 (2). стор. 5-14.
687. Асмолов Александр Григорьевич. Культурно-историческая психология и конструирование миров. Психолог. Педагог. Психоисторик. / А. Г. Асмолов. – Воронеж6 Ин-т практической психологии: НПО «МОДЕК», 1996. – 768 с.
688. Теслюк В. М. Дослідження і проектування комп'ютерних систем і мереж. Конспект лекцій. – Тернопіль, 2012. – 62 с.
689. Теслюк В. М. Дослідження і проектування комп'ютерних систем і мереж. Конспект лекцій. – Тернопіль, 2012. – 62 с.
690. Томашевський Валентин Миколайович. Моделювання систем. – К.: Видавнича група BHV, 2005. – 352 с/
691. Петухов О. А., Морзов А. В., Петухова Е. О. Моделирование: системное, имитационное, аналитическое. 2-е изд. Исп. и доп. СПб.: Изд-во СЗТУ, 2008. – 288 с.
692. Вашталова Юлия Сергеевна. Риторические особенности американского политического дискурса: когнитивно-семантический аспект (на материале речей политических лидеров США). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2009. – 21 с.
693. Ромашина Ольга Юрьевна. Формирование фрейма эмоционального звучания и его репрезентация в глагольных лексемах современного английского языка : Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.04 – германские языки. Белгород, 2004. 189 с.
694. Вахштайн Виктор Семенович. Теория фреймов как инструмент социологического анализа повседневного мира. Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности: 22.00.01- теория, методология и история социологии. Москва, 2007.- 168 с.
695. Захарова Анастасия Александровна. Интегральные и обобщенные фреймы. Диссертация на соискание ученой степени кандидата физико-математических наук по специальности: 01.01.01 – математический анализ. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва, 2008.- 54 с.
696 Кулакова Карина Анатольевна. Грамматическая категория в аспекте фреймового анализа (на материале научных тезисов). Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.21 – прикладная и математическая лингвистика. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. – 164 с.
697. Остапюк Мария Ивановна. Ключевой фрейм как когнитивная основа диалогической коммуникации (на материале современного немецкого языка). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности: 10.02.04 – германские языки. Белгородский государственный университет. Белгород, 2007. – 138 с.
698. Лепський М. А. Декомпозиція та комбінаторика у моделюванні політичних процесів // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя: «Просвіта», 2012. — Вип. 29. — С. 44-48.

699. Варенко В. М., Братусь І. В., Дорошенко В. С., Смольніков Ю. Б., Юрченко В. О. Системний аналіз інформаційних процесів: Навч. посібник. –К.: Університет «Україна», 2013. – 203 с.
700. Ледовская Оксана Викторовна. Роль традиций в современной культуре. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.13 – Религиоведение, философская антропология, философия культуры. Федеральное агенство по образованию. Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2006. – 19 с.
701. Мегрелішвілі М. О. Відображення проблеми взаємозв'язку конструктивного і деструктивного у соціально-філософській думці XX-початку XXI століття. // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. — Запоріжжя: «Просвіта», 2012. — Вип. 29. — С. 88-93.
702. Черхава Олеся Олегівна. Феномен реконструкції в аксіоматичному й антропоцентричному функціоналізмі // Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: http://naub.oa.edu.ua/2015/феномен-реконструкції-в-аксіоматичн/ (18,09.2017).
З посиланням на: Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика : від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості / А. В. Корольова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [гол. ред. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – Т. 17. – № 2. – С. 94-102.
703. Леміш Н. Є. Реконструкція архетип них уявлень про причину, відображених у свідомості носіїв англійської, нідерландської, іспанської, української та російської мов // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. Том 17. № 2. 2014. – С. 102-109.
704. Твардовська Ольга Вячеславівна. Синергетичні засади формування творчого мислення особистості // Освіта та розвиток обдарованої особистості №8 /27/108\2014. С. 20-25.
705. Сторож О. В. Теоретико-методологічний аналіз основних підходів до вивчення творчого мислення особистості // Актуальні проблеми психології: проблеми психологічної творчості: Зб. наук. праць / За ред.. В. О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Т. 12, вип.. 6. – С. 304-312.
706. Артимовець В. П., Литвиненко С. А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення // Збірник наукових праць РДГУ. Вип. 3, 2014. С. 22-25.
707. Моляко Валентин Алексеевич. Творческая конструкторология. (пролегомены)/ В. А. Моляко. – К.: Освіта України, 2007. – 388 с.
708. Брушлинский А. В. Психология мышления и проблемное обучение. – М.: Знание, 1983. – 96 с.
709 Третяк Т. М. Комбінування в процесі творчого сприймання нової інформації // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2013. Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 17. – С. 292-303.
710. Дивак Микола Петрович. Методичний посібник з дисципліни «Системний аналіз» для студентів спеціальності «Економічна кібернетика». Тернопіль, 2004. – 136 с.
711. Власов А. С. Философия творчества и композиция произведения / На материале очерка Каролины Павловой «Двойная жизнь» и романа Бориса

Пастернака «Доктор Живаго» // Слово в словаре и дискурсе: Сборник научных статей к 50-летию Харри Вальтера. – М.: Издательство «Элпис», 2006. – С. 51-58.
712. Веричева Ксения Валерьевна. Социальное конструирование личности // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Выпуск №149. 2012. – С. 51-58.
713 Ніколайчук Наталія. Уявлення про візуальний порядок і композицію в системі логічних закономірностей художньої творчості [Електронний ресурс] / Н. Ніколайчук // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2012. – Вип. 8. – С. 135-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult.2012_8_12 (14.07.2017).
714. Анисимов Никита Сергеевич. Нелинейное развитие: онтологический анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ФГБОУ ВПО «Саратовский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского». – Саратов, 2013. – 17 с.
715. Павлов Павел Викторович. Онтологическая идея истины: опыт реконструкции методологических подходов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ГБОУ ВПО «Южно-Российский государственный политехнический университет (НПИ) имени М. И. Платова». – Ростов-на-Дону, 2016. – 46 с.
716. Куцепал Світлана Вікторівна. Онтологія в сучасній французькій філософії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. – 22 с.
717. Куцепал Світлана Вікторівна. Онтологія в сучасній французькій філософії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. – 22 с.
718. Гурбич В'ячеслав Олександрович. Онтологічні засади політики: особливості соціально-філософської концептуалізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецький національний університет. Донецьк, 2008. – 20 с.
719. Онтологія//E-slovnik / Тлумачний словник української мови. URL: http://eslovnik.com/онтологія (17.07.2017).
720. Онтологія // Словник української мови в 11 томах. Том 5. 1974. - С. 699.
721. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. 2-е вид., випр.. і доп. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.
722. Баумейстер Андрій. Онтологія як філософська дисципліна: український контекст // Філософська думка, 2013. №5. – С. 26-40. З посиланням на: Strożewski, 2004, s. 45.
723. Константинова Н. С., Митрофанова О. А. Онтологии как системы хранения знаний URL :http://www.ict.edu.ru/ft/005706/68352e2-st08.pdf (17.07.2017)
724. Никоненко А. А. Обзор знаний онтологического типа // «Искусственный интеллект», 4/2009. – С. 208-219.
725. Иванов Евгений. Онтология субъективного. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2007. – 200 с.

726. Лукач Дьёрдь. К онтологии общественного быта. Пролегомены. – М.: Прогресс, 1991. – 417 с.
727. Прохоров Михаил Михайлович. Онтология, гносеология, онтогносеология // Философская мысль, 2017. №4. – С. 22-36.
728. Бурдье Пьер. Политическая онтология Мартина Хайдеггера /Пер. с франц. А. Т. Бикбова, Т. В. Анисимовой. – М.: Праксис, 2003. – 272 с.
729. Бурдье Пьер. Политическая онтология Мартина Хайдеггера /Пер. с франц. А. Т. Бикбова, Т. В. Анисимовой. – М.: Праксис, 2003. – 272 с.
730. Поппер Карл Раймунд. Все люди – философы: Как я понимаю философию; Иммануил Кант – философ Просвещения / Пер. с нем., вступ. Статьи и примеч. И. З. Шишкова. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 56 с.
731. Павлов Павел Викторович. Онтологическая идея истины: опыт реконструкции методологических подходов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ФГБОУ ВПО «Южно-Российский государственный политехнический университет (НПИ) имени М. И. Платова». Ростов-на-Дону, 2016. – 46 с.
732. Довгань Анатолій. Гносеологічний оптимізм: монада-субстанція Г. Лейбніца і відношення-істина Н. Мальбранша. Монографія. Тернопіль – Астон, 2009. – 281 с.
733. Кабуладзе Вахтанг. Феноменологія досвіду / Відп. Ред.. Анатолій Лой. – Київ: Дух і Літера, 2011. – 280 с.
734. Быкова М. Ф. Абсолютный дух / Институт Философии Российской Академии Наук. URL: http://iphras.ru/page50973574.htm (17.09.2018).
735. Кремень В. Г. «Абсолютний дух» і діалектика Г. В. Ф. Гегеля // Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: // Підручник /В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с.URL: http://studentbooks.com.ua/content/view/1372/53/1/0/ (17.09.2018)
736.Петряков Л. Д. Дискурсивная реальность как объект философского анализа: онтологический и гносеологический аспекты. URL: http://ivanovo.ac.ru/jdownloads/dissov/%2021206201/text_diss_01/petryakov_disser.pdf (17.09.2018)
737 Петряков Леонид Джоржович. Дискурсивная реальность как объект философского анализа: онтологический и гносеологический аспекты. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания / Петряков Леонид Джоржович; [Место защиты: Ивановский государственный университет]. Иваново, 2014. – 350 с.
738. Костюк Григорій Силович. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко; Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с. З посиланням на: Ленін В. І. Філософські зошити. – С. 164.
739. Ленин В. И. Три источника и три составных части марксизма // Ленин В. И. О воспитании и образовании. В 2-х томах. Том 1. – М.: Педагогика, 1980 – 544 с.
740. Ленин В. И. Из книги «Материализм и эмпириокритицизм». Глава VI. Эмпириокритицизм и исторический материализм // Ленин В. И. О воспитании и образовании. В 2-х томах. Том 1. – М.: Педагогика, 1980. – 544 с.
741. Шалагинов Д. С. Проблема имманентизма в нестабильных онтологиях. URL: http://www.dslib.net/ontologia/problemy-immanentizma-v-nestabilnyh-ontologijah.html (17.09.2018).

742. Костюк Григорій Силович. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко; Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
743. Овчарук Ольга Володимирівна. Образ людини постмодерну в сучасному українському культурологічному дискурсі // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 21. Т. 2. 2015. – С. 75-80. З посиланням на: Личковах В. А. Сучасна естетика про ідеал людини та шляхи його досягнення // Некласична естетика в культурному просторі XX – поч.. XXI століть: монографія. – К.: НАККіМ, 2011. – С. 139-145.
744. Овчарук Ольга Володимирівна. Ідеал людинив культурологічній концепції миколи Бердяєва // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство. Вип 11 (3), 2014. – С. 73-78.
745. Балашов Лев Евдокимович. Субъективизм и объективизм // Балашов Л. Е. Ошибки и перекосы категориального мышления. – М.:ACADEMIA, 2002. – 140 с.
746. Энгельс Ф. Анти-Дюринг // К. Маркс и Ф. Энгельс. О воспитании и образовании. В двух томах. Том 2. – М.: Педагогика, 1978. – 488 с.
747. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа. // Электронная библиотека RoyalLib.com. URL: http://royallib.com/read/gegel_fridrih/fenomenologiya_duha.html#0 (17.09.2018).
748. Балашов Лев Евдокимович. Субъективизм и объективизм .URL: http://ulit.inf.ua/subyektivizm-obyektyvizm-24021.html З посыланием на: Конфликтология. Учебник. СПб., 2001. – С. 104.
749. Костюк Григорій Силович. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко; Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
750 Г.С.Костюк – особистість, вчений, громадянин / за ред. акад. С.Д.Максименка ; упоряд. канд. психол. наук В.В.Андрієвська. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 216 с
751. Балашов Лев Евдокимович. Материализм и идеализм // Балашов Л. Е. Ошибки и перекосы категориального мышления. – М.: ACADEMIA, 2002. – 140 с.
752. Бурханов Рафаэль Айратович. Трансцедентальное, имманентное и трансцедентное в философии Иммануила Канта. URL: https://cyberleninka.ru/article/v/transtsedentalnoe-immanentnoe-i-transtsedentnoe-v-filosofii-Immanuila-Kanta (17.09.2018).
753. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения: В 6 т., – М., 1964. Т. 3, - С. 69-695.
754. Кант И. Метафизика нравов в двух частях //Кант И. Сочинения: В 6 т. – М., 1965. Т. 4, ч. 2; - С. 107-438.
755. Савинцев Алексей Александрович. Кант и «коперниканский переворот» к гуманитарному познанию. URL: https://cyberleninka.ru/article/v/kant-i-kopernikanskij-perevorot-k-gumanitarnomu-poznaniyu Дата доступа 17.09.2018.
756. Герчанівська Поліна Евальдівна. Моделі розвитку сучасних соціокультурних систем // Культурологія. Філологія. Музикознавство. №1, 2013. – С. 11-16.
757. Поліщук Ростислав Миколайович (ЛНУ ім. І. Франка). Сучасна соціокультурна модель суспільства // Молодий вчений («Young Scientist») №2 (29), лютий, 2016. – С. 224-228.
758. Модель // Велика Українська Енциклопедія. URL: http://db.vue.gov.ua/index.php/Модель (17.09.2018).

759. Модель (у науці) // VseslovA. URL: http://vseslova.com.ua/word/Модель_%28у_науці%29-66396u (17.09.2018).
760. Голубинский Андрей Николаевич. Методы аппроксимации экспериментальных данных и построения моделей. Вестник Воронежского института МВД России, 2007. URL: https://cyberleninka.ru/article/v/metody-approksimatsii-eksperimentalnyh-dannyh-i-postroeniya-modeley Со ссылкой на: «Советский энциклопедический словарь / Под ред. А. М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1980» и «Физика: Энциклопедия / Под ред. Ю. В. Прохорова. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003.
761 Короткий курс лекцій з дисципліни «Історія і філософія науки». URL: https://studme.com.ua/164507225165/filosofiya/modelirovanie.htm (17.05.2018).
762. Поліщук Ростислав Миколайович. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. – 215 с.
763. Михалевский Дмитрий Васильевич. Формирование социального пространства и его структур (социально-философский анализ). Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Российский Государственный Социальный Университет. Москва, 2012. 218 с.
764. Поліщук Ростислав Миколайович. Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. – 215 с.
765. Бенхабиб Сейла. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру / Перевод с англ. Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
766. Taylor Ch. The Politics of Recognition // Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition / Ed by A. Gutman. Princeton (N. J.), 1994. – P. 25-73.
767. Глухова Оксана Генадіївна. Ідеальне як соціокультурна модель свідомості // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 20. 2012. С. 85-93.
768. Пасандиде Сомайе. Исламизация политики и политизация ислама // Власть. 2013. №1. С. 117-119.
769. Глухова Оксана Генадіївна. Ідеальний образ: соціокультурні детермінанти і функції // Антропологічні виміри філософських досліджень. 2012. Вип. 1. С. 68-72.
770. Попова Н. М. Принцип єдності свідомості і діяльності та його відображення у взаємодії концептуальної й мовної картин світу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 24. 2013. С. 341-349. З посиланням на:
Аксенова Юлия Александровна. Символы мироустройства в сознании детей. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 272 с.
771. Яременко Марія Юріївна. Інформаційна картина світу як соціокультурна реальність // Наука. Релігія. Суспільство. №1. 2008. С. 234-239.
772. Кузьмін Микола миколайович. Когнітивні засади конституювання соціальної реальності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Сімферополь, 2004. – 22 с.

773. Дуйкін Василь Романович. Людина та людська історія в філософії П. Тейяра де Шардена. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпропетровський національний університет. Дніпропетровськ, 2004. – 35 с.
774. Настояща Катерина Василівна. Функціонування культурної традиції у соціальному просторі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. – 14 с.
775. Воробьев Владимир Анатольевич, Березовская Юлия Владимировна. Математические модели исторических процессов. URL: https://cyberleninka.ru/article/v/Matematicheskie-modeli-istoricheskih-protsessov (26.04.2018).
776. Романенко Юрій Вікторович. Образи смислоутворюючих чинників в функціонуванні соціальних систем. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Київ, 2006. - 32 с.
777. Хренов Андрей Евгеньевич. Модели культурной политики: смена парадигм. URL: https://cyberleninka.ru/article/v/modeli-kulturnoy-politiki-smena-paradigm (26.04.2018).
778. Селиванов Алексей Алексеевич. Идеологическое мировоззрение в структуре сознания личности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГАОУ ВПО «Южный федеральный университет». Краснодар, 2013. – 27 с.
779. Тарасова Н. Ю. Соціокультурна ідентифікація пост сучасного суспільства: культурологічний проект // Філософські проблеми гуманітарних наук (Збірка наукових праць). Збірник праць / Київ, 2009. – 500 с. URL: http://www.info-library.com.ua/boox-text-11546.html (17.09.2018).
780. Кулікова Тетяна Миколаївна. Мультикультуралізм: соціально-методологічний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 21 с.
781. Зубенко Алла Сергіївна. Взаємодія особистісної та соціальної ідентичності (соціально-філософський аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський університет повітряних сил. Харків, 2005. – 22 с.
782. Глотов М. Б. Социодинамическая концепция «мозаичной культуры» А. Моля как прообраз ее виртуальной модели // Серия «Symposium», Виртуальное пространство культуры, Вып. 3 / Материалы научной конференции 11-13 апреля 2000 г. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. С. 64-66. URL: http://antropology.ru/ru/text/glotov-mb/sociodinamicheskaya-koncepciya-mozaichnoy-kultury-molya-kak-proobraz-ee-virtualnoe (26.04.2018).
783. Хоруженко К. М. Культурология: Энциклопедический словарь. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1997.URL: http://www.countries.ru/library/culturologists/mol.htm (26.04.2018).
784. Бурлачук Віктор Фокіч. Символічні системи і конституювання соціального смислу. Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня доктора

соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. – 32 с.
785. Злобіна Олена Геннадіївна. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. – 35 с.
786. Савельев Александр Евгеньевич. Концепт памяти: история развития и современные исследования // Вестник Краснодарского университета МВД России, 2012. №2 (16). – С. 88-92.
787. Хизбуллина Д. И. Универсальные ценности культуры и мифологические культы // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2009. №6 (2). С. 355-361. С посыланием на:
Культурология / Ю. Н. Солонин, М. С. Коган. – М.: Высшее образование, 2007. – 566 с.
788. Шаповалова Наталья Сергеевна. Социальная память в закрытых и открытых обществах. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФБОУ «Саратовский государственный технический университет имени Гагарина Ю. А.». Саратов, 2012. 19 с.
789. Фостачук Олена Олександрівна. Соціальна пам'ять як соціокультурний феномен. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. – 21 с.
790. Осадча Лариса Василівна. Соціальна комунікація як об'єкт філософського аналізу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. – 20 с.
791. Середа Вікторія Віталіївна. Регіональні особливості історичних ідентичностей та їх вплив на формування сучасних політичних орієнтацій в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2006. 19 с.
792. Яндараева Инна Сергеевна. Конструирование воображаемых сообществ в структурах социальной памяти. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. ФГБОУ ВПО «Удмуртский государственный университет. Ижевск, 2012. 19 с.
793. Пигалев Александр Иванович. Культура как бытие: истоки и границы парадигмы в контексте динамики цивилизации // Цивилизация. Воссхождение и слом: Структурообразующие факторы и субъекты цивилизационного процесса. Москва, 2003. С. 148-194.
794. Зайцева-Чіпак Наталія Олександрівна. Соціологічні виміри релігійної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 14 с.
795. Зайцева-Чіпак Наталія Олександрівна. Соціологічнівиміри релігійної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2007. 14 с.
796. Алієва Людмила Олександрівна. Становлення та розвиток соціології мистецтва в Україні в 20-90 роки XX ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук по спеціальності: 17.00.01 – теорія та історія культури. Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2006. 22 с.
797. Бойко Вікторія Анатоліївна. Соціальний характер: поняття, структура та особливості національного прояву. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 16 с.
798. Бойко Вікторія Анатоліївна. Соціальний характер: поняття, структура та особливості національного прояву. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 16 с.
799. Селезнев Андрей Сергеевич. Философский анализ «идеи истории». Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронежский государственный педагогический университет. Воронеж, 2012. 24 с.
800. Сегал Александр Петрович. Генезис и структура обыденного сознания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Работа выполнена: ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова». Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Московский государственный университет печати имени Ивана Федорова». Москва, 2014. 25 с.
801. Васильченко О. М. Застосування концепту «буденна свідомість» у дослідженні соціальної поведінки особистості / О. М. Васильченко // Психологічні науки: проблеми і здобутки 2015. Вип. 8. – С. 26-42.
802. Козловець Микола Адамович. Феномен національної ідентичності: виклики цивілізації. Монографія. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2009. 558 с.
803. Игнатов Владимир Николаевич. Историческое прошлое и его значение для постсовременного общества: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Современная гуманитарная академия. Москва, 2011. 22 с.
804. Пилипко Євген Володимирович. Самоорганізація історичного процесу (методологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський військовий університет. Харків, 2004. – 20 с.
805. Перепелиця Олег Миколайович. Переоцінка цінностей історії: історизм та історицизм. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2003. 23 с.
806. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 1. Язык. М.; СПб.: Университетская книга, 2001. 280 с.

807. Савченко А. А. Постмодернізм як соціокультурне явище // Вісник Харківської державної академії культури. 2011. Вип. 33. – С. 196-202.
808. Удріс Наталя Сергіївна. Соціокультурні аспекти проектування образу соціального простору // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2012. №993. – С. 107-112.
809. Бурлачук Віктор Фокіч. Символічні системи і конституювання соціального смислу. Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. – 32 с.
810. Кряжевских Марина Юрьевна. Модель коммуникационного пространства музея // Вестник Челябинского государственного университета. 2012. №4 (258). Философия. Социология. Культурология. Вып. 23. С. 64-67.
811. Скороход Ольга. Волинь – 1943. Польський погляд: Волинська різанина приклад того, що український рух, крім героїчних сторінок, мав і криваві // Цензор. НЕТ. 10.07.2016.URL:https://ya.censor.net.ua/resonance/396150/volyn1943_polskyyi_poglyad_volynska_risanyna_pryklad_togo_scho_ukrainskyyi_ruh_krim_geroyichnyh_storinok/sortby/tree/order/desc/page/1 (26.04.2018).
812. Доманська Єва. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Переклад з польської та англійської: Володимир Склокін. Наукова редакція: Володимир Склокін, Сергійоян. Київ: Ніка-Центр, 2012. – 264 с. З посиланням на: Leon Goldstein.Historical Knowing. Austin & London: University of Texas Press, 1976.
813. Садыкова Зиля Раисовна. Трансформация социокультурных ценностей в контексте исторического сознания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Работа выполнена: ГБОУ ВПО «Башкирский государственный медицинский университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВПО Оренбургский государственный педагогический университет». Уфа, 2015. 23 с.
814. Злобіна Олена Геннадіївна. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціальних наук по спеціальності: 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. 35 с.
815. Губанов Николай Николаевич. Менталитет. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет». Работа выполнена: ФБОУ ВПО «Московский государственный технический университет имени Н. Э. Баумана. Москва, 2015. 34 с.
816. Губанов Николай Николаевич. Менталитет. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Тюменский государственный университет». Работа выполнена: ФБОУ ВПО «Московский государственный технический университет имени Н. Э. Баумана. Москва, 2015. 34 с.
817. Вакуленко Андрей Святославович. Общественное мнение в социально-историческом процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГБОУ ВПО «Краснодарский государственный университет культуры и искусства». Краснодар, 2014. 24 с.

818. Дройзен Йоган Густав. Очерк историки. URL: http://anna-ganzha.narod.ru/droizen_historica.pdf (26.04.2018).
819. Рікер Поль. Обєктивність і суб'єктивність історії // Рікер Поль. Історія та істина. Пер. з фр. В. І. Шовкун; наук. ред.: Т. С. Голіченко. Київ: КМ Academia: Пульсари, 2001. – 393 с.
820. Пивоварова Надія Павлівна, Хляпатура Богдана Миколаївна. Українська соціокультурна реальність: модерн чи постмодерн, матеріалізм чи пост-матеріалізм? // Грані. №2 (118), лютий 2015. – С. 97-104.
821. Павлов Юрій Валерійович. Критика принципу історизму в контексті філософії постмодернізму. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. – 17 с.
822. Кротов Костянтин Вікторович. Концепції смислу історії в сучасній християнській філософії (порівняльний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 15 с.
823. Корабльова Валерія Миколаївна. Репрезентація ідеї покоління в соціокультурних контекстах. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. – 24 с.
824. Панарин Александр Сергеевич. Смысл и назначение истории // Философия истории. Под редакцией доктора философских наук проф. А. С. Панарина. Москва: Гардарики, 1999.: URL: http://bibliotekar.ru/filosofia-istorii/37.htm (26.04.2018).
825. Арон Реймон Клод Фердинанд. Критическая философия истории. 1938 // Арон Р. Избранное: Введение в философию истории. Пер. с фр. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. 543 с.
826. Белей Степан. Філософія Вільгельма Віндельбланда. ZBRUČ.: URL: https://zbruc.eu/node/45762 (17.09.2018).
827. Реймон Арон. Лекции по философии истории. Курс лекций у Коллеж де Франс / Пер. с фр. Отв. ред. и авт. послесл. И. А. Гобозов. Изд. 3-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2002. – 336 с.URL: http://weblib.pp.ua/lektsii-filosofii-istorii-kurs-lektsiy-kollej.html (26.04.2018).
828. Уайт Хайден. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2002. – 528 с.
829. Хазиева Наталия Олеговна. Виртуальная реальность как пространство социализации. Автореферат диссертациина соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Работа выполнена: ФГАОУ ВПО «Казанский (Приволжский) федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВПО «Казанский государственный университет культуры и искусства». Казань, 2014. 20 с.
830. Романенко Юрій Вікторович. Образи смислоутворюючих чинників у функціонуванні соціальних систем. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 32 с.

831. Ільюшина Ельвіра Яківна. Постмодерністське теоретизування в сучасній соціології. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2004. 22 с.
832. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 2. Мифологическое мышление. М., СПб.: Университетская книга, 2001. 280 с.
833. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 1. Язык. М., СПб.: Университетская книга, 2001. 272 с.
834. Попова Н. М. Принцип єдності свідомості і діяльності та його відображення у взаємодії концептуальної й мовної картин світу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 24. 2013. С. 341-349. З посиланням на: Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / Карасик владимир ильич, Слышкин Геннадий Геннадьевич // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. 2001. – С. 75-80.
835. Людини і світ. Підручник / Л. Б. Губерський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук та ін.. Голов. ред. Л. В. Губерський. 2 – ге вид., випр.. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. 349 с.
836. Животкова О. В. Мистецтво як форма вираження свідомості суспільства // Вісник ХДАДМ. №5. 2008. – С. 38-41.
837. Наконечна Ольга Павлівна. Співвідношення філософії та мистецтва: сучасний контекст // Актуальні проблеми духовності. (Відп. ред. Я. В. Шрамко). Кривий Ріг, 2007. С. 261-270.
838. Герчанівська Поліна Евальдівна. Варіативність й інваріантність міфологічної свідомості / П. Е. Герчанівська // Культура і сучасність. – 2013. - №1. – С. 33-39.
839. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 2. Мифологическое мышление. Мю; СПб.: Университетская книга, 2001. 280 с.
840. Юркин Алексей Николаевич. Коллективное верование как фактор формирования массового сознания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. ФГБОУ ВПО «Мордовский государственный університет шимени Н. П. Огарева». Саранск, 2014. 25 с.
841. Вебер Макс. Избранное. Образ общества.: Пер. с нем. Редактор Е. Н. Балашова.М.: Юрист, 1994. 704 с.
842. Заріцька Віта Володимирівна. Новітня міфологія як елемент соціальних технологій: соціально-філософський аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Академія педагогічних наук України. Київ, 2008. - 22
843. Макейчик Александр Александрович. Образ как категория диалектико-материалистической гносеологии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – Диалектический и исторический материализм. Институт повышения квалификации преподавателей общественных наук при Ленинградском государственном университете имени А. А. Жданова. Ленинград, 1984. 191 с.
844. Станкевич Наталия Сергеевна. Влияние социального конструктивизма на образ науки в современном обществе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 –

социальная философия. ФГБОУ ВПО «Волгоградский государственный университет». Волгоград, 2012. - 24 с.
845. Счастливцев Александр Николаевич. Образ как форма бытия в науке и искусстве. Эйдологический анализ смысла. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01: - онтология и теория познания по философским наукам. Тамбов, 2002. 274 с.
846 Счастливцев Александр Николаевич. Образ как форма бытия в науке и искусстве. Эйдологический анализ смысла. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01: - онтология и теория познания по философским наукам. Тамбов, 2002. 274 с.
847. Матвійчук Андрій Васильович. Екологічна деонтологія: соціально-філософська рефлексія. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2016.
848. Шевченко Александр Анатольевич. Социальная деонтология: нормативность, субъективность, обязательства. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Академия Наук Российской Федерации. Сибирское отделение. Институт философии и права. Новосибирск, 2012. – 313 с.
849. Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Диссертация выполнена: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Московского государственного областного университета. Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации». Москва, 2014. – 50 с.
850. Чурсанова Имбия Александровна. Статус исторической науки в познании социальной реальности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронежский государственный университет. Воронеж, 2012. 18 с.
851. Аперцепція // Словопедія. Словник іншомовних слів Мельничука URL: http://slovopedia.org.ua/42/53392/277763.html. (17.09.2018).
852. Рецепція // Словник літературознавчих термінів.URL: http://www.ukrlit.vn.ua/info/dict/7zya0.html (26.04.2018).
853. Рикёр Поль. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. –М.: «Канон-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. – 624 с.
854. Гадамер Х. –Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. Перевод с немецкого. Общая редакция и вступительная статья доктора философских наук Б. Н. Бессонова. Москва: «Прогресс», 1988. 637 с.
855. Перцепция // Философская энциклопедия. Словари и энциклопедии на Академике. Академик URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2981/ПЕРЦЕПЦИЯ (26.04.2018).
856. Минина Марина Леонидовна. Теория отражения и проблема интерпретации. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Чувашский государственный университет им. И. Н. Ульянова. Чебоксары, 2007. 24 с.

857. Сурякова М. В. Інтерпретація іншого в особистісному й міжособистісному вимірі // Теорія і практика сучасної психології. №2. 2016. С. 27-31.
858. Бондаренко Александр Викторович. Научная и художественная формы интуиции: сущность, особенности развития и самоорганизация. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Уфимский государственный авиационный технический университет. Уфа, 2007. 23 с.
859. Ерошкин Михаил Александрович. Роль ценностей в историческом познании. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Вятский государственный гуманитарный университет. Киров, 2009. 20 с.
860. Злобина Ирина Сергеевна. Соотношение веры и сомнения в познании. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Вятский государственный гуманитарный университет. Киров, 2009. 21 с.
861.Левченко Елена Викторовна. Искусство как вид познания. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 онтология и теория познания. Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2008. 309 с.
862. Виноградова Светлана Геннадьевна. Измененные состояния сознания и их роль в творческой деятельности: философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Московский педагогический государственный университет. Москва, 2005.
863. Зашкільняк Леонід. Інтелектуальна історія: спроба конвенції // Ейдос. Альманах теорії та істоії історичної науки. Головний редактор В. Смолій, відповідальний редактор І. Колесник. Випуск 1. Київ: Інститут історії НАН України, 2005. С. 28-35.
864. Арсентьєва Г. О. Структура й елементи феномена спілкування // Актуальні проблеми філософії та соціології, 2015. С. 7-10.
865. Сычева С. Г. Проблема символа в философии. Томск: Издательство Томского университета, 2000. 197 с.
866. Куровська О. С. Поняття «символ» у конкретно-історичному вимірі // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2006. №52. URL: https://www.filosof.com.ua/jornel/m_52/Kurovska.htm (26.04.2018).
867. Сычева С. Г. Проблема символа в философии. Томск: Издательство Томского университета, 2000. 197 с.
868. Жиляков Сергей. Интерпретация культурно-исторических объектов как проблема герменевтического понимания. Зборник радова Филозофскы факултета XLVI (2) 2016. С/ 409-425.
869. Лапинская Ирина Петровна. Текстуализация смыслов в художественном тексте. Символ // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2009. №2. С. 126-130.
870. Колесник Ірина. Культурно-інтелектуальна історія як дзеркало «нової наукової революції» // Ейдос. Альманах теорії та істоії історичної науки. Головний редактор В. Смолій, відповідальний редактор І. Колесник. Випуск 1. Київ: Інститут історії НАН України, 2005. С. 36-45.

871. Попова Наталія Валеріївна. Герменевтичні практики і проблема їх філософського осмислення. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія; філософія культури. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2001. 21 с.
872. Инишев Илья Николаевич. Интенциональность и медиальность: генезис и трансформация феноменологической герменевтики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.03 – история философии. ФГБОУ ВПО «Российский государственный гуманитарный университет (РГГУ)». Москва, 2015. 66 с.
873. Пухта Ірина Степанівна. Трансформація класичної концепції суб'єкта у філософській герменевтиці. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. 21 с.
874. Юркевич Олена Миколаївна. Герменевтика культурної форми розуміння. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 52 с.
875. Карпенко Наталія Василівна. Пояснення і розуміння в сучасній науковій парадигмі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.09 – філософія науки. Чернівецький державний університет імені Ю. Федьковича. Чернівці, 1999. 12 с.
876. Зарапін Олег Вікторович. Герменевтична феноменологія вчинку як апріорі морального пізнання Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.01 – онтологія, гносеологія, феноменологія. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Сімферополь, 2003. 18 с.
877. Мєднікова Галина, Русаков Сергій. Герменевтичні аспекти культурологічного знання // Колегія. Часопис інституту релігійних наук св.. Томи Аквінського у Києві. №5-6 (18-19). 2009. С. 35-47.
878. Підгаєцький Віталій. Історія як вухо Ван Гога і/або , як людина у минулому і/або минуле у людині. Мікроесей // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Головний редактор В. Смолій, відповідальний редактор І. Колесник. Випуск 1. Київ: Інститут історії НАН України, 2005. С. 61-76.
879. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре. – М.: Языки славянских культур, 2007. 520 с.
880. Маслова Инна Викторовна. Понимание как осознание границ мыслимого. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. ГОУВПО «Санкт-Петербургский государственный университет». Санкт-Петербург, 2008. 166 с.
881. Галушко К. Ю. Герменевтика історична [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 2; Г-Д / Редкол. : В. А. Смолій (голова та ін.). НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2004. – 688 с. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?stermin=Germenevtika:istorychna (14.08.2017).
882. Шульга Елена Николаевна. Когнитивная герменевтика. – М., 2002. 235 с.
883. Стоцкая Татьяна Геннадьевна. Феномен рациональности: исторические и типологические формы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора

философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Чувашский государственный университет имени И. Н. Ульянова. Самара, 2010. 42 с.
884. Иванов Алексей Геннадьевич. Герменевтика вымысла (анализ опыта вымысла в процессе смыслообразования). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Тюменский государственный университет. Тюмень, 2005. 26 с.
885. Мамченков Дмитрий Васильевич. Предметность и историзм: опыт преодоления антиномии феноменологии и постструктурализма. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Москва, 2010. 21 с.
886. Устюгов Виктор Анатольевич. Проблема стиля мышления. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Красноярский государственный университет. Красноярск, 2006. 25 с.
887. Люсый Александр Павлович. Текстологические концы и начала // Семиотика культуры: антропологический поворот. Коллективная монография. – СПб.: Эйдос, 2011 С. 153-172.
888. Білан Н. І. Соціальні комунікації в інформаційному суспільстві // Наукові записки Інституту журналістики. Том 56. 2014., липень-вересень. С. 171-175.
З посиланням на:
Холод О. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» [Електронний ресурс] / О. Холод. – URL: http://wwwPop/all/soc-alh-komun-jak-ponjatja-v-naukov-i-galuz-soc-aln-komun-kac.html (26.05.2014).
889. Холод Олександр Михайлович. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації» / О. Холод // Психолінгвістика. – 2013. – Вип. 12. – С. 286-293. З посиланням на:
Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології // Комунікація. №1. С. 19-26.
890. Різун В. В. До постановки наукової проблеми про особливий статус медіа комунікацій (масового спілкування) в системі соціальних комунікацій // Світ соціальних комунікацій : наук. Журн. [гол. ред. О. М. Холод]. Т. 7. – К.: КиМУ, ДонНУ, 2012. С. 6-9.
891. Осадча Лариса Василівна. Соціальна комунікація як об'єкт філософського аналізу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 20 с.
892. Назаров М., Папантиму М. Визуальные образы в социальной коммуникации. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 216 с.
893. Толстикова И. И. Культурология киберпространства; интернет-общение как форма социального взаимодействия // Интернет и современное общество: сборник научных статей XVI Всероссийской объединенной конференции IMS-2013/ Санкт-Петербург, 9-11 октября 2013 г. С. 146-151.
894. Меликов И. М., Гезалов А. А. Культура диалога культур (обзор международной научной конференции) // Вопросы философии – URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1294 (26.06.2018).

895. Ясінський Михайло. Соціокультурний образ історичної самосвідомості // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ 2. Соціальна філософія та філософія історії. №27. 2013. С. 114-118.
896. Кулик М. А. Функціонування образу в соціальній памяті // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2012, вип. 55. С. 19-25.
З посиланням на:
Шенк Ф. Б. Александр Невский в русской культурной памяти: святой, правитель, национальный герой / Ф. Б. Шенк. – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 592 с.
897. Удріс Наталя Сергіївна. Візуалізація комунікативної практики як домінанта соціальної комунікації першого десятиріччя XXI ст. // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Соціологія. 2013. Випуск 199. Том 211. С. 38-43.
898. Попкова Наталья Владимировна. «Социология философий» Р. Коллинза и необходимость «социологического взросления» философии // Вопросы философии. 2016. №11. –URL::http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&vid=1539&Itemid=52
899. Романенко Юрій Вікторович. Образи смислоутворюючих чинників в функціонуванні соціальних систем. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 32 с.
900. Машталєр Антоніна Анатоліївна. Соціодинаміка свідомості у вимірах особистісного буття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2003. 20 с.
901. Коньшина Ганна Євгенівна. Трансформація соціальної пам'яті в інформаційному суспільстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 17 с.
902. Горовий Валерій. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс. Київ: НВЦ Національної бібліотеки України, 2010. 230 с.
903. М'язова Ірина Юріївна. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 15 с.
904. Саух Петро Юрійович. Філософія в пошуках панацеї. Роздуми небайдужого // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Випуск 1 (83), 2017. С. 5-11.
905. Саух Петро Юрійович. Філософія в пошуках панацеї. Роздуми небайдужого // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Випуск 1 (83), 2017. С. 5-11.
906. Чуйкова Олена Володимирівна. Самоорганізація онтологічної самості в контексті соціального простору. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2008. 22 с.
907. Андрусів Андрій Володимирович. Соціоантропологічний дискурс філософії постмодерну. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2007. 20 с.
908. Бурлачук Віктор Фокіч. Символічні системи і конструювання соціального смислу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.01 – теорія та історія соціології. Національна академія наук України. Інститут соціології. Київ, 2005. 32 с.
909. Рубцова Елена Валерьевна. Историчность парадигм искусства и проблема современной художественности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.04 – Эстетика. Уральский государственный университет имени А. М. Горького. Екатеринбург, 2004. 163 с.
910. Костин Александр Борисович. Принцип историзма и его роль в философии истории. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Воронежский государственный педагогический университет. Воронеж, 2005. 28 с.
911. Шестова, Татьяна Львовна. Глобальный историзм и его роль в развитии знаний об обществе, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Московский государственный университет леса. Москва, 2011. 50 с.
912. Скалацький В'ячеслав Миколайович. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 15 с.
913. Ковальчук Наталія Дмитрівна. Символічні структури етнокультурного процесу в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України. Київ, 2007. 21 с.
914. Беляева Анастасия Михайловна. Проблема интерпретации в деконструктивизме Ж. Деррида и его последователей. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.03: - история философии. Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Москва, 2008. 24 с.
915. Счастливцев Александр Николаевич. Образ как форма бытия в науке и искусстве. Эйдологический анализ смысла. Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания по философским наукам. Тамбов. 2002. 274 с.
916. Кіт Оксана. Трансформація традиційного образу історичного походження в європейській літературі (до питання про особливості прочитання образу Жанни Д'арк) // Іноземна філологія. 2013. Вип. 125. С. 247-255.
917. Васильева Марина Рашидовна. Социокультурные основания конструирования образов науки. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Новосибирский государственный университет. Новосибирск, 2005. 187 с.
918. Андреева Анна Александровна. Взаимосвязь исторического прошлого и настоящего как предмет философского анализа. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная

философия. Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева. Красноярск. 2004. 157 с.
919. Дробовцева Светлана Васильевна. Влияние духовных традиций на социокультурную трансформацию человека: сущность и механизм процесса. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. ФГБОУ ВПО «Нижегородский государственный университет им. Н. И. Лобачевского». Нижний Новгород, 2013. 27 с.
920. Гадамер Х. –Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. Перевод с немецкого. Общая редакция и вступительная статья доктора философских наук Б. Н. Бессонова. Москва: «Прогресс», 1988. 637 с.
921. Лисина Елена Александровна. Феномен ритуала в жизни общества (социально-философский анализ). Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Оренбургский государственный университет. Оренбург, 2008. 133 с.
922. Владимиров В. М. від масового незнання до масового розуміння: шлях герменевтики через терени журналістики // Електронна бібліотека інституту Журналістики URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=129
З посиланням на:
Уилсон Роберт Антон. Психология эволюции: Пер. с англ. / Под ред. Я. Невструева. – К.: Янус. 1998. – 304 с.
923. Рикер Поль. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. – М.: «Канон-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. 624 с.
924. Протасеня Е. А. Историческая память как фактор формирования этнической идентичности // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. 2016. №2 (42). С. 175-180.
925. Протасеня Е. А. Историческая память как фактор формирования этнической идентичности // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. 2016. №2 (42). С. 175-180.
Со ссылкой на:
Ачкасов В. А. Этническая идентичность в ситуациях общественного выбора Журнал социологии и социальной антропологии. 1999. Т. II. Вып. 1. С. 45-56.
926. Степанов Борис. Места истории в зеркале памяти // Отечественные записки. Журнал литературный, политический и ученый. 1818-1884. 2001-2017.- URL: http://www.strana-oz.ru/2008/4/mesta-istorii-v-zerkale-pamyati#_ftn1 (26.04.2018).
927. Портнова Василиса Викторовна. Художественный образ как онтологическое основание искусства (Опыт феноменологической редукции) Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.01 – онтология и теория познания. Магнитогорский ордена «Знак почета» государственный университет. Магнитогорск, 2004. 153 с.
928. Шульга Елена Николаевна. Когнитивная герменевтика. – М., 2002. 235 с.
929. Рикёр Поль. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и всупит. ст. И. Вдовиной. – М.: «Канон-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2002. – 624 с.
930. Артамонова Ю. Д. Основные версии происхождения историзма // Эпистемология & философия науки. 2010. Т. XXV.№3. – С. 169-185.
931. Мареев С. Н., Мареева Е. В. История философии (общий курс). Герменевтичевкий круг Ч. Г. Гадамера // Библиотека «Полка букиниста» URL:

http://society.polbu.ru/mareev_histphilosophy/ch130_i.html (26.04.2018).
932. Саввіна Людмила Іванівна. Комунікація як чинник розвитку суспільства. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2004. 18 с.
933. Яремчук Л. В. Соціальна комунікація: становлення термінологічних засад галузі. URL-: http://ema.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21376/1/62-599-603.pdf (26.04.2018).
934 Романова Олена Миколаївна. Соціально-філософський аналіз детермінант формування екологічної свідомості. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Донецьк: Донецький національний університет, 2007. – 22 с.
935 Насєдкіна Оксана Олегівна. Світоглядні настанови казки: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. – 19 с.
936 Насєдкіна Оксана Олегівна. Світоглядні настанови казки: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. – 19 с.
937 Щербакова Ніна Володимирівна. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 20 с.
938 Щербакова Ніна Володимирівна. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 20 с.
939 Карпенко Олена Олексіївна. Ідея абсолютної музики в історико-філософському вимірі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. 22 с.
940 Карпенко Олена Олексіївна. Ідея абсолютної музики в історико-філософському вимірі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.05 – історія філософії. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. 22 с.
941 Мудрак Вадим Іванович. Філософсько-методологічні засади ущільнення інформації в історичній освіті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, 2001. 19 с.
942 Мудрак Вадим Іванович. Філософсько-методологічні засади ущільнення інформації в історичній освіті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна

філософія та філософія історії. Київ: Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, 2001. 19 с.

943 Мудрак Вадим Іванович. Філософсько-методологічні засади ущільнення інформації в історичній освіті. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України, 2001. 19 с.

944 Губернюк Лариса Володимирівна. Життєвий світ людини в контексті соціально-філософського дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. 12 с.

945 Губернюк Лариса Володимирівна. Життєвий світ людини в контексті соціально-філософського дослідження. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. 12 с.

946 Омельченко Юрій Васильович. Маси і натовпи: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002. – 13 с.

947 Корецька Антоніна Іллівна. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти, 2003. – 21 с.

948 Хоменко Володимир Миколайович. Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект). Автореферат дисертації на здобуття кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2002. – 14 с.

949 Хоменко Володимир Миколайович. Цивілізаційний статус особистості: глобальні проблеми і перспективи розвитку (соціально-філософський аспект). Автореферат дисертації на здобуття кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2002. – 14 с.

950 Іммавердієв Насімі Алакбар огли. Феномен національного у буденній свідомості суспільства, що трансформується. Автореферат дисертації на здобуття кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2002. 15 с.

951 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с.Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

952 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с.Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

953 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с.Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

954 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с.Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

955 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с.Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

956 Иванов Андрей Геннадиевич. Социальная мифология и ее роль в развитии общества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Воронеж, 2017. 46 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Липецкий государственный технический университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Вятский государственный университет».

957 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет, г. Краснодар.

958 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет, г. Краснодар.

959 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский

государственный университет». Ведущая организация – ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет, г. Краснодар.

960 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

961 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

962 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

963 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

964 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

965 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».

966 Агапова Элеонора Игоревна. Духовные практики человека в структурах социального бытия. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Казань: ФГАОУ ВПО «Казанский (Приволжский) федеральный университет», 2014. 24 с.

967 Максимова Елена Юрьевна. Традиция в условиях техногенного общества: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ставрополь, 2015. 24 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВПО

«Пятигорский государственный лингвистический университет». Ведущая организация ФГАОУ ВО «Южный Федеральный Университет», г. Ростов-на-Дону.
968 Максимова Елена Юрьевна. Традиция в условиях техногенного общества: социально-философский анализ. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Ставрополь, 2015. 24 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВПО «Пятигорский государственный лингвистический университет». Ведущая организация ФГАОУ ВО «Южный Федеральный Университет», г. Ростов-на-Дону.
969 Овчарова Елена Вячеславовна. Социально-аксиологическая сущность исторического творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Нижний Новгород, 2014. 31 с. Работа Выполнена в ФГБОУ ВПО «Нижегородский государственный педагогический университет им. Козьмы Минина». Ведущая организация: ФГБОЙ ВПО «Нижегородская государственная медицинская академия».
970 Овчарова Елена Вячеславовна. Социально-аксиологическая сущность исторического творчества. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Нижний Новгород, 2014. 31 с. Работа Выполнена в ФГБОУ ВПО «Нижегородский государственный педагогический университет им. Козьмы Минина». Ведущая организация: ФГБОЙ ВПО «Нижегородская государственная медицинская академия».
971 Вакуленко Андрей Святославович. Общественное мнение в социально-историческом процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Краснодар, 2014. – 26 с. Работа выполнена в ФНБОУ ВПО «Краснодарский государственный университет культуры и искусств». Ведущая организация – ФГБОУ ВПО «Адыгейский государственный университет».
972 Вакуленко Андрей Святославович. Общественное мнение в социально-историческом процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Краснодар, 2014. – 26 с. Работа выполнена в ФНБОУ ВПО «Краснодарский государственный университет культуры и искусств». Ведущая организация – ФГБОУ ВПО «Адыгейский государственный университет».
973 Вакуленко Андрей Святославович. Общественное мнение в социально-историческом процессе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Краснодар, 2014. – 26 с. Работа выполнена в ФНБОУ ВПО «Краснодарский государственный университет культуры и искусств». Ведущая организация – ФГБОУ ВПО «Адыгейский государственный университет».
974 Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Москва, 2014. 50 с. Диссертация выполнена в ГОУ ВПО «Московский государственный университет». Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации».
975 Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Москва,

2014. 50 с. Диссертация выполнена в ГОУ ВПО «Московский государственный университет». Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации».
976 Удальцов Валерий Георгиевич. История как объект социально-философского анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Москва, 2014. 50 с. Диссертация выполнена в ГОУ ВПО «Московский государственный университет». Ведущая организация: ФГКВОУ ВПО «Военный университет Министерства обороны Российской Федерации».
977 Лебон Гюстав. Психология социализма.URL: https://www.litres.ru/gustav-lebon/psihologiya-socializma/ (04.03.2018).
978 Кистова Анастасия Викторовна. Конструирование этнокультурной и общенациональной идентичностей на основе этнографического подхода в социальной философии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Красноярск: ФГАОУ ВПО: «Сибирский федеральный университет», 2013. 22 с.
979 Кистова Анастасия Викторовна. Конструирование этнокультурной и общенациональной идентичностей на основе этнографического подхода в социальной философии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Красноярск: ФГАОУ ВПО: «Сибирский федеральный университет», 2013. 22 с.
980 Зинченко Ирина Сергеевна. Проблема творческой деятельности человека в социально-философском измерении. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Санкт-Петнрбург: ФГБОУ ВПО «Санкт-Петербургский государственный еэкономический университет», 2014. 24 с.
981 Tytko Marek Mariusz. Stefana Szumana pedagogika kultury / próba syntezy // Pedagogika kultury : wychowanie do wyboru wartości. Kraków : Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2003. p. 97-104.
982 Grusiewicz Mirosław. Pedagogika muzyki z perspektywy historycznej // Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 2013, Випуск 1 (1). С. 85-96.
983 Калимонов И. К., Байтеева М. В. Понятие «историческое время» и творчество историка : взгляды П. Рикера и Р. Козеллека // Ученые записки Казанского университета. Том 153, кн. 3. 2011. С. 255-266.
984 Калимонов И. К., Байтеева М. В. Понятие «историческое время» и творчество историка : взгляды П. Рикера и Р. Козеллека // Ученые записки Казанского университета. Том 153, кн. 3. 2011. С. 255-266.
985 Богомолець О. В. Етнопсихологічні й соціокультурні підвалини візантійського іконописного стилю // Актуальні проблеми філософії та соціології. Випуск 7. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. С. 17-20.
З посиланням на:
Лазарев В. Н. История византийской живописи / В. Лазарев // Христианство в искусстве : иконы, фрески, мозаики. – М. : Искусство, 1986. –URL: http://www.icon-art.info (26.04.2018).
986 Вах Т. С. Дефініції соціального характеру в зарубіжній і вітчизняній соціології // Наукові записки. Том 70, Соціологічні науки / Національний

університет «Києво-Могилянська академія». Київ: Видавничий дім «Академія», 2007. С. 12-16.
987 Кузь О. М., Сахань О. М. Постсучасна теоретизація соціальної реальності // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». №2 (29). 2016. С. 95-112.
988 Ходанич Л. П. Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття : Монографія. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2010. 208 с.
989 Бороздих Н. В. Соціалізація особистості як необхідний фактор гуманістичного виховання молоді // Гуманітарні науки у контексті суспільно-політичних викликів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 травня 2015 р., м. Одеса / Редкол.: Л. І. Сухотеріна (голова редколегії), Е. В. Мамонтова, О. А. Шановська, О. А. Олійник. – Одеса, 2015. С. 27-28. З посиланням на: Гегель. Философия права / Г. Гегель — М.: Мир книги, 2007. — 464 с.
990 Новгородський Руслан Григорович. Проблема соціалізації особистості в педагогічній теорії і практиці України в 20-ті роки XX століття. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук по спеціальності: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. 24 с.
991 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
992 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
993 Литус Інна Іванівна. Рівні та форми історичного пізнання в контексті постнекласичної науки (філософсько-історичний аспект). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ: Академія педагогічних наук України. Інститут вищої освіти, 2005. 18 с.
994 Сокурянська Людмила Георгіївна. Ціннісна детермінація становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Харків: Харківський національний університет імені Н. В. Каразіна, 2007. 38 с.
995 Мельник В. В. Культура як герменевтика буття // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2017. Випуск 71. С. 107-117.
996 Колісник Юлія. Текст і дискурс: проблеми дефініцій // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» №675. Проблеми української термінології. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2010. С. 111-114.
997 Шерстюк Н. В. Дискурс: від становлення поняття до соціально-конструкціоністських теорій дискурс-аналізу // Нова парадигма. Випуск 114, Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 50-58.

998 Кривенко Соломія. Дискурс-аналіз політичних процесів : різноманітність підходів // Вісник Львівського університету. Серія філос..-політолог. студії. 2014. Випуск 4. С. 170-176.
999 Огієнко І. С. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англомовних дослідників // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 23. С. 98-102.
1000 Акульшин О. В. Дискурс як засіб когнітивного конструювання знання. Studia Linguistica. Випуск 6/2012. С. 227-236.
1001 Осадча Л. В. Текст в культурі: філософсько-смисловий та соціально-інструментальний параметри.URL:
www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/.../hs_2013_20.pdf (01.04.2018).
1002 Заваженко Т. М. Парадигма інтерпретації у філософії Ф. Джеймісона // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 70-72/2005. С. 64-66.
1003 Халіман Марина Анатоліївна. Світоглядне протистояння : соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. 19 с.
1004 Панасенко Світлана Вікторівна. Феномен соціальної події Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2015. 18 с.
1005 Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як фактор формування глобального інформаційно-комунікативного простору // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. № 54. С. 189-202.
1006 Рюзен Йорн. Що таке історична теорія? // Схід/Захід. Випуск 13-14. – Історична пам'ять і тоталітаризм : досвід Центрально-Східної Європи / За ред.. В. Кравченка. Харків : ТОВ «НТМТ», 2009. С. 275-290.
1007 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії. Упорядкування та передмова Яна Ван дер Дуссена. Переклав з англійської Олександр Мокровольський. Київ: Основи, 1996. 615 с.
1008 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії. Упорядкування та передмова Яна Ван дер Дуссена. Переклав з англійської Олександр Мокровольський. Київ: Основи, 1996. 615 с.
1009 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії. Упорядкування та передмова Яна Ван дер Дуссена. Переклав з англійської Олександр Мокровольський. Київ: Основи, 1996. 615 с.
1010 Николаева Евгения Михайловна. Социализация личности как проблема социальной синергетики Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Казанский государственный університет. Казань, 2006. 50 с.
1011 Николаева Евгения Михайловна. Социализация личности как проблема социальной синергетики Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Казанский государственный університет. Казань, 2006. 50 с.
1012 Кирницький Олег Володимирович. Віртуальний вимір соціального конструювання. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. 17 с.

1013 Гурьянов Александр Сергеевич. Социализация личности в различных типах общества (социально-философский анализ). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – социальная философия. Сибирский государственный аэрокосмический университет имени академика М. Ф. Решетнева. Красноярск, 2010. 28 с.
1014 Николаева Е. М. Феномен социализации личности с позиций теории самоорганизации. Вестник ОГУ. 9/2005. С. 33-40.
1015 Загороднюк В. Ідеал // Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Видавництво гуманітарної літератури «Абрис», 2002. 742 с.
1016 Держко І. З. Особливості політичної соціалізації у процессах трансформації Суспільних відносин // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ, 2015. Випуск 92. С. 191-195.
1017 Шевчук Д. М. Сучасна політична філософія : навчальний посібник / Д. Шевчук. – Острог : Видавництво Національного університе- тету “Острозька академія”, 2012. – 348 с.
1018 Держко І. З. Особливості політичної соціалізації у процессах трансформації Суспільних відносин // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ, 2015. Випуск 92. С. 191-195.
1019 Нарыкова Светлана Петровна. Социальный концептуализм как способ постижения политической реальности // Историческая и социально-образовательная мысль. Том 6. №6, Часть 1, 2014. – С. 204-208.
1020 Єрискова Т. В. Генезис феномену самосвідомості в історії філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, - 2004. №42. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_42/Ereskova.htm (26.04.2018).
1021 Литвинко А. С. Світоглядний зміст наукової картини світу // Гуманітарні науки у контексті суспільно-політичних викликів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 травня 2015 р., м. Одеса / Редкол.: Л. І. Сухотеріна (голова редколегії), Е. В. Мамонтова, О. А. Шановська, О. А. Олійник. – Одеса, 2015. С. 13-15.
1022 Скворцова К. М. Діяльність як субстанція щастя // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2015. №60. С. 100-113.
З посиланням на:
Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Жан Поль Сартр; [пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко] – М.: Республика, 2000. – 639 с. – С. 445.
1023 Метельова Тетяна. Людина в історії: пошук системних закономірностей. – Київ: Українська книга, 2005. 448 с.
1024 Иванов Д. В. Виртуальная реальность: метафора современного общества // Иванов Д. В. Виртуализация общества. СП СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2000. - 96 с.URL: http://lib.ru/POLITOLOG/ivanov_d_v.txt_with-big-pictures.html#21 (26.04.2018).
1025 Окорокова В. В. Віртуалізація суспільства як основне джерело сучасного утопізму // ScienceRise. - 2017. - № 5(2). - С. 59–62.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texc_2017_5(2)__15 (26.04.2018)
1026 Пальчинська Мар’яна Вікторівна. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та

філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. 433 с.
1027 Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/05.pdf (26.04.2018).
1028 Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
1029 Вебер Макс. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. К: Основи, 1998.-— 534 с.
1030 Арон Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки. Переклад з французької Григорія Філіпчука. – Київ: «Юніверс», 2004. – 392 с.
1031 Арон Реймон. Етапи розвитку соціологічної думки. Переклад з французької Григорія Філіпчука. – Київ: «Юніверс», 2004. – 392 с.
1032 Феномен унификации в истории переходных эпох // ИСТИНА Руководитель НИР: Кириллова Е .Н. Ответственные исполнители: Малов В. Н., Новиченко И. Ю., Смирнова К. В. Участники НИР: Малов В. Н., Новиченко И. Ю. URL: https://istina.msu.ru/projects/83946630/ (26.04.2018).
1033 Прокоп'юк Оксана. Рецензія на монографію: Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Видавництво УКУ, 2017. 272 с. // URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/novi-knizhki/2381-yaremenko-m-pered-viklikami-unifikatsiji-ta-distsiplinuvannya-kijivska-pravoslavna-mitropoliya-u-xviii-stolitti-lviv-vidavnitstvo-uku-2017-272-s-seriya-kijivske-khristiyanstvo-t-4 (26.04.2018).
1034 Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм як соціальний феномен: теоретичний і практичний виміри / Л. А. Ляпіна, Ю. О. Алєксєєва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. - 2012. - Т. 184, Вип. 172. - С. 129-132. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2012_184_172_29 (26.04.2018).
1035 Козловець М.А. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. /М.А. Козловець, М.О. Михайлова // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 жовтня 2010 р.,. Житомир, 2010. – С. 464-472.
1036 Лаврій Богдан. Феномен мультикультуралізму українського суспільства та проблема національної ідентичності: URL http://ukrconf.fl.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/12/61._Lavriy_Bohdan.pdf (26.04.2018).
1037 Дрожжина Світлана. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти // Політичний менеджмент. №3. 2008. – С. 96-106.
1038 Михайлова М. О. Мультикультуралізм і проблема толерантності у поліетнічному соціокультурному просторі // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 54. Філософські науки. 2010. – С. 32-36.
1039 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
1040 Цупренко Зореслава Володимирівна. Життєздатність суспільства : соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Запоріжжя, 2015. 18 с.
1041 Панафідіна Оксана Петрівна. Концепція кінця історії і проблема альтернативності історичного процесу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ : Інститут історії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2009. 20 с.
1042 Декомб Вінсент. Кінець історії // Вінсент Декомб. Сучасна французька філософія. Пер. з франц. – М.: Вид-во «Всесвіт», 2000. 344 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: ibib.ltd.ua/konets-istorii-18021.html Дата доступу: 22.03.2018.
1043 Кисла Ю. О. Українська історична пам'ять : конструювання загальнорадянської ідентичності в УРСР у сталінський період. 2008. – С. 34-39. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/6248 (26.04.2018).
З посиланням на:
Нарский И. В «империи» и в «нации» помнит человек : память как сооциальный феномен // Ab Imperio. 2004. №1. – С. 86.
1044 Мангайм Карл. Ідеологія та утопія /. Пер. з нім. Володимир Швед.- К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 370 с.
1045 Кравчук О. В. Соціальні уявлення як психологічний феномен // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2013. Вип. 114. - С. 103-106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_23
З посиланням на:
Донцов А. И. Концепция социальных представлений в современной французской психологии / А. И. Донцов, Т. П. Емельянова // Вопросы психологии. – 1984. – №1. – С. 147-152.
1046 Бондаренко Л. О. До проблеми дослідження соціальних уявлень молоді. URL: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Psihologia/12_84350.doc.htm (01.05.2018).
1047 Злобіна Олена Геннадіївна. Особистість як суб'єкт соціальних змін. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук по спеціальності: 22.00.03 – соціальні структури та соціальні відносини. Київ: Національна академія наук України. Інститут соціології. 2005. – 34 с.
1048 Великий тлумачний словник сучасної _української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел.— К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.— 1728 с.
1049 Васильченко О. М. Вивчення соціальних репрезентацій як метод дослідження політико-правової культури особистості. URL:http://psy-lpr.at.ua/Materials/vasilchenko_o.m-vivchennja_socialnikh_reprezentaci.pdf (01.05.2018).
1050 Коннертон Пол. Соціальна пам'ять / Пол Коннертон. Як суспільства пам'ятають. — К., 2004. — С. 21-69. URL: http://litopys.org.ua/connert/conn03.htm (02.05.2018).
1051 Зашкільняк Леонід. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. 15/2006-2007. – С. 855-862.
1052 Зашкільняк Леонід. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. 15/2006-2007. – С. 855-862.

1053 Пержун Володимир. Історична свідомість як форма суспільної свідомості : соціологічний аспект // Релігія та Соціум. – 2012. – №2(8). – С. 104-109.
1054 Іванова Наталія Володимирівна. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2017. 61 с.
1055 Соціум // Соціологія: короткий енциклопедичний словник URL: http://www.subject.com.ua/sociology/dict/472.html (05.09.2018).
1056 Лісовий В. С. Етнос // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18071 (05.09.2018).
1057 Гумилев Лев. Этнос и ландшафт. Доклад // Доклады Географического общества СССР. 1968, вып. 3; стр. 193-202.
1058 Ортега и Гассет Х. История как система // Библиотека Гумер-философия URL: https://www/.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
1059 Дідух М. Л. Категоризація поняття етнічного архетипу та проблема його відмежування від етнічного стереотипу // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2011. Вип. 4. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_32 (06.09.2018).
З посиланням на:
Юнг, К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг ; [пер. с нем.]. – М. : Ренесанс, 1991. – 304 с.
1060 Дідух М. Л. Категоризація поняття етнічного архетипу та проблема його відмежування від етнічного стереотипу // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2011. Вип. 4. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_4_32 (06.09.2018).
З посиланням на:
Юнг, К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг ; [пер. с нем.]. – М. : Ренесанс, 1991. – 304 с.
1061 Телеуця В. Архетип як основа національного самоусвідомлення. (С. 291-300). URL:http://philology.knu.ua/files/library/folklore/36/44.pdf (06.09.2018).
1062 Мутушев Абдурахим Абдул-Межитович. Социальный архетип в процессе духовного производства. Автореферат диссертации на соискание ученой степеникандидата философских наук по специальности: 09.00.11 Социальная философия. Пятигорск, 2017. 27 с. Работа выполнена в ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет». Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет», г. Краснодар.
1063 Ортега и Гассет, Хосе. История как система // Библиотека Гумер-философия. URL:https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
1064 Живой Андрей Сергеевич. Социальная память в контексте современной российской идентичности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.11 – Социальная философия. Ростов-на-Дону, 2017. – 37 с. Работа выполнена в ФГАОУ ВО «Южный федеральный университет. Ведущая организация: ФГБОУ ВО «Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова».
1065 Лооне Ээро Николаевич. Современная философия истории. Таллинн: Издательство Ээсти раамат», 1980. 293 с.

1066 Горський Вілен. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
1067 Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
1068 Нікішенко Ю. І. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології.URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8253/Nikishenko_Poniattia_etnichna_kultura.pdf?sequence=3 (30.08.2018).
1069 Коршунова Я. І. Значення архетипу у процесі художньої творчості // Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. Чернівці, 2017. (С. 49-51). URL:http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/arch/21nov2017/18.pdf (06.09.2018).
1070 Лозко Галина. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Навчальний посібник / К.: АртЕК, 2001. – 304 с.
1071 Коцан В. В. Традиційний народний одяг Закарпаття у календарно-побутовій обрядовості XIX – першої половини XX століть / В. В. Коцан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія. - 2016. - Вип. 1. - С. 107-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2016_1_18 (05.06.2018).
1072 Анкерсмит Франклин Рудольф. История и топологія: взлет и падение метафоры / Пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. - 496 с.
1073 Лооне Ээро Николаевич. Современная философия истории. Таллинн: Издательство Ээсти раамат», 1980. 293 с.
1074 Колінгвуд Р. Основні риси філософії історії (1928) // Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – С. 525-549. [Електронний ресурс]. Режим доступу: litopys.org.ua/colin/colin24.htm Дата доступу: 04.08.2018.
1075 Історія і проблеми українського мистецтвознавства / І.Д. Безгін, О.С. Мусієнко, О.М. Немкович // Наука та наукознавство. — 2006. — № 4. — С. 74-86. . URL:http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/49629 (05.06.2018).
1076 Історія і проблеми українського мистецтвознавства / І.Д. Безгін, О.С. Мусієнко, О.М. Немкович // Наука та наукознавство. — 2006. — № 4. — С. 74-86. . URL:http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/49629 (05.06.2018).
1077 Хараман Н. О. Образ автора як текстотвірна категорія. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7060/1/Haraman.pdf (04.06.2018).
1078 Цезар Гай Юлій. Записки про Галльську війну. Вступ. стаття та заг. ред. А. О. Білецького; Комент. опрац. К. М. Трюта; МВО СРСР; КДУ. Кафедра класичної філології. Київ : Вид-во КДУ, 1957. 140 с.
1079 Медведева Р. К. Диалектический и исторический материализм URL: http://adhdportal.com/book_3142.html (06.06.2018).
1080 Овчарук О. В. Образ людини в модусі культурософії українського літературного мистецтва кінця XIX – початку XX ст. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 20/2014 (т.2). С. 68-72.
З посиланням на:
Горський В. Філософія в українській культурі / В. Горський. – К., 2001. – 235 с.
1081 Дацюк Сергій. Чи потрібна філософія в Україні? 2. Яка нам потрібна філософія? // Українська правда URL:
https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/49a6a077ec173/ (06.06.2018).
1082 Кралюк Петро. «Білі плями» в історії української філософії : наукові нариси. Луцьк: Твердиня, 2007. 164 с.

1083 Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософії на Україні. Друкується за виданням 1931 р. — К., 1992. — 230 с.
1084 Чижевський Дмитро. Український народний характер і світогляд / Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософії на Україні. Друкується за виданням 1931 р. — К., 1992. — С. .17-23.
1085 Шаблій Олег. Львівська суспільно-географічна школа: дискусійні питання зародження та становлення і сучасні проблеми розвитку // Львівська суспільно-географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії. Матеріали всеукраїнської наукової конференції з участю закордонних учених, присвяченої 70-річчю кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, 19-20 листопада 2015 р.). - С. 17-31.
1086 Козловець М. А. Ідентичність: поняття структура і типи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 57. 2011. С. 3-9.
1087 Киридон Алла. Європейська ідентичність: структурування смислового простору / Європейські історичні студії URL: http://eustudies.history.knu.ua/alla-kyrydon-yevropejska-identychnist-strukturuvannya-smyslovogo-prostoru/ (29.09.2018).
1088 Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. - К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. - 405 с.
1089 Колесніченко Максим Валентинович. Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: соціофілософська парадигма. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук по спеціальності: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2016. 200 с.
1090 Шлемкевич Микола. Загублена українська людина. Нью-Йорк, 1954. 158 с.
1091 Вашкевич В. М. Історичне знання в системі сучасного соціогуманітарного пізнання // Гілея. * (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 217-224.
1092 Корабльова В. М. Історизація як ідеологічний прийом європейської соціогуманітаристики. URL: http://dphs.univ.kiev.ua/files/istorizaciya_kak_ideologychesky.pdf (03.09.2018).
1093 Трёльч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории // Библиотека Гумер. URL:https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Trel/index.php (03.09.2018).
1094 Ніцше Ф. Про користь і шкоду історії для життя. Сутінки кумирів, або Як філософствувати молотом. Про філософів. Про істину і брехні у поза-моральному сенсі: Пер з нім. / Ф. Ніцше. - Мінськ: Харвест, 2003. 384 с. URL: http://weblib.pp.ua/-8137.html (03.09.2018).
1095 Поппер Карл. Злиденність історицизму: Пер. з англ. – К.: «АБРИС», 1994. 192 с. За участю видавництва «М. П. Коць» (Нью-Йорк).
1096 Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2005. – 528 с. URL: https://kafedrafil.files.wordpress.com/2012/09/kremen.pdf (01.07.2018).
1097 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: litopys.org.ua/colin/colin24.htm#yak1 Дата доступу: 19.07.2018.
1098 Арон Р. Введение в философию истории. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).

1099 Арон Р. Введение в философию истории. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).
1100 Арон Р. Введение в философию истории. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).
1101 Арон Р. Введение в философию истории. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Aron/index5.php (29.09.2018).
1102 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
1103 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
1104 Лосев А. Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977. URL: www.sno.pro1.ru/lib/losev/1.htm (01.07.2018).
1105 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
1106 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
1107 Халапсис А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. – Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. – 278 с.
1108 Лосев А. Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977. URL: www.sno.pro1.ru/lib/losev/1.htm (01.07.2018).
1109 Макнил Вильям. Меняющийся образ всемирной истории // Альманах «Время мира». Вып. 2. 2001. С. 16-38.URL: abuss.narod.ru/Biblio/mcneil_image/htm (17.09.2018).
1110 Брило Ю. М. Філософські моделі історичного процесу та їх еволюція у посттойнбанській філософії історії // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. №52. С. 157-164.
1111 Синтез // Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970-1980). [Електронний ресурс]. Режим доступу: sum.in.ua/s/syntez
1112 Друль Орест. Нарисна геометрія історії: Сумні думки про українсько-польське примирення // ZBRUČ URL: https://zbruc.eu.node/81412 (01.07.2018).
1113 Лосев А. Ф. Античная философия истории. – М.: Наука, 1977. URL www.sno.pro1.ru/lib/losev/1.htm (01.07.2018).
1114 Проць Т. Понятие «символ» в философских и социологических теориях: два конкурирующих способа интерпретации / Т. Проць // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. пр. — К.: ІС НАН України, 2008. — Вип. 11. — С. 93-105.
1115 Белый Андрей. Символизм и философия культуры. Москва: Директ-Медиа, 2012. 468 стр.
1116 Гатальська Стелла. Філософія культури як філософія символу // Гатальська С. М. Філософія культури. URL: https://pidruchniki.com/10810806/filosofiya/filosofiya_kulturi_filosofiya_simvolu#11 (14.09.2018).
1117 Гатальська Стелла. Філософія культури як філософія символу // Гатальська С. М. Філософія культури. URL: https://pidruchniki.com/10810806/filosofiya/filosofiya_kulturi_filosofiya_simvolu#11 (14.09.2018).
1118 Белый Андрей. Символизм и философия культуры. Москва: Директ-Медиа, 2012. 468 стр.

1119 Ортега и Гассет Х. История как система // Библиотека Гумер-философия URL: https://www/.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/gasset/ist_sist.php (02.08.2018).
1120 Лооне Ээро. Современная философия истории. Таллинн: Издательство «Ээсти раамат», 1980. 293 с.
1121 Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры / Пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 496 с.
1122 Шопенгауер Артур. Мир как воля и представление. URL: www.lib-history.info/philosophy/writer/4022/ebook/49322/shopengauer_artur/mir_kak_volia_i_predstavlenie/read/6 (23.07.2018).
1123 Шопенгауер Артур. Мир как воля и представление. URL: www.lib-history.info/philosophy/writer/4022/ebook/49322/shopengauer_artur/mir_kak_volia_i_predstavlenie/read/6 (23.07.2018).
1124 Паточка Ян. Еретические эссе о философии истории. Перевод с чешского П. Прилуцкого. Под редакцией О. Шпраги. – Минск: И. П. Логинов, 2008. 204 с.
1125 Шпарага Ольга. Еретические Эссе Яна Паточки в беларусском контексте // Паточка Ян. Еретические эссе о философии истории. Перевод с чешского П. Прилуцкого. Под редакцией О. Шпраги. – Минск: И. П. Логинов, 2008. 204 с.
1126 Новотны Карел. История Европы как проблема. Двойственное отношение Яна Паточки к духу Европы // Паточка Ян. Еретические эссе о философии истории. Перевод с чешского П. Прилуцкого. Под редакцией О. Шпраги. – Минск: И. П. Логинов, 2008. 204 с.
1127 Робін Дж. Коллінгвуд. Ідея історії / Пер. з англ.. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: litopys.org.ua/colin/colin13.htm та litopys.org.ua/colin/colin14.htm (19.07.2018).
1128 Баранов Михаил Владимирович. Философия истории В. О. Ключевского. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности: 09.00.03 – История философии. Российский университет дружбы народов. Москва, 2007. 24 с.
С указанием на В. О. Ключевский VI, с. 71-72.
1129 Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Философия истории. URL:https://royalib.com/book/gegel_georg_vilgelm_fridrih/filosofiya_istorii.html (27.07.2018).
1130 Ивин А. А. Философия истории. – М.: Гардарики, 2000. URL: www.ulera.net/textbooks_autor/5873/textbook/17908/ivin_aleksandr/filosofiya_istorii/read/2: (26.07.2018).
1131 Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
1132 Лооне Ээро. Современная философия истории. Таллин: Издательство «Ээсти раамат», 1980. 293 с.
1133 Лооне Ээро. Современная философия истории. Таллин: Издательство «Ээсти раамат», 1980. 293 с.
1134 Панарин А. С., Василенко И. А., Карцев Е. А., Новикова Л. И., Овчинников Г. К., Сиземская И. Н. Философия истории: Учебное пособие. Редактор З. Н. Осадченко. – Москва: УИЦ «Гардарики», 1999. – 432 с. URL: www.klex.ru/6uk (18.07.2018).
1135 Ницше Фридрих Вильгельм. Странник и его тень. – М.: Изд-во «REFL-book 1994.URL:www.libhistory.info/philosophy/writer/1484/ebook/49278/nitsshe_fridrih_vilgelm/strannik_i_ego_ten (23.07.2018).

1136 Колінгвуд Робін Дж. Ідея історії / Пер. з англ. О. Мокровольський. – К.: Основи, 1996. – 615 с. URL:. Режим доступу: litopys.org.ua/colin/colin.14.htm (19.07.2018).
1137 Лооне Ээро. Современная философия истории. Таллин: Издательство «Ээсти раамат», 1980. 293 с.
1138 Касьянов Георгій. Типологія націй / Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с. URL: http://npu.edu.ua/!e-book/book/html/D/iplp_kspd_Kasyanov%20Teorii%20nacii%20ta%20nacionalizmy/190.html (16.09.2018).
1139 Палько Олена. Еволюція концепції «історичних» і «неісторичних» народів у європейській соціалістичній думці // Наукові записки ІПіЕНД ім.. І. Кураса НАН України. Випуск 1 (57). 2012. С. 263-285.
1140 Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
1141 Семенов Ю. И. Философия истории. (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней). М.: «Современные тетради», 2003. – 776 с.
1142 Фоменко А. М. Гуманізм чи антигуманізм? Дискурс постмодерну // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2014. №1 (19). С. 52-57.
1143 Соболь О. Постметафізика – майбутнє філософії? // Філософська і соціологічна думка. 1993. №11-12. С. 46-60.
1144 Петрушенко Віктор. Чому метафізика? (до питання про причини та наслідки метафізичного ренесансу в сучасній філософії) // Видавництво Львівської політехніки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: vlp.com.ua/node/2241
1145 Эмерих Корет. Основы метафизики // Гуманитарные технологии URL: gtmarket.ru/laboratory/basis/5760/5761
1146 Попович Мирослав. Модерн і постмодерн: філософія і політика. URL: clement.kiev.ua/sites/default/files/popovych_modern_postmodern.pdf
1147 Попович Мирослав. Модерн і постмодерн: філософія і політика. URL: clement.kiev.ua/sites/default/files/popovych_modern_postmodern.pdf
1148 Бистрицький Євген. Метафізика суспільного, що сумірна людині. Концепція мультикультуралізму. Київ: Стилос, 2005. С.43-51.
1149 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
Со ссылкой на:
Hempel K/ The Function of General Laws in History // Journal of Philosophy. 1942. Vol. 39. №2. P. 35-48.
1150 Хаустов Д. С. Лекции по философии постмодерна. Москва.: РИПОЛ классик, 2018. 288 с.
1151 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
1152 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
1153 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.
1154 Халаспис, А. В. Постнеклассическая метафизика истории: Монография. Днепропетровск: Изд-во «Инновация», 2008. 278 с.

1155 Кожушко Світлана. Взаємодія як філософське й психологічне поняття. Український науковий журнал «Освіта регіону». Політологія. Психологія. Комунікації. №4. 2013.URL: social-science.com.ua/article/1221 (25.09.2018).
1156 Дацюк Сергій. Що таке духовність та навіщо вона потрібна? // Українська правда. 16 червня 2009.URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/16/4026929/ (25.09.2018).
1157 Булатов М. Історія // Філософський енциклопедичний словник : энциклопедия / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. - Київ : Абрис, 2002. - 742 с.
1158 Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1. / Пер. з англ. В. Шовкуна. — К.: Основи, 1995. — 614 с.
1159 Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 2. / Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Таращука. — К.: Основи, 1995. — 406 с.
1160 «Виклики сучасного світу і майбутнє історії». Дискусія за участі Еви Доманської, Володимира Маслійчука, Володимира Склокіна та Наталі Яковенко (Київ, книгарня «Є», 5 березня 2012 року).URL: http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/250-vyklyky-suchasnoho-svitu-i-maibutnie-istorii-dyskusiia-za-uchasti-evy-domanskoi-volodymyra-masliichuka-volodymyra-sklokina-ta-natali-yakovenko-kyiv-knyharnia-ye-5-bereznia-2012-roku (13.04.2018).